BALYS SRUOGA

RAŠTAI

SEPTYNIOLIKA
TOMŲ

■

LIETUVIŲ LITERATŪROS IR TAUTOSAKOS INSTITUTAS

BALYS SRUOGA
RAŠTAI

AŠTUNTAS TOMAS
LITERATŪROS KRITIKA
1930–1947

■

alma
littera

VILNIUS ALMA LITTERA 2002

UDK 888.2
Sr 21

Parengė
ALGIS SAMULIONIS
(1936–1994)

■

Viršelyje panaudotas dailininko
TELESFORO KULAKAUSKO
pieštas portretas

Redagavo
DONATA LINČIUVIENĖ
Dailininkas
VYTAUTAS VALIUS

Knygos leidimą parėmė Lietuvos Respublikos kultūros ministerija

© Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2002
© Dailininkas Vytautas Valius, 2002
© Paaiškinimai, Donata Linčiuvienė,
Algis Samulionis, 2002

ISBN 9955-08-183-X (8 tomas)
ISBN 9986-02-165-0 (17 tomų)

TURINYS

A.K. Puidos „Raudonas gaidys“ ... 9
Nauja dovanų knyga ... 12
Ką Vytautas Didysis pasakytų apie savo Komitetą ... 15
Kodėl rašytojai neina į politinę spaudą ... 29
Kodėl rašytojai nerašo eksportui? ... 32
Mūsų literatūra ir visuomenė ... 36
Lietuviškoji literatūra ir valstybės administracija ... 38
Gyvenimiškumas ir tautiškumas literatūroje ... 43
Sumanymai literatūros būviui pagerinti ... 63
Tendencingumo apologetikos vaisiai ... 77
Pono Iz. Didžiulio melancholija ... 87
Nesialomos gyvybės poetas ... 94
Literatūros draugijos steigimo pamoka ... 100
Maskuota poezija ... 103
Mūsų dramaturgija ir teatras ... 106
Mūsų literatūrinės tematikos reikalu ... 112
Dramaturgija ir teatras įstatymo šviesoj ... 119
Istorinė teisybė dailiojoj literatūroj ... 121
Dramaturgija, teatras ir mūsų dramaturgai ... 137
Dramos velnias ir gegutė ... 146
Keista draugija ... 154
Literatūros premijas padalinus ... 157
Pripažinkime nuosavybės teisę ir rašytojam! ... 167
Legalizuotas literatūrinis banditizmas ... 164
Persikas Lietuvoj ... 167

Apmėtytojo trupiniais atsakymas 185
Rašytojas ir gramatika 188
Lomonosovo šmėkla 193
Puškinas – rusas ir europietis 199
Karūna be karaliaus 217
Kaip ugdyti savoji dramaturgija? 227
Pasigailėkite istorijos! 242
Apie idėją su kelnėm ir nuliaupsintus herojus 248
Pusantro Dostojevskio ar bičiuliška birbynė? 255
Dainų dainorėlis 270
Ekonomiškos vadžios literatūrai 279
Buožei su buože 288
Laiškas redakcijai 297
Vilties mūza ir paguodos 301
Tolstojaus meno pradmenos 316
M. Gorkis ir lietuvių literatūra 337
Baltrušaičio vainikas 342
Šarvuotis ar blakė 365
Apsiautalo poezija 370
Ironija 401
Jumoras 404
Apie dramaturgijos pradžiodalas 407
Apie estetinę ir anestetinę tikrovę 423
Estetinė ir natūralinė tikrovė 461
Apie radijo dramaturgiją 479
Maksim Gorkij ir lietuvių literatūra 494
Salomėja Alpėse 516
Rašytojų suvažiavimo aidai 519

D. Linčiuvienė, A. Samulionis. Paaiškinimai 525
Redakcinės pastabos 583
Santrumpos 584
Asmenvardžių rodyklė 585

STRAIPSNIAI

[A.K. PUIDOS „RAUDONAS GAIDYS"]

A.K. Puida. *Raudonas Gaidys*. Kaunas, 1929 m., 220 pusl.

Tai yra A.K. Puidos raštų rinkinio trečioji knyga – leidžia jis jų visas septynias (trečia knyga pasirodė pati pirmoji).

Raštų rinkinys – tai yra nelyginant rašytojo „sąžinės apyskaita": ką gero ir blogo padarė – viskas suvedama į vieną sistemą. Raštų rinkinys – pats savaime liudija, kad rašytojas nėra per daug jaunas. Ši aplinkybė reikalauja iš recenzento dar daugiau objektyvumo. Tačiau K. Puida berods priklauso prie tų rašytojų, apie kuriuos buvo ir bus sprendžiama kuo mažiausiai objektyviai... Sunku ir man apie jį objektyviai kalbėti. Pavyzdžiui, man sunku būtų prisipažinti, kad šio tomo apysakos mane sužavėjo ar net kad man labai įdomu jas buvo skaityti. Tai dar visai nereiškia, kad jos turėtų būti blogos...

Geriausia apysaka – antraštinė „Raudonas gaidys", – prieškarinė, rašyta 1912 metais. Aš norėčiau, kad ir ji kitaip būtų parašyta. Iš jos man atrodytų, kad K. Puida galėtų būti neblogas pasakotojas, galėtų, jei panorėtų, neblogai rašyti tokias apysakas, kuriose svarbiausią vaidmenį vaidina siužetinė kompozicija. Pasakoti K. Puida moka: ir kalba jo gana gyva, ir dialogas, ir daiktų bei gamtos aprašymai neleidžia pasakojimui sustingti. Bet man visiškai nepriimtina jo apysakos personažų psichologinė motyvacija: netikiu aš jo argumentais. Ir netikiu turbūt todėl, kad jis taip nori mane įtikinti ir išaiškinti, kas man aišku ir be komentarų. Aš norėčiau, kad jis geriau *vaizduotų*, o ne aiškintų...

„Vien aidai pasakys" – keturių dalių apysakėlė, bene dešimtį metų rašyta. Jos tema: genialaus muziko meilės tragedija, muzikos esmės apibūdinimas žodžiais. Šiai temai įgyvendinti panaudota priemonės, kurios jaunimui labai imponuoja, kurios mane veikia kaip raudonas skuduras bulių: baisiai pykstu, kai realios charakteristikos vietoj eina sentimentalūs *loci commun[es]*. Apysakos herojaus muzikos apibūdinimas kažin ar netiktų ir bet kurio muzikanto, bet kurios muzikos apibūdinimui? Autorius sako, kad jo herojus buvo genialus muzikas, o aš tuo nenorėčiau tikėti: per daug jau banali meilė, pagrindusi jo muzikalinio-kūrybinio įkvėpimo šaltinį. Autorius teisina ir idealizuoja moteriškę, sukėlusią kompozitoriaus meilę. Man gi atrodo, kad tai yra „paršivaja meščanka", ir dar storais sijonais apvyniota, kad tik skaitytojas neįžiūrėtų, kas ji yra. Kažkokia mūsų atmosfera netikusi: vos tik mūsų rašytojai pradeda vaizduoti talentingo menininko santykius su moterimi, tų santykių pagrinde kažkaip visuomet atsiduria miesčioniška menkysta. Nuobodu, nuobodu! Ar, galimas daiktas, aš jau per senas esu, kad tokiais dalykais nebemoku jau džiaugtis? Pamenu, kad, būdamas gimnazijos ketvirtoje klasėje, tokiais pasiskaitymais džiaugiausi... Jaunystės – nebesugrąžinsi; vargu bau kada besugebėsiu šitokios rūšies literatūra pasidžiaugti...

Ir vėl – aš visai nenorėčiau daryti išvados, kad literatūros veikalas būtų blogas: kad man beskaitant nuobodu ir net koktu nuo saldumo – kalta mano senatvė, ne rašytojas...

K. Puida kur kas stipresnis, kaip man atrodo, tuose posmuose, kur jis „nemandravoja", neforsuoja lyrikos ir idealizmo, o stačiai, paprastai apsakinėja tai, kas galėtų būti ar buvo. Kai pajunti, kad rašytojas nebenori tau akių apdumti, užimponuoti savo giliais jausmais bei kilnumu, kažkaip lengviau dūšioje pasidaro: imi rašytoją suprasti ir ne toks senas jautiesi...

Kaip būtų gera, kad K. Puida pasakytų tai, ką jis žino ir ką jis gali, kad, užuot lakstęs padangėmis ir viską vėlęs į rūkus ir monus, nusileistų į šią žemelę ir joje pasivaikščiotų! Kad jisai neįtikinėtų ir nekomentuotų, bet vaizduotų ir pasakotų! Kaip

būtų gera, kad vietoj šalto liūdno protavimo ir aš galėčiau jo raštuose pajusti gaivinančią šiltą kūrybos liepsnelę!

Bet A. K. Puida leidžia nūn savo raštų rinkinį.

Jis žino savo kelią, turi savo skaitytojų, žino, ką daro. Ir tikrai turbūt ne jis kaltas, kad aš ir toliau pasilieku kvailoje rezonuojančio skeptiko pozoje, beprasmiškai kartodamas: Hm?!..

NAUJA DOVANŲ KNYGA

Homero „Iliada" lietuvių kalba

Šiomis dienomis išėjo iš spaudos Homero „Iliados" vertimas, Švietimo ministerijos Knygų leidimo komisijos išleistas.

„Iliados" lietuviškas leidinys daug kuo skirias nuo „Odisėjos" leidinio. Ir skirtumai – vien teigiami.

Visų pirma laukujė leidinio pusė duoda teisės priskirti šį leidinį prie tųjų, kuriuos vadiname *dovanų knygomis*. Leidinys labai gražus, turintis 486 psl. Švarus gražus popierius ir itin daili spauda (Klaipėdos „Ryto" spaustuvė), ir drauge kuklus paprastumas leidinį padarė tokiu, kurį stačiai miela paimti į rankas. Labai puošia leidinį įdėtieji garsiojo Flachsmano piešiniai, kuriais kadaise dar Goethe atsidžiaugti nemokėjo: paprastos linijos, meistriška forma, drauge juose viskas didu ir kilnu, kaip ir visame Homero pasauly. Gaila tiktai, kad tų piešinių tiktai dvylika teįdėta (jų yra keleriopai daugiau): šie paveikslėliai ne tiktai puošia knygą, – jie padeda skaitytojui susivokti Homero didybėje, jie, tariant, išreljefina to amžinai šviesaus genijaus dvasią.

Skirias „Iliada" nuo „Odisėjos" ir savo vidujais savumais. „Iliados" pusę (I–XIV giesmės ir XV giesmės 592 eilutes) išvertė skaistaus atminimo dr. J. Ralys, „Odisėjos" vertėjas, antrąją poemos pusę vertė kun. P. Žadeikis, – dr. Ralys mirė nesuspėjęs ne tik vertimą baigti, bet ir juodraštį ištaisyti. Beruošiant vertimą spaudai, pasirodė tam tikrų nelygumų abiejose vertimo dalyse. Belyginant nelygumus, paaiškėjo, kad abiejose vertimo dalyse

yra dar daug kas taisytina. Šiam reikalui baigti tvarkyti pakviesta net trys asmenys: S. Čiurlionienė, J. Talmantas ir prof. V. Šilkarskis, kuriam pavesta leidinio bendra redakcija. Beruošiant darbą, taisytinų vietų pasirodė esą taip daug, kad galų gale visą vertimą tenka laikyti atliktu aukščiau minėtųjų keturių vertėjų: Ralio, Žadeikio, S. Čiurlionienės (I–XIV giesm.) ir Talmanto (XV–XXIV giesm.).

Leidinio redaktorius prof. V. Šilkarskis, be bendro redakcimo darbo, davė dar įvadą, pavadintą „Homeras ir ‚Iliada'".

Leidinio pabaigoje pridėta prof. V. Šilkarskio mokinio – J. Dumčiaus parašyti komentarai. Jie suredaguoti labai populiariškai, matyti, skirti mokslus beeinančiam jaunimui, kad pati poema būtų suprantamesnė.

Kažkoks keistas jausmas apima beskaitant gražų taisyklingą lietuvių kalba hegzametrą. Kaip ypatingas, sunkus ir kilnus dalykas tasai hegzametras – gal tiktai vieni poetai težino. Lietuvių kalba hegzametru rašyti eiles yra daug sunkiau negu graikų ar lotynų. Senieji graikai ar lotynai hegzametro eilutę pagrįsdavo atitinkamu ritmišku ilgųjų ar trumpųjų balsių kaitaliojimusi, jie nekreipdavo dėmesio į žodžių kirčiavimą: eilėse jie kirčiuodavo ne taip kaip prozoj. Kitas, vartodamas mūsų laikų mėgiamą terminologiją, pasakytų: graikų ir lotynų hegzametruose kirčiai „netaisyklingi". „Iliados" vertime – lietuviškuose hegzametruose tokių kirčiavimo „netaisyklingumų" visiškai nėra: visi žodžiai taip kirčiuoti, kaip jie kirčiuojami prozos veikaluose ir kasdienėje kalboje. Šis „Iliados" hegzametrų savumas itin maloniai skamba lietuviui. Graikai ir lotynai hegzametro konstrukcijai naudojo greta daktilio (vienas skiemuo su ilgu balsiu ir du – su trumpais) vartojo atitinkamose vietose dar ir spondėjų (du skiemens su ilgais balsiais). „Iliados" lietuviškas hegzametras spondėjų visiškai neturi. Atsisakymas nuo spondėjų, žinoma, pasunkina vertimo darbą, bet be spondėjų lietuviui daug lengviau skaityti.

Reikia dar žinoti, kad hegzametras tinka ne kiekvienai kalbai.

Pavyzdžiui, prancūzai hegzametro sudaryti visiškai negali. Norėdami versti Homerą eilėmis, jie turi vartoti kitą metriką.

Bet be to hegzametro ir Homeras – nebe Homeras. Todėl tat jie nieko geresnio sugalvoti negali, kaip Homerą versti... proza! Hegzametras nepasiduoda ir lenkų kalbai. Kiek jau buvo mėginta hegzametras lenkų kalboje, – jis visuomet išeidavo netikęs. Net vokiečių kalbos – ir tai hegzametras nemėgsta: vokiečių hegzametras visuomet kažkoks medinis, girgždantis kaip vežėčios; kai vokiečiai stengias išlaikyti hegzametro rimtį – jie atima iš jo muzikalumą ir gyvybę, tarytum į speciališkus šaldytuvus įkišdami. Iki šiol tiktai rusų kalba buvo plačiau žinoma kaip visiškai priimanti hegzametrą. Bet mūsų kalboj hegzametras dar gražiau skamba. Mūsų kalbos hegzametrui daug muzikalumo, pasakyčiau, melodingumo teikia, greta kirčių, ilgųjų ir trumpųjų balsių kaitaliojimasis, ko rusų kalba, pavyzdžiui, neturi.

Šiuo atžvilgiu „Iliados" vertimas nėra visai vienodas. Skiriasi J. Ralio – S. Čiurlionienės verstoji dalis nuo Žadeikio – Talmanto. S. Čiurlionienė pasirodė esanti ne tik gili kalbos žinovė, gera stilistė, bet ir opiai jaučianti poemos vidaus ritmiką ir turinti gerą hegzametro techniką. „Odisėją" vertė vienas Ralys, – šis vertimas žymiai silpnesnis už tąją „Iliados" dalį, prie kurios prisidėjo S. Čiurlionienė. Žadeikio – Talmanto vertimas savaime neblogas, bet padėtas greta Ralio – Čiurlionienės vertimo šiek tiek blanksta.

Vargu bebūtų reikalo minėti, kad visos poemos vertime žymi rūpestinga redaktoriaus ranka. „Iliada" yra arčiau originalo negu „Odisėja", pačiame vertime matyti aiškus nuosakumas ir sistema. Pavyzdžiui, kad ir graikų vardu rašyboje. „Odisėjoje" vardų rašyba nebuvo nuosaki ir logiškai pagrįsta; „Iliadoje" tai tiksliai sutvarkyta. Kai kurie dar išlikę maži netikslumai didesnės reikšmės neturi.

Besidžiaugiant šiuo puikiu leidiniu, gražiais darbo vaisiais – mūsų literatūros leidinių pažiba, – norėtųs palinkėti tiktai viena: kad tie patys rūpestingi darbininkai pasiimtų paruošti tuo pat būdu spaudai ir antrą „Odisėjos" leidimą. Juo labiau kad pirmasai leidimas jau seniai išparduotas.

KĄ VYTAUTAS DIDYSIS PASAKYTŲ APIE SAVO KOMITETĄ

LITERATŪROS KONKURSO NELITERATIŠKI REZULTATAI

Sykį kuriam laikui pasitraukus iš savojo gyvenimo verpetų, tikėkite, nebus lengva grįžus atgal su tuo pačiu tikrumu į tą gyvenimą pasinerti. Ypatingai sunku besusiorientuoti toje srovėje, kuri iš visų viešojo gyvenimo srovių sriauniausia, greičiausiai šakojanti, tai yra literatūra ir menas. Čia sugrįžėlis pirmiausia turi graibstytis už atskirų, labiau už kitus prasikalančių epizodų ir tik jais pasižymėdamas pėdsakus pradeda atsargiai gilintis į naujai išaugusią, nebepažįstamą girią.

Vienas tokių ryškiausių šio pavasario epizodų buvo Vytauto Didžiojo komiteto paskelbtasai literatūros konkursas pasakojamai ir dramos literatūrai. Tos patylios konkurso procedūros eigoj naujo stebėtojo dėmesį atkreipė savotiškas disonansas. Tai buvo laikraščiuose pasirodęs savotiškas skelbimas apie Balio Sruogos konkursui rašytą eiliuotą veikalą „Milžino paunksmė“: VDK nutaręs esant nespausdintiną ir greit po to literatūros konkurso organizatoriaus p. Tumo-Vaižganto atsakymas, kad komitetas tą veikalą nusprendęs esant nespausdintiną Komiteto lėšomis; šiaip Komitetui esą kas galvoje, kas ką spausdina.

Pašaliniams stebėtojams beliko su tikru įdomumu imtis visų pirmiausia perskaityti tą „Milžino paunksmę“ ir nekantriai laukti, kada bus atspausdinti tie kiti konkursiniai veikalai, kuriuos Komitetas rado spausdintinais Komiteto lėšomis.

Šiomis dienomis Komiteto sekretorius pulk. Braziulevičius išsiuntinėjo laikraščių redakcijoms jau visus keturis Komiteto išleistus konkursą laimėjusius veikalus: A. Vienuolio „Kryžkeliai", Minclovo „Dainą apie Sakalą", V. Bičiūno „Žalgiris" ir Lauciaus-Laucevičiaus „Vytauto karžygius". Susipažinus su prie rankos turimais veikalais ir pasiinteresavus atitinkamuose užkulisiuose, jau galima ir nepašvęstam į tą reikalą šis tas pasakyti, o kadangi minimas konkursas mūsų literatūros gyvenime yra vienas svarbiausių įvykių, tai be ypatingos apologijos yra ir pareiga apie tai viešai paskelbti.

Vienuolio ir Minclovo paskelbtieji veikalai yra, tariant, pusiau premijuoti: oficialioji premija jiems nėra suteikta, bet jie yra išleisti komiteto lėšomis su iš anksto apmokamu honoraru, kas mūsų laikais, ir dar Lietuvos sąlygomis, yra geroka premija.

Vienuolio apysaka „Kryžkeliai" yra parašyta tradiciniu jo stiliumi, kuris aukščiausiojo laipsnio pasiekia jo nepalyginamoje „Paskenduolėje". Vienuolis yra didelis pastelinių dažų meisteris, – dažų, kurie nereikalauja raiškesnių linijų, bet kurie ypač tinka vadinamiesiems nuotaikiniams paveikslams piešti. Bet tuose paveiksluose, kur reikalingas kiek raiškesnis piešinys, aiškesnės linijos, šviesos ir šešėlių vaidinys, ten Vienuolis jaučiasi jau nebe savo specialybėje. Dar opesnė padėtis, kai jam tenka turėti reikalas su aliejinių dažų paveikslais. Čia jis sunkiai kovoja su perspektyvos problemomis ir aliejinių dažų spalvų harmonija. Jo pasirinktasai kurti istorinis romanas ar apysaka ir yra toksai aliejinių dažų paveikslas su visomis Vienuoliui nemaloniomis ir nenugalėtomis sunkenybėmis.

„Kryžkelių" mieliausias ir autoriui geriausiai nusisekęs elementas – tai aprašymai, ypač gamtos aprašymai. Tiesa, jie yra kiek monotoniški: aprašinėjama miškas ir miškas. Žino Vienuolis miško gyvenimą, mėgsta jį, atskiria kiekvieną jo balsą, ir iš jo balsų neaprėpiamos įvairenybės moka jisai sudaryti gražią vienalytę melodiją. Ir toji melodija taip mums primena graudžiąją lyriką, pasiliejusią „Paskenduolės" gamtoje. Vietomis miškas pas Vienuolį stačiai virsta gyva, kvėpuojanti, vardinė

būtybė, ne mažiau žavi, jaučianti ir viliojanti kaip Knuto Hamsuno nemirtingasis „Pan[as]".

Autorius nepraleidžia menkiausios progos miškui aprašinėti, tuo būdu sudarydamas nuolatinį pastovų foną savo dėstomiems įvykiams. Čia nėra reikalo spręsti, kiek tas miškas, tiksliau miško aprašymai, turi istoriškumo ir koloritinio atspalvio, – ar toks miškas tebuvo galimas tiktai Lietuvoje XIV šimtmety, ar jis tuomet toks buvo galimas, ar jis galimas yra ir kitais laikotarpiais bei kituose geografijos plotuose. Viena tik tenka pastebėti, kad autorius kiekvienu nauju miško aprašinėjimu kartoja jau seniau ne kartą pavartotus dažus ir vaizdus, ir net pasakymus.

Bet romane paprastai yra svarbesni veikiantieji personažai, veikimas, įvykiai negu fonas, kuriame įvykiai vyksta. Gi Vienuolio romane ir fabula, ir siužetas yra nepalyginamai silpnesni už foną. Todėl tat ir Vienuolio Vytautas atrodo neturįs vidujiniai pagrįsto ir išrutulioto charakterio, jis atrodo paklusniai beeinąs ten, kur jį momento kaprizas, žmona, auklė ir lenkų vyskupas liepia!

Bet tai yra mažmožis palyginti su tuo, ką padarė iš Vytauto antrasis nedapremijuotas autorius su savo apysaka „Daina apie Sakalą" – Minclovas. Šioje apysakoje, teisybę pasakius, nėra nei dainos, nei sakalo. Esmėj – tai romanas, parašytas stiliuje to paties Minclovo „Ognennyj putj", – avantiūrinio romano, kuriuos Minclovas moka rašyti. Istorinio ir lokalinio kolorito Minclovo veikale dar mažiau negu Vienuolio. Jis arba neceremoniškai kartoja seniai visiems įgrisusias istorines nesąmones (pavyzdžiui, kad Kęstutį esą lenkai nužudę), arba su istoriniais personažais elgiasi kaip su lėlėmis, pavyzdžiui, Vytautą pirkioje sodina kaip lėlę ant krūvos „paduškų"), arba visiškai nesiskaito su geografijos daviniais: kelias dienas jis plukdo keletą stambių laivų Vilnelės upe! Pagaliau mes gerokai turėtume nusiskųsti ir dėl veikalo kalbos. Čia, žinoma, kaltas ne Minclovas, bet nežinomas vertėjas, kuris ne tik nesirūpino autoriaus vaizdus lietuviškai tiksliai nusakyti, bet net vieną ir tą pačią upę įvairiose apysakos vietose įvairiais vardais vadina.

Konkurso paskelbtose sąlygose nebuvo nužiūrėta, kad jury komisija turi teisę premijos niekam nepaskirti. Einant konkurso sąlygomis, premija turėjo būti paskirta geriausiam pristatytam veikalui. *Geriausia apysaka vis tiktai pasilieka Vienuolio,* ir einant konkurso sąlygomis, *jam turėjo būti premija paskirta.* Jury komisija, nepaskirdama Vienuoliui premijos, apvylė jai suteiktą pasitikėjimą, perviršijo jai duotas teises ir todėl už tai ji turi būti atsakinga.

Jury komisija aiškinas: esą Vienuolio veikalas geriausias, bet jis nėra klasiškas, nėra tobulas, ir netobulam veikalui ji negalėjusi skirti visuomenės pinigų. Bet kurgi konkurso sąlygomis buvo pasakyta, kad bus premijuota tiktai klasiški ar tobuli veikalai? *Konkurso sąlygomis buvo pasakyta tiktai, kad geriausiam veikalui bus premija paskirta.* Tai kokią teisę turėjo jury komisija keisti konkurso sąlygas po to, kai jau visi veikalai konkursui buvo įteikti?

Ar galima premijuoti veikalą, nors ir geriausį, bet turintį daug trūkumų?

Pas mus gana dažnai skelbiami architektūros konkursai. Ir kaip dažnai pasitaiko, kad konkursą laimėjęs projektas gyvenimui yra netinkamas! Konkurso autoriui premija išmokama, bet kitą projektą pagaminti užsakoma kitam asmeniui. Pabandytų kas po šitokio konkurso už geriausią projektą, nors ir gyvenimui netinkamą, neišmokėti premijos! Būtų byla, premija būtų išmokėta su procentais. Inžinieriai ir architektai yra organizuoti, ten yra kam užsistoti už laužomas teises. Tiktai mūsų rašytojai vis dar tebėra neorganizuoti, todėl su jais ir elgiasi kaip kas nori...

„MILŽINO PAUNKSMĖ" BEŠALIŠKAI ŽIŪRINT

Minėtasis skelbimas „Lietuvos aide", kad Komitetas pripažinęs „Milžino paunksmę" nespausdintina, matomai, paskatino konkurso Komitetą imtis defensyvos ir tuojau po to tame pačiam „L. A." vienas to Komiteto narys, kaip jau sakyta, paaiš-

kino, ne tik kokiomis lėšomis Komitetas rado Balio Sruogos veikalą nespausdintiną, bet ir *dėl ko nespausdintiną*, būtent ne dėl jo blogumo, nes veikalas esąs *„aukštai kūrybiškai parašytas"*, tačiau buvęs nespausdintinas todėl, kad jame juodomis spalvomis esąs nupieštas lenkų vyskupas Olesnickis, kad jis ir kitas lenkų vyskupas Ciolek pas Sruogą vartoja drastiškus pasakymus, kad veikalas esąs pamfletas prieš lenkus ir kad jis vargu ar būtų gera jaunimui lektūra. Iš to paaiškinimo atrodo, kad iš konkurso dalyvių lyg būtų buvę reikalaujama daugiau dalykų, negu buvo konkurso sąlygose nurodyta.

Konkurso sąlygos reikalavo tik, kad pristatomas konkursui veikalas būtų geras literatūros veikalas, kad dramos veikalas duotų geros vaidybinės medžiagos spektakliui, kad jis tiksliai atvaizduotų Vytauto Didžiojo laikotarpį, jo dvasią, ir tiek. *Apie pasaulėžiūrą, tendenciją, politinį gestą link lenkų, jaunimui lektūrą, istorijos ideologinį falsifikavimą tose sąlygose nieko nepaminėta.*

Kad ne konkurso statomos sąlygos, o kas kita nulėmė Balio Sruogos veikalą, greit paaiškėjo iš kelių tolimesnių „paaiškinimų". Greit po to prof. Tamošaitis „Vairo" 5 nr. įdėjo straipsnį apie B. Sruogos „Milžino paunksmę", sukeldamas prieš jį visus seniai mirusius filosofus, kurie jam padėjo surasti, kad Sruoga esąs be sielos ir jo veikalas ne geresnis. (Kas geriau gali apie sielą spręsti, bevaikis vyras ar motina, tesprendžia, kurie žino; tik tiek priminsiu, kad net po tokio prof. Tamošaičio nuosprendžio teko matyti žurnale „Motina ir vaikas" įdėtą ištrauką iš „Milžino paunksmės", kaip motina... Sonka dainuoja apie savo mažą kūdikį.) Galop visus užkulisius numaskavo „Naujoji Romuva" ir „L. A.", paskelbdami, kaip, girdi, po tokių „pasmerkimų" Valstybės teatras drįsta svajoti apie Sruogos veikalo statymą!

Kas gi yra ta „Milžino paunksmė"?

Veikalo menišką įvertinimą paliekant specialistams, čia priminsiu tik kai kuriuos jo bruožus.

Tai yra labai savotiškos konstrukcijos veikalas. Vyriausias jo veikėjas yra Vytautas Didysis, bet jis... nė karto scenoje nepasirodo.

Tiktai kiekviename scenoje veikiančių personažų žygy jaučiama Vytauto valia, Vytauto ranka, Vytauto didybė. Vieni personažai jį keikia, kiti jo bijo, treti jį aukština, o ties jais visur dominuoja Vytauto dvasia.

Pirmoji veikalo dalis „Sonka, Lenkų karalienė" istoriškai yra visiškai teisinga. Antroje daly „Karūnos vėtra" yra šiek tiek sąmoningų ar nesąmoningų nukrypimų nuo istorijos. Visų pirma, istoriškai imperatorius Sigismundas į Lucką atėjo pas gulintį lovoje Jogailą tartis dėl Vytauto karūnavimo su savo žmona Barbora, o Sruogos veikale – atėjo su šokėjomis, – tai padaryta galbūt sceniško įdomumo atžvilgiu. Antras nukrypimas – tikrenybėje Švitrigaila pabėgo 10 metų anksčiau, negu išeina iš Sruogos veikalo eigos. Trečias veiksmas vėl istoriškai visiškai teisingas.

„Milžino paunksmėj" kiekvienas personažas kalba saviška kalba, – jų kalbos konstrukcijoje pasireiškia charakteris. Įdomiausia, kaip Sruoga atskirus personažus traktuoja, ir pirmoj eilėj – Jogailą. Sruogos veikale anaiptol nėra tradicinio Jogailos šmeižimo, kuriais jį apipila lietuvių rašytojai, ir nėra to idealizavimo, kuriuo jį apsupa lenkai. Kas tikrovėje buvo Jogaila, sunku dabar pasakyti. Žinia tiktai, kad tai buvo labai nelaimingas ir įdomus žmogus. Keturis kartus žmogus buvo vedęs, ir visos jo žmonos nemylėjo, visos jam buvo neištikimos. Žmogus nemokėjo rašyt, o vis tiktai įsteigė universitetą, tapusį geriausiu bene visoj Europoj. Karaliavo Lenkijoje, Jadvygą vedęs Vytauto patarimu, ir *visą gyvenimą* Lietuvos taip ilgėjosi. Į senatvę vis dažniau ir dažniau atvykdavo į Lietuvą, vis ilgiau ir ilgiau joje išbūdavo, kol žiloje senatvėje, Lietuvoje besiklausydamas per naktį lakštingalų, peršalo ir [dėl] to mirė. Sruogos veikale Jogaila atvaizduotas žmogiškoje plotmėje, – karaliaus užkurio tragedijos plotmėje. Jaudinantis skaudus jo likimas, į veikalo pabaigą vis daugiau ir daugiau patraukiantis skaitytojo simpatijas. Atrodo, kad *šiuo veikalu Sruoga grąžino Jogailą Lietuvai, kurį lenkai kaip žmogų visai be pagrindo buvo pasisavinę.*

Antras įdomus personažas – Švitrigaila, Vytauto ir Jogailos persekiojamas, ilgą laiką prabuvęs kalėjime. Tačiau išėjęs iš ka-

lėjimo, ypač pastaraisiais laikais, buvo labai geruose santykiuose su Vytautu ir pasiliko Vytauto idėjų vykintoju. Švitrigaila – labai status ir griežto būdo, bet vienintelis iš visos kunigaikščių giminės, kurio duotu žodžiu buvo galima šventai pasitikėti. Daug kentėjo jisai nuo Vytauto, todėl lenkai buvo tikri, kad jis laužys Vytauto paliktąsias tradicijas, ir todėl sutiko su jo paskyrimu Vytauto įpėdiniu Lietuvoje. Bet Švitrigaila pasirodė *ištikimas Vytauto palikimui, ir pirmas jo darbas buvo – karas su lenkais, kurį jis pralaimėjo.* Toks Švitrigaila yra Sruogos veikale. Jogaila ir Švitrigaila yra nelyginant du Vytauto veido atstovu žemėje.

Mūsų kunigai daugiausia subruzdo dėl Olesnickio atvaizdavimo. Olesnickis istoriškai buvo labai žiaurus ir brutalus asmuo. Tiek jis buvo žiaurus, kad Griunvaldo kovoje perdūrė kovos lauke sužeistą riterį, ir už šį jo darbą Roma ilgai nenorėjo skirti jo vyskupu. Sruogos veikale jis yra žiauri, bet stipri figūra. Jis yra lenkų patriotas, bet drauge ir Romos ištikimiausias tarnas, gyvenantis viena vienintele idėja: visus rusus „sugrąžinti" į katalikų tikėjimą. Ir, siekdamas šitos idėjos, jis nesivaržo jokiomis priemonėmis. *Olesnickio personažą gali paaiškinti gyvi pavyzdžiai: jo ideologija aiškėja prisimenant vyskupą Bandurskį ir Būčį, jo moralinė esmė aiškėja prisimenant pralotą Olšauską.* Sruogos veikale Olesnickis istoriškai yra teisingas, psichologiškai visiškai įtikinamas, sceniškai pagrįstas, poetiškai bei ideologiškai pateisinamas. Todėl visiškai nesuprantama, kodėl mūsų kunigai taip protestuoja prieš jo atvaizdavimą. *Juk Maironis dar atviriau su Olesnickiu pasielgė.* Maironio veikale Vytautas vaizduojamas stovykloje pas Smolenską. Atvyksta pas jį lenkų delegacija su vyskupu Olesnickiu pryšaky ir praneša, kad senis karalius Jogaila susilaukė sūnaus. Į tai Maironio veikale Vytautas stačiai atsako: „Vyskupe, čia tai jau tavo nuopelnas", ir vyskupas atsako: „Taip, aš meldžiausi". Taip skambėjo šie pasakymai Valstybės teatro scenoje! Tiktai Maironio veikale Olesnickis atvaizduotas žuliku ir latru, neturinčiu jokių teisingų savumų, o Sruogos veikale Olesnickis gyvena savotiškai aukšta ideologija, kuri ir šiandien dar tebeturi savo šalininkų!

Kodėl gi net kunigas Tamošaitis prieš Maironį neprotestavo?

Ne mažesniu nesusipratimu pagrįstas ir vyskupu Stanislovu Cioleku pasipiktinimas. Jei jo gynėjai kiek plačiau būtų susipažinę su istorija, tai jie žinotų, kokiomis bedieviškomis suktybėmis Lenkijos vicekancleris Ciolek stengėsi gauti vyskupo infulą, kaip jis intrigavo, kaip jis pats Jogailos ir Vytauto vardu Romai akiplėšiškus laiškus rašė, kaip Romą supjudė su Jogaila ir Vytautu, kaip jį Roma keikė ir penkerius metus nenorėjo vyskupu skirti, kol pagaliau pasidavė politiniams sumetimams ir vyskupu paskyrė. „Milžino paunksmėj" prie vyskupo Cioleko nėra pridėta nė jotos, – visi daviniai paimti tiktai iš istorijos. Konkurso sąlygos reikalavo gi istoriško tikrumo.

Priekaištas, kad „Milžino paunksmėj" esą per daug drastiškų pasakymų, irgi neturi jokio pagrindo. Kokie gi tie drastiški pasakymai, – jie nenurodo. Jie turbūt užmiršo, kad penkioliktojo šimtmečio pradžioje Rytų Europoje salioninė dabartinių laikų kalba nebuvo vartojama. Jei karaliai nežinojo, kas tai yra marškiniai, jei taurios ponios nešiojo aplink kaklą kailio gabalėlius vieninteliu tikslu – duoti vietos utėlėms pasislėpti, kad jos nesiraičiotų po visą drabužį, jei karaliai miegojo apsirengę, bijodami, kad juos naktį kas nenudėtų, jei Jogaila nevalgė net obuolio nuo stalo, bijodamas, kad jo kas nenunuodytų, jei didžiūnai abiem rankom draskė kepsnį ir kaulus mėtė čia pat besiriejantiems šunims, – tai kaip galima reikalauti galantiškos personažų kalbos ir drauge reikalauti istorinės teisybės?

„Milžino paunksmė" parašyta eilėmis, kurios jau pačios savaime sudaro pakeltą nuotaiką. Veikalas prasideda gyveniškai brutalia scena, ir toliau kiekvienu paveikslu veiksmas kyla vis aukščiau nuo žemiškos tikrovės, kol viskas pasibaigia didinga patriotine ir religine ekstaze. Kai kuriuos paskutinio paveikslo religinius himnus mūsų kunigai puikiai galėtų net bažnyčioje giedoti!

Skundžiamės, kad trūksta savų dramatinių veikalų, nėr ko vaidinti. Čia sukuriamas originalus, sceniškai įdomus, stiprus veikalas, persunktas grynai lietuviška dvasia, duodantis visą

eilę gražių lietuviškų tipų (Jogaila, Švitrigaila, Rumbaldas), bet į teatrą kelias veikalui užkertamas.

Įsidėmėtina, kad nei „Lietuvos aide", nei „Vaire" nebuvo jokios recenzijos apie tą veikalą, niekas nebandė kritiškai išanalizuoti jo poetiškus savumus, jo teigiamybes ir trūkumus meno atžvilgiu. Ir dar jie drįsta kalbėti apie tautinės kultūros kūrybą.

JURY KOMISIJOS PAGIRTASAI „ŽALGIRIS"

Kai Sruogos veikalas jury komisijos pripažintas nespausdintinu, o komiteto lėšomis išleistas Bičiūno veikalas, tai savaime suprantama, kad ne be pagrindo laukėme, kad Bičiūno veikalas būtų nepalyginamai geresnis už Sruogos veikalą! Tokiu įsitikinimu gyvenome iki Bičiūno veikalui pasirodysiant. Susilaikant ir nuo Bičiūno veikalo meniško vertinimo, vis tiktai negalime nepastebėti, kad jis visiškai neatitinka konkurso sąlygoms. Ir štai dėl ko:

1. Konkursas buvo skelbiamas slaptas ir visiškai naujiems veikalams.

Tuo tarpu Bičiūno veikalas buvo jau iš anksčiau žinomas. Jis, rodos, dar 1930 metais buvo parašytas specialiniu užsakymu kareivių spektakliams ir buvęs skaitomas tam tikrame teatraliniame būrely. Tuomet Bičiūno veikalas buvo pripažintas nevaidintinu net kareiviams. Ir tą patį veikalą Bičiūnas pristatė Vytauto komiteto konkursui. Tiesa, pristatė kiek papildęs ir pataisęs, bet esmę palikęs tą pačią. Einant konkurso slaptumo sąlyga, Bičiūno veikalas negalėjo būti svarstomas.

2. Konkurso sąlygos reikalavo, kad veikalas tiktų mūsų teatrui statyti, kad duotų medžiagos bent vienam spektakliui. Tuo tarpu jury komisijos nariui teatro direktoriui dalyvaujant jau 1930 metais Bičiūno veikalas buvęs atmestas kaip netinkamas mūsų teatrui. Ar direktorius jury komisijoje pakeitė savo nuomonę ir Bičiūno veikalą pripažino jau tinkamu?

3. Konkurso sąlygos reikalavo, kad veikale atsispindėtų laikotarpis, laiko dvasia, tuo tarpu kai laiko dvasia Bičiūno veikalas ir nepasižymi. Bet pirma pakalbėsime apie veikalą.

Bičiūnas savo veikalą pavadino istoriška drama. Kodėl jo veikalas yra drama? Tas veikalas susideda iš šešiolikos paveikslų. Kiekviename paveiksle susieina būrelis žmonių, pasikolioja, vienas kitą moralų pamoko ir išsiskirsto. Vienas koks personažas kito klausia kokio mažmožio, ir šitokie klausimai atstoja visą ekspoziciją. O tas klausimų–atsakymų katekizmas kartais yra stačiai plokščias. Šit konkretus pavyzdys. Antro veiksmo antrame paveiksle vaizduojama Kauno pilis, kurioje sėdi Vytauto žmona Ona ir bajoras Mantvydas. Iš pilies girdėti garsai mūšio, jau dvi savaites besitęsiančio ties Gotesverderiu. Tas pats Mantvydas viename puslapy sako, kad mūšis eina visą savaitę, o kitame puslapy – jau dvi savaites. Mūšio garsai girdėti Kauno pily, kurioje kunigaikštienė sėdi jau savaitę (ar dvi savaiti) ir nežino, kur yra toji Gotesverderio pilis, – klausia Mantvydo, ar toli toji pilis. Ir Mantvydas jai atsako: ogi štai žiūrėk pro langą, – matyti!

Tačiau Bičiūnui dar blogiau išeina, kai jam reikia išdėstyti bet kurie Vytauto planai. Tuomet jis leidžia aplinkiniams žmonėms Vytautą visaip mulkinti. Vytautas tedaro tiktai tai, ką jam kas „pataria". Ypač tokiu Vytauto alasijimu pasižymi jo auklė Mingailienė, kuri su Didžiuoju Lietuvos kunigaikščiu, galingiausiu tais laikais Europoje valdovu, elgiasi kaip su vaiku! Vytautas jai tiktai atsikerta – ir tiek.

Kitas toks pavyzdys. Tannenbergo kovos metu Vytautas jau turėjo apie šešiasdešimt metų, vadinas, jo auklė, kadaise jį savo krūtimi penėjusi, galėjo turėti ne mažiau 80 metų. O tuo tarpu ji atsibasto į Vytauto karo stovyklą, draskosi tenai ir Vytautą loloja.

Beje, gal istorija, gal epocha tame veikale atsispindėjo? Bet ir istorijos atžvilgiu „Žalgiris" teikia nekokį vaizdą. Kad nebūtume šališki, kalbėkime pavyzdžiais. Nė vienas istorinis „Žalgiry" paminėtas asmuo neatitinka tikrenybės. Savotišką, nesutinkantį su istoriją asmenų traktavimą būtų galima pateisinti mielu noru, jei Bičiūnas iš tikrųjų juos savotiškai traktuotų ir meniškai mus įtikintų. Bet Bičiūnas nė nemano to daryti. Jo

Vytautas išėjo visiškai susmulkintas, jo Jogaila – kažkoksai psichologinis nesusipratimas. Ne mažiau apipjaustytas yra ir vyskupas Olesnickis. Bičiūno rankoje šis stambaus kalibro valstybės vyras, svajojęs apie Rusijos sukatalikinimą, pasidarė paprastas sukčius, apgavikas ir veidmainys. Bičiūno rankose jis net Lenkijos patriotas nebėra. Kai Jogaila vedė Jadvygą, Zbignevas Olesnickis ne tik vyskupas nebuvo, jis dar turbūt ropomis tebevaikščiojo. Jis vyskupu pasidarė, kai Jadvygos ir kaulai buvo supuvę, po Tannenbergo kovos. O pas Bičiūną Olesnickis jau vyskupas prieš Jogailos sutuoktuves!

Bičiūno veikale Vytauto žmona kunigaikštienė Ona giriasi, kad ji esanti gudė, tuo tarpu jau seniai įrodyta, kad ji gude nebuvo. Bičiūnas savo veikale lietuvius atkakliai vadina stabmeldžiais, tuo tarpu jau seniai įrodyta, kad senovės, ypač viduramžio lietuviai jokie stabmeldžiai nebuvo, – jie buvo panteistai.

Bičiūnas tikina, kad Vytautas nenorėjo Jogailos leisti į Krokuvą, tuo tarpu Jogaila vyko į Krokuvą, į lenkų sostą Vytauto patariamas. Bičiūnas operuoja „kunigaikščio taryba" kaip faktu, bet tais laikais Lietuvoje jokio organo dar nebuvo. Bičiūnas savo veikale vartoja tokias sąvokas, kaip *senprūsiai* (35 pusl.), tuo tarpu tas terminas yra visai ne tų laikų padaras. Bičiūno veikale, Jogailai lenkuose jau kurį metą pakariavus, lenkų didžiūnas Tarnovskis pastebi, kad lenkams vertėjo karaliumi pasirinkti ne Jogailą, bet Vytautą. Už tai lenkų didžiūnai Tarnovskį kvailiu išvadina. Tuo tarpu pas lenkų didžiūnus dar prieš Jogailos karūnavimą buvo sumanymas pašaukti ne Jogailą, bet Vytautą savo karaliumi, tik Vytautas į tokią kombinaciją nėjo. Bičiūnas kartoja seną pasaką, kad kryžeiviai nužudę Vytauto sūnus. Šitokia legenda dramos veikale visiškai būtų pateisintina tuomet, jei tai būtų meniškai pagrįsta. Juk ir Puškinas savo „Borisą Godunovą" pagrindė legenda ir nuo to jo veikalas nė kiek nenukentėjo. Bet Bičiūno veikale toji legenda nieko bendra neturi su veikalu: ją tiktai publikai pasakoja Bičiūno personažai. Bičiūnas, leisdamas į sceną XIV amžiaus personažus, į jų lūpas įdeda tokius pasakymus, kaip *göttliche Kaiserin*... Taip kalba savo

žmonai imperatorius Sigismundas, šiame veikale pavirtęs labai smulkiu sukčeliu. Iš viso nepakenčiama yra maniera tarpusavy lietuviškai besikalbantiems vokiečiams kartas nuo karto įdėti į lūpas vokiškus žodžius. Kam tai reikalinga? Kokia čia charakteristikos priemonė? Tai silpnybei ir Vienuolis pasidavė, dažnai versdamas Griežę sakyti *Gnädige Frau* į savo uošvienę.

Kalbėdamas apie XIV amžiaus pabaigą, Bičiūnas įdeda į Jogailos lūpas frazę: „Gudai, gudai!.. O kas tie gudai? Caro pastumdėliai!" O kada gi Rusijoje atsirado caro sąvoka, kada Maskvos kniazius pasisavimo caro vardą? Bičiūno veikale ne tik Jogaila, bet ir Vytautas vyną maukia, tuo tarpu kai Vytautas niekuomet svaiginamų gėralų nevartojo ir Jogaila, nuodų bijodamas, bijojo gerti.

Karalienė Jadvyga mirė 1399 metais, vasarą, Vorkslos laikotarpy, kada Vytauto kova su kryžiuočiais dar nebuvo prasidėjusi. O tuo tarpu Vytauto kovos dėl Žemaičių metu Bičiūno Jadvyga pasirodo ne tik gyva tebesanti, – ji jam net laišką atrašo, reikalaudama iš jo duoklės! Bičiūno veikale tebėra gyvas Tannenbergo išvakarėse ir legendarinis Lizdeika, kurį net pati legenda riša su Gedimino laikais. Prieš susitikimą su vokiečiais kryžiuočiais nei lietuviai, nei lenkai iš anksto nežinojo, kur su jais susitiks, kur įvyks kova, o tuo tarpu Vytautas pareiškia: „Gerai! Vis tik aš pats josiu žemaičių nuraminti, o jau iš ten – į Žalgirį – į Tannenbergą!" Toje kovoje tikrenybėje Vytautas iš anksto nenurodinėjo kautynių tvarkos, o Bičiūno veikale Vytautas jau yra vyriausias karo vadas, iš anksto nurodęs visą kautynių tvarką. Pagaliau paskutiniame veikalo paveiksle, palapinėje, Tannenbergo kovos lauke lenkai yra, mandagiai tarus, nedžentelmeniškai apšmeižti, vyskupas Olesnickis padarytas paskutiniu niekšu. Šitoks šmeižtas ir istorijos falsifikavimas vargu ar gali būti pateisinamas bet kokiu patriotizmu, kurio, tiesą pasakius, „Žalgiry" ir nėra.

Čia tik keletas istorinių netikslumų. Jų yra pilnas veikalas. Bet ir iš įvardintųjų aišku, kad Bičiūnas vargu ir pats turėjo pretenzijų į istorijos ar laikotarpių dvasios atvaizdavimą.

KONKURSO LIŪDNA PAMOKA

Jei apysakos konkursas lūkesčius apvylė, dramos konkursas savo rezultatais nustebino, tai apie poemos konkursą (Lauciaus „Vytauto karžygius", taip pat išspausdintus VD komiteto lėšomis, reiškia, taip pat premijuotą) ir kalbėti liūdna. Bet – Laucius, kiek žinoma, vienas toks ir tebuvo, tad ir konkursą laikė pats su savim, o kadangi konkurso sąlygose, be apysakos, dramos, dar ir poema buvo numatyta, tai toji vienintelė „poema" ir buvo „priimta". Gana apie ją!

Viso konkurso išvadoj matome keturis veikalus premijuotus, tai yra išleistus VD komiteto lėšomis, būtent: Vienuolio „Kryžkeliai", Minclovo „Daina apie Sakalą", Bičiūno „Žalgiris" ir Lauciaus „Vytauto karžygiai", ir vieną veikalą Balio Sruogos „Milžino paunksmė" atmestą, tai yra pripažintą nespausdintiną Komiteto lėšomis. Kadangi Komitetas spausdino geriausius veikalus, tai Balio Sruogos, reiškia, buvo pripažintas silpnesnis už Vienuolio, Bičiūno, Minclovo ir Lauciaus veikalus. Taip jury komisijos sprendimą visuomenė ir suprato.

Tuo tarpu girdėti, kad jury komisijos sprendimas toli nebuvęs toks sutartinas. Girdėti, kad komisijos narių nuomonės buvę gerokai pasidalinusios. *Vienas jury komisijos narys reikalavęs, kad apie pristatytuosius konkursui veikalus būtų sprendžiama grynai meno ir teatro atžvilgiu, o du kitu nariu reikalavę, kad būtų sprendžiama visuomenės, politikos ir pasaulėžiūros atžvilgiu.* Du nariu vieną narį nubalsavę, tačiau rezultate buvęs pasirašytas protokolas, kuriame buvę konstatuota, kad jury komisija nesusitarė dėl kriterijaus, kuriuo reikėtų veikalus vertinti. Du komisijos nariu primygtinai siūlę politiškai visuomenišku atžvilgiu spausdinti Bičiūno veikalą, trečias pasilikęs prie atskiros nuomonės, kuri ir užprotokoluota.

Galimas daiktas, kad žinios, neoficiališkai pasiekusios visuomenę apie komisijos posėdį, yra kiek netikslios. Bet *kodėl tad pasiliko nepaskelbti jury komisijos posėdžių protokolai?*

Paprastai visose kultūringose šalyse pasibaigus konkursui tokie protokolai skelbiami viešai, nes galų gale tai yra ne vienos

kurios organizacjos dalykas, bet visos visuomenės ir visuomenė nori ir turi teisę žinoti apie savo žymesnių literatūros pajėgų rungtynes.

Jei būtų paskelbti to konkurso eigos dokumentai, protokolai ir atskiros nuomonės, galbūt ir visuomenė, pamačiusi kokių nors jai nežinomų motyvų, nulėmusių, kad neišlaiką konkurso sąlygas veikalai tapo premijuoti, o, išlaikęs tas sąlygas, tapo atmestas, gal ir ji pakeistų nuomonę ir sutiktų su tais motyvais. Jų buvo laukta ir ilgai laukta, bet ir laukimui išsenka laikas. Neturėdami kitokių, turime tik dvejopus, būtent oficialiai paskelbtuosius konkurso sąlygose ir iškeltuosius dviejų jury komisijos narių. Iš tų visuomenė, žinoma, nedvejodama stovi už konkurso sąlygose paskelbtuosius ir pilna teise klausia: kodėl jury komisijos sprendimas buvo toks šališkas? Kodėl literatūros konkurso rezultatus nulėmė neliteratūriški motyvai?

Negaunant į tai atsakymo, nėra ko džiaugtis tokiu konkursu, į kurį buvo žiūrima kaip į akstiną mūsų literatūrinėms jėgoms paskatinti, kūrybinio entuziazmo ir rivalizacijos priduoti. Baimė, kad tuo konkursu bus kaip tik priešingo pasiekta...

Taip mūsų akivaizdoje kuriasi legenda. Nemaloni legenda.

KODĖL RAŠYTOJAI NEINA Į POLITINĘ SPAUDĄ?

Eilinis oficiozinės spaudos išsišokimas kultūros darbo adresu – tai „L. Aido" š. m. [1932] 221 nr. vedamasai straipsnis, kuriame, tarp kitko, pasakyta:

> Kodėl mūsų rašytojai vengia eiti į tautos mases per laikraščius? Kodėl mūsų dienraščiuose randame tik jaunuolių dailiosios literatūros bandymų, bet pasigendama mūsų literatūros korifėjų? Nejaugi iš savo aukštyb[ių] jie nenori per dienraščius kalbėti? Nejaugi juos atbaido [ir tas] palyginti nedidelis atlyginimas, kurį teišsigali neturtinga mūsų spauda mokėti? Visi menininkai ir mokslininkai turėtų atminti Max Weberio žodžius: „Kiekvienas mokslininkas ar menininkas, kuris dirba dėl pinigų, pasidaro skarmalius".

Konstatuota, kad literatūros korifėjai neina į politinę spaudą, nepasistengta ar nenorėta pasakyti tikra to reiškinio priežastis, tiktai rašytojų galvai mesti du niekingi kaltinimai: rašytojai yra – arba išdidžios papūgos, arba pinigų lupikai. Ir greičiau pinigų lupikai, nes šį kaltinimą itin akcentuoja paminėtasai Weberio banalumas. Ir toks kaltinimas yra blogas tonas.

Kad rašytojai neina į laikraščius, žinoma, nuo to daug nukenčia ir laikraščiai, ir laikraščių skaitytojų interesai, ir krašto kultūrinimo darbas. Ir kodėl gi jie vis dėlto neina, ar jiems krašto kultūra ir gerovė nerūpi?

„L. Aidas" puikiai žino, kad rašytojai būtų patenkinti, jei jie gautų bent pusę to honoraro, kurį gauna jų kaltintojai, ir kad tokiu kaltinimu jis nesuklaidins reikalą išmanančios visuomenės. Ir jeigu jis tą kaltinimą palaiko, jis tuo pačiu lyg ir nori paslėpti tikrąją nėjimo priežastį. O ji yra – ir ne viena.

Visų pirma moralinis spaudos lygis, su kuriuo rašytojui sunku susitaikyti. Kai kuriuos to lygio bruožus pabrėžia ponas Respublikos Prezidentas žodžiais, paskelbtais „N. Romuvos" [1932 m.] 42 nr. 891 psl.:

> Dar didelė mūsų spaudos yda – tai jos diletantiškumas. Kompetentingų žurnalistų dar labai nedaug teturime. Daugelis jų nėra tvarkingai išėję net vidutinio mokslo. Mažai jie svetimų kalbų temoka. Nedaug skaito, bet užtat daug rašo. Ir rašo labai greitai, giliai nepergalvodami ir tinkamai neformuluodami savo minčių. Per daug ir per greit rašydami pasiduoda trafaretui ir paviršutiniškumui. Gal ir todėl taip pilki ir taip nuobodūs, taip paviršutiniškai ir taip naiviai nerimti kai kurie mūsų laikraščiai arba bent kai kurie jų straipsniai. Šiuo atžvilgiu mūsų spaudai reikalinga nemaža reforma. Žurnalistai turi būti aukštos ir plačios kultūros, kad galėtų tiksliai ir greitai orientuotis visose gyvenimo srityse ir inteligentiškai savo nuomonę formuluoti. Mūsų spaudoje kaip tik labiausiai ir pasigendam[e] tos judrios inteligencijos, to skaidraus dorovingumo ir to kūrybinio nusiteikimo, kurių dėka viskas nusakoma įdomiai, originaliai ir savarankiškai. <...> Trečioji didelė mūsų spaudos yda yra jos nemorališkumas. Etikos principai objektyvūs ir visuotini: jie visados ir visiems privalomi. Negalima saviškių tarpe jų laikytis, o santykiaujant su kitokio nusistatymo žmonėmis, juos neigti. <...> Spaudos etikos sąmonė pas mus labai silpna. Atsakomybės jausmo irgi stinga.

Tai yra viena svarbiausių priežasčių, dėl kurių rašytojai labai nepaslankūs eiti į laikraščius, paskendusius partinėse rietenose, vedamose Lietuvai tipiškais metodais. Ir kad į *tokią* spaudą daugelis rašytojų negali eiti, tai savaime suprantama, ir tai ne rašytojų kaltė. Antra vertus, atsirastų ir tokių rašytojų, kurie su savo veikalais ateitų ir į *tokią* spaudą, bet jie jai atrodo [praleista] tikrenybė – bendradarbius paprastai kviečia laikraščių vadovai. O mūsų atsakingieji laikraščių vadovai ar yra bent kiek stengęsi pritraukti į darbą rašytojus? Viešas niekuo nepagrįstas rašytojų koneveikimas – tai dar toli nėra pastangos pradėti bendradarbiauti. O kur ir kaip kitaip yra stengiamasi laikraštis padaryti kultūriniu veiksniu? Tokių pastangų nesimas visiškai suprantamas. Rašytojas – profesinis laikraštininko konkurentas. Įdėsi rašytojo kūrinį – liks neįdėta redakcijoje gaminama medžiaga, ir dažnai tokia, kurios dėtinumą nulemia ne skaitytojų interesai,

bet gaunamasai už ją honoraras... Kurgi čia įsileisi rašytoją su jo veikalu į laikraštį! Ar tiktai ne šiuo pagrindu kai kurie atsakingieji spaudos vadovai ir kalba su rašytojais tokiu tonu ir taip elgiasi su rašytojo veikalais, kad rašytojas ryžtasi toliau nebevaikščioti net ta gatve, kurioje yra įsikūrusi redakcija? Ar ne šituo tiktai pagrindu ir „L. Aidas" kartas nuo karto rašytojus išplūsta, kad jie nebegalėtų palaikyti santykių?

Pagaliau mūsų spauda užėmė tokią plotmę, kurioje rašytojams nebėra kas daryti. Sakysime, tokie Žemės ūkio rūmai, kultūringa įstaiga, posėdy oficialiai nusprendžia Alijošiui mokėti už eilutę litą ar du litu ir dar viešai tokį nusprendimą paskelbia. Alijošius spaudai reikalingas, bet talentingasai Kazys Binkis – nereikalingas.

Kaip gali susikalbėti su mūsų spauda tokie rašytojai, kurie nenori būti alijošiais, kurie nori pasilikti kaziais binkiais?

Visi šitokie dalykai „L. Aidui" yra labai gerai žinomi. Ir vis dėlto jisai koneveikia rašytojus, prikišdamas lupikavimą ir grūmodamas „suskarmalinimu"! Kaip šitoks jo elgesys pavadinti, tesprendžia sąžiningoji visuomenė. Mes gi tiktai manome, kad pono Prezidento apibrėžtoji mūsų spaudos dorovingumo charakteristika dar toli nėra pilna...

KODĖL RAŠYTOJAI NERAŠO EKSPORTUI?

Tame pat straipsny „L. Aidas“ [1932, nr. 221] ir dar įdomiau nukalba:

> Kas yra su mūsų dailiosios literatūros kūrėjais, su poetais ir dramaturgais? Bandančių rašyti ir kurti yra nemaža. O kur mūsų dailiosios literatūros, poezijos ir dramaturgijos šedevrai? Kur tie veikalai, kuriuos galima būtų drąsiai versti į svetimas kalbas ir platesniam pasauliui parodyti?.. <...> Daugiau yra bandymų, kuriuose lyg ir didesni meno pėdsakai, bet užtat labai maža originalumo ir visai nėra tikrojo lietuviškumo. Kokia nauda mums iš jų? Ar jie gali būti tautinės sąmonės auklėtojai, ar gali lietuvišką sielą atskleisti?

O kas gi mūsų literatūros šedevrų ieško, kas juos vertina? Kas stengiasi suvokti, kiek mūsų rašytojų kūryba yra originali ir lietuviška? Tebūnie leista ir šiuos klausimus paaiškinti pono Prezidento žodžiais:

> Visų pirma ji [mūsų spauda] per mažai lietuviška. Ji per maža domisi savo krašto gyvenimu ir jo reikalais, o per daug vietos skiria užsienio kartais visai nereikšmingiems dalykams. Ji vis dar nemoka savo tautinės aplinkumos reiškinių sugauti ir iš jų sau įkvėpimo imti. Visi mūsų meno, literatūros ir apskritai visos tautinės kultūros klausimai per mažai svarstomi. Mūsų laikraščiai per daug dar nusižiūri į užsienio spaudą ir neparodo savarankiškumo ir originalumo. Matyti, juose kūrybinių jėgų ne per daugiausia. Ir jei mūsų periodinė spauda nesiliaus be kritikos ir be saiko skleisti svetur formuluojamas idėjas, tai ims mums grėsti nutautėjimo pavojus [N. Romuva, 1932, nr. 42, p. 891].

Tokie tad yra mūsų literatūros teisėjai, o ne kartą – ir budeliai.

Laikraščiai priversti – hitlerių, pilsudskių, bokso, futbolo, kriminalistikos, partinių sąskaitų... Laikraštininkai savo literatūros nesvarsto, jos nepažįsta. Nemokėdami lietuviškai galvoti ir jausti, jos ir nesupranta, ir nejaučia. Kokie akiniai jiems čia bepagelbės? Kas kita, jei mūsų literatūros veikalai būtų išversti iš rusų ar žydų kalbos – laikraštininkai tuomet turbūt žinotų, kad jais galima džiaugtis. Dabar gi jie lietuviškai parašyti, – ko gi jie gali būti verti?! Ir kam dar galvą sukti tą literatūrą benagrinėjant, jeigu galima be niekur nieko ji pasmerkti, juo labiau, jei pasmerkimo motyvavimo nieks nereikalauja?! Tokia jau mūsų viešojo gyvenimo forma, kuri taip sąmoningai apibūdinama terminu *pliumpt*! Ir ko buvo vertas mūsų laikraštininkų akyse Čiurlionis, kol jį rusai mums surado? Gal atsirastų mūsų laikraštininkams ir mūsų literatūra, jeigu koks kitatautis mūsiškiams pirštu nurodytų? Dabar gi – *pliumpt*!

Gerais norais daug kas ir iš mūsų literatūros būtų galima versti į kitas kalbas, ir Lietuva gėdos iš to neturėtų. Latvių Rainio veikalai yra versti į daugelį kalbų, jo pjesės daug kur buvo vaidinamos, bet jis, palyginti su kai kuriais mūsų rašytojais, visai nėra stipresnis. Tiktai latviai laikraštininkai moka savo rašytojus vertinti, o mūsiškiai – niekinti. Arba – dar 1916 m. Gorkio vadovaujamoji knygų leidykla „Parus" leido Rusijos sienose gyvenusių tautų literatūros rinkinius. Buvo tuomet paruoštas spaudai ir lietuvių literatūros rinkinys (dėl bolševikų revoliucijos nepasirodęs). Pačių leidėjų nuomone, jis buvo anaiptol ne silpnesnis už kitų tautų literatūros rinkinius. Nuo 1916 metų mūsų literatūra padarė didelės pažangos. Tiktai skirtumas tasai, kad tuomet buvo gerų norų mūsų literatūrą „rasti", o dabar tų norų nebėr.

Nepriklausomoje Lietuvoje, palyginti su prieškariniais laikais, gyvenimas iš esmės visose srityse pasikeitė. Dabar kiekvienas specialistas gali gyventi bedirbdamas savo profesinį darbą. Tiktai vienų rašytojų padėtis nepasikeitė. Kaip jis prieš karą negalėjo iš savo raštų gyventi, taip ir nūdien negali. Tuomet gal tiktai jis lengviau galėjo leidėją rasti, ir jo knyga buvo labiau branginama. Tuomet pasirodąs literatūros veikalas buvo

pasitinkamas su džiaugsmu, o dabar beveik su pasipiktinimu. Gerai dar, jei kuris rašytojas gyvena, bedėstydamas literatūrą kurioje nors mokykloje, – vis dar arčiau literatūros kūrybos. Tokių rašytojų yra vos tik keletas. O visi kiti yra priversti verstis visokiais galais, ir tiktai atliekamą nuo darbo ir pavogtą nuo poilsio laiką jis gali paskirti literatūrai. Kas beliktų iš geresnių vokiečių ar prancūzų rašytojų kūrybos, jei jie pagyventų lietuvio rašytojo sąlygose? Lietuvių ir vokiečių ar prancūzų rašytojų pajėgumas būtų galima lyginti tiktai tada, kai jie dirbtų analoginėse aplinkybėse. Lyginti kūrybinį pajėgumą, neatsižiūrint kūrybos premisų, yra demagogų vertas darbas. Kad tai yra tiesa, parodo kalbamojo klausimo antroji pusė: kur yra mūsų inžinieriai, daktarai, ekonomistai, oficiozų redaktoriai, kurie galėtų susilyginti savo pajėgomis su užsienio šios rūšies kolegomis? O šie profesionalai dirba kur kas geresnėse sąlygose negu mūsų rašytojai. Nėra mums Šekspyrų, Šilerių, Balzakų, Dančių... Bet kurgi mūsų Edisonai, Einšteinai, Pasteurai, Teodorai, Voltai?

Pagaliau trečiasai svarstomojo klausimo momentas – mūsų literatūros lietuviškumas, tautiškas kūrybos pagrindas.

Visur pasauly nuo pat amžių pradžios tautiškos kūrybos pradžiodalų buvo ieškoma literatūroje. Ir jomis buvo laikoma ne tai, ką koks laikraštinis šiokios dienos vyras prasimano, bet tai, ką ir kaip pareiškė dailiosios literatūros kūrėjai. Žinoma, ir svetur būdavo, laikraštininkai nepajėgia suprasti ir įvertinti savo geresniųjų rašytojų. Kiek Puškinas, Gogolis, Hugo ir kitų didžių rašytojų prisiklausė plūdimo iš laikraštininkų?! O nūdien mes iš tų rašytojų veikalų sprendžiame apie jų atstovautosios tautos dvasią. Ir istorija gėdos skraiste pridengė ne rašytojų galvas. Mūsų kaimynai rašytojų teršimo laikotarpį jau seniai atgyveno. Mes trupučiuką pavėlavome. Dėl to, žinoma, netenka per daug nusiminti: istorija atlygins už dabar daromąsias rašytojams skriaudas. Ir antra, lyginamoji etnologija moko mus, kad visos tautos savo kultūrinėje raidoje turi pereiti analogines stadijas. Galimas daiktas, todėl ir mes negalėjome išvengti rašytojų plūdimo etapo.

Ar tai todėl, kad Hitleris per daug garsiai rėkia, ar todėl, kad mūsų laikais labai sunku teisėtu, doru keliu karjerą padaryti, ar todėl, kad dvidešimtasai amžius garsus savo isterika, ar gal ir dėl kitų priežasčių vadinamasai mūsų „tikrasai lietuviškumas" ima virsti savotiška nervų liga bei karjeros faktoriumi. Tokioje Vokietijoje zoologinis tautiškumas jau dabar pavirto socialine nelaime. Netenka stebėtis, kad ir mes jau pradedame stengtis juo užkrėsti net mūsų literatūrą. Kas gi yra tas „tikrasis lietuviškumas"? Ar tie, kurie juo spekuliuoja, žino, ką jie tuo terminu vadina, supranta, ko jie nori ir ieško? Į tą klausimą jie dar neatsakė. Ir mes čia konstatuojame, kad jie tautinės kūrybos pažymių neieško mūsų tautinėje kūryboje, kad jie tuos pažymius kartais suranda tiktai tuose rašytojuose, kurie jiems politiškai yra artimi. Ir tai yra jau mūsų kultūros nelaimė, iš kurios išsigelbėti be medicinos pagalbos turbūt nebegalima. Kol tautinės kūrybos pradžiodalų bus ieškoma besivaduojant politinės partijos programa, kol kitokios pasaulėžvalgos rašytojai bus laikomi lietuvių kultūros priešais ir maltretuojami, kol vietoje pozityvinės kūrybos bus adoruojama srovinė menkysta, tol netenka laukti, kad laikraštininkai suprastų mūsų literatūrą ir ieškotų tautinės kūrybos pažymių. Štai ir aukščiau cituotame posme „L. Aidas" aiškiai pasisako, kad mūsų rašytojai Lietuvai nėra reikalingi. Ir kuo jis tokį sprendimą pagrindžia? Ničniekuo! Tuo pačiu jis duoda ir mums teisės pasiklausti: kam reikalingi Lietuvai tokie publicistai, kurie, niekindami lietuvišką kūrybą, gyvena rusų devynioliktojo šimtmečio vidurio nihilistų tradicijomis?

„Kodėl dažniau yra aprašinėjamos visokios padugnės, analizuojama kokia nors iškrypusi siela su nihilistinėmis tendencijomis?" („L. A.", ibid.). Taigi kodėl net „L. Aidas" dvelkia aukščiau įvardintomis nihilistinėmis tendencijomis?

Mums atrodo, kadaise Deržavinas ne be pagrindo gailiai dejavo: „Pojmali ptičku golosistu – i nu! sžimatj jejo rukoj! Piščit, bedniažka, vmiesto svistu, a jei tverdiat: poj, ptička, poj!"

Pagaliau ir veidrodžio nėra ko kaltinti, jeigu fizionomija kreiva.

MŪSŲ LITERATŪRA IR VISUOMENĖ

Štai dokumentas iš mūsų kultūros istorijos lapų.

Dienraščiuose buvo išspausdintas rašytojo Borutos skelbimas, kad jis ieško darbo – pamokų, vertimų, korektūrų taisymo etc. Į jį atsiliepė „D. Naujienos" š. m. [1932] 229 nr. gailiu užuojautos straipsneliu, į kurį savo ruožtu atsiliepė skelbimo autorius Boruta š. m. [1932] „L. žinių" 234 nr.

...be reikalo iš menko skelbimo padaryta sensacija. Čia tik paprasta kasdienybė.

Lietuviško rašytojo, žinoma, ne kaszin koks gyvenimas. Bet tai dar tik mažmožis. Yra daug stambesnių dalykų, kurie iš tikrųjų skandalas, o gal dar ir daugiau negu skandalas. Tai kasdienis faktas, kad lietuviškoji spauda, o su ja ir skaitytojai, vadinas, tam tikra visuomenės dalis su tendencija būti buržuazija, kasdien lietuvišką rašytoją gvoltavoja.

Ne iš piršto tai laužiu, faktus galite patys spaudoje pasirinkti. Kiekviename laikraštyje gausite tamošių, alijošių, boksų, pakštirankų ir net povilionių. O tai vis ne kokios menkystos, bet gabūs rašytojai. O kodėl tie rašytojai priversti yra gaminti visokį mėšlą, vadinas, save gvoltavoti, o ne užsiimti tikru savo darbu? Štai klausimas, kurio atsakymas – skandalas. Spaudos čia, žinoma, nekaltinsiu, nors ir ji ne be kaltės, nėra spaudos be skaitytojo, bet kada tokia spauda ir toks skaitytojas, tai man numot ranka ir ant vieno, ir ant antro. Man aišku, su tokia publika nėra kur man eiti nei ką daryti...

O iš ko man gyventi, aišku, tik ne iš savo plunksnos. Aš <...> esu priverstas maitintis iš savo fizikinio ir technikinio darbo. Tokiu būdu atsirado ir mano menkas skelbimas... Tik tokiu būdu aš galiu apsaugoti savo kūrybą nuo prostitucijos.

O iš bado mirti, kaip įprato mane sensacijų spauda prie kiekvienos progos marinti, – galbūt todėl, kad aš nevaikštau po įvairias redakcijas iš

> tikrųjų bado honoraro su ašaromis maldaudamas, – aš nemirštu. Ir nėra ko dėl to publikos graudinti. Mane gal ir ne su kiekvienu basliu užmuši. Jeigu jau man atsibostų būti rašytoju, aš manau, kad be didelės bėdos galėčiau savo profesiją pakeisti boksininko profesija, ir jeigu man pasisektų ką nors gerai apdaužyti, sveikintų mane lietuviška spauda ir man telegramas muštų. <...> būkit geri, palikit mane ramybėje. Aš ne boksininkas ir ne šokėja, apie kuriuos įprasta laikraščiuose skambinti, – aš esu tik paprastas rašytojas, kuris nenori iš savo darbo gyventi.

Taip kalba vienas pačių talentingiausių jaunosios kartos rašytojų. Jo taip raiškiai atvaizduotasai visuomenės santykiavimas su rašytojais ne mažiau klaikus, kaip ir teisingas. Čia nėra asmeninis Borutos reikalas – čia tik skaudžiai sukauptas visas lietuviško rašytojo buities prašmatnumas. Net tokios stiprios dvasios asmuo, kaip Boruta, demonstratyviai atsisakydamas iš savo raštų gyventi, neišvengia nusiminimo gaidos. O kas besakyti apie tuos rašytojus, kurie dėl kurių nors aplinkybių negali sau leisti Borutos desperatiško heroizmo, kurie ir patys valgyti nori, ir kitus maitinti, kurie yra priversti iš savo plunksnos gyventi, pasak Borutos terminologijos, yra priversti leistis „gvoltavojami"? Negi „iš raskažių" mūsų talentingieji rašytojai šiuo keliu nueina!

Dabartinei plačiajai visuomenei lietuvis rašytojas nereikalingas, – jai dvasinio peno su kaupu gana iš intriguojančių feljetonų ir iš Rygos pigios kriminalistinės spaudos. O jei iš ko karjera reikalauja „tautiškumo" ar lietuvių literatūros pažinimo, tasai moka nuo visų nenuoramų apsiginti pasiguldydamas ant stalo „L. Aido" ir „Vairo" keletą pasenusių numerių. Toji visuomenė vežimais išperka visokio iš užsienio importuoto spausdinto šlamšto, bet lietuviška knyga – niekaniekis! Ir kaipgi toji pavėjinė visuomenė pirks lietuviško rašytojo kūrinį, jei jai oficialūs laikraštininkai įkalė, kad lietuviškas kūrinys „tikrajam lietuviškumui" toks pavojingas!

Daryti išvadą iš paminėtųjų davinių per daug jau liūdna. (Ne be reikalo gi kai kurie mūsų rašytojai, didžiai vertindami mūsų ir oficialiųjų laikraštininkų gerąsias intencijas, savo kūrinius iš rankraščių versdina į žydų kalbą ir sakos juos tiktai žydiškai tepaskelbsią...)

LIETUVIŠKOJI LITERATŪRA IR VALSTYBĖS ADMINISTRACIJA

Lietuviško rašytojo tokia padėtis, kad be valstybės organizuojančios intervencijos neišmintinga būtų laukti literatūros kūrybos pagyvėjimo. Kokia forma turėtų valstybės organizuojamoji intervencija pasireikšti? Šio klausimo svarstymą atidėdami vėlesniam laikui, šiuo tarpu apibrėšime tiktai esamąją padėtį.

Ponas Ministeris pirmininkas ir Finansų ministeris 1931 m. rugsėjo mėn. [27 d.] įvykusioje Pirmojoje Lietuvos ekonominėje konferencijoje pasakė:

> Mes visi žinome, kad mažosios tautos gali užimti pasaulio didžiųjų tautų tarpe patvarią vietą ne savo materialiniais turtais ar militarine galia, bet tiktai savo organizuotumu, savo kultūra, savo kūryba, savo dvasios sukurtuoju lobiu. Čia gražų mums pavyzdį duoda skandinavai (žiūr. „Tautos ūkis" 1931 m. spalių mėn. 10 nr.).

Vyriausybės galvos viešai pasakytas žodis yra ir vyriausybės politikos apibrėžimas. Tasai žodis yra dėsniu, privalomu visoms vyriausybės galvai subordinuotoms institucijoms. Jei jau Finansų ministeris specialioj ekonominėj konferencijoj akcentuoja reikalą susirūpinti dvasios lobio kūrimu, tai jau Švietimo ministerijai tasai susirūpinimas yra pagrindinis gyvenimo uždavinys. Ir kadangi literatūros kūryba priklauso prie pačių brangiausių tautos dvasios turtų, tai Švietimo ministerijos susirūpinimas literatūros reikalais yra visiškai suprantamas. Kas Švietimo

ministerijoj mūsų literatūros reikalu yra padaryta, kas daroma, kas rengiamasi padaryti? Į šiuos konkrečius klausimus randame visiškai konkretų atsakymą š. m. [1932] „L. Aido" 247 nr.; tenai buvo įdėtas korespondento pasikalbėjimas su p. Ministeriu literatūros reikalu.

– Kokiomis priemonėmis būtų galima pakelti mūsų literatūrą? Kaip tamsta žiūri į tą reikalą, p. ministeri? – buvo paklaustas p. ministeris.

– Visų pirma reikia pripratinti mūsų valdininkiją ir aplamai šviesuomenę skaityti. <...> Jei visuomenė daugiau skaitytų, tuomet būtų didesnis išleistų veikalų pareikalavimas ir kartu, žinoma, didesnis materialinis atlyginimas autoriams. Kol nepripratinsime skaityti visuomenę, sunku tikėtis, kad mūsų literatūros padėtis pagerėtų.

– Ar švietimo ministerija nemano imtis kitokių priemonių mūsų lietatūrai kelti ir skatinti? Sakysime, ar ji nemano paskirti vieną kitą premiją, skirti stipendijų rašytojams išvažiuoti į užsienį, kaip tai daroma dailininkams, skulptoriams ir kitiems?

– Lig šiol nebuvo skiriama stipendijų literatūrai rengtis, – atsakė p. ministeris. – Lig šiol buvo daroma taip, kad stipendijas važiuoti į užsienį gaudavo tik tie moksleiviai, kurie specializuotis Lietuvos mokyklose negalėdavo arba kuriems reikėdavo pagilinti savo žinios. Pavyzdžiui, ministerija pagilinti žinias užsienio mokyklose duoda stipendijas tapytojams, skulptoriams ir kitiems.

– Ar rengiant valstybės biudžetą švietimo ministerija nemano įtraukti į išlaidų sąmatą tam tikros sumos literatūros premijoms?

<...>

– Nors tas dalykas ir būtų pageidaujamas, bet, kadangi, sudarant biudžetą tenka kaip galint daugiau dėl krizės siaurinti išlaidų pozicijas, tai jis sunkiai įvykdomas. Galbūt būtų galima tam reikalui lėšų išsiderėti iš knygų leidimo komisijai skiriamos sumos. Bendrai, tas klausimas gana painus ir reikėtų jį pastudijuoti.

Pono Ministerio suteiktosios „L. Aido" korespondentui informacijos nėra tokios, kurios būtų galima užmiršti. Esmė jų tokia: Ministerija literatūros reikalu nieko nedarė, nieko nedaro ir nieko nesirengia daryti. Ar rengiasi Ministerija pratinti visuomenę knygų skaityti ir kaip ji rengiasi tatai padaryti, taip pat nieko nepasakyta. Pareikšta pageidavimas literatūros reikalą pastudijuoti, bet ar jį studijuoti rengiasi Švietimo ministerija, ar tas dalykas paliekamas korespondento iniciatyvai, taip pat

nieko nepasakyta. Ir kas galėtų tikėti, kad tarp Finansų ir Švietimo ministerijų toksai didelis atstumas.

Prie Šv. ministerijos veikia Knygų leidimo komisija. Apie jos darbus ponas Ministeris pasakė:

– Leidžia daugiausia specialaus pobūdžio knygas, skiriamas mokslui ir mokyklai. Komisija taip pat leidžia pedagoginius dalykus ir vertimus.

– Bet originalios grožinės literatūros, rodos, neleidžia?

– Kodėl, komisija neatsisako ir tokius dalykus leisti? Jei kas, sakysime, pasiūlytų kokį gerą originalų romaną ar kitką, komisija galėtų išleisti, – pabaigė pasikalbėjimą p. ministeris.

Ar ministerija galėtų išleisti kokį romaną, jei kas pasiūlytų, ar negalėtų, žinoma, nuo to mūsų literatūros padėtis nė kiek nepasikeistų. Svarbu čionai tai, kad ir speciali knygų leidimo komisija literatūros reikalu neturi jokios vedamosios organizuojamosios minties. Ir tegu nebus piktai suprasta, jei mes pasakysime, kad knygų leidimo komisija ne savo darbą dirba.

Toji komisija buvo įsteigta dar p. Bizauskui tebeministeriaujant. Jos tikslas buvo leisti geresniųjų pasaulinės literatūros (vadinamųjų klasikų) veikalų vertimai. Buvo nustatyta visa darbo programa, prie kurios sudarymo prisidėjo net ir p. Vydūnas. Išėjus iš ministerijos p. Bizauskui, pakriko visas darbas. Papūtus kitiems vėjams, toji komisija vietoj literatūros veikalų ėmė leisti „kantičkas". Dabar vėl pereita į kitą sritį.

Klasikinių veikalų dabar niekas neleidžia. Privačiam leidėjui tai joks biznis. O visi skundžiasi, kad gimnaziją baigę abiturientai taip mažai tėra prasilavinę, taip mažai skaitę. Ir kaipgi jie skaitys: originalų nemoka paskaityti, o vertimų nėra. Vertimų reikalu nesirūpina net gimnazijų direktoriai, kurie yra atsakingi už jaunimo paruošiamąjį lavinimą. Nesirūpina nei ministerija, nei knygų leidimo komisija. Net „Iliados" išleidimą netenka laikyti dideliu komisijos nuopelnu: jeigu ne Ralio garbingasai palikimas, kuris vėjais paleisti buvo nepatogu, komisija vargu ar būtų susigriebusi tokį vertimą parūpinti. Ir štai priaugančioji jaunuomenė dėl stokos geresnių veikalų yra priversta misti kriminaliniais romanais. Kokias šie daviniai diktuoja išvadas, ir formuluoti nebereikia.

Krizis tai krizis, niekas naujomis išlaidų pozicijomis ir nebesirūpina. Betgi krizio laikas knygų leidimo komisija gauna 128 000 Lt. Ir ką ji už tuos pinigus padaro?

Vadovėlius leidžia? Visiškai be reikalo. Dabar vadovėliai yra pats pelningiausias knygų leidimo biznis: dėl teisės tą ar kitą vadovėlį išleisti dabar stačiai varžosi visos firmos. Jos vadovėliais mokyklą aprūpintų ir be valstybės biudžeto pagalbos. Knygų leidimo komisija čia nereikalinga. Leidžia mokslo veikalus? Taip pat ne jos dalykas. Mokslo veikalus leidžia universitetas; kiekvienas fakultetas turi specialinių tam reikalui kreditų. Kad ir kaip aukštos būtų knygų leidimo komisijos mokslinės kvalifikacijos, vis dėlto apie knygų moksliška vertingumą patogiau būtų spręsti universiteto fakultetams bei mokslingiems specialistams. Gal tuomet aiškiau būtų, kaip įvairūs vertimai šiame pasauly atsiranda ir kaip jie į spaudą patenka. Štai, sakysime, knygų komisija leidžia vieno pedagoginio veikalo vertimą ir to veikalo įvade paskelbia, kad jis neturįs nei mokslinės, nei pedagoginės vertės, – kad jis turįs tiktai istorinės reikšmės! Ir tokie reiškiniai vyksta krizio laikais! Arba vėl iš spaudos skiriamų lėšų, kiek tenka patirti, yra duodamos stipendijos vykti į užsienius asmenims, kurie su spauda tiek bendra teturi, kiek jų fiziškieji bei mediniai pečiai yra stiprūs. Gink Dieve, tegu jie sveiki važinėjas, mes jiems nepavydime, tiktai konstatuojame, kad stiprių pečių dalykams krizio nėra, o literatūrai – bekoniškas krizis.

Jei tuo tarpu knygų leidimo komisija jai skiriamas lėšas – mūsų literatūrai milžinišką 128 000 litų sumą – suvartotų literatūros reikalams, koksai judrus ir energiškas literatūros gyvenimas tučtuojau prasidėtų! Žinoma, jeigu tiktai tie pinigai būtų suvartoti išmintingai organizuotam darbui, o ne visokioms pašalpoms išvėtyti. Bet tam reikalui reikalinga iniciatyva, reikalinga organizuojanti mintis, reikalingas nuosakus sistematiškas darbas. O aukščiau cituotasai pasikalbėjimas su laikraštininku skelbia, kad bet kokios organizuojančios minties iš ministerijos nėra ko laukti. Tad ir klasiškoji paguodos formulė:

jeigu kas atneštų ir pasiūlytų, mes pažiūrėtume – gal ir išleistume, – skamba baisiai liūdnai. Toji formulė nepaguodžia net p. Vyt. Alanto, kuris „L. Aido" [1932 m.] 235 nr. sušunka stačiai desperatiškos aimanos garsu:

> Juk mūsų literatai, rodos, daug kažin ko ir nereikalauja: tegul jų padėtis bus sulyginta su bekonų gamintojų arba vištų augintojų, ir tai jau bus šis tas. Kol literatūros gamyba bus žemiau statoma už bekonų gamybą, tol, žinoma, sunku tikėtis mūsų literatūroje didesnio sąjūdžio.

Na jau, gerbiamieji! Jei Lietuvoje tenka įrodinėti, kad rašytojai turi tokių pat teisių kaip bekonininkai ar vištininkai, tai jau atrodo priimtinesnė Borutos formulė: *numot ranka*! Numot į tuos, kuriems tai įrodinėti reikia...

GYVENIMIŠKUMAS IR TAUTIŠKUMAS LITERATŪROJE

Adogmatiškos pastabos

1. Praeities pamoka: lietuvių lenkėjimas, rusėjimas, vokietėjimas atėmė iš mūsų daugybę geriausiųjų jėgų, nualino mūsų pačių kūrybą, tautos gyvybę beveik prie kapo krašto privarė. Mūsų prabočių tautinės sąmonės nepakankamas budrumas gal ir buvo viena svarbiausiųjų priežasčių, šitiek istorinių nelaimių mums atnešusių. Todėl tat visiškai suprantamas atgimusios Lietuvos susirūpinimas stiprinti tautinę sąmonę, stengtis nebekartoti istorinių nelaimių. Visiškai suprantamos pastangos stiprinti tautiškumo pasireiškimus visoje gyvenimo įvairenybėje, ypač meno kūryboje, atseit ir literatūroje. Taip daryti verčia mus savisaugos instinktas. Gal mums ir kito kelio nėra, jei mes kaip tauta norime būti gyvi.

Tenka mums per trumpą laiką padaryti tai, kam kitos tautos turėjo ilgus dešimtmečius, net ištisus amžius. Reikalo skubaus sprendimo būtinumas į sprendimo procesą neišvengiamai įneša tam tikro nervingumo. Viena, ką mes visi vienodai turime, – tai didį norą, aitrų troškimą juo greičiau suprasti tikrus tautinės kultūros pagrindus, sustiprinti mūsų, kaip tautos, gyvybę. Mūsų troškimas yra tiek opus, kad mums sunku dėl jo ramiai besamprotauti. Kaip atrodo mūsų spaudos skiltys, svarstančios kultūros reikalus? Sprendžiant iš kariaujančio nervingumo tono būtų galima pamanyti, kad čia yra pelnas dalinama, o ne

kultūros reikalai sprendžiama. Visi gyvena vienu ir tuo pačiu troškimu, visi vieno ir to paties tikslo siekia, – ir vienas kitą taip keikia, taip įtarinėja, taip plūsta, taip neapkenčia!

Socialinės psichologijos atžvilgiu vėl tai yra visai suprantama. Galimas daiktas, net neišvengiama. Tai atsitinka todėl, kad mes dar nesame suradę tikro visiems aiškaus į tą patį tikslą kelio. Paskiriems kelio ieškotojams atrodo, kad jie tai rado patį tikriausią. Ir tie, kurie paabejojo dėl radybų tikrumo, jie radėjams atrodo ne tiek skeptikai kelio atžvilgiu, kiek paties tikslo priešininkai. Čia tai ir glūdi psichologinė nesusipratimų priežastis, – nesusipratimų, nuodijančių mūsų gyvenimą ir kūrybos darbą.

Skaudus laikotarpis. Daug jis sveikatos reikalauja ir gerų nervų. Anksčiau ar vėliau jis bus išgyventas. Nereikia užmiršti, kad daugely kultūros darbo sričių mes, kaip vokiečiai sako, vaikų kambario nesame turėję, – *Wir haben keine Kinderstube gehabt...*

2. Literatūros darbe itin opus tasai reikalas. Sako, kad perkainojama senosios vertybės. Stengiamasi supliekti tai, kas dar vakar buvo gera ir garbinga. Dairomasi, kas čia galima būtų į supliektųjų vietą pastatyti. Tik dėl kandidatų nesusitariama. Ir kokiu gi tonu kalbama visokias literatūrines vertybes bevertinant? Spaudos skiltys ūžia tarytum nuplikęs šilelis prieš atodrėgį. Iš bendro niūraus burnojančio ūžesio prasiskverbia atskiri balsai, kurių net prasmė ūžesio kartais galima suvokti. Nėr mums vertingos kūrybinės literatūros, – štai tojo ūžiančio zirzimo pagrindinė melodija. Ir kodėl gi mums jo nėra? Čia kiekviena atodrėginio šilelio užuovėja kitaip švilpia.

– Literatūra tetarnaujanti buržuazijai, miestelėnams, aplenkianti plačiųjų masių reikalus. Ir stebėtini esą tie mūsų rašytojai. Rodos, gimė ir augo „plačiosiose masėse", o vos savo gabumais prasimušė iš pilkojo lygmens, – jie jau nebenori grįžti į palšumą. Jie jau, matai, individualistai, jie jau, matai, buržuazija. O plačiosios masės ir toliau tebebanguojančios, nuo palšumo geram žmogui, socialistiškai nusiteikusiam, net akys raibsta. Literatū-

rai lemiantis faktorius esąs, anot mūsų sovdepijuojančios terminologijos, „socialinis užusakymas", kurį daliną pabėgėliai iš „plačiųjų masių" nelyginant pablūdę angelai kokie „iš čysčiaus"... Kokia gi čia galinti būti literatūra?..

– Lietuva – katalikiško žemės ūkio kraštas, – švilpia kiti skersapūčiai, – ir grožis Lietuvoje galįs būti tiktai Viešpaties atvaizdas, kad ir labai tolimas nuo Kūrėjo tobulybės. O mūsų rašytojai, kaip susitarę, kaip tyčia, negarbiną Viešpaties, juo labiau katalikiškojo. Buvęs patikimas tiktai vienas Tilvytis, ir ne Boksas, bet Žalvarnis, ir tas pats su savo kantičkomis kažkur be pėdsako dingęs. Tat ir nėsą mums Viešpatį garbinančios, Viešpaties tobulybės vaizduojančios, atseit dailiosios ar *grožinės* literatūros. O apie kavecišką literatūrą ir kalbėti nebėsą ko: niekas nebenorįs tarnauti nei Viešpačiui, nei jo atstovams profesionalams... Tokia jau netikusi toji mūsų literatūra!

– Mūsų literatūra nenorinti liaudies šviesti, – švilpauja pavėlavę pisarevskininkai. – Mūsų literatūra nesvarstanti socialinių problemų, nekovojanti dėl laisvės, nekeikianti tironų, neginanti demokratijos, nereikalaujanti keturiauodegių seimo rinkimų, – tai ko gi ji galinti būti verta?

– Mūsų literatūros reiškiniams esanti svetima prapulties ir bedugnės baimė, – sielojasi iš mėnulio atkeliavę melodramiški budistai. Juose nesą nei Aristotelio *politicum,* nei Tomo Akviniečio *sociale,* nei Solovjovo Švenčiausios Mergelės, nei Max Schelerio *das Ewige im Menschen,* – tai ko gi gali būti verti mūsų literatūros reiškiniai, kurie nesiverčia tokia mobilizacija?

– Tautos sielos, tautos širdies nėsą mūsų literatūroje, – aičioja mistikoje prisvilę mūsų pšybyševskininkai. O kas yra toji tautos širdis, tautos siela, – tai esąs sekretas, vieniems ano pasaulio agentams težinomas. Ir kol mūsų rašytojai tąjį sekretą atspėsią, tol ir mums vertingos literatūros nebūsią...

– Mūsų literatūra esanti atsilikusi nuo gyvenimo, – dūsauja tyros širdies patriotiški naujakuriai. Mūsų rašytojai esą nugrimzdę asmeniniuose pergyvenimuose, ir niekas rašytojų esą nesistengiąs nei didaus lietuvio tipą sudaryti, nei tautišką ideologiją

skelbti, nei pamokyti, kaip geru tautininku būti. Tai kam gi kitam, jei ne paralyžiui, esanti tokia literatūra skirta?

3. Nėra abejonės, kad visi šitie samprotavimai, visi patiekiamieji literatūrai reikalavimai turi teisės gyventi, kaip ir kiekvienas kartą gimęs gyvas daiktas. Taip pat nėra jokios abejonės, kad sąžiningieji literatūros kūrėjai ir sąžiningi šitokių reikalavimų skelbėjai tarpusavy niekuomet nesusikalbės. Jie stovi ant visiškai skirtingų upės krantų, kurių joks tiltas nejungia, ir tokia triukšminga toji upė, kad jos neperrėksi.

Nors mūsų suglaustoje charakterizuojančioje schemoje tie reikalavimai kartais atrodo esą diametrališkai priešingi, bet esmėj jie visi yra vienos rūšies, labai gražiai sutelpą vienoje plotmėje. Jie visi pageidauja, kad mūsų literatūra tarnautų tai ar kitai idėjai, ją skelbtų, ja remtųsi.

Visi mūsų literatūros barėjai yra nepatenkinti, kad literatūra nesprendžia *aktualių* gyvenimo klausimų. Vienam jų rūpi išspręsti vienas politinės programos paragrafas, kitam – kitas, trečiam rūpi sociologija, ketvirtam filosofija, – negi išsemsi visus žmogaus nuotaikinius pageidavimus. Jie pyksta, kad rašytojas nepadeda jiems rūpimą darbą padirbti. Jie visi tarytum norėtų pasakyti:

– Būk žmogus, padėk išspręsti, – juk tu esi už mus jautresnis, gabesnis, tu toliau gali matyti, kodėl gi tu nenori mums padėti?

Esmėj tai nėra nauji reikalavimai, ir jie į jokią nežinomą Ameriką nepretenduoja. Esmėj jie visi reikalauja *tendencinės* literatūros. Tai yra *utilitaristinė* pažiūra į literatūrą.

Ko gi verta toji utilitaristinė pažiūra, tendencinės literatūros bereikalaujanti? Kitur jau seniai yra atsakyta į šį klausimą, – ir teoretiškai, ir praktiškai. Ten jis ir svarstyti būtų nebelabai patogu. Bet pas mus, kaip rodo minėtosios pažiūros, šiuo reikalu kaip tiktai ir trūko tariamosios „kinderštubės". Tat noroms nenoroms tenka ir čia prisiminti kai kurie elementariški dalykai.

4. Praktiškieji senovės romėnai itin gerbė utilitaristinį principą estetikoje. Naudingumas jiems itin svarbus buvo grožio pažymys. Maloniai pamokyti – štai, anot jų, meno tikslas. Ir

menas jiems buvo ne kas kitas, kaip malonus mokslas. Linksmojo mokslo principas nuo žilosios senovės atriedėjo į pat naujausius laikus. Racionalistiškasai aštuonioliktas amžius – utilitarinės estetikos žydėjimo gadynė. Literatūra turi skelbti naudingas idėjas, literatūra turi geros valios piliečius pamokyti, literatūros veikale turi būti vaizduojamas geras ir blogas pradas ir gerasai turi blogąjį nugalėti: kad piliečiams nebūtų papiktinimo, kad jie panorėtų geruoju pradu sekti. Naujųjų laikų klasicizmas, taip skambiai nuaidėjęs per visą Europą, buvo gi esmėj literatūrinio utilitarizmo skelbėjas. Protas ir pareiga yra aukščiausi žmogaus gyvenimo faktoriai; žmogaus jausmai ir asmeninės laimės troškimai turi nusilenkti prieš protą ir pareigą, – juk tokios gi moralės mokė klasicizmas.

Praktiškai nusiteikusiems piliečiams to pasirodė esą dar per mažai. Vis dėlto klasicizmas, nors ir utilitariškas, šiokiadienių problemų nesprendė, nėjo, kaip dabar pas mus sako, drauge su gyvenimu. Žmonės panoro, kad literatūra būtų aktuali, kad ji spręstų rūpimus klausimus, kaip kad dabar Lietuvoje norima. Ir šitąjį norą patenkino naujagimis sentimentalizmas „jausmingai samprotaujančiais" romanais, ypač gi „ašarotąja drama".

5. Kas iš mūsų šiandie beatsimena, sakysime, tokio *Moissy* dramą „La vraie mère?" Turbūt nelabai kas. Ir niekam negėda jos neprisiminti? Turbūt ir nelabai gėda. O vis dėlto pravertėtų ji prisiminti: tai buvo tokios rūšies literatūra, kokios nūdien Lietuvoje trokšta utilitariškoji, na, sakysime, tiek to, kritika.

Toji Moissy drama svarstė savo gadynės vieną pačių aktualiausių problemų, ir jos personažai buvo labai idėjiškai nusiteikę. Veikia joje dvi labai gražios ir dar labiau doringos damos, viena su septynerių mėnesių kūdikiu, kita – su devynerių. Yra ten ir dar gražesnė dama, netrukus gimdysianti. Yra ten ir visų damų vyrai, auklės ir žindyvės. Ir sprendžia jie visi problemą, cituodami mokslo akademijos nuostatus ir šiaip dalykų specialistų nuomones. Sprendžia jie: ar pati motina turi savo kūdikį penėti, ar gali ji žindyvės pagalba naudotis? Ir nusprendžia pačiai motinai tą pareigą užkrauti.

Ar nesvarbi problema? Žinoma, svarbi. Ar ji neteisingai išspręsta? Žinoma, teisingai. Ar nuo tos problemos teisingo išsprendimo ir praktiško gyvenime pritaikymo nepriklauso tautos ateitis? Žinoma, priklauso. Tai kaipgi mums negėda tokios pjesės neatsiminti? Ir vis dėlto: negėda...

Moissy – mažas pavyzdys. Toje gadynėje panašių idėjinių pjesių buvo visas tvanas. Sprendė jos dar svarbesnes problemas, sakysime, valsčiaus savivaldybių sutvarkymo reikalą, regalijų klausimą, pramonės mokesčių painiavą... Daugybė jų buvo, ir visur jose gerasai pradas nugalėdavo piktą, – buvo publikai iš ko pasimokyti. Kurgi dabar visos šitos kilnių idėjų, aukštos moralės, svarstančios opius gyvenimo reikalus pjesės? Nebėr jų.

O štai Shakespeare: jokių aktualių problemų jisai nesprendžia. Ir gerasai pradas jo pjesėse toli ne visuomet išeina laimėtojas. Ir nieko jisai mokyti nenori, jokių moralų neskelbia. Dėl jo ideologijos veikalų yra prirašyta bent keli vagonai, ir vis dar mokytieji negali tarpusavy susikalbėti. Net tokį „Hamletą" daug kas savotiškai supranta. Turbūt jau ne tokia aiški toji Shakespearo ideologija, – ne tokia aiški kaip Krylovo pasakėčių, – kad ji taip sunku suvokti. Ir vis dėlto Shakespeare nemiršta. Taip kaip čia dabar: idėjinės, svarbios pjesės mirė, o Shakespeare nemiršta? Svarbios idėjos nesvarbu, ar kas pagaliau?

6. Utilitaristinė pažiūra į literatūrą Vakaruose nusibaigė drauge su sentimentalizmu. Romantizmas jai kepenas išplėšė. Jeigu kur kartkartėmis ji ir pareiškia dar šiokių tokių gyvybės pažymių, tai ji tik žiaukčioja, nebegalėdama nieko tulžimi aplieti ir niekam bloga bepadaryti. Nuo devynioliktojo šimtmečio pradžios utilitaristinė literatūros kritika Vakaruose jau grabe guli.

Tačiau Eurazijoje, tariant, Rusijoje, utilitaristinė idėja pasirodė esanti ypatingai gaivi. Per visą devynioliktąjį šimtmetį ji siautė, ir nauju devyngalviu slibinu ji atgijo Sovdepijoje.

Pasiskaitykite stambesniuosius garsesniuosius rusų veikalus, besivadinančius bendriniu vardu: Rusų literatūros istorija. Ką gi tenai rasite? Ko tiktai norite: politinę istoriją, cerkvės istoriją, sociologiją, „visuomeniškos minties istoriją", kultūros

istoriją, filosofiją ir t.t., tik kuo mažiausia literatūros istorijos. Visi rusų stambesnieji kritikai buvo visuomenininkai. Jie mokė rašytojus, kaip šieji turėtų visuomenei ir tėvynei tarnauti, reikalavo „didelių idėjų" ir smarkiai barė rašytojus, kai jie geraisiais receptais nepasinaudodavo. Stambesnieji rašytojai nelabai tokių kritikų ir teklausydavo, užtat ir tekdavo gi jiems nuo pamokslininkaujančių visuomenininkų, gal net ne mažiau, negu mūsų rašytojai gauna nuo mūsiškių, sakysime, kritikų.

Sakysime, kiek idėjiškai nusiteikę kritikai prišaukė, kad Puškinas esąs nė šluotos nevertas: nei jis geras idėjas skelbia, nei jis publiką patriotiškų dalykų moko, nei jis tautos dvasią reiškia, nei jis surado slaptą kelią į tautos širdį. Arba tokį Leskovą: kaipgi jį ėdė, kaipgi jį spjaudė idėjinė ar pažangioji (kabutėse ir be kabučių) kritika! Tiktai Puškino ir Leskovo vardai nemarūs pasiliko, o toji idėjinė, ideologiška, patriotiška, tautiška, pirmeiviška, socialinė kritika – kurgi ji dabar? Teisybė, ji daug žmonių sužalojo, daug žalos literatūrai pridarė, daug šulinių užnuodijo, bet kurgi jos gerųjų darbų pėdsakai? Kurgi jos vardas?

Senoji rusų idėjinė kritika kad ir smaugė rusų rašytojus, vis dėlto fiziškai dar jų nežudydavo. O Sovdepijoje ir čia po tašku visas „i" parašyta. Dabar Sovdepijoje: nori turėti pastogę, nori turėti duonos kąsnį – rašyk ideologišką veikalą! Ir dar tave patikrins, ar tu visu 100% esi ištikimas komunistų partijos ideologijai! Kas iš tokios ideologinės literatūros išeina? Skaitome mes ją ir keikiamės: šmeižtas, melas, gyvenimo murzinimas, žmonių sužalojimas. Falšyvi personažai, neįtikinama psichologija. Praeis kiek laiko, visa šitoji 100% ideologinė literatūra pasiliks tiktai kaip dokumentas iš politinės propagandos istorijos. Ir tiek. O štai Anton Čechov: rašė mažučiukus dalykėlius, niekuomet jokios ideologijos neskelbė, taurių charakterių nemedžiojo, niekam moralų nekalbėjo, bet jo gi veikalus mielu noru ir mes skaitome, ir mūsų vaikų vaikai skaitys, ir jo vardas niekuomet neišnyks iš literatūros istorijos.

Matyti, ne ideologija, ne tai ar kitai idėjai tarnavimas, ne tos ar kitos aktualios problemos sprendimas daro veikalą vertingu.

Ir stebėtina, kad mūsų žmonės to iki šiol dar nesupranta. Jeigu jie suprastų, nepešiotų gi literatūros iš visų pusių dėl ideologijos!

Stebėtis belieka, kaip rusų „kultūrinė" (čia jau tikrai kabutės reikalingos) įtaka pas mus tebėra stipri. Visa aukščiau schematiškai apibrėžtoji ideologinė kritika, politiškai įvairiaspalvė, visas tasai reikalavimas, kad literatūra tarnautų idėjai ir publiką mokytų, visą tai yra grynas *rusizmas*. Jisai tikrai nėra paviršutinis, jis yra esminis, į kraują ir kaulus įsisunkęs.

7. Ne ta ar kita ideologija bei aktualija literatūros veikalą daro vertingu. Ne ta ar kita ideologija padaro jį ir tautišku.

Kokie gi yra pagrindiniai mūsų gyvenamosios ideologijos kamienai? – Nevok, nežudyk, nesvetimoteriauk... Teisybė, mes ir pasivagiame kai kada kai ką, ir nužudome, ir pasvetimoteriaujame. Mes ir baudžiame už tokius prasižengimus. Ir ne mes vieni taip darome: Stalinas su Hitleriu taip pat baudžia.

Yra tai per daug bendri visažmoniški dalykai? Taip, gali būti. Turime mes ir savo lietuviškų uždavinių, kuriuos kartais galima būtų gal net idealais pavadint. Sakysime, Vilniaus vadavimo reikalas: yra tai idealas ar tik darbo programos paragrafas? Jeigu tai yra mūsų tautinės ideologijos reikalas, tai ką gi mes su savo ideologija beveiksime Vilnių atvadavę?

Ne, ideologijos pagrindų turbūt reikia kur kitur ieškoti.

Mylime mes savo kraštą, savo tėvynę? Taip, mylime. Norime savo kraštui gera? Taip, norime. Norime, kad jame būtų gera visiems gyventi, kad visi būtų sotūs, gerai apsirengę, gerai nusiteikę? Taip, norime. Ar daugiau gerų norų mes nebeturime? O ne, turime, ir dar kiek! O ką gi mes tais savo norais nauja pasakėme, kas gi juose yra tipiškai lietuviško? Pačiuose noruose, kaip tokiuose, ničnieko. Kas gi tokių gerų dalykų nenori, – vokiečiai, prancūzai, italai, turkai? Visi to paties nori, kiekvienas savo tėvynei. Pagaliau tuos piliečius, kurie tokių norų neturi, ne kartą ir įstatymai nubaudžia...

Mes norime Vilniaus, ir lenkai nori Vilniaus. Koks gi tarp mūsų su lenkais norų skirtumas? Ar tik tasai, kad Vilnius buvo

mūsų, kad mes į jį daugiau teisių turime? Bet tai juk yra argumentacijos dalykas, bet ne tautiškumo pažymys.

Literatūros veikalas, reikalaujantis, kad Vilnius būtų atiduotas Lietuvai, jau tuo pačiu ir bus lietuviškas, lietuvių tautos dvasios reiškėjas? O lenkiškas veikalas bus tasai, kuris skelbs, kad Vilnius turi priklausyti lenkams, – toks veikalas bus jau lenkų dvasios reiškėjas? Jeigu taip būtų, tai ir velionis Joffe reikėtų laikyti lietuvių dvasios reiškėju: jis gi net į taikos sutartį įrašė, kad Vilnius turi priklausyti Lietuvai!

Ne, čia kas nors yra ne taip. Vilniaus vadavimas yra mūsų darbo programos punktas. Rūpesniai, kad Lietuvoje visiems būtų gera gyventi, taip pat su tautine ideologija mažai ką bendra teturi, – tai yra taip pat kasdienio darbo uždaviniai. Ir to ar kito uždavinio lukštenimas, tos ar kitos aktualijos įterpimas dar nedaro veikalą tautišku ar lietuvišku. Rodos, mums jau metas būtų pradėti skirti tautos dvasios reiškimąsi nuo tos ar kitos politinės bei visuomeninės programos realizavimo. Ir literatūros tautiškumo pažymių ieškoti visai iš kitos pusės.

Ir čia, matyti, be ekskurso į šalį, be konkretesnio pavyzdžio sunkoka būtų susitarti.

8. Didžiuojamės mes savo tautosaka, savo dainomis, kad jos esančios nepanašios į kitų tautų dainas.

Ką gi mūsų dainos dainuoja, – ar jų objektas skiriasi nuo kitų tautų? Turbūt nelabai kuo skiriasi. Mes dabar neturime epinių dainų, čia nėra ko ir lygintis su kitais. Bet štai tautosakos lyrika. Pagrindinė jos tema – meilės tema įvairiausiose moduliacijose. O kuri gi lyrinė tautosaka meilės dalykų nedainuoja? Tačiau mūsų tautosaka visoms tautoms bendruosius motyvus savotiškai traktuoja, ir tame *traktavime* pasireiškia visas jų savitumas.

Sakysime, rusų berniokas joja į kovą. Daina smulkiai išdėsto, kaip karys žirgą balnojo, koks jo balnas buvo, kaip pagražintas, net kiek jis svėrė ir kainavo. Toliau aprašinėjama, kaip karys įjojo į kovos lauką, koks buvo jo priešininkas, kaip jiedu tenai susitiko, kaip kas tenai nugalėjo. Mūsų dainos šitaip nesielgia.

Bernelio balnelis buvęs „tymo", o kaip jis atrodė, daina nesako. Neaprašinėjamas ir žirgo balnojimo procesas, – pabalnojo, ir baigta. Neaprašinėjama ir pati kova. Išjojo bernelis, susikibo kovoje, žuvo arba sveikas grįžo. Mūsų dainininkui nerūpi visa tai aprašyti, jis tiktai sausai konstatuoja faktą, skuba juo atsipalaiduoti, jis čia labai šykštus. O kas gi rūpi mūsų dainininkui? Jis rūpinasi vaizduoti nuotaiką, pasakytume, vidujęatmosferą, susijusią su paminėtuoju konkrečiu faktu.

Tai yra charakteringas mūsų tautosakos bruožas. Yra daugybė motyvų, net ištisų siužetų, pasikartojančių įvairių tautų tautosakose. Tą patį motyvą ar siužetą kiekviena tauta – dėl įvairiausių priežasčių – kiek kitaip traktuoja, – tuo ir pasireiškia įvairių tautosakų skirtingumas. Liaudies dainų tautiškasai charakteris yra susijęs ne tiek su *kuo*, kiek su *kaip*.

9. Jau senlaikių estetika negalėjo įsivaizduoti *kaip* visiškoje atotraukoje nuo *kas*. Jeigu *kas* be *kaip* kūryboje yra neįmanomas, tai juo labiau *kaip* yra neįmanomas be *kas*. Nėra ir negali būti veikalo su vienu *kaip* be *kas*. Tai sena teisybė.

Rašytojas savo šiokiame ar tokiame veikale turi vaizduoti kokius nors pergyvenimus, jausmus, samprotavimus, – visa tai yra jo medžiaga, kuriai jis duoda formą. Visa tai rašytojas paprastai įgyvendina personažuose. Personažai ir yra to *kas* nešėjai. Vienas *kas* be personažų būtų laikraščio vedamasai straipsnis ar mokslo traktatas.

Ir štai mes, piliečiai, – kaipgi paprastai gyvenime su personažais santykiaujame, kaipgi juos charakterizuojame.

Kartais mes sakome: išblyškęs tipas, kraujo jame nėra. Perdėtas tipas, karikatūra. Šaržas, šmeižtas, – bjaurybė tasai rašytojas, tokį slibiną atvaizdavęs. Tokių tipų gyvenime visai nėra, iš kur rašytojas jį ir ištraukė tiktai!

Ir kartais pasakome: čia ne lietuviškas tipas, burliokas koksai starovieras, hitleriškas isterikas, – nėr tokių lietuvių!

O kartais vėl sakome: va, tai puikus tipas, kaip gyvas, kaip ant delno, kaip iš paties gyvenimo išplėštas, čia tai jau tikras lietuvis – net miela!

Toks yra elementarus pilietiškas samprotavimas. Iš kurgi pilietis žino, kad vienas tipas yra realus, o kitas – pramanytas? Argi pilietis patikrino visus Lietuvos gyventojus? O kas, jeigu rašytojas rado kuriame nors Lietuvos užukampy tokį neregėtą negirdėtą piliečiui tipą? Ne, turbūt nei vienas, nei kitas to nepadarė. Skaitytojas juo labiau Lietuvos piliečių netikrino. Pilietis, paskelbdamas savo sprendimą, vaduojas paprastu instinktu. Ne visuomet būtų galima pasakyti, kad jo sprendimas neturi vidujės logikos. Ir ne personažų ideologijos pilietis atsižiūri taip spręsdamas. Kiekvienas iš mūsų pažįsta daugybę tokių lietuvių, kuriems po vienu stogu susiėjus daros: brrrrr... Tokie jau skirtingi įsitikinimai! Kademai, kavecai, liaudininkai, tautininkai, socialdemokratai, barzdoti ir skustabarzdžiai, geri ir blogi, – ir kiek jų visokių yra, tųjų lietuvių! Mistikai, cinikai, racionalistai, davatkos, bedieviai, šliuptarniai... Gi ir Kapsukas su Plečkaičiu, rodos, taip pat lietuviai, ir jie savo lietuviškumo, rodos, ir atsipalaiduoti negali. Jeigu mūsų įsitikinimai, ideologija, pasaulėžiūra mus darytų lietuviais, tai turbūt mūsų, kaip tautos, ir nebūtų, – tokie jau mūsų įsitikinimai yra išsidraikę. Ne, turbūt ne mūsų įsitikinimai, ne siekiamieji idealai daro mus lietuviais. Ir pilietis, skelbdamas, kad toks ir toks tipas yra ne lietuviškas, turi galvoje ne tipo skelbiamą ir gyvenamą ideologiją. Tai ką gi jis turi galvoje?

10. Pažvelkime į rašytojo, tariant, „smegeninę laboratoriją". Rašo jisai veikalą, komponuoja personažus. O kaipgi jis juos komponuoja? Aprašo jų išvaizdą, jų charakterio pagrindinius savumus? Duoda jų charakteriui pasireikšti atitinkamais veiksmais? Taip, tai teisybė, bet kaipgi jis to viso pasiekia?

Visa tai jis sudaro iš atskirų bruožų, iš detalių, kurias suliedina, suaugina organiškan vienetan. Iš kur jis tuos bruožus paima? Iš gyvenimo, iš patyrimo, iš tolregės intuicijos.

Kai kurie bruožai yra kaip ir centraliniai, pagrindiniai, sudarą charakterio esmę. Kiti bruožai yra lyg ir antraeiliai, lygiagrečiai, nudažą ir nušviečią pagrindinius bruožus. Sakysime, dažnai pasitaikąs bruožas – aistra: šykštumas. Kuri gi tauta jo

nepažįsta? Visur pasitaiko šykštuolių. Buvo šykštuolių ir senaisiais laikais, yra ir mūsų gadynėj. Pats charakterio savumas – šykštumas kaip toks – neturi dar nei lokalinių, nei temporalinių, nei rasinių pažymių. Tačiau antraeiliai, su šykštumu susiję bruožai jį išreljefina, sukonkretina, priduoda jam lokalinio ar tautinio atspalvio. Koloritiniai šykštumo bruožai pasireiškia, sakysime, kaip šykštuolis santykiauja su kitais žmonėmis, su svetimaisiais, su artimaisiais, su giminėmis, kaip jis reaguoja į gerus bei piktus reiškinius, kaip jis motyvuoja savo poelgius. Sakysime, mes juk žinome tokį tipišką, tokį, pasakyčiau, tautišką *škotų* šykštumą. Plauto, Molière'o, Gogolio šykštuoliai visiškai skirtingi personažai, – koloritiški, raiškūs.

Kaip natūralinių spalvų tam tikra sandora ar santvarka sudaro harmoningą paveikslą, taip ir ta ar kita charakterio savumų harmonija sudaro koloritišką personažą.

11. Tonas, garsas – pats savaime yra visiškai bespalvis dalykas, priklausąs tiktai nuo instrumento, neturįs nei laiko, nei vietos pažymių. Sakysime, dūda – kaip dūda, kas gi čia daugiau? Bet štai iš bespalvių garsų yra sudaroma melodija, garsų sandora, – ir mes juose pajaučiame „spalvą", koloritą, harmonizatoriaus individualumą. Mes aiškiai skiriame vokiečių, prancūzų, rusų, italų muziką. Mes vienu mirksniu iš bespalvių garsų sandoros atskiriame aštuonioliktojo ir dvidešimtojo amžių muziką. Mes lengvai atskiriame Rimskį-Korsakovą, Wagnerį, Debussy, Verdi, Stravinskį... Iš ko gi mes juos atskiriame? Iš bespalvių garsų atitinkamos santvarkos. Ir kodėl gi žydą smuikininką visuomet atskirsi iš jo smuiko tono? Smuikas, rodos, tas pats, bet čeko, italo ir žydo rankose kitu tonu rauda. Ir kaipgi muzikai kuria savo muziką? Ar jie, pradėdami „muzikuoti", svarsto klausimą: taip derinsiu garsus – bus prancūziška muzika, o taip – rusiška, vokiška, čigoniška? Turbūt ne, turbūt jiems toksai klausimas kūrybos metu į galvą neateina. Kuria jie, besivaduodami savo intuicija, savo gyvenimišku patyrimu, savo jausmais, o jų kūrinys išeina tautiškai koloritiškas.

Kodėl gi taip atsitinka?

12. Pilietis protestuoja: tai nepakenčiamas tipas, tai nelietuviškas. Prieš ką gi jis protestuoja? Ne prieš atskirus personažo bruožus, – kiekvienas jų skyrium nieko nereiškia, – tai bespalvė gi medžiaga. Jis protestuoja prieš bruožų harmonizaciją, tą ar kitą jų sujungimo sistemą. Sakysime, lietuvio sąmonei X ir Y bruožai darniai sutampa, o Z visiškai nepritelpa, – jo prijungimas atrodo dirbtin[i]s, nenatūralus, falšyvas, žmogų sužalojąs.

Žmogaus charakterio bei jo atspalvio bruožų yra nesuskaitoma daugybė, jų harmonizacijos būdų – dar daugiau, tiek, kiek žmonių pasauly buvo ir bus. Bet yra tam tikra harmonizacijos galimumų, pasakytume, skalė, vienai tautai priimtina, *sava*, o kitai tautai nepriimtina, *svetima*.

Pastabusai Joseph Nadler gi tikina, kad tautos literatūros charakteris labai daug priklausąs nuo tojo landšafto, kuriame tauta gyvena. Landšafto savumai esą nusveria ir kūrybos, atseit ir literatūros savumus. Klysta Nadleris? Galimas daiktas. Tiktai iki šiol dar niekas neparodė, kur jis klysta. Perdeda Nadleris? Galimas daiktas. Tiktai dar niekas neišmatavo, kiek jis perdeda. O kad jis daug teisybės pasakė – niekas neabejoja.

Nadleris – toli ne marksistas. Ne tik marksistas, ir geras katalikas nūdien turi pripažinti, kad gyvenimo sąlygos bei apystovos veikia į žmogaus bei žmonių grupės įsitikinimus, palinkimus, papročius, skonį, charakterį.

Čia dar pravartu būtų prisiminti ir tai, ko mus lyginamoji etnologija išmokė savo *istoriškų pergyvenimų dėsniu*. Joks faktorius, kartą įėjęs į visuomeniškos ar tautinės grupės gyvenimą, nedingsta nepalikęs pėdsakų. Tokio faktori[aus] pasekmės gali reikštis įvairiausiu būdu: gali jisai atnešti naują pakraipą, gali pakeisti tą ar kitą esamo reiškinio pusę, gali pasilikti pačiame reiškiny, gali likti reiškiny tiktai savo pasekmėmis; arba, nebedarydamas regimos įtakos, gali pasilikti gyventi ne kaip aktyvus veikėjas, bet kaip paminklas iš praėjusios gadynės, kada jis buvo aktyvus.

Ilga panašių faktorių grandinė, veikusi žmonių didesnę ar siauresnę grupę, ir formuoja jos charakterį, jos skonį.

O čia mes dar užmiršome antropologinius momentus, įgimtuosius žmogaus savumus, kurių negalima aplenkti, kalbant apie pavienio žmogaus ar apie tautos charakterį.

Įgimtieji savumai, gyvenimo aplinkybės, laukujai bei vidujai kultūriniai faktoriai ir yra sąlygos, normuojančios aukščiau minėtąją harmonizacijos galimumų skalę.

13. Žinoma, toji skalė nėra kažkoksai absoliutiškas ar nesikeičiantis kanonas. Keičiasi amžiai, keičiasi gyvenimo aplinkybės, keičiasi žmonių kalba, palinkimai, pergyvenimų intensyvumas, keičiasi žmogaus ir tautos charakteris. Tuo pat būdu keičiasi ir mūsų prasimanytoji skalė. Juo labiau kad ji neturi ir negali turėti aiškių rubežių. Nesunku atskirti, sakysime, ispanus nuo japonų ar rusus nuo prūsų, – čia aiškus rubežius, vandenys nesusimaišys. Bet štai atskirkite latvius nuo prūsų ar rumunus nuo čigonų. Skirtumas yra, juo niekas neabejoja, bet kurgi rubežius?

Sakysime, štai mūsų liaudies ornamentika. Mes nustatome tiktai pačius bendruosius jos principus: toks ir toks ornamentas, tokių ir tokių dalių santvarkoje yra vyraujantis. Visų pagrindinio ornamento galimųjų variantų mes turbūt niekuomet neapskaičiuosime. O vis dėlto mes kalbame dar apie ornamento istoriją, apie jo raidą.

Lygiai tas pats vyksta ir literatūrinėj bruožų kompozicijos skalėj. Gal mes kiek tikriau galėtume apibrėžti jos centrą, o periferijos vis tiek paskęs paslaptingoje ūkanoje, chaotiškai vykstančiame bruožų kaitaliojimosi procese, – gyvenimo raida nesustoja.

14. Bepiga tautoms, kurios kūrybiniu gyvenimu gyvena jau ištisus šimtmečius. Joms lengva kalbėti apie tautinį kūrybos charakterį. Kas gi vokiečiai, sakysime, yra? Paimsime geresniuosius rašytojus nuo Vogelweide's, nuo Hans Sachso iki Hauptmanno bei George's – vokiškumo skalė bežiūrint paaiškės. O mes – kiekgi laiko mes kūrybiniu amžiumi gyvename? Ar ne todėl tiktai mes taip ir riejamės literatūros reikalus besvarstydami, kad mes dar neturime kūrybinių tradicijų, kad dar nežinome,

kas mums tektų į lietuviškumo skalę įrašyti? Ateis laikas, kad ir mes nustosime rietis, – kad mums tai paaiškės. Kas mums paaiškins? Tik jau ne tieji, kurie į literatūrą žiūri pro visuomeniškų problemų ar filosofiškos ekvilibristikos akinius.

Įsivaizduokime, koks svetimšalis, Lietuvos niekuomet nematęs, lietuvių niekuomet neregėjęs, lietuviškai tiktai iš knygos pramokęs, panoro sužinoti, kas gi yra tieji lietuviai, – kuo jų lietuviškumas pasireiškia? Lietuvon jis negali atvažiuoti, – kas jam daryti? Jis pasielgs paprastai: pasiims mūsų literatūros veikalus, paskaitys juos. Donelaitis, Maironis, Baltrušaitis, Krėvė, Šeinius, Vaižgantas, Vydūnas, Žemaitė, Mykolaitis, Savickis, Vienuolis, Vaičiūnas, Gira, Anglickis, Banaitis, Brazdžionis, Pivoša, Cvirka... Visa tai šį tą jau reiškia. Svetimšalis pasiskaitytų tuos rašytojus, pasistengtų suvokti, kas juose yra bendra, kuo jie skirias, – ir turėtų gana konkretų supratimą apie lietuvius ir lietuviškumo pagrindus. Kažin, ir mums ar tai nebūtų geras pavyzdys?

Įsivaizduokime ir kitą padėtį. Jeigu mūsų vadinamieji, tiek to, kritikai, vietoj keikę literatūrą beieškodami joje neliteratūriškos ideologinės košelienos, jeigu jie mūsų literatūroje paieškotų... literatūros: kas iš to pasidarytų?

15. Važiuokime atgal. Kas mums iš tokios literatūros, kuri vis šneka tiktai apie praeitį ir praeitį, kuri yra atsilikusi nuo gyvenimo, kuri mūsų nešaukia pirmyn, negyvena *dabarties tempu*? Štai va propeleriai birbia, Hitleris prūsų seimą gainioja, Trockis Staliną keikia, Piccard'as į stratosferą skrenda, radijo aparatai kiekvienoje karčemoje loja, o mūsų rašytojai kalba apie kažkokius tenai vidujus pergyvenimus, net futbolo nevaizduoja!

Kas gi yra toji dabartis, kas ji tokia? Kur jos rubežiai? Šiandien – dabartis, gali būti. O vakarykštė diena – praeitis ar dabartis? O užvakarykštė? O pernykščiai metai? Kurgi tvora, praeitį nuo dabarties atitverianti? Jeigu vakarykštė ir užvakarykštė dienos yra dabartis, tai juk praeity buvo toks terminas, nuo kurio prasideda dabartis? 1911 m. sausio 6 d. – ar koks kitas?

Taigi su *dabarties* sąvoka nėra taip jau aiškūs popieriai. Taip pat ir su gyvenimu, kuriuo rašytojas operuoja. Faktinoji dabartis ar dabartinis gyvenimas – tai tik mažas mažutėlis mirksnys. Sakysime, rašytojas, naudodamas dabarties medžiagą, savo veikalą pradėjo rašyti A momentą. Bet kol jis baigė rašyti – atėjo ir B, ir C momentai. Veikalas jo vis tiek pasiliko praeity – A momente. O kol veikalas pasiekė skaitytoją, atėjo ir D, ir E momentai, – veikalas nugremzdo dar gilesnėn praeitin. Išeitų, kad rašytojas iš *dabarties* gyvenimo veikalo visiškai nebegali parašyti. Vis tiek jo medžiaga bus iš praeities. Tat ar rašytojas savo veikalui pasirinks medžiagą iš jo pergyventos gadynės (A, B, C...), ar iš kiek senesnės (AO, AOO, AOOO, AOOOO...), nebėra principinės reikšmės. O kuri praeitis geresnis literatūros objektas – tai jau kitas klausimas, savosios scholastikos reikalingas.

Tat visos neliteratūriškos kalbos apie dabartį literatūroje ar nėra tiktai pagrįstos nežinojimu to, kas norėta pasakyti?

16. Literatūra nesvarsto problemų, kurios mums rytoj ar poryt reikės išspręsti. Tas tai teisybė. Tai ar ne pravartu būtų paskelbti tokių problemų sąrašas? Kokias gi problemas literatūra turėtų svarstyti?

Kaip subalansuoti 1938 metų biudžetą, – problema juk svarbi, valstybinio maštabo? Kaip ligonių kasą paversti akcine bendrove? Kaip pakelti politinių laikraščių tiražą? Kaip prie Nemuno elektros stotį pastatyti ar kaip su Kauno miesto elektros stotimi bylą išlošti?

Beje, Sovdepijoje taip ir yra daroma. Sakysime, artinasi pavasario sėja: apysakininkai, lyrikai, dramaturgai yra priversti braškinti plunksnas beįrodinėdami reikalą tvarkingai apsėti dirvas. Ten ir apie kolchozų reikalingumą bei naudingumą ištisi romanai gaminami, ir apie traktorius – smarkiausia lyrika, smarkesnė už Alijošių.

Kas būtų su mūsų literatūra, jei ji pradėtų tokiomis temomis ir tokiomis idėjomis gyventi? Turbūt tas pat, kas ir su rusų kūryba: amžinas atilsis. Ir dar politinių laikraščių vedamųjų rašytojai darbo nenustotų.

Šitie iš gyvenimo pasemtieji liūdni kuriozai anaiptol nėra pastanga propaguoti tuščiavidurę pasiskaitymo literatūrą, kurią vokiečiai vadina *Unterhaltungsliteratur*. Čia visiškai ne apie tai kalba.

Tuo mes tikrai norėjome pabrėžti, kad negalima literatūrą daryti kurios nors idėjos, ideologijos ar programos verge. Negalima reikalauti iš rašytojo, kad jis, sėsdamas rašyti veikalą, pasiklotų ant stalo politinės partijos ar visuomeninės organizacijos programą, kaip trokšta didžioji dauguma mūsų vadinamųjų kritikų.

17. Praeitis – premisa ateičiai. Iš praeities pasemtoji medžiaga drauge gali būti projekcija ir į ateitį. Sakysime, rašytojo prigimtis yra gilesnė ir jautresnė už paprasto piliečio. Rašytojas intuicijos keliu gali įsižvelgti į ateitį. Jeigu šiandie tokių ir tokių bruožų harmonizacija viename personaže nėra dar galima, – atrodo, dar nepriimtina, tai dar nereiškia, kad ji ateity nebus galima. Rašytojas gali nujausti skonio pasikeitimą. Arba jo sukurtasai nepaprastas vaizdas gali būti tiek stiprus, tiek įtikinamas, kad tai gali pasidaryti neginčijama teisybė ateičiai.

Šitokioje padėty gali būti daug tiesos, bet gali būti ir daug reklamos, atsispjaudymo ar net paprasto šarlatanizmo.

Projekcija į ateitį bus tikrai tuomet įtikinama, kai ji bus pagrįsta realia tikrove, kai personažas veiks įtikinamose aplinkybėse, įtikinamame visuomeniškame fone. Maironis gi iš tikrovės pasemtaisiais daviniais sukūrė personažus, leido veikti jiems realiose apystovose ir išpranašavo ateitį. Ir Maironio kūryba buvo įtikinama, nors jis kūrė naujus asmenis.

Jeigu kas pasiūlytų bruožų harmoniją, mums neįprastą ir nieku būdu nesurištą su realiu gyvenimo visuomeniškuoju fonu, tai toks pasiūlymas veiks į mus kaip rebusas, – jis mus nejaudins, nesužavės. Mes nejausime, kad tai yra mūsų žmogus, gyvas, kenčiantis ir veikiantis, ir mums dėl jo nebus nei šilta, nei šalta. Gal taip, gal ir ne, – mes dar pažiūrėsime, koks bus efektas!

Nori, kad projektuojamieji į ateitį personažai būtų įtikinami – pagręsk juos praeitimi: duok jiems realų foną, gyvą visuomenišką

perspektyvą, duok koloritą, duok charakteriui spalvų, – duok asmenims gyvybę!

Ar apie praeitį rašysi, ar apie dabartį, ar apie ateitį: vis tiek literatūros kūrybos pagrindinis objektas yra žmogus, – žmogaus likimas, žmogaus laimė ir džiaugsmas, žmogaus rimtis ir kova, laimėjimai ir pralaimėjimai, – nuo kūdikystės iki grabo lentos.

Įtikinamai sukursi žmogų – skaitytojas džiaugsis kartu su juo, vargs ir kentės, pergyvens visą jo likimą; neįtikinamai – na, tai tiek to.

18. Štai Mykolaitis parašė gražų romaną. Romanas yra pagrįstas praeities medžiaga. Bet ar toji praeitis romaną nedaro vertingu ir dabarty. Ar jis nustos savo vertingumo ir ateity? Turbūt kad ne, – romanas stipriai meniškai parašytas. Niekas tuo ir neabejoja. O kokias gi problemas Mykolaitis sprendė romane? Čia tai kritikai ir nebesusišneka. Vieni, romano pasiskaitę, kimba kritikuoti seminarijos tvarką, kiti vėl mefistofeliškai džiūgauja, kad kunigams esą nekaip gyventi, kiti vėl atkakliai tvirtina, kad Mykolaitis norėjęs išspręsti: gali kunigas būti poetu ar negali? Bet priėjimas su šitokiais klausimais prie Mykolaičio romano – ar nėra iš esmės falšyvas? Kaipgi Mykolaitis galėjo išspręsti kunigo ir poezijos santykius? Mykolaitis sukūrė kunigo poeto personažą – Vasarį. Jeigu visi kunigai poetai būtų lygiai tokie kaip sukirpti, – kaip Vasaris, ir jeigu Mykolaitis galėtų įrodyti, kad tokiais ir tokiais atsitikimais tegalima pasielgti, kaip pasielgė kunigas Vasaris, tai būtų galima sakyti, kad tokia ir tokia problema yra išspręsta. Betgi kunigo Vasario poelgiai priklauso nuo jo valios stiprumo, nuo jo palinkimų, nuo jo skonio, nuo temperamento, nuo auklėjimo, nuo tūkstančių dalykų, su kuriais jis gavo gyvenime susidurti, kurie paliko jame įtakos. Vasaris nėra kunigo schema, jis yra gyvas žmogus, jis yra individas ir tuos klausimus, su kuriais jis susiduria, sprendžia individualiai. Klausimo išsprendimas yra privalomas tiktai jam vienam, Vasariui. Jis parodė vieną iš daugybės galimų kunigo ir poezijos santykiuose.

Mykolaičio romanas jaudina? Sužadina daugybę minčių?

Priverčia skaitytoją drauge su Vasariu pergyventi jo likimą, jo džiaugsmą ir skausmus? Taip tai taip, bet kas gi čia kaltas? Turbūt ne Vasaris, bet Mykolaitis: gerai, gražiai, įtikinamai parašė romaną. Nėra abejonės, jeigu Mykolaitis toliau rašys ne apie jautrų kunigą, bet, sakysime, išdėstys kokio valdininko kyšininko istoriją, mes, ją beskaitydami, turbūt ne mažiau jaudinsimės. Iš tokio meisterio, kaip Mykolaitis, galima gi visko laukti!

Gogolio Akakij Akakijevič juk tokia mizerija, toks jau nė kuolo nevertas žmogus, juk apie jokias problemas jisai ir supratimo neturi, o vis tiktai jo liūdną istoriją beskaitant negalima nesijaudinti. Kas čionai kaltas?

19. Ne literatūrinės idėjos jaudina skaitytoją, bet literatūrinis personažas, einąs savo keliu, sprendžiąs savo problemas. Juo pilnesnis, sudėtingesnis tasai personažas, juo platesnes sritis savo likimu aprėpia, juo daugiau emocijų jisai ir skaitytojuje sužadina. Svarbu, ne *ką* tasai personažas pergyvena, bet *kaip* jis pergyvena. Akakij[aus] Akakijeviči[aus] pergyvenimai – menkysta, o veikalas – įžymus! Kotzebue personažų pergyvenimai – neišpasakytas dorybingumas (yra ir niekšų – dorybingumui pabrėžti), o veikalai – šlamštas!

Ne įšmugeliuojamoji į veikalą aktualija daro veikalą aktualiu, bet įtikinamas, psichologiškas, pagrįstas veikiamųjų personažų likimo išsprendimas.

Kažin ar nepravartu mums būtų liautis bekartojus užsieninių feljetoninkų pliauškalus apie literatūrą, atitinkančią dabarties gyvenimo tempą, ir atsisakyti sovdepiškos manieros reikalauti, kad literatūra vergautų tai ar kitai ideologijai?

Jeigu mes išmoktume į literatūrą žiūrėti ne sovdepiškai, jeigu mes sugebėtume į ją pažvelgti *kaip į literatūrą*, tai turbūt netruktume ir mes surasti savąją literatūrą – vertą to vardo, – kurios mūsų ėdrūs kritikai nieku būdu nenori įžiūrėti.

Jeigu mes nuoširdžiai mokėtume mūsų literatūrą skaityti ir ją bešališkai vertinti, tai turbūt iš jos mes greičiau suvoktume, kas tai yra tikrasis lietuviškumas, negu iš ideologinių proklamacijų.

SUMANYMAI LITERATŪROS BŪVIUI PAGERINTI

1. STIPENDIJŲ BEI PREMIJŲ PASIILGIMAS IR KAS TOLIAU?

Pereitais metais „Lietuvos aidas" suteikė apsčiai vietos rašytojams pasisakyti, kaip reikėtų mūsų literatūrą remti. Buvo spausdinama anketa bendra tema „Kokiomis priemonėmis kelti mūsų literatūrą?" Temos formulavimas pabrėžia mūsų literatūros ir rašytojų menkystą, – tai paduodama kaip neginčijama tezė. Pabrėždami temos formulavimo tendencingumą, dėl jos reikšmės šį kartą nesiginčysime ir nespręsime, kodėl taip formuluota. Taip pat nespręsime, kodėl atsakytojų į anketą sąrašas buvo surašytas šiek tiek tendencingai. Tiek to. Gana, kad atsiliepė gana gausus rašytojų būrys ir pareiškė gana įvairių nuomonių.

Rašytojai anketos reikalą priėmė labai nevienodai. Vieni atsakymuose, matyti, niekuo nebtikėdami, stačiai pasijuokė: vietoj literatūros dalykų nukalbėjo apie cukrinius runkelius. Kiti pasinaudojo proga pasireklamuoti ir drauge savo kolegoms piktą žodį lepteléti. Treti labai rūpestingai demonstravo, kokie geri jie yra tautininkai. Ketvirtieji nuoširdžiai rūpinosi pašalinti mūsų literatūrai gyvenimo daromąsias skriaudas. Daugelis skundėsi visuomene, knygų neskaitančia; vienas kitas dejavo dėl mecenatų stokos. Ir praktiškų priemonių buvo pasiūlyta: kitoms meno šakoms pinigų daug valstybė duodanti, o literatūrai – nieko, tad ar nereikėtų iš kitų atimti ir literatūrai duoti?

Esą dar geriau būtų, jei valdžia duotų rašytojams stipendijų važiuoti į užsienius ir skirtų premijų už geresniuosius literatūros veikalus, jau išspausdintus. Buvo berods ir dar vienas kitas konkretesnis pasiūlymas, bet apie juos – vėliau.

Primygtiniausiai buvo sprendžiamas stipendijų ir premijų reikalas. Šią mintį pagavo net Rašytojų draugijos valdyba ir pareikalavo iš Švietimo ministerijos lėšų tam reikalui ar ne dešimts tiktai tūkstančių.

Stipendijų ir premijų reikalingumas toks pasirodė esąs aiškus, kad niekas net nedrįso pagalvoti dėl jo, tiksliau, paabejoti. Tuo tarpu konkrečiau į jį pažvelgus, jis gali pasirodyti labai ir labai abejotinas.

Visų pirma – stipendijos į užsienį. Žinoma, tai geras daiktas, bet mūsų literatūros gyvenime tai yra labai menkos vertės paliatyvas. Prieš keletą metų turėjo tokių stipendijų keli rašytojai ir muzikai – važiuoti užsienin ir kurti veikalams. Stipendijų vaisiai dienos šviesos neišvydo. Tai gal ir nesvarbu: pasivažinėjo, ir į sveikatą. Krizio laikais valstybė ir norėdama stipendijų galėtų duoti labai nedaug, gautų jų tiktai vienas kitas asmuo. Koks asmuo? Ar tas, kurs stipendijos labiausiai reikalingas? Vargu. Gautų tasai, kuris pasirodytų ištikimesnis ar stipresnius pečius turėtų. Šį pesimizmą pagrindžia netolimosios praeities liūdni faktai. O jeigu vienas kitas ištikimas ir saviškiams artimas asmuo gautų progos užsieny iždo lėšomis pasivažinėti, dėl to mūsų literatūros būviui turbūt šilčiau maža tepasidarytų. Žinoma, galėtų jie važiuoti, ir niekas gal jiems nepavydėtų, betgi iš to sektų išvada, kad literatūra jau remiama. Čia tai ir glūdi povandeninė kilpa.

Ne didesnės praktinės vertės ir peršamosios premijos teturi. Premijos siūloma duoti už geriausius paskelbtuosius literatūros veikalus – poeziją, apysaką, dramą, kritiką. Jeigu tai būtų padaryta, tai būtų padaryta jaunųjų rašytojų skriaudai. Ne taip dabar lengva parašytasis veikalas išleisti. Senesniam rašytojui, kurs jau turi šiokį tokį vardą, jau lengviau su leidėju susikalbėti. Tuo tarpu jaunas rašytojas, nors ir geriausią veikalą parašęs, ne

visuomet leidėją suras. Ar nesusidarytų tokia padėtis: duodama premija už silpnoką paskelbtą veikalą (geresnių – nėra), o geras veikalas negali gauti premijos, nes jis ir galvos į pasaulį negali iškišti? Mūsų gyvenimo aplinkybėse rašytojas jaučiasi beveik laimingas, jeigu jis gali savo veikalą išleisti nors ir drakoniškomis leidėjo pasiūlytomis sąlygomis. Ne vienam rašytojui ir tai tėra tik tolima svajonė...

Mes tiek maža turime lėšų, ir jos taip visiems reikalingos, kad gautoji premija vietoje gero galėtų daug pikto padaryti. Sakysime, gaus premiją X, o negaus jos Y ar Z. Gerai dar, jei tarp jų veikalų bus milžiniškas skirtumas, geriausiasis nesunku bus atrinkti. Bet pas mus ne visuomet tai yra lengva padaryti. Prasidės reiškinys, vadinamas bėginėjimu, prasidės pavydas, kuris gal rūsčiai pasmerkti būtų sunku. X drauge su premija gaus ir kokią dešimtį pikčiausių priešų, ir kažin, ar jis tuomet savo premija pasidžiaugs. Kas kita, jeigu premija eitų iš privatinės kišenės: kam noriu, tam ir duodu. Ir vėl visai kas kita – premija iš valstybės iždo. Ir kažin, ar didelė nauda bus, jei premiją gaus senesnis rašytojas už geresnį veikalą, ir be premijos galįs gyventi, negu jaunuolis, kur kas parašęs blogesnį veikalą, bet neturįs iš ko gyventi. O jeigu premija būtų duota tokiam jaunuoliui, kokiu būdu būtų galima nustatyti amžius, kada galima premiją gauti ir kada nebegalima? Ir kodėl galėjęs veikalą paskelbti jaunuolis gali gauti premiją, o nepaskelbęs – negali? Paskelbęs veikalą yra jau pačiu paskelbimo faktu laimingesnis už negalėjusį paskelbti. Ir faktas yra, – iš savo menkos praktikos galėtume paliudyti, kad, sakysime, mūsų studentijos tarpe yra gabių jaunų rašytojų, turinčių labai gražų talentą ir gerų parašytų veikalų, tačiau negalinčių jų paskelbti, – nėr kas išleidžia.

Pagaliau ar yra kokių garantijų, kad mūsų premijos galėtų būti objektyviai paskirstytos? Ar yra tam kokių davinių? Netolimos praeities pavyzdžiai duoda visai priešingos medžiagos. Jie rodo, kad kartais prityrę literatai, atsidūrę teisėjų kėdėje, staiga ima samprotauti visai neliteratūriškai ir jų sprendimo turinį pagrindžia asmeninės simpatijos bei antipatijos motyvai.

Tai yra pamokomi pavyzdžiai, iš kurių galima suprojektuoti šiokia tokia perspektyva ateičiai. Kad premijos galėtų būti teisingai paskirstytos, nėra jokių garantijų – yra davinių laukti ko kito. Tai ar racionalu iš viso kalbėti apie premijas? Jeigu, sakysime, vienas kitas rašytojas, išleidęs veikalą, ir gaus premiją, – ar daug iš to pagerės mūsų literatūros būvis? Žinoma, tai parašiusiems veikalą bus geras paskatinimas ir toliau rašyti... Betgi mūsų rašytojai rašo ir be jokio paskatinimo, kiti net nelabai tepavalgo, o vis tiktai rašo, tiktai nėr kas j[ų] veikalus išleidžia. Premijos davimas jau išleidusiems veikalą tai bus tas pats, kas ir patarlėj pasakyta: turtingam ir Dievas duoda...

Premija – paskatinimas rašytojams stengtis veikalą geriau parašyti, kad jis galėtų su kitais varžytis. Tokiu būdu premija yra priemonė padidinti literatūros veikalų kokybei. Tai teisybė, žinoma. Tiktai sąžiningas rašytojas neišleidžia savo veikalo, kol jis jo nėra kiek galėdamas ištobulinęs ir atidavęs jam visos savo sielos. O rašytojas, kuris savo veikalą tobulins tiktai dėl premijos, tai toks rašytojas ir pats nė cento vertas.

Mums pagaliau visiškai netinkamas atrodo samprotavimas tų stipendijų ir premijų adeptų, kurie sako: tokia ir tokia meno šaka gauna iš iždo tiek ir tiek, o literatūra nieko negauna, – atimkite iš tos meno šakos, duokite mums. Toks samprotavimas mums atrodo – ir neetiškas, ir nemeniškas, ir ne visai kultūringas. Nesakytume, kad tai pavydu dvelkia, – greičiau neišmintim. Ir gal asmeninės garbės šiokiu tokiu nepakankamumu. Menui suvartotosios lėšos eina visuomenei kultūrinti. Ir juo visuomenė bus kultūringesnė, juo didesnis bus ir literatūros pareikalavimas. Ir literatūrai nėra ko kurtis lėšomis, išplėštomis iš kitos meno šakos: tai būtų kaip ir kai kurių tautų papratimas išvirtą kaimyną bevalgant savo alkį marinti. Reikia literatūros reikalai remti, bet tam yra kitų, garbingesnių priemonių...

Nors stipendijos ir premijos yra geri dalykai, bet, deja, kol kas jie mums yra nereikalingi, nes per ankstyvūs. Tai būtų tik lašas jūroje ir drauge užkirstų kelią tikrajai pagalbai. Tai būtų pinigų mecenatiškas švaistymas, bet ne darbo organizavimas,

nes mecenatizmas dar nėra darbo organizavimas, – tai yra tik gvazdikų lašai skaudančiam dančiui apsvaiginti, bet ne pagydyti. Literatūros darbo organizavimas – štai realiausioji problema, kuri mums tenka spręsti.

2. LITERATŪROS DARBO ORGANIZAVIMAS

Organizuojant literatūros darbą, visų pirma tenka atsižadėti visokių svajonių apie mecenatizmą ir pašalpas... Mūsų laikais gal tai net ne visai garbingas dalykas būtų. Kas gi rašytojas – ne žmogus? paukščiukas, kurį reikia uždaryti paauksuotoje klėtkoje ir jis dės auksinius kiaušinėlius, eilėmis išrašinėtus? Ir juo labiau jis nenorėtų būti peniukšlas. Rašytojas yra toks pat darbininkas, kaip ir visi kiti respublikos piliečiai, savo srities specialistas. Ir jis norėtų, kad ir jam būtų atlyginta už darbą, kaip tai atlyginama visiems kitiems piliečiams.

Atlyginimas už padirbtąjį darbą – štai reali ekonominė bazė, kuria ir tektų remti literatūros darbo organizavimas. Principinė bazė, apsieinanti be elgetavimo ir išmaldų, kurios rašytojams visai nereikalingos.

Iš visų meno šakų be pagalbinės valstybinės intervencijos mūsų sąlygose verčiasi bene tik viena architektūra. Bet ji gi yra daugiau taikomasis menas, ir jos egzistencija bazuojasi visai kitokiomis ekonominėmis premisomis. Ir tai dar nusiskundžiama valstybinės intervencijos stoka. Sakysime, jeigu ir šioje srityje valstybės organizuojanti ranka būtų stipresnė, mūsų architektūra darytų ryškesnės pažangos, ir, sakysime, Kauno skubioji statyba nedarytų įspūdžio, kad mes braidžiojame po skiedryną, – nebūtų to chaoso ir palaidų barščių, galimas daiktas.

O visos kitos mūsų meno šakos be valstybės pagalbinės intervencijos negyvena. Kurios gauna stipresnės pagalbos, rodo didesnio gyvumo, daugiau pasireiškia; kurioms mažiau tegelbstima, tos vos vos kojas pavelka. Taip jau yra, mažas mes esame kraštas, ir po visų karų velniavos tokie beturčiai. Kaip ir kitoms meno šakoms, ir literatūrai reikalinga valstybės pagalbinė

intervencija. Ir gydyti pirmoje eilėje ji turi tą žaizdą, kuri labiausiai skauda, kuri visų daugiausia kenkia visam organizmui. Ir toji opa yra knygų leidimo reikalas, – atlyginimas rašytojams už padirbtąjį darbą, kad jie galėtų literatūra ir literatūrai gyventi. Mūsų skaitančioji visuomenė negausi, knygas teperka labai lėtai. Leidėjų praktika rodo, kad išleistoji knyga, vidutiniškai imant, tiktai po penkių šešių metų grąžina įdėtąjį kapitalą ir ima duoti pelno. Ne su visais leidiniais taip atsitinka, žinoma, bet vidutiniškai imant. Mūsų leidėjai nėra tokie turtingi, kad galėtų įdėti didesnį kapitalą ir laukti jo grįžtant po penkerių šešerių metų. Sugeba jie išleisti vieną kitą knygą, o toliau ir jie patys yra priversti verstis visokiais rašaliniais dalykais, kad su Adomu nepasimatytų, kol įdėtasai kapitalas pradės grįžti.

Be valstybės organizuojančios intervencijos neišsiverčia nei pienininkai, nei bekonininkai. O gamina jie masinio vartojimo produktus, betgi „Maistas" ir „Pienocentras" – ar be valstybės pagalbos pradėjo Lietuvoje kalnus versti? Literatūra – ne masinio vartojimo dalykas, ir jos pelningai neeksportuosi. Galimas daiktas, ir ji ilgainiui pasidarys svarbus eksporto objektas, kaip ji pasidarė tokiu Norvegijoje. Bet ji reikia tam organizuoti. Ir bekonų gi niekas neeksportavo, kol „Maisto" nebuvo.

Valstybės organizuojanti intervencija pirmoje eilėje turi ateiti knygų leidimo srity, kuris mums yra visų opiausias. Ir tai būtų taip nesunku padaryti, tektų gal tiktai neslėpti po biurokratizmo kauke esamųjų gerų norų. Juo labiau kad visa tai galima padaryti nė cento neplėšiant iš kitų meno šakų ir nė cento nereikalaujant naujų išlaidų iš valstybės biudžeto. Reikėtų tiktai leisti esamajai prie Švietimo ministerijos Knygų leidimo komisijai dirbti tą darbą, kuriam ji buvo faktiškai įsteigta.

Pasklidus priekaištams, kad Knygų leidimo komisija maža tekreipia dėmesio į literatūros reikalus, ji pasistengė gana savotiškai juos atremti. Pereitų metų „Lietuvos aido" 720 num. ji paskelbė (gal ir oficialiai ne ji, tik jai artimas žmogus) jos išleistų literatūros veikalų sąrašą. Sąrašas skamba gana įtikinamai, tik visa nelaimė, kad jis slepia vieną didelį sekretą. Tenai dauguma

suminėtųjų knygų ir žurnalų buvo išleista pačioje Knygų leidimo komisijos gyvenimo pradžioje, ministeriaujant p. Bizauskui ir iš dalies p. Juodakiui. Po to literatūros dalykai nebuvo leidžiami iki pat prof. Voldemaro laikų, kada vėl į literatūros reikalus buvo atkreipta didesnio dėmesio. Prof. Voldemaras savo iniciatyva buvo paskyręs specialinių kreditų literatūros dalykams leisti. Tuomet ir buvo išleistas gana gražus knygų skaičius. Pasitraukus prof. Voldemarui, ir tie kreditai momentaliai užtruko. Tad ir visas Knygų leidimo komisijos išleistųjų knygų paskelbtasis sąrašas nedaug ką bendra teturi su dabartine Knygų leidimo komisija. Ir kažin, ar ji tiktai ne be reikalo svetimais nuopelnais didžiuojas?

Pereitame „Skynimų" numery minėjome, kad Knygų leid. kom. ne savo darbą dirba. O ji net krizio laikais gauna daugiau 100 000 litų. Per penkerius šešerius metus, vadinasi, per tą laiką, kada pradeda grįžti į knygas įdėtasai kapitalas ir duoti pelno, į knygų leidimo reikalą įdėta ar gal bus įdėta 600 000–700 000 litų. Knygų leidimo reikalui mūsų sąlygomis tai yra beveik milžiniškas kapitalas. Ir gal beveik pakankamas.

Šitokio kapitalo iš karto pareikalauti literatūros reikalams būtų neišmintinga, ir nėra reikalo. Visai kas kita, jeigu jis būtų pamažėli nuosakiai dedamas į literatūros reikalą.

Tegu valstybė dabar duodamuosius Knygų leidimo komisijai 100 000 litų įdeda į literatūros darbą, ir tegu ji tai daro per dešimtį metų. Ji sudarys tuomet milijono litų kapitalą. Tokį kapitalą turėdama, privatinė bendrovė galėtų stebuklus daryti mūsų literatūriniame gyvenime. Gal būtų galima to kapitalo įdėjimo forma kiek pakeisti. Sakysime, jis būtų atiduodamas ne Knygų leidimo komisijai, bet vietoje jos sudarytai bendrovei, na, kad ir, nors baisu sakyti, „Maisto" pavyzdžiu. „Maiste" dalyvauja (na, ir šeimininkauja) valstybė. Ir iš bekonų gamintojų atskaitomi tam tikri nuošimčiai, ir jie ilgainiui darosi „Maisto" akcininkais. Panašiai ir rašytojai galėtų pasidaryti tos būsimosios literatūros bendrovės nariais, – iš jų honoraro būtų galima atskaityti tam tikri procentai „akcijoms" pirkti. Per 10 metų

įdėtasai kapitalas sugrįžtų, net su pelnu. Iš rašytojų atskaitų bendrovės kapitalas augs. Po dešimties metų bendrovė galės verstis visiškai laisvai, aprūpinti literatūros reikalus, ir nė cento literatūra iš iždo nebepaprašys. Per 10 metų valstybės duodamosios lėšos bus gi dedamos į turtą, – jos gi neis pašalpoms, kurias žmogus pasiėmęs sako sudieu, – ir baigia biznį. Valstybė, šiaip ar taip, duoda lėšų Knygų leidimo komisijai, – kodėl ji negalėtų to padaryti kiek racionaliau. Juk po dešimties metų ji galėtų jau nieko nebeduoti. Jeigu tai būtų pradėta daryti 1920 metais, šiandie rašytojai nebecyptų ir nebežvairuotų į Švietimo ministeriją. Ir mes savo kūrinius gal ir eksportuoti jau galėtume...

Tokios literatūrinės bendrovės darbas turėtų eiti dviem kryptim: turėtų leisti originalius veikalus ir užsienio literatūros geresniuosius vertimus.

Vertimams turėtų būti sudaryta nuosaki programa (ministerio Bizausko laikais ji ir buvo, rodosi, sudaryta) ir turėtų būti nuosakiai vykdoma. Mokyklos gi neturi ko skaityti. Kas iš to, jei mokinys gimnazijoje „iškals" aritmetikos, geografijos ar istorijos vadovėlį, jei jo akiratis pasiliks siauras, išsitenkąs tarp jaujos ir V kategorijos valdininko guolio? Tai nėra gi nei mokslinimas, nei auklėjimas. Svajojant apie tautos kultūrinimą, reikia duoti skaitymo medžiagos. Ir tokia literatūrinė bendrovė pirmoje eilėje turėtų aprūpinti mokyklų bibliotekas geresniųjų pasaulinių rašytojų veikalų vertimais. Tai yra pirmaeilės valstybinės, tautinės ir kultūrinės reikšmės dalykas, su kuriuo bedelsti būtų stačiai nuodėminga. Tai yra toks aiškus dalykas, kad ir aiškinti daugiau nebepatogu.

Antroji darbo kryptis – tai originalinių veikalų leidimas. Tai, žinoma, labai opus dalykas. Čia pasakys ne vienas, kad krizio laikais valstybė galėtų nebent vienus šedevrus teleisti. O kurgi tie jūsų šedevrai, pasakys. Taip tai taip, bet mūsų, sakysime, pavyzdžiui, valdininkijos aparatas – juk turbūt nėra šedevras, o vis tiktai jam išlaikyti valstybės lėšos yra duodamos. Nesinorėtų minėti konkrečių pavyzdžių, pagaliau ir niekam ne paslaptis, kad daugely kitų, anaiptol ne šedevriškų sričių valstybės

lėšos yra naudojamos. Čia mums pasakys: duokite geresnių, duokite šedevrų, mes ne šedevriškoms sritims lėšų nenaudosime. O kad nėra šedevrų, turime verstis tuo, ką turime, tikėdamiesi, kad ilgainiui išaugs ir šedevrai. Ir teisybę pasakys. Kitaip nėra, – kas gi kaltas?.. Tiktai kodėl gi vienai literatūrai turėtų būti daroma išimtis, kodėl gi ji matuoti visai kitokiu mastu? Ir kaipgi literatūroje gali šedevrai išaugti, jeigu jie neturi progos augti, – jei trūksta oro, saulės, gyvybės sulčių?

Iš to visai neseka, kad bendrovė turėtų leisti kiekvieną veikalą, kuris jai tiktai bus pasiūlytas. Rašytojai – irgi žmonės. Kaip kiekvienoje srity, taip ir literatūroje gali būti nelabai taurių sumanymų, – gali būti pasiūlytas išleisti ir aiškus šlamštas. Veikalų leistinumui nustatyti turi būti sudaryta autoritetinga ir kompetentinga komisija. Kaip ji turėtų būt sudaryta, tai kitas klausimas, svarstytinas skyrium. Viena tiktai aišku, kad šitas darbas negalėtų būti užkrautas ant Švietimo ministerijos administracijos valdininkų pečių. Jie ir taip yra užversti darbu bei popieriais apsikrovę. Naujų popierių tvanas jiems galėtų net rimto pavojaus sudaryti. Netinka čionai ir seniau praktikuotasai Švietimo ministerijos paprotys, kai ji spręsdavo, ar įsileisti knygą į mokyklų bibliotekas, ar neįsileisti. Seniau ji duodavo knygą pasiskaityti kokiam nors pripuolamam ar daugiau bei mažiau nuolatiniam referentui, ir referento nuomonė ne kartą būdavo ir administracijos įstaigos nuomonė. Sprendimo subjektyvumas tokiais atvejais yra neišvengiamas. O iš čia seka nepasitenkinimas, smurtas, net ir viešos barnys. Šiam dalykui spręsti turėtų būti sudaryta specialinė komisija.

Literatūrinė bendrovė, leisdama knygas, duoda rašytojui ne išmaldą, bet apmoka jam už padarytą darbą. Rašytojas, turėdamas leidėją ir gaudamas už darbą atlyginimą, gali jau literatūrai gyventi. Savaime aišku, kad tokia bendrovė rems tiktai tuos rašytojus, kurie dirba realų kūrybos darbą. O tie, kurie laukia stipendijų ir verčiasi piktų žodžių kalbėjimu, – tie ir toliau galės pasilaikyti savo specialybę...

Literatūrinė bendrovė ir plataus masto knygų leidimas iš

esmės pakeistų mūsų literatūros padėtį. Drauge pakiltų ir visuomeninis kultūrinis lygmuo, ir knygos pareikalavimas augtų.

Kadangi tokiai bendrovei rūpėtų ne biznio dalykai, bet kultūros darbas, tai tiktai pagrindinis bendrovės kapitalas turėtų pasilikti neliečiamas. O bendrovės pelnas turėtų eiti skatinti literatūrai. Bendrovė iš savo pelno galėtų skelbti konkursus, skirti premijas, duoti stipendijas. Visi tie gerieji dalykai būtų literatūros darbo organizavimo pasekmė, bet ne premisa. Ir darbas reikia pradėti organizuoti nuo premisos, bet ne nuo pasekmės.

Čia mes paminėjome, ir tai labai schematiškai, tiktai pagrindinius literatūros darbo organizavimo dėsnius. Jie tektų labiau išrutulioti, sistematizuoti ir pagrįsti. Ir tiktai tuomet jie būtų galima įgyvendinti per atitinkamas instancijas. Ir yra mūsų organizacija, kurios pareiga būtų tai padaryti. Tai – Lietuvių rašytojų draugija*.

Sutartinas organizuotas rašytojų balsas net *mūsų* kultūrinėse aplinkybėse turėtų tam tikro svorio. Mes negyvename iliuzijomis ir nemanome, kad toks sumanymas būtų lengva įvykdyti. Bet kai žmogus nori darbą padirbti, jam visos kliūtys palengvėja. Taip pat pačių rašytojų pareiga pasirūpinti, kad organizuotinoji bendrovė būtų kiek galint tobulesnė. Mums tai atrodo vienintelė reali priemonė mūsų literatūros būviui paremti. Visos kitos priemonės (konkursai, premijos, stipendijos) mums atrodo tik paliatyvai, galį šiuo tarpu net pakenkti literatūros darbui, juo labiau kad dabartinėse aplinkybėse visa tai teisingai bei racionaliai negalima padaryti.

3. SKAITYTOJŲ ORGANIZAVIMAS

Kai kuriuose atsakymuose į „Lietuvos aido" anketą buvo mesta mintis apie reikalingumą organizuoti skaitytojus. Kitur buvo net nurodyta į kaimyninių valstybių pavyzdžius, kur bene

---

* Šis klausimas, kaip praneša laikraščiai, Rašytojų draugijoje p. Binkio pasiūlymu jau buvo svarstytas ir prieita panašių išvadų. („Skynimų" *red.*)

kiekviename valsčiuje esanti biblioteka, perkanti knygas. Tokiu būdu išeinanti iš spaudos knyga jau turinti kokius šešis šimtus garantuotų pirkėjų, kurie apmoka bent svarbesniąsias knygos leidimo išlaidas. Todėl ten ir leidėjams lengviau esą knygos leisti, – tam tikras egzempliorių skaičius esąs lyg ir iš anksto išparduotas. Gera esą būtų ir mums tai turėti!

Žinoma, gera būtų, kas čia ir kalbėti! Tiktai mintis toji nebe nauja. Apie tokį reikalą buvo daug galvota, kalbėta ir rašyta dar tais laikais, kada mūsų kultūros fondo idėjos realizavimas atrodė nebe už jūrių marių. Tačiau dabar kultūros fondo idėja atrodo esanti ilgam laikui nukimšta į tolimą krepšį. Ir kol ji bus galima iš tenai ištraukti, atrodo visos kalbos apie valsčių bibliotekų steigimą kaimynų pavyzdžiu esančios tuštokos. Iš valstybės biudžeto tam reikalui lėšų nėra ko tikėtis, o kitur iš kurgi jų gausi? Miestų, miestelių ir valsčių savivaldybių biudžetai kiauri, beveik neužlopomi, – jie net „ubagynų" neįstengia aprūpinti, – kurgi jie duos lėšas bibliotekoms. Ir mūsų kaimynų tokias bibliotekas remia ne biudžetas, bet lėšos, įplaukiančios šalia biudžeto, – Kultūros fondo lėšos, kurioms Finansų ministerija jokių pretenzijų neturi.

Kad neturime Kultūros fondo, tai nieko čia dabar ir nepadarysi. Bet argi tai vienintelis tėra išganymas tasai Kultūros fondas? Ar be jo nėra kito kelio, kad ir kiek sunkesnio? Atrodo, galėtų jis atsirasti. Štai kai kurių mūsų Vakarų kaimynų atskiri privatūs leidėjai gana sėkmingai organizuoja visokius skaitytojų būrelius ir nedidokas bibliotekėles ir išsiverčia be valstybės ar savivaldybių biudžeto pagalbos. Žinoma, tenai geresnės veikimo sąlygos negu mūsų, rinka tenai tūkstanteriopai didesnė. Bet ir leidėjų tenai turbūt atitinkamai daugiau. Ir jie moka organizuoti. O mūsų leidėjų aukščiausias idealas išleisti vadovėlį kokį [anti]bolševikiško popierio ir išparduoti mokiniams arba įbrukti kokį suterliotą leidinį į Švietimo ministerijos žinioje esamas mokyklų bibliotekas. Mūsų leidėjų organizacinis gabumas ir pasibaigia šiuo reikalu Švietimo ministerijos durų varstymu. Šitokį biznį tai jie supranta. Bet toks biznis – dar joks biznis.

Kurgi yra mūsų knygos reklama, knygos propaganda? Tai mums negirdėti neregėti dalykai. Išleidžia leidėjas kokią knygą, sukrauna į lentynas, visuomenės neinformuoja apie ją ir paskui dar stebisi, kad ją maža kas teperka. Greičiau stebėtis reikėtų, kad vis tiktai atsiranda tokių idealistų, kurie ją patys su[sii]eško ir vis tiktai nuperka! Nenoromis lenda į galvą desperatiška mintis: ar negalėtų ponas komendantas, surinkęs mūsų leidėjų partiją, kokiems trims ar šešiems mėnesiams ištremti ją į Vakarų Europą pasimokyti knygas leisti, reklamuoti, propaganduoti ir parduoti? Labai gaila, kad šitokie dalykai neįeina į pono komendanto pareigų sąrašą, o tai jis galėtų didelį kultūrinimo darbą padaryti...

Berašant šias eilutes, mums į rankas pateko spausdintas atsišaukimas, pasirašytas p.p. dr. Vl. Juodeikos, prof. F. Kemėšio, M. Mikelkevičiaus, A. Banionio ir S. Zarecko. Atsišaukimas, pavadintas „Organizuokime knygų skaitymą". Jame pranešama, kad steigiama Knygos mylėtojų draugija, turėsianti susidėti iš nedidelių kuopelių, išmėtytų po visą Lietuvą. Kuopelės nariai labai palankiomis sąlygomis galėsią gauti knygų pasiskaityti ir pamažėli augsiančios tose kuopelėse bibliotekėlės.

Sumanymas labai gražus ir visais atžvilgiais remtinas. Tai yra pozityvi pastanga pagerinti lietuviškos knygos būvį ir platesniu mastu remti literatūrą. Šiuo reikalu itin turėtų susidomėti mūsų Rašytojų draugija ir knygų leidėjai. Jie turėtų ir iš tikrųjų galėtų daug tam darbui pagelbėti. Knygų skaitytojų organizavimas platesniu mastu yra vienas pačių svarbiausiųjų uždavinių, kurį mes šiaip ar taip turime išspręsti.

Minėtame atsišaukime pasakyta: „Šios draugijos tikslas bus ugdyti knygos meilę ir ją tinkamai išplatinti lietuvių tautoje". Mes neįsivaizduojame nei vieno rašytojo, nei vieno knygų leidėjo, nei vieno kultūros ar kultūringo visuomenės darbininko, kuris galėtų neprisidėti prie šio obalsio įgyvendinimo. Tiktai cituotasai obalsis turi ir antrą dalį, skambančią: „o taip pat kovoti visomis kultūringomis priemonėmis prieš pornografiškas (nedoras), prieštikybiškas ir kitokias netikusias knygas". Šioji tikslo dalis sukelia kiek abejonių. Nežinia, ar sąmoningai ši

obalsio dalis į darbo programą pateko, ar tiktai iš geros valios inercijos, ar tai yra, tariant, tiktai vaizdavimo priemonė. Ir dėl to reikėtų rimtai pasiaiškinti, nes šiame sakiny gali kartais glūdėti dideli netikslumai, galį kartais pakenkti gerajam sumanymui ar net jo šaknis pakirsti.

Kiekgi mes turime tų pornografinių leidinių, kad jiems reikėtų šventas karas paskelbti ir dar dėl to organizaciją kurti ir pasiimti policijai priklausomos pareigos? Kas gi jie tokie, tieji leidiniai, tosios pornografiškos knygos? Pasiduodami bendrajai nuotaikai, sakysime, pornografiška literatūra, tai turbūt Casanovos užrašai ir panašūs leidiniai. Kiekgi tokių leidinių yra? Atrodo, su jais ir kovoti nebėra ko, – ir taipgi jų niekas neperka ir neskaito. Bet ne čia reikalo esmė. Vargas, kad pornografiškumo sąvoka yra gana neaiški ar, tiksliau, gana reliatyvus dalykas. Sakysime, turėjome leidinių, kuriuos vieni keikė kaip pornografiškus dalykus, o kiti gyrė kaip stiprius meno veikalus. Kieno gi teisybė? Kas gi spręs: pornografiškas veikalas ar ne? Juk šios rūšies sprendimai gali nieko bendra neturėti su objektyvine dorove, gali priklausyti tiktai nuo sprendėjo pietizmo, nuo jo to ar kito įsitikinimo, gal net nuo laikinos nuotaikos. Yra gi tokių žmonių, kuriems daugelis pasauly pragarsėjusių romanų, meniškai labai vertingų, dorovės atžvilgiu atrodo neskaitytini.

Dar opesnis reikalas su prieštikybiniais veikalais. Štai keletas pavyzdžių. Į indeksą įtrauktieji veikalai turbūt yra jau prieštikybiniai; indekse figūruojančių rašytojų veikalai geriems katalikams turbūt neskaitytini. Ar tai mums tektų atsisakyti daugelio geriausių rašytojų pasauly dėl tos priežasties? O štai tokia „Naujoji Romuva": dėl jos tikybiškumo gerumo turbūt nedaug kas teabejoja, betgi ji spausdina ir įtrauktųjų į indeksą rašytojų veikalų vertimus. Sakysime, toksai vokiečių bolševikas Oskar Maria Graf: geras katalikas bavarietis jo neskaitys. O jis parašė ne tik bavarišką „Dekameroną", bet ir pasakas, kaip šventieji danguje „savo kozirio" lošia. „Naujoji Romuva" atspausdino jo veikalų ištraukas, – ir kam iš to bloga pasidarė? Jai pačiai turbūt ir į galvą neatėjo, kad tas rašytojas katalikams yra draudžia-

mas... Tai argi ir su „Naująja Romuva" reikėtų kovoti, kad ji indeksuotus veikalus spausdina?

Yra tokių tikinčių žmonių, net jų vadų, kuriems „Lietuvos aidas", „Vairas", „Skautų aidas", „Jaunoji karta", net „Naujoji Romuva", nebekalbant jau apie „Lietuvos žinias", atrodo nekatališkiausi, vadinas, ir netikybiniai dalykai, geram katalikui draudžiami skaityti. Ne be reikalo gi jie net bažnyčiose per pamokslus kartais esti reklamuojami. Tai kaipgi šios rūšies ir jiems artimos pasaulėžiūros leidiniai reikėtų laikyti tikybiniais ar prieštikybiniais? Arba vėl, yra tokių knygų, kurias „L. Aidas" ir „Vairas" prakeikia kaip nedorovingas, įžeidžiančias katalikų dvasininkus, o per ją, vadinas, ir tikybą. O štai „Rytas", katalikiškesnis už patį popiežių, dėl tų leidinių ne tik neįsižeidžia, jis net pagiria juos. Prie kokios gi kategorijos tektų priskirti tokias knygas? Platinti jos ar kovoti su jomis ir deginti jos?

Šie pavyzdžiai rodo, kad knygos tikybiškumas ar prieštikybiškumas yra labai opus dalykas, nelyginant guminis užrištas maišas: nuspausi vieną galą į apačią, tai kitas pučiasi. O kas tai yra „kitokios netikusios knygos": tai jau visiškai nebeaišku. Į šią kategoriją gali įrašyti, kokias tik nori knygas, ir vis tiktai turėsi kuo aiškintis.

Taigi kovojantis draugijos obalsis duoda progos būgštauti, ar tiktai tuo obalsiu nepaliekamos atviros durys apsiriboti kuriomis nors srovinėmis knygomis? Jeigu taip būtų, tai gal nevertėtų pradėti ir darbas. Vaisius būtų tiktai tasai, kad pati draugijos geroji idėja būtų negailestingai sukompromituota. Tai sudarytų neišsemiamą šaltinį naujoms rietenoms ir byloms, intrigoms ir neišmintingai konkurencijai, ir knyga būtų ujama dar labiau negu iki šiol.

Ir apskritai, ar tikslu geros organizacijos darbo programas taip dviveidiškai formuluoti: meilė ir neapykanta. Knygą mes mylėsime, drauge ir ją persekiosime. Viena ranka auginsime, kita – smaugsime...

Mums atrodo, kur yra meilės, ten ne vieta neapykantai, nes kur eina neapykanta, tenai meilei pasidaro ankšta. Neapykantos

jausmas ir gajesnis, ir populiaresnis: jis meilę nustelbia, jis ją išstumia. Tai mums gyvenimas rodo. Raiškus pavyzdys, kaip likimas „Naująja Romuva" pasijuokė. Juk ir ji pradėjo meile, o nuklimpo į nihilizmą ir neapykantą. Kas kaltas? Kaltas darbo metodas, bandęs sujungti meilę ir neapykantą taip, kaip Knygos mylėtojų draugijos obalsiuos suformuluota. Juk ir „Naujosios Romuvos" darbas ėjo ta pačia formule:

– Broliuk, aš tave myliu kaip geras krikščionis, bet šį kartą aš tau už kalnieriaus pamazgų kibirą užpilsiu, ir tai tik diskusine tvarka, bet tu vis tiktai žinok, kad aš tai darau krikščioniškos meilės vedamas...

Juk nėra gi tokio save gerbiančio žmogaus, kuris šitokios krikščioniškos meilės skelbėją nepasiųstų peklon molio minti. Liūdna „Naujosios Romuvos" karjera ir duoda pagrindo susirūpinti dėl Knygos mylėtojų draugijos obalsio tikslumo. Kovos ir neapykantos uždaviniai – tokia menkysta palyginti su plačiaisiais meilės uždaviniais. Ar tikslu tąja menkysta uždavinio tauraus teršti?

Mūsų knygos dabar yra tokia būklė, kad čia neturėtų būti vietos kalboms apie kovą su bet kokia knyga. Šiukšlė ir pasiliks šiukšle, ir kova su ja – kova su vėjo malūnais. O tuo tarpu kovos priegaidės traukimas į didįjį sumanymą galėtų labai pakenkti didžiajam kultūros darbui.

TENDENCINGUMO APOLOGETIKOS VAISIAI

Ponas Alantas š. m. [1933] „Vairo“ 1 nr. , peržvelgęs pasirodžiusius pereitais metais mūsų literatūros veikalus, prieina gana misionieriškų išvadų:

> Mes aimanuojame tautos dvasios pakrikimu, o kur sąmoningas tuo reikalu susirūpinimas mūsų literatūroj? <...> Mūsų literatūroje su visais patogumais įsikūrė tuščiadvasis mums svetimas miesčionėlis... Mūsų literatūra, kaip minkštoj lovoj įsitaisiusi poniutė, taip pamėgo „lengvą toną“, kad nieku būdu nebegali pakilti ir, nuo sienos nusikabinusi trimitą, tapti energingu šaukliu pirmyn! <...> Ar rašytojas turi teisės, pasikišęs galvą po apikakle, klausytis tik, ką jo širdis sako? Jei rašytojas bijo skersvėjų, kad jie jo nesuparaližuotų, tai jam reikėtų daugiau sportuoti... (p. 88)

Na, jei jau kalba apie paralyžių, tai jau turbūt gana bus becituoti. Turbūt ir taip aišku, ką p. Alantas nori pasakyti ir iš kur tasai jo piliečių apsaugos tonas, – kad ir nuo paralyžiaus, sakysime...

Nors p. Alantas ir baisiu paralyžiaus slibinu gąsdina rašytojus, mes jo „moralų“ vis dėlto nebūtume citavę, jeigu ne keletas pašalinių aplinkybių.

Visų pirma jisai mūsų rašytojus „tautiško reikalingumo“ atžvilgiu beveik su nuliu sulyginęs, pareiškė rūpestingą pageidavimą: „Mūsų rašytojams reikėtų padaryti „nuodėmių sąskaitą“... Kitų rašytojų nuodėmes, kaip p. Alantas jas supranta, jau suregistravo ir pateikė jiems sąskaitą viešai „Vairo“ skiltyse. Tiktai save jisai pamiršo. O gal ir nepatogu buvo sau pačiam sąskaita pateikti. Tokiu būdu susidaro ne visai patogi padėtis:

visi rašytojai vaikšto su jiems prilipdytąja nuodėmių sąskaita, ir tiktai vienas p. Alantas liko be jos ir turbūt tokioje izoliacijoje ne kažkaip gerai jaučiasi. Tad kaipgi čia nepagelbėsi likimo aplenktajam kolegai, – kaipgi ir jam nuodėmių sąskaitos nepasirūpinsi?

Antras dalykas – tai aimanos dėl mūsų dvasios pakrikimo. Aimanuoti pradėjo kaip tiktai ponas Alantas. Jisai štai metai ar net daugiau ne tik aimanuoja, bet stačiai paniką kelia įvairiuose mūsų šiokiadienės spaudos straipsniuose. Ir nepavargsta jisai paniką bekeldamas. Iškrikus mūs dvasia, sako jisai; išglebę ir sukempėję, kokiuose ten įtartinuose svetimuose syvuose kaip kimpynės primirkę ir apie tautos idealus nieko neišmaną esame mes... Padėtis tokia bloga esanti, kad stačiai nesuprantama, kaip lietuviai, rusiška dvasia pasmirdę, sugebėjo nepriklausomybę iškovoti, kaip dar Lietuva išliko nesugriuvusi...

Negalėtume pasakyti, kad p. Alanto panikiškoji argumentacija būtų jau tokia neįtikinama. Ji, matyt, pirmoje eilėje įtikino panikos iniciatorių, nes šiaip iš kurgi džentelmeniško kolegos lūpose galėjo atsirasti piliečių apsaugos tonas? Įtikino, matyt, ir dar kai ką iš beūsių visuomenės gelbėtojų, – kitaip iš kurgi būtų atsiradęs tas patriotiškasai nihilizmas, tokia tamsia banga nuriedėjęs per mūsų spaudą? Ir tasai fanatizmas, kurio net Trockis galėtų pavydėti? Ir iš tikrųjų, jeigu žmogus taip atkakliai stengiasi įtikinti, kad mūsų rašytojai lietuvių dvasios mirtį tenešioja užanty ir kad jiems gresia neišvengiamas paralyžius, – gal iš tikrųjų reikėtų paklausyti gerbiamojo pamokslininko patarimo: spjauti į literatūros darbą ir rašytis į Sporūtą ar į tautiškojo futbolo komandą?

Atrodo, kad galėtų būti dar ir kita išeitis. Ponas Alantas savo kolegas išvadino išglebėliais ir kandidatais į paralyžių, pereitais metais parašė pjesę „Užtvanka", suvaidintą Valstybės teatre. Jeigu p. Alantas siūlo savo kolegoms receptą, kaip gydytis nuo visuomenę užgulusios epidemijos, tai jis savo veikale turbūt tikrai jau tą receptą pritaikė. Todėl tad savaime akys krypsta į jo veikalą kaip į šviesos šaltinį: gal atsivers ir mūsų akys, gal

pamatysime, kaip reikia veikalai rašyti, kad jie atitiktų lietuvių tautos dvasią ir kad mums paralyžius nebegrėstų?

Troškulį p. Alanto pjesei padidina ir toji aplinkybė, kad kai kurioje mūsų spaudoje buvo pasakyta, kad p. Alanto pjesė yra lietuviškiausia, atitinkanti mūsų tautos dvasią bei jos aspiracijas. „Šio veikalo pastatymas mums yra dideliai malonus dėl savo *grynai lietuviško* veido..." (Rytas, 1932 m. 257 nr.) Teisybė, šiuo klausimu mūsų spauda nebuvo vieninga. Štai „Naujosios Romuvos" 1932 m. 50 nr. p. F. Kirša rašė: *„Ieškoti „Užtvankoj" ko nors specifiškai lietuviško netenka.* Veikalas garbina tarptautiškai tarptautinę šviesą, elektrą, darbą, na, gal dar tvarką. *Nemunas vartojamas kaipo upė, Lietuva kaipo valstybė, kraštas,* nes, kaip sakiau, autoriui rūpi spręsti meilės ir keršto stiprybės, šviesios ir tamsios spalvos. [Sakinys originale nebaigtas. – *B. S.*]. Ir viskas kyla iš nesusipratimo, iš neteisingo Elonos įtarimo, kad Arminas gyvena Erma. <...> Jaunam autoriui, davusiam pirmą dramos veikalą, *pasisekė ir tai padaryti, kas padaryta* [? B. S.]. (1100 p.)

Bet štai „Vaire" p. F. K. skelbia diametrališkai priešingą nuomonę:

> Atrodo, kad „Užtvanka", būdama realus sumanymas inžinierių plunksnos, Alanto fantazijoje yra *tik simbolis Lietuvai duoti šviesos, Lietuvą įkinkyti sumanymų ir energijos darban.* Šiaip ar taip „Užtvanką" interpretuotum, tik tokiam realisti[ni]am fone jinai ne visai mus įtikina. Kažko pagrindinio nepastebėta. Juk *vargu tokį žmogų laikytum normaliu,* kurs pats vienas įsigeistų lyg tyčia statyti elektros stotį tik dėl to, kad kiti turėtų elektros lemputes. Juk ne pačioj elektros lemputėje kultūros laimėjimas, bet per elektros lemputę mes tapsim energingesni: elektra švies, *elektra suks motorus, nuo to didės eksportas, būsim turtingi, kelsim dvasios kultūrą, visais keliais eisim lygiomis su Europa!..* (Vairas, š. m. [1933] 1 nr., p. 94–95)

Nežinant kuo tikėti: ar p. F. Kirša, ar jo oponentu p. F. K., noroms nenoroms tenka patiems ieškoti „Užtvankoje" lietuviškumo elementų. Kadangi p. Alantas, pasmerkdamas pereitųjų metų mūsų literatūrą, nežiūrėjo jos meniškumo, o svarstė tiktai jos ideologją, tai ir mes turime išvadą daryti, kad geram tautininkui literatūros meniškumas yra antraeilis reikalas. Todėl ir

mes esame priversti žiūrėti į p. Alanto pjesę ne kaip į meno kūrinį, bet kaip į lietuviškumo pasireiškimą.

Kurgi p. Alanto pjesės tasai lietuviškumas, kuo jis pasireiškia, kas gi padaro ją lietuvių tautos dvasios reiškėja?

Pjesė parašyta lietuvių kalba, ir taisyklinga kalba. Bet tai dar joks ypatingas išimtinio lietuviškumo pažymys. Ir kiti mūsų rašytojai gi rašo taip pat lietuviškai, kitų tiktai kalba yra kartais sultingesnė, vaizdesnė, gyvesnė, pasakytume, „šiltesnė", betarpiškai reiškianti ja kalbančių personažų dvasinę struktūrą. Iš p. Alanto šaltos, taisyklingos, bevaizdės kalbos dar jokių ypatingų išvadų negalima padaryti.

Pjesės lietuviškumas turbūt pasireiškia veiksmo visuomeniškame fone? Pjesės peronažai turbūt yra tipiški lietuviai, veikia visuomeniškose aplinkybėse, suaugę su lietuviška žeme ir čionai daro didelius darbus, – juk taip? Taigi, kad ne visai taip. Pjesės veiksmo visuomeniškasai fonas yra visiškai nelietuviškas, nieko bendra su lietuviška tikrove neturįs. Štai jau kiek metų Lietuvoje kalbama apie Nemuno užtvankos statybą ir Lietuvos elektrofikaciją. Buvo tuo reikalu net tam tikra bendrovė sukurta ir bankrutuoti suspėjo darbo nepradėjusi, nusinešdama amerikiečių dolerius, o Nemunas plaukia laisvas beplaukęs. Dabar valstybė apie tai tebesvajoja, ir tai tik svajoja, – visa valstybė nedrįsta Nemuno pajudinti, nes tai jai nepakeliama našta dar tebėra. O p. Alanto pjesėje vienas inžinierius, ir tas pats plikas kaip tilvikas, tvenkia Nemuną, elektrofikuoja Lietuvą, ir ką tu jam padarysi. Apie tokius Lietuvos inžinierius nedrįsta, rodos, net p. A. Vienuolis svajoti savo naujametiniuose feljetonuose, projektuojamuose ateičiai. Teisybė, p. Alanto inžinierius yra vedęs turtingą milijonieriaus dukterį ir už jos milijonus jis Nemuno tekėjimą trukdo. Bet ir tokia milijonierė, švaistanti milijonus, dailininkui už portretą mokanti 50 000, yra ne Lietuvos dukrelė, ne jos žemėje išaugusi. Net unikumo tokio Lietuvoje nėra, tai ką čia bekalbėti apie milijonierės tipingumą Lietuvai. Bankai, teikią statybai kreditus, birža, kurioje akcijos gali pakilti ar nukristi, bankų santykiavimo su

interesantais būdas, – visa tai Lietuvai net neįmanoma. Visa tai nelietuviška.

Į šias mūsų pastabas kas galėtų pasakyti, kad meno veikalo negalima tikrinti pasiremiant šiokiadienio gyvenimo faktais. O antra, pjesės visuomeniškasai fonas gali būti projektuotas ateičiai, – pjesėje gali būti vaizduojama ne dabarties, bet ateities visuomenė. Jeigu šiandien Lietuvoje nėra milijonierių, švaistančių milijonus, nėra nei veikiančios biržos, nei akcijų apyvartos, tai dar visai nereiškia, kad rytoj viso to nebus. Todėl ir „Užtvanka" – ateities pjesė gali būti. Žinoma, ir tai teisybė. Tiktai rytoj, kai Lietuvoje bus milijonierių ir veikiančių biržų, ir akcijų, tuomet ir Nemunas tikrai jau bus užtvenktas, ir Lietuva – elektrofikuota. Ir kalbos apie elektrofikaciją tuomet bus dar labiau neįtikinamos negu dabar. Mes, saugok Viešpatie, nereikalaujame, kad pjesė kopijuotų tikrovę, – mes tiktai norime, kad ji būtų įtikinama. Mes nesakome, kad p. Alanto pjesė iš viso neįtikinama, – ji neįtikina kaip lietuviško gyvenimo reiškėja. Mes nebekalbame jau apie antraeilius „Užtvankos" visuomeniškojo fono elementus, kaip antai užtvankos statybos darbų eiga, streiko procedūra, užtvankos sprogdinim[as], laivelio paleidim[as] Nemunu, policijos veiksn[ys] ir t.t. Visa tai taip pat maža ką bendro teturi su realiuoju Lietuvos gyvenimu. Toksai visuomeniškas pjesės veiksmo fonas galėtų būti daugiau charakteringas kokiai nors Argentinai ar Paragvajui, kur netrūksta milijonierių ir jų dukterų – vėjagaudžių ir biržų, ir turtingų privatinių bankų; ir upių, tekančių toli nuo bet kurių kultūros centrų bei policijos nuovadų, kur netrūksta ir inžinierių, sukančių milijonierėms galvas. Pjesės visuomeniškasai fonas yra amerikoniškas.

Tokiu būdu pjesės lietuviškumo belieka ieškoti personažuose bei ideologijoj. Bet ir ideologijoj lietuviškumo ne per daugiausia. Juk ir Latvija, ir Sovdepija tvenkia savo upes, norėdamos kraštą elektrofikuoti. Čia kokių nors tautiškų elementų sunkiau būtų įžiūrėti. Tai ir nesvarbu. Pjesės esmę turbūt sudaro personažai, kurių charakteris turbūt tikrai lietuviškas ir mums visais atžvilgiais pamokomas? Bet ir čia mes kai ko nesuprantame.

Pjesės herojė – Elona, toji pati milijonierė, kurios pinigėlius eikvoja užtvankos statytojas. Tai ispaniško temperamento moteriškė, išaugusi Argentinos sąlygose, į lietuvaites visiškai nepanaši. Šitokiai personai pagrįsti reikalingų bruožų nerasime nei mūsų tautosakoje, nei mūsų gyvenime, nei Maironio, Žemaitės, Vydūno, Vaižganto ar kieno kito geresnio mūsų rašytojo kūryboje. Elona turbūt jokių pretenzijų į lietuviškumą ir nereiškia.

Erma, toji sekretorė. Gali ji būti lietuviška, gali būti ir nelietuviška. Atsižvelgiant į jos psichinę konstrukciją, tenka pripažinti, kad ji yra gana tipinga melodramos herojė, pretenduojanti į rezonierės *emploi*. Kokie jos bruožai pagrindžia jos lietuviškumą? Jokie. Ji neturi jokio – nei lokalinio, nei temporalinio, nei rasinio kolorito. Tai vaikščiojanti dorovė be gyvybės pažymių.

Inžinierius, Armino padėjėjas, taip pat be tautinio kolorito. Kaip personažas, jis priklauso senobinei dramaturgijai, jis yra sudarytas iš senobinio konfidanto ir tarno bruožų.

Streiko vadas provokatorius – tai jau visai tipiškas melodramos piktadarys, nei gimęs Lietuvoje, nei augęs, nei jos regėjęs.

Į lietuviškumą daugiau pretenzijų galėtų turėti tiktai Arminas, pretenduojąs būti idealus herojus, o gal net ir „taurus bei didingas lietuvio tipas". Šiuo atveju mums sunkiau kategoriškai spręsti apie jo lietuviškumo laipsnį. Nors mes jame dar lietuviško kolorito ir nejaučiame, bet jeigu p. Alantas teigtų, kad Arminas yra pats lietuviškumas, sunku būtų ginčytis. Tokiais atvejais nėra apčiuopiamų argumentų. Užtat mes nieku būdu nenorėtume Arminą pripažinti teigiamu personažu, nebekalbant jau apie jo idealumą bei heroizmą, kuris galėtų būti rekomenduojamas sekti. Jeigu jis būtų idealus lietuvio tipas ar sektinas herojus, tai mes jau turėtume šaukti:

– Dabar tai jau blogai! Dabar tai jau reikia kelti paniką! Apsaugok, Viešpatie, Lietuvą nuo tokio heroizmo!

Nes Arminas yra visiškai nemoralus asmuo, pagrįstas suktybe ir negarbingumu. Jaunatvėje myli jisai Ermą, kuri apie jį tik ir svajoja. Bet ją pameta ir veda Elonos milijonus, pačios Elonos visiškai nemylėdamas. Ir toliau jis jos nemyli, tik jos gyvenimą

padaro nepakenčiamą, – sugriauna jį. Pasielgimas iš esmės nedorovingas, tai yra apgavystės aktas pasipelnymo tikslais. Taip daro tik neišauklėti, neapsišvietę miesčionėliai, kuriuos p. Alantas savo pamoksle smerkia. Žinoma, čia yra ir moralinio nusikaltimo lengvinamų aplinkybių. Arminas veda Elonos milijonus ne savo naudai, bet savo krašto gerovei: jis už juos pastatysiąs elektros stotį, apšviesiąs kraštą, kultūrinsiąs. Bet tai juk yra elementarinis krikščioniškos etikos klausimas: ar galima bet kieno gerovė, kad ir savo tėvynės, remti klasta, apgavyste, melaginga priesaika? Juk Arminas, susituokdamas su Elona, prisiekė turbūt, kad ją myli, nors jos nemylėjo ir nesirengė mylėti? Tačiau Armino klastingumas tuo nesibaigia.

Elona teka už jo, svajodama apie šeimos gyvenimą, o jis ją veda, svajodamas apie jos milijonus, ir ja visiškai nesirūpina, tik milijonus eikvoja. Jis pasikviečia seniau mylėtąją Ermą savo paties sekretore, – senoji meilė atgyja, o Arminas ir toliau nori Elonos milijonus eikvoti. Erma nusižudo, – ją nuvaro į kapus Armino elgesys. Tuo būdu ant Armino sąžinės jau guli ne tiktai Elonos sugriautas gyvenimas, bet ir Ermos mirtis. Kokia gi moralė gali Armino elgesį pateisinti? Pateisins jį tėvynės labas, visuomenės gerovė? Bet juk tai būtų bolševizmas: juk Dzeržinskis, tūkstančius žmonių žudydamas, sakė, kad jis tai darąs visuomenės gerovei, labiausiai gyvenimo nuskriaustųjų labui! Dzeržinskis skerdė tam pačiam tikslui tūkstančiais, Arminas sugriauna tiktai dviejų žmonių gyvenimą: skirtumas tiktai kiekybinis, ne kokybinis.

Armino pasielgimas su Elona ir jos milijonais yra, šiaip ar taip, suktybės aktas, veikiant nusikaltimą pasunkinančioms aplinkybėms (santykiai su Erma). Tad koks gi čia idealizmas ar heroizmas? Koks gi čia lietuviškumas? Teisybė, ir Lietuvoje būdavo žmonių, kurie, prisidengę tėvynės gerovės kauke, pasisavindavo ar išviliodavo svetimus pinigus, betgi tų žmonių niekas nelaikė idealistais ar lietuviškumo reiškėjais.

„Vairas" moko, kad pjesė turėtų būti simboliškai suprasta. O kurgi tas simbolizmas? Arminas, prisidengęs sutuoktuvių

kauke, labai realiai jam svetimos, jo nemylimos moters pinigus eikvoja ir dar „romansuoja" su Erma. Jeigu Arminas yra simbolis, tai kiekvienas, „vedęs su išrokavimu", turėtų teisės simbolizmui. Tokios pat teisės galėtų pareikalauti ir ne vienas Mickevičiaus gatvės tvirtovės pilietis. Jeigu ši pjesė yra simbolizmas, tai kodėl gi negalėtų būti simboliška ir „Amerika pirty", ir „Neatmezgamas mazgas"? Ar bėra tokia pjesė, kurios simboliška nebūtų galima pavadinti?

Mums turbūt kas pasakys, kad čia nėra *būklinė* pjesė ir kad nėra ko joje ieškoti temporalinių, lokalinių ar rasinių elementų. Čia yra idėjinė pjesė, rodanti vieno žmogaus pasiryžimą pasiaukoti visuomenės labui, atsisakymą nuo savo paties laimės dėl kitų gerovės. Tai ir pasiryžimas žengti pirmyn, kaip p. Alantas pamoksle minėjo.

Bet ko gi vertas yra tas idealizmas, pagrįstas nedorovingumu ir nieko bendra su mūsų gyvenimu neturįs? Štai jau šitiek amžių savo srities specialistai šaukia žmoniją gyventi taip, kaip danguj gyvenama, bet vis dėlto dangaus gyvenimas eina savo keliu, o žemės – savo. Ir žemė iš dangaus pavyzdžio nelabai ko teišmoksta. Jei ir gerėja žemėje kiek padėtis, tai vis daugiausia žemiškųjų žmonių pastangomis, išaugusiomis iš žemės... Taip ir meno veikalo idėja bei jo personažai galėtų būti mums pamokomi, jeigu jie būtų išaugę iš mūsų gyvenimo ir veiktų mūsiško gyvenimo aplinkybėse.

Norint veikale pasakyti kokią tarptautinę idėją, nieko bendra neturinčią su mūsų kraštu, vargu ar yra prasmės ir vargti veikalą berašant. Sakysime, ar ne verčiau būtų išsivertus kokio nors Sumarokovo tragedijas? Juk jose rusiškumo (be rusų kalbos) taip pat nėra nė lašelio, o apie patriotizmą, tėvynės meilę, visokius pasiryžimus ir pareigas, visokius pasiaukojimus tėvynei ir visuomenei, vai, kaip smarkiai deklamuojama! Ir veikėjai tenai kokie pamokomi: piktadarys tai bent piktadarys, yra ko pažiūrėti, o teigiamieji tenai herojai yra jau tokie teigiami, tokie idealūs, tokie be nuodėmių sąskaitos, kad nors imk ir užantin dėk! Ir Sumarokovo tragedijų ideologija atitinka kaip tiktai tą,

kurios reikalauja p. Alantas, kolegoms rašytojams pamokslą sakydamas... Tad ar ne verčiau būtų, jeigu p. Alantas, užuot savo kolegas teoriškai mokęs, pasistengtų patsai duoti tai, ko iš kitų reikalauja?..

Mums būtų labai nemalonu, jeigu šios mūsų pastabos būtų suprastos kaip nors p. Alantui „atsilyginti" už rašytojų išniekinimą visuomenės akyse ar net jam pačiam įgelti. P. Alantas skelbia savo įsitikinimą, o mums atrodo, kad jis eina klaidingu keliu, ir jo klaidingumą mes norėjome pailiustruoti jam artimiausiu pavyzdžiu, – jo paties kūriniu. Mes, kalbėdami apie jo veikalą, pavartojome tą patį metodą, kuriuo jis kalba apie kitų veikalus, ir vaisiai išėjo nelabai kokie. Bet jie parodė, kad ir metodas niekam tikęs: jis tinka tiktai laikraščių vedamiesiems vertinti, bet ne meno veikalams. Jeigu p. Alantas būtų kiek žmoniškesniu būdu vertinęs pereitų metų mūsų literatūrą, literatūrinis balansas pasirodytų aktyvesnis. Ir paaiškėtų, kad idealizmas ar lietuviškumas glūdi ne tuščiavidurių idėjų deklamacijoje. Negalima gi jaustis esant agitatorium ir eiti literatūros reiškinių vertinti!

Ideologinės literatūros reikalavimas – nebe naujas dalykas ir ne p. Alanto pramanytas. Tai yra senasai utilitarizmas, įvairiomis gadynėmis įvairiai pasireiškęs. Naujaisiais laikais itin jisai klestėjo aštuonioliktajame šimtmetyje, ypač dramaturgijoje. Vėlybasai klasicizmas, „ašarotoji drama" ir ja pasekusi melodrama – tai vis plataus masto ideologinė literatūra. Ją tuomet pateisino anų laikų estetika, anų laikų skonis. Estetika tuomet buvo utilitaristinė, reikėjo tuomet jungti malonumas su naudingumu, linksminti ir mokyti. Ideologinė literatūra kai kuriose šalyse ėmė smarkiai atgyti mūsų dvidešimtajame šimtmetyje. Ją dabar pateisina tiktai nebe estetika, bet visuomeniniai idealai ir politinės partijos programa. Ideologinės literatūros reikalas itin aktualus yra Sovdepijoje. Tenai iš literatūros reikalaujama ne tiktai tam tikrų idealų skelbimo, bet net ištikimumo politinei partijai, ištikimumo gyvenamajai partinei taktikai, ir tai dar visu 100 %, kaip bolševikų kritikai sako. Spaudžia Sovdepijos valdžia rašytojus, kad jie ideologiškai rašytų. Ką gi darys rašytojai:

keikias ir rašo. Ir kokie gi to vaisiai? Juk jų ideologinę literatūrą, tikrą visu 100 %, koktu skaityti, – meno joje nėra, – viena agitacija. Mes nesakome, kad visa dabartinė rusų literatūra tokia, – yra dabar tenai ir labai talentingų rašytojų. Tiktai šitų veikalai yra pagrįsti ne ideologija, bet gyvenimo medžiaga, kurią jie kūrybiškai organizuoja. Sovdepijos valdžia dabar pati jaučia, kad ideologijos reikalavimas literatūrai yra žalingas. Jeigu ji tą žalą ir toliau toleruoja, tai čia gi nulemia partinės programos reikalai.

Ideologiniai, tiksliau, tendenciniai veikalai, agitacijos reikalo pašauktieji, paprastai esti trumpaamžiai. Jie nėra nei talento stiprumo, nei kūrybinio pajėgumo parodymas. Greičiau – priešingai. Nei Dante, nei Shakespeare, nei Goethe nebuvo tendencingi rašytojai. Ne rašytojai agitatoriai literatūroje epochas darė. Ne veikalo tendencija sudaro jo vertę. Ne vieta čionai seniai išspręstosios estetikos problemos minėti kaip kažkoks naujas daiktas.

Ir visai be reikalo p. Alantas klaidina mūsų jaunuosius rašytojus, šaukdamas juos į tendencinę, atseit ideologinę kūrybą. Kas iš ideologinės literatūros išeina, rodo paties p. Alanto pavyzdys. P. Alantas yra gabus rašytojas, tikras lietuvis, doras patriotas, o jo ideologinis veikalas išėjo Lietuvai toks svetimas. Jeigu p. Alantas nebūtų taip troškęs publiką pamokyti ir parodyti, koks geras jisai yra tautininkas, jeigu vietoj to jis būtų Lietuvos gyvenimo medžiagą suorganizavęs į kūrybinius vaizdus, juk jis nestebintų publiką, – jis jaudintų ją!

Kaip p. Alantas tendencingumo požiūriu pasmerkia mūsų literatūrą, rašytojams nėra ko tuo rūpintis. Jiems tiktai reikia palaukti ir pažiūrėti, kuri srovė p. Alanto dvasioje paims viršų: publicistinė agitacija ar meniškoji kūryba. Jei nugalės publicistika, na tai ką gi padarysi, – toks jau likimas. O jei p. Alantas, užuot agitavęs, pradės kūrybiškai galvoti ir kurti, mes tuo nuoširdžiai pasidžiaugsime ir pasveikinsime išsivadavusį iš kūrybą žudančio tendencingumo jungo.

PONO IZ. DIDŽIULIO MELANCHOLIJA

1. PSICHOLOGINĖ PROBLEMA. Šių metų „Vairo" 3-iame numery tilpo gana melancholiškas rašinys, pavadintas skambiu vardu: „Baletas, puolikai, apologetikai, dogmatikai". Vardas, matyt, toli ketina nuvesti. Bet straipsnis parašytas sulig patarle: pažadėsi – patiešysi, neduosi – nesugriešysi. Ir vertas jis yra dėmesio. Iš jo visų pirma galima pasimokyti, kaip reikia rašyti straipsniai, kad pavadinimas neatitiktų turinio. Tokie reikšmingi pavyzdžiai net ir mūsų gyvenime ne taip dažnai tepasitaiko. Antra, tąjį straipsnį yra parašęs p. Iz. Didžiulis, dideliai garbingas mūsų publicistas ir bene didžiausias visos Pabaltės džentelmenas. Trečia, straipsnis yra graudingas, sukeliąs nemaža minčių apie juodąsias požemio galybes, kurios, matyti, nuodyte nuodija p. Didžiulio publicistiškąją būklę. Ir, ketvirta, p. Didžiulio veikalas duoda įtikinamą pavyzdį, kaip reikia elgtis su kolegos teigimais, prieš kuriuos iš esmės nieko negali pasakyti, bet kurių negali ir priimti, na, sakysime, dėl neskelbiamų sumetimų.

P. Didžiulio šauniojo pavadinimo veikalas yra sudėtas iš dviejų dalių: įvado, garbinančio „Skynimų" bendradarbius, ir iš lyrinės dalies apie „Skynimų", Valstybės teatro ir ypač baleto nedorybes.

P. Didžiulio įvadas stačiai šedevras. Čia autorius parodo labai gerų norų ir didelių sugebėjimų. Ir pačiomis kultūringiausiomis priemonėmis jisai naudojasi! Sakysime, jisai stengiasi

atpasakoti „Skynimų" bendradarbių pareikštąsias mintis. Stengiasi nuoširdžiai susirūpinęs, susigraudinęs. Tiktai visa tai kažkaip išeina ne taip, kaip jis nori. Jo atpasakojimuose atsiranda tokių dalykų, kurių „Skynimų" bendradarbiai niekuomet nėra nei sakę, nei darę. Taip ir susidaro įspūdis, tarytum p. Didžiulis apraudotų „Skynimų" bendradarbius.

Mes pažįstame garsų publicistą p. Didžiulį kaip inteligentišką ir mokslingą. Mes žinome, kad paprastai, ką paskaito, jis puikiai supranta ir gražiai atpasakoti moka. Bet „Skynimų" reikalu kažkur be pėdsako dingo jo gerieji savumai ir pasiliko tai, ko negalima suprasti.

Ir iš tikrųjų: kas gi čia atsitiko? Kodėl gi jam nevyksta teisingai atpasakoti „Skynimų" teigimai? Kodėl gi jis, niekur nė puse žodžio neoponavęs *iš esmės* prieš „Skynimų" teigimus, kurie jam, atrodo, tiek kraujo gadina, tenkinasi vienu tiktai atsirašinėjimu? Argi jis neturėtų priemonių „Skynimų" teigimams nuginčyti ir savo nusistatymui apginti?

Nemokėdami į šiuos klausimus atsakyti, palauksime, kol juos išaiškins daugiau už mus nusimaną ar patsai gyvenimas. O mes tuo tarpu pažvelgsime konkrečiau į p. Didžiulio etikos pagrindus.

2. P. DIDŽIULIO ĮVADO IŠMINTIS. Rusų monachai, sakysime, kad ir penkioliktajame šimtmetyje, mėgdavo rašyti, kaip jie sakydavo, „po pisaniju" – iš rašto. Jie ne tiek patys samprotaudavo, kiek cituodavo kitų raštus, brukdami citatas, kur jos tinka ir visiškai netinka. Tokiame jų darbe prasmės kartais ne per daug tebūdavo, bet užtat koks išeidavo stiliaus puošnumas, koks monacho mandrumas!

P. Didžiulis įvadą pradeda labai puošnia citata ir nepaaiškina, kaip ji reikėtų su straipsnio turiniu surišti. O po jos jis tučtuojau meiliai šypsosi dėl „Skynimų" gyvenimo sunkių sąlygų. Sako gi jis: „Ilgai lauktuose, vadinasi, ilgai gimdytuose „Skynimuose"...

Kai sotus turtuolis tyčiojasi, kad beturtis seniai rengėsi pietus valgyti ir sugebėjo vos į trečią dieną skurdžiai papietauti, tai

tokia turtuolio šypsena žmones nedaug telinksmina. „Skynimai" neturi jokių materialinių resursų, juo labiau jie negali naudotis tokiais lėšų šaltiniais, kuriais naudojasi „Vairas". „Skynimai" gyvena idėjiniu vargo gyvenimu, negalėdami niekam nė cento honoraro mokėti. Ir pasityčiojimas jų vargu kažin ar galėtų kam šypseną praverti. Juo labiau kad ir „Vairas", gyvenąs išimtinai palankiose žurnalui aplinkybėse, be nuostolių neišsiverčia.

Pradėtąjį sakinį p. Didžiulis toliau šitaip tęsia:

> ...ilgai gimdytuose „Skynimuose" demoniškai staigiai buvo *puolami visi, kas bent kur žodeliu išdrįso prasitarti arba prieš „Skynimų" redaktorių išleistus kūrinius, arba atviresnį žodelį pasakyti apie mūsų literatūrą ir teatrą.* (Mūsų pabr. – *B. Sr.*)

Mes ir nežinojome, kad p. Didžiulis taip gražiai moka tiesą kryžiuoti!

Sakysime, pavyzdžiui, p. Didžiulis. Šiaip jisai, besiversdamas publicistika, nepareiškia didesnio palinkimo į literatūrą. Literatūros kritikos straipsnių jis nerašo. Bet štai prireikė jam atsiskaityti su vienu jo malonėje netelpančiu kolega, „Skynimų" redakcijos bendradarbiu. P. Didžiulis, nedaug bodamas, kad jam taip sunku literatūros klausimai spręsti, imasi didelio uždavinio. Galimas daiktas, todėl čia jisai nebe „žodeliu išdrįso prasitarti", o prikalbėti tokių dalykų, kurie gali būti suderinti ne su kiekviena sąžine. Ir „Skynimuose" apie p. Didžiulį nebuvo nė žodelio. Tai kurgi čia p. Didžiulio „visi, kas išdrįso..."? „Skynimai" nė puse žodžio neprasitarė ir apie daugelį tikresnių literatūros kritikų bei recenzentų, ne kartą nepalankiai atsiliepusių apie „Skynimų" redakcijos bendradarbių kūrinius. Taip pat jie neminėjo ir daugelio recenzentų, nepalankiai rašiusių apie teatrą. Koks gi reikalas privertė p. Didžiulį skelbti tokią netiesą?

Pasiremiant p. Didžiulio cituotu posmu, tektų laukti, kad jis savo tauriajam sprendimui pagrįsti remias kuo nors iš „Skynimuose" spausdintos medžiagos. Bet jis tučtuojau apeliuoja ne į „Skynimus", bet į ... „Akademiką":

„P. B. SRG. pliekia visus, bet kada jam nepatikusius, savo „adogmatiškose pastabose" (Akademikas, Nr. 3).

Ir suplak gi tu man taip „Akademiką" su „Skynimais"! Ir vis dėlto net šioje referencijoje p. Didžiulis teisybę aplenkia. „Akademike" B. Sr. nieko nepliekia, tenai nė vienas vardas nėra paminėtas. Tenai schematiškai apibrėžti kai kurie pas mus praktikuojami netinkami metodai literatūrai vertinti. Kas gi p. Didžiuliui trukdo teisingai svetimas mintis atpasakoti?

Toliau jis rašo: „Neestetiškai apnuogina ir prie „gėdos stulpo" jis kala p. Alantą". Ką gi šitokiu sakiniu p. Didžiulis norėjo pasakyti? Kai p. Alantas, jaunai samprotaudamas „Vairo" skiltyse, niekina visą mūsų literatūrą, tai p. Didžiulis tyli: turbūt tokiu niekinimu labai patenkintas. Bet kai p. Alanto metodu buvo peržvelgtas jo paties kūrinys, tai jau skandalas, tai jau p. Didžiulis improvizuoja apie „neestetišką apnuoginimą", apie „gėdos stulpą"! Kas kita būtų, jei p. Didžiulis parodytų, kad mūsų samprotavimas iš esmės yra klaidingas, – už klaidos nurodymą būtų galima jam padėkoti. Bet jis to nedaro, – jis tik laisvai čiužinėja.

„Negailestingai peria kailį p. V. Kr. „tautininkams" ir visus tautininkus ir nacionalistus suverčia į vieną puodą".

Ir vėl garbingasai publicistas ne visai tiksliai informuoja savo skaitytojus. P. V. Kr. savo straipsny „Skynimų" 2 nr. kalbėjo ne apie tautininkus, kurių tarpe yra ir labai garbingų bei didžiai kultūringų asmenų. Tenai buvo kalbama apie tuos tautininkus, kuriuos ir p. Didžiulis vadina „tautininkais" (kabutėse). Buvo kalbėta apie saujelę tautininkais apsimetusių nihilistų bei juodašimčių, kurie, patys kūrybinio darbo nedirbdami, plūsta dirbančiuosius ir stengiasi sugriauti, ką kiti padaro. Kodėl p. Didžiulis dėl šitų nihilistų taip įsižeidžia, – kokie gi ryšiai tarp jo ir jų?

> Ir dėl ko tokia netolerancija, tokia svetimos nuomonės neapykanta, toks moralinis kitaip manančių ant laužo deginimas? <...> Juk tie, kurie taip be ceremonijų kitaip manančius koneveikia, yra plačių laisvių šalininkai, –

dejuodamas ironizuoja p. Didžiulis. Kam kam, tik ne p. Didžiuliui šitokiu tonu kalbėti! Kurgi toji netolerancija daugiau ir pasireiškia, jeigu ne „Vairo" ar jos talkininkės „N. Romuvos" skiltyse? Kas gi Lietuvoje didesnis specialistas kitaip manančius

ant laužo deginti, jeigu ne p. Didžiulis su savo talkininkais. Tai paliudija ir „Vairo" 3 numeris.

„Skynimai" tiktai užprotestavo prieš mūsų kai kurių laikraščių skelbiamąjį nihilizmą, prieš jų skiepijamą „etiką", prieš publikos skonio gadinimą, prieš daromąją skriaudą kultūros darbui. Jie tiktai atitaisė keletą šių laikraščių sąmoningų ir nesąmoningų klaidų. Kad tie atitaisymai neturėtų pagrindo, net p. Didžiulis neparodo. Nuo kurio gi meto klaidų atitaisymas pas mus pasidarė netolerancija? P. Didžiulis savo ir savo bendramanių gaminamai „kritikai" reikalauja ko plačiausios laisvės, o kai nurodoma jo ar jo artimųjų „kritikos" klaidos, – jis jau dejuoja dėl netolerancijos! Iš kur toks dvigubas mastas: vienas – sau, kitas – kaimynui?

Labai gaila, kad p. Didžiuliui kritiko uždavinys nekaip vyksta. Nes šiaip iš jo pasikėlimo buvo galima laukti, kad jis numins platų taką Lietuvos kritikos klampynėje.

3. P. DIDŽIULIO LYRIKOS MOTYVAI. P. Didžiulio lyrika visiškai melancholiška. Galimas daiktas, ji pagrindžia ir jo etikos ypatingumą. Sakysime, jis suplaka „Skynimus" ir su Valstybės teatru, net su baleto kolektyvu, ir vienus laiko atsakingais už kitų darbus. Tokia etika yra naujiena lietuviškoj spaudoj. Ypač gi jis rūstauja, kad baleto kolektyvas raštu prašė V. teatro direktorių apginti baleto darbą nuo nekultūringų spaudos puolimų, ir kad tas raštas buvo atiduotas į spaudą. Tad ir graudenasi p. Didžiulis:

> „Nekultūringas spaudos puolimas", jeigu tokio būta, negražus, dvidešimtam amžiui netinkąs dalykas. Bet ar kultūringa spaudą vadinti „nekultūringa" ir nekultūringai į ją reaguoti?

Kad kai kuri spauda nekultūringai puola teatrą, ypač baletą, niekam ne paslaptis. Sakysime, ko vertas barbariškasai straipsnis *Vox populi*, tilpęs „L. Aide"? Juk pats „L. Aidas" netrukus paskelbė, kad tasai straipsnis buvo pilnas nesąmonių ir intrigomis pagrįstas (žiūr. „L. Aide" išspausdintą didžios inteligencijos ir gilios kultūros straipsnį apie baletą, pasirašytą *Vox animi*). Ar kultūringas yra „N. Romuvos" nihilizmas teatro atžvilgiu? Ar

labai kultūringi yra ir to paties „Vairo" kai kurie straipsniai, sakysime, kad ir p. Didžiulio? Žinoma, už „Vairo" ir „N. Romuvos" prašmatnumus negalima kaltinti visos spaudos, lygiai kaip už p. Didžiulio išmintį negali būti laikoma atsakinga visa tautininkų sąjunga. Faktas pasilieka faktu, kad mūsų spaudoje yra puolimų, kurie daro gėdą visai spaudai. Ir kodėl gi puolimų pavadinimas tikruoju vardu yra jau nekultūringas darbas? Kai „Vairas" ir „N. Romuva" kūrybos darbą dirbančius kandžioja – tai kultūringa! O kai kremtamieji pasisako, kad jiems jau įkyrėjo bebūti iš pasalų puldinėjamiems, kad jiems tai trukdo darbą dirbti, – tai jau nekultūringa? Pavyzdinga gi pono Didžiulio skelbiamoji etika! „Šaltai ir blaiviai galvojant, rodos, kad visai pamatuotai šiandie – krizės metu galima kelti klausimas dėl baleto mokyklos reikalingumo bei naudingumo", – pareiškia garsusai publicistas. Kodėl ne, žinoma, galima kelti toks klausimas. Galima kelti klausimas ir dėl daugelio kitų dalykų, tiktai netektų pretenduoti, kad toks klausimo kėlimas būtų rimtas darbas. Sakysime, šiandie – krizės laikais ar reikalinga Lietuvai tokia prabanga, kaip „Vairo" žurnalas? Anot p. Didžiulio, ir čia „gali būti dvi viena kitai priešingos nuomonės. Abidvi gali turėti gal net ir svarių motyvų..." Tokio klausimo mes, žinoma, nekeliame. Tiktai šiuo pavyzdžiu pailiustruojame, kaip nerimtai p. Didžiulis elgias.

> Antras nė kiek ne menkesnės vertės klausimas yra: ar kritika reikalinga, ar ne? Jeigu žmonės būtų nebe žmonėmis, o angelais, tada kritika būtų visai nebereikalinga... –

samprotauja p. Didžiulis.

Klausimas, žinoma, labai svarbus, bet nelabai išmintingas. Nes dėl kritikos reikalingumo niekas niekur nepareiškė jokios abejonės, – ir nėr ko p. Didžiuliui laužtis pro atviras duris. Buvo šen ir ten protestuojama prieš nekultūringą kritiką, kuri po kritikos skraiste šmugeliuoja asmeninę neapykantą, intrigas, blogą skonį, pretenzionalų reikalo neišmanymą. Kokiais savumais turi pasižymėti kultūringa kritika, ne taip seniai gi skelbė pats „Vairas". Gal p. Didžiulis paaiškintų, ką bendra su tais

savumais turi *Vox populi* ar daugelis „N. Romuvos" bei „Vairo" rašinių, kurie tiktai trukdo darbą ir kūrėjus traukia į šiukšlyną?

O gal būtų gera p. Didžiulio klausimas kiek praplėsti: ar reikalinga mums kritikos kritika? Jeigu mūsų kritikai būtų angelai ar kokie neklaidingi popiežiai, tai, žinoma, kritikos kritika būtų mums nereikalinga. Bet jie gi nėra nei angelai, nei popiežiai. Ir kodėl gi ponas Didžiulis taip melancholiškai verkia, kai „Skynimai" *konkrečiai* nurodo mūsų kritikų daromąsias klaidas? Ar nepravartu būtų šiuo atveju atsiminti senoji gavėnios giesmė „Verkit, aniolai", kurioje yra ir toks posmas:

Mokykis verkti
Kaipo Magdelena,
Ne kaipo verkė
Zdradzlyva Sirena...

NESIALOMOS GYVYBĖS POETAS

Jurgio Baltrušaičio šeštajam kryžiui paženklinti

Jurgio Baltrušaičio kūrybinis kelias norėtųsi apibrėžti trumpučiu ir gana retorišku posmu: tarp žemės ir dangaus. Suprantama, toksai apibrėžimas yra ir kiek rizikingas, – ir per mažai konkretus, ir lengvai pasiduodąs klaidingai suprasti. Juo labiau kad iš jo nūdien nesunku išpešti, pasakytume, neigiamą moralę. Tarp žemės ir dangaus – su žeme nesutampąs ir dangaus nepasiekiąs – ko nūdien gali būti vertas toks kelias?

Kas kita žemės kelias mums, karo siaubų ir pokarinių materialinių vėtrų išugdytiems vaikams. Sultinga, derli, pavasario žiedais spinduliuojanti ir rudenio vėjais vaitojanti, žemė – gyvybė, žemė – gerovė, žemė – duona kasdieninė, žemė – puota putojanti. Dėl žemės – kraujas upeliais srovi, dėl žemės – galvos pakalnėn ritasi. Mes, pokarinės psichinės sudėties vaikai, kiekvieną savo žemės sklypelį krauju ir ašaromis atpirkę, sužemėję iki kaulų, kaipgi galėtume suprasti tokius keistuolius, kuriems žemėje trošku? Kurių visa buitis – pamaldus atsiskyrėlių pasiryžimas: užsiauginti dvasios sparnus, pasikelti į mėlynuosius tolius, aprėpti savo dvasioje neaprėpiamąją visatą?

Nedaug tėra tokių mūsų sužemėjusiam požiūriui keistuolių. Kartais jie mums atrodo savęs nepateisiną klajūnai, ir mes esame linkę juos pilietinių dorybių pamokyti. Kartais jie mums atrodo kažkokie slėpiningi sfinksai. Kalba jie mums nesuprantama kalba, kalba jie mums, žemės kurmiškiems rausikams,

nereikalingus daiktus. Klausomės jų paslaptingųjų žodžių, galimas daiktas, gilioje pagarboje prieš juos galvas nulenkiame, – ir mojame į juos ranka.

Vienas tokių paslaptingųjų ir yra Jurgis Baltrušaitis poetas. Pažįstame mes jį ir nežinome, kas jis. Pažįstame jį, tokį tipišką lietuvį, stambų valstybės vyrą, diplomatą ir visuomenininką. Gal net tiksliai galėtume atpasakoti jo fizinius bruožus. Nekalbus, paniuręs, susikaupęs, tarytum kažkokiu opiu rūpesčiu jis be atolydžio gyventų. Retai kada nurieda šypsena per minties išgraižytąsias jo veido raukšles. Kai jis nepaslankioje kalboje praveria lūpas, daugiau mostais ir mimika negu žodžiais apibrėždamas vaizdus, vaizdais mintydamas, vaizdais pojūčius reikšdamas, mes tuojau pajuntame, kad jis yra mums drauge toks artimas ir toks tolimas, ne pokarinis. Mes jaučiame, kad jis yra sąmojingas, talentingas, protingas. Mes gal net stebimės, kodėl jam vienam gamta tiek daug proto yra davusi. Mes gal galėtume išsemti visus epitetus, pabrėžiančius kurį nors dvasios pasireiškimo teigiamą savumą, – ir visi jie teisingai skambėtų Baltrušaičio charakteristikoje. Ir juos išsėmus, mums vis dėlto tektų sugrįžti į pirminį klausimą, kas jis toks? Tasai nežinomas žmogus, tasai Baltrušaitis poetas? Tasai slaptas žmogus?

Dar slaptesnė mums yra jo poezija, vaizdi ir melodinga, ir gili kaip praraja, ir skaisti kaip požemio verdenė.

Baltrušaitis – poetas, Baltrušaitis – mintytojas. Jisai nedainuoja geismų, nedainuoja emocijų. Baltrušaitis lyrikas tarytum pasislepia anapus kuriamųjų vaizdų. Jis lyrikoje nefigūruoja kaip individualinių jausmų ir geismų kompleksas, – jis veikia kaip nedalomosios visatos organinė dalelytė. Jo mintis tiek yra susijusi su žodžiu, su poetiškuoju vaizdu, kad ji pati veikia kaip poezija, ir poezija veikia kaip mintis. Pasitaikąs jo lyrikoje „aš" yra daugiau kūrybos metodinė priemonė negu veikėjo pažymėjimas. Savęs atsisakymas, pasišventimas, pasiaukojimas – ne tiktai svarbi integralinė Baltrušaičio tematikos dalis, tai yra drauge ir jo kūrybos metodas. Baltrušaitis jau seniai pripažintas vienas pačių stipriausiųjų lyrikų pasauly. Ir jis buvo jaunas

kadaise. Ir štai visų lyrikų mylimiausioji meilės tema Baltrušaičiui pasiliko už kūrybos ribos: niekas nežino Baltrušaičio jokio erotinio eilėraščio. Baltrušaitis savo asmeninius pergyvenimus tarytum suobjektyvina, abstrahuoja juos nuo priežasties, padaro tarytum objektyviškai egzistuojančiais. Lyrinio objektyvumo Baltrušaitis pasiekia pasiaukojimo žygiu.

Baltrušaičio poezijoje viskas tikslu, kaip logiškoje formulėje. Nėra jo eilėraščiuose nė vieno ne tik nereikalingo, bet ir netikslaus žodžio, organiškai nesusijusio su visuma raštaženklio. Kiekvienas jo poezijos žodis turi organiškos reikšmės ne tiktai eilėrašty, bet ir visoje jo kūryboje, visoje jo žmogiškoje raidoje. Jis kuria eilėraštį, tarytum iš marmuro kala. Atsargiai, pamažėli, dailindamas ir šlifuodamas, sąmojingai ir rūpestingai, kol iš beformės masės iškala formos tobulybę. Jis nepažįsta trumpalaikio pereinamojo įkvėpimo. Jis vieną trumpą eilėraštį gali ilgus mėnesius, ilgus metus kurti. Mūza netikėtai į jį nenusileidžia, – Mūza jame permanentiškai gyvena.

Yra pasaulyje gerų poetų, pasižyminčių universalia minties gilybe. Bet labai retas reiškinys pasauly – žmogiškoji išmintis. Ne iš knygų išsunktoji, ne vienuolio atsiskyrėlio, pasaulio atsisakiusio, maldose nusiskandinusio, bet žmogiškoji išmintis. Išmintis, tarpstanti šiokiadieniame gyvenime. Šitokia išmintis moka paprastais, kukliais, nepagražintais žodžiais kalbėti apie labai didelius daiktus. Moka ji kalbėti paprastai, aiškiai, suprantamai. Jai nereikia daug žodžių, nereikia gražbylystės, nereikia retorikos puošmenų. Ir juo prasčiau ji kalba, juo šykščiau žodine medžiaga naudojasi, juo daugiau jinai pasako. Tokia ir yra Baltrušaičio poetiškoji išmintis. Jis žino klausimo, „kas yra tiesa", prasmę, ir, galimas daiktas, tiesa joje ir gyvena kaip pasėlio grūdas derlioje žemėje. Ir pranašai, rodos, niekuomet per daug iškalbingi nebuvo.

Begyvendamas Baltrušaičio poezija, nejučiomis pajunti, kad jos kūrėjas yra tarytum šios žemės svečias. Jis pats sakosi, kad jo visa žmogiškoji buitis yra tarytum tam tikra užsimiršimų grandinė. Iš vieno užsimiršimo momento žengia jis į kitą, nešda-

mosi visą praeities pergyvenimų naštą ir apčiuopiamai nujausdamas ateities paslaptį. Jis tarytum atsitiktinai užėjo iš tolimosios amžinybės į šią žemę, pažvelgė į ją slaptu rūpesčiu susikaupęs, apibėgo pasaulį visa reginčiu žvilgsniu ir vėl skuba į amžinybės nežinią.

Stebėtina, kaip visa Baltrušaičio kūryba remiasi žemiškomis premisomis, – konkrečiomis, šiokiadienėmis, darbinėmis. Ramunėlė šalia kelio, audėjo staklės, pjovėjo dalgis, piemens lazda, kalvio priekalas, skambantis varpas, žemės lipynės – nuo tokios daiktingosios mažybės Baltrušaitis pradeda poetiškąją kelionę į išmintį. Konkretiškųjų daiktų jis neaprašinėja. Net tuose eilėraščiuose, kur centrinę vietą užima gamtos reiškiniai, net peizažas, nėra tapybinio temos traktavimo. Daugiausia, ką Baltrušaitis šiuo atžvilgiu padaro, – tai kontūrą apibrėžia. Baltrušaičio peizažas – ne paveikslas, tai angliu apibrėžtas ar kietoje uoloje iškaltas grafiškai tikslus piešinys. Nei jungiamųjų linijų, nei šviesos–šešėlių plastiškojo žaismo. Baltrušaitis taip apibrėžia vieną kontūrą, antrą, trečią... Jie tarpusavy nėra sujungti, – jie tiktai suharmonizuoti. Iš jų architektoniškos harmonijos ir trykšta reiškinius įprasminanti sukaupta mintis. Baltrušaitis minties nekonkretizuoja, bet jis skaitytojuje sužadina jos gimimą, jos pergyvenimą. Minties jis aiškiai nepasako, – mintis besikurdama skaitytojo dvasioje suintensyvina net estetinę emociją. Toks yra Baltrušaičio kūrybinis metodas. Toks buvo biblinių pranašysčių metodas.

Baltrušaitis, sužadinęs skaitytojo dvasią konkrečia mažybe, nejučia, nežymiai perkelia ją į kitą plotmę. Skaitytojas ir just nepajunta, kaip jis pasikelia nuo žemės, atsiduria tokioje aukštybėje, kurioje galva svaigsta, kurioje klaiku darosi. Ne kiekviena galva, anot vokiečių, yra *schwindelfrei,* ne kiekviena dvasia ištesės Baltrušaičio aukštybėje. Jo poezija nedaugeliui prieinama, bet tiems, kurie ištesėjo su ja pasikelti, ji yra taip pat būtina kaip duona ir saulė. Atrodo, ar ne kuria slapta mintimi bus pagrįstas ir Baltrušaičio veikalų pavadinimų nuosakumas: „Žemės lipynės", „Kalnų takas" ir „Lelija ir pjautuvas"? Kaip pavieniuose

eilėraščiuose Baltrušaitis nuo žemiškos mažybės kopia į visa aprėpiančią aukštybę, tai ir jo visos kūrybos raida – kelionė nuo žemės į mėlynąsias kalnų aukštybes, kur visų pasaulių sienos susieina žmogaus dvasioje kaip saulės spinduliai lelijos žiede.

Atrodo, kad Baltrušaičio poezijos nagrinėtojai bei kritikai pamiršo atkreipti pakankamai dėmesio į vieną Baltrušaičio gyvenimo aplinkybę, kuri galėtų šiek tiek praskleisti jo kūrybos paslaptį. Baltrušaitis gimė Lietuvos lygumų atmosferoje, prie Nemuno, mito lietuviškų dainų ir pasakų sparnuotos vaizduotės vaisiais. Baltrušaičio eilėraščių konkretybė bei jų architektoniška kompozicija – iš Lietuvos. Tai yra lietuviškos lyrikos tipiškasai bruožas. Bet Baltrušaitis ilgai yra gyvenęs kalnuose. Kalnų gyventojo psichologija visiškai kita negu lygumos. Ir mintija kalnų gyventojai kitaip, ir jaučia, ir pasaulį priima kitaip. Ne vieta čionai kalbėti apie lygumos ir kalnų gyventojų psichologijos skirtumus, – jie konkrečiais žodžiais gal net pasakomi nėra. Jei lygumos gyventojas niekuomet nėra patsai pabuvojęs kalnuose, kalnininko pergyvenimų jis niekuomet nesupras iš atpasakojimų. Ganės pažymėti, kad ir lygumų gyventojui, besikeliant į kalnus, keičiasi jo pojūčių procesas, keičiasi pergyvenimų intensyvumas. Kiekvienu žingsniu aukštyn į kalnus auga mirties pavojus, kiekvienu žingsniu prasiveria vis platesni horizontai. Dvasią apima rūsti rimtis. Žodžiai nustoja savo prasmės. Nereikalingi jie. Jie niekuomet nepasakys pergyvenimų, jie tiktai sutrukdys džiaugsmą kalnų didybe ir neaprėpiamomis erdvėmis. Ne be pagrindo gi ir senieji graikai šviesiuosius kūrybinius dievus apgyvendino didingame Olimpo kalne, o pikčiurnas bei išfižėlius sukimšo į pelkes ir požemius. Žodis kalnuose ištrūksta iš krūtinės tuomet, kai jis yra visiškai pribrendęs, kai jis yra būtinai reikalingas, kai turi būti pasakyta tai, ką žodis ženklina. Ir šitąja prasme Baltrušaičio poezijoje yra labai daug iš kalnų atmosferos. Čia kalbama ne apie jo poezijos alpinistiškus motyvus ar vaizdus, čia kalbama apie Baltrušaičio galvojimo, jutimų, pergyvenimų proceso charakterį. Baltrušaičio sakinio žodžių tvarka, sintaksė (lygiai lietuviška, lygiai rusiška),

žodžių šykštumas, epitetai, metaforos, palyginimai, – visa tai, kuo pasireiškia pergyvenimų procesas, – visa tai dvelkia kalnais, jų didybe, jų vienuoliška rūstybe, jų neaprėpiamais horizontais, žmogaus dvasią suliejančiais su visata. Baltrušaičio kūrybos raida ir yra tolydis lipimas į kalnus beveik be jokios metaforos. Vis aukščiau jis pasikelia, vis tolimesnėj pakalnių ūkanoj paskęsta žemiškųjų daiktų siluetai, vis giliau ir giliau įsiskverbia į erdvių mėlynę, – vis plačiau ir plačiau sutampa su visata.

Atitinkamai šiai vidujei poeto raidai keičiasi ir jo eilėraščių forma. Ankstybesniuose Baltrušaičio eilėraščiuose yra dar daugiau žemiškų siluetų, daugiau detalių, daugiau peizažinio fono. Ilgainiui detalės retėja, o peizažinį optinį foną vis dažniau ima pakeisti akustinis, melodinis. Eilėraščiai tarytum susikaupia, jų vidujis vaizdas išsitęsia vertikale architektoniška linija, vis daugiau ir daugiau jame dvasinio prado. Dabar Baltrušaitis berašo trumpučius, vos keturių ar net dviejų eilučių eilėraščius ir juose taip reljefiškai iškristalizuoja tokią gilią išmintį, kad tieji fragmentiški posmai gali atstoti visą pjesę. Baltrušaičio išmintis rado naujausią pasireiškimo formą, – paprastą kaip šiokiadienė duona, skaisčią kaip kūdikio siela, įtikinamą kaip matematikos formulė.

Išmintis yra žinojimas. Ir žinojimas visuomet uždaras savyje. Ir Baltrušaitis kartkartėmis paberia mums, sužemėjusiems, savo žinojimo nutrupėjusius, nuostabiai prasiskleidusius žiedus. Nuo žemės besikeldamas į mėlynųjų kalnų – į dvasios aukštybes – svaiginamus tolius, šeštame savo gyvenimo kryželyje Baltrušaitis atsigręžia kartais į debesų pridengtuosius klonius:

> Patyriau skaudžiai ir giliai:
> Ką, kurmi, žemėj išmanei
> Ir ką žinai, ir ką turi –
> Kaip auksą užrakink širdy!*

---

* Šios eilės paimtos iš J. Baltrušaičio lietuviško nespausdinto eilių rinkinio. (*Aut. past.*)

LITERATŪROS DRAUGIJOS STEIGIMO PAMOKA

Rodos, kas begalėtų būti mūsų rašytojams aiškesnis, kaip reikalas steigti bet kokią nors bendrą rašytojų organizaciją, – tačiau daugelio sąmonei jis pasirodė vis tik dar neaiškus.

Esamosios rašytojų srovinės kuopelės yra tokios siauros ir tokios neįtakingos, kad apie jų kiek platesnę reikšmę mūsų literatūros gyvenimui ir kalbėti netenka. Tuo tarpu mūsų literatūrinis gyvenimas platesniu mastu yra visiškai apmiręs. Nėra kam rūpintis, kam skatinti, kam organizuoti, kam užsistoti už rašytojų teises ir reikalus. Pavienio žmogaus balsas – tai ne organizuoto kolektyvo balsas! Reikalas toks aiškus, kad jis net nepatogu čia aiškinti. Todėl visiškai suprantama iniciatyva atgaivinti literatūrinį gyvenimą, suorganizuoti visų mūsų rašytojų draugiją ar sąjungą.

Savaime suprantama, kad rašytojų draugija galėtų turėti mūsų gyvenime svorio, kai ji suspiestų savo pastogėn *visus* mūsų rašytojus. Tačiau šio tikslo siekiant susitinka keletas kliūčių, kurios pasirodė mūsų subrendimo sąlygomis beveik nenugalimos. Visų pirma, kaip nustatyti kriterijus, kas gali priklausyti draugijai, kas yra rašytojas? Toks jau mūsų gyvenimas, kad mes neturime nė vieno rašytojo, kuris gyventų vien tiktai literatūra. Vadinas, profesinis požymis pats savaime atpuola. Laikyti rašytojo požymiu spausdintą veikalą? Žurnale ar atskiru leidiniu? Bet šitoksai požymis per daug vienašališkas ir esmėj nieko necharakterizuojantis. Kviesti draugijos nariais vien tiktai pasireiškusius rašytojus? Bet kas gi tai yra pasireiškęs rašytojas? Kartais

vienas eilėraštis yra didelio pasireiškimo liudininkas, o didelis spausdintas tomas liudija apie visiškai priešingą reiškinį... Daugiau objektyvių pasireiškimo žymių turi tiktai senoji rašytojų karta. Bet vien tiktai iš jų sudarytoji rašytojų organizacija nebūtų nei gyva, nei autoritetinga. Pagaliau ne vieno senosios kartos rašytojo pasireiškimo kvalifikaciją labai kvestionuoja. Dar sunkiau aptarti pasireiškimą jaunųjų rašytojų tarpe. Jaunieji pas mus yra pasiskirstę ideologinėmis srovėmis, ir jie dažniausiai talentingais rašytojais pripažįsta tiktai savo srovės žmones ir neigia visų kitų srovių atstovus. Todėl tat rasti objektingą kriterijų, kas turėtų būti draugijos narys, yra beveik negalimas daiktas. Draugijos iniciatoriai šį klausimą išsprendė tokiu būdu: statute pažymėjo, kad draugijos nariu gali būti visi pasireiškę mūsų rašytojai, tačiau galutin[į] draugijos kviestinų narių sąstatą turėtų išspręsti jau susiorganizavusi draugija. O į steigiamą susirinkimą nutarta kviesti tokius, dėl kurių teisės priklausyti draugijai nekyla jokių abejonių. Kadangi iniciatyvos būrelis buvo susidaręs iš įvairių asmenų, skirtingų savo literatūriniais bei visuomeniniais įsitikinimais, tai buvo susitarta, kad į steigiamą susirinkimą kviesti tiktai tokius asmenis, dėl kurių iš iniciatyvos būrelio niekas nekelia jokios abejonės. Kviečiant draugijos narius tai buvo vienintelė priemonė išlaikyti galimą objektyvumo maksimumą. Iniciatyvos būrely darbas praėjo santarmingai ir darniai.

Dar toli prieš steigiamą susirinkimą jau prasidėjo kampanija prieš draugiją ir prieš jos iniciatorius. Tiesa, kompanija visiškai piemeniška, bet ji savo „darbą" padarė. Prieš steigiamą susirinkimą jau pradėjo atskiri asmenys atsisakinėti priklausyti prie draugijos, kadangi į narių tarpą esą pakviesti ir kai kurie jiems negeistini asmenys, – su kuriais jie spaudoje išsikoliojo. Kiti gi atsisakinėjo, nes esą į draugiją prikviesta „per jaunų", „nepasireiškusių rašytojų", kurie tiems „didiesiems rašytojams" esanti „ne kompanija". O steigiamajame draugijos susirinkime kraujuotojo internacionalo klapčiukai pasinaudojo proga pademonstruoti savo vergišką paklusnumą Azijos diktatoriams... Jie griežtai ir galutinai atsirubežiavo nuo lietuvių kultūros.

Jų išėjimas, sukėlęs jumoristinę nuotaiką, į susirinkimą darbingumo atžvilgiu tačiau nepaveikė. „Fanaberiškumas", „į kokią kompaniją aš patekau", „jis laikomas vienoje linijoje su manimi" – šit pagrindiniai daugumos nusistatymo bruožai. Į valdybą niekas nenori eiti: tu dirbk, o aš tau paskum kailį išpersiu! Atsisakė į valdybą įeiti net kai kurie iniciatyvos būrelio nariai, – jų padėtis jau buvo kitokia. Jie jau pakankamai turėjo nemalonumų iniciatyvos darbo laikotarpiu ir pakankamai turėjo priekaištų steigiamajame susirinkime. Suprantamas jų pageidavimas, kad toliau pabandytų darbą dirbti tieji, kurie iniciatorius peikė, kurie darė tokią fizionomiją, tarytum kas juos už pakarpos būtų atitempęs į susirinkimą ir norėtų apgauti ar parduoti... Rezervavę sau didžiausią kitų darbo smerkimo teisę, patys jokio darbo dirbti nepanorėjo. Tiktai susirinkimui pasibaigus vėl prasidėjo kuždesiai: „Aš vienoje draugijoje su jais – pfui!" Šitokio tono kuždesiai net į spaudą perėjo.

Draugijos darbas, žinoma, idėjinis darbas, kol draugija dar jokių materialinių gėrybių savo nariams duoti negali. Kas kita, jeigu draugijoje būtų kokios materialinės gėrybės, kuriomis būtų galima pasidalyti, – ach, kaip gyvai eitų susirinkimas, kiek būtų norinčių užimti pastovesnes vietas valdyboje!

Steigiamasai susirinkimas parodė, kad dar toli ne visi mūsų rašytojai yra pribrendę bendram visuomeniškam kultūriniam darbui. Dar turės praeiti kiek laiko, kol „išdidieji talentai" supras savo elgesio komizmą.

Pasilikusiame sąstate Lietuvių rašytojų draugija, žinoma, išėjo kiek susilpninta, – visus Lietuvos rašytojus jai bus kiek sunkiau atstovauti ir jų teises ginti. Bet sunkumas nereiškia dar minties palaidojimo. Kai dabartinė draugijos valdyba padarys kokį konkretų pozityvų darbą, – ji, žinoma, už tai gaus lojoti iki ausų. Bet kai draugijos kasoje atsiras keliolika litų – dabartiniai išdidieji protestantai nekviesti patys atbėgs ir prašysis priimti į draugiją.

Jei dar daugelis mūsų rašytojų rodo šitokios rūšies nesubrendimo požymių, tai kaipgi mes galime norėti, kad visuomenė gerbtų rašytojo vardą ir jų veikalus?

MASKUOTA POEZIJA

Jurgio Savickio profilis

> Liūdnai šypso senas grafas
> Iš auksinių rėmų...
> *Putinas*

Tokia jau Jurgio Savickio poezija: vos pravertei jos puslapį kitą – taip ir slenka pro akis, pro ūkanas plastiškas jos vaizdas: liūdnai besišypsantis senas grafas iš Putino auksinių rėmų.

Per daug jis išauklėtas, per daug jisai kultūringas, kad galėtų neigiamuosius reiškinius smerkti, – kad galėtų entuziazmu užsidegti. Susijaudinimas, rūstybė, neapykanta, entuziazmas, ekstazė – stačiokiškos dvasios privalumai. „Kaip dvasia kunkuliuoja – taip ir kūnas plevėsuoja", – taip tedaro tiktai civilizacijos nešlifuoti gamtos vaikai. Savickio gi poezija – kultūros dukrelė, aristokratė. Ir pirmasai aristokrato pažymys – mokėjimas susivaldyti.

Mokėjimas susivaldyti – maskė, slepianti visa, kas dedasi dūšioje. Visiems lygiai malonus, visiems lygiai švelnus, visais lygiai mandagiai besidomintis, tarytum jam niekas pasaulyje esmėje ir nerūpėtų, – tarytum jis nieku nesirgtų. Kartais tiktai nuriedėjusi šypsena su jaukia išlepinto puošnumo laukujai bejausme sandora. Ir dažnai net tos šypsenos nesuprasi: ar tai džiaugsmas, ar – liūdesys, ar – ironija.

Savickio poezija Lietuvoje labai gerbiama merguželė. Tik maža kas ją temyli. Ak! kokia gražuolė! – kiekvienas ja džiaugias

ir skuba pro šalį. Šalta ji esanti. Be temperamento. Ir kokia ji esanti išdidi, – kur tau! Ir kokia atrodo esanti trapi su parafino gyslomis marmuriniame veide.

Ir kad toks įspūdis Lietuvoje susidarė apie Savickio poeziją – kaltas jis pats. O gal tai – ir jo nuopelnas drauge. Lietuviai – sodriosios žemės vaikai, dažnai – net baudžiauninkų ainiai. Pratę tylėti. Nori savo pergyvenimus paslėpti – nieko nesako. Nori ką pasakyti: tiesą sako – tai, kas yra. Gi Savickis savo poezijoje žodžiais sako viena, o pro eilutes trykšta visai kas kita. Nori suprasti jo jausmus, jo rūpesčius – skaityk tarp eilučių. Slepias jis.

Kartais žmogui taip skaudu, o jis šypsos, tarytum ironizuoja. O kad toje šypsenoje slepias ir užuojauta, ir širdies gerumas – nelengva suprasti. Ypač mums, sodriosios žemės vaikams.

Įpratusiems į Rytų Europos temperamento reiškimo formas sunku suprasti ispanus. Garsioji Argentina – vienas temperamentas. Vulgariai sakysime: temperamento joje – penki kilometrai. Bet ji bolero formose rodo vos vos vieną metrą. Jos judesiai rodo: sklidina ji temperamento, vos jį sulaiko, bet viso jo niekuomet neparodys. Tik pro judesio detales jis tarytum ugnine lava prasiveržia, bet ji pati visumoje – tarytum tokia virpančiai šalta ir kraujuotai išdidi. Ispaniška aristokratė.

Tokia ir Savickio poezija. Toks jos manieringumas.

Manieringumas poezijoje – opus dalykas. Ir tokį blogą vardą jis turi. Tiek juo per ištisus šimtmečius vertės bejėgiai rašeikos savo menkystai pridengti. Tiek kartų buvo pasaulyje: maniera – ir jokio turinio, jokio pergyvenimo. Taip žmonės mėgsta gi kaktos suraukimu savo išmintį pademonstruoti.

Savickio poezijoje manieringumas – susilaikymo priemonė. Priemonė temperamentui slėpti. Ir todėl jo raštuose ji tokia gyva. Todėl ji ir aitri. Tokia viliojanti ir tokia apgauli.

Savickis niekuomet daiktų pilnumoje nevaizduoja. Jis tik jų kontūrą apibrėžia. Jo daiktas kaip daiktas, – kaip visi daiktai. Tiktai nejučiomis, lyg netyčia, vienu kitu bruožu apibrėžia jisai kokią charakteringą daikto detalę. Ir jo daiktas jau – nebe kaip

visi daiktai. Tai jau vieno Savickio daiktas. Iš kontūro ir charakteringos detalės apibrėžimo skaitytojas turi įsivaizduoti visą daiktą, su visu šviesos ir šešėlių žaismu. Skaitytojas gi inteligentiškas žmogus: daug visokių daiktų pasaulyje matęs.

Taip pat ir fabulos Savickis nedetalizuoja. Duoda jis jos tiktai pagrindinius momentus. Jų nesujungia. Vos vos matomais bruoželiais tepabrėžia linkmę, kuria skaitytojo vaizduotė turėtų tuos momentus sujungti.

Vaizdavimo priemonių atžvilgiu Savickis šykštus kaip finansų ministeris krizės metu. Turi ir neduoda. Vis žiūri, kad atsargai liktų.

Savickis, paduodamas fabulos momentus, tarytum sistematiškai pliusus ir minusus kaitalioja. Kontrastai ir antitezės. Ir vaizdavimo priemonės tokios pat. Jungia jisai į puošnią metaforišką formulę vienas kitą kontrastuojančius bruožus, – iš čia ir atsiranda aristokratiškos merguželės tasai mus gąsdinąs manieringumas. Bet šiame kontrastų sujungime, pasakytume, harmonizavime – intymiausioji Savickio poezijos pusė. Čia jo pasauližvalga, jo pojūčiai, jo galvosenos forma. Čia pasakojama, kaip nuplėšti maskę nuo jo poezijos. Čia pasakyta, kokia žmogiška dvasia slepias už aristokratiškos susilaikymo manieros.

Truputį kilstelėkite Savickio poezijos maskę – ir pamatysite, kaip prasiverš iš jos: ir meilė, ir šilima, ir visa, kuo žmogus džiaugias pasaulyje.

Ak, tas senas grafas iš auksinių rėmų! Kiek gyvenimo patyrimo jojo liūdname žvilgsnyje, kiek gyvenimo išminties jo nusiminusioje šypsenoje!

MŪSŲ DRAMATURGIJA IR TEATRAS

Repertuaro klausimas tebėra opiausias mūsų dramos teatrui. Mūsų dabartinė visuomenė, tiksliau šviesuomenė, mažiau tereiškia pretenzijų dėl aktorių vaidybos bei dėl pjesių įscenizavimo meniškumo. Čia ji esti net labai atlaidi. Ne kartą pasitenkina net labai pigiais blizgučiais. Patys aktoriai kartais net nusiskundžia: juo menkesnes reiškimo priemones vartoji, juo pigesniais štampais vertiesi – juo labiau publikai patinki. Publikos skonis esą net atimąs aktoriui norą meniškiau kurti. Meniškumas tesąs reikalingas tiktai keliems ar keliolikai teatro žinovų, kurie teatralinės publikos tarpe tesudaro mažutėlę mažumą. Aktoriui pasisekimą „plačiosios publikos" tarpe garantuojąs vaizdavimo priemonių pigumas bei tam tikras vulgariškumas. Ir sunku aktoriui eiti prieš savo paties interesus, jeigu kūrybos meniškumas daro jį plačiajai publikai „neprieinamą", mažina jo populiarumą. Ir sunku būtų pasakyti, kad šie kai kurių aktorių savižudiški nusiskundimai toli prasilenkia su tiesa. Drauge šie nusiskundimai pabrėžia ir kitą mūsų teatralinės būklės savumą: mūsų masiniam žiūrovui ne tiek svarbu, *kaip* aktorius vaidina, kiek jam svarbu, *ką* vaidina. Žiūrovas aiškiai įdomaujasi vaidinama pjese, teatro repertuaru.

Iš dramaturgo žiūrovas daugiau reikalauja negu iš aktorio. Žiūrovas nebenori tenkintis bet kuria literatūrine menkysta, patiekta pjesės pavidalu. O pastaraisiais laikais spaudoje pasigirsta vis garsiau ir garsiau balsų, formuluojančių specifinius

reikalavimus pjesių lietuviškumo, tautiškumo, idėjiškumo atžvilgiu. Mūsų dramaturgai visuomenės reikalavimų nebepatenkina. Žiūrovai, teatras nusiskundžia mūsiškiais dramaturgais: nesą mums gerų dramaturgų! Neturime, neišaugę jie esą! O dramaturgas vėl kiekvieną momentą yra pasiryžęs ir publikai, ir teatrui pasakyti: eikit jūs visi velniop nuo mano galvos!

Mūsų dramaturgas yra priverstas gyventi ir dirbti visiškai nepakenčiamose sąlygose. Tokiose sąlygose, kuriose intensyvesnė dramaturgijos kūryba yra visiškai neįmanoma, – ir materialiniu, ir moraliniu atžvilgiais.

Rašytojo būklė Lietuvoj sunki. Nė vienas rašytojas Lietuvoj iš savo darbo negali pragyventi, – negali visas jėgas atiduoti kūrybai. Nėra mūsų rašytojų profesionalų, yra tiktai rašytojai mėgėjai. Pagrindines jėgas jie turi atiduoti darbui, kuris duoda duoną, ir literatūros kūrybai – tiktai liuoslaikį. Ir šitokiomis sąlygomis sukurtą veikalą taip sunku Lietuvoje realizuoti – išleisti. Kiek lengviau tai padaryti „senosios kartos" rašytojui „su vardu". Bet kol pavyksta jaunam, pradedančiam rašytojui savo veikalą išleisti – reikia apvaikščioti ašarotos kalvarijos, ir tai toli ne visiems pavyksta. Stačiai stebėtis reikia, kad šitokiomis aplinkybėmis mūsų literatūra daro tokios gražios pažangos, kad atsiranda vis naujų raiškių talentų, kurie sugeba prasimušti! Sunki mūsų rašytojo būklė, bet dramaturgo – dar sunkesnė. Net nepalyginamai sunkesnė. Beletristas, lyrikas gali prisiglausti tai viename, tai kitame žurnale ir jų prieglobstyje išaugti. Beletristas, lyrikas gali vis dėlto tikėtis, kad pagaliau susiras leidėjas ir jo veikalams. Dramaturgas gi nė mažiausios tokios vilties neturi. Laikraštis, žurnalas pjesės spausdinti nepaims. Ir visai teisingai padarys: per kelis numerius nusitęsusi pjesė skaitytojui visiškai neįdomi. Ir pati pjesė žūva, ir laikraščiui ar žurnalui – tai tuščia vieta, skaitytojų papiktinimas. Ir privatus leidėjas pjesės neišleis. Ir negalima jo kaltinti už tai. Ir jis gyventi nori. Jis puikiai žino, kad publika pjesių skaityti nemėgsta, kad turės praslinkti ilgi metai, kol jis sugrąžins įdėtą į pjesės išleidimą kapitalą. Privačiam leidėjui leisti pjeses neapsimoka. Mūsų

dramaturgas yra priverstas iš anksto susitaikyti su mintimi, kad jo veikalas nebus išleistas.

Vienintelė dramaturgui viltis – gal jo pjesė pateks į sceną, gal bus „šis tas". Tiktai ši viltis yra per daug jau miglota. Visų pirma, ar pjesė pateks į sceną? Jei pateks – kas iš jos beliks? Ir ką dramaturgas turės už savo darbą, už vargą ir kūrybos kančias?

Ne visuomet pjesės į sceną patekimo ar nepatekimo klausimą išsprendžia jos gerumas ar blogumas, jos meniškos vertybės. Ne kartą šio klausimo išsprendimą nulemia tokie faktoriai, apie kuriuos viešai ir kalbėti gėda. Ne kartą dramaturgui, išvydusiam scenoje savo kūrinį, belieka tiktai griebtis už galvos ir šaukti: stogas dega!..

Teatralai ir visuomenė turi smarkių argumentų, kuriais dramaturgus gali tarytum vietoje ištrėkšti.

Teatralai pasakys: piktinimasis, kad režisierius pjesę pritaiko scenos reikalams, yra perdėm pasenęs dalykas, – tai yra senobiškos *literatūrinės* pažiūros į teatrą vaisius. Joks sąžiningas naujųjų laikų teatralas negali neigti režisieriaus teisę *saviškai* pažvelgti į pristatytąją pjesę – patiektąją vaidybinę medžiagą, *saviškai ją interpretuoti* ir tuo būdu įnešti į pjesę savų korektyvų. Korektyvai esą būtini, esą neišvengiami itin pas mus, kur pristatomos pjesės esti dažnai priešingos moderniško teatro reikalavimams, – nesceniškos, negyvos, neįdomios, na, ir t.t. Režisierius, kaip scenos įstatymų žinovas, esą turįs gelbėti pjesę, mažiausia: privesti ją iki tokio minimumo (apie maksimumą esą ir kalbos negali būti), kad scenoj ji būtų nors pakenčiama. Pagaliau spektaklis turįs būti meniškai vieningas, išlaikytas. Už spektaklio menišką vieningumą esąs atsakomingas režisierius. Todėl net jo šventa pareiga esanti pjesėj koreguoti visa, kas ardo menišką vieningumą.

Teatralų replika teorijoj galėtų būti visai teisinga. Tačiau jos praktiškas taikymas reikalauja, kad būtų išlaikyta tam tikros sąlygos. Ne visur, ne visuomet viskas vienodai teisinga ir pateisintina. Dar didelis klausimas, kada režisūros korektyv[os] eina pjesės naudai, kada jos yra pjesės sužalojimas. Vienas dalykas, kai režisierius, statydamas pjesę, vaduojas tam tikra sceniško

meno idėja, pagrindžiančia spektaklio menišką vieningumą, ir visai kitas dalykas, kai režisierius neturi jokios spektaklio idėjos, kai jis pjesę scenoje tiktai iliustruoja. Šiuo pastaruoju atveju (kuris pas mus oficialiai yra ne tik toleruojamas, bet ir skatinamas) režisieriaus korektūrinės teisės neišvengiamai turi būti stambiai aprėžtos. Kai režisierius, pjesės iliustratorius, norėdamas pigiais *lazzi* sukelti publikos palankią nuotaiką, dėl tųjų *lazzi* negailestingai žaloja dramaturgo kompoziciją, tai yra mažai bepateisinamas dalykas. Dar blogiau, kai režisierius žaloja pjesę, norėdamas tam ar kitam aktoriui ar aktorei duoti finalinėj scenoj „įspūdingai pasirodyti", – šitoks elgesys yra neleistinas anachronizmas jau vien dėl to, kad jis prieštarauja moderniško ansamblio sąvokai. Pagaliau režisierius iliustratorius, koreguojąs dramaturgo veikalą, turi pasižymėti ir literatūriniu skoniu, ne menkesniu už dramaturgo skonį... Kiek šie reikalavimai, kuriuos dramaturgas turi teisės statyti režisieriui, yra faktinai mūsų gyvenime pateisinami ar toleruojami, šiuo tarpu atsisakysime svarstyti. Pažymėsime tiktai kitos eilės faktą: režisierius išleidžia „iškoreguotą" pjesę; publika ją keikia, randa joje visokių nesąmonių; dramaturgas kryžiavojas: originale, jo rašytame, taip nebuvę, visas nesąmones režisierius prigriozdojęs, bet dramaturgo balso niekas negirdi, – jo veikalas guli nespausdintas...

Publika taip pat dramaturgą mėgsta pamokyti: esą rašytojas, dramaturgas turįs dirbti dėl idėjos, o ne dėl pinigų. Toks rašytojas, kuris dirba dėl pinigų, esąs skarmalius. Ir taip rašytojus moko laikraštininkai, kurie gautuoju už laikraštinius straipsnius honoraru statydinas kelių aukštų mūro namus ar dvarus perka. Rašytojai, dramaturgai esą turi dirbti dėl idėjos, turi pasiaukoti, – jie gali būti sotūs iš pono Dievo lockos. Rašytojai sutiktų dirbti vien tiktai dėl idėjos, bet tuomet tegu dėl jos dirba ir redaktoriai, ir inžinieriai, ir advokatai, ir departamentų direktoriai, ir šiaip visi dideli vyrai bei patriotai. Kiekvienas savo specialybėje tegu dirba dėl idėjos, – kodėl pasiaukojimo tik iš vienų rašytojų tereikalaujama?

Kol mūsų visuomenėj tebegyvena aukščiau išdėstytos pažiūros į dramaturgo darbą, kol jis jaučiasi, kad jo kūryba niekam nereikalinga, stačiai nesąmonė reikalauti iš dramaturgų, kad jie duotų daugiau, negu duoda.

Norint pašalinti esamą negerovę, pirmoj eilėj reikia pašalinti priežastį, negerovę pagimdžiusią. Reikia pradėti organizuoti dramaturgijos ugdymą.

Biudžeto daviniai rodo, kad mūsų teatro išlaikymui eina žymios sumos. Gerai daroma, kad teatrui duodama lėšų, – teatro menas vertas to. Tiktai keista, kad dramos teatro pagrindui, jo sielai, jo gyvybės šaltiniui – dramaturgijai neasignuojama nė cento. Išmokamieji dramaturgui nuo spektaklio pajamų centiniai procentai nėra joks asignavimas. Nė menkiausias teatro aktorius iš tokių procentų negyvena, o dramaturgas, daugiausia duodąs spektaklio egzistencijai, turi gyventi iš tų procentinių grašgalių!

Esamose aplinkybėse dramaturgijos ugdymo iniciatyvą turėtų pasiimti mūsų dramos teatras. Čia kalbama, žinoma, tiktai apie Valstybinę dramą, nes Jaunasai teatras ir taip gyvena alkano elgetos gyvenimu: iš jo daugiau ir reikalauti būtų nesąmonė, o Valstybinė drama yra biudžeto favorizuojama.

Didelės reikšmės dramaturgijos skatinimui bei kėlimui turėtų konkursai ir premijos. Tiesa, buvęs šiuo reikalu vienas bandymas (teatras p. Giros laikais skelbė konkursą) teigiamų vaisių nedaug tedavė. Bet vienas kitas nepasisekimas dar nerodo, kad pati priemonė būtų bloga. Kituose kraštuose ji duoda labai gražių vaisių.

Be to, dar teatras turėtų kokiu nors būdu organizuoti originalių pjesių leidimą, bent tųjų, kurios teatre vaidinama. Jos būtų galima pardavinėti teatre, kaip tai daroma daugely geresniųjų Vakarų Europos teatrų. Pardavinėjant pjeses teatre, jų išleidimo išlaidos veikiai padengiamos. Visai kitas dramaturgo jausmas, kai jis, kurdamas pjesę, gali tikėtis laimėsiąs premiją, kai jis žino, kad gera pjesė bus išleista, ir visai kitas jausmas, kai žinai, kad tavo pjesė pelės rankrašty kaip niekam nereikalingas šlamštas.

Šiuo pastaruoju atveju negi galima reikalauti iš dramaturgų, kad jie stengtųsi visu rimtumu kurti, kentėtų ir kankintųsi kūryba – vis tiek juk darbas sukirmys! Jei dramaturgo darbas būtų vertinamas, tuomet ir reikalavimai, statomieji dramaturgui, būtų galima pakelti.

Galimas daiktas, kad būtų galima rasti ir daugiau, ir geresnių priemonių, negu čia nurodytos, savo dramaturgijai žadinti. Bet kas nors daryti vis dėlto reikia, – ir reikia daryti neatidėliojant. Aišku tiktai: kol bus kas nors realaus padaryta savosios dramaturgijos ugdymui, visi nusiskundimai mūsų dramaturgijos vargingumu, visi aukštų vertybių iš dramaturgijos reikalavimai – visa tai bus tiktai nuobodulio pasaka.

MŪSŲ LITERATŪRINĖS TEMATIKOS REIKALU

Humanistinės kultūros savaitės iniciatorių suruoštasai literatūros vakaras tarytum patvirtino Kazio Binkio švystelėtą pasakymą: Lietuvoj sunku dabar besutikti blogas eilėraštis, kaip Lenkuose negraži mergaitė. Tikrai, tasai vakaras parodė, kad mūsų lyrika yra jau tapusi didelė jėga ir pasiekusi aukšto meistringumo laipsnio. Teisybė, gal būtų galima kiek nusiskųsti tosios lyrikos tam tikru tematikos siaurumu, – tematikos, patvariai apsigyvenusios ankščiame asmenių jausmų ir pojūčių rate. Tik ir toks nusiskundimas neturėtų skambėti kaip kaltinimas. Liūdesys, nusiminimas, džiaugsmas, meilė su jos linksmybėmis ir nuodėmėmis, pavasaris, moteriškoji pagunda ir kitos „grynai lyrinės temos" jaudino visų tautų ir visų amžių poetus. Tos pačios, tarytum neišsemiamos ar nemirštamos temos kitur, seniau ir dar seniau, buvo jau tūkstančius kartų dainuotos, – tebėra ir bus dainuojamos. Ir vis dėlto kas naujos tautos, kas naujos kartos naujas dainius tas pačias amžinąsias temas savišskai traktuoja, nudažydamas naujomis tautinio bei individualinio pobūdžio spalvomis, apsupdamas savaiminga atmosfera. Todėl tad tos pačios temos kas kartas naujai skamba ir tuo pačiu įgauna tautinės bei kultūrinės prasmės. Tai yra pakankamas pagrindas bent pateisinti lyrikų tematikos siaurumą. Lyriko kūrybos jau toks kelias: kuo gyvena, ką jaučia, – tą ir dainuoja. Koks vidujis gyvenimas – tokios ir dainos. Ir greičiau nelaimė mūsų lyrikos būtų, jei ji imtų forsuoti tematikos platybę, pergyveni-

mais nepagrįstą. Eilėraščiai tuomet būtų sausi, išgalvoti, ir lyrika – nebebūtų verta tojo garbingojo vardo. *Tematika pati prasiplėstų,* jei mūsų lyrikų *vidujis gyvenimas praturtėtų.* Tai jau greičiau socialinio pobūdžio problema negu literatūrinio...

Kiek kitokiais žingsniais tektų eiti int mūsų pasakojimą bei dramatinę literatūrą, kuri minėtajame vakare buvo per daug šykščiai teatstovaujama. Jeigu lyrika turi teisės likti nesąmoninga kūryba, – intuityvine, improvizacine ar įkvėpimine, tai pasakojamos bei dramatinės literatūros kūryboje sąmonės dalyvavimas yra būtinas. Čia rašytojas, pradėdamas kūrinį, jau turi nusimanyti, ką jis nori sukurti. Bent apytikriai, bent pagrindiniais bruožais jis turi apčiuopti veikalo fabulą ir svarbesniuosius jos dalyvius, – jų gyvenimo ir veikimo apystatas, jų charakterio esmines linijas, jų tarpusavio santykiavimo centralizuojančius momentus. Tai bent šiam kartui ir norėtųsi pavadinti literatūros veikalo tema. Šitokios temos buvimas yra pagrindinė veikalo atsiradimo sąlyga, – be kiaušinio nėra viščioko. Kūrybos procese gali keistis sumanytoji akcija, gali keistis personažų charakteriai ir jų tarpusaviai santykiai, gali vieni personažai dingti, kiti atsirasti, – iš pradžiapradžio metmens gali išaugti nenumatyta, net nejausta didybė. Visa tai yra kūrybos proceso esmė. Amatininkiškai tariant, visa tai yra temos išrutuliojimo procesas. Čia jau daug sveria ir sąmoninga, ir nesąmoninga – įkvėpiminė – kūryba. Koks skirtumas tarp poeto ir menininko? – paklausė kartą Viačeslavas Ivanovas. Ir pats atsakė: Poetas – tasai, kuris pasitenkina tuo, ką jis sukūrė įkvėpimo momentą; menininkas – tasai, kuris įkvėpimo valandą sukurtąjį veikalą paskum tobulina, dailina, šlifuoja, kol gauna formą, kūrėją patenkinančią. Kitaip tariant, menininkas yra tasai poetas, kurio kūrybos vaisių kontroliuoja sąmonė. Lyrikas gali būti tiktai poetas, o beletristas ir dramaturgas turi būti menininkai. Akcentuodami sąmonės svorį kūrybos procese, juo labiau jį turėtume branginti literatūrinės temos pasirinkimo metu. Gali pagaliau toji tema rašytojuje ir nesąmoningai subręsti, bet kol ji dar nėra sąmonės turinio elementas – ji dar nėra ir literatūrinė tema. *Sąmonė,* apčiuopdama,

apibendrindama rašytojo pergyventus ar gyvenamus vidujus procesus, *kristalizuoja būsimojo veikalo* temą – *branduolį*. Štai kodėl literatūrinės tematikos atžvilgiu mes daug ką galime atleisti lyrikams ir turime teisės drauge daugiau ir rimčiau pareikalauti iš beletristų bei dramaturgų. Kūrybą kontroliuojančios sąmonės elementas jiems yra privalomas.

Apibrėžtoje perspektyvoje būtų daug pagrindo nusiskųsti mūsų rašytojų sąmonės turiniu, bent jojo mastu, ir ne visai linksmomis kartais jo pasekmėmis. Čia reikėtų, žinoma, skirti keletas mūsų rašytojų grupių. Turime mes rašytojų, tiesa, jų nedaug, kurie savo veikalams ima dideles rimtas temas, traktuoja jas rūpestingai susikaupę, sukurdami aukštos vertės veikalus. Jiems – mūsų pagarba ir padėka. Ir ne apie juos toliau kalbėsime.

Daugelio rašytojų veikalai nemaloniai kartais stebina savo literatūrinių temų menkysta. Smulkūs, mažo, siauro, nevertingo gyvenimo reikalai reikaliukai, – įdomūs ir reikalingi gal tik pačiam kūrėjui. Ir dar skelbiami jie ne kartą tokioje formoje, kurios meniškumas galėtų būti smarkiai ginčijamas. Nei charakterių, nei buities bruožų, net nei nuotaikos, – taip sau tiktai reikaliukas, epizodėlis ar anekdotas. Ir dar ne kartą tokia tematinė menkysta ištęsiama per daugelį puslapių. Kartais net į romano formą ji skverbiasi. Ir rezultate tokiame romane – nei rimtos temos, nei įdomios fabulos, nei charakterių, nei gyvybės. Kažkas panašu į senosios ironijos objektą: žali barščiai – ne patrova... Norima duoti didelė forma, o nesirūpinama dideliu turiniu. Didelis turinys gali būti tiktai plataus gyvenimiško patyrimo vaisius. O kitas rašytojas, neturėjęs progos bei jėgos gyvenimą pažinti, imasi formos, kuri be tokio pažinimo neįmanoma. Rašo romaną, kai jėgų ir medžiagos vos apsakymėliui teužtenka. Kiti sako, apsakymo forma esanti sunkesnė už romano net. Bet tai greičiau tik skambus pasakymas. Apsakymas reikalingas siauresnės medžiagos, jo visumą lengviau aprėpti. Atrodo, tik suvokus apsakymo techniką, galima būtų eiti į stambesnę formą. Bent kol rašytojas jaunas tebėra, – kol jo gyvenimiškas patyrimas toks aprėžtas.

O kiti vėl mūsų rašytojai ima didelę temą ir baisiai paviršutiniškai ją traktuoja. Ir vėl tema neatitinka formą. Ir čia rašytojas nueina vienu iš dviejų šunkelių. Arba didžioji tema taip nemeniškai rutuliojama, kad vietoj rimto veikalo išeina tie patys žalibarščiai. Arba ji – stačiai sufeljetoninama, vis tiek – ar tas feljetonas susirango laikraščio atkarpoj, ar jis nusitęsia per keliolika ar kelias dešimtis knygos puslapių. Patys rašytojai net nejunta, kaip tie šunkeliai juos į grabą veda. Ne vienas mūsų rašytojas, pradėjęs apsakymėliais, parodęs gražaus talento užuomazgą, pasidavė feljetonizmo piktajai pagundai ir net kaip feljetonininkas anksti išsiėmė. Tai vis nerimtos pažiūros į literatūros darbą vaisius, toks žalingas mūsų literatūrai ir rašytojo vardui.

Ypatingą vietą tematiniu atžvilgiu užima vadinamoji ideologinė literatūra, nusidedanti ne kartą visomis sunkiausiomis nuodėmėmis. Ji prasidėjo nebe nuo šiandie, tik dabar ideologinis turinys keičias. Čia rašytojui pirmoj eilėj rūpi tam tikros ideologijos paskelbimas. Tuo tikslu jis formuoja personažus, – ideologijos reiškėjus ir jų priešininkus, suveda juos į konfliktą. Geri žmonės – autoriaus ideologijos reiškėjai, jų priešai – juodi kaip aulai. Laimi, žinoma, pirmieji. Juodieji – dar labiau išmurzinami, net ir į žmones jie nebepanašūs. Ideologija veikale triumfuoja visais frontais. Bėda tiktai, kad ji netriumfuoja nei skaitytojo, nei teatralinio žiūrovo dvasioje. Ir taip atsitinka todėl, kad ideologiją giliai pergyvena tiktai jos autorius, bet ne jo sukurtieji personažai. Jo personažai – tarytum replėmis pritempti prie ideologijos, pramanyti, psichologiškai nepagristi, negyvi, neįtikinami. Jeigu ideologijos skelbėjas neturi teisingo psichologinio pagrindo, jei jis negyvena realiais jausmais, stipria aistra, jeigu jis atrodo iš esmės falšyvas, tai kaipgi juo bei jo ideologija publika patikės? Kaipgi jie sužadina, uždega publiką, jeigu jie patys tokie falšyvi ir šalti? Ne be prasmės ideologinės srovės rašytojai savo pramanytiems personažams leidžia veikti ne mūsiškose, ne lietuviškose apystatose. Visokios grandiozinės statybos, fabrikai, darbininkų masės, didmiesčiai, bulvarai ir kiti panašūs dalykai, taip mėgiami mūsų jaunosios kartos rašytojų, – visa tai

taip dvelkia knyga, naiviu prasimanymu ar, dar blogiau, importuota literatūrine ideologija. Publika nejaučia tųjų autoriaus sukurtų deklamuojančių manekenų. Ir kaipgi ji būtų galima kaltinti, kad visomis tomis pasakomis nesidėmi, netiki, kad jai visa tai baisiai nuobodu? Rašytojai tokiais atvejais linkę kaltinti publiką: ji, tokia bestija, tokia esanti nekultūringa, kad gerų daiktų nenorinti! Žinoma, ir publika esti kalta, bet ir rašytojai drūčiai nuodėmingi.

Jeigu publikai būtų duodama tikroji psichologinė teisybė, gyveną ir kenčią (o ne deklamuoją!) personažai, jeigu jų skelbiamoji ideologija būtų ne pramanyta, bet atjausta, pergyventa, iškentėta, – ir publika tikėtų jais, ir džiaugtųs, – ir dar kaip! Nėr ko kaltinti publikos, jeigu ji nesijaudina, kai ją rašytojas nori apgauti: rodo numirėlį ir sako, kad tai gyvas žmogus esąs. Metas, rodos, ir mums būtų suprasti: pamokslams vieta sakykloj, katedroj, laikraščiuose, o meno veikalų ideologija pati savaime turi plaukti iš personažų aistrų ir pergyvenimų, kančių, emocijų.

Daugelio daugelio mūsų rašytojų didžiausia nuodėmė – visiškas atitrūkimas nuo psichologinės teisybės, nuo gyvenimo realiųjų aplinkybių. Kartais mūsų rašytojų tarpe net nusiskundžiama: mūsų gyvenimas esąs toks apsnūdęs, sustingęs, sukiužęs. Nežadinąs jis įkvėpimo. Neduodąs medžiagos vaizdavimui. Neišvengiamai esą tenka, lokalizuojant veikalo veiksmą, dangintis į kitą nežinomą legendinį kraštą, į tolimą, miglotai tenujaučiamą praeitį ar stačiai pasikabinti kažkur bedvasėj bekūnėj atmosferoj. Šitokia pažiūra į mūsų gyvenimą yra ne tik klaidinga, bet pražūtinga patiems rašytojams.

Visų pirma, rašytojas nėra gyvenimo kopijuotojas ar fotografas. Savo veikaluose jis turi gyvenimą kondensuoti, meniškai apibendrinti. Pasiremdamas realiosios tikrovės daviniais, jis turi kurti naują gyvenimą, besiskiriantį nuo šiokiosios dienos savo tikslingumu, kondensuotumu, prasmingumu ir menišku išbaigimu. Ir tai rašytoją atpalaiduoja nuo pareigos piešti jo šiokiadienės buities apystatas, kurios jam kartais galėtų būti ir neįdomios. Antra, mes dabar gyvename itin įdomią gadynę, –

gyvenimas toks įtemptas, toks, pasakytume, svaiginantis. Ir tik stebėtis tenka, kad besiskundžią dabarties nykumu to neįžiūri! O gal ir nereikia stebėtis. Pasinėręs iki ausų jūroje, tik mažutį gabalėlį vandens temato. Nuolat savo nosies atvaizdą testebint, tikrai gali koktu pasidaryti. Bet kai išlendi iš bangų, kai aukštai ties jomis pasikeli – atsiveria neaprėpiami horizontai, jūros grožis ir galia, – ir tik tuomet pajunti jos poeziją. Taip pat ir gyvenime. Pasinėręs jame maža tenužliebi. Sunku žmogui dabartis stebėt. Reikia ypatingo talento, kad rašytojas galėtų gyventi visa gyvenimo pilnybe, pažinti jį iki pašaknų ir drauge pasikelti ties juo į poetinę aukštybę, – pažvelgti į jį meniškai sintetinančiomis akimis. Galimas daiktas, ir netektų labai barti mūsų rašytojai, kad jų veikalų tokie blogi santykiai su realiąja tikrove. Prisiminkime tiktai, kad ir kitur daugelis pasaulio vardo veikalų, pagrįstų gyvenimo daviniais, buvo kuriami tuomet, kai juose vaizduojami reiškiniai buvo jau išsibaigę ar išsibaigią. Ir kiti, net galingiausieji, kūrė veikalus tuomet, kai į kūrybos objektą buvo galima žiūrėti jau iš tam tikros istorinės perspektyvos, tarytum aukštai ties jūra pasikėlus. Šis pavyzdys, rodos, ir mums būtų nemokamas. Sakysime, 1904–1906 m., karo pradžia, vokiečių okupacija, kovos dėl nepriklausomybės, partizanų žygiai, valstybės organizavimo pradžia – visa tai jau praeitis, į kurią galime žiūrėti iš istorinės perspektyvos. Drauge visa tai mūsų sąmonėj taip gyva, suprantama, aišku. Suvokiant šių laikotarpių gyvenimo esmę, dar nereikia raustis taip giliai po dulkėtus foliantus. Drauge visa tai buvo tokie audringi laikotarpiai, pilni dramatizmo ir heroizmo, davę progos plačiai veikti ir stipriems charakteriams, ir plačiajai masei. Dabar mūsų rašytojams būtų geriausias metas įsigilinti į šiuos laikotarpius, pasemti juos[e] kūrybinės medžiagos ir įkvėpimo. Tieji laikotarpiai kaupia savyje tiek daug kūrybinės medžiagos, kuria galėtų būti pagrįstas ne vienas pasaulinio masto veikalas, tik reikia jis mokėti pagrįsti.

Minėtieji laikotarpiai – tai tik iliustracija, kaip kartais netiksliai veikia mūsų rašytojų kūrybinė sąmonė. Mes neabejojame

mūsų rašytojų intuicijos galia. Per literatūros vakarą mūsų lyrikai pakankamai vaizdžiai parodė lietuviško įkvėpimo jėgą. Ir tą vakarą dideliu džiaugsmu minėdami, patylomis, kad niekas negirdėtų, atsidūstame: negana parašyti literatūros veikalas, – reikia, kad jis būtų geras veikalas, turiningas ir dailus, stiprus formos ir turinio atžvilgiu. Reikia didelio turinio, juo labiau didelei ir stipriai formai pripildyti.

Visokeriopai gerbiant rašytojų įkvėpimą, vis dėlto norėtųs apeliuoti į jų sąmonę, kad ji būtų budresnė pasirenkant temas: kad talento ir įkvėpimo jėgai būtų leidžiama reikštis vertingiau ir ties vertingesniais objektais...

DRAMATURGIJA IR TEATRAS ĮSTATYMO ŠVIESOJ

Keisti žmonės tie dramaturgai, – baisiai kuklūs ir mielaširdingi. Rašo Švietimo ministerijai memorandumus, – prašo kaip „lockos iš Pono Dievo", ką jiems veikiantis įstatymas ir šiaip visu 100 % duoda. Įstatymo suteiktomis teisėmis nesinaudoja, tik cypia ir skundžias, kad juos skriaudžia. Teisybė, kai reikia kas padaryti rašytojo ar dramaturgo nenaudai, atsiranda daugybė įstatymų. O kai galima įstatymo keliu jų teisės apginti, tai niekas įstatymo net nepaskaito.

Dramaturgai, sakysime, skundžias, kad įvairūs teatrai paima statyti jų veikalus, autoriaus visai neatsiklausdami; iškraipo veikalą, išbrauko, nuo savęs daug prideda... Šiuo atžvilgiu veikia Lietuvoj senasis Rusijos įstatymas apie autoriaus teises. Juo pasinaudodamas dramaturgas gali smarkiai gintis nuo bet kurių piktų pasikėsinimų.

Civilinių įstatymų 695 straipsnio 47§ skelbia, kad dramos veikalo autoriaus teisė apima ir išimtiną teisę tą veikalą vaidinti („avtorskoje pravo zakliučaet v sebie takže iskliučiteljnoje na publičnoje ispolnenije sich proizvedenij"). Vadinas, be autoriaus sutikimo joks jo veikalas negali būti vaidinamas. Jei vaidinama be autoriaus leidimo, autorius turi teisės teatrą traukti atsakomybėn už autoriaus teisių įžeidimą (to paties straipsnio 21, 22 ir 23§§). Einant to paties straipsnio 74§ autorius, perleisdamas teisę savo veikalui išleisti, tuo pačiu dar neperleidžia teisės tą veikalą vaidinti, – ir išleistojo dramos veikalo vaidinimo teisės

priklauso autoriui. To paties 8§ numato, kad autorius gali perleisti savo veikalo vaidinimo teisę, bet šiuo atveju sutartis turi būti išdėstyta raštu, – taip įstatymas reikalauja. Taip pat dramaturgas gali nesutikti su paskiriamu be jo žinios režisieriumi jo veikalui statyti. Tai turi būti numatyta teatro ir dramaturgo sudaromoj sutartyj. Turint tokį įstatymą, dramaturgams netenka skųstis, kad jų veikalus teatras stato be jų sutikimo. Dramaturgas gali visuomet kreiptis į teismą, kuris, pasiremdamas veikiančiais įstatymais, padės įgyvendinti teatro ir dramaturgų kiek kultūringesnius santykius.

Antra dramaturgų skundų priežastis – tai teatro savavališkas elgesys su statomuoju veikalu. Šiuo atžvilgiu to paties straipsnio 20§ duoda irgi labai aiškių ir kategoriškų nurodymų. Asmuo, kuriam yra perleistos autoriaus teisės ar jų dalis, išleisdamas ar statydamas teatre tą veikalą, negali be autoriaus sutikimo tą veikalą papildyti ar trumpinti. Tiesa, šiokie ar tokie pakeitimai yra leistini, bet juos įstatymas labai aprėžia. Ten pasakyta: pakeitimai leistini „vyzyvajemyje javnoj neobchodimostju, v soglasiji, na kotoryje avtor ne mog by po dobroj sovesti otkazatj". Vadinasi, ir šiuose pakeitimuose numatoma laukti autoriaus sutikimo.

Toks yra įstatymo žodis, tokia jo dvasia. Jis teisiškai palaiko mūsų dramaturgų nusiskundimus, leisdamas jiems visai teisėtai gintis.

Galimas daiktas, kad dramaturgai daugiau laimėtų, jei jie mažiau atsidėtų Pono Dievo ir Jo atstovo žemėje, direktoriaus, locka, o daugiau pasirūpintų savo teisėmis.

Memorandume prašoma to, ką įstatymas savaime pripažįsta. Teatralinių dalykų laidotuvių biuras, kaip girdėti, memorandumo priimtinumą svarsto. Tai yra svarsto, ar pildyti įstatymą. Na, tai ką gi, – atsiduskime už dūšeles, čysčiuj kenčiančias...

ISTORINĖ TEISYBĖ DAILIOJOJ LITERATŪROJ

I

Praeitį iš pasakos padaryti realybe – istorijos ir jo pagelbinių mokslų uždavinys. Bet padaryti ją *savą* ir *mylimą* – tai jau dailiosios literatūros reikalas ir pareiga. Todėl itin svarbu išsiaiškinti *šitos* pareigos charakteris: kaip rašytojas savo veikale turi santykiauti su praeitimi, kaip turi imti istorinę medžiagą ir savo veikale ją traktuoti? Pirmoj eilėj tai yra, žinoma, rašytojų profesinis klausimas. Bet ir ne jų vienų. Jis rūpi ir visiems tiems, kurie nori sąmoningai dalyvauti mūsų kultūros darbe, nori vertinti literatūros veikalus, nori susivokti tradicijose, – nori atlikti mūsų himne prisiektąją pareigą: *iš praeities* tavo sūnūs te stiprybę semia.

Paviršutiniškai akiai lengva būtų įžiūrėti rūpimos problemos išsprendimas. Tegu rašytojai gerai išmoks, išstudijuos mūsų istoriją, tegu teisingai aprašinės mūsų praeities reiškinius – ir veikalas bus priimtinas, ir galvos nereikės kvaršinti visokių problemų sprendimais. Tačiau kiek giliau žvilgterėjus, pasirodo, ne tokio jau paprasto reikalo esama. Tučtuojau tenka susidurti su visa eile teoretinių ir praktinių sunkenybių. Štai istorijos mokslas. Jo uždavinys, rodos, toks jau aiškus, toks konkretus: vaizduok visa taip, kaip buvo; nieko nepramanyk, nieko neiškraipyk; remkis tiktai faktais; suvaldyk savo simpatijas ir antipatijas, – duok objektyvią teisybę. Betgi už teisybės objekty-

vumo visas reikalas ir užkliūva. Rašo Lietuvos istoriją lietuvis, lenkas, rusas, vokietis: tie patys faktai, o istorija išeina visiškai skirtinga. Net tie patys lietuviai – ir tie toli gražu ne vieningi. Istorija – senas bešališkas mokslas, o vis dėlto kiek istorikų – tiek ir istorinių koncepcijų, tiek skirtingų praeities vaizdų ir vertinimų. Vaizduotinų istorijoj faktų pasirinkimas, šiaip ar taip, yra subjektyvus dalykas. Dar subjektyvesnis faktų tarpusavio santykiavimo apibrėžimas. Net iš tų pačių faktų ne kartą istorikai daro visiškai skirtingas, net priešingas išvadas. Tai priklauso nuo to, kas sužadina bei nukreipia ta ar kita linkme jų fantaziją ar, sakysime atsargiau, jų istorinę intuiciją. Nors griežtų ribų tarp fantazijos bei istorinės intuicijos čia nesistengsime pravesti. Taigi net istorijos mokslas be fantazijos ar intuicijos neapsieina. O fantazija ir intuicija – dailiosios kūrybos privilegija.

Betgi tarp istorijos ir dailiosios literatūros istorinėmis temomis yra ir principinio skirtumo. Istorikui rūpi tiktai buvusioji teisybė; jis tiki, kad tiktai teisybės teieško ir ją teranda, – tai yra jo vyriausias uždavinys ir jo gyvenimo prasmė. Dailiosios literatūros istorinėmis temomis kūrėjui, be istorinės teisybės, yra ir kitų, ne mažiau svarbių dalykų. Literatūros veikalas pirmoj eilėj yra *meno* veikalas, gyvenąs savais vidujais įstatymais. Jis turi turėti savo nuosakią formą, – ir fabulą, ir savyje prasmingą akciją, ir nuosakią akcijos raidą. Rašytojui rūpi veikiamieji personažai, jų psichologija, jų tarpusaviai santykiai, jų saitai su aplinkuma, su visuomene, su vaizduojamos gadynės reikšmingiausiais įvykiais. Yra ir daug kitų pirmaeilės svarbos dalykų, kurie rašytojui rūpi, kurie jam turi rūpėti. Meno veikalas – labai sudėtingas dalykas tiek medžiagos, tiek ir jos traktavimo atžvilgiu. Meno veikalas susideda iš daugybės elementų, kuriuos rašytojas turi sujungti vienumon, turi suharmonizuoti į organišką vienetą, pagrįstą ta ar kita meno idėja.

Rašytojas savo veikalui medžiagą semia iš gyvenimo, iš praeities. Bet gyvenime, dabarty ar praeity, faktai bei jų tarpusaviai santykiai retai kada būna tokie, kaip reikalinga literatūros veikalui. Mažų mažiausia, jie reikia padailinti, sustiprinti, išryškinti,

apibendrinti. Vieni bruožai reikia nušlifuoti, niveliuoti, o kiti – pridėti. Reikia spalvos suderinti, kartais duodant kitokio atspalvio, kartais visiškai pakeičiant. Dar daugiau rašytojui rūpesčio betipizuojant pavienius reiškinius, beharmonizuojant paskirus faktus į organišką vienetą. Čia kartais tenka faktai sutraukti krūvon, prasilenkiant su jų istoriniu atstumu laiko ir geografijos atžvilgiais, tenka perkomponuoti jų raida. Susidaro ilga virtinė momentų, kur rašytojas susiduria konflikte su istoriku, su istorinės teisybės reikalu. Rašytojas, besivaduodamas meno uždaviniais, besiekdamas estetinių tikslų, yra priverstas saviškai komponuoti praeities įvykių sandorą ir sakyti, kad tai yra „istorija". Kitaip sakant, jis yra priverstas saviškai istoriją koreguoti.

Čia tai ir susiduriame su pagrindine rūpimo klausimo sunkenybe. Kaip toli rašytojas gali eiti „istoriją bekoreguodamas"? Ar yra, ar gali būti kokia riba jo korektūroms? Jeigu tokia riba yra galima, tai kaip ji nustatyti? Iki kokio laipsnio „istorijos koregavimas" literatūros veikalui dar duos teisės vadintis istorišku ir nuo kurios vietos prasidės tendencija ir istorijos falsifikacija? Koks „istorijos koregavimas" yra dar „stiprybės iš praeities sėmimas" ir kur jau eina : sąmoningas klaidinimas, nuodijimas pavojingiausiu nuodu – melu? Problema tikrai svarbi ir sunki, ir ne mūsų ji pramanyta. Iškilo ji nepamenamais laikais, kada pirmas žmonijos poetas sukaupė savo įkvėpimą ties praeities įvykiais. Jis tuomet praktiškai pradėjo spręsti mums rūpimą problemą. Teoretinis šios problemos sprendimas – tai naujųjų amžių reikalas. Pagaliau ir teoretinis, ir praktinis jos sprendimas visuomet priklausė nuo vyraujančių literatūrinių įsitikinimų toje ar kitoje gadynėje ir nuo pažiūrų į tautos istoriją bei jos vaizdavimo prasmę.

II

Senovėje, bent Europos kultūros pradžioje poetai atstodavo istorikus. Herodotas, sąmoningas istorijos mokslo pradininkas, atsirado vos V a. pr. Kristų, o graikų istorinis gyvenimas prieš

tai tęsėsi ilgus šimtmečius. Vieni tik poetai pasakodavo graikams apie jų praeities žygius. Poetų sukurtas epas buvo graikams istorinės praeities vaizdavimas. Graikų epas apvaisino ir tragišką jų dramaturgiją. Epo, mitų ir padavimų medžiaga, suorganizuota tragedijos forma, buvo vėl tarytum praeities poetizacija. Nesvarbu, kiek ta poetizacija galėjo atitikti faktiną praeitį, kiek svarbu patsai poetizavimo faktas. Buvo istorijos poetizacija, – ir sunku buvo anų laikų žmonėms kritikuoti ją patikimumo atžvilgiu. Dalyvauja veiksme, tarpiškai ar netarpiškai, dievai ar šiaip kokios nežemiškos esybės, kuriomis tikėti buvo privalu. Net Sokratas abejones šioj srity turėjo savo galva apmokėti.

Analoginę padėtį aptinkame ir senojoj Romoj. Pirmieji romėnų istorijos vaizduotojai buvo poetai. Livius Andronicus, Naevius, Ennius, net didysis Vergilius rūpinasi, graikų pavyzdžiu, praeities poetizavimu. Netgi romėnų prozinė istoriografija istorinės teisybės atžvilgiu nelabai toli tepralenkia poetus.

Tad mums rūpimą problemą: kaip toli gali eiti poeto fantazija istorinio turinio veikale – antikos pasaulis, senieji graikai ir romėnai, išspręsdavo labai paprastai: poeto fantazijai istorinės teisybės atžvilgiu jokių ribų nestatė. Poeto kūrybą kontroliavo arba meniški faktoriai, arba šiaip kurie utilitariniai tikslai. Reikalavimas, kad poeto veikalas atitiktų istorinę tikrenybę, tuomet buvo visiškai neaktualus.

Nedaug šiuo atžvilgiu padėtis tepasikeitė ir viduramžio laikais. Viduramžio krikščioniškoji literatūra neturėjo tikslo teisingai vaizduoti praeitį, – nei legenda, nei religinė drama, nei pamokomieji apsakymėliai. Kiek daugiau gal tikrosios praeities bruožų būtų galima įžiūrėti viduramžio epe; bet ir jame taip daug fantazijos laisvės, taip daug personažų bei padėčių idealizacijos, taip daug įvairių „keliaujančių motyvų", kad epo istoriškasai pagrindas stačiai paskęsta neistoriškame jo apipavidalinime. Istoriškumo elementai ne kiek geresnėj padėty atsidūrė ir riterių romanuose. Viduramžis žinojo net ypatingą romanų seriją, vadinamą antikinį ciklą, kur buvo traktuojami

antikos pasaulio siužetai. Bet visų tų romanų autoriai stačiai stebina neturėjimu vadinamo istorinio instinkto. Literatūros istorikai jau seniai pastebėjo, kad tų romanų autoriai, „norėdami suprasti antikos siužetą, stengėsi jį prie savęs priartinti, įpiršti jam savo pažiūras, savo visuomeniškus santykius, – tiktai tokiame istoriškame maskarade praeitis darėsi suprantama viduramžio žmogui". Vardai, tuose romanuose figūruoją, – istoriški, bet gyvenimas, samprotavimai, papročiai – viduramžiški, nieko bendra su antika neturėję. Viduramžio satyrinė miestelėnų literatūra daugiau domėjosi gyvenamosios dabarties reikalais; dėl praeities teisingo atvaizdavimo jai mažiausia galva teskaudėjo.

Atrodo, istorinės teisybės vaizdavimo reikalai turėjo žymiai pagerėti renesanso laikais, kada atsirado daug rimtų mokslininkų, tyrinėjančių senovę, kada prasidėjo triukšmingas antikos idealų gaivinimas, tikro žinojimo troškulys. Ir, teisybė, mokslo atžvilgiu tikrai buvo daug padaryta ir daug kas sužinota. Bet literatūros kūrėjų sluoksniuose dar negimsta noras teisingai vaizduoti praeitį, dar nereikalaujama net dabartį teisingai apibrėžinėti. Kiek skirtingą poziciją užima anglų renesansas, jo dramaturgai su Šekspyru priešaky. Šekspyras pirmas iškelia praeities įvykių teisingo vaizdavimo problemą. Jis ją iškelia praktiškai, savo veikalais, bet ne principialiai. Įsigilindamas, išplėtodamas naują pjesių rūšį, istorinę kroniką, Šekspyras vis dėlto rūpinas ne praeities, kaipo tokios, vaizdavimu. Jo visą dėmesį sukaupia filosofinės ir psichologinės problemos, personažai, charakterių pilnybė, bet ne jų gyvenimo istorinė perspektyva. Pagaliau anglų renesansas buvo lyg savotiška sala Europos dvasios gyvenime; jo įtaka ir pačioje Anglijoje veikiai nutrūko, o kontinente ji pasireiškė žymiai vėliau, kai atėjo naujos literatūros srovės, kai prasidėjo kova su prancūzų klasicizmu, beveik porą šimtmečių viešpatavusiu Europoj ir diktavusiu literatūros skonį ir formas.

Klasicizmo atstovai, taip daug nusipelnę įvairiose šalyse berutulodami ir bedailindami literatūros formas, santykiuose su senove pasiliko panašioj plotmėj, kaip ir viduramžio romanų

antikinėmis temomis autoriai. Klasikininkai mėgo savo veikalų medžiagą, – siužetus, fabulą, vardus, personažus – semti iš praeities, iš antikinio pasaulio. Bet tos žilosios senovės jų veikaluose visiškai nebuvo. Pavyzdžiui, prancūzų klasicizmo meisteriai buvo stambūs rašytojai, gilūs psichologai, mokėję taurias idėjas įgyvendinti įtikinamose plastiškose formose. Betgi veikaluose antikiniais vardais jie vadino savo amžininkus, vaizdavo savo gyvenamo laiko psichologinius ir ideologinius kompleksus. Taip pat elgėsi, daugiau ar mažiau sėkmingai, ir visi prancūzų mokiniai – vokiečiai, lenkai, rusai... Už tokias pastangas sumoderninti senovę, teisingiau už norą senovės vardais pridengti dabarties reiškinius visa srovė kai kur buvo pavadinta pseudoklasicizmu. Šiek tiek įžeidžiamas pavadinimas kaip tik ir norėjo pabrėžti santykių su praeitim, su istorine teisybe melagingumą.

Triukšmingai ir garsiai beviešpataudamas Europoje klasicizmas ilgainiui vis dėlto pradeda sparčiau evoliucionuoti. Iš ideologinių aukštybių vis labiau ėmė leistis į žemę, abstraktiškai racionalistinė konstrukcija ėmė konkretėti, ėmė įgauti vis daugiau ir daugiau realios tikrovės bruožų: klasicizmas pasuko realizmo linkme. Drauge ėmė kitėti ir jo santykiai su praeitimi, su senove. Pagilintos mokslo žinios, nauji archeologiniai bei istoriniai radiniai, nauji tiksliojo žinojimo laimėjimai davė progos ir rašytojams giliau bei nuoširdžiau įsižvelgti į senovę, suvokti jos dvasią, naujoviškai formuoti ją savo kūryboje. Atėjo vadinamasai neoklasicizmas, gyvenąs senomis formomis, bet gaivinąs naują dvasią.

III

Maištas ir protestas prieš klasicizmą prasidėjo kaip tiktai realiosios teisybės vaizdavimo plotmėj. Jau ašarotieji sentimentalistai nesigailėjo pastangų, besirūpindami literatūrą nutempti nuo klasikinio Olimpo, atvesti ją arčiau į gyvenimą. Sentimentalizmas prabilo paprastesne, žmoniškesne kalba. Ir

jam, bereformuojant literatūrą, pavyko šis tas laimėti. Išplėtė literatūros tematiką, „sudemokratino", sužmogino personažus, į literatūros salioną gatvei pravėrė duris, pro kurias pasigirdo gyvenimo triukšmas. Dar toliau nuėjo romantikai. Jau jų literatūrinėj pasaulėžiūroj praeitis užima įžymią vietą. Jie – praeities gerbėjai ir garbintojai. Praeities suvokimas ir vaizdavimas jiems itin rūpi. Jie jau ir principialiai, ir praktiškai ima spręsti praeities vaizdavimo dailiojoj literatūroj problemą. Čia įžymų vaidmenį suvaidina anglų rašytojas Walter Scott, pradėjęs naujas tradicijas beletristiškam istorinės medžiagos traktavime. Jo iniciatyvą entuziastiškai palaiko ir kitų tautų romantikai.

Walter Scott stengiasi poetizuoti savo tautos buitį ir praeitį, stengiasi poetizuoti „istorinius charakterius" ir „tautos dvasią". Norėdamas įtikinamiau atvaizduoti praeitį, jis plačiai studijuoja senovės buities ir senosios literatūros paminklus. Suvoktąja medžiaga pasiremdamas, jis stengiasi reljefingai ir puošniai apibrėžti buvusios, jam rūpimos gadynės buitį. Jis tarytum piešia tai buičiai puošnias dekoracijas. To jis pasiekia įterpdamas į apysakas plačius išorinių apystatų aprašymus. Šitie aprašymai ir sudaro foną ar dekoracijas, kuriose rutulojasi ta ar kita apysakos fabula. Išorinių gyvenimo apystatų dekoratyviai puošnus aprašymas ilgainiui buvo pavadintas tapybiniu W. Scotto romanų elementu, kuris paplito po daugelio tautų romantikų apysakas. Romantikai, įsimylėję jų svajojamą praeitį, visur stengias poetizuoti senovišką buitį. Drauge eina visur ir tautinių charakterių, ir romantikų mėgiamos „tautinės dvasios" poetizavimas. Romantikų rankose literatūros istorinis žanras visiškai susiformavo. Jame pasireiškė romantiška tautiškumo ideologija, tautos gyvenimo idealizacija, jo *iracionalumo* pripažinimas. Senovė tapo sąmoningo dėmesio centru, bet jos vaizdavimo teisingumas ir dabar dar dideliais laimėjimais pasigirt negali. Pats Walter Scott, teisybė, nuoširdžiai stengėsi pažinti realią praeitį. Tačiau jo pasekėjai ėmė elgtis žymiai paprasčiau. Ilgomis studijomis jie savo galvos per daug nekvaršino. Jie pasigavo imti savo gadynės charakteringesnius personažus ir raiškesnius bruožus,

ir visa tai pradėjo perkėlinėti į senoviškas, teisingiau, neva senoviškas apysakas. Tuo būdu jie pasirodo esą nedaug toliau tenuėję už viduramžio riterių romanų autorius.

Romantikai mėgo savo veikalams medžiagą semti ir iš tautosakos, kuri vaizdavo istoriškai ar legendiškai raiškesnius tautos gyvenimo momentus. Tokie momentai tautosakos koncepcijoj paprastai atsiremdavo kovomis. Tautosakos personažai, kaip tautos gynėjai, joje paprastai labai idealizuojami, o jų priešininkai, kaip užpuolikai, vaizduojami itin neigiamais bruožais. Ši tautosakos tendencinė maniera idealizuoti saviškius ir niekinti priešininkus perėjo ir į romantizmą, pagrįsdama jo savotišką patriotizmą. Saviškių liaupsinimas ir svetimųjų juodinimas pasidaro vienas iš pastovesnių romantiško patriotizmo pažymių. Stipresnio menininko rankose toks patriotizmas būna dar ir meniškai daugiau ar mažiau pateisinamas, bet silpnesni talentai tokiu patriotizmu pražudė savo veikalus. Prasidėjo sąmoningo istorijos falsifikavimo banga, atsirado pakeltas tonas, iš vidaus nepagrįstas patosas, istorijos teisybę literatūroje vėl naujomis ūkanomis aptemdęs. Senovė vėl virto pasaka.

Bet ir romantizmas, ir romantiškas patriotizmas, ir idėjinis istorijos falsifikavimas pasirodė esą ne amžini dalykai. Romantizmo pradininkai dar pasiliko daugiau ar mažiau ištikimi jaunatvės literatūrinei pasaulėžiūrai, tačiau nauja karta jau nebe tokia entuziastiška. Daugelis žymių Europos rašytojų, jaunatvėje buvę romantikai, bręstant talentui išauga iš romantizmo, atsiduria kitoje literatūrinėje srovėje. Ir pats romantizmas evoliucionuoja, – ta pačia linkme kaip senasai klasicizmas ir sentimentalizmas. Jis atsipalaiduoja nuo savo teoretinių kraštutinumų, vis labiau ir giliau persisunkdamas gyvenimiškumo, realiosios teisybės elementais. Ir čia įžymų vaidmenį dabar suvaidina romantikų iš numirusių prikeltas Šekspyras. Jo prikėlimas, jo supratimo išplėtojimas – romantikų nuopelnas. O jis jiems padėjo suvesti sąskaitas su klasicizmu, padėjo jiems sugriauti klasicizmo tvirtovę ir išvaduoti kūrybinę mintį iš tradicinio taisyklių jungo. Toks dvasios galiūnas, kaip Šekspyras, nesivaržė

klasicizmo vystėmis. O jisai gi sukūrė tokios neregėtos stiprybės veikalus, kuriais romantikai net atsidžiaugti nemokėjo. Tiktai Šekspyras pasirodė esąs pavojingas ne vieniems klasicizmo atstovams, – pavojingas jis buvo ir gryno kraujo romantikams. Jis nešė naują stilių, naują tradiciją, priešingą romantikų patosui ir gestikuliacijai. Šekspyras mokė paprastumo ir teisybės. Gilios, žmogiškos, psichologiškos teisybės. Jis vaizdavo realius žmones su jų visiškai realia galvosena, realiais jausmais, pergyvenimų kompleksais.

Ir Šekspyro, ir kitų faktorių įtakoje keičias pažiūros į literatūrą, į jos objektą ir formą. Puošni laki fantastika, graži praeities idealizacija, prašmatnūs literatūros personažai, skrajoją atotraukoj nuo žemės, ima nebepatenkinti. Iš literatūros imama reikalauti *teisybės*, – gyvenimiškos, psichologiškos, istoriškos. Imama reikalauti, kad literatūra vaizduotų realius žmones, tikrus jausmus, įtikinamus pergyvenimus, logiškai ir psichologiškai paruoštus. Jei sentimentalistui ir romantikui rūpėjo žmogus, individas, kaip toks, jei šitos abi literatūrinės srovės, sukaupdamos visą savo dėmesį ties žmogaus vidujų pasauliu, mažai tesirūpino jo objektyviu pagrindimu, jo saitais su gyvenimo apystatomis, tai naujai įsiviešpataujanti literatūros srovė, realizmas, itin susirūpino tokiu vidujo gyvenimo pagrindimu.

Pasikeitė pažiūros į literatūrą, į jos uždavinius, pasikeitė pažiūros ir į istorinio elemento literatūroje prasmę.

IV

Kas yra toji teisybė dailiojoj literatūroj? Lengviausias ir paprasčiausias atsakas būtų rasti tokioj plotmėj: literatūra gyvenimo atvaizdas; jei tasai atvaizdas yra teisingas, jei literatūros veikale viskas vaizduojama taip, kaip yra gyvenime, – ir bus *teisybė* literatūros veikale. Tačiau toks atsakas toli gražu nebūtų pilnas ir patenkinamas. Visų pirma paties gyvenimo sąvoka nėra apibrėžta. Gyvenimas nėra kokia suakmenėjusi būtybė. Nuolat keičiasi jisai ir formos, ir turinio atžvilgiu. Kas vakar

buvo tikra, nekėlė jokių abejonių, šiandie jau to nebėra; kas dar vakar atrodė fantazija, gal net nepanaši į teisybę, šiandie tikrovėje jau gali būti įvykęs faktas. O antra, literatūra nėra, nebuvo ir nebus gyvenimo kopija ar tikras jo atvaizdas. Net mechaniška fotografija – ir tai nėra tikrovės fakto pakartojimas. Fotografijoje daiktas, pasitenkindamas tam tikru fonu, nustoja perspektyvos, nustoja mažių mažiausia gijų su aplinkuma. Juo daugiau esminių elementų fotografijoje nustoja gyva būtybė. Literatūra gi nėra net daikto fotografija. Ji net neturi priemonių iš karto fiksuoti daikto paviršutinius statiškus pažymius, kaip tai daro fotografija. Literatūra, vaizduodama daiktus, teturi aprašymo priemones. Ir tai ji visų daikto savumų iš karto aprėpti negali. Ji dėsto vieną daikto savumą paskum kito, apibrėždama, sakysim, kontūrą, pamažu pripildo jį spalvomis, detalėmis, išreljefina jas, tokiu būdu sužadindama daikto vaizdą skaitytojo fantazijoje. Literatūroj vaizduojamas daiktas *tampa* tokiu skaitytojo sąmonėj. Literatūros sukuriamas, tikriau, sužadinamas daikto vaizdas yra idealus, teisingiau būtų pasakyti: ir realus. Jis niekuomet negali sutapti su realiu tikrovės daiktu, negali būti net toje pačioje plotmėje traktuojamas.

Rašytojo uždavinys – sužadinti daikto vaizdą skaitytojo fantazijoje. Siekiant to tikslo, rašytojui nėra reikalo įvardinėti visi daikto savumai. Rašytojui užtenka paminėti pačius charakteringiausius daikto savumus, – ir skaitytojas turi savo sąmonėje pilną daikto vaizdą.

Jeigu rašytojas nevaizduoja net pavienio daikto visoje jo pilnumoje, taip kaipgi jis galėtų tokioje pilnumoje atvaizduoti žmogų, – gyvenantį, kenčiantį, kalbantį? Kaip jis galėtų atvaizduoti skausmo ar džiaugsmo procesus, tokius bendrus visiems žmonėms ir drauge tokius individualius? Ne, rašytojas to negalėtų padaryti. Jis to ir nedaro. Jis nesibaigiamai besikeičiančiame gyvenimo procese fiksuoja vieną momentą, daugiau ar mažiau sudėtingą. Fiksuoja ne visą to momento gyvenimą, bet jo ištrauką, sukaupdamas raiškesnius ar charakteringesnius to momento bruožus, juos suharmonizuodamas į vieningą sandorą.

Šiais rašytojo suharmonizuotais bruožais pasiremdama, skaitytojo fantazija turi savo sąmonėje tarytum atgaivinti *atrėžtojo* gyvenimo momento pilnybę.

Stambesnės literatūrinės formos turi vaizduoti žmogų, veikiantį kurioj nors aplinkumoj. Atvaizduotosios gyvenimo aplinkybės jau aprėžia tolimesnę rašytojo laisvę, nes nustato plotmę, kurioje turi vykti personažų valios pasireiškimas. Iš jos rašytojas jau nebegali išeiti. Skirtingos, sakysime, laukujės gyvenimo aplinkybės sodžiaus bakūžėj ir kurio didmiesčio rūmuose; iš čia plaukia ir vaizduojamų personažų sąvokų, interesų, pergyvenimų skirtingumas. Didmiesčio personažo gyvenimo turinio be atitinkamų vidujų motyvų rašytojas negali perkelti į sodžiaus bakūžės aplinkybes, lygiai kaip bakūžės vidujo turinio – į didmiesčio formas. Negali perkelti todėl, kad niekas tokiu perkėlimu dabar nepatikės. Tai buvo galima daryti klasicizmo, sentimentalizmo, net romantizmo laikais, kai dar teisybės klausimas literatūroje nebuvo toks aktualus ir opus. Dabar kiekvienas apsišvietęs skaitytojas veikiai pajus gyvenimo turinio ir formų prieštaravimą ir rašytojui šūktels: meluoji, taip gyvenime negali būti...

Rašytojas apibrėžė personažą, gyvenantį ir veikiantį tokiose ir tokiose aplinkybėse, ryškesniais bruožais nužymėjo jo charakterį ir vidujį turinį, – vėl naujas gaires savo fantazijai pastatė. Tai yra tarytum antroji rašytojo premisa. Tolimesnis personažo veikimas ir gyvenimas veikale tegali būti tiktai tarytum tiesioginė išvada iš pirmosios ir antrosios premisų. Šitą išvadą darydamas rašytojas jau toliau turi vaduotis logikos ir psichologijos dėsniais. Taip susidaro literatūros veikalo logika ir psichologija, jo gyvenimiškumas, jo panašumas į teisybę. Literatūros veikalas – meniškas išdėstymas to, kas galėtų gyvenime būti.

Rašytojas, komponuodamas tą ar kitą personažą, tariant, apdovanodamas jį įvairiais dvasios savumais, taip pat tuos savumus turi logiškai ir psichologiškai teisingai harmonizuoti. Negali jisai apdovanoti personažą diametrališkai priešingais bruožais. Sakysime, vaizduodamas šykštuolį, negali jį drauge vaizduoti ir

kaip išlaidų. Jei šykštuolis pasidaro išlaidus, tai turi būti kokios nors ypatingos gyvenimo aplinkybės, – turi būti kuris meniškas tokio šykštuolio charakterio pasikeitimo pateisinimas. Kitaip toks personažas nebus panašus į teisybę, nebus įtikinamas.

Apibrėžtose gyvenimo aplinkybėse tam tikro personažo, atsižvelgiant į jo charakterį ir jo vidujį turinį, – personažo veiksmų, sąvokavimų ir pergyvenimų logiškumas bei psichologiškas pateisinamumas ir yra toji istorinė teisybė, kurios mes reikalaujame dabar iš kiekvieno dailiosios literatūros veikalo.

V

Istorinio turinio literatūros veikalo vaizduojamos gyvenimo aplinkybės – pirmoji premisa – turi atitikti istorinę tikrenybę. Jei kas, sakysime, aprašinėdamas XIII–XIV šimtmečio įvykius, Liškiavos pilį vaizduotų kaip rokoko kūrinį, tokį rašytoją pavadintume nesąžiningu, obskurantu, melagiu. Arba jeigu kas sumanytų Mindaugą atvaizduoti važinėjantį automobiliu ar bekariaujantį nuodingomis dujomis, – tokiam rašytojui mes didelės pagarbos nepareikštumėm. Mindaugas turi raitas jodinėti ar anų laikų ratais trankytis. Tai yra, žinoma, labai jau storžieviškas pavyzdys, bet jame pabrėžtoji teisybė galioja ir kalbant apie švelnesnius dalykus. Turi atitikti istorinę tikrenybę ne tiktai materialinės laukujės aplinkybės, – turi atitikti ir vidujės, socialinės bei psichologinės. Visa tai turi būti vaizduojama taip teisingai, kaip tai yra privalu ir grynajai istorijai. Čia rašytojo fantazija yra aprėžta labai aiškiomis sienomis. Ir tikrai, stambieji rašytojai, ypač romanistai, XIX amžiaus viduryje pasižymėję istorinio turinio veikalais, buvo drauge ir istorikai. Prieš pradėdami meno veikalą, jie rūpestingai, kaip tikri mokslininkai, studijuodavo istorinę medžiagą, senus dokumentus, rankraščius ir kitus senovės paminklus. Studijuodavo tiek rūpestingai, kad net suvokdavo tokių dalykų, kurie pasidarydavo privalomi ir mokslinei istorijai. Teisingas praeities aplinkybių vaizdavimas istorinio turinio veikale taip pat yra būtinas, kaip dabartinį gyvenimą

liečiančiame veikale turi atsispindėti dabartis. Pagaliau, atrodo, nėra net principinio skirtumo tarp veikalų, vaizduojančių praeities ir dabarties gyvenimą. Atrodo, nedaug teklydo tie romantikai, kurie skelbė, kad dabartis nėra realybė, kad jos nė būti negali. Tikrai, kas gi yra toji dabartis? Gyvenamasai mirksnis, trumpučiukas momentas. Vakarykštė diena – jau praeitis, pereiti metai – juo labiau. Kokį laikotarpį iš faktinosios praeities reikėtų priskirti prie „mūsų laikų" ar „dabartinės gadynės" ir kokį prie praeities? Kur tos praeities riba?

Visa, kas buvo anksčiau ar vėliau, yra jau praeitis. Yra tiktai techniškas, ne principinis skirtumas: mums tolimesnė ar artimesnė praeitis.

Lygiai taip pat nėra principinio skirtumo tarp praeities ir dabarties, faktinai tolimesnės ir artimesnės praeities, vaizdavimo literatūroje. Yra vėl tiktai techniškas skirtumas.

Juo jaunesnė, juo mums artimesnė praeitis – juo daugiau yra ji mums žinoma. Žinoma iš patyrimo, iš atsiminimų, iš mūsų tėvų ir senelių pasakojimų. Suvokiant netolimos praeities rūpimus charakteringus bruožus, mums dažnai net jokių ypatingesnių studijų nereikia. Dažnai gana pasiremti sąmonėje prisirinkusia vaizdinių bei atsiminimų atsarga. Bet juo senesnė, juo tolimesnė nuo mūsų gadynė – juo mažiau ji mums bežinoma: juo daugiau ji reikia studijuoti, raustis po dokumentus ir visokias senienas. Juo gilyn į praeitį – juo ir studijos sunkesnės, nes mažiau bėra likę senovės paminklų. O kur nepadeda nė istorinės studijos, ten rašytojas šaukiasi fantaziją į pagelbą.

VI

Dailiosios literatūros veikalo istoriškumas neišsisemia aplinkybių bei apystatų teisingu atvaizdavimu. Veikalo *fabula* taip pat turi būti istoriškai teisinga. Ją bekomponuojant rašytojo teisės žymiai platesnės negu istoriko. Istorikas privalo rūpintis teisingai restauruoti įvykių eigą. O rašytojas pagal savojo meno dėsnius privalo komponuoti *pragmatišką* fabulą. Dar Aristotelis

mokė, kad fabula tai yra tam tikras faktų kompleksas. Rašytojo sukomponuotoje fabuloje vienas faktas ar keletas jų gali būti tikri, žinomi, tariant, istoriški. Rašytojo ne tiktai teisė, bet ir pareiga nustatyti fabulos faktų pragmatišką ryšį. Žinomus faktus jis gali, jis privalo papildyti pramanytais, žiūrėdamas tiktai, kad pramanytieji faktai nedisharmonizuotų su istorinėmis aplinkybėmis bei apystatomis, logiškai ir psichologiškai neprieštarautų panaudotiems žinomiems istorijos faktams. Rašytojas gali komponuoti fabulą ir iš visai nežinomų istorijoje faktų, juos visus pramanydamas, juos tiktai kontroliuodamas minėto harmoniškumo, logiško bei psichologiško nuosakumo kriterijumi.

Pagaliau rašytojas visų daugiausia laisvės turi, palyginti su istoriku, komponuodamas savo veikalo personažus. Rašytojas veikėjus gali pasirinkti istorijoj žinomus asmenis, gali jis juos ir visus pramanyti. Pramanytuosius asmenis jis gali statyti į bet kurias norimas gyvenimiškas situacijas, žiūrėdamas tiktai, kad jos neprieštarautų pirmajai premisai. Gali rašytojas savo tipus laisvai individualizuoti, gali iš jų net unikumus daryti. Rašytojas šiuo atžvilgiu savo laisvę kiek aprėžia, pasiimdamas meniškai traktuoti istorijoje žinomus personažus. Istoriškuosius asmenis jis negali statyti į tokias situacijas, kuriose jie tikrai nieku būdu nebūtų galėję būti, ypač gi į tokias situacijas, kurios prieštarauja tų personažų žinomai gyvenimo raidai. Bet rašytojas ir čia dar daug laisvės turi, – tegu tiktai sugeba ja kaip reikiant pasinaudoti. Jis turi teisę žinomus istorinio personažo bruožus papildyti pramanytais, su žinomais besiharmonizuojančiais; jis turi teisę žinomus bruožus interpretuoti, – spalvinti, niuansuoti, švelninti ar ryškinti, pabrėžti ar apniaukti, dekoruoti ar supalšinti... Tai priklauso jau nuo veikalo meniškos koncepcijos, nuo rašytojo vidujo *istorinio regėjimo.*

VII

Istorinės medžiagos traktavimas reikalauja iš rašytojo didelio darbo, didelio pasišventimo, – nepalyginti didesnio negu

„dabarties" medžiagos meniškas dorojimas. Reikalauja ir ilgų studijų, ir istorinės intuicijos, ir teisybės jausmo, ir didelio meniškumo. Ir didelio talento, kuris praeities rūpesčius ir džiaugsmus sugebėtų padaryti aktualius ne tik dabarčiai, bet ir ateičiai. Sunkus ir klampus kelias, kurį turi pereiti rašytojas, beharmonuodamas įvairiausius sudėtingus istorinio veikalo elementus į organišką vienetą, pagrįstą meniška idėja.

Kokia gi prasmė rašytojui imtis tokios sunkios naštos ir dar nuolat rizikuoti, kad jis jos nepakels, – kad jį iškeiks arba menininkai, arba istorikai, arba vieni ir antri drauge? Kokia prasmė rašytojui kinkytis į tokį jungą, kai jis traktuodamas „dabarties" ar netolimos praeities siužetus, nepalyginti mažesnėmis pastangomis, sunaudodamas mažiau darbo ir talento, gali pasiekti ne mažesnį, o gal net didesnį efektą?! Juo labiau kad nėra principinio meniško skirtumo tarp veikalų, traktuojančių praeities ir „dabarties" siužetus!.. Yra betgi skirtumas! Ne principinis, bet praktinis, gyvenimiškas, kartais gal svarbesnis už visus principus.

Visų pirma rašytojas „dabarties" negali vaizduoti. Jis geriausiu atveju tegali vaizduoti, pasakytume, *gyvenamąją* praeitį, daug kam dar gerai pamenamą. O antra, rašytoją turi skirti nuo vaizduojamojo įvykio tam tikras laikotarpis, kad jis galėtų į įvykį pažiūrėti meniškai, iš istoriškos perspektyvos. Tai yra meniškosios kūrybos sąlyga, kurią pateisino visų didžiųjų rašytojų patyrimas. Net „dabarties" rašytojas vis dėlto tam tikrame laipsnyje yra istoriškas, nors jo istoriškumas ir trumpadienis.

O dailiosios literatūros istorinio turinio veikalo uždavinys – gyvybės gijomis susieti dabartį su praeitim, – dabarties buitį sustiprinti praeities prasme. Šios literatūros uždavinys mūsų dienų gyvenimą parodyti kaip permanentinį, šaknimis sodriai įsikerojusį žilosios senovės gilmenose. Pasiremiant istorine teisybe, išraiškinti mūsų kultūrines tradicijas, sukonkretinti stiprybę, kurią iš praeities semti prisiekėme Kudirkai, – tai yra mūsų tautos gyvenime, šalia nepriklausomybės išlaikymo, gal pats svarbiausias uždavinys. Galimas daiktas, tai yra viena

svarbiausių priemonių ir pačiai nepriklausomybei išlaikyti. Tai yra toks aukštas ir didis uždavinys, kurio vis tiek reikėtų siekti, nors jis ir tūkstanteriopai daugiau pastangų pareikalautų, negu kad iš tikrųjų reikalauja.

Kai mūsų rašytojai atgaivins mums praeitį, kai mes pajusime ją, plastančią gyvą mūsų kraujuje, kai rašytojai įskiepys mums amžių vidujo patyrimo išmintį, mes gal tik tuomet teišmoksime skirti amžinuosius tautos sąmoningo gyvenimo pradus nuo šiokiadienės menkystos šiukšlių. Didelis daiktas išmokti žiūrėti istorijai į akis ir drauge ją justi savyje. Didelis daiktas išmokti suprasti tautos istoriško gyvenimo teisybę, – kaip Jurgis Baltrušaitis pasakytų:

> Mažam grūdely žiedas budi,
> Žiede – ir derlius, ir mirtis.

DRAMATURGIJA, TEATRAS IR MŪSŲ DRAMATURGAI

Mūsų teatraliniame gyvenime dramaturgijos klausimas ypač aktualus. Susibūrę dramaturgai mato lietuviškų dramos veikalų nepasisekimo priežastis tame, kad teatralai neteisingai scenoje veikalus traktuoja: sudarko ir išbrauko juos. Teatralai gi labai nepatenkinti, kad tie žemos kokybės ir dargi negausingi veikalai tesanti labai silpna medžiaga jų scenos darbams. Susidaro įspūdis, kad šalia teatro krizės atsiranda lyg ir dramaturgijos krizė... Bet apie tai netenka kalbėti, nes, be kelių dramos veikalų, mes savos dramaturgijos kaip ir neturime. Viena, rodos, yra aišku, kad negalima dabarties metu reikalauti teatrą užpildyti savos gamybos veikalais, kol jų tiek maža tėra ir kol jie žemos kokybės. Be abejo, pirmiausia reikia laukti ne jų kiekybės, bet kokybės pakilimo.

Neretai dabar pasitaiko, kad ypač autorius debiutantas savo dialogizuotame veikale prirašo labai daug literatūros, o dramos kaip ir nėra, nes jų dramatiškų veikalų rašymo būdas plaukia iš labai primityvaus dramos sankarpos taisyklių supratimo. Negilus ir neorganiškas dramaturgijos kūrybos pagrindų bei uždavinių pažinimas savaime neša pačiam dramos veikalui nepasisekimo sėklą. Norint kalbėti apie dramaturgijos formos elementus, kuriuos mūsų dramaturgai sąmoningai ar nesąmoningai aplenkia, pirmiausia reikia peržiūrėti dramaturgijos sąryšį su teatru, o čia bus jau aiškus reikalas dramaturgui pažinti teatro kūrybos santvarką.

Iš pagrindų reikia reviduoti pažiūrą į dramaturgiją kaip literatūros sritį ir pradėti žiūrėti į dramatinį veikalą ne kaip į literatūros kūrinį, bet kaip į scenos pastatymo galimybę. Dramaturgas, anot B. Sruogos, turi tapti vienas iš daugelio sudurtinių teatro meno faktorių[1]. Juk dramaturgas turi „pripildyt žodine medžiaga jo užmanytą pastatymą, vaizduotėj pamatytą spektaklį"[2].

Mokslas apie teatrą ne kaip apie dramatinę literatūrą, bet kaip apie spektaklį yra labai jaunas. Scenos meno darbuotojai pamažu skina kelią naujai mokslo disciplinai ir jų darbo dėka dramaturgija vis labiau pradedama skirti ne literatūrai, bet teatrui, kaip dramos istorija – teatro istorijai. Tiesa, kol kas labai nedaug dramaturgijos tyrinėtojų darbų, kuriuose būtų nužymėta dramatiško veikalo sąryšis su scena. Tuo tarpu apie tokį sąryšį netenka kalbėti, nes jis tikrenybėje per daug aiškus. Iš čia ir kuriasi teatrališkas metodas arba vertinimas ir nagrinėjimas dramatiško veikalo sąryšyje su scenos menu. Šiuo metodu vadovaujantis, išdirbtos dramaturgijos technikos nėra. Viskas slypi teatro santvarkoje, teatro kūryboje. Iš antros pusės, yra nustatyti dėsniai, kuriuos mes kiekviename dramatiškame kūrinyje randame. Pasirodo, kad tuos dėsnius literatas nori aiškinti vienaip, o teatralas kitaip. Teatro menas, priklausydamas nuo kolektyvinės kūrybos, visai teisingai reikalauja, kad ir dramaturgas būtų vienu to kolektyvo narių. Atidavus pirmenybę teatralui, dramaturgijos dėsniai gauna naują nušvietimą, žinoma, jeigu pjesė rašoma teatrui.

Pas mus dramaturgija dar labai mažai išskiriama iš literatūrinės tvarkos, tad visai natūralu, kad aukščiau minėtam skirtumui pagrįsti statoma visa eilė klausimų: kur skirtumas dramaturgijos, koks tas skirtumas ir, jei dramaturgija susisiekia su literatūros forma, kur tos įtakos dramaturgijoj reikia ieškoti?

---

[1] Balys Sruoga. „Vaičiūno dramaturgija". – Darbai ir dienos, Nr. 1, 1930. (*Išnašos B. Sruogos*)
[2] S. Radlov. „Statji o teatre", 1923.

Pagrindinė medžiaga, kurią apdirbinėja ir su kuria operuoja literatas, yra žodis. Kalbant apie giminingą dramatiškam veikalui vaizdavimo dinamišką sritį, mes matome, kad literatas naudojasi tik žodžiu. Jis atpasakoja savo vaizduojamus asmenis, ir jie veikia autoriaus vedami. Rašytojas visą laiką su jais. Taip pat apysakoje, romane autorius pats visą laiką veikia, sufleruoja, aiškina skaitytojui, kaip jis turi suprasti asmenų pasielgimus, šnibžda jam į ausį tų pasielgimų motyvus, kelia aikštėn jų slaptas mintis. Jis pasakoja skaitytojui vaizduojamų asmenų nuotaikas, pajautas, įspūdžius ir veikimo bei pasielgimų formą. Tuo būdu rašytojas kuria užbaigtą dalyką, nepalikdamas jokių tuščių vietų, spragų ir teisės kam kitam jį užbaigti. Todėl, vertinant literato veikalą, galima reikalauti užbaigto apdirbimo, materiališko ir morališko įtikinančio tikroviškumo, psichologiškos teisybės.

Dramatinis gi veikalas, iš vienos pusės, reikalauja, kad kiekvienas veikiantysis asmuo jame būtų charakterizuojamas ne aprašymu, bet veiksmu; charakterizuojamas savaimai, be jokio iš autoriaus pusės sufleravimo. Iš antros pusės, dramatiniame veikale ne tiek svarbu charakteriai, kiek tas veiksmas, kurį jie atlieka ir kuris taipgi negali būti aprašytas. Iš viso žodinis rezginys nėra esminis dalykas dramos veikalui. Žodžio žvilgsniu skaitant veikalą, gali atsirasti tarpų, tuščių vietų, pauzių, ir vis dėlto, jeigu dramaturgo tos pauzės vietoje, tiksliai ir teisingai padarytos, jos gali duoti daug galimumų aktoriaus kūrybai, sceniškam judesiui ir veiksmui. Žymus teatralas ir režisierius Gordonas Kreigas laiko teatralinę pjesę neužbaigta, kol ji tik išspausdinta arba balsiai perskaityta. „Ji gali būti užbaigta tik teatro scenoje. Ji būtinai turi būti nepatenkinama, nedarni, kai yra tik skaitoma arba klausoma. Ji nėra užbaigta, kol ji neturi priklausomo jai veiksmo, spalvų, linijų ir ritmo, judesių bei inscenizavimo"[3]. Tuo būdu kaip tolesnė išvada iš tos minties yra ta, kad dramaturgas stato veiksmo medžiagą spektakliui,

[3] Gordon Craig. „Iskusstvo teatra", 1912.

scenos kūrėjui – aktoriui. Todėl dramatišką veikalą galima vertinti tik išeinant iš teatro reikalavimų, iš viso spektaklio supratimo.

Dramaturgo statoma medžiaga nėra tik žodinė medžiaga, t.y. tam tikra tvarka surašyti žodžiai, kurie reiškia kad ir pasikalbėjimą dviejų ar daugiau asmenų. Šiandien jau aišku, kad ne visoks literatūros kūrinys, dargi parašytas dialogu, yra dramaturgijos kūrinys. Žinoma, orutinis dramatinio veikalo pažymys yra dialogas. Bet kad dialogas būtų dramatiškas, reikia, kad jis savy talpintų tam tikrą medžiagą kalbančiųjų asmenų veiksmui. Mūsų literatai, kurie bando ar bandė savo jėgas dramaturgijoje, kaip tik sąmoningai ar nesąmoningai aplenkia tą pagrindinį dialogo elementą. Tatai seka iš klaidingo ir tuo pačiu literatūrinio veiksmo supratimo.

Jau taip pasaulis sutaisytas, kad paprasčiausios mintys sunkiausiai ir blogiausiai pasisavinamos. Todėl visai paprasta, kad žiūrint į veiksmą iš literatūrinio taško, kaip žiūri mūsų dramaturgai, negalima nekomplikuoti paprastą mintį, tariant, išminčiauti. Juo labiau kad literatūrinis požiūris reikalauja aukštų ir gilių „materijų". Štai vienas mūsų poetas „Meno dienose" (Nr. 4), spręsdamas veiksmo sąvoką mistikos plotmėje, taip ją supainiojo, jog atrodo, tarytum veiksmas yra mistiškas, herojaus viduje kyląs aktas, kai jo vidus nesiderina su aplinkuma[4]. Vadinasi, kai herojaus vidus nesiderina su aplinkuma, tada jo viduje vyksta veiksmas (mistiškas aktas). Nežiūrint į tokį veiksmo sąvokos išsprendimą, poetas paliko nemaža vietos įvairiems spėliojimams ir „savam" supratimui. Ką darysi: kur prasideda mistika, ten atsiranda neaiškumai ir painiava. Jeigu patikėtum „Meno dienų" poetui, tai galima būtų spėti, kad galutinoj išvadoj veiksmas būtų herojaus pasitenkinimo arba nepasitenkinimo aplinkuma jausmas („vidujis mistiškas aktas"). Tada ir konfliktą galime suprasti kaip „vidujį aktą". O jeigu jausmą, „vidujį

[4] Žiūr. „Meno dienos" Nr. 4, 1934. Jonas Kossu-Aleksandravičius. „Apie mūsų dramaturgiją". (*Pabr. mūsų*)

aktą", laikyti veiksmu, tai dramaturgo darbas daug kur sutaptų su rašytojo darbu. Kaip aukščiau minėjom, rašytojas gali nusakyti asmenų nuotaikas, pajautas ir įspūdžius – pergyvenimus iš aplinkumos veikimo. Dramaturgas, vaizduodamas „mistišką vidujį aktą", eis tuo pačiu keliu. Jo veikalas bus graudūs (jei nesiderina su aplinka) pasipasakojimai apie gyvenimą kažkokio žmogaus, kurį galima bus apibrėžti visa eile vidujų – psichologiškų, o taip pat laukujų – visuomeniškų bruožų.

O vis dėlto jausmo vaizdavimas negali būti dramatinio veikalo pagrindas, nes jausmas, ypač jeigu jis dar neduoda veikiančiajam asmeniui galimumo ką nors nuspręsti, dramos veikale visada sukelia neigiamą ir nemalonų įspūdį. Dramaturgas, kaip aukščiau minėjom, stato veiksmo medžiagą aktoriui. Neigti jausmo vaizdavimą dramatiniame veikale reikia aktoriaus kūrybos sumetimais. Tokia mintis plaukia iš aktoriaus darbo mokslo – K. Stanislavskio sistemos nuotrupų.

Nors Stanislavskį kaltina kraštutiniu natūralizmu, esą jis verčiąs aktorių „pergyventi", bet toks kaltinimas neteisingas: kaip tik pas jį mes randame veiksmo mįslės išsprendimą. Stanislavskis tvirtina, kad negalima vaidinti jausmo, nes jis atsiranda kaip veiksmo pasėka. Apie jausmą aktorius turi užmiršti, juo neturi rūpintis, nes jausmas ateina savaime. Aktorius – veikiantysis asmuo – pirmiausia turi žinoti, ko jis *nori* ir ką jis *veiks*, kad galėtų patenkinti tą savo norą. Veikimo rezultate ateis jausmas, kuris bus arba patenkinta, arba nepatenkinta valia (noras). „Jausmas yra produktas valios ir sąmoningų (o kartais ir nesąmoningų) žmogaus veiksmų, nukreiptų ją patenkinti"[5]. Taigi išeina, kad veiksmas yra žmogaus (veikiančiojo asmens) pastangos patenkinti vieną ar kitą norą. Kada žmogus ko nori, jis pradeda veikti, norėdamas patenkinti tą norą. Veikimo motyvas yra noras. Paprastai veiksmo esmėje esti valios elementas, bet, kad tas veiksmas būtų dramatiškas, yra nustatyta valios kokybė. Žmogaus valios pastangos pasireiškia tada, kai valia yra aktyvioj

[5] Žiūr. B. Zachava. „Vachtangov i ego studija", 1930.

būsenoj. Kad valios aktyvumas įgautų reljefingas, dramatines formas, reikia veiksmo eigą išryškinti kliūtimis. Veiksmo procese, kai veikiančiojo asmens pastangos susiduria su kliūtimis, vyksta konfliktai, įvykiai, kurie diktuoja naujus veiksmus. Rašytojas gali parašyti „herojaus viduje kylantį mistišką aktą", bet tai nebus dramatinis veiksmas, nes čia laukujai nepasireikš veikiančiojo asmens valia. Valios pasireiškimas tegali atsirasti ten, kur veikiantysis asmuo yra priverstas kam pasiryžti, nuspręsti, ką daryti. Valios aktyvumas iškils aikštėn konflikte, kovoje, įvykyje arba kai atsiras kontrastingoji valia. Vadinasi, veiksmas negali būti veikiančiojo asmens *vidaus* dalykas – pasitenkinimas ar nepasitenkinimas. Veiksmas atsiras, kai pasireikš laukujės žmogaus pastangos patenkinti esamą norą. Tai yra ne mūsų išradimas. Tokios mintys plaukia iš Aristotelio „Poetikos": „Veikiantysis asmuo iš viso turės charakterį, jeigu kalba arba veiksmu iškels aikštėn kokį nors valios nukreipimą"[6]. Iškėlimas aikštėn valios nukreipimo – tai ir yra laukujis valios aktyvumo pareiškimas, tai yra pastatymas veikiančiojo asmens į tokias sąlygas, kuriose jis būtinai turės pareikšti savo valią, t.y. sprendimą, pasiryžimą ir galutinoj išvadoj – veikimą.

Pastatytas į tokias sąlygas veikiantysis asmuo pareikš ir savo kai kuriuos charakterio bruožus: vienas gali tose pačiose sąlygose viena nuspręsti, kitas kita; vienas gali veikti viena kryptimi ir vienaip, kitas kita ir kitaip. Iš čia – charakteris reiškiamas veikiančiojo asmens veiksmu. Jeigu rašytojas gali aprašinėti asmenį, nupasakoti jo veiksmą, nuolatos visa tai paaiškindamas, tai dramaturgas turi iš veiksmo išlipdyti, iškalti kaip skulptorius veikiantį asmenį, kuris gyvens be dramaturgo pagelbos, visoj eilėj dramaturgo sudarytų įvykių.

Aristotelis yra nustatęs nesugriaunamą dėsnį: „be veiksmo tragedija negalėtų būti, o be charakterių – galėtų"[7]. Iš čia daroma išvada, kad charakteriai nėra svarbiausias dramaturgijos

---

[6] „Poetika Aristotelia". Vert. V. Zacharov, 1895.
[7] Ten pat.

dalykas. Dramaturgas privalo daugiau kreipti dėmesio ne į charakterius, bet į veiksmų konstrukciją ir kompoziciją, tai yra į intrigos pastatymą. Pažiūrėję į klasikų dramaturgiją, matome, kad intrigos pastatymas yra tartum viso dramos veikalo šerdis. Ir Aristotelis, laikydamas fabulą faktų kompleksu, nustatė, kad „fabula" yra tragedijos (kaip dramos kūrinio) pagrindas ir tarytum jos siela, o už jos jau eina charakteriai"[8]. Veiksmo konstrukcija, intrigos pastatymas parodo, kad ir darbo būdu dramaturgas skiriasi nuo literato. „Dramos atsiradimo momentu ne tiek rašoma, kiek skaptuojama ir statoma. Tas, kuris kalba apie dramų rašymo būdą, arba visai nesupranta jos esmės, arba mažiausiai padeda, kad kiti jo nesuprastų"[9]. Veiksmo konstrukcijos supratimas mus priartina prie esminio dramos veikalo pagrindo – fabulos (intrigos), kurios paskirtyje taip pat yra dramaturgijos nuo literatūros skirtumas.

Jeigu intriga yra vienas iš literatūrinio veikalo elementų, tai dramos veikale ji yra visuma. Priešingai literatūros kūriniui, dramaturgas, išplėtodamas fabulą, turi per konfliktą ir įvykius, kontrastų sudarymo būdu, vesti ją į didžiausią veiksmo įtampą, kurioje katastrofa atsiranda kaip neišvengiamas ir būtinas aktas. Norėdamas pasiekti katastrofos momentą, dramaturgas turi turėti aiškų planą, kad nenukryptų ir nepaliktų veiksmiškai tuščių vietų. Jis negali naudotis iliustravimu ar pasakojimu, kurie neturi savyje veiksminio elemento. Nustatydamas planą, dramaturgas dėsningai derina konfliktus, įvykius, faktus. Bet jis naudoja tik tokius faktus, kurie išeina iš intrigos ir kurie eina intrigai, kurie pagal planą sprendžia aukštesnės veiksminės įtampos uždavinį.

Kokią reikšmę turi atskiras atsitikimas fabulos išplėtojimui? Atsitikimas, pirmiausia, duoda galimumą veikiančiajam asmeniui ką nors nuspręsti, t.y. pasireikšti valios aktyvumui, vadinasi, duoda galimumą atsirasti veiksmui. Antra, dramaturgas,

---

[8] Ten pat.
[9] Gessen. „Techničeskije prijemy dramy", 1912. Plačiau žiūr. Isidor Kleiner. „U istokov dramaturgiji", 1924.

naudodamas atskirą atsitikimą dramos veikale, suteikia jam ypatingą reikšmę, kuri gali turėti visai kitą svarbą negu gyvenime. Jis perkelia jį iš gyvenimiškos plotmės į teatrališką, ir tik tada jis įgauna reikšmės. Bet reikia pripažinti, kad atskiras atsitikimas yra tik akstinas, priemonė intrigai užsimegzti, bet ne pati fabula. Šitą supratimą kai kurie mūsų dramaturgai labai mažai yra įsisąmoninę. Jie kaip tik atskirą atsitikimą vartoja viso veikalo siužetui. Sakysime, net Valstybės teatro scenoje kai kurių mūsų autorių intriga apima tik iliustraciją niekingo, gyvenimiško anekdoto (arba kilnaus žygio atsitikimą). Iš čia aiškėja mūsų dramaturgų literatūriškas priėjimas prie dramos veikalo, ne kaip intrigos pastatymo, bet kaip prie savo idėjos, minties nušvietimo.

Veiksmo sąvokos išplėtimas iki „mistiško akto" atsirado ne atsitiktinai. Tai yra logiška išvada iš literatūrinio požiūrio į dramaturgiją. Aiškinti sau veiksmo sąvoką, kaip kažką aukšto ir gilaus yra lygu, anot Isidor Kleinerio, „laukti iš dramaturgo pirmiausia aukštų ir gilių idealų pastatymo... užmirštant, kad tam reikalui yra literatūros kūriniai, psichologijos etiudai, filosofijos traktatai..."[10] Visai nenuostabus ir pilnai pagrįstas įspūdis, kad mūsų dramaturgai to ir siekia. Pirmiausia jie galvoja ne apie intrigos pastatymą, veiksmo konstrukciją, bet apie tą idėją, kurią skelbs svarbiausias ir kilniausias veikalo herojus. Paskui jie pradeda galvoti, kaip čia padarius, kad ta idėja veikale būtų aiškesnė, prieinamesnė ir naudingesnė. Kitaip sakant, jie nori ją ne tik parodyti, bet ir išaiškinti. Tuo pačiu jie, kaip literatai, uzurpuoja žiūrovo kėdę ir šnibžda jam, kaip jis ją turi priimti, suprasti ir įvertinti. Čia ir pasipila eilė vaizdelių, kuriuose autorius savo mintis demonstruoja. O kur prasideda parodymas ir paaiškinimas, ten prasideda iliustracija. Autorius kaip marionečių meisteris tampo „angelus" ir „velnius" (veik. asmenis), o šie pradeda mosikuoti kumštimis ir neva kovoti mediniais kardais. Iš tikrųjų gi čia ne kovojama, bet propaguojama

[10] Ten pat.

autoriaus mintis. Čia autoriaus idėja akylandiškai iškišta, kaip vėliava ant žalgos, kurią neša bekraujės būtybės lygiu ir nuobodžiu keliu. Be abejo, tai nėra dramos kūrinys; tai yra literatūra dialogo apdarais. Tai nėra veiksmo medžiaga, tai yra jo iliustracija.

Trūkumas savos dramaturgijos yra trūkumas savų dramaturgų, kurie būtų susipažinę su teatro meno santvarka ir kurie galėtų kurti teatrui. Daugelis esamųjų mūsų dramaturgų neįsigilina į tą santvarką, nepažįsta naujų teatro reikalavimų bei uždavinių ir labai mėgsta slėptis už naudingos publicistikos arba literatūrinių vaizdelių. Jie nori opiais klausimais, kuriuos jiems iškelia prabėganti diena, kalbėti į žiūrovo makaulę ir „uždegti smegenis", bet ne konstruktuoti iš žmonių santykių veiksmą, kuris emocionaliai paveiktų publiką. Jų eilinė mintis ar išmislas greit gauna „scenišką", nuobodžią kaip pamokslas determinaciją, veikiantieji asmenys – schematiškus pavidalus, todėl jų veikalai nejaudina žiūrovo ir „neuždega smegenų".

DRAMOS VELNIAS IR GEGUTĖ

Dramaturgo kūrybos objektas – žmogus su savo veiksmais ir pergyvenimais. Jei senovės drama vaizduodavo žmogų daugiau likimo, moiros, fatumo perspektyvoje, tai mūsų laikų drama kuria žmogaus, tiksliau, žmonių charakterį, žmonių džiaugsmus, gimstančius įvairiem priešingiem charakteriam susidūrus. Aristotelis, teisybė, mokė: be charakterio galinti būti tragedija, bet ji negalinti būti be vyksmo. Tuo būdu pabrėžiama, kad draminėj kūryboj visų svarbiausia esąs vyksmas ar veiksmas, kaip seniau sakydavo. Ilgus amžius dramaturgija ir gyveno šiuo dėsniu. Vadinamoji klasinė dramaturgija, pavyzdžiui, kaip ją prancūzai atstovavo, rūpinosi ne tiek personažus, ne tiek charakterius komponuoti, kiek vyksmus; charakteriai, personažai daug kliūčių dramaturgui nesudarydavo. Juo labiau kad taip dažnai personažas tebūdavo tos ar kitos aistros, tos ar kitos pareigos, to ar kito dvasios savumo personifikacija. Susidarė net tam tikri personažų pastovūs tipai, einą iš kartos į kartą, iš tautos į tautą. Dramaturgui niekas blogo žodžio nepratardavo, kai jis, pasiėmęs senus, seniai visiems žinomus personažus, kaip tam tikrų dvasios savumų kompleksą, rūpinosi tiktai juos pastatyti į naujas aplinkybes, suvesti į naujus konfliktus, – rūpinosi seniai pažįstamų personažų pagrindu sukomponuoti naują vyksmą. Ne kartą pjesėj charakterių net visai nebūdavo. Ir šitokiomis pjesėmis teatrai misdavo ilgus metus, dešimtmečius, net amžius. Teatrai tokias pjeses vaidindavo, publika jų mielu

noru žiūrėdavo ir žiūrėdama džiaugsmingai kriokdavo. Anaiptol nesikėsinant mažinti vyksmo reikšmę dramaturgijai, tenka vis dėlto pabrėžti, kad šitokios vyksminės pjesės, – be žmonių, be charakterių, – išliko tik kaip vienas iš daugelio teatro istorijos elementų. Literatūros istorijoje jos neužėmė vietos, – jos nepasižymėjo kūrybos požymiais. Žmonių, charakterių kūryba pjeses padaro nebe vien teatro, bet ir literatūros istorijos faktais, – mažiausia, dialogizuotą rašinį be šių požymių sunku būtų pavadinti literatūros veikalu (čia nekalbama apie lyriką, ginančią savo *raison d'être* kitais ginklais). Todėl tat realizmo dvasios sukeltasai sambrūzdis prieš senąją dramaturgiją buvo ne tiktai pateisinamas, bet istoriškai būtinas. Realizmas, pradėjęs kovą su senąja tradicija smulkesniais ar stambesniais paliatyvais, baigė pasukdamas kelią 90°. Realizmas skaitytojo–žiūrovo dėmesį patraukė visai kitomis priemonėmis ir kiton vieton, – nuo vyksmo dėmesį atitraukė į žmones, į charakterius. Susirūpinta dramaturgijoj, kad vaizduojamieji asmenys būtų gyvi, būtų teisingi, kad jų pergyvenimai ir veiksmai būtų psichologiškai bei logiškai pagrįsti, kad jie būtų pateisinti net realiosios būties pavyzdžiais. Vyksmas nustojo beviešpatavęs, jis pasidarė beveik antraeilės reikšmės veiksnys. Iš čia prasidėjo nauja bėda, gal net mažesnė už senąją. Sumenkėjus, nušepus vyksmui, atsirado vadinamosios lėzedramos, su kuriomis teatras nieku būdu negalėjo susikalbėti, – neturėjo ką su jomis veikti. Ši negerovė paragino pastangas pagelbos ieškoti. Stipresnieji dramaturgijos atstovai, praeities patyrimo pamokyti, surado būdą teatro ir literatūros reikalavimams patenkinti. Vyksmo reikšmė vėl atkelta jai prideramojon vieton, vyksmą pateisina ir pagrindžia kuriamieji charakteriai bei jų susidūrimai. Vyksmas ir charakteriai sudaro organinį vienetą. Tariant L. Börnės žodžiais, mūsų laikų „drama turi būti visiškai išbaigta, savyje uždara buitis, mūsų akyse gimstanti ir mirštanti, – turinti savo nuosavią širdį, savo nuosavius sąnarius, besirutulojanti pagal savo nuosavius dėsnius, savo atmosferą ir pasaulį tiek teliečianti, kiek jai reikia iš jo maisto pasisemti".

Nuosavūs dėsniai, nuosavas kūnas ir kraujas! Ir vis dėlto tai turi būti *gyva* buitis. Turi būti logiškai ir psichologiškai įtikinama, – turi būti kūrybinė teisybė. Dramaturgas siekia skaitytojuose–žiūrovuose sukelti tam tikrų emocijų, padaryti atitinkamo įspūdžio. O to pasiekti jis galės tiktai tuomet, kai jo kuriamasai gyvenimas bus, kaip vokiečiai sako, *naturgemäss,* – atitiks žmonių ir daiktų realiąją prigimtį. Tiesa, teatras turi sau priemonių įspūdžiui pagilinti, net jam sudaryti. Nebekalbant jau apie įvairias technikines priemones, kuriomis mūsų laikų teatras yra itin turtingas, įspūdžio sustiprinimui daug gelbsti ir įvairūs dramaturgo bei aktorių, tariant italų terminu, *lazzi.* Koks ekstravagantiškas triukas, išplaukiąs iš vaizduojamųjų asmenų charakterio bei logiškai besirutulojančių situacijų, gali būti ne tik įspūdžio akstinas, bet ir pjesės pažiba, – pateisintas triukas gali būti viena poetiškų priemonių. Visa nelaimė tiktai, kad įspūdį žadiną triukai sudaro per didelę pagarbą ir dramaturgam, ir teatro žmonėm. Ir taip dažnai jie pasiduoda tokiai pagundai. Krauna ne kartą jie triuką ant triuko, jų veikimą dar vulgariu žodžiu pastiprina, publikai visokius nervus tenai kutena. Tarp scenos ir publikos, tariant teatrininkų žargonu, susidaro kontaktas. Kontaktas, pasakytume, ne blogesnis negu mūsų futbolo laukuose, kai dalyvauja „Makkabi" komanda. Tiktai mūsų „Makkabi" kojų darbymetės keliamieji įspūdžiai nėra estetinio pobūdžio. Tiek pat bendra su estetiniais pergyvenimais teturi ir scenos *lazzi* įspūdžiai, kai aktorių kolektyvas, juokus krėsdamas, tautinės bei socialinės neapykantos instinktus paspirgindamas, primena „Makkabi" komandą... Tai yra viena iš priežasčių, kodėl daug yra sėkmingų repertuaro gamintojų, – teatro ir cirko istorija žino *lazzi* nesuskaitomą daugybę, ir jų tarpe pasirinkti tam ar kitam reikalui tinkamesnius visai nesunku. Bet drauge tai yra viena iš priežasčių, kodėl toks menkas repertuaro gamintojų % patenka į literatūros istoriją kaip kūrėjai, kaip menininkai. Patenka į kūrybos istoriją tik tieji dramaturgai, kurie kuria žmones, charakterius, – *gyvą sceninę teisybę.*

Sceniškosios teisybės receptas labai sudėtingas. Drauge jis galėtų būti ir labai paprastas. Dramaturgo rankos visiškai laisvos pasirenkant vaizduotinų asmenų charakterius bei ekspozicinę situaciją. O kartą tai pasirinkęs, jis jau yra priverstas vadovautis gyvenimiškais logikos ir psichologijos dėsniais. Iš gyvenimiško patyrimo visi žinome: toks ar toks tokio būdo žmogus, atsidūręs tokiose ar tokiose aplinkybėse, tegali elgtis tiktai taip, o ne kitaip. Velnias, ne gegutė, kad žiemą kukuoja. Niekas nepatikės, kad gegutė pas mus žiemą kukuotų. Tik jos balsą žiemą išgirdęs labai nusistebės. Susijaudins dar. Tas pat ir su scenos personažais. Jei, sakysime, koks geros širdies šviesus jaunikaitis, atėjęs mylimosios atlankyti, vietoj gėlių ar šiaip įsimylėjėlių kokios dovanos jos namus padegs, efektas bus nepaprastas, publiką stačiai apglušins. Bet esmėj bus tas pats velnias, ne gegutė. Ir kaip dažnai mūsų laikų dramaturgai ir teatrininkai verčia gegutę žiemą kukuoti! Ir tai padaryti jie sugeba gana paprastomis priemonėmis.

Jie visų pirma visiškai ignoruoja faktą, kad mes jau esame išėję realizmo mokyklą, – kad toje mokykloje mes išmokome skirti gegutę nuo velnio. O antra, jie nepripažįsta patyrimo, kurį mes atsinešėme iš realizmo mokyklos, jie pasirodo esą reakcininkai liūdnąja to žodžio prasme. Taip dažnai jų amato alfa ir omega pasilieka melodramos tradicijos, melodramos – pasenusios, kadaise turėjusios savo prasmės net su tam tikru pažargoniu atspalviu, bet būna garsios itin blogo skonio požymiais. Vienus personažus padaryk geručiais, gerutėliais, išblizgintais, nulaižytais, kad net prie žaizdos dėti galėtum. Padaryk, kad jie siektų labai gilių, labai komiškų idealų, bet kad to pasiekti jiems trukdytų pikti žmonės. Ne tik trukdytų, – juos dar persekiotų, dar žiauriai skriaustų, kankintų. O tuos piktuosius galima daryti stačiai pabėgėliais iš pragaro: galima sukrauti jiems visos nuodėmės, kurias tik prisimeni, kurias tik pramanyti gali, net „grieką sodomišką“. Jei išmanai, padaryk, kad kenčiantieji stačiai fiziškai kentėtų, kad iš jų žaizdų kraujas trykštų, – pagal dėsnį, vadinamąjį simpatija, žiūrovų salė jaudinsis. Žinoma, pjesės

pabaigoj reikia, kad gerieji šiokiu ar tokiu būdu laimėtų, kad piktieji būtų nubausti už savo nedorybes, kitaip žiūrovas liks nepatenkintas, nepakankamai pamokytas. Dar didesnio pasisekimo turėsi, jei geruosius asmenis padarysi savo tautos, žiūrovų luomo atstovais, ašarotais patriotais, deklamuojančiais tėvynės gynėjais, o piktuosius – kitataučiais, tavo žiūrovų tėvynės skriaudėjais. Čia publika stačiai staugs iš pasitenkinimo, – sukeltuoju įspūdžiu net futbolo rungtynes nukonkuruosi.

Toks yra melodraminis repertuaro gamybos receptas, kitur turįs prasmės gilios provincijos ar vadinamuose liaudies teatruose. Kitur šviesuomenės teatruose jis jau itin blogai jaučiasi. Jis tenai, tiesa, ir gana kuklus: nebepretenduoja į kūrybos vardą. Tenai ir patys tokio repertuaro gamintojai žino, kad jie ne gyvus žmones, ne charakterius kuriuos kuria, bet simuliantus. Bet kituose vėl kraštuose simuliantų gimdytojai, tiksliau, patys būdami ne kūrėjai, bet simuliantai, aukštai galvas kelia ir į gerą vardą pretenduoja. Jie esą gerus jausmus žadina, bloga naikina, piliečius pamoko ir palinksmina dar juos!

Sunku, žinoma, prieš tokią pažiūrą kovoti. Džiaugiasi gi žmonės dirbtiniais briliantais, net didžiuojas jais. Vokiečiai iš bulvių medų pagamina ir sako, toks erzacas esąs geresnis už tikrąjį. Afrikos kai kurie piliečiai skardines blizgančias sagas brangina labiau už viską pasauly. Ten ir karaliaus didybės įrodymas – šimtas senatvėj gargaliuojančių gramofonų ir viena plokštelė. Kas teatre tenkinas draugiška simuliacija, tam vargu ar pagelbės bet kurie akiniai. Dėl jo ir sielotis gal neverta. Užtat daug daugiau sielotis tenka, kai jaunas gražus talentas pasiduoda piktajai pagundai, vietoj kūrybos nueina simuliacijos keliu ir kukuodina žiemą gegutę. Pigiai pasiekiamoji garbė veikia blogiau neg nuodai: kartą jos veikimo paragavus, sunku ja beatsikratyti. Kad ir kažkaip vėliau gaila pasidarytų jaunatvės, atiduotos tuščiaviduriams barškalams, jaunos jėgos nebegrįš. O kada nors, gal mirties valandą, ir sąžinė vis dėlto turės prabilti; ką ji pasakys dėl sceninės melagystės, dėl brakonieriškų instinktų žadinimo, dėl publikos skonio gadinimo, – dėl jos traukimo į apačią?

Melodraminis, mažiausio pasipriešinimo dėsnis – *la loi du moindre éffort* – pigus dramaturgui, drauge ir visai prastas kelias. Melu apeisi pasaulį, bet nebegrįši. Draminės simuliacijos kelias būtų galima tiktai tuomet pateisinti, jei nebūtų kitų priemonių žiūrovuose emocijoms sukelti. Betgi tokių priemonių yra, – ir dar kiek! Meniškų, kūrybinių priemonių, – teisybės priemonių! Apšmeižti, išniekinti žmogų, gyvą ar pramanytą, – nesunku. Dar lengviau tokiais šmeižtais sukelti atitinkamos nuotaikos piliečių smalsumą, net pasitenkinimą pagal dėsnį: ot, gerai, taip tau ir reikia, laidoke! Tik nėra dramaturgo uždavinys tikrai šmeižtais verstis, – tai juk senosios rinkos bei gyvatyno specialybė. Dramaturgo uždavinys – vaizduoti gyvus žmones, – *naturgemäss*.

Senieji romantikai, protestuodami prieš klasinės srovės dramaturgų papratimą rikiuoti žmonių personažus į angelų ir kipšų eiles, pastebėjo, kad nėra gyvenime [tokių], kurie būtų lyg vaikščiojanti dorybė be jokio tamsaus krislelio, – nėra ir tokių piktų žmonių, kurių dvasioje nieko gera nebūtų. Romantikų protestas atsidūrė kitame lazdos gale: atsirado pas juos dorybės atstovai sukirmijėliai ir visokie apylinkių razbaininkai idealistai. Esmėj sveiko protesto kraštutinumai sulygino jo vaisius su tuo, prieš ką jis buvo sukeltas. Ir romantikų personažai pasidarė simuliantais. Tai atsitiko todėl, kad ir romantikai per daug abstraktiškai suprato seną brangią dramaturgijos priemonę: kontrasto priemonę. Ir romantikai nepateisino jos iš vidaus. Realizmo mokyklos vienas didžiausiųjų nuopelnų dramaturgijai: išmokimas kontrastus vidujiniškai pateisinti. Kaip tenai yra moksle ar filosofijoj – kitas reikalas: tenai gal ir yra tik viena teisybė, kurios reikia ieškoti, dėl kurios tenka kovoti. Bet dramaturgijoj, formuojant pjesės personažus, – nėra vienos teisybės. Pjesėj kiek yra personažų – tiek ir teisybių. Yra gyvas žmogus – pačiu buvimo faktu jis jau yra teisybė, nieko ne menkesnė už kito teisybę. Blogas žmogus – teisybė? Ir dramaturgas tokiai blogybei, kaip gyvam žmogui, turi žadinti užuojautą, simpatiją? Ar ne geriau, ne naudingiau, ne prasmingiau būtų

blogybę niekinti, bausti, išmesti iš piliečių, iš visuomenės tarpo? Atsaką kadaise Iljuša Oblomovas formulavo: išmesti – reiškia užmiršti, kad šiame inde buvo aukštesnis pradas, jis sugedęs žmogus, bet vis dėlto žmogus, – ir kaip jūs jį išmesite iš žmonijos, iš gamtos, *iš Dievo malonės*?..

Sena prancūzų išmintis: *comprendre c'est tout pardonner*. Suprasti – reiškia viską atleisti. Tai yra pirminė dramaturgo pareiga. Jam visi jo personažai yra lygūs. Nėra jam blogų ir gerų asmenų, – jam yra tiktai žmonės. Viename gal daugiau gerų savumų, kitame – blogų. Toks žmogaus būdas, tokie jo įgimti savumai, tokie jo paveldėjimai, toks buvo jo auklėjimas, taip susidėjo jo gyvenimo aplinkybės – ir dabar Oblomovo: išmesk jį iš Dievo malonės!

Dramaturgas, kurdamas pjesę, formuodamas personažus, turi pergyventi nuo pradžios iki galo kiekvieno asmens vidujį pasaulį. Apibrėždamas asmenų tariamuosius žodžius ir dirbamuosius darbus, dramaturgas turi pilnu įsitikinimu atstovauti tojo asmens teisybę. Ir realiame gyvenime nuolat matome: yra visa eilė, net vienos šeimos rėmuose, gerų žmonių, o savo tarpe gražiai sugyventi, vienas kitą suprasti – negali. Taip ir pjesėje: kiekvienas personažas turi savo žmogiškąją *raison d'être*, kiekvienas yra suprantamas ir pateisinamas, bet, jiems susidūrus įvykių komplekse, – neišvengiama lengvesnė ar sunkesnė drama. Šitokių vienodų teisių, vienodų teisybių susidūrimas ir yra *naturgemäss*. Tai žiūrovuose sukels ne tik estetinių emocijų, ne tik juose sužadins gilios simpatijos scenoje kenčiantiems personažams, – tai žiūrovus atitrauks nuo šiokiosios dienos menkystės, privers juos gyventi gilesniu ir tauresniu dvasios gyvenimu. Taip gyvendami žiūrovai pasisems iš pjesės daugiau idėjų ir giliau jas atjaus negu tuomet, kai dramaturgas, privarydamas pilną sceną simuliantų, demagogiškai perša tą ar kitą idėją, – publiką moko! Ne dramaturgo darbas pamokslininkauti, – jo darbas drauge su savo personažais kentėti ir džiaugtis, ir kovoti drauge su jais, pilnu įsitikinimu palaikant kiekvieną iš kovojančių. Nėra lengvas darbas. Daug daug sunkesnis, negu

suskirstyti personažus į gerus ir blogus, publiką linksminti cirkiniais triukais ir laikraštiniais paveikslais mokyti. Sunkus tai kelias. Bet jis vienintelis, vertas menininko kūrėjo vardo. Nukrypdamas mažiausio pasipriešinimo linkme, dramaturgas gera valia pasirinks velnią, ne gegutę.

KEISTA DRAUGIJA

Prieš kurį metą „XXVII knygos mėgėjų draugijos" narys p. J. Strazdas tos draugijos posėdy paskaitė referatą apie velionį Žemkalnį. Referate buvo dėstoma, kad „Blindą" parašęs ne Žemkalnis, o Lazdynų Pelėda, kad ir „Birutę" parašęs ne Žemkalnis, o kažkas kitas, – kad Žemkalnis ir dar kitokių literatūrinių negerybių pridaręs. Draugija, išklausiusi referatą, nusprendė padėti jį į archyvą ir niekam apie tai nesakyti. Tačiau apie tokį referatą sužinojo velionies sūnus inž. V. Landsbergis ir patraukė J. Strazdą garbės teisman, kurį sudarė universiteto rektorius prof. M. Römeris, dekanai prof. V . Krėvė-Mickevičius ir prof. A. Janulaitis.

Garbės teismas, nuodugniai ištyręs reikalą, nusprendė, kad p. J. Strazdas rašė savo referatą *bona fide,* tačiau vadovavosi niekuo nepagrįstais gandais. P. Strazdo visi kaltinimai Žemkalnio adresu yra tuščias prasimanymas. (Garbės teismo platus motyvuotas sprendimas bus paskelbtas artimiausiame „Darbai ir dienos" – Hum. m. fakulteto leidinys, – tome.)

Svarstymo objektas – mūsų literatūros gyvenime gana ordinarinis reiškinys. Pavydo, šmeižtų, apkalbėjimų pas mus netrūksta ir turbūt, mūsų nelaimei, negreitai dar pritrūks. Vos tik koks kūrėjas suspėja praaugti kitus, sugeba pakelti galvą aukščiau minios, bežiūrint jis gaus akmenį iš pasalų: tenedrįsta būti stipresnis už kitus, tenedrįsta daryti geriau, negu kiti daro. Norėdamas apsaugoti savo pakaušio sveikatą, turi smukti atgal į minios lygmenį.

Jei vis dėlto užnugario herojams nepasiseka išaugusią asmenybę sudulkinti, jei dar prie jos ir joks purvas nelimpa, tai tuomet visiškai gyvenimo nebėra. Sudaroma tokios aplinkybės, kad savo tėvynėje oro pritrūksta. Taip yra, taip buvo...

Murzina, kiek įmanydami, daugiau galinčius ir daugiau dirbančius ir tuo būdu sau karjerą daro. Nenoromis vėl ir vėl prisimena senasai Roda Roda anekdotas: sudėkite murzinamų ir murzintojų nuopelnus ant svarstyklių lėkščių, murzintojai aukštai pasikels – menkas jų svoris, bet jie vis tiek šauks: žiūrėkite, kaip mes aukštai, o jie – žemai! Tokia jau murzintojų sušiukšlėjusi dvasia, kaip ją kadaise apibrėžė Krylovas: „Puskai že govoriat sobaki: ... znatj, ona siljna, kolj lajet na slona..."

Tokį nykų mūsų šiokiadienį primena Garbės teismo minėtasai sprendimas. Visiškai netenka stebėtis, kad p. Strazdas su pedantišku rūpestingumu stengėsi rankioti šmeižtus apie velionį Žemkalnį. Gyvas dar gali atsikirsti, o velionis – kurgi čia besibylinės! Gyvenimiškai suprantamas reiškinys, na, pasakytume, ir pateisinamas, nors ir nelabai toli telekiančiais motyvais. Juk ir Garbės teismas pripažino, kad p. Strazdas gandus rankioja ir juos skelbė *bona fide*. *Skelbė*, nes draugijos susirinkime paskaitytas „referatas" yra jau paskelbimas. Užtat negali nestebinti tųjų plepalų paskelbimo forma. Patrauktas į Garbės teismą p. Strazdas tvirtino turįs dokumentų, jo skelbiamų dalykų patvirtinančių. Ir vis dėlto sutiko stoti į Garbės teismą tik tuo atveju, jei iš anksto bus pasižadėta sprendimą viešai paskelbti. Tuo būdu jis gąsdino velionies artimuosius, kad jie nedrįstų rūpintis Žemkalnio garbės atstovu. Elgesio prasmė aiški:

– Žinau apie Žemkalnį blogų dalykų, bet jų neskelbiu, jūsų gailėdamasis, – turėtumėt būti man dėkingi už tai. Bet jeigu jūs jau tokie ir drįstate man prieštarauti, tai imsiu ir paskelbsiu. Patys nesidžiaugsit, – bylos verčiau nė nepradėkit!

Taip, žinoma, ponas Strazdas elgėsi taip pat *bona fide*...

P. Strazdo gandai atsidūrė „XXVII knygos mėgėjų draugijos" archyve. Archyvas – toks dalykas, kuris anksčiau ar vėliau pasiekia visuomenės žinią. Ir šis „dokumentas" kada nors būtų

buvęs paskelbtas. Tai būtų atsitikę turbūt tuomet, kai Žemkalnio laikininkai būtų jau išmirę, kai nebebūtų kas jį atsimena, – kai nebebūtų galima ar bent labai sunku būtų atstatyti teisybę. Tuomet p. Strazdo pranešimas turėtų itin svarios įtikinamos reikšmės. Istorikas turėtų teisės samprotauti: p. Strazdas Žemkalnį pažinojo; savo pranešimą skaitė rimtų žmonių draugijoje, – ir niekas neprotestavo; draugija, tiktai nenorėdama daryti Žemkalnio artimiesiems nemalonumų, to dokumentų neskelbė; matyti, tame dokumente teisybė surašyta, – kaip juo netikėti? Taip Žemkalnis visiems laikams gal būtų ir likęs vagis ir žulikas, kaip seka iš pono Strazdo pranešimo. Taip būtų prašmugeliuota į istoriją tokie bjaurūs plepalai. Ir tiktai pripuolamai pasklidus žinioms apie pono Strazdo pranešimą, sudarius Garbės teismą, pavyko atstatyti teisybę. Ko vertas pono Strazdo pranešimas, pavyko įrodyti daugiausia tiktai todėl, kad dar tebėra gyvi liudininkai, kurie Žemkalnį pažinojo ir dirbo drauge su juo.

„XXVII knygos mėgėjų draugija", tegu ir *bona fide*, savo pasielgimu vis dėlto buvo prisidėjusi prie pono Strazdo pastangų. Jos elgesys daro labai keisto įspūdžio. Kas gali būti tikras, kad tos draugijos archyvuose nėra ir daugiau panašių „dokumentų"? Ar nėra tenai kartais pranešimo, kad, sakysime, Maironis „Pavasario balsus" iš kur nors bus nudžiovęs, – kad juos parašė ne Maironis, o šiaip koks negyvėlis? O gal ir „Šarūną" parašė ne Krėvė, o kas nors kitas? Ir „Altorių šešėly" ne Putinas? Garbės teismo svarstytas įvykis yra tokios rūšies, kad jis duoda pagrindo laukti iš draugijos archyvo visokių netikėtumų. Dabar ne vienam gali ateiti mintis: ar nereikėtų draugijos archyvuose padaryti nuodugni revizija ir sudaryti visa eilė naujų Garbės teismų?

Kol kas dar nežinia, kaip pati draugija reaguos į Garbės teismo sprendimą, kaip ji stengsis atstatyti visuomenės akyse savo vardą, kurį p. Strazdo žygis sukompromitavo. Šiaip ar taip, draugijos vardas dabar labai daug priklausys nuo to, kaip ji pateisins savo keistą su Strazdo referatu elgesį, kuris buvo ne istorijai ir ne teisybei patarnavimas...

LITERATŪROS PREMIJAS PADALINUS

Visuomenės gyvenime reikalingi visokie autoritetai, tai aišku. Gerai išauklėtas tautipatriotiškai nusiteikęs pilietis prieš autoritetus iš tolo lenkia galvą, – ir gerai daro. Ir ant širdies lengviau, ir nugarakauliui laisviau judėti, ir smegenyse ventiliacija kažkaip pati savaime pasidaro. Autoritetas yra autoritetas ir taškas, – kaip Bulota sakydavo.

Kartais gyvenime ir autoritetai nusileidžia iš aukštybių į šiokiadienio piliečio lygmenį ir paaiškina tą ar kitą savo žygį, savo veiksmą ar nusprendimą, – paaiškina tiesiem, kurie nieko ar nelabai ką tesupranta. Ir autoritetui sveikiau, kad jį bent retkarčiais minia suprastų. Kartais ir jam svarbu, kad kiti žinotų, kokiais sumetimais tas ar kitas žingsnis nužengtas. Jeigu tikrieji sumetimai dažnai ir nėra skelbiami, – mat minia nesupras, neįvertins, – tai paskelbiami kiti, oficialieji, viešai pasakomieji motyvai, kad minia bent turėtų iš ko pasimokyti.

Tokios pilietiškos mintys lenda pačios į galvą kaip muselės į medų, belaukiant gausiųjų šiais metais literatūros premijų padalinimo visuomeniškų vaisių. Tikrai, vaisių. Žinia, premijos jau seniai padalytos ir dalinimo ceremonija iškilmingiem atlaidam prilyginta. Tačiau visuomenišku atžvilgiu tokia atlaidinė pabaiga nėra tiek naudinga, kiek galėtų ir turėtų būti naudingas premijų padalinimo procesas.

Premijom dalinti buvo sudaryta visa eilė autoritetingų komisijų, susidedančių iš žymių ir garsių žmonių. Darbą jos padirbo pavyzdingai puikiai. Tiktai iki šiol dėl kažkurių nežinomų

priežasčių tebėra nepaskelbti komisijų posėdžių protokolai bei to ar kito premijos paskyrimo motyvai. O motyvų paskelbimas nėra tuščio formalumo atlikimas, – tai turėtų gilios visuomeninės, kultūrinės ir pedagoginės reikšmės.

Visos autoritetingosios komisijos darbą dirbo ilgai ir rimtai, kruopščiai ir bešališkai išnagrinėjo visus veikalus, premijų reikalui tinkamus, ir parinko pačius geriausius, pačius tobuliausius. Komisijų sprendimas yra autoritetingas ir teisingas, kaip ir kiekvieno teismo sprendimas, – dėl to niekas nė nebando abejoti. Tiktai nelabai gerai, kad komisijų sprendimų gilioji išmintis nepakankamai šviesiai pasiekia plačiosios visuomenės sąmonę. Juk kitas neišmanėlis stačiai kalba: kol sprendimų motyvai tebėra nepaskelbti, tol ir visa premijų dalinimo ceremonija tebėra panaši į tamsią loteriją, – tarytum ištraukei laimingą bilietą – ir yra premija; loterijoj ištraukęs tuščią bilietą ir lieki tuščias, tavęs visai nėra... Toksai loterijiškumo principas pagal neišmanėlių išmanymą ir buvęs itin pabrėžtas premijų dalinimo atlaiduose, kad tikrai susidarytų įspūdis: premijuotieji veikalai yra dangus mėlynasis, o nepremijuotieji – nė pragaro vartų neverti. Dalinimo teatrinė forma esą šio tikslo pirmoj eilėj ir siekusi, – atitinkamai ji ir surežisuota buvusi... Taip kalba neišmanėliai, – jų kalbos niekuo nėra pagrįstos. Bet ir neišmanėlių negalima būtų per daug rūsčiai smerkti: aukštųjų komisijų autoritetingasai sprendimas be atitinkamų paaiškinimų neišmanėliam kartais yra sunkiai suvokiamas.

Pavyzdžiui, Spaudos fondo premiją už geriausią literatūros veikalą gavo p. Matas Šalčius. Bet yra pas mus tokių neišmanėlių, kurie p. M. Šalčiaus veikalą laiko feljetonų rinkiniu, ir dar ne per daug vykusiai parašytu. Kitas gi sako: tiek daug pasaulio mačius, tiek daug pergyvenus, buvo galima nepalyginti geriau bent įspūdžius aprašyti. Net patsai p. M. Šalčius būtų galėjęs tai padaryti, jei į savo darbą būtų rimčiau pažiūrėjęs, nebūtų taip skubėjęs, būtų pasistengęs duoti nors trupučiuką literatūrinės formos. Kai kurie gimnazijos mokytojai skundžiasi, kad jiems gimnazistai neklaužados gyventi neduoda: pasakyk ir pasakyk, ką bendra su dailiąja literatūra turi p. M. Šalčiaus veikalas? Ir šiaip aiškini, ir taip aiškini, o gimnazistai vis savo kartoja: turbūt

tai yra todėl literatūros veikalai, kad viename lange su literatūros veikalais guli? – todėl ir Spaudos fondas deda antraštę: „Geriausias literatūros veikalas"? Žinoma, blogi tie mokytojai, kurie nesugeba gimnazistam tokių dalykų išaiškinti. Bet gyvenimas pasilieka gyvenimas. Būtų labai pravartu, kad autoritetingoji komisija ateitų į pagalbą ir išdėstytų neišmanėliam, kokie tikrai yra to veikalo literatūriniai nuopelnai. Komisijos vardo autoritetingumas reikalaute reikalauja užčiaupti neišmanėliam burną. Juo labiau kad nė viena spausdinta recenzija tą veikalą iki šiol nėra pripažinusi dailiosios literatūros kūriniu.

Arba vėl – „Sakalo" premija. Už eilėraščius ji atiduota p. A. Miškiniui. P. Miškinis, žinoma, didelis talentas, nėr žodžiui vietos. Bet „Sakalas" pereitais metais išleido ir p. Kossu-Aleksandravičiaus eilių knygą. Ir p. Kossu-Aleksandravičius, rodos, nėra jau toks blogas poetas. Kiti net tikina, kad jis esąs net labai geras, didelio didelio masto poetas. Tuo tarpu premijų dalinimo režisūra jį visiškai nustelbė. Susidarė įspūdis: p. Miškinis yra labai didelis poetas, o p. Kossu-Aleksandravičius visiškai nėra. Sprendėjų komisija, taip darydama, žinoma, žinojo, ką ji daro. Gal ir tikrai p. Miškinis, palyginti su p. Kossu-Aleksandravičium, yra milžinas. Bet be atitinkamų paaiškinimų tai dar nelabai aišku. Savaime suprantama, abejoją skeptikai – joks autoritetas palyginti su aukštąja sprendėjų komisija. Užtat tos komisijos yra tiesioginė visuomeniška pareiga autoritetingai paaiškinti, kuriais sumetimais p. Miškinis turi būti laikomas milžinu, o p. Kossu-Aleksandravičius – nykščiu. Šiuo atveju visuomenėje neturėtų pasilikti jokių abejonių. Reikia gi neišmanėlius pamokyti. Reikia gi ir visuomenės literatūrinis skonis auklėti.

Arba vėl – „Aukštųjų Šimonių...". Amerikoniška šio veikalo reklama paklusniesiem piliečiam tarytum kalte kala į galvą: šis veikalas yra nepalyginti geresnis, aukštesnis, tobulesnis, meniškesnis už visa, kas yra, buvo ir bus mūsų literatūroje, – kad visa kita prieš tą veikalą yra tik dumblas prieš saulę. Bet ne visi mirtingieji pasižymi šventųjų savumais, – ne visi gali stačiai žiūrėti į saulę. Kitas gi, saulės nematydamas, net abejoti ima dėl jos šviesybės.

„Lietuvos žinių" kritikas p. J. Šimkus toje saulėje net mėnulio šviesos nedaug tesurado. Nedaug daugiau jos rado ir „Kultūros" kritikas p. Korsakas-Radžvilas. Kiek daugiau šviesos rado, bet vis dėlto saulės liepsnose nenupliko ir „Naujosios Romuvos" bei „Židinio" kritikai. Kiti gi neišmanėliai tame veikale tepripažįsta tiktai gamtos lyriką ir neranda jame nei fabulos, nei vietos bei laiko pažymių, nei visuomeninių santykių, nei psichologijos, nei ryškiau apibrėžtų personažų, neranda net elementarinės romano technikos, juo labiau neranda jokio tenai būties romano. Esant šitokiom abejonėm, – esame tikri, nepagrįstom, – sprendėjų komisijos būtų šimteriopa pareiga tas abejones išsklaidyti ir į dulkes sumalti pastangas užtemdyti saulę, savo gaivinančioje šviesoje paskandinusią visą kitą mūsų literatūrą, menkystos vardo tevertą.

Anaiptol nesikėsinant žeminti aukštųjų komisijų autoritetą, vis dėlto tenka pabrėžti, kad visuomenė laukia jų įstatymingo žodžio. Jos negali teisintis: padalinom premijas – ir baigta. Teisybė, Žemės ūkio parodoje komisija, dalinanti premijas karvėm ir vištom, savo sprendimų viešai nemotyvuoja. Bet literatūros dalykam tai blogas pavyzdys. Meno veikalas – ne višta ir ne karvė. Čia pasiaiškinimas yra būtinas. Juo labiau kad pasiaiškinimas autoritetui nekenkia. Net pats Mussolini savo mintis bei veiksmus aiškina ir fašistų taryboje, ir spaudoje. Pagaliau niekas nereikalauja, kad autoritetingosios komisijos skelbtų tikruosius motyvus, kuriais jos vadovavosi, dalindamos premijas. Būtų jau daug padaryta, jei jos paskelbtų bent oficialiuosius, plačiosiom masėm skiriamus ir suprantamus motyvus, – kad juos paskelbtų bent pedagoginiais bei pilietiniais sumetimais...

Nesant komisijų pasiaiškinimo, tai yra sprendimų motyvavimo, pačios premijos nustoja platesnės visuomeniškos reikšmės. Kitam susidaro įspūdis, kad visas tas reikalas yra grynai vaidybinis sumanymas. Įspūdis, žinoma, klaidingas. Bet esamoje padėtyje iš jo negalima atimti pilietybės teisės. Tas įspūdis turėtų būti kuo greičiausia atitaisytas, – aukštųjų komisijų autoritetingumas nuo to nė kiek nenukentėtų, – jis dar *nauja* spindinčia aureole pasipuoštų.

PRIPAŽINKIME NUOSAVYBĖS TEISĘ IR RAŠYTOJAM!

Civil. Kod. X t. 1 dal. 695 straipsnio 39§ leidžia chrestomatijų, „deklamatorių" bei įvairių rinkinių sudarinėtojam persispausdinti svetimo veikalo ištraukas, net ištisus nedidelius veikalus, – tų veikalų autoriam galima už tai nieko nemokėti. Taip pat leidžiama tai daryti ir veikaluose, kuriuos veikiantis rusų įstatymas apibrėžia kaip „sostavliajuščeje samostojateljnoje celoje". Įstatymas buvo sudarytas atsižiūrint prieškarinės Rusijos reikalų ir gyvenimo aplinkybių. Tenai, galimas daiktas, šitoks svetimos nuosavybės atžvilgiu liberalizmas gal ir turėjo savo prasmės. Tačiau mūsų gyvenimo praktikoj tasai liberalizmas virto sunkia literatūros našta, skriaudžiančia rašytojus ir literatūrą, kenkiančia švietimo darbui ir ne kartą skatinančia diletantizmą.

Chrestomatijos bei įvairūs poezijos, prozos, „nagrinėjimų" ir panašių dalykų rinkiniai paprastai yra sudarinėjami, kaip sakoma, su žirklėmis, – sudarinėtojas jokios savo kūrybos į rinkinį neįneša. Veikiąs įstatymas tokį sudarinėtoją laiko rinkinio autoriumi, – rinkinio autoriaus teisės priklauso jam. O sukrovė jis į rinkinį svetimus veikalus, tų veikalų autorių sutikimo net dėl mandagumo nesiklausdamas ir, žinoma, autoriam nė cento nesumokėdamas. Gi pats už rinkinį ima honorarą, – ima už svetimų veikalų persispausdinimą. Kalbant nebe civilinio, bet kriminalinio kodekso terminais, toks kirpikas pasisavino visos

eilės žmonių darbą pasipelnymo tikslais. Kriminalinis kodeksas tokį darbą gana rūsčiai kvalifikuoja, o civilinis kodeksas tai nelaiko negarbingu dalyku. Net skatina. Gal tikrai svetimų veikalų, svetimo turto nusavintojai nieko bloga nedaro, gal jie net literatūrai nusipelno?

Vyresniųjų gimnazijos klasių mokinys ar šiaip pilietis, pasiskaitęs veikalų turinio santraukos bei ištraukų chrestomatijose, retai kada pačius veikalus beskaito. Mūsų literatūra nėra jau tokia plati, kad būtų galima vyresnių klasių gimnazistus atpalaiduoti nuo pareigos paskaityti ištisai bent tuos veikalus, kuriuos mini mokyklinė literatūros istorijos programa. Chrestomatija, išvaduodama gimnazistus iš tos pareigos, skatina tam tikrą apsileidimą ir tinginystę, – švietimo darbo skatinimu tai jau nebūtų galima pavadinti.

Geriausią rinką Lietuvoje turi vadovėliai bei šiaip mokyklos reikalam pritaikytos knygos. Dėl vadovėlių išleidimo leidėjai net varžosi tarpusavy, tuo tarpu literatūros veikalui leidėjas ne visuomet lengva surasti. Chrestomatijos, pritaikytos gimnazistų nerangumo reikalam, atima iš literatūros veikalų rinką, jos gyvenimą dar labiau apsunkina. Rašytojas už savo darbą gauna ir taip čiūdną atlyginimą. Rašytojas kuria veikalą ilgus mėnesius, net keletą ar keliolika metų ir gauna honoraro 10–15% brutto kainos, retai kada 20% ir tik išimtiniais atvejais – 25%. Knygų gi pardavėjas už tai, kad jis dažniausiai komisan gautą knygą parduoda, gauna 35% brutto kainos. Skaičiai komentarų nereikalingi, – jie vaizdžiai parodo, kaip vertinama rašytojo ir pardavėjo darbas. Pardavėjas mokesčius moka? O rašytojas ar nemoka? Pardavėjas iš verslo savo gyvena, puošnius namus statydinas, o rašytojas ne tik iš savo literatūros darbo negali pragyventi, jis gyvenime daug žemiau atsiduria už pardavėją. O įstatymas dar leidžia chrestomatijų kirpikam rašytojus viešai apiplėšti!

Leidiniai, kuriuos įstatymas vadina „sostavliajuščije samostojateljnoje celoje", mūsų gyvenime maža kuo skiriasi nuo chrestomatijų. Sakysime, yra jau mum tokių neva literatūros istorijos vadovėlių, kuriuose tėra tiktai svetimų veikalų turinio

atpasakojimas bei tų veikalų ištraukos. Teisybė, tos ištraukos esti susietos autoriaus sukombinuotais pasakymais, kurių atsiradimas mažai tesuprantamas (pvz., „Krėvės apysaka „Skerdžius" yra parašyta beletristiška forma..."), kuriuose kūrybos elementai sunku būtų įžiūrėti. Rašytojų atžvilgiu šitokių veikalų sudarinėtojai elgiasi taip pat, kaip ir chrestomatininkai.

Šiomis pastabomis anaiptol nenorime paneigti chrestomatijų bei panašių rinkinių egzistencijos teisę. Jeigu jau yra tokių dalykų pareikalavimas, jeigu Švietimo ministerija juos toleruoja, tai bent jų sudarinėjimas turėtų būti džentelmeniškesnis bei kultūringesnis, turėtų būti atitaisyta rašytojam daromoji skriauda. Veikiantysis įstatymas rašytojų nuosavybės teisių pakankamai neapdraudžia, o mūsų literatūriniai barzdaskučiai nėra linkę pasižymėti džentelmeniškumu. Iš to seka, kad reikia pakeisti minėtasai įstatymo paragrafas, atsižiūrint mūsų gyvenimo realiųjų aplinkybių ir panaikinant svetimo darbo nusavinimo paprotį literatūros srity. Čia berods Kultūros departamentui būtų gražios progos parodyti iniciatyva ir kultūros darbe: atrodo, galėtų jisai pasirūpinti tokiu įstatymo pakeitimu...

LEGALIZUOTAS LITERATŪRINIS BANDITIZMAS

Civil. Kod. X t. 1 dal. 695 straipsnio 39§ chrestomatijų bei įvairių rinkinių sudarinėtojams persispausdinti svetimo veikalo ištraukas, net ištisus nedidelius veikalus, už tai veikalo autoriui nieko nereikia mokėti. Taip pat leidžiama tai daryti ir veikaluose, kuriuos veikiantis rusų įstatymas apibrėžia „sostavliajuščeje samostojateljnoje celoje". Šis įstatymo liberalizmas mūsų gyvenimo praktikoj virto tikra nelaime, skriaudžiančia rašytojus ir literatūrą, kenkiančia švietimo darbui ir skatinančia diletantizmą bei dvasios tinginystę.

Chrestomatijos bei įvairūs poezijos, prozos, „nagrinėjimų" rinkiniai yra sudarinėjami pas mus žirklėmis, – sudarinėtojas jokios savo kūrybos į rinkinį neįneša. Bet jisai sulig įstatymo yra laikomas to rinkinio autoriumi, – rinkinio autoriaus teisės priklauso jam. O sukrovė jis į savo rinkinį svetimus veikalus, tų veikalų autorių nesiklausdamas ir, žinoma, jiems už tai nieko nemokėdamas. Pats už rinkinio sukirpimą ima honorarą, – ima jį už svetimų veikalų persispausdinimą. Vartojant gyvenimiškus terminus, toks kirpikas pasisavino visos eilės žmonių darbą pasipelnymo tikslais. Įstatymas tokio kirpiko nelaiko žuliku, nors visose kitose gyvenimo ir nuosavybės srityse tokie darbai kvalifikuojami kaip aiški žulikystė.

Ką toki kirpikai literatūrai bloga daro? Štai ką:

1. Vyresniųjų gimnazijos klasių mokinys ar šiaip pilietis, pasiskaitęs veikalų turinio santraukos bei ištraukų chrestomatijose,

retai kada pačius veikalus beskaito. Mūsų literatūra nėra jau tokia plati, kad būtų galima vyresniųjų klasių gimnazistus atpalaiduoti nuo pareigos bent svarbesnius mūsų literatūros veikalus pasiskaityti. Chrestomatijos, juos išvaduodamos iš tos pareigos, skatina jų dvasios tinginystę ir platina diletantizmą, – todėl jos ir kenkia švietimo darbui.

2. Geriausią rinką Lietuvoje turi vadovėliai bei šiaip mokyklos reikalams pritaikytos knygos. Dėl vadovėlių išleidimo leidėjai net varžosi tarpusavy, tuo tarpu kai literatūros veikalui ne visuomet rasi leidėją. Chrestomatijos, tarnaujančios mokyklų reikalams ir platinančios mokyklose diletantizmą, atima iš literatūros veikalų rinką, – jos skurdų gyvenimą dar labiau apsunkina.

3. Rašytojas už savo darbą gauna ir taip elgetišką atlyginimą; rašytojas rašo veikalą ilgus mėnesius, net keletą ar keliolika metų ir gauna honoraro 10–15% brutto kainos, retai kada – 20% ir tik išimtin[i]ais atvejais – 25%. Knygų gi pardavėjas už tai, kad jis dažniausiai komisan gautą knygą parduoda, gauna 35% brutto kainos. Taip liūdnai pas mus vertinama rašytojo ir pardavėjo darbas! Pardavėjas mokesčius moka? O rašytojas – ar nemoka? Ir dar chrestomatijų ciriulninkams leidžiama rašytojus viešai apiplėšinėti!

4. Leidiniai, anot įstatymo, „sostavliajuščije samostojateljnoje celoje", mūsų gyvenime maža kuo skiriasi nuo chrestomatijų. Sakysime, yra jau mums tokių neva literatūros istorijos vadovėlių, kuriuose tėra tiktai svetimų veikalų turinio atpasakojimas bei tų veikalų ištraukos. Teisybė, tos ištraukos surištos autoriaus sukombinuotais pasakymais, – deja, tiktai tie pasakymai kartais per daug analfabetiški (pavyzdžiui: „Krėvės apysaka „Skerdžius" yra parašyta beletristiška forma" – *risum teneatis*...!). Ir šitokių leidinių autoriai verčiasi tokiu pat apiplėšinėjimu, kaip ir chrestomatijų kirpikai.

5. Naudojasi, pelnosi svetimu darbu. Kad nors atsiklaustų autoriaus! Bet kur tau! Net tokio elementaraus mandagumo jiems neužtenka: apiplėšė ir džiaugiasi kuo ramiausia sąžine! Ir kaip nesidžiaugs: įstatymas leidžia taip plėšikauti.

Todėl tat rašytojų pareiga pasirūpinti, kad šis įstatymo straipsnis, visai neatitinkąs mūsų gyvenimo sąlygas, būtų tuojau pakeistas, – atitaisyta rašytojams, literatūrai ir švietimo darbui padarytoji skriauda.

PERSIKAS LIETUVOJ

P. Cvirkos „Meisteris ir sūnūs"

Keistą įspūdį įgauni beskaitydamas „Meisterį ir sūnus"... Lengviausia jį galima išreikšti vaizdu: rudenį, kai saulė spindi beveik tiek, kiek Deveikienės akys (per padidinantį stiklą įžiūrėtų motociklą), įsėlini į kuklų lietuvišką sodą ne pasmaguriauti, bet šį tą pagromuloti; dūlinėdamas tarp medžių užtinki... Kas per „nogla"? Kabo ant plonos šakelės rožiniai fioletinis, tartum sušalusios mergaitės skruostas, aksominis vaisius... Persikas! Nuraškai ir atkandi. Taip, nors ne toks saldus ir sultingas, bet vis dėlto tikras persikas... Prie mūsų klimato ir palšo dangaus? Oo, čia esama gudraus daržininko! Be to, jis ir išdaigininkas; medis – dvišakas; ir va, šalia murkso paprasčiausia juodslyvė; priskiepyta prie persiko, ne kitaip...

P. Cvirkos naujame romane švaistos pernelyg egzotiški tipai, lietuvio akimis žiūrint, – juokdariai, sangvinikai, sąmojingi plepiai, karštakošiai. Autorius sakosi radęs Lietuvoje nederlingos žemės kampelį, išimtinai apgyventą šitokiom būtybėm:

> Pagramančio žmonės nepratę dideliam žingsniui, lėtam mostui, – viskam greiti: čia verkia, čia juokiasi (p. 7).

Be didelio noro galima linktelti galva, kad tokių esama aukštaičių (tik ne suvalkiečių) tarpe. Bet jei tikėti geografiniam (tikram) pavadinimui, tai reikia pasakyti, kad Tauragės apskrity, žemaičių tarpe, jų kuo mažiausiai. Bet patikėsim autoriui, kad jie susibūrė į atskirą „kulioniją", tartum tyčia.

Iš kur tas žaismingumas, tiesiog nuvaidintas optimizmas (vsio tryn trava), lyrizmas, rimuoti posakiai, patarlių gausybė, atsainus nerūpestingumas, slidinėjimas rimtų dalykų paviršium, viską nulemiąs sąmojis ir juokas, juokas? Ką pagaliau autorius norėjo visu tuo pasakyti – ir labai įgudęs skaitytojas jokiu būdu nesuvokia. Petras Cvirka rodo cirką! – norisi sušukti sužavėtam jo žodžių akrobatika ir užkrėstam pagunda rimuoti. Pabaigus knygą skaityti, galvoje pradeda kažkas knibždėti, šmėsoti kažkokie neaiškūs vaizdai: lyg dalykas ne naujas, kažkur jau patirtas, visuma kažką primena... Taip, taip... Romain Rolland'o *Colas Breugnon* (Mikalojus Brenjon). Senokai skaitytas – suku į knygyną.

Prakalboje į *Colas Breugnon* Romain Rolland rašo:

> Romano „Jean-Cristophe" skaitytojai turbūt nelaukia šitos naujos knygos. Jis juos nustebina ne daugiau kaip mane patį...
>
> Tai lyg poveržis į laisvę po 10 metų nelaisvės „Jean-Cristophe" šarvuose, kurie, nors iš pradžios man ir tiko, paskui tapo ankšti. Aš pajutau savy reikalavimą palaidos gālų linksmybės, taip, palaidos iki atžarumo...
>
> Tegul jie [skaitytojai] vis dėlto ima šitą knygą tokią, kaip ji yra; joj rasi apvalumą ir tiesumą; ji nesikėsina pakeisti arba išaiškinti pasaulį, nei politikos, nei metafizikos joj nėra, tai grynai prancūziška knyga, kuri juokias iš gyvenimo, nes jį myli ir puikiai jaučias...

Ir štai, sulyginus abi knygas, dar kartą perskaičius nuo pradžios iki galo, iš karto nedrąsiai, paskui vis atkakliau lenda neįprasta, gal net absurdiška pirmuoju žvilgsniu mintis: P. Cvirka sumanė nurungti Romain Rolland'ą, kaip mažiukas meisteris Deveika milžiną Adomą Rajauską parversti ant žemės (p. 232), kad ir patrūkti, o paskui

> – Aržuolą tokį parovus duokit pasilsėt (p. 233).

(Iš tikro, pasikalbėjime su „Lietuvos žinių" bendradarbiu P. Cvirka pareiškė norįs atsikvėpti po sunkaus darbo, nes esą daug triūso pašventęs studijuodamas Juškos žodyną, patarles ir priežodžius ir lietuviškų vestuvių apeigas).

Brenjono lūpomis Romain Rolland pareiškė:

> Norėtųsi man juos [keiksmus] pakartoti, bet laiko nėra; tačiau aš juos įdėsiu į rinkinį, kurį rengiau jau 12 metų, visokių galų riebių, nešvankių posakių, patarlių, juokų rinkinį...

Ar reikia pridurti, kad čia – aiškios varžybos? Ką tie galai, nivemiečiai! Mes, lietuviai, irgi turim susitaupę patarlių – koncentruotos išminties lobį ir mokam kvatotis dar garsiau negu jie, nors slampinėjam po apsiniaukusiu dangumi.

Romain Rolland pasirinko XVI amžiaus Burgundiją, kur klestėjo menas, ypač architektūra ir skulptūra, kur iki šiol stovi Vézelay bažnyčia – puikus architektūros paminklas, kur nusirpsta vynuogės ir derlingais metais nėra kur jų dėti, pripildo jom ne tik kubilus, bet taip pat rėčkas ir lovius, kraštą, pagarsėjusį visame pasaulyje žinomom markėm vyno, kur mielės rūgsta net žmonėse, kur karšta saulė subrandina trykštantį linksmybe ir juoku pietiečių temperamentą. Tad ten, mieste Clamecy, gyveno stalius skulptorius, pėsčias nukeliavęs į Mantua mokytis glaziravimo ir kitų meno paslapčių, 50 metų vėtytas ir mėtytas, išmatavęs visus Prancūzijos kelius, smagaus žodžio ir gero vyno (kaip kiekvienas burgundas) mėgėjas, vargo ir nelaimių nesugniužintas Mikalojus Brenjon.

XVI amžius? Vilkas žino, kaip tada buvo su lietuviais miesčionim, tuo labiau – amatininkais. Gal jų – nė šnypšt. Kas kita 1904–1905 metais: aišku kaip ant delno.

Toliau galima varyti lygiagretes. Clamecy priešpastatomas Pagramantis. Ten esą tiek amatininkų, kad jais galima aprūpinti geroką Lietuvos plotą. Savaime suprantama, kad stalių taip pat netrūksta. O ar mūsų dievdirbiai – ne skulptoriai? Ana, jų kūriniai – kryžiai, Jonai Nepomukai, po visą Europą keliauja, puikias parodų sales puošia. Tad meisteris Deveika ne iš kelmo išspirtas – namie raugintas menininkas, šventaisiais nusėjęs visą apylinkę. Į Brenjono rimus atsako Deveikos atžala ir draugas (anot Colas, geriausias jo bičiulis – jis pats), beveik antrininkas – pažangus siuvėjas Krizas, iš Dievo malonės poetas ne mažiau skambiais rimais:

> – Dominyk, atardyk, Matauš – prosas atauš!
> – Ratas ratą vijo į Kalvariją (p. 43).

Burgundai, tie bjaurybės, puikų vyną raugė. Bet ir mes turim kuo pasigirti:

Kuo labiausiai gali didžiuotis Pagramantis, jeigu ne alumi! Čia jo gamintojai tokias receptų galybes žino, kad nė į penkių jaučių odą nesurašysi. Kiekvienas sklypininkas, nors ir plikis, smaigsto savo palangėj kartis apvyniams kerotis... (p. 8)

Jeigu atvažiuos prancūzai prašyti receptų, – neduosim: nekvaili pakirsti tautiškos pramonės šaką.

O kaip lietuviai moka girkšnoti alutį, galime įsitikinti skaitydami tuziną puslapių (12–24). Ne, tai ne alus liejas iš ąsočio, bet midus! Skaitytojas čiulpia be atsikvėpimo iki pat dugno alvutę – skyrių ir gailisi, kad jau nebeliko. Brenjonai (ir tu, pasislėpęs už jo nugaros, Rolanai), sugėdintas esi, šalaputre, nieko panašaus tau neatsitiko! Vienas taškas meistrų, tuo pačiu ir Cvirkos, naudai.

Brenjon varo šeštą dešimtį, bet dar stipresnis nei ąžuolas, [turi] sveikus dantis ir nors žyla, bet neplinka. Meisteris Deveika atrodo kiek vyresnis, taip pat žilas; o savo jėgą jis pademonstravo įtikinamiau negu jo konkurentas – parito Rajauską.

Linksmuolis galas turėjo žmoną – medinį pjūklą. Leiskim jam pačiam paplepėti (nors patrumpinę, nes *galai tokie pat plepiai, kaip ir Cvirkos lietuviai!* (Red. pabr.)

... Bet mano žmona, velniai griebtų [*mano pabr.*], pasiliko! Paklausykit, kaip ji šūkauja. Ech, Brenjon, laimingas šunsnukis! Tau visi pavydi. Ką gi, ponai, nors žodelį tarkit, atiduodu – imkit...

Ach, kaip ji blaškosi, rankom mosuoja, savo ilgėniške figūra užpildo visą namą...

... Štai jau greit sukaks 30 metų, kai mes kartu... Kipšas žino, kaip tai atsitiko... Aš mylėjau kitą, bet toji tik pasijuokė iš manęs... Ji [žmona] mylėjo mane... Nukamuotas persekiojimų [kaip kvaili vyrai!], gal iš gailesčio... aš susituokiau. Ir nuo tol aš laikau savo namuose dorovę. Ji man keršija už savo meilę... Bet aš įsimylėjęs savo ramybę ir ne tiek esu kvailas, kad dėl barnių liūdėčiau. Lietus laša – nepratašo, kai ji griaudžia – ašei snaudžiu, ji grūmoja – aš kvatoju...

Tačiau kai jis sužinojo, kad jo pati prie mirties, skubėdamas namo, jis taip galvojo:

... Mat galima savo pačios nemylėti, galima graužti kits kitą dieną ir naktį per ketvirtį amžiaus, bet kada benosė mirtis ateina paimti tą, kuri, arti prisiglaudus, siaurame guolyje šildė tave tiek metų ir savo liesam kūne

išnešiojo tavo sėklą – kažką čion jauti, gerklėj tartum kukulis; tai lyg dalis nuo tavęs atsiskiria; ir nors ji negraži, nors amžinai tau kliudė, vis dėlto skaudu dėl savęs, dėl jos... Atleisk, Viešpatie, myli...

Cvirka paabejojo savojo meisterio stoicizmu, gal todėl, kad Deveika ničnieko nežinojo apie Katoną ir neturėjo tokio apsiskaičiusio draugo, kaip buvo notaras Paillard (čia kaltos aplinkybės, ne autorius), tat jis turėjo vedybų problemą paprasčiau išspręsti: senukas mylėjo savo senutę. Štai kokios jo mintys:

Velniai rautų! [Mano pabr.] Jeigu karaliaus įstatymas leistų pačias į turgų vest parduot, nežinia kokią kainą meisteris už savąją šauktų. Nepigiai! Nieko nepadarysi – pripranti žmogus ir prie savo žaizdos. O kai vieną rytą ji nutrupa – net nesavas jautiesi, – nėr ką pasikasyt. Taip ir senutė – nutils, ramutė pasidarys, – meisteriui nuobodu. Verčiau burbėtų! Trisdešimt su viršumi metų Agotėlė jį lygina, urzgia – ne baikos! Trisdešimt metų malūnininkas prie girnų stovėjęs – kitos muzikos nepažįsta (p. 155).

Kam priteisti laimėjimo tašką už šitą paralelę – tesprendžia pagal savo skonį pats skaitytojas.

Toliau šventos Onos brolijos amatininkas – stalius pasakoja:

Tačiau kad ir nesuderintos mūsų stygos, vis dėlto pasisekė padaryti keletą neblogų dalykėlių: vieną dukterį ir keturis sūnus. Visi jie tvirti, lankstūs: triūso ir medžiagos aš jiems išeikvojau nemažai. Bet tik viename iš tų paukštelių, savo duktėj Martynoj, aš pripažįstu savo esmę.

Gal meisteris Deveika buvo tingesnis nei galas Mikalojus ar medžiagos pristigo, nežinia, bet užaugino tik tris sūnus. Laimė, – Apvaizda išlygino tą skriaudą: staliaus namuose apsigyveno dvi marčios. Vadinas, penki ir penki.

Brenjon nusiskundžia savo sūnumis:

Pirmas vis trinas aplink juodas kunigų sutonas, davatkų sijonus, antras – hugenotas; pats velnias nesupras, kaip aš išperėjau šituos ančiukus! Trečias – valkata – kareivis – kažkur bastosi. O ketvirtas – niekas. Toks pilkas, su avelės siela, pirklelis...

O šit vyresnysis Deveikos sūnus:

Įėjus į bažnyčią, Simas Marcelę paleidžia į moterų pusę, o pats dūlina į vyrų. Jis pervaro keliolika rožančių, apeina stacijas, išbučiuoja žemę ir paskutinis iškėblina į šventorių.

Deveika nesupranta, į ką vaikas atsigimė.Nebuvo jo giminėj tokių šventųjų nė lėtųjų (p. 138).

Bet iš kur paimti schizmatiką – hugenotą? Ir dabar (o tuo labiau prieš Didįjį karą) kaimiečių šeimose beveik dieną su žvake nerasi, kad vienas vaikas (kataliko tėvo) būtų katalikas, o kitas – protestantas.

Dabita Andrius, kiek primenąs Brenjono niekutį ir kareivį (tada kareiviai buvo kartu ir plėšikai), bet vis dėlto savaimingas ir vykęs menišku požiūriu tipas pasistengė šeimos kolekciją papildyti retu egzempliorium. Jonas net užspringdamas raportavo pasislėpusiam pas Anundį tėvui:

> – ...Mūsų Andriukas vakar parėjo... su pačia okietka. Kad boba – Karaliaučius! tik – far far...
>
> – ... Mama norėjo liuterką apkrikštyti, tik kad neleidau (p. 168).

Viskas tvarkoje: išganingo likimo dėka ir šis keblumas nugalėtas. Bet iškyla nauja velniava: Deveikai Dievas nedavė dukters, o čia, kaip tyčia, Brenjon įžiūri save duktėj Martynoj. Ne veltui Cvirka – išdykęs jumoristas mėgsta išdaigas. Šitas faktelis man priminė kadaise pasirodžiusį „Spaktyvoj" šaržą: nupieštas šuo su priklijuota barzda prie snukio ir papilvėj parištu tešmeniu; apačioj parašas: užsigrimavęs kriminalinės policijos šuo. Aišku, kad Martyna užsigrimavo Jonu! Šit Deveika:

> Daug kartų stengėsi Joną paristi žodžiu, užvežti diržiuku ar striūgu, bet dažniausiai ranka nedrįso. Jonas – kaip iš akies išplėštas antrasis meisteris Deveika. Iš visų trijų sūnų Jonas – tėvo širdis.
>
> ... Tai priešingybė Simui, kuris tylus, be galo teisingas, sunkiai įkaitinamas, o kol į klausimą atsakys – vaikus dėdėmis vadins (p. 54).

Beje, Brenjon šitaip apibūdina ne pietiečius:

> Kiti rambuoliai, kaip vokiečiai, šveicarai bei anglai, kurie suvokia tik rankom ir supranta Kalėdų metu tai, kas jiems buvo pasakyta per Visus Šventuosius...

Dabar klausimas, kas lietuviui temperamento atžvilgiu artimesnis: vokietis ar prancūzas?

Užėjo Kola į Martynos namus:

> Baigus plauti, ji smagiai šliūkštelėjo vandenį iš kibiro į gatvę. Aš stovėjau arti slenksčio ir ja gėrėjaus (mano širdis ir akys džiaugiasi kiekvieną sykį, kada aš žiūriu į šitą ryškų mano kūrinį) ir tokiu būdu vandens sriautas apipylė mano kojas...

– Tu laiku suskubai, jinai pastebėjo. Bet ar viską tu gavai?

Aš atsakiau:

– Beveik viską; bet aš vandens bijau tik tada, kai juos pripildomas mano stiklas.

Meisteris nuolat kertasi su Jonu, jų pokalbiai išbarstyti po visą romaną. Pažymėsiu tik vieną repliką:

– Dėkui už vidurius, kraštus pasiimk, – su tėvu jis kalba ne taip, kaip visi žmonės, o riestai, su išmintim (p. 121).

Į Brenjon pastabą:

Savo veislę aš pažįstu tik tada, kai mes šešiese sėdam už stalo, apsiginklavę šakutėm –

Cvirka atsiliepia aidu-vaizdu:

Jonas pakabina nosį ties puodu, nužiūri, kuriame šone daugiau spirgų, ir riebiausiąją pusę atsuka į save.

Meisteris susigriebia ir puodą atsuka vėl sena tvarka:

– Man rodosi, kad saulė šitaip sukasi.

– Man rodosi, kad nuo švento Jurgio šitaip... – ir vėl Jonas puodą atritina su riebiąja puse į savo šoną (p. 53).

Turėjo Brenjon du draugus: notarą Paillard (Pajar) ir kunigą Chamaille (Šamai). Notaras buvo raupuotas viengungis, mėgstąs juoką, sugebąs sąmoningiau užtepti negu pats Kolia, turėjo daug knygų, kurių niekam neskolino ir pro atgabentą iš Olandijos stiklą stebėjo dangų. Brevo (Brey) klebonas Šamai, beveik tipiškas tų laikų dvasininkas, prietaringas, abejojąs svetimom relikvijom, bet uoliai ginąs savąsias, šiaip skeptikas, kvadratinio veido, apvalaus pilvuko (kaip ir jo draugai), tvirtai tikėjo į Dievą... Bachusą. Tas bendras tikėjimas juos jungė į darnią trijulę.

Bėda su tais prancūzais, ypač Rolanu. Jis matuoja savuoju ljė, o mes teturėjom rusiškus verškus. Kur matyta, kad kunigas ar notaras bendrautų su šmikiu dievdirbiu? Bet Cvirka (gabus kombinatorius) dėl to nenusiminė. Jei Valančius pripažino mūsiškių kriaučių kultūrinę reikšmę, Dauguvietis jo nuomonę patvirtino, tai kodėl Cvirka neturėtų teisės jos pagilinti? Vienas minties šuolis ir – gatavas Krizas. Ne bet koks: pirmeivis, poetas, revoliucionierius, dainelių kūrėjas, Šliūpo (kuo jis blogesnis už

Plutarchą?) pasekėjas, turįs klientų ne tik kaip siuvėjas, bet ir kaip laiškų rašytojas (susigūžk ir raudonuok, Rolanai), savo kuprele uždengė ne tik Pajaro raupuotą veidą, bet ir dalį menko Deveikos stuomens.

O jeigu mūsų klebonai didžiavos, su meistrais pakalbėdavo tik prieškambary, bet noriai kortuodavo su pristavais, mūsų rašytojai už tai atsakomybės gali neimti ir turi teisę juos ignoruoti. Todėl nenuostabu, kad Deveika susibičiuliavo (za neimienijem gerbovoj, pišem na prostoj) su Adomu Rajausku, Šventojo Rašto žinovu, lotynų kalba neparduodamu (reikėtų paklausti, kada ir kur jis išmoko lotynų kalbos), romiuoju milžinu, kuris įsiutęs būtų galėjęs nutvatinti du hugenotus, dvigubai daugiau negu kiurė Šamai. Taigi jis – beveik pusė klebono, juo labiau kad užeidavo pasikalbėti pas aptiekorių ir daktarą (keista, kad Deveika tam nepavydėjo) ir, būdamas maršalka, patupdė išmokslintą vikarą (p. 90). Neiškenčiau nepasigyręs, kad mano tėvas, dar kai buvau gimnazistu, papasakojo man anekdotą apie vieną mužiką (gal tai buvo Rajauskas?), kuriam ponas liepė paragauti paršiuko, nieko neatpjovus... Esą tas gudruolis pakėlęs uodegėlę ir pirštu iškabinęs košelės...

Savaime suprantama, kad apsirūpinęs tokiais draugais Deveika galėjo nosį riesti prieš Brenjoną. Tokia trejukė sugebės paskandalinti daugiau negu dešimts galų – pilvūzų.

Ne viena uoli davatka besimelsdama pramušė kaktą į bažnyčios grindis. Būtų buvę gerai, jeigu Cvirka būtų čia sustojęs ir toliau nebraižęs paralelių. Deja, jis įsikarščiavo ir lenktyniavo iki pat galo. Per visą romaną šakojasi tartum gyslos paralelės. Tiesa, jos kai kur neryškios, dingsta po riebalų sluoksniu ir staiga vėl prasimuša. Jei lyginti abiejų knygų kompoziciją, tai, atrodo, lyg Cvirka būtų sudaužęs Brenjono gitarą ir iš jos dalelių sulipdęs Krizo smuikelę, pridėdamas naujas stygas, galvelę ir dar kai ką. Ne visados lengva atspėti, kur tokia atskala pakliuvo. Tačiau, nors ir labai rūpestingai sumaišius kortas ir iš naujo padalijus, šen bei ten pasitaiko senos kombinacijos: čia kryžių tūzas su devynake, čia karalius su berneliu...

Brenjon mėgo pasivaikščioti su anūke Glodija. Kaimynės eina į bažnyčią, o meistras –

Einu, kaip jūs, į bažnyčią mišių klausyti, tik ne tų, kurias kunigas celebruoja. Einu į lauką – ten pats Dievas mišias laiko.

Kolia paima už rankutės Glodiją, kuri jį seka visur todėl, kad jis turi pilną kišenę istorijų:

– Eime, mažyte, sutikti vieversėlį. Gal jau atlėkė.
– Vieversėlį?
– Taip... Šiandie – Grabnyčios.

Dzibdzendama keleliu Glodija prašo:

– Papasakok, seneli, apie tris paukštelius...

Brenjon pradeda:

– Trys paukšteliai, draugai narsuolėliai, išsirengė į kelionę: karalėlis, liepsnelė ir vieversėlis...

Cvirka irgi panašiu reikalu sekmadienį komandiruoja Krizą, kuris „išdygsta prie meisterio durų“:

– Kūjuk, grąžtuk, – tuk, tuk! Eisim?
– Kur?
– Kur mūsų nėra. Agi gegužės pasiklausyt nenori? (p. 67)

Sutinkamus žmones meistrai užkalbina. Sutinka ir Šeškutį, kurio poros vaikų Deveika ir Krizas krikštatėviai.

– Nori, paseksiu pasaką, – varinėja Krizas patį mažiausią, nusitvėręs už nosytės. – Tik klausyk ausį išpūtęs: Skrido margas genelis aplink sausą pušelę... (p. 78)

Brenjon su notaru eina aplankyti Brevo kleboną. Keliaudami jie atsimena, kaip iškrėtė juoką draugui: išmokė šnekutį hugenotų giesmių ir įleido į kunigo sodą. Tasai siuto klausydamasis eretiškų himnų. Pagaliau užmušė šnekutį ir iškepęs suvalgė. Atėję į Brev, jie rado miestelį tuščią. Artėdami prie bažnyčios aikštės, išgirdo ūžesį, tartum bičių avilyje. Pasirodė, – parapijiečiai apsiautė užsidariusį kleboną, norėdami jį priversti eiti su procesija prieš karkvabalius, bet tasai dėl blogo oro nėjo. Draugams begirkšnojant, atbėga kunigo šeimininkė su baisia naujiena, kad

parapijiečiai, keršydami užsispyrusiam sielų ganytojui, eidami laukais daro būrimus ir egzorcizmus, kad visi vabalai ropotų į klebono vynuogyną, o pelės bėgtų į jo rūsį. Išgąsdintas to kerėjimo, Šamai pasiduoda parapijiečiams, eina su procesija.

Koks nors vienas Rolano pripuolamai mestas žodis, sakinys ar vaizdelis tartum sukelia Cvirkos galvoje minčių asociaciją, paskatina vaizduotę. Griežtai neteigiant, galima surišti, kad iš palyginimo su bičių ūžimu avilyje Rajauskas pasidaro bitininku. Hugenotiškas šnekutis jau virsta Krizo inkilu (p. 31), o prancūzų burtai pagimdo kerėtoją Patumsį (p. 72).

Deveika su Krizu taip pat aplanko savo draugą Adomą Rajauską. Notaras su kunigu disputuoja teologijos klausimais. Krizas su Rajausku ginčijasi dėl Dievo buvimo. Šamai užpykęs šūkteli notarui:

> – Esi kalvinistas, eretikas, hugenotas, cituodamas atmintinai Bibliją, veržiesi iš po Bažnyčios valdžios!

O Rajauskas, ką tik sutikęs Krizą, tuojau kimba:

> – A, tai tu, atskalūne?! O kaip! – apsimislijai, yra Rėdytojas svieto, viską galintis? – klausia milžinas siuvėją (p. 92).

Kai Šamai ir Pajar ėmėsi religiniais klausimais, Brenjon tylėjo.

> Iki tos minutės aš buvau užimtas tuo, kad stebėjau juos ir klausiau, gėrėdamasis jų įrodymais, bebalsiai kartodamas kiekvieną jų žodį, judindamas lūpas kaip gromuliojąs kopūstus triušis. Bet štai šitie aistringi ginčai pareikalavo, kad aš pasisakyčiau už vieną iš jų.
>
> – Stoviu už abu, – atsakiau aš, – ir dar už keletą kitų.

Deveika irgi panašiai elgias. Šituo reikalu geriausia duoti žodį pačiam Cvirkai:

> Meisteriui didžiausias malonumas klausytis Saliamonų, atsilošus patogiai į kertę. Jis svilina pypkę po pypkės, išsitraukdamas iš dantų ją tik tais atvejais, kai verčia juokas, kai susigrūmę seniai užsigina to ar kito nesakę ir kviečiasi jį liudininku arba kai tenka juos dar smarkiau supjudyti (p. 94).

Galas, kaip tikras menininkas, mėgsta kai kada patinginiauti, pasvajoti, pasigėrėti pavasario dangumi. Bet skardus jo senės balsas sudrumsčia jo poetinę nuotaiką:

– Ką tu čia veiki? Ko dūlinėji?.. Ar lauki, kad kepti vieversėliai ar lakštingalos spjūvis tau patektų stačiai į burną?

– ... Dirbk, dirbk, jei nori būt sotus.

Lietuviškas meisteris nori įkūnyti savo svajonę – padaryti „raplaną", todėl neatlieka gaspadorių užsakymų. Senė jį tarkuoja:

– Badu mus išmarins... Vaikai! Vaikai – tau kad gatavai į burną paduotų!

... Tokios pylos niekad nebuvo matęs meisteris. Bet jis prie jos lietaus pripratęs, – jį gaivina, ypač kai senutė pučiasi į didelį debesį.

Meisteris pačiame ūžesy puola prie lango, dangsto jį skvernais sakydamas:

– Žiūrėk, koks siustras užėjo. Ar tik neiškuls stiklo ledai!

Kai tik po senutės prasižioja Jonas, meisteris rodo:

– Jau sužaibavo. Griaus! – ir užsiima ausis (p. 153).

(Verta atsiminti anksčiau pacituotą Brenjono posakį apie lietų ir griausmą.)

Kai žmona šaukia anapus upės besivalkiojantį galą, jis apsimeta kurčiu. Deveika griebiasi tos pačios taktikos, kada meisterienė lenda į akis.

– Ko nori, Agute? – prisideda delną prie ausies, sakytum negirdi (p. 151).

Brenjono sūnų nesantaika ir jo santykiai su jais pasireiškia tik vienu smulkiu epizodu knygos gale. Cvirka šeimos klausimą perkelia į centrą, sudaro beveik pamatinį dalyką ir sūnums užleidžia pusę pavadinimo. Čia jis originalus, savaimingas, perdėm lietuviškas, lengvų žirbančių scenų maestro ir gal nepamėgdžiojamas. Ir tiesiog pikta, kad neiškentė neprivedęs vienos paralelės. (Reikia pasakyti, kad jis, kai užmiršta Rolaną, sukuria puikias, žavingas ir imponuojančias vietas.)

Sūnūs susikirto dėl tikybų. Kolia įsikišo, išdrožė jiems pamokslą ir šitaip baigė savo kalbą:

– ... Na, sūnai, pasibučiuokit, kad Brenjonų didelė nosis mestų savo šešėlį per laukus ir uostytų pasaulio grožį!

Jie pasipūtę tylėjo, bet matyt buvo, kad dar truputis, ir prajuks. Mykolas nusikvatojo pirmas ir, ištiesęs ranką Jonui, tarė:

– Na, vyresnysis nosiau!

Jiedu apsikabino.

Po neįvykusių dalybų Deveika paragino:

> – ... Andriau, apkabink brolį. Pasilaižykit, veršiukai. Na, greičiau, ko stovi it mietą prarijęs?! Kad namuos daugiau nebūtų ponų nė tarnų! Va, va, taip! Dar sykį – šitaip!
>
> Pats meisteris rambiuosius jaučius sustumia, kad jie net kaktomis kaip avinai kaukšteli. Jonas pirmas stveria kaip lokys Andrių ir sako: – Minkštas kaip merga tu... (p. 66)

Vienu atveju lietuviškas meisteris laimingesnis negu prancūziškas: tasai tik žiopsojo bobinčiuje į svetimų vestuvių apeigas, o mūsiškis jas surengė savo namuose, gražias, linksmas, pramuštgalviškas vestuves, kurių nė ruskių samdiniai nesutrikdė. Rodos, kad čia apeigų studijavimas nedaug padėjo, Cvirka, taip sakant, jas iš piršto išlaužė (laužyk iš piršto – bus knyga tiršta!).

Maras, o paskui jo pasėka – maištas. Užėjus marui, Brenjon susirgo ir izoliavos lūšnelėj prie vynuogyno. Jis ten staugė, blevyzgojo, dainavo, skambino gitara, pūtė birbynę, dainavo, gėrė draugų atvežtą vyną ir išsilaižė – išliko gyvas. Bet bailūs kaimynai sudegino jo namą, bijodami maro plitimo, užmiršę, kad Kolia jo neužkrėtė, nes pasišalino. Clamecy gyventojai iš baimės visai pamišo, ėmė deginti sirgusių namus. Padeginėjimai, gaisrai su tikslu pasiplėšti. Viršininkai, tvarkos dabotojai išbėgiojo, liko tik vienas, kurs laikė padegėjų ranką. Netekęs savojo turto, Brenjon ryžosi apsaugoti svetimą: suorganizavo piliečius gintis ir paėmė į savo rankas vadovavimą. Atstatė pareigūną ir išblaškė plėšikus padegėjus. Miestas nurimo.

Šito įvykio lyg atskambį randame Cvirkos romane pavidalu 1905 metų revoliucijos, sąmyšio valsčiuje. Maište dalyvauja gana aktyviai ne tik Jonas, – taip pat Krizas ir Deveika. Gaila, kad, gaudydamas jumorą, autorius šį epizodą vietomis pernelyg sufarsino. Todėl Krizo šūkiai apie brolybę, lygybę ir laisvę skamba ne taip įtikinamai, todėl skaitytojas nejunta didelio užsidegimo ir entuziazmo.

Atsiųstieji dragūnai numalšina maištą ir gaudo jo dalyvius. Tartum kompensacijos dėlei (už Brenjoną?) supleška socialisto

Dubinsko namai. Jonas pasprunka, bet Krizas pakliūva į žiaurias kareivių letenas, jį primuša ir nusiveda. Nežinia kokiu būdu Krizą išlaisvinęs iš kalėjimo (jis ten turėjo būti), Cvirka jį paguldo namuose apraišiotą ir sužalotą tik tam, kad parodytų, koks šnekutis yra kantrus ir jumoristas kančių valandom (net patvaresnis už Brenjoną), kaip jis gražiai miršta (p. 214–221).

Jei Kolia mažai nukentėjo dėl žmonos mirties, tai Deveika, netekęs draugo Krizo, iš tikro labai skaudžiai pajuto nuostolį. Šiaip ar taip, Šnekutis, Deveikos – persiko atžala – skiepas, lietuviška (seniai aklimatizavos) juodslyvė, – vienas simpatiškiausių ir visai pavykusių romano personažų; jis turbūt užkariavo daugiau skaitytojų širdžių negu sentimentalioji (gyva ir tikra), graudinanti Ketė. Tat nenuostabu, kad po mirties meisteris pradėjo kvailioti įvykių logikos neverčiamas, kaip tampomas už siūlo pajacas, kad tik pasielgtų taip, kaip pasielgė jo kolega Burgundijoj maždaug prieš ketvertą šimtų metų. Laimė, kad jis vienas ilgai netvėrė: būtų nemažai šunybių pridaręs autoriui! Bet apie tai kiek vėliau.

Patarnavęs artimajam Brenjon buvo benamis, vargšas, neturįs kur priglausti galvos. Reikėjo pasirinkti ką nors iš vaikų ir pas jį apsigyventi. Duktė Martyna jam iš pirmos dienos pasiūlė savo namus, bet jis atidėliojo klausimą, galvodamas ką pasakysiąs žentas. Jis pasislėpė lūšnoj, kuri liko, nors turėjo būti sudeginta, ir vengė vaikų, kad jie pamanytų, jog jis iškeliavęs. Bet duktė suprato jo gudrybę ir atėjo ieškoti. Jis užsidarė, ir veltui ji beldė – neatsiliepė. Gudruolė apmovė gudruolį. Kai ji atsitolino nieko nepešus, tėvas ėmė kvatoti. Staiga išgirdo balsą už sienos:

> – Ar tau ne gėda, tėve?

Užsirūstinęs dėl to, kad pati ir vaikai sunaikino jo paukštį, Deveika išbėgo iš namų pas Anundį. Senė atėjo ieškoti jo.

> Išgirdęs pažįstamą kranksėjimą, meisteris neįprastu jo amžiui vikrumu užsirango ant Anundžio krosnio. Senutė įeina į vidų, daužo naginėles... nosį... sukalioja visomis kryptimis, ieškodama zuikio (p. 165).

Kaip Kolia mėgo savąjį amatą, galima spręsti iš pasisakymo:

> Apsiginklavęs kirveliu, leistuvu ar kaltu, aš viešpatauju prie varstoto, valdau kietą ąžuolą ir lygų lazdyną... Didžiausią pasitenkinimą aš jaučiu tada, kai man pasiseka įkūnyti medyje tai, kas šypsos mano vaizduotei. Juk aš pats drožiau [tikrus šedevrus] dėl savo ir klebono malonumo...

Cvirka šitaip apibūdina Deveiką:

> Kas žino, gal Deveika šiandie būtų garsus dievų drožėjas, jeigu nebūtų pakliuvęs į Agotos letenas, nebūtų reikėję lesint tų viščiukų. Dabar dievų skaptavimas daugiau pramoga negu duonpelnis. O meisteris myli tą amatą, ir dabar retkarčiais jo širdis sudreba, kai paima beržo ar liepos gabalą. Jis ilgai šildo medį rankose, o pirštai taip ir niežti ką nors išdrožti. Kartais naktimis, sapne, atviromis akimis jis mato keistais aprėdais žmones... (p. 158)

Menininkas galas mokėjo pasijuokti iš aristokratų. Užėjęs į pilį, jis vieną italų kūrinį parodė kaip savąjį ir gavo šykščių pagyrimų. Bet kai ištraukė savo darbo mergaitės galvutę, pasakęs, kad ji esanti atgabenta iš Italijos, visi apsvaigo pasigėrėjimu.

Lietuviškas meisteris pastatė kryžių ir

> Kunigas šventindamas taip pat pagyrė: ne blogesnis už italo Andriolli darbą! (p. 161)

Sėdėdamas ant akmens ir sielvartaudamas dėl žuvusio turto, Brenjon pamatė pro medžių šakas pilies Cuncy bokštelius ir atsiminė visus gražius dalykus, kuriuos sukūrė prieš 25 metus ir jais pripildė pilies kambarius pagal savininko Philibert'o užsakymus. Sumanė nueiti į pilį pasigrožėti.

Cvirka ir čia nenusileidžia – jo protežė ne blogesnis:

> Meisterį taip pakelia senų dienų atsiminimai, kad jis išklysta iš tiesaus kelio, nes žino – už kalvos stovi jo darbo kryžius. Jis nori jį matyti (p. 161).

Jau minėta, kad Deveika, prislėgtas draugo mirties, pradėjo visai nesavarankiškai elgtis. Jis pasigyrė ūturiavęs su velioniu:

> – Ar miegi, Krizai? – paklausęs.
>
> – Ką veiksi nemiegojęs, miegu, – atsakęs siuvėjas, kai meisteris prikišęs ausį prie žemelės.
>
> – Ar danguj, ar pragare?
>
> – Palauk, kai pasiversiu ant kito šono – pasakysiu (p. 228).

Atrodo, kad senis neskaniai juokauja tik todėl, kad Brenjon, eidamas į miestą, po pranešimo apie namo sudegimą, kaltino save nepaslėpęs brangių daiktų:

Girdėjos man, kad mano senė iš ano pasaulio rėkauja, prikiša kvailystę. Aš atsakiau jai:

– Tu kalta, nes dėl tavęs skubėjau.

Sunku gyventi žmogui po svetimu stogu, nors tai būtų ir dukters namas. Brenjon nuėjo pas notarą, tikėdamasis pasiskolinti iš jo pinigų ir pasistatyti namelį. Šykštuolis gailėjos pinigo, laukė didesnio prašymo. Išdidus Kolia grįžo tuščiom. Tačiau užsispyrė žūtbūt įvykdyti savo planą. Surinko plytgalius, apdegusius rąstus ir žiemos metu pradėjo statyti. Bet

Repečkiodamas rąstais, staiga paslydau ir bumbt! – nulipau greičiau, negu užlipau.

Pribėgo ir ėmė mane kelti. Aš buvau piktas ant savęs:

– Aš tyčia taip padariau!

Kai atnešė į namus ir jis gulėjo susižeidęs, vienišas, atėjo Pajar ir padavė knygą – Plutarcho „Garsiųjų vyrų gyvenimas". Tas šykštuolis, kuris dėl savo knygų pavyduliavo daugiau negu dėl meilužių! Tas sugraudino meisterį – pasibučiavo. Ir jis skaitė knygą užmiršęs dukterį, anūkę, žentą, kol vieną sykį išgirdo varpų skambėjimą. Šv. Martyno, – pasakė duktė.

– Eikš, pabučiuok mane... Užmiršau apie Martyną... Šiandie tavo vardinės... Turiu tau dovaną... Pabučiuok mane...

– O dovana?

– Laikai ją glėbyje... Tai aš pats!

Deveika, jokios rimtos priežasties nestumiamas, nebent tik dėl tuščio pasigyrimo, kad mėgsta skaityti knygas, kaip mėgo Brenjon, pats eina nelaimės ieškoti ir, žinoma, ją randa. Leiskim pačiam Cvirkai pasakoti:

Knygutę jam padovanojo Krizas, ir meisteris nenorėtų, kad ji dingtų. Kartą ją skaitė, bet prieš mirtį norėtų dar kartą palinksminti širdį. Ai, skaitymėlis! Tai istorija! – nėra kitos lygios (p. 229).

Nueina pėsčias ir iš tolo pamatęs bitininką:

– Atiduok Kalumbą.

Žodis po žodžio – ir meisteris patiesia milžiną Rajauską.

Kai tik atsikelia nugalėtasis, nugalėtojas sėda į jo vietą. Meisteris ūmai nutyla, griebiasi už prieširdžio. Jis gaudo kvapą, gulasi ant šono, riečiasi į kamuolį, vėl išsitiesia, rauja pirštais žolę (p. 232).

– Ko išsigandot, – beveik piktai jis žiūri. – Įveikiau tave, bitine, a? Antrąkart nori? – jau jis šypsosi ir netvirtai stojasi. Nevyksta. Kojos pinasi, keliai lūžta (p. 233).

Ar ne be reikalo kai kas vadina prancūzus fanfaronais, pagyrom? Gal tuo atveju kai kas daugiau pasižymi?

Parveža į skudurus suvyniotą meisterį namo. Iš ratų jis šaukia:

– A, ir mano bedantėlė! Eik šen, gausi lauktuvių – Deveiką ir kapeiką (p. 235).

Pasveiko prancūzas, pasveiko ir lietuvis, galbūt su tikslu patenkinti savo ambiciją – tapti kaimynų geradariu, gelbėti juos nuo potvynio, vadovauti gelbėjimo darbams (sukiužęs senis!). Vadinas, pavyduolis neužmiršo Brenjono vadovavimo suirutės metu. Ir va:

Badas ir nelaimės atsitolino (p. 246).

Apluošintas Brenjon rado paguodą:

Esu ne bet koks juokdarys. Juo mažiau turiu, juo esu turtingesnis. Ir įsitikinau kodėl: mano lobis – svetimas turtas; gyvenu kitų laime.

Deveika nepakilo iki tokių aukštybių:

Sėdi meisteris būry, tarp svetelių, marčių, tarp išlikusių saviškių ir bręsta įsitikinimas: nėra ko dejuoti! Turtingas tuo, ką turi (p. 247).

Romen Rolan baigia savo knygą tartum apoteoze. Brenjon sako:

– Ir jeigu karalius ateitų pas mane, aš pasakyčiau:

– Tu – man svečias. Sėsk, brolau... Už tavo sveikatą. Esi ne vienas. Kiekvienas prancūzas yra valdovas, karalius ant savo mėšlyno...

Antrąsyk jau pakėlęs tik lengvutį anūkėlį, Deveika susmunka, bet šūktelėja:

– Ko pas... pringot! Dainuokite!

Koks beviltiškas, nepaisant bravados, šūktelėjimas!!

Knyga apie Brenjoną yra ne kas kita, kaip himnas gyvenimui, gyvam žmogui, jo gajumui. Menininkas netenka visko, net ir savo kūrinių (juos subjaurojo patrakęs Philibert), tačiau nepalūžta, nes pats žmogus yra didžiausia vertybė – o jis gi išliko gyvas. Šitą mintį, žmogaus prieraišumą prie gyvenimo Knut Hamsun taip pat išvystė romane „Moterys prie šulinio".

Cvirkai to nepasisekė įrodyti. Nežiūrint didelio „alaso", vietomis dirbtinio optimizmo ir tuštaus pasispardymo, kai kur prasisunkia nusiminimas. Ir nė kiek negaila, kad Deveika miršta dėl menkos priežasties, per fanfaronišką kvailiojimą, nes jam nebėr kas veikia, jis neturi tos pasaulėžiūros, kurią susikūrė Brenjon, nes jis ir per pusę nėra toks pilnas, kaip buvo jo draugas Krizas.

Todėl suprantama, kad, paėmęs į rankas „Meisterį ir sūnus" ir smaguriaudamas puslapis po puslapio, į galą neįkaisti, bet priešingai, – atvėsti. Visos išdaigos, juokai, lengvumas ilgainiui beveik pradeda įkyrėti, ir vis atkakliau lenda mintis: kam visa tai, dėl ko? Pademonstruoti sugebėjimą pagaląsti jumoro dantis kiekviena proga (kad ir be reikalo), pakvatoti? Taip, mes girdim, kad linksmuolio plaučiai stiprūs, mes ir patys užsikrėtėm – kikenom iki ašarų, betgi turi būti ir galas. Atsipeikėję mes, rambuoliai, dėbtelėjom kits į kitą – nesupratom, dėl ko jis laidė gerklę.

Ar vien tik dėl noro rodyti, kad galįs padaryti taip kaip anas? Cvirka mus įtikino, kad meisteris Deveika puikiai imituoja „garsųjį melagį skerdžių pulkaunyką" – prajuokino visą užstalę, net įteigė moterėlėm, kad iš tikrųjų buvo tokia „vielioryba". Bet Deveikos svarumas ne tuščiame juoke ir pamėgdžiojime; jis vertingas tuo, kad sukala skrynią (kur jam ligi Brenjono brangių baldų!) ir suka galvą dėl lekiančio paukščio.

Deja, mes susidarėme iliuziją, kad būta kažkokių rungtynių: tai tik Cvirka daužė kumštelėm bronzinę statulą. Prie tokių sąlygų vargu ar galima pasigirti nors vienu laimėjimo tašku: juo smarkiau smogi, juo labiau pačiam skauda.

Ar aiškintina vien išsibaškymu, kad Cvirkos ranka, klaidžiodama tarp knygų lentynų, ištraukia ne informacinio, enciklo-

pedinio ar moksliško pobūdžio tomą, bet meno kūrinį ir iš jo pasiima tai, kas patinka?

Keista, kai literatūros danguje suspindi žvaigždė mėnuliška šviesa ir, žvelgiant į ją, reikia galvoti, kad kažkur, už akiračio, esama saulės – jos mirgėjimo kaltininkės.

APMĖTYTOJO TRUPINIAIS ATSAKYMAS

„L. Žinių" Nr. 136 Cvirka nuo savo gausaus rašytojo stalo metė į mane kelis trupinius, išdidžiai tikėdamasis, kad jie virsią akmenimis ir praskelsią man pakaušį.

Jis rašo šimtmečio kalendoriaus-orakulo stiliumi, beria sieniniam atplėšiamam kalendoriui skirtus ar iš jo paimtus aforizmus – todėl nevertėtų su juo ginčytis ir jam atsakinėti, juo labiau kad tie trupiniai – refleksijos-dūmojimai panašūs į viešą išsiplepėjimą, liečiantį vien patį autorių. Tačiau jis pirmas (o gal ir kiti) mano tylėjimą palaikytų silpnumo požymiu, galėtų pamanyti, kad jo trupiniuose aš prapuoliau kaip adata šieno kupetoje. Aū – atsiliepiu, esu gyvas.

Nežinau, ar aš pirmas esu pastebėjęs įtartiną „Meisterio" giminystę su „Brenjonu". Bet šį Rolano kūrinį senokai skaičiau ir tą gali įrodyti „Lietuvos žinios", kuriose prieš 6–8 metus (tikrai neatsimenu) buvo atspausdintas mano išverstas fragmentas „Piemuo, vilkas ir avinėlis" iš to pat romano. Susipažinęs su nauja Cvirkos knyga, tuojau pasakiau vienam asmeniui iš literatūrinių sferų (jis gali paliudyti): kvepia Brenjonu. Bet savo „džiaugsmo" viešai neparodžiau. Ramiu tonu, be nusiminimo tai paskelbė „L. Žiniose" Korsakas. Ir tik tada dirbtinai nerūpestingai – balagūriškai atsiliepė iš kuklios laboratorijos Cvirka, tačiau ne juokais suvirpėjęs, kad smalsi akis joje nepamatytų slėptinų dalykų, kažką numurmėjęs, kad lyginimas su „Brenjonu" jam tik sudarąs „garbę". Dabar jis jau nusileidžia

iki „paralelių". O gal dar šį tą galima būtų išsiderėti? Pavyzdžiui, tokią nuolaidėlę: Rolanas turįs tokią sugestyvinę galią, kad, jo raštų paskaitęs, esi lyg užhipnotizuotas ir šoki pagal jo dūdelę, o paskui, nubudęs, nebeatsimeni ką veikęs?

Straipsnį „Persikas Lietuvoje" parašiau dar žiemą pagal užsakymą. Ne mano kaltė, jeigu jisai taip vėlai tepasirodė; žinoma, jeigu būčiau kuo greičiausia pareiškęs „džiaugsmą", būčiau radęs vietą jį tučtuojau atspausdinti.

Man būtų buvę malonu rasti tarp „Brenjono" ir „Meisterio" tiek panašumo, kiek Kelermano „Jūra" turi su Hamsuno „Misterijom" (ne „Rože", – kaip tvirtina Cvirka) arba „Ingeborga" su „Panu", arba net ir Vaičiulaičio „Valentina" su „Ingeborga". Kai kurie Kelermano romanai žavi ta pačia subtelinga, formuluoti nepagaunama, nuotaika kaip ir Hamsuno. Ir tiek. Linkėtina būti tokiu savarankišku, kaip yra „Tunelio" autorius.

„Tartareno" su „Don Kichotu" jungimas – nesusipratimas.

Lai Cvirka gretina, jeigu nori, avantiūristo ir ciniko Rablės „Gargantiua ir Pantagriuelį" su „Pasaulio sąžinės" – Rolano „Brenjonu", o aš, nors ir pataikaudamas „Meisterio" autoriui, to padaryti negalėčiau.

Protavimas, kad kiekvienam originaliam veikalui galima rasti dublikatą, yra atsidūrusio bėdoje kurpiaus mažo odos gabalėlio tempimas ant kurpalio. Priešingai, kiekvienas meno kūrinys – unikatas. Literatūroje dublikatas (nuorašas) – plagiatas.

Prikergdamas man Poncijaus Piloto titulą, argi Cvirka norėjo pastatyti prieš mane teisiamąjį Kristaus rolėje? Netikiu, kad jis būtų tiek arogantiškas. Tad nenoromis tenka galvoti apie kybojusius šalia Kristaus latrus; o jiems pakanka paprasto apylinkės teismo.

Jeigu Cvirka toks storas, tegul įsirango į Piloto kėdę ir įrodo, kad Kudirka turėjo tiek bendrumo su Saltykovu-Ščedrinu, kiek, pagal mano įrodymus, jisai pats nusižiūrėjo į „Brenjoną".

Jau vien dėl to nesu rūstus teisėjas, kad iki šiol dar neišnagrinėjau jo „mozaikinio" „Žemės maitintojos" romano. Tą padarysiu tik prispirtas, jei Cvirka įvels mane į polemiką.

Ar reikalingas Šerlokas Holmsas pagauti puskarininkio žmonai, kuri pati sau išpėrė kailį, tą gal žinojo kadaise ėjęs laikraštis; ten buvo smagiai paliestos tam tikro pseudonimo kinkos...

Jei Cvirka nori dėl mano malonumo pasistengti, – labai prašome, – tegul pasinaudoja receptu (jis ten pat – jo trupiniuose), – rašydamas naują dalyką, tepaskaito kas rytą porą puslapių... iš baudžiamojo statuto...

RAŠYTOJAS IR GRAMATIKA

Atrodė, jau prieš dešimtį, prieš dvylika metų baigėme rašytojų ir kalbininkų šeimyninį vaidą. Galimas daiktas, tas kivirčas ir nepasižymėjo visomis protingumo savybėmis. Galimas daiktas, daug kas buvo perdėta, padvigubinta, skaudančios vietos druska ir šiukšlėmis pabarstyta. Bet ir naudos šiokios tokios būta. Įkaitęs susikibimas privertė ir vieną, ir antrą kuopą kiek po savo sąžinę pasidairyti, o ieškant visuomet gi šio to randama, nors kartais ir ne to, ko ieškoma. Pasidairius vaidas savaime nutilo: kas be nuodėmės?

Per penkiolika, per dešimtį metų mūsų gyvenime daug kas apkito. Apkito – ir kalbininkų, ir rašytojų buityje. Apkito ir santykiavimo būdas, tiksliau pasakius, bendradarbiavimo metodas. Mūsų kalbos, pasakytume, kūrybinė organizacija per tą laiką nuėjo labai toli. Ir literatūrinė brolija savo raštų kalboje pasidarė nepalyginti tauresnė, na, ir atsargesnė. Žinia, rašytojas nelygu rašytojui, kalbininkas nelygu kalbininkui. Vienoje ir kitoje pusėje būta tokių, prieš kuriuos su pagarba tektų galvą lenkti, bet būta ir tokių, kuriuos ir pragaran molio minti pasiųsti būtų per maža... Gyvenimas atvėso. Nesuspės gyvenimas – pribaigs istorija.

Ir štai net geresnieji mūsų rašytojai, geresnieji, kokius turime, stilistai opiais literatūrinės kalbos dalykais eina tartis pas kalbininkus, o kalbininkai stilistikos reikalais tariasi su rašytojais. Čia vieni su kitais nepastebimai bendradarbiauja ir

bendradarbiaudami lengvai susitaria. Todėl tad kiek keistokai stebina nūdien šen bei ten viešai nuaidįs senojo rašytojų su kalbininkais kivirčo atgarsis. Kas savo laikais turėjo prasmės, nūdien kartais atrodo esąs jau nebegirtinas nesusipratimas, tarytum rudens prieblandoje įsilinksminusiam piliečiui koks numirėlis iš grabo koją kaišiotų...

Rašytojų sluoksniuose vėl nuvaitojama, kad kalbininkai su savo taisyklėmis nuobodiną kalbą, susiną stilių, pančioją rašytojo kojas ir liežuvį. Kalba esąs gyvas daiktas, o kalbininkai ją norį taisyklių kailiadirbiškame puode užraugti. Galimas daiktas, ir yra kur tokių kalbininkų, – kur, kada kailiadirbių trūko? Kur avinas, ten ir kailis...

Bet mūsų dabartiniai, pasakytume, toną duodantieji kalbininkai yra nepalyginti sukalbamesni. Jie nepalyginti liberalesni už kalbos reikalą sprendusius prieš penkiolika, prieš dešimtį metų. Ak, nesmerkime ir anųjų laikų. Tuomet buvo juodojo darbo gadynė. Reikėjo išvalyti vietą būsimajai statybai. Reikėjo daug šlamšto versti į pūdymą. Lekiojo skeveldros, ūkanojosi dulkės. Nenuostabu, kad su šiukšlėmis pasitaikydavo išmesti ir vertingų dalykų. Dabar vyksta jau dailinimo, šlifavimo procesas. Ir vis dėlto senasis kivirčas, kaip tas numirėlis linksmam piliečiui, kaišioja iš grabo koją. Matyti, „ne viskas tvarkoje danų karalystėje", matyti, ne per apdairiai numirėlis buvo palaidotas...

Nesantaikos rakštį būtų galima labai paprastai apibrėžti.

– Gramatikos, broleliai, mokykitės, – tarytum sakyte kalbininkai sako rašytojams.

– Gerai, mokysimės, tiktai mums duokite pastovią gramatiką, – aktualioje pjesėje atsakytų rašytojai. Kiti dar pridėtų:

– Kalbą kuria rašytojai, o ne gramatikai. Mes – kūrėjai, o jūs, broleliai kalbininkai, lavoninės darbininkai. Pagal mūsų raštus sudarinėkite savo gramatikas...

Šitoje plotmėje atsidūręs ginčas nebėra išsprendžiamas: tarytum du ožiai ant siauro liepto. Niekam nesinori sušlapti. Reikia geruoju susitarti, kitaip – neprasilenksime.

Gramatika – ne rašytojų, bet kalbininkų reikalas. Gali būti geras rašytojas, pagirtinas stilistas, gali jis giliai jausti gyvąją kalbą, bet su šiomis kvalifikacijomis dar būtų sunku gramatiką gimdyti. Gramatikos gimdytojai dar turi pasižymėti *mokytų lingvistų* savybėmis. Gramatika – ne vienerių metų ir nė vieno žmogaus darbas. Kitoms tautoms šį darbą yra tekę dirbti kokį šimtmetį kitą, kol buvo išlukštenti visiems priimtini ir privalomi dėsniai. Mums tas darbas eina žymiai sparčiau. Jis dar toli nėra baigtas. Ne vienas gramatikos reikalas dar ir šiaip, ir taip tebesprendžiamas. Bet daug ir padaryta. Daug iškristalizuota ir pastovių dėsnių. Jei darbas nėra baigtas, ar leistina griauti tai, kas jau yra padaryta? – tektų atsiliepti į šūkį: „Duokite pastovią gramatiką".

„Ne kalbininkai kalbą kuria, bet rašytojai..." Žinoma, tai sena teisybė. Vargas tiktai, kad sena teisybė ne kartą pasižymi ir senatvės požymiais, o patekusi į nesubrendusią dirvą kartais durnaropėmis virsta.

„Kalbą kuria rašytojai, o kalbininkai rankioja pavyzdžius, klasifikuoja surinktą medžiagą, induktyviai nustatinėja dėsnius". Taip tai taip, tik kalbą kuria, tiksliau, kalbą turtina ne kiekvienas rašytojas. Norint ką naujo kurti, reikia žinoti, kas jau kitų sukurta: kam laužti duris, jei jos ir taip atidarytos? Kalbos kūrimas, kalbos turtinimas negali prasilenkti su nusistovėjusiais, visiems privalomais, kalbos tradicijomis pagrįstais ir pateisintais dėsniais.

Gramatika iš tikrųjų juk yra schemiškas kalbinių tradicijų išdėstymas!

„Kalba tėra gyva, kol ji kuriama", kiti sako, „kol kalbama"; atskambėjęs žodis esąs jau miręs. Kiti sako net, gramatiko darbas esąs kaip ir chirurgo darbas anatomikume. Gramatikas operuojąs lavonais, jau nustojusiais gyvybės pažymių reiškiniais. Sakinio dalį išskirti esą tas pat, kaip ir geram vyrui koją nusukti. Nusuktosios organizmo dalies prie likusios jau nebeprilipdysi, – būsiąs tai mechaniškas atskyrimas, gyvojo organizmo sužalojimas... Na, ir taip toliau. Tai graži pažiūra, rašytojams

labai miela pažiūra. Nežalosime jos grožio, nesiginčysime dėl jos: tegu bus teisybė, nors kalbininkams ji gal ir nelabai maloni.

Bet va: anatomas pjausto lavonus, dirba nelabai malonų darbą. O kiek jis gero žmonijai yra padaręs! Juk jis moko, kaip reikia gyvybę palaikyti, kaip gyvąjį organizmą reikia iš visokių pavojų gelbėti! Beoperuodamas lavoninėje, anatomas nustato aiškius gyvybės palaikymo dėsnius.

Jei gramatikas, na, tegu bus kalbininkas, yra lavoninės specialistas, tai kaip tiktai ir yra jo priedermė nustatinėti būtinuosius gyvybės palaikymo, gyvojo organizmo iš pavojų gelbėjimo dėsnius!

Tegu rašytojas bus didelis kalbinės kūrybos meistras. Kaip jo tas meistriškumas pasireiškia? Jis, pasiremdamas tradicija, kuria naujas kalbines vertybes, – kuria visiems privalomos gramatikos ribose. Ko gi gali būti verta rašytojo kalba, atitrūkusi nuo tradicijų? Rašytojui kalbinė tradicija, tariant, gramatika, yra pirminė būtiniausioji premisa, nes tiktai ji naujai sukuriamą vertybę daro visiems priimtiną, visiems savą, – gyvą, suprantamą, atjaučiamą. Ko vertas gražus batas, jei jis ant kojos nelenda? Ko verta kad ir labai gražiai skambanti poetinė formulė, jei ji lieka nesuprantama, jei ji nejaudina, nesukelia jokių minčių, jausmų, emocijų? Miražas – gražus daiktas, bet kalbininkai kartais baisiai jį keikia...

Tiesą pasakius, rašytojų sluoksniuose morfologijos, fonetikos nuostatais retai besiskundžiama. Tos gramatikos sritys jau gerokai aptvarkytos. Čia nieko nepadarysi: reikia mokytis. Kiek daugiau gadina nuotaiką akcentologija: keblu eilėraščius rimuoti... Bet dar daugiau užkliūva sintaksė, kuri kartais esti sulyginama su stilistika. Kalbininkai, sako, su savo sintaksiniais nuostatais stačiai stilių gadiną. Galimas daiktas, kartais esti ir taip. Galimas daiktas, ir rašytojai esti šiek tiek nekantrūs. Pavyzdžiui, vokiečių rašytojai, jei būtų tokie temperamentingi, jau seniai būtų savo gramatikus nuskutę. Vokiečių gramatikai nustatė sakinio žodžių pastovią tvarką, ir iš jos neištrūksi. Pastovi žodžių tvarka – tai jau didelis vargas. Bet vokiečių rašytojai tuo

nesiskundžia. Šachmatų figūrų tėra nedaug, jų judėjimas yra aprėžtas ir labai tiksliai apibrėžtas, o kiek tos figūros duoda kūrybinės laisvės, kokia neišsemiama lošiamųjų partijų kūrybinė įvairenybė! Nenuostabu, kad ir vokiečių nepaslanki sintaksė nesutrukdė pasireikšti nuostabios stiprybės stilistams. Visiems ta pati kietasprandė sintaksė, o štai Goethe, Novalis, Heinė, Hoelderlinas, Nietzsche, George – lyg būtų iš įvairių pasaulių susirinkę!

Mūsų sintaksė, palyginti su vokiečių, tikra dausa. Rašytojui ji duoda didžiausios laisvės, – kurk savo stilių, kaip tiktai nori.

Kas iš tikrųjų sudaro rašytojo stilių? Kurie gi yra pagrindiniai stiliaus elementai? Paliekant nuošaliai stiliaus saitus su rašinio tematika, su jo emociniu turiniu, tenka pažymėti, kad formaliai stilius atsiremia leksika, sakinio žodžių santvarka, poetinių priemonių (palyginimai, epitetai, metaforos – ir t.t., ir t.t.) kiekybe ir kokybe, etimologinių ir fonetinių formų bei priemonių pobūdžiu. Ir šioje srityje mūsų rašytojas turi tokios pačios laisvės, kuri gal būtų galima stačiai neaprėžta pavadinti. Kalbininkų pastangos šioje srityje yra ne kas kita, kaip susirūpinimas, kad naujoji kūryba nebūtų atitrūkusi nuo tradicijų, – kad batas būtų ne tiktai gražus, bet kad jis ir ant kojos lįstų.

Ar galima būtų įsivaizduoti vokiečių ir prancūzų rašytoją, kuris savo kalbos tradicijų nežinotų, – savo gramatikos nemokėtų? Norint atsakyti į šį tikrai nepaprastą kultūringoje visuomenėje klausimą, savaime ištirpsta mūsų rašytojų ir kalbininkų ginčo objektas. Atrodo, mes jau pakankamai subrendome, – ir tokius klausimus kelti nebepatogu.

Na, šios pastabos, žinoma, neliečia vienos ir antros šalies tų plunksnos verslininkų, kurie, mindami molį pragare, mūsų kultūrai jokios pragaišties nepadarytų...

LOMONOSOVO ŠMĖKLA

Moins on pense, plus on parle

Pasitaikė kartą varnai sūrio gabalėlis... Ne, – ir ne varnai, ir ne sūrio, o tik jaunam bernužėliui „Don Kichoto" gabaliukas. Sūrį iš varnos laputė paviliojo. Ir bernužėlis „Don Kichoto" neprarijo, – į lietuvių kalbą išvertė.

Na, ir kailinius beverčiant nemalonumų pasitaiko, – žiūrėk, čia pritempta, čia paskusta, čia suraukslėta, – vis mat ne naujas daiktas. Nenuostabu, kad ir išverstasis „Don Kichotas" pasirodė vietomis esąs ir apipešiotas, ir pasvilintas. Vienas kitas praeivis pastebėjo išverstojo daikto netinkamas siūles ir patarė išlyginti. Visa tai gyvenimiška ir žmogiška, visa tai kasdieninė duona. Atrodo, nebūtų pagrindo nei pykčiui, nei vaidui. Bet vis dėlto pyktis ir vaidas atsirado, – pasidarė nebežmoniška. Žinoma, į jį netektų kreipti dėmesio, – visų pikčiurnų nesuvaikysi. Juo labiau kad tas bernužėlis atsikirto tokiu tonu, kuris atima norą turėti su juo bet kurį reikalą. Į tokį toną tėra vienintelis atsakymas – numoti ranka, kaip vokiečiai sako: *Der Kerl hat keine Kinderstube gehabt...*

Tačiau „Don Kichoto" vertėjo pasipasakojimus prisiminti verčia dvi aplinkybės: 1) jie yra paskelbti žurnale, skiriamame vis dėlto išauklėtai publikai; 2) jie liečia principinius dalykus, svarbius ir platesnei visuomenei; jie tenai sprendžiami orakulišku balsu, todėl gali kai ką ir suklaidinti, o suklaidindami – pragaišties pridaryti.

Reikalas yra toks. Vertėjas, versdamas prastųjų žmonių replikas, pavartojo visą eilę barbarizmų (*svietas, stonas, paduškaitė, palociai*...). Už tokį darbą pabartas, jis atsikerta: „Neturėdamas teisės atimti iš „klaidžiojančio ginklanešio" didžiausio jo lobio, būtent spalvingo provinciališko leksikono ir kaimiško aromato, – aš pasikviečiau talkon ir kai kuriuos barbarizmus..." Dar sykį prašau atkreipti dėmesį, kad prieš jus kalbėjo ne vyskupas, ne profesorius ir ne įsimylėjęs dabita, o paprasta kaimo boba su savo įsiposmelėjusiu vyru, lygiai pat tokiu netašytu ir tokiu pat beraščiu, kaip ir jinai. Žmogui, apdovanotam bent šiokia tokia literatūrine nuojauta, turbūt nė nereikėtų aiškinti, kad panašiems tipams gryna, puristų šluotomis išvalyta kalba tiktų tiek, kiek kiaulei ragai ar karvei akiniai...

Taip tas bernužėlis (nesvarbu jo vardas, svarbu iškeltas reikalas) teisina savo žygį ir nenorą pasitaisyti.

Žinoma, aš nieku būdu negalėčiau girtis savo „literatūrine nuojauta" ir nedrįsčiau ja nė iš tolo lygintis su „Don Kichoto" vertėjo „literatūrine nuojauta", bet vis dėlto, rizikuodamas atsidurti neišmanėlių minioje, norėčiau griežtai pasipriešinti cituotųjų teigimų esmei. Galimas daiktas, mano pasipriešinimą gundo manosios „literatūrinės nuojautos" menkysta. O galimas daiktas – ir kai kurie bešališkesni veiksniai.

Kadaise Lomonosovas buvo sudaręs visą „štilių" (t.y. literatūrinio stiliaus) teoriją. Skyrė jis ir aukštą „štilių" (tinkamą tragedijoms), ir žemą, ir vidutinį. Visi jo „štiliai" skyrėsi vienas nuo kito žodine medžiaga: vieni žodžiai tiko aukštam „štiliui", kiti – žemam. Reikėjo išlaikyti tam tikrą proporciją žodžių mišinyje, ir bus tas ar kitas „štilius". Deja, pats Lomonosovas savo raštais savo teorijos nepateisino, – praktikoje jis jos nesilaikė. Jo raštai vis dėlto buvo geresni negu jo teorija. Ilgainiui pačiam Lomonosovui teko gerokai nukentėti dėl tos nelabosios teorijos: palikuonys skaudžiai ja pasijuokė.

Ir kas galėjo tada pamanyti, kad ta nelaiminga teorija, rusuose jau seniai grabe sudūlėjusi, bus stengiamasi atgaivinti Lietuvoje, XX amžiui įpusėjus, ir dar žurnale, skiriamame inteligentui

skaitytojui? Stačiai netikėtina, bet, deja, taip yra. Cituotieji Don Kichoto vertėjo samprotavimai ir yra Lomonosovo teorijos atgarsiai. Ta teorija bloga ne todėl, kad ją skelbė Lomonosovas ir kad ją patys rusai išjuokė, – ji bloga yra todėl, kad iš pagrindų yra klaidinga ir kad jos taikymas mūsų literatūros praktikoje duoda neigiamų vaisių.

Vertime Servanteso prastuoliai kalba, vartodami barbarizmus daugiausia slaviškos kilmės. Kur tie prastuoliai gyveno – Šančiuose, Žaliakalnyje, Zarasų ar Jonavos sentikių parapijose? Ir kada jie gyveno: kai prasidėjo rusų kolonizacija Lietuvoje ar kitais laikais? Ne, atrodo, Servanteso prastuoliai gyveno vis dėlto Ispanijoje, – ispanų renesanso laikais. Kuriuo gi būdu kai kuriose Lietuvos provincijos dalyse vartojami barbarizmai gali būti ispanų renesanso „spalvingo provinciališko leksikono ir kaimiško aromato" elementai? Nieku būdu ir niekuomet!

Svietą, paduškaitę, stoną... – šiaip ar taip uostyk – jokia Ispanija nekvepia. Jei jau kvepia, tai greičiau Šančiais...

Antra vėl vertus, ir Lietuvos provincijos leksikono spalvingumą bei „kaimišką aromatą" negi barbarizmai sudaro! Žinoma, ir Lietuvoje provincija nelygi provincijai. Vienur barbarizmų daugiau, kitur jie – reti svečiai. Prienų apylinkės, Veisėjai, Liškiava – taip pat Lietuvos provincija, o kokia tenai graži kalba, koks spalvingas leksikonas ir „kaimiškas aromatas" be daugelio barbarizmų! Ir kalba tenai ne vyskupai, ne profesoriai, bet paprasti beraščiai kaimo žmoneliai!

Būtų nuosakiau (nors taip pat klaidinga), jei vertėjas stengtųsi ispanų renesanso prastuolių kalbą pavaizduoti lietuvių prastuolių to paties laikotarpio kalba, čia nors centrinės logikos būtų. Bet vertėjas nė nebando taip daryti. Jis tiktai ispanų senalaikio prastuolius dusina, versdamas juos tarti daugiau ar mažiau naujoviškus specifinius mūsų barbarizmus. Jis, taip darydamas, tuo pačiu stengiasi senus ispanų prastuolėlius apgyvendinti Lietuvos provincijoje, kažkodėl vis arčiau sentikių. Tuo pačiu veikalą norima ne *versti*, bet sulietuvinti blogiausia to žodžio prasme.

Šitokios rūšies vertimai („sutautinimai", pas mus – „sulietuvinimai!") kultūringose tautose jau seniai yra pasmerkti kaip nekultūringi. Ir vėl nelemtas sutapimas: tokius pat dalykus, kaip mūsiškis „Don Kichoto" vertėjas, kadaise yra skelbęs nelaimingasis Lukinas, mokydamas, kad verčiant svetimus veikalus reikią juos *skloniatj na našy nravy*... Bet kur tai buvo? Ir kada tai buvo? Mūsų laikais svetimo veikalo „sulietuvinimas", svetimų veikėjų apgyvendinimas savojoje provincijoje yra laikomas veikalą žalojančiu nekultūringu darbu.

Teisybė, Don Kichotas ir prastuoliai, kalbėdami ispaniškai, kalba vis dėlto kiek kitokia kalba. Kultūringo vertėjo priedermė tą skirtumą pabrėžti bei išryškinti taisyklingos gražios lietuvių kalbos priemonėmis. Čia, žinoma, žodynas daug nesveria. Bet žodynas kalboje – toli gražu dar ne viskas. Čia dar daugiau nusveria sintaksė, žodžių sandora, žodinė vaizdų kompozicija ir harmonija. Štai ryškesnis pavyzdys.

Verčiamųjų veikalų tarpe pasitaiko ir tokių, kuriuose kai kurie veikėjai kalba tarmiškai (pvz., prancūzų kalbos veikalas ir Provanso tarmė). Kaip šiuo atveju vertėjas turėtų elgtis? Visą veikalą versti į bendrinę literatūrinę kalbą, o Provanso tarmę – tarmiškai? Tarmiškas vertimas, pagal Lomonosovo ir mūsiškio Don Kichoto vertėjo teoriją, labiau pabrėžtų veikėjų kalbos skirtumą, – tai tiesa. Bet... bet kokia mūsiškė tarmė „atitiktų" Provanso tarmės savybes? Žemaičių tarmė? O kodėl ne dzūkų? Kodėl ne kupiškėnų, ne Pumpėnų, ne Balbieriškio šnektos? Ir kurio laikotarpio tarme reikėtų remtis: dabartine, Valančiaus laikų ar dar senesne? Kuriuo kriterij[um] besivaduojant būtų galima parinkti atitinkamą lietuvių tarmę ar šnektą? Nėra jokio kriterij[aus], nėra jokio pagrindo. Ir negali jo būti. Pats tokio pagrindo ieškojimas yra bergždžias, klaidingas ir klaidinąs darbas.

Vertimo kalba vis tiek nėra originalo kalba. Vertimuose – ir ispanai, ir graikai, ir hotentotai – visi kalba lietuviškai. Pačioje vertimo kalboje nėra ir negali būti originalo kalbos aromato, – jis vertime visiškai net neleistinas. Vertėjo uždavinys ir priedermė visai kitokios prigimties. Jis turi vertimo kalboje duoti

vaizdų ir vaizdinių, tolygių originalo kalbos vaizdams ir vaizdiniams, – turi duoti tolygių paveikslų. Dar Būga įtikinamai mokė su savo pagarsėjusiu pavyzdžiu: *kruglyj durak*. Negi versi šį pasakymą: *apvalus kvailys*. Žodis atitinka žodį, o prasmė visai kita. *Apvalus kvailys* – lietuviui nieko nesako, jis net nesuprantamas. Reikia paieškoti atitinkamo lietuviško vaizdo. Arba štai lietuviškas pasakymas: *kiaulė, kad ragus turėtų, visą pasaulį išbadytų*. Rusų vertime nekalbėsi apie kiaulę. Rusas čia pasakys: *bodlivoj korovie Bog rog ne dajot* ar dar saviškiau. Lietuvis sako: *tyli kiaulė gilią šaknį knisa*, rusas čia sako: *v tichom omute čerti vodiatsia*. Vokietis sako: *Treppenwitz*, rusas: *kriepok zadnim umom*, o lenkas: *mądry polak po szkodzie*. Prasmė visur ta pati, vaizdas tolygus, bet kiekvienoje tautoje saviškai pergyvenamas. Tai yra maži pavyzdėliai. Bet principas visur lieka tas pats, mažuose ir dideliuose dalykuose.

Vertėjui pirmiausia tenka rūpintis, kad vertimo kalba būtų taisyklinga, gera, graži, – kad iš pačios kalbos nieku būdu nebūtų matyti, jog tai yra vertimas; vertimo vaizdiniai ir vaizdai savo pobūdžiu, savo koloritu, savo pajėgumu turi atitikti originalo vaizdinius ir vaizdus; vertimo spalvos ir nuotaika turi atitikti originalo spalvas ir nuotaiką, pagrįstą vietinėmis bei laikinėmis (temporalinėmis) aplinkybėmis ir psichologinėmis situacijomis. Vertėjas neturi nė mažiausios teisės nutautinti originalo veikėjus, apgyvendinti juos savojoje šalyje, – jis turi tik savo kalbos priemonėmis „atkurti" originalą ar, kaip vokiečiai sako, *umdichten*.

Versti pažodžiui, išlaikyti net originalo sintaksę anaiptol dar nereiškia gerai ar meniškai versti. Tai – lengvas, pigus ir nerimtas darbas. Dar pigesnis, dar mažiau rimtas darbas į vertimą prikaišioti savųjų barbarizmų bei šiaip kalbinių šiukšlių.

Bet juk reikia pabrėžti inteligentiškos ir prastuoliškos kalbos skirtumą! Taip, reikia. Tam yra ir lietuviška žodinė medžiaga, ir sintaksė, ir neišsemiamos lietuviškos stilizacijos priemonės.

Negalima taip padaryti? Negalima be pigių barbarizmų išsiversti? Na, jei negalima, tai ir nereikia: palauksime, kol

atsiras žmonių, kurie sugebės ir tai padaryti. Kol kas tenka tiktai pažymėti, kad savo nesugebėjimus teisinti besigiriant „literatūrine nuojauta" ir kitus be pagrindo niekinant yra mažiausia išmintingas darbas.

Vertėjo darbas yra rimtas ir didelis darbas, reikalaująs didelių kvalifikacijų, kurias nedaugelis vertėjų tesupranta, kuriomis pasižymi dar mažesnis vertėjų skaičius. Vertėjui reikia daug takto, daug skonio, daug žinių ir didelio kūrybinio sugebėjimo. Galimas daiktas, todėl gerų vertėjų taip mažai ir teturime.

Belaukiant talentingų vertėjų, tenka nuo Lomonosovo šmėklos kratytis pagal Krylovo patarimą: vargas, kad kailiadirbiai literatūroje jovalą raugia...

PUŠKINAS – RUSAS IR EUROPIETIS*

1

Minint Puškino tragiškosios mirties sukaktuvių dieną, nebetenka jo darbai svarstyti, – jie jau yra plačiai svarstyti, persvarstyti ir pripažinti. Nūnai daugiau mums rūpi jo vardas pagerbti, atgaivinti širdyse jo didžius nuopelnus. Nuopelnas – rusų tautai, Europai, o per ją – visai žmonijai.

Ne mes vieni nūnai su pagarba minime didžiojo dvasios herojaus vardą. Nūnai ne tiktai neaprėpiamuose Rusijos plotuose, nūnai ir Vakarų Europos reikšmingesniuose gyvosios kultūros centruose spiečiasi žmonių būriai ir būreliai, įvairiausiomis formomis mini tą skambų vardą ir, pasakytume, savo dvasioje stiprinas juo.

Tai vyksta mūsų dienomis, neramiomis ir bauginančiomis, smurtaujančiomis ir kerštingomis, kada tokioje Europoje vietų daugybėje įsigyveno liūdnas nesusipratimas: rusų tautos vardą minėti su tam tikra širdgėla ar grimasa... Tai vyksta mūsų dienomis, kada taip daug kur reikalaujama apologetinės literatūros, – reikalaujama, kad literatūra, poezija išsižadėtų savęs, savo nepriklausomos amžinosios esmės, – kad ji tarnautų šiokiai ar tokiai naudai, šiokiosios dienos rūpesčiams, praeiviams hero-

* Humanistinių mokslų fakulteto viešame posėdy 1937.II.12 pasakytoji kalba Puškino mirties šimtmetėms sukaktuvėms paminėti.

jams, savo amžių greitai atgyvenančioms programoms. Kai šovinizmas, nepakantumas, egoizmas tokiais brutaliai grūmojančiais šūkiais kelia visuotiną klaikų nerimastį, kultūringoji Europa, tarytum pabrėždama savo neapsakomą troškulį,[1] mini vardą to poeto, kuris, be amžinojo gėrio ir grožio, šioje žemėje niekam kitam netarnavo ir nenorėjo tarnauti, – kuris tokioje niaurioje rusų tautos istorijos gadynėje herojiškai atlaikė savo dvasios laisvę ir nepriklausomumą, kuris buvo tarytum spindintis tolerancijos pavyzdys, kuris gal nieko kito taip nemylėjo pasaulyje, kaip savąją, senobiškai tariant, Mūzą...

Visas jo gyvenimas ir kūrybos kelias – tarytum tapradis nesialomas aukščiausiojo humanizmo žygis, kurį dar senobės Elados išmintis apibrėžė tauriais žodžiais: *kalos kagathos* – gražu ir gera.

Gražu ir gera – po šita vėliava spiečias nūnai Europoje šimtai ir tūkstančiai, dvasios taurumą, gėrį ir grožį priešpastatydami neapykantai, smurtui, netiesai, – *žmogaus* vertybę priešpastatydami automatiškai marširuojančiam numeriui. Puškino mirties sukaktuvės tampa europiška prasme humanizmo, *žmogaus mylėtojų* šventė. Puškinas, tasai Apolono žynys, tasai mūzų viliokių numylėtinis, tasai saulėtojo Olimpo pilnateisis bajoras, nūnai jungia mūsų Rytus ir Vakarus vieningame troškuly humanistinę svajonę paversti tikrove, žmogaus širdgėlą ir nusiminimą perkurti į žydėjimą.

Puškinas – rusų genijus, bet drauge ir Europos pilietis, – kūrėjas humanistas. Būdamas neatidalomas nuo rusų tautos, jis peraugo visas tautų ir valstybių sienas, pasidarė universalus, visoms tautoms draugingas ir suprantamas, pasakytume, artimas ir mielas, kaip savas. Toks jau esti didžiųjų kūrėjų likimas: juo stipriau jie reiškia savosios tautos dvasią – juo platesnio atbalsio jų žygiai anksčiau ar vėliau susilaukia kitose tautose. Tokia buvo ir Puškino lemtis.

Norint konkrečiau prisiminti, kodėl Puškino vardą vieningai mini kultūringoji Europa, pirmoj eilėj tenka pažymėti, kas jis buvo rusams, – kokią vietą jis užėmė rusų literatūros ir kultūros

raidoje. Šiuo reikalu daug knygų prirašyta, teberašoma ir dar bus daug rašoma, nes, kaip teisingai Bielinskis pastebėjo,

> Puškinas priklauso prie amžinai gyvenančių ir besikaitaliojančių reiškinių, nesustojančių toje vietoje, kurioje juos aptiko mirtis, bet nuolat besirutulojančių visuomenės sąmonėj. Kiekviena gadynė skelbia apie juos savo sprendimą ir, kad ir kažkaip tiksliai ji būtų juos supratusi, ji visuomet paliks sekančiai po jos gadynei pasakyti ką nors nauja ir tikslesnio ir niekuomet negalės pasakyti visko...

2

Pagal mūsų gadynės sprendimą, Puškinas, būdamas „teisėtas praslinkusių amžių įpėdinis, kūrė ir būsimiems amžiams... Gyveno amžiuose... Jo poezija nenustojo jaunatvės ir XX amžiuje".

Puškinas – rusų praslinkusių amžių įpėdinis ir tradicijų tęsėjas. Ir gyventi jam tarytum tyčia pasitaikė tokioje gadynėje, kurioje atkakliai grūmėsi įvairios literatūrinės srovės, įvairūs stiliai. Traškėjo kovotojų skydai dėl rusų literatūrinės kalbos savumų, pleškėjo plunksnos dėl literatūrinių formų ir žanrų. Senasai klasicizmas, jau XVIII amžiuje Rusijoje suspėjęs pereiti visą eilę raidos laipsnių, Fonvizino ir Deržavino talentais atgaivintas, sugyvenimintas ir sustiprintas, kai kurio literatūrinio jaunimo itin energingai atakuojamas, verčiamas evoliucionuoti, anaiptol dar nesiruošė mirti. Teisybė, jis nebebuvo jau toks, kaip XVIII amžiuje, nebebuvo nesukalbamas, ortodoksiškas, nežinąs kompromisų, – jis perėjo į naują savo raidos fazę, bet buvo dar gajus ir žvalus seniokas ir dar gana karingai nusiteikęs. Puškinas daug ką paveldėjo iš tojo klasicizmo. Ypač gi klasicizmo įtaka žymi Puškino jaunatvės lyrikoje. Net naujieji rusų literatūros istorikai teisingai pastebi, kad klasicizmas įėjo į Puškino kūrybą kaip organinė sudėtinė dalis, – kad Puškinas nuo tikrojo klasicizmo niekuomet neatitolo.

Būdamas savo dvasioje toksai giminingas su tikruoju klasicizmu, Puškinas uoliai dalyvauja literatūrinio jaunimo karo žygiuose prieš klasicizmo sargybas, tviskančiomis sąmojo strėlėmis

apšaudo jo tvirtoves. Štai talentingas jaunimas susimeta į juokdarišką „Arzamaso" literatūrinę draugijėlę. Linksminasi tenai jaunimas, besišaipydamas senių rimtybe, geroje nuotaikoje visas senas vertybes pervertina, bet linksmybės priedangoje čionai rimti ir dideli dalykai bręsta. Be jaunimo, čia dalyvauja dar ir poris vyresnių, subrendusių, pripažintų rašytojų, vienas – net su aiškiomis simpatijomis naujai gaivinamam klasicizmui. „Arzamaso" sambūry spietėsi įvairių nuotaikų, literatūrinių (net politinių!) polinkių žmonės, bet juos visus jungė kova dėl naujos literatūrinės kalbos, kurią pradėjo rusų jausmingojo sentimentalizmo galva – Karamzinas. Kalbos atžvilgiu Puškinas buvo Karamzino kovų talkininkas. Net dar daugiau. Puškinas jaunatvėj buvo ir Karamzino, ir Žukovskio gabus literatūrinis mokinys, ne kartą tęsė jisai ir sentimentališko stiliaus tradicijas.

Bevykstant kovoms su klasicizmo pavėlavusiais pareigūnais, atrieda į Rusiją ir romantizmo bangos. Puškinas – vėl pirmose kariautojų eilėse. Kai kurie rusų literatūros istorikai net rusų romantizmo gyvenimą skaičiuoti pradeda nuo Puškino jaunatvės veikalo „Ruslan i Liudmila" pasirodymo. Puškinas mielai priima romantiškos ar, tiksliau, baironiškos poemos formą, tik ją transformuoja, atgaivina ją savojo neišsemiamo lyrizmo šilima, sukuria keletą didelio meisterio rankos vertų veikalų – ir nebesitenkina peraugtu romantizmu. Ieško jisai „tikrojo romantizmo", – Chateaubriand'as, Byronas jo nebepatenkina. Per galvas savo ankstyvesnių mokytojų Puškinas kreipias į Shakespeare'ą, kurį, kaip žinome, labai brangino ir Vakarų romantizmo pionieriai. Shakespeare'o lobynuose Puškinas tikėjosi surasiąs „tikrojo romantizmo" (drauge – ir tragedijos) paslapties įspėjimą. Ir Puškinui čia atsitiko tas pat, kas ne kartą didiesiems rašytojams pasitaiko: ieškodamas „tikrojo romantizmo" sukūrė „Borisą Godunovą" ir davė šiuo veikalu daug daugiau, negu norėjo.

Puškinas – rusų kūrybinio klasinio realizmo, – realizmo, pasakytume, kiek sudvasinto, supoetinto, – kūrėjas, ėjo int jį labai sudėtingu keliu, daug ką iš praeities paveldėdamas, –

paveldėtais palaikais pagrįsdamas tolimesnius žygius. Kurį tik stilių ar žanrą palietė jo poetinė sąmonė, jis visur mokėjo surasti teigiamų pradžiodalų ir sunaudoti jas, saviškai perkurdamas, savaimingai perkomponuodamas. Puškinas naudojo visų stilių pradžiodalas, bet nebuvo jis kurio nors vieno stiliaus skelbėjas. Jis pats šiuo reikalu yra kartą reikšmingai pasisakęs:

> Man visos Parnaso sektos yra lygios, kiekviena jų turi savo teigiamumų ir neigiamumų. Ar jau negalima būti tikru poetu, nebūnant nei sukempėjusiu klasiku, nei fanatišku romantiku? Formos, apeigos – ar jos jau būtinai turi pavergti literatūrinę sąžinę?

Iš to, žinoma, visiškai neseka, kad Puškinas stiliaus atžvilgiu būtų buvęs eklektikas. Eklektizmas bazuojas originalumo stoka, imitaciniais sugebėjimais, o Puškinas buvo per daug savaimingas ir individualus, kad būtų galėjęs būti eklektiku. Puškinas savo prisipažinime faktinai ne visiškai teisingai pasisakė. Kitų Parnaso sektų išimtinai jis negarbino, tai tiesa, bet jis gi turėjo savo nuosavią sektą – *puškinizmą*. Faktinai jis kūrė vienu stiliumi, nors tasai stilius susidarė iš įvairių elementų bei pergyveno tam tikrą raidą. Jis kūrė *puškinišku* stiliumi. Tai patvirtina eilė vėlesnių poetų, paprastai apibrėžiamų kaip Puškino mokyklos atstovai. Tačiau kurdamas savąjį stilių Puškinas sintetino įvairių Parnaso sektų teigiamus savumus. Šiuo žygiu Puškino nuopelnų nemokėčiau tiksliau apibūdinti, kaip juos yra apibrėžęs Sakulinas:

> Puškinas sutvarkė chaosą: priešingybėje besirandančius elementus sujungė į harmoningą sintezę.

O Lunačiarskis savo puškiniškame entuziazme nuėjo dar toliau. Esą:

> Puškinas buvo rusų pavasaris, Puškinas buvo rusų rytas, Puškinas buvo rusų Adomas. Jo nuostabus liepsningas genijus pražydo niaurioje, beveik žiemos, beveik nakties Rusijoje!
>
> Ir tasai rusų Adomas buvo nulipdytas iš rusiško molio ir tarytum senojo bogomilų apokrifo Viešpats atnešė Puškinui ir regėjimą, ir alsavimą, ir širdį, ir mintį – iš Rusijos pločių, iš Rusijos žemės dovanų.

Tikrai, savo kūrybai medžiagą Puškinas rankiojo iš įvairiausių rusiškų šaltinių, kūrė rusiškus vaizdus ir charakterius.

Jo išgarsintoji auklė iš pat mažens sužadino jame susidomėjimą rusų kalba, rusų liaudimi, rusų prasčiokų buitimi, – sužadino meilę jiems. Ir suaugęs Puškinas neužmiršta jaunatvės įspūdžių, susisiekia su liaudimi, tiria ją kaip etnografas, renka tautosaką ir naudoja jos elementus savo kūriniams. Tik anų laikų gyvenimo aplinkybėse sunku buvo jam, bajorui ir bajorijos tarpe besiverčiančiam, patvariau plėtoti santykiai su liaudimi. Jo gyvenimas vyko bajorų, aristokratų, miestelėnų sluoksniuose, provincijos dvarininkų pastogėje. Šieji sluoksniai davė jam daugiausia kūrybinės medžiagos. Per šiuos sluoksnius Puškinas santykiavo su jo gyventąja dabartimi, – per šių sluoksnių tipiškus personažus – Maskvos, Peterburgo, provincijos – jisai įamžino savo veikaluose gyventąją gadynę, grynai rusiškus realius charakterius.

Tik Puškinas nesitenkina viena gyvenama dabartimi. Jis stengėsi aprėpti vis didesnius ir didesnius rusų tautos gyvenimo plotus, – jo akys slinko į Rusijos praeitį.

XVIII amžius, Jekaterinos II ir Petro I gadynės, net XVII amžiaus pradžios suirutės laikotarpis – galingais vaizdais švystelėjo Puškino kūryboje. Anais laikais rusų istorijos mokslas dar kūdikio žingsniais tebestypinėjo, o Puškinas tuomet stačiai stebina savo istorine intuicija, savo, kaip sako, istorizmu. Priešpuškininė rusų literatūra, traktavusi istorinius siužetus, dar tokiomis trapiomis sijomis, tokiais lengvučiais saitais būdavo susieta su realiąja praeitimi, buvo mažai teįtikinama, lyg atotraukoj pakibusi. Puškinas gi savo istorinius vaizdinius pirmasai pagrindė tikrovės duomenimis, jo atgaivintąją istorinę būtį padarydamas, pasakytume, visiems privaloma teisybe. Tai sekė iš jo bendrosios pasaulėžiūros. Puškinas ne kartą stipriai pabrėždavo mylįs savo tautos praeitį. Sakė jisai mylįs tą praeitį tokią, kokią Viešpats davė, ir nenorėtų ją į nieką kitą pakeisti. Tokia meilė – savaime suprantama. Nesitenkindamas mokytų istorikų darbais, Puškinas patsai rausias po archyvus,

po metraščius, gilinasi net į senąją hagiografinę literatūrą, besistengdamas atspėti, suvokti senųjų laikų kalbą, minčių eigą, raiškesnius ir tikresnius praeities bruožus. Ir pavykdavo jam tai padaryti. Ir atgyventųjų gadynių jo atkurtieji istoriniai personažai veikia kaip visiškai realūs praeities faktai. Borisas Godunovas, Pimenas, Petras I, Pugačiovas – tegu kiek ir idealizuoti ar supoetinti, bet vis dėlto prabilę – ir tai pirmą kartą rusų literatūroje – tuo pačiu balsu, kuris kadaise tikrovėje skambėjo. Jie tuo pačiu faktu Puškino kūrybos menišką reikšmingumą padarė dar svaresnį.

Gamtos motyvai Puškino kūryboje užima itin svarbią vietą. Rusijos Šiaurė ir Pietūs, Pskovo ir Novgorodo lygialaukių glūduma, miškai ir laukai, ir stepių banguojantys toliai, ir Krymo padangių boekliniška pasaka, ir Kaukazo saldžiai svaiginanti rūstybė, – žiema ir vasara, pavasaris ir ruduo, – visa tai spinduliuojančiais klodais sutilpo Puškino kūryboje. Puškinas – neaprėpiamosios Rusijos nepalyginamas peizažo meisteris.

Mūsų laikų žymus literatūros istorikas Joseph Nadler vokiečių literatūros istorijos raidą apibrėžia suskirstydamas rašytojus pagal landšaftus, kuriuose jie gyveno ir kūrė. Toksai landšaftas esą nulemiąs pagrindinį savumų pobūdį, vyraujantį to ar kito rašytojo kūryboje. Ir Nadleriui, besivadovaujant šiais samprotavimais, pavyko pasiekti gana įdomių vaisių. Gal ir ne viskas teisinga Nadlerio sumetimuose, gal tikrai kai kurie jo pasiūlymai yra per drąsūs, bet Puškino pavyzdžiu jis galėtų pasidžiaugti savo samprotavimams sustiprinti. Rusiškasai landšaftas tikrai tarytum pagrindė Puškino poezijos tautinį charakterį, padarydamas jį, Puškiną, rusų dvasios, rusų *žemės* dainiumi.

Patys rusai, literatūros ir kultūros istorikai, liudija, kad Puškino sukurtieji personažai jaučia ir galvoja rusiškai, kad tokia Tatjana esanti rusų moteries gražiausias pavyzdys, – kad jo personažų ne tik psichologinis turinys, bet ir psichologinė forma esanti rusiška. Mums nieko kita nelieka, kaip šį rusų liudijimą priimti su pilnu pasitikėjimu.

3

Taip, Puškinas – rusų tautinės stichijos reiškėjas. Pabrėžiant šią tiesą, netenka tačiau pamiršti, kad rusų naujoji kultūra, pradedant Petro I žygiu (faktinai jau prasidėjusiu Aleksejui Michailovičiui beviešpataujant), rutulojosi Vakarų kultūros asimiliavimo vaga. Vakarų kultūra, tarytum potvynis, pralaužęs užtvanką, užliejo perdžiūvusią ištroškusią rusų žemę, pripildė visus suaižėjimus, persunkė kiaurai iki giliausiųjų sluoksnių. Rusų žmonės Maskvos valstybėje per daug ilgai gyveno, atsirėžę nuo Vakarų Europos, per daug kankinamai vykdė, naujoviškai tariant, dvasinę autarkiją, per daug tvanku jiems pasidarė savajame, beveik nevėdinamame vienuolyne, kad, pratrūkus užtvankai, jie su visu godumu smelkėsi į naują srovę, – kaip sunkus ligonis godžiai alsuoja gryno oro gaivinamu džiaugsmu. Buvo atskirti, o dabar nori būti visur, nori turėti viską, nori viską aprėpti, – jaučias esą Europos kultūrinio žygio dalyviai. Vakarų kultūra taip giliai įsisunkė į rusų kraują, kad jie jau niekuomet jos pradžiodalų iš savo esmės nebegalės išskirti. Net taisiais XIX amžiaus dešimtmečiais, kada pratrūkdavo vėl, pasakytume, autarkinės srovės ir, niekindamos Vakarus, šaukė vaduotis iš jų įtakos, kuri buvo vadinama itin žalinga, ragino „stiprybę semti“ tik iš savo tautos, iš savo praeities, – net ir šitų autarkininkų smurtaują šūkavimai buvo pagrįsti, gal net jiems patiems aiškiai nenuvokiant, vakarietiškos kultūros premisomis. Sąmoningi, giliau protaują slavofilai nėra atidalomi nuo Vakarų idealistinės filosofijos. Nekenčia Vakarų, nepasitiki jais, niekina juos, bet myli ir be jų gyventi negali. Štai kaip itin charakteringai, drauge ir graudžiai kalba Ivanas Karamazovas:

> Aš noriu važiuoti į Europą. Ir aš juk žinau, kad važiuosiu tiktai į kapinyną, bet į visų brangiausią kapinyną – štai kas! Brangūs tenai guli numirėliai, kiekvienas akmuo tenai ties jais byloja apie tokį karštą buvusį gyvenimą, apie tokį aistrų tikėjimą savo žygiu, savo teisybe, savo likimu, savo mokslu, kad aš, žinau iš anksto, krisiu ant žemės ir bučiuosiu šiuos akmenis ir raudosiu ties jais...

Visiems žinoma Dostojevskio simpatijos slavofilizmui, – jeigu jau ne atviras slavofilizmas, – ir štai jo plunksna parašyta, beveik ne rašalu, beveik krauju parašyta:

> Mes, rusai, turime dvi tėvyni: Rusiją ir Europą. Europa – juk tai *baisus* ir *šventas* daiktas. O, ar jūs žinote, gerbiamieji, kaip mums brangi, mums, slavofilams, šita pati Europa, toji *šventų* stebuklų šalis!.. Ar jūs žinote, iki kokių ašarų ir širdies susigūžimų kankina ir jaudina mus tos brangios ir tėvynainiškos mums šalies likimas, kaip gąsdina mus tie niaurūs debesys, vis labiau ir labiau apniaukią jos skliautus? Rusui Europa taip pat brangi, kaip ir Rusija. O, daugiau! Negalima Rusiją labiau mylėti, negu aš myliu ją, bet savęs aš nebariau už tai, kad Venecija, Roma, Paryžius, jų mokslo lobynai, visa jų istorija man mielesnė neg Rusija. O, rusams brangūs šitie seni svetimi akmenys, šie Viešpaties senojo pasaulio stebuklai, tos šventųjų stebuklų nuotrupos; ir mums tai net brangiau negu jiems patiems...

Šiuo būdu rusų inteligentui lyg išduodamas Europos pilietybės pasas. Graužias rusas Europos likimu, nes jaučias esąs jos mylintis sūnus. Po šiuo Dostojevskio posmu galėtų pasirašyti ir Puškinas. Bet jis nebuvo slavofilas, – jo laikais slavofilizmas nei susiformavęs kaip reikiant nebuvo. Europa jam reiškė dar daugiau negu slavofilams.

Teisybė, kai kuriuose Puškino eilėraščiuose (pvz., „Borodinskaja godovščina", „Klevetnikam Rossiji") pasigirsta slavofiliškos, net, pasakytume, nikolajiškos gaidos, bet tai buvo vis atsitiktiniai reiškiniai, gyvenamo momento aštriųjų politinių aplinkybių sukelti. Puškinas buvo ir liko ištikimas Petro I žygiui ir jo tradicijoms. Puškinas dvasioje buvo gilus vakarininkas. Jis turėjo daugiau teisės negu bet kuris slavofilas pasididžiuoti turįs dvi tėvyni: Rusiją ir Europą.

Europiškumas iš pat mažens skverbėsi į Puškino dvasią, įėjo į jo kūną ir kraują, pasidarė antroji jo prigimtis. Pirmieji jo literatūros mokytojai buvo Voltaire, Molière, Racine, Corneille... Šalia šių vardų Puškino bręstančioje poetinėje sąmonėje užima patvarią vietą Parny, Vergier, Grécourt, Chaulieu. Pamėgsta, pamyli Puškinas prancūzų klasikus, ypač Voltaire'ą ir Boileau – už jų aiškumą, minties blaivumą, vaizdų plastiškumą ir konkretumą. Ilgainiui Puškinas ir patsai pasižymi klasišku minties

blaivumu ir vaizdų plastiškumu. Prancūzų lengvosios poezijos meisteriai, sužavėję jauną Puškino dvasią, augina jame poetinės formos lengvumą ir, pasakytume, dailumo skonį. Mokyklos draugai licėjininkai jį net prancūzu vadina už savumus, sekusius iš jo prancūziško auklėjimo. Puškino jaunatvėje vakarietiška stichija viršijo rusiškąją.

Pačioje kūrybinio amžiaus pradžioje Puškiną pasiekia ir antikinės poezijos įtaka. O bręsdamas pereina jisai vokiškąją ir angliškąją kūrybos stichiją. Klasicizmas, sentimentalizmas, romantizmas – visi vakarietiški gadynės kultūros žiedai sudaro pagrindus Puškino brendimo formai ir turiniui. Net nūdienos marksistiniai literatūros istorikai pastebi, kad Puškinas buvo susijęs su viso apsišvietusio pasaulio kultūra. Genialus poetas esą stovėjęs ant aukšto kalno ir žvalgęsis po neaprėpiamus horizontus. Savo draugais pasirinkęs Dantę, Shakespeare'ą, Byroną, Goethę... Tikrai, iš to aukšto kalno Puškinas regėjo ne tik neaprėpiamus plotus, bet ir neišsemiamą reiškinių įvairenybę. Iš kokios tiktai tautų daugybės Puškinas sėmė savo kūrybai motyvus, medžiagą, spalvas! Graikai, romėnai, Egiptas, judėjų tėvynė, musulmonų poezijos lobynai, prancūzai, ispanai, portugalai, anglai, vokiečiai... – praskambėjo Puškino lyroje. Puškinas mokėjo įsiskverbti į visų tautų dvasią, ją pajusti ir apčiuopti, ją saviškai atgaivinti ir plastiškai konkretizuoti. Šį Puškino mūzos savumą Dostojevskis savo pragarsėjusioj kalboj pavadino pasauliniu atbalsingumu – *vsemirnaja otzyvčivostj*. Dostojevskis entuziastiškai nurodinėjo, kad net patys didieji Europos poetai niekuomet negalėjo savyje įkūnyti su tokia jėga kaimyninės ar svetimos tautos genijų, jos dvasią, visą tos dvasios gilumą, kaip tai galėjo Puškinas padaryti. Esą net Shakespeare'o italai beveik ištisai buvę anglai. O Puškinas – vienas pasaulinių poetų tarpe turėjęs išimtinį gabumą persikūnyti, tarytum pergimti svetimos tautybės formose. Dostojevskis sakės nežinąs kito poeto, pasižymėjusio tokiu pasauliniu atbalsingumu. Dostojevskį stebino ne tiek atbalsingumo platumas, kiek jo gilumas. Tačiau tasai atbalsingumas anaiptol nepadarė

Puškiną imitatoriumi, nesumažino jo savarankumo, pasakytume, jo rusiškumo. Gogolis rusų dvasios reikalus gerai išmanė, – ir rašė gi jisai:

> Puškinas yra ypatingas reiškinys ir, galimas daiktas, vienintelis rusų dvasios reiškinys: tai rusų žmogus aukščiausiame išsirutuliojimo laipsnyje, kurio jis pasieks gal tik po dviejų šimtų metų. Jame rusų gamta, rusų siela, rusų kalba, rusų būdas atsispindėjo su tokiu pat grynumu, tokiu pat nuskaidrintu grožiu, kaip landšaftas atsispindi optinio stiklo gaubtame paviršiuje.

Ir vis dėlto visų rusų rašytojų tarpe Puškinas yra pats europiškiausias. Ir ne todėl europiškiausias, kad jo kūryboje taip daug ir taip įvairių vakarietiškos kultūros pradžiodalų. Europiškiausias todėl, kad Europos kultūra perėjo į jo kūną ir kraują, kad jis susilieja su ja, kaip ir su rusiška kuriama kultūra. Vakarų kultūros žmogui Puškinas daug artimesnis ir suprantamesnis negu tas pats Dostojevskis, negu Tolstojus, Ostrovskis, Leskovas, Gogolis, Gončiarovas... Jis artimesnis Vakarams net negu Turgenevas, – tas prisiekęs vakarininkas, Vakarų pilietis. Net Turgenevo meistriškai sukurti charakteriai tebeskendi specifinėje Rusijos gyvenimo aplinkybių atmosferoje, – jų rusiškasai podirvis žymia dalimi tebėra vietos ir laiko aprėžtas, – juos tinkamai įvertinti tegalima tiktai konkrečiau susipažinus su rusų kultūrinės raidos premisomis. Kiek kitokesnė Puškino sukurtųjų personažų prigimtis. Jisai rusiškoje kanvoje iš rusiškos medžiagos formuoja visažmoniškus charakterius, jisai tarytum rusiškus siluetus sviedžia į europišką plotmę. Kaip lyrikas savo asmenius pergyvenimus sukonkretindamas eilėrašty, juos tarytum nuo savęs abstrahuoja, tarytum suobjektyvina, daro visiems savu lobiu, taip ir Puškinas savo personažų charakterius suobjektyvina, tarytum ištraukia iš rusų specifinio gyvenimo, padaro visiems žmonėms pažįstamus – ir suprantamus, ir savus. Galimas daiktas, Puškinui šios tobulybės pasiekti padėjo jo brendimo, norėtųs net pasakyti, jo prigimties europiškoji stichija.

Ir vis dėlto Puškinas iki pat naujausiųjų laikų Vakaruose buvo mažiau žinomas negu kiti rusų didieji rašytojai, – mažiau

žinomas net už nepalyginti menkesnio pajėgumo rašytojus. Toks Marlinskis anais laikais Vakaruose plačiau garsėjo negu Puškinas... Galimas daiktas, tai atsitiko todėl, kad eiliuotos kalbos veikalai labai sunkiai peržengia savo tėvynės sienas, o Puškino eilėraštis yra beveik visai neišverčiamas, – bent iki pat naujausiųjų laikų niekas Vakaruose neturėjo adekvatiškų Puškino veikalų vertimų. Nėra pagaliau negalimas daiktas, kad Puškino vardas taip pamažėli slinko į Vakarus dėl tų pačių priežasčių, dėl kurių ir pačioje Rusijoje savo laikais kiti rašytojai buvo garsesni už Puškiną, – net tokie rašytojai, kurių vardas baigia išdilti iš literatūros istorijos lapų...

4

Nūdien Europa ir pasaulis mini Puškino vardą ne vien tiktai todėl, kad jisai, tarytum susikaupęs dviejų pasaulių sanvartoje, sintetina rusiškos ir vakarietiškos kultūros pradmenis. Rusuose buvo daugiau žmonių, nuėjusių šios kultūrinės sintezės keliu. Puškinas išsiskiria iš kitų bendrakaleivių savo menišku pajėgumu, savo kūrybos vertingumu, kurį norėtųs pavadinti objektyviu.

Dabarties „puškininėmis" dienomis jo vardas vis dažniau minimas šalia Goethe's vardo, nors Veimaro pusdievio gerbėjai nėra tokiu sugretinimu per daug patenkinti. Vardus gretinti lyginimo tikslais, žinoma, negalima, – negalima lyginti genijų pajėgumą ar jų darbų vertingumą. Genijai eilinių piliečių perspektyvoje turi itin brangią privilegiją: jie yra nepalyginami. Tai atskiros masyvinio kalnyno mėlynos viršūnės, – kiekviena žavinti nepalyginamu savaimingu svaiginamu grožiu, nors ne kartą tos viršūnės yra sudarytos iš tokio pat granito, apaugusios tokiais pat prarajingais ledynais. Tačiau Goethe's ir Puškino vardų gretinimas turi naudos – pozityvia ir negatyvia prasme.

Puškinas gyveno tuo pat metu, kaip ir Goethe, tik Puškinas nepragyveno nė pusės Goethe's išgyventojo amžiaus. Goethe savo kūrybai rado jau paruoštą dirvą, gerai, rūpestingai buvo

auklėjamas tėvų meilėje, jisai lengvai, laisvai galėjo išeiti aukštąjį mokslą, – Goethe, tariant, pigiai pirko jaukią pastogę Vakarų aukštosios kultūros rūmuose. Puškinas literatūrinę dirvą rado neparuoštą, jo gyvenimas vaikystėje tėvų namuose, jo santykiai su tėvais, jo auklėjimas buvo skurdūs ir griaudūs. Aukštojo mokslo Rusijoje jis negalėjo išeiti, Vakarų kultūros centrai buvo toli, jam nepasiekiami, – visa, ką Puškinas dvasioje turėjo, įsigijo pats, pirko labai brangia kaina. Goethę – gyvenimas lepino, jis gyveno plačiai gerbiamas, ne kiek siauriau ir globojamas. Puškino – niekas nelepino, niekas jam veltui nieko nedavė, visa jis turėjo pasiimti ir nusikalti savo rankomis nepalyginti žiauresnėse aplinkybėse, negu kad Goethe gyveno. Goethe nors ir nedidelės vokiečių valstybės, bet vis dėlto valdovo draugas ir ministeris. O kai po Prancūzų revoliucijos vokiečių tauta ima susiprasti, kai ima atbusti tautinė sąmonė, prasiveržia vokiečių tautos troškulys išsivaduoti iš svetimos politinės bei kultūrinės priklausomybės, Goethe jaučias esąs toks tolimas nuo visuomenės, nuo jos troškulių, nuo jos vilčių, – jisai opiu ir įtemptu vokiečių visuomenės gyvenimo metu gilinas į... persų ir arabų poetų kūrybą, džiaugiasi rytiečių erotine lyrika. Toks buvo Goethe savo gadynės, toks Europos sūnus. Puškinas degte dega savo tautos ir Europos gyvenamais rūpesčiais, stengiasi eiti drauge su geresniaisiais savo tėvynės ir Europos sūnumis. Goethe itin rūpinas geras kultūringas valdovas Karolis Augustas, Puškiną gi visą gyvenimą persekiojo „cholop venčannago soldata", – kaip jis pats skundėsi. Goethe laisvai galėjo keliauti po visą kultūringąją Europą, Puškinas niekuomet jon ištrūkti negalėjo, nors ir labai troško, – jis galėjo važiuoti tiktai į ištremtį, – į Besarabiją, į Odesą, į Rusijos šiaurinių gubernijų nebūtį. Goethe's veikalų pasirodymo laukia visuomenė, o Puškino veikalams patikti Rusijoje netrūko niekuomet oficiozinių nedraugų, kuriuos vaizdžiai simbolina parsidavėlis Bulgarinas, – kuriems energijos niekuomet netrūko Puškino gyvenimui nuodyti...

Vakarų Europos žmonės kartais nustebę sušunka: rusų literatūros istorija esanti tapradė martirologija. Rusų, bent žymesniųjų,

rašytojų gyvenimas – kankinių gyvenimas, – kankino ir persekiojo juos ir valdžia su savo agentais ir vadinamoji aukštoji visuomenė. Vieni jų stačiai ir mirė kankinio mirtimi, kiti kryžiaus kančią kentėjo kalėjimuose, Sibire, katorgoj, Kaukazo laisvųjų tautų žudynėse, kiti – vaitote vaitojo cenzūros prislėgti, kiti – šiaip skaudžiai jutę atmosferą darančiųjų sluoksnių nemalonę, kiti – išvengdami kalėjimo tiktai ankstyvos mirties keliu. Avakumas, Novikovas, Radiščevas, Rylejevas, Odojevskis, Marlinskis, Poležajevas, Lermontovas, Narežnyj, Gogolis, Bielinskis, Turgenevas, Nekrasovas, Leskovas, Černyševskis, Gercenas, Dostojevskis, Levas Tolstojus, Balmontas, Gorkis, Blokas, Gumiliovas... Tai juk baisus sąrašas, ir jis toli nepilnas! Išbraukus šiuos vardus – kas beliktų iš rusų literatūros, iš rusų kultūros, iš rusų dvasios didybės? O jie visi buvo baudžiami, net nužudomi, buvo šiaip ar taip persekiojami, nes jie ne taip mylėjo tėvynę, ne taip sielojosi savo tautos gyvenimo opomis, kaip to reikalavo nemokšos žandarai, tamsios minties politikai ar plėšrūs *parvenu*! Puškinas – ir martirologijos atžvilgiu – yra tikras rusų poetas. Visagalinčio žandarų viršininko akyse jis buvo blogas rusas, buvo blogas pilietis, na, ir blogas rašytojas. Net pats Nikolajus I mokė Puškiną, kaip reikia literatūros veikalai kurti, – tos pamokos tragiškąjį komizmą vaizdžiai parodo valdovo pastabos dėl „Boriso Godunovo“. Cenzūros nuodų taurę Puškinas gavo išgerti iki dugno. Lermontovas pragarsėjusiame savo eilėrašty širdy veriančiu balsu klykė pasauliui, kad dėl Puškino tokios tragiškos mirties yra kalta rusų visuomenė, toji aukštoji visuomenė, kuri duoda toną gyvenimui, kuri tačiau Puškino gyvenimą padarė nebepakenčiamą. Tai nebuvo vieno tiktai Lermontovo nuomonė.

Ne, kurgi čia galima lyginti Puškinas ir Goethe, tasai fortūnos išrinktasis, tasai gyvas pavyzdys, kaip visuomenė rūpinas savo didžiaisiais rašytojais, kaip ji myli ir gerbia savo dvasios galiūnus...

Ir vis dėlto, visiškai nelyginant Kazbeko ir Monblano, tai yra Puškino ir Goethe's, tenka pažymėti, kad jie buvo iš panašios

medžiagos sudaryti, – panašaus granito, panašių ledynų. Puškino ir Goethe's reikalu šitą medžiagą vokiečiai trumpai ir aiškiai apibrėžia: *Subjektyvität des Empfindens und Objektvität der Darstellung,* – pojūčių subjektyvumas ir vaizdavimo objektyvumas. Puškino tarytum iš klasikų paveldėtasai aiškumas, blaivumas, plastiškumas, tasai budrios sąmonės ir žvitrios akies menas – tokie goethiški bruožai. Galimas daiktas, Puškinas Goethe'i dar artimesnis giminė. Šviesus, saulėtas, kaip seniau sakydavo, apoloniškas, olimpiškas, klasinis realistas, konkrečiai aprėpiąs žemiškų sankryžų reiškinius ir juos visuomet sudvasinąs, supoetinąs, – organiškai nepakeliąs visokių neaiškumų, psichinių nuotrupų, kitas pasakytų – mistiškų svaičiojimų, – toks „goethiškas" buvo Puškinas. Jisai, žinoma, ne toks rafinuotas kaip Goethe, bet užtat jisai nepalyginamas paprastumo meisteris. Puškino paprastumas, toks pat jaunas ir skaistus, kaip civilizacijos nesužalotųjų sielų meniški prasiveržimai, ir toks pat didus ir galingas, kaip homeriško meno primityvas, – Puškino paprastumas yra stačiai nuostabus unikumas naujosios Europos literatūroje. Tasai jo paprastumas, galimas daiktas, jį ir daro tokį universalų, tokį artimą visoms pasaulio tautoms. Nebekalbant jau apie europiečius, Puškino kūryba džiaugias Azijos tautos, ypač džiaugias japonai, kurie ją gretina su savo tapybos meno primityvizmu, kurį, savo rėžtu, europiečiai taip didžiai vertina. Puškino kūrybos universalumą dar paryškina jos emocinis ir idėjinis turinys, toli išeinąs už tautinės kūrybos sienų, turįs bendros visažmoniškos reikšmės. Puškinas – ne tik rusų, Puškinas – Europos, Puškinas – pasaulio poetas.

5

Tebebūdamas penkiolikos metų berniūkščiu, Puškinas jau tobulai valdė eilėraščio techniką, eilėraščio formą, veikiai pralenkdamas savo mokytojus, pripažintuosius eilėraščio meisterius. Puškino tobulumo niekas Rusijoje daugiau nebepasiekia, nors sekėjų buvo nesuskaitoma daugybė, nors jis pašaukė visą

puškinišką poetų srovę, puškinišką techniką, nors jis jau seniai tapo visiems rusų poetams privaloma mokykla, nors jo betarpės įtakos pėdsakų randame net tokiuose XX amžiaus poezijos meisteriuose, kaip Briusovas, net Blokas. Štai, pavyzdžiui, Puškino lyrika, tokia svari jo kūrybos stichija. Stebina ne tiktai jo „atbalsingumo vaisius" – jo tematikos platumas, motyvų turtingumas, žanrų įvairumas, formų elastingumas bei muzikalumas, – stebina, laikraštiškai tariant, jo lyrikos klasės aukštumas. Patsai Puškinas iš poeto lyriko reikalavo labai daug. Reikalavo jisai, kad lyrikas pasižymėtų nepriklausoma galvosena, jausmo stiprybe, skonio rūstumu, gyvumu ir tikslumu, posakių menišku dailumu, stiliaus šviežumu, eiliavimo harmoningumu. Reikalavimai – labai ir labai dideli, – pasižyminti tokiais savumais lyrika yra jau pasaulinio masto poezija. Puškino lyrika kaip tiktai šiais savumais ir pasižymi, – juos jisai formulavo tarytum savąją lyriką apibūdindamas, gal tiktai per mažai čia dar pabrėždamas savo itin didelį, gal net rafinuotą literatūrinį skonį. Daug džiaugsmingų žodžių prirašyta, bevertinant Puškino eilėraščius. Bielinskis – pirmas pradėjo neišsemiamą entuziazmą dėl jo eilėraščių, sakydamas, – o jis gi žinojo, ką sako:

> Jame antikinė plastika ir rūstus paprastumas susijo su romantiškų rimų žavingu žaismu; visi akustiniai turtai, visa rusų kalbos jėga pasireiškė jame su nuostabiu pilnumu; Puškino eilėraštis – grakštus, saldžiaskonis, minkštas kaip bangos šlamesys, tąsus ir tirštas kaip derva, raiškus kaip žaibas, perregimas ir skaistus kaip krikštolas, kvapus ir svaigus kaip pavasaris, tvirtas ir galingas kaip bogatyriaus kardo smūgis; jame – ir gundanti neišpasakoma dailybė ir gracija, jame – ir apakinantis tviskėjimas, ir taurus švelnumas; jame kalbos bei rimų, melodijos ir harmonijos visas lobynas, jame kūrybinės svajonės, poetiškų posakių visa grakštybė, visas meilingumas; mes, panorėję Puškino eilėraštį apibūdinti vienu žodžiu, pasakytume, kad tai pirmoj eilėj yra poetiškas, meniškas, artistiškas eilėraštis, – ir tuo atspėtume *visos Puškino poezijos* patoso paslaptį.

Nebėra ko bepridėti prie šios entuziastiškos charakteristikos. Vėlyvesnieji kritikai, rusai ir kitataučiai, ją pripildydavo naujai pastebėtaisiais niuansais, – paremdavo Bielinskį. Dostojevskis gi nežinojo, su kuo jis galėtų palyginti „Eugenijų Onieginą";

dairėsi jisai Vakarų Europos literatūroje – palyginimui reikalingojo adekvatiško pavyzdžio taip ir nesurado. Kokios reikšmės tasai veikalas turėjo gyvenime, pasakoja nuostabusai Kliučevskis, – kaip jo kartos jaunimas skaitydavo „Onieginą". Pradžioj pavergdavęs eilėraščio žavingumas, gamtos aprašymai, lyriškų posmų nuoširdumas. Vėliau gi jį skaitydami mokęsi stebėti ir suprasti gyvenimo reiškinius. Tai buvęs pirmas gyvenimo vadovėlis, kurį nedrąsia ranka pradėję sklaidyti, – jis sujungęs su gyvenimu. Nedaug rašytojų susilaukia tokių prisipažinimų – iš tokio Kliučevskio lūpų! O didysis rusų prozos meisteris Levas Tolstojus, taip nedaug gerų veikalų pasaulinėj (ir rusų!) literatūroje tesuradęs, itin didžiai vertino Puškino prozą, – „Kapitono dukterimi" neatsidžiaugdavo. Nėra reikalo bekartoti plačiai žinomuosius Puškino reikalavimus, statomus dramaturgijai, kurie ir mūsų laikais tebėra teisingi, – kuriuos Puškinas savo veikalais pateisino taip pat su didžiausiu meisteriškumu.

Kurią tik kūrybos sritį, kurį tik objektą Puškinas paliesdavo, visur pasireikšdavo kaip didis meisteris. Aprėpė jisai rusų ir Vakarų kultūros duomenis kaip medžiagą, sukūrė iš jos kaitria šviesybe trykštančius kūrinius ir sviedė juos Rusijai ir Europai, kaitriuoju spindėjimu silpnesniuosius išgąsdindamas ir apakindamas. Puškiną kaip poetą skaitančioji visuomenė greitai pripažino. Net nesubrendęs jaunuolis jis jau buvo laikomas stambiu poetu. Bet skaitančioji visuomenė, išskiriant pavienius kultūringesnius asmenis, suprato ir entuziastiškai priėmė Puškiną tik kaip bręstantį poetą. Juo labiau Puškinas brendo ir tobulėjo, juo mažiau jisai bebuvo suprantamas. Pirmosios „Oniegino" giesmės žavėjo dar platesnius sluoksnius, paskutinės – jau daug mažiau atbalsio besusilaukė, mažai kas visumą aprėpti bepajėgė. Pačiame Puškino talento žydėjimo laikotarpy prasideda net kalbos apie jo talento išsisėmimą. Bielinskis – net ir tas Puškino atveju buvo susvyravęs, nors jo laikotarpį jisai ir laikė rusų literatūros žydėjimo gadyne. XIX amžiaus vidury Puškino vardas Rusijoje lyg ir aptemsta. Nustelbia jį net Nekrasovas. Na, Nekrasovas buvo geras stambus poetas; Puškino vardą kuriam

laikui nustelbia net menkesni, užtat apytamsei visuomenei labiau prieinami rašytojai, nes Puškinas praaugo ne tik savo laikininkus, bet ir sekančias kartas. Tik į XIX amžiaus pabaigą Puškino vardas Rusijoje pradėjo atgyti. Pamažu imtasi valyti nuo jo vardo dulkes ir usnis, – ir ėmė jis vis labiau ir skaidriau spindėti. Puškinistai vardo skaidrinimo darbą tebetęsia. Bet jo šviesa dabar jau yra tokia, kad šviečia ne tik rusams, bet ir Vakarams, ir pasauliui. Puškino dienos, vykstančios visame pasauly, tai patvirtina. Tai parodo, kad Puškinas pagaliau patvariai užėmė jam priderančią vietą šalia pasaulio didžiausiųjų rašytojų.

Mums gi Puškinas yra dar brangesnis negu Vakarų Europos žmonėms. Kaip Puškinas drauge su savo laikų šviesuomene mokėsi iš prancūzų mokytojų, taip ir mūsų vyresnioji inteligentija, ir ne vienas mūsų rašytojas, mokėsi iš Puškino. Prancūzų mokykla padėjo Puškinui išaugti, sustiprėti, pasidaryti rusų tautos dvasios reiškėju ir pasauliniu rašytoju. Taip pat ir ne vienam mūsų rašytojui šviesi Puškino mokykla padėjo surasti savą lietuviškos kūrybos kelią. Todėl tad mes, nūnai prisidėdami prie Puškino pavėlavusio inauguravimo pasaulinių rašytojų panteone, gal atiduodame jam mūsų skolos dalelę: mes jam esame daug skolingi, ir jis savo dvasios turtus ir dabar dar tebeskolina ir dovanoja. Todėl tad šią sukaktuvinę dieną nejučia prisimena Kuzmino žodžiai apie tą didįjį mokytoją:

> Tak polon golos miloj žizni,
> Takoju prelestju živim,
> Čto slyšim my v pečaljnoj trizne
> Dychanje svetlych imenin.

Tegu tad ir mums poeto tragingosios mirties sukaktuvės dvelkia kaip žmogaus šviesi vardadienio šventė.

KARŪNA BE KARALIAUS

Teismo sprendimo negalima kritikuoti. Sprendimu gali būti patenkintas ar nepatenkintas – tai tavo reikalas. Patenkintas – gali namo važiuoti, nepatenkintas – gali važiuoti iki tribunolo. O kai tribunolas jau tarė savo žodį, turi jį priimti kaip aukščiausią tiesą, nors jis kartais tau būtų ir labai nemalonus, – kitaip: gyventi nebus galima. Yra atsitikimų, kai byla eina stačiai į tribunolą – ir pirmas jo sprendimas drauge yra ir paskutinis. Turi sutikti su jo sprendimu ir kantriai nešti gautąjį iš jo kryželį.

Tokį beapeliacinį tribunolo sprendimą ir primena nutarimai teisėjų komisijų, dalijusių literatūrines premijas. Ypač gi – valstybinės premijos komisijos sprendimas. Nes privačios premijos – kiek kitoks reikalas. Už išleistąją knygą ir leidėjas šiek tiek uždirba. Gavusioji premiją knyga gerai išreklamuojama, paskelbiama esanti labai gera, – ir gyrimo ji nereikalinga: gautoji premija knygą giria. Lojalūs piliečiai, pasitikėdami, kaip ir pritinka mūsų tėviškėlėje, autoritetais, kimba premijuotą knygą pirkti. O leidėjas, žiūrėk, duotąją premiją jau ir atgavo su kaupu. Biznis yra biznis, o už reklamą gi reikia mokėti. Todėl nieko nestebino ir tokie atsitikimai, kai už menkučiuką geografinių feljetonų rinkinį buvo duodama literatūrinė premija, buvo skelbiama, kad tie nevykę feljetoniukai yra dailioji literatūra, o leidėjų veidai tviskėjo iš džiaugsmo. Tokie dalykai nieko nestebino, nes tai savaime suprantama: kaip kas išmano, taip save gano – ir kitam nelabai gaili... Pas privačius leidėjus ne visuomet lengva

atskirti, kur prasideda nuoširdus susidomėjimas literatūra ir kur baigiasi verslas. Tuo, žinoma, anaiptol nenorime pasakyti, kad visi leidėjai visuomet vien tik savo verslu rūpinas. Yra ir idėjiškesnio susirūpinimo literatūra. Tik versliški reiškiniai kliudo aiškiai susivokti intencijose.

Kas kita vėl valstybinė premija. Valstybei biznis nerūpi, – jai rūpi literatūros kėlimas. Ir duotosios premijos valstybė jau jokiu pavidalu sau nebesigrąžina. Valstybinės premijos intencijos – anapus bet kurių abejonių. Ir tai atima bet kurią teisę viešai abejoti dėl literatūrinio tribunolo sprendimo. Literatūros garbingieji teisėjai geriau žinojo, kodėl jie skiria premiją tam, o ne kitam rašytojui, kodėl jie vieną išskiria iš kitų, išaukština ir tuo pačiu visus kitus pasmerkia, nors ir netiesioginai – jų darbus pripažįsta esančiais menkesnės vertės.

Kaip kiekvienas tribunolo sprendimas, taip ir literatūrinio tribunolo, turi drauge ir pedagoginės prasmės. Tenka jo pasiklausyti ir pasimokyti, tenka šiokios tokios gairės nustatyti ir ateičiai, o čia jau tenka šiek tiek ir svarstytoji medžiaga paanalizuoti.

Kiekvienas, norįs susipažinti su mūsų literatūra, pirmoj eilėj kibs į premijuotuosius veikalus – į karūnuotąją kūrybą. O tai jau gana opus reikalas. Jeigu pasitaikytų, kad mūsų literatūrinių karalių ir karalaičių, kas metai renkamųjų, kūryba pasirodytų esanti silpnoka, tai kokios išvados beliktų daryti apie nekarūnuotąją – apie karūnos aplenktųjų, literatūrinių, tariant, proletarų kūrybą? Ar beliktų noro ją skaityti? Ar neganėtų tuomet ranka į ją numoti nė nepaskaičius? Šitas reikalas pasidaro dar opesnis, kai pasireiškia, bent atsiranda, galimumas mūsų veikalus versti į kitas kalbas.

Laureatai – literatūros reprezentantai. Jiems uždėtoji literatūros karūna, kaip, tiesą pasakius, ir kiekvienas karūna, yra gana malonus dalykas, bet drauge ir labai sunki kepurė, – ne kiekviena galvelė ją pakelia. Štai Dovydas Vindzoras, rodos, nebloga galva, o vis dėlto Anglų karūną sviedė lyg į kelmyną. Mat karūnuotieji asmenys negali pasiduoti žmogiškoms silpnybėms,

negali net paprastu gyvenimišku žmogaus džiaugsmu džiaugtis. Taip pat ir literatūrinės karūnos nešiotojas neturi teisės būti silpnas. Tiesa, karūna kartais užkraunama ir mažamečiams sutvėrimams, bet ir jie kada nors bus vis dėlto pilnamečiai, o laikinai už juos „valdo" kiti. Jei pasitaikytų, kad literatūrinė karūna būtų padovanota ne už karališką veikalą, tai laureatas bent savo ateities darbais turėtų karūnavimo faktą dešimteriopai pateisinti. Tiktai šios vilties stiprinami mes ir ryžomės dirstelti į pereitų metų karūnuotąją mūsų literatūrinę kūrybą.

Mūsų šiemetinis literatūrinis karalius – *Liudas Dovydėnas*. Karūną jam atnešė „Broliai Domeikos". Visiškai neginčydami literatūrinio tribunolo sprendimo, visiškai neprieštaraudami Liudo Dovydėno karūnavimui, vis dėlto su dideliu susirūpinimu paskaitėme žinią, kad premijuotasai veikalas verčiamas į kitas kalbas. Kitos kalbos skaitytojas, aišku, neturės tųjų sentimentų, kurių kartais mes turime, – kurie kartais nulemia mūsų darbus ir sprendimus. Kitos kalbos skaitytojas į premijuotą veikalą žiūrės kaip į geriausiąjį mūsų literatūroje. Jame ieškos pirmoj eilėj literatūrinių savumų, literatūrinių nuopelnų, – pasielgs lygiai taip pat, kaip mes elgiamės su kitų tautų literatūros veikalais. Ir mums labai baugu, kad kitatautis, be jokių sentimentų, vadinas, ir visiškai bešališkai skaitydamas mūsų literatūrinio karaliaus veikalą, gali susidaryti gana keistą įspūdį – ir apie mūsų literatūrą, ir apie mūsų tautą, – apie mūsų valstiečius ir inteligentus, valstiečių gyvenimą sprendžiančius.

Pasiremdamas „Broliais Domeikomis", kitos kalbos skaitytojas pirmoj eilėj pagalvos, kad mūsų literatūrinis skonis yra dar labai labai jaunas, vos vos pradedantis žaliuoti, jei jau *toks* veikalas patenkina *tribunoliškąjį* skonį. Neišvengiamai jis turės padaryti išvadą, kad mūsų rašytojai tebevargsta dar labai sunkioje vidujėje nesandoroje: tebevargsta bederindami veikalų formą su turiniu ir nieku būdu negali suderinti. Tarytum jie seno diedo vyžą mautų ant vaikiškos kojelės: ir čia per platu, ir čia per ilga, ir nėra kuo likusios erdvės pripildyti. Jam atrodys, kad lietuviai nesuvokė dar, kokiam turiniui kokia literatūrinė

forma tinka. „Brolių Domeikų" turinys atrodys jam tetinkąs geriausiu atveju neilgokai noveliukei, pusiau jumoristinio, pusiau feljetoninio pobūdžio. Tokio siužetėlio ištęsimas į 250 puslapių romaną atrodys jam panašus į nesibaigiamą nuobodulio pasaką.

Ką gi mūsų literatūrinis karalius savo romane pasakoja? Ogi moterėlišką pasaką apie gaidžio uodegą, vanago apipešiotą, ir kas iš tos uodegos išėjo. Romane parodoma, kokie tie mūsų kaimiečiai, senas prabaščius pasakytų – mužikėliai yra mulkiai, siaurapročiai ir neūžaugos, kad jie, šie broliukai kaimynėliai, pradėję bylinėtis dėl gaidžio uodegos, susinas, bylinėjas, kol visiškai nusibylinėja. Romano intencija, žinoma, nepeiktina: pasmerkti žmonių palinkimą dėl niekaniekių bylinėtis, rauti iš gyvenimo tą piktą kūkalį. Galimas daiktas, kad tiktai šia tauria mintimi besivadovaujant (kad bylinėjimosi blogybės būtų dar ryškesnės) ir pati byla (dėl gaidžio uodegos!) padaryta tokia feljetoniška, ir besibylinėją broliukai valstiečiai – tokie komidijontai. Galimas tai daiktas... Gal tokių temų tokiose aplinkybėse kėlimas ir gerai patarnauja mūsų gyvenimo reikalams, mums sunku tai būtų spręsti, – tesprendžia tam reikalui pašauktos institucijos: Saugumo departamentas su „Lietuvos aidu". Tegu jie paskelbia tikrą teisybę, ir mes tuoj prikąsime savo liežuvį. O kol tai nėra dar padaryta, tai lojalus pilietis dar turi teisės ir paabejoti dėl vieno kito dalykėlio. Štai kad ir tokia abejonė: ar pamėgimas bylinėtis yra jau toks charakteringas, toks specifinis mūsų valstiečių bruožas? Argi jau tai yra toks svarus mūsų valstiečių charakterio bruožas, kad jis pagrindžia visą jų dvasios turinį, kaip tai karūnuotame veikale padaryta? Kurios gi tautos vos pradedanti atsirasti literatūra, literatūriniai pamokslininkai nebarė savo tautiečių už tą pačią nedorybę? Vai, barė – ir dar kaip barė! Kitų tautų pamokslininkai barėsi už tai ir tyčiojosi jau prieš šimtą, prieš du šimtu metų, net dar seniau. Kitus šioji tema jau seniai visiems įkyrėjo, jau seniai perėjo į literatūrinį sąšlavyną. Buvo toji tema atsiradusi ir mūsų naujosios literatūros pradžioje, sakysime, „Byla dėl linų markos". Ir

vis dėlto linų marka – tai ne gaidžio uodega. Linų marka senajai temai iš karto davė tam tikrą vietos ir laiko koloritą.

Tokia tematinė menkysta baisiu nuoboduliu apšvirkščia skaitytoją nuo pat veikalo pradžios. Mūsų literatūriniai karaliai tebesiverčia senomis, seniai visiems įgrisusiomis temomis, visoms tautoms bendromis, už tai niekam ir necharakteringomis. Temos archajiškas trafaretiškumas iš karto blogai nuteikia skaitytoją. Jis instinktyviškai, savisaugos jausmo spiriamas, pakelia reikalavimus, statomus literatūros veikalui. Jei rašytojas ima nuvalkiotą temą, tai, matyti, jis tai daro sąmoningai. Seną temą jis, matyti, naujai, naujoviškai traktuos. Ji, matyti, jo rankose sutviskės naujomis spalvomis, nauja šviesa; jo traktavime švistels toks raiškus koloritas, pasireikš vietos ir laiko sąlygų spalvingumas, ir visa tai turės meistrišką formą. Tiktai šitokia mintimi besivadovaudamas išmintingas rašytojas gali ryžtis seną nuobodžią temą doroti. Tokių dalykų tenka laukti ir iš mūsų literatūrinio karaliaus darbo.

Šitokias viltis mūsų laureatas, deja, jau iš pat pradžios ima marinti. Juo toliau, skaitytojas vis labiau ima įsitikinti, kad nieko bloga neatsitiks ir romane niekas nepasikeis, jei veikėjus pavadinsi ne lietuviškais, o kokiais nors rumuniškais ar kazokiškais vardais, jei juos oficialiai apgyvendinsi ne XX, bet XIX ar XVIII amžiuose. Broliai Domeikos galėtų gyventi ir palei Jelgavą, ir kur nors Podolėje ar net Dunojaus pakrantėse. Vietos ir laiko koloritas nelabai tenukentėtų, pasidarytų ne mažiau įtikinamas. Vietos ir laiko, lietuviško specifingumo atžvilgiu laureato romane pasielgta taip, kaip buvo elgiamasi senais priešvalterskotiniais laikais, kai vietos ir laiko koloritas buvo literatūroje dar neįprastas, jei nesakysime privalomas – dalykas.

Mūsų karūnuotojo veikalo kitatautis skaitytojas padarys ir mūsų tautos atžvilgiu ne per daug mielą išvadą: kokia archajiška tauta tebėra tie lietuviai! Jau kiek laiko jie gyvena atstatytuoju nepriklausomu gyvenimu, giriasi turį tokią gražią praeitį, tokią herojišką istoriją, o vis dėlto dabar neturi nieko specifiškai tautiško; net toji visoms tautoms žinoma bylinėjimosi liga Lietuvos

sąlygose neįgavo jokių naujų atspalvių, nepraturtėjo jokiais niuansais, jokiais naujais psichologiniais bruoželiais.

Nemaloni tai nemaloni mums tokia išvada, bet ji dar būtų galima pakelti, jei nesektų kitos, dar nemalonesnės išvados, liečiančios jau stačiai mūsų tautinę savigarbą.

Archajiška niekadarbiško bylinėjimosi tema traktuojama taip pat archajišku būdu. Vaizduojama ne asmenys, ne gyvi žmonės, bet kažkokios vaikščiojančios nuodėmės, – vaikščioją kvailumas ir tuščiaviduriškumas. Tituliariniai romano asmenys broliai Domeikos, Adomas ir Julijonas, ir yra centriniai personažai. Broliai gana broliški, panašūs vienas į kitą ir vis dėlto skirtingi: vienas savo pačią ujà muštruoja, laiko vergės padėty; antras – pačios klauso, pabamba, pabamba ir eina tenai, kur jį žmonelė už apynasrio veda. Galimas daiktas, čia daug nusvėrė ir tai, kad jųdviejų žmonelės buvo labai skirtingos. Vienas broliukas, tas, katras savo pačią uja, yra lyg ir visuomenininkas: seniūnas jisai, rinktinis valdžios atstovas. Tik už kokius dvasios savumus jis galėjo būti seniūnu išrinktas, romane taip ir nematyti, – nebent kad kleboniską mėgdavo nusausinti. Šiaip visuomeniškos gyslelės jame nė pėdsako nėra. Niekas jam nerūpi: nei valsčius, nei visuomenė, nei elementariniai valstybės interesai, bent tiek, kiek jie yra prieinami jau kiekvieno seniūno intelektui. Pieninės, bekonai, Šaulių sąjunga, jaunalietuviai, pavasarininkai ir daugybė kitų mūsų provincijos specifinių seniūniškų interesų jam neegzistuoja. O gal jis ir gyveno tuomet ir tenai, kur ir kada viso to nebuvo, – kas jį supaistys! Tik šmyčkelę nugargaliuoti, ristu žirgeliu pamandravoti ir tą bestiją Adomienę, brolio žmonelę, po avino ragais numarkdyti, kad nesiožiuotų – štai ir visi jo rūpesčiai. Apsukt, apmaut, šunybę iškirsti, iš pavydo pažaliuoti, iš keršto patriukšmauti – tokius daiktus tai jis gerai supranta ir mėgsta. Tai ir visas vieno broliuko Domeikos, Julijono, dvasios turinys. Visas jis iš neigiamų savumų sudėtas, kiekvienas tų savumų – vis kitas dvasios menkystos variantas. Romanas, bent iš jo nuobodumo sprendžiant, nėra jumoristinis, šaržais ir karikatūromis nesinorėtų tenkintis. Tad skaitytojas su

ilgesiu pasigenda *žmogaus* Julijono Domeikos asmeny: pasigenda bent šiokios tokios dvasios vertybės, bent vieno kokio bruožo, kuris jį iš kvailybių sandėlio ištrauktų į žmonių tarpą, padarytų bent kiek panašesnį į žmogų. Deja, neturi jis tokių bruožų.

Nelabai tegeresnis už jį ir kitas broliukas, Adomas nelabasai. Jis, tiesa, ne toks temperamentingas; liurbis jis daugiau, klumpis, ne kartą gi – stačiai pūzdras ir naginė. Šiaip, atrodytų, jis ir ūkininkas esąs geresnis, ir nagai limpa prie darbo, ir proto, ir sąžinės šiek tiek turi, – jau, rodos, jau primena jisai gyvą mūsų ūkininką. Bet į romano vidurį ir pabaigą – ir jis visiškai sukvailėja, iš jo pradėtosios išminties maža kas bepalieka. Turi jis mat šaunią kvaišą pačią, kuri ir jį nutempia paskui gaidžio uodegą, vanago apipešiotą. Ir jis su broliu dėl tos uodegos bylinėjasi, kol pats velniop nueina. Visko buvo, tik to proto neužteko: net teigiamas, darbštus ūkininkas – ir tai kvailesnis už gaidį...

Menki vyrai tie broliai Domeikos, bet jų žmonelės – tai jau tikrai, apsaugok, Viešpatie! Viena – vyro vergė, neturinti namuose jokio balso, kaip vištelė perekšlėlė, nedrįstanti vyrui prieštarauti, nors kartais ir neblogų interesų turėtų. Ji sugeba tiktai žlembti, vaikų auklėjime ji tuščiaviduris kopūstas. Tai vanta, mazgotė, o ne lietuviško kaimo moteris. Antroji gi Domeikienė – padraika kažkokia. Jai – bet tiktai draskytis, neapsileisti, „ant savo pastatyti", o kas yra tasai „savo" – taip ir nežino. Visiškai nežinia, iš kur tokiose dvasiškai nuskarusiose šeimose atsirado mintis leisti vaikus į mokslą: viena šeima leidžia į gimnaziją dukrą, kita – sūnų. Gimnazistai – nebe kūdikiai, ypač – vyresniųjų klasių. Tėvų kaimiečių gyvenime Lietuvoje jie jau turi reikšmės. Bemoksliai tėvai, per tokį vargą leisdami vaikus į mokslą, tąjį mokslą vertina savo pralietojo prakaito kaina, – juose atsiranda pagarba mokslui, imančiam pasireikšti vaiko asmeny. Didžiuojas tėvai tokiais vaikais ir juos ima savotiškai gerbti. Broliai Domeikos tokios pagarbos vaikams ir mokslui nepažįsta. Jiems besimoką vaikai gimnazistai – kaip išklerę tekinio stipinai: sugriuvo tekinys – ir sviesk į pašalę. Ir nenuostabu: romano gimnazistai nė kiek neišmintingesni už savo tėvus.

Be to dar, tie gimnazistai, kaip žmonės, visiškai neapibrėžti: kažkokios neaiškios dėmės, ne personažai. Gana nesuprantama, kuriuo tikslu autorius privertė broliukus Domeikas tuos vaikus gimdyti? Jei jie nieko neduoda nei centrinių personažų charakteristikai, nei situacijų išryškinimui, nei veiksmo eigai, nei intrigai, jei jie ir patys nesudaro jokios vertybės, tai kam gi jie iš viso romanui reikalingi? Neaišku, visiškai neaišku. Beje, broliukai Domeikos turėjo ir daugiau prisigimdę vaikų, tik šieji – dar pilkesni negu gimnazistai.

Koks palšas, koks dvasioje nykus, koks baisus mūsų valstiečių gyvenimas, kaip jį atstovauja broliai Domeikos, pasiturį ūkininkai, leidžią vaikus į gimnaziją! Visi kilnesni mūsų ūkininkijos jausmai šiuose broliukuose būtų lyg nuodyte išnuodyti, visa kaimietiška patvarioji mintis – lyg deginte išdeginta. Visi valstybinio ir visuomeninio gyvenimo reiškiniai praeina pro jų ausis ir akis nieko nepaliesdami, lyg jų Lietuvoje visiškai ir nebūtų. Tarytum jiems gyvenime tebūtų viena vienintelė gaidžio uodegos problema – ir jokių kitų. Rodos, dabar Lietuvoje nebe taip lengva būtų surasti toksai ūkininkas – ir dar vaikus leidžiąs į gimnaziją! – kurio nebūtų pasiekusi šiokia ar tokia spauda, nebūtų palietusi šiokia ar tokia organizacija, kuris neturėtų jokio kilnesnio dvasios intereso, – kuris neturėtų net tųjų jausmų, kuriuos vadiname šeimos ir tėvų jausmais. Kokia liūdna, kokia biedna Domeikų atstovaujama Lietuva!

Bet mūsų valstiečių menkysta romane nesibaigia brolių Domeikų atstovaujama tuštybe. Ir jie esmėj daug kvailesni, negu atrodo. Per visą romaną valkiojasi – jo pabaigoj tiktai kojas užriečia – kažkokia „dvasia be vietos", senis unikumas Užubalis. Kvailas tasai senis, nedoras tasai Užubalis. Romane parodyta, kad jisai nieko nedirba, kad jis gyvena tiktai iš pletkų nešiojimo. Nešioja pletkus iš vieno broliuko pas kitą, pjudo juos kaip šunį su katinu, pats iš to pasipelnydamas. Ir broliukai su savo brolienėmis tokie visi silpnapročiai, kad, Užubalį seniai pažinodami kaip pletkininką ir melagį, vis tiki jo plepalais ir širsta kaip bitinai. Kad ne Užubalis – nė gaidžio bylos nebūtų buvę...

Romane figūruoja dar keletas mūsų valstiečių atstovų. Jie – dar šlykštesni. Mikuta, Tamulis savo sąžinę pardavinėja už centą ir degtinės šnypkę, – judošiai tokie. Ir kiti ūkininkijos atstovai, susirinkę prie keista mirtimi mirusio Užubalio; net senio mirtis nesužadino juose kilnesnio žmogiško bruožo. Net tokią rūsčią rimties valandą mūsų valstiečiai nelabai tepanašūs į žmones!

Visiškai atskirą vietą romane užima Stupeliai, – tėvelis su sūnumi, lupikai, sukčiai ir vagys. Skolina jie ūkininkams pinigus, imdami dvigubus vekselius. Niekur nėra teisybės prieš tuos lupikus ir veidmainius. Nei įstatymo, nei teismo. Dar keisčiau, kad ūkininkai nesikreipia į jokį banką ar bankelį, kurių gi turėjo būti miestely, kuriame yra net gimnazija. Kreipiasi visi į lupikus. Ir tokia lengva širdimi ūkininkai pinigus skolinasi, pasirašinėja dvigubus vekselius, kad savo naivumu pralenktų bet kurį mūsų piemenį. Ne, turbūt veiksmas vyksta ne Lietuvoje: pas mus kažkaip negirdėti, kad mūsų ūkininkai būtų tokie naivūs! Ir dar įdomiau. Teismo prieš lupikus nėra, juos tiktai ponas Dievas kiek nubaudžia, supleškindamas iš ūkininkų išplėštoje žemėje pastatytuosius namus. Lietuvoje, kiek mums žinoma, į tokius reikalus daugiau kišasi įstatymas negu ponas Dievas. 36%, 40%, na, 50% – buvo imama, buvo tokie laikai, bet jie niekam gerai nesibaigė. O visas 100% – kiek perdėta...

Kokią gi Lietuvą atvaizdavo mūsų laureatas? Ką pasakys kitatautis, jo romano pasiskaitęs, apie mus, apie mūsų tautą, apie mūsų ūkininkiją? Lietuviai – tiktai *Bauer[n]volk*? O ne! *Bauer[n]volk* – per švelniai pasakyta! Pasakys: kvailiai ir galvijai – štai ką pasakys!

Mes nieku būdu neįtariame mūsų laureato, kad jis sąmoningai būtų Lietuvą juodinęs, – anaiptol ne. Tai atsitiko todėl, kad jis gyvenimą paėmė labai paviršutiniškai. Mes nieku būdu nereikalaujame, kad gyvenimas literatūros veikaluose būtų idealizuojamas, dailinamas, aplaižomas. Nepagrįstas idealizavimas veikia dar blogiau negu juodinimas. Mes norime tiktai teisybės, tikrosios teisybės. Mes neginčijame net, kad visa tai, kas romane

papasakota, tikrajame gyvenime galėjo būti, – galėjo atsitikti net lygiai ta pačia tvarka, kaip romane parodyta. Rašytojo, vadinas, ir mūsų laureato pilna teisė žiūrėti į gyvenimą linksmomis ar liūdnomis akimis, – niekas tos jo teisės neginčija. Bet mes norime, kad visa tai, ką duoda rašytojas, būtų psichologiškai pateisinta. Mes norime gyvų žmonių literatūroje, o ne manekenų. Mes šventai tikime, kad nėra tokių piktadarių pasauly, kuriuose nebūtų nieko kilnesnio, tauresnio, kurių dvasioje nebūtų galima surasti jokio šviesesnio kampelio. Kas buvo autoriui surasti ir mūsų valstiečiuose kas nors kilnesnio, tauresnio? Vienas kitas kilnesnis bruožas – ir personažai būtų atgiję, būtų pasidarę įtikinami, – negi satyrą laureatas rašė, negi „Kuntapliui" veikalą taikė!

Na, kas padaryta – padaryta, taip greit nebeatitaisysi. Laureatas, be abejonės, turi gražių literatūrinių gabumų. Reikia tiktai pasirūpinti tie gabumai gražiai panaudoti. Gabumai yra – veikalo dar nėr. Karūna yra – bet karaliaus dar trūksta. Laureato dabar šventa pareiga ateities veikalais pateisinti tą pasitikėjimą, kurį jam šiemetis literatūrinis tribunolas pareiškė. Tai autorius galės pasiekti tiktai tuomet, kai jis išmoks žiūrėti į gyvenimą nebe taip paviršutiniškai, kai jis išmoks vaizduoti gyvus žmones. Tai jis galės padaryti tiktai tuomet, kai išmoks įsižvelgti į žmonių dvasią, išmoks suprasti, koks tai sudėtingas daiktas yra tieji žmonės. Tai jis galės padaryti tiktai tuomet, jei nevaizduos žmonių, gyvenančių realiose apystatose, jei jis nebus visų gyvenimo faktorių, veikiančių žmonių įsitikinimus, būdą, psichiką. Pagaliau autorius turi išmokti derinti veikalo turinį su forma: negalima noveliukės turinį tempti kaip žarną ant romano kurpaliaus!

Mes nuoširdžiai linkime, kad autorius viso to pasiektų, – savo būsimais veikalais duotų tai, ką jis faktinai turėjo duoti karūnuotoju veikalu.

Jeigu jis to nepadarys – literatūrinė karūna bus jam per sunki.

KAIP UGDYTI SAVOJI DRAMATURGIJA?

1. RUOŠKIME ATEITIES DARBĄ. Šiais sukaktuviniais metais tenka ne tiktai džiaugsmingai minėti praeityje nuveiktieji darbai, – tenka sukaktuvinio džiaugsmo skatinamiems apmėtinėti ir ateities darbų pagrindus. Ateities darbų skatinimas gal ir yra didžiausioji sukaktuvinių metų prasmė. Taip besivokiant visose kūrybos srityse, itin reikalinga nusiteikti visiems tiems, kuriems pareiga, pašaukimas ar likimas lėmė rūpinti mūsų dramaturgijos ugdymo reikalą.

Gal nė viena mūsų kūrybos sritis nėra gavusi tiek barti ir tiek paniekos šypsenos nesulaukė, kaip ši vargšelė – mūsų dramaturgija. Rodos, daug, labai daug daryta jos lygmeniui pakelti, – ir darbo, ir lėšų, ir kantrybės nesigailėta, ir tulžies nepašykštauta, o ji vis skursta ir skursta kaip skurdusi, tarytum jos labui nieko nė daroma nebūtų buvę... Vienų dramos konkursų kiek buvo skelbta, ir kiek jų dar tebesiruošiama pagarsinti! Kiek mūsų teatras visokių niekaniekių privaidino, vis su slapta viltimi: o gal nevykęs bandymas sužadins labiau vykusį, – sužadins talentą, paskatins stambesnius, pašauks vertingesnius kūrinius? Ir vaisiai vis tie patys – tokie, nors imk ir į pūdymą apark! Teatras daugiausia ką gavo – tai užkimšo vieną kitą spragą savo repertuare – buvo gal šiokie tokie repertuariniai pasisekimai, bet mūsų dramaturgijai nuo to nė šilta, nė šalta nebuvo... Mums net galva apsisukė, mes net tarp penkių kanapių pasiklydome: ėmėme painioti repertuaro ir dramaturgijos

sąvokas. Tuo tarpu repertuaro gamyba – tai toli gražu dar nėra savosios dramaturgijos kūryba. Na, apie dramaturgijos ir repertuaro bičiuliavimosi bei vaidus tektų gal skyrium išsamiau šnektelėti...

Blogi mūsų dramaturgijos popieriai, labai blogi. Matyti, dramaturgijos reikalas yra labai sunkiai sprendžiamas, jei tiek pastangų padėta ir tik šermeninių vaisių tesusilaukta! Matyti, dramaturgijos išugdymas – ne metų, ne kitų, net ne vieno dešimtmečio darbas. Nėra ko nė svajoti ir šiais jubiliejiniais metais šioje srity pasiekti apčiuopiamų vaisių. Būtų daug padaryta, jei šiais metais sugebėtumėme susitarti dėl dramaturgijos kėlimo būdų ir priemonių, jei suspėtume susidaryti kokį nors darbo planą, tai yra išsiaiškinti tikslą, kurio siekiame ir kaip mes jo norime pasiekti, ir jei išgalėtumėme užmegzti nors kuklią darbo organizacijos užuomazgą.

Galvojant apie ateities darbus, vis dėlto tenka pažvelgti ir į praeitį. Kodėl darbas taip nevyko? Ar nebuvo darbe padaryta kurių klaidų? Ar gal nelabai tetinkami darbo metodai buvo pasirinkti? Jei vienas kelias nenuvedė į tikslą, ar negalima būtų rasti tikresnis kelias, – ar nereikėtų jis pro kokias tamsias uolas prakirsti? Kodėl gi iš tikrųjų mūsų dramaturgija skursta?

2. DRAMATURGIJOS SKURDO PRIEŽASTYS. Atvirai pasakius, kol kas mums nėra tinkamų sąlygų, kuriose galėtų mūsų dramaturgija tarpti, – nei materialinių, nei moralinių sąlygų. Šitų sąlygų esmė ir reikėtų pasvarstyti.

Viešoji nuomonė labai lengvai ir paprastai nusako mūsų dramaturgijos skurdo priežastis:

– Rašytojai, dramaturgai yra menkysta, daugiau nieko! Nėr stiprių talentų. Kai atsiras žymus talentas – atsiras ir dramaturgija. O kol kas reikia kentėti ir laukti: negi užsakysi kokiai plytinei, kad ji mums gerą dramaturgą nulipdytų!

Tai yra visiškai desperatiška pažiūra. Tai yra nihilistiška pažiūra. Tokia pažiūra besivadovaujant beliktų tiktai timptelt kinkas ir gulti į grabą. Tuo tarpu gi gražių talentų, gabių rašytojų mums netrūksta. Kituose net epiniuose, net lyriniuose

veikaluose aiškiai galime justi dramaturgo talentas. O vos tiktai tasai talentas pradėjo reikštis dramine forma – klaiku darosi: toks jis bejėgis atrodo. Jo veikalo *technika* atrodo esanti tokia silpna, lyg rašytojas iš viso jokio talento neturėtų.

Pirmoji mūsų dramaturgijos opa: *ne talentų,* bet *dramaturginės technikos* stoka. Dramaturginė technika – tai ne apysakinė, ne eiliadirbinė technika – ji pati savaime neatsiras, jos taip lengvai neišmoksi. Juo labiau kad mes, ypač jaunieji pradedantieji rašytojai, neturime nė iš ko jos pasimokyti. Kol ši dramaturgijai augti kliūtis bus pašalinta, sunku ir kalbėti apie bet kurį pagerėjimą dramaturgijos varguose.

Antroji kliūtis – ne mažiau svarbi ir reikšminga – tai *skatinamųjų faktorių* stoka. Romaną nesunku išpyškinti. Per pusę metų gali gerokąapysaką nutekinti. Ją dabar visuomet gali išleisti ir net litą kitą pelnyti. O dramaturgas, norėdamas sukurti gerą pjesę, kurią žmonės paskaito per pusantros, per dvi valandas, turi dirbti metus kitus. Greičiau parašysi – dideliais nuopelnais pjesė nepasižymės. Net Ibsenas – ir tas pjesę rašė dvejetą metų. Ir pas mus – negi visi gali tenkintis repertuarinio pastumdėlio likimu. Vėl: sukūrė dramaturgas pjesę: ar pateks ji į teatrą – didelis klausimas. Pjesė į teatrą nepatenka kartais visai ne dėl jos meninės vertybės, bet dėl daugelio kitų pašalinių faktorių. Pagaliau, jei pjesė ir pateks į teatrą, tai vėl pasilieka atviras klausimas, ar dramaturgui, pamačiusiam savo veikalą įscenizuotą, neatsiras noro eiti ir pasikarti? Dar didesnis klausimas, ar jam beatsiras noro ir pasiryžimo aukotis – dar kartą kurti pjesę... Gana žvilgtelėti į Petrą Vaičiūną po kiekvieno jo pjesės pastatymo: jis atrodo taip, tarytum gyvenimas jam būtų visiškai nebemielas. O kai pjesė į teatrą nepatenka, dramaturgui visai bloga: leidėjas sunku gauti, honorarinę gi naudą tuščios svajonės tegaudo.

Trečioji dramaturgijos augimo kliaudis – tai *skaitančios visuomenės abejingumas* dramaturgijos atžvilgiu. Dramos veikalai visur mažiau teskaitomi, – jie reikalauja labiau pasiruošusio skaitytojo, – o pas mus šiuo atžvilgiu reikalas visai prastas.

Susidaro kažkos užburtas ratas, padėtis be išeities, ir, pikčiausia, net tikro kaltininko nėra. Nėra ko pačiupti už apykaklės ir papurtinti:

– Nevidone! Kur dėjai mūsų dramaturgiją? Kad ji man būtų!

Visuomenė neperka, neskaito draminių veikalų, nes jie esą silpni ir nuobodūs, neįdomūs. Leidėjas jų neleidžia, nes pirkėjų neturi. Teatras aimanuoja neturįs statytinų veikalų, o prisiunčiamųjų negalįs statyti, nes jie esą bedieviškai menki. Dramaturgas keikias negalįs rašyti, nes jaučiąs, kad jo veikalai vis tiek niekam neįtiks, jaučiąs esąs beveik niekam nereikalingas, iš savo veikalo, be nemalonumų ir nuostolio, daugiau nieko neturėsiąs. Nauji dramaturgai negali priaugti, nes neturi iš kur išmokti dramaturginės technikos, – negali gerų veikalų sukurti. Ir taip – aimana be galo, sukas ratu, nelyginant šuva savo uodegą begaudydamas...

Kaip sakyta, buvo daroma pastangų tai vieną, tai kitą minėtųjų kliaudžių pašalinti – ir vaisių nesusilaukta. Nesusilaukta todėl, kad šalinama *viena* kliaudis, o visos kitos pasilieka gyventi. Sakysime, skelbiama konkursas, ketinama duoti gera premija, skatinama dramaturgas. Arba rašytojui (lyrikui, apysakininkui) užsakoma parašyti pjesė. Bet kas iš to? Rašytojas neturi būtinos technikos, nežino nė dramaturginės, nė teatrinės kūrybos dėsnių – ir darbo vaisiai pasidaro visiškai nedžiaugsmingi. Net dar blogiau, – atsiranda naujas nusivylimas. Kaip gali barti tokį pilietį, kuris čia visiškai šaltai nesamprotauja:

– Ar ne latrai tieji rašytojai? Juos nors iki ausų litais apipilk, o jie vis tiek gerų pjesių neparašo.

Padėtis visai kaip toje pasakoje: rankovių galais žipono užpakalys sulopytas, bet rankovės pasidarė per trumpos...

Visos minėtosios kliaudys sudaro ištisą nedalomą vienetą. Norint ugdyti savoji dramaturgija, reikia pradėti kova prieš visą negerovių kompleksą iš karto, – dirbti sistemiškai.

Žinoma, toks darbas greitai neduos efektingų vaisių, tam reikia laiko. Vaisiai pasireikš vėliau ir rimčiau. Ne dėl laukujų efektų mes juk ir dirbame. Todėl tebūnie man leista šioje vietoje

pasiūlyti kovos su negerovėmis priemones, nepasižyminčias efektingumu, bet siekiančias iš esmės pašalinti negerovių priežastis.

3. DRAMATURGIJOS KOLEGIJA. Kovai su minėtomis negerovėmis yra būtina sudaryti tam tikra organizacija, vis tiek kokiu vardu pavadinta, bet tik ji darbą dirbtų. Geriau gal ji būtų pavadinti Dramaturgijos kolegija, dabartinėse aplinkybėse gal geriausia ji būtų sukurti prie Kultūros reikalų departamento.

Pats pasiūlymo pavadinimas turbūt sukels ironišką šypseną:

– Tai sumanė! Tas, kas nori darbą pražudyti, jį juk ir atiduoda į komisiją (ar kolegiją!)! Buvo mums tų komisijų – visokių: ką gi jos gera padarė?! Gana to balasto, tų tuščių kalbų!

Taip tai taip, bet kartais ir pagrįstos ironijos šypsena pravartu rezervuoti pabaigai, – juokias gi paskutinysai. O kolegijos (ar komisijos) darbo sėkmingumas priklauso [nuo] jos sudėties, jos pareigų, darbo programos ir metodų ir jos kompetencijos. Toliau apibrėždamas komisijos uždavinius ir programą, nenustoju vilties kiek apvėsinti ir pagrįstą ironiją. Tačiau prieš pradėsiant kalbėti apie tuos dalykus reikia paaiškinti, kodėl tokia kolegija turėtų būti steigiama prie Kultūros reikalų departamento.

Kodėl ji siūloma steigti ne prie teatro? Juk paprastai dramaturgija auga ir gyvena drauge su teatru, vienas kitą papildydami, vienas kitam darydami įtakos? Prisiminti tiktai reikia Eschilą, Sofoklą, Shakespeare'ą, Molière'ą, Ibseną... Ar nebūtų natūralu, teisinga ir išmintinga, kad ir pas mus dramaturgijos ugdymas būtų siejamas su teatru?

Galimas daiktas, natūralu tai ir būtų, bet vargu ar išmintinga.

Visų pirma, kolegijos darbas turi apimti ir tokias sritis, kuriose teatrui kaip tokiam nėra kas veikti. Kolegija turės dirbti ir tokį darbą, kuris teatrui visiškai nereikalingas, kurio teatras ir negali padirbti. O antra – tai mūsų teatro darbo metodai kalti. Mūsų dramaturgai jau seniai rodė girtinos iniciatyvos teatro ir dramaturgijos santykiavimo formoms pakeisti ir patį darbą padaryti vaisingesniu. Visos tos pastangos, be kartaus nusivylimo,

jokių kitų pėdsakų nepaliko. Patsai dramos teatras atsidūrė tokioje būklėje, iš kurios išgelbėti jis jau nebe taip lengva. Liaudies namų teatro darbo metodai nėra joks žadinantis faktorius kiek kultūringesnei dramaturgijai. Teatras pats yra reikalingas skubios herojiškos pagalbos, o viltis, kad jis galėtų dramaturgijai pagelbėti – žalinga utopija. Mūsų teatro pažiūras į meną, teatro darbo metodus, jo santykiavimo su dramaturgija ir dramaturgais būdą pakeisti nėra jokios vilties. Todėl tad ir kalba apie dramaturgijos organizavimą teatro vadovybėje kol kas negali būti laikoma rimta kalba.

Dramaturgijos darbo organizavimas nuošaliai nuo teatro yra susijęs ir su rimtu pavojumi. Dramaturgija gali pasidaryti per daug literatūrinė, „skaitytinė", per daug atitrūkusi nuo scenos, nepatenkinanti specifinių teatro reikalavimų. Pavojus – nemažas. Betgi nėra blogo be gero. Dramaturgija, mūsų laikais auganti teatre ir tik teatrui tetarnaujanti, taip dažnai nustoja teigiamų literatūrinių savumų, o teatras nustoja sielos. Ir mūsų teatre buvo tokių originalių pjesių, užėmusių žymią vietą repertuare, kurių vardo nė vienas literatūros istorikas ateity neminės... Žinoma, teatras yra savarankus menas, jis neprivalo tarnauti literatūrai, bet ir teatrui ir žiūrovams daug maloniau, kai statomoji pjesė yra vertinga ir literatūros atžvilgiu. Organizuosime dramaturgiją nuošaliai nuo teatro, pjesės bus labiau literatūrinės, – bus jose daugiau poezijos, daugiau meninės teisybės, daugiau psichologijos ir logikos, – bus gal jos patvaresnės, amžinesnės. Gal jos ir mūsų kultūrai daugiau patarnaus negu eilinis eiklus repertuarinis šlamštelis. Gal jos ir teatrą privers reviduoti darbo metodus, – ir jį privers orientuotis į inteligentiškesnį skonio lygmenį... Šiaip ar taip, iki šiol dramaturgija spietėsi aplink teatrą, ir po tiek darbo metų ją visi dabar peikia. Tad visai natūralu paieškoti kitų dramaturgijos organizavimo būdų, – kiek toliau nuo teatro.

Galėtų gal Dramaturgijos kolegija būti organizuojama ir prie V. D. Universiteto, kur bent iš dalies jau yra dirbamas tas darbas, kuris numatoma atiduoti kalbamai Kolegijai. Bet Kolegija turės

dirbti ir tam tikrą administracinį darbą, kurį dirbti Universitetas nėra įgaliotas. Pagaliau Kolegija, gyvendama prie Kultūros reikalų departamento, galės, net privalės bendradarbiauti ir su Universitetu.

4. DRAMATURGIJOS POPULIARIZACIJA. Kaip sakyta, didžiausioji mūsų dramaturgijos nelaimė – jos techniška silpnybė, ir didžiausias jos vargas – stoka tinkamų veikalų, iš kurių būtų galima dramaturgijos reikalų pasimokyti. Gerų knygų apie dramaturgiją ir kitos tautos, jau ilgus šimtmečius gyvenančios kūrybiniu gyvenimu, nedaug teturi, o mums jų visiškai nėra. Tad Dramaturgijos kolegijos pirmasai uždavinys būtų: *parūpinti tinkamų knygų ir vadovėlių*. Nereikia norėti, kad tuose vadovėliuose būtų sukurta kokia nauja prašmatni teorija, kad tose knygose būtų nauja Amerika atrasta. To nereikia, net negeistina. Kiekviena nauja teorija turi būti dar praktikoje patikrinta, ir jos negalima skelbti kaip tikros teisybės. Mums reikalingosios knygos turi duoti tai, ką kitos tautos, už mus daugiau patyrusios, seniai jau nustatė ir patikrino. Mums šiuo tarpu ganėtų gerų veikalų gerų vertimų bei gerų kompiliatyvinių santraukų. Visa tai turėtų būti parašyta aiškiai, pakankamai populiariai, kad būtų prieinama ir suprantama kuo plačiausiems jaunimo sluoksniams. Pavyzdžiui, prancūzai moka gi sudėtingiausius sunkiausius dalykus ne tik aiškiai, visiems suprantamai, bet ir gražiai ir įdomiai pasakyti! Panašiai turėtų būti pasielgta ir pas mus, ruošiant minėtąsias knygas. Turėtų būti išleista kelios leidinių serijos, pirmoje eilėje apimančios tokias žinojimo ir kūrybos sritis:

a) *Dramaturgijos teorija*, – aiškinanti draminės kūrybos dėsnius, apibrėžianti jos trūkumus ir nusakanti, kaip ir kada dramaturgas gali pasiekti geriausių vaisių.

b) *Dramaturgijos istorija* pradedant seniausiais laikais ir baigiant naujausiais. Iš šios leidinių serijos mūsų skaitytojas turi sužinoti, kaip kuriais laikais dramaturgijos problemos buvo sprendžiamos, ko galima iš praeities pasimokyti ir kokie sprendimo būdai mūsų laikams visiškai nebetinka. Įvairiuose literatūros

istorijos vadovėliuose yra peržvelgiama ir praeities draminė kūryba. Tai daroma grynai literatūriniu požiūriu, į dramatinės, kaip drauge ir teatrinės, kūrybos esmę retai kada tepažvelgiama. Tuo tarpu žinome gi, kad praeity ne tik dramaturgija darė įtakos teatrui, bet ir teatras dramaturgijai, ne kartą padiktuodamas jai ir formą, ir turinį, ir *techniką*. Daugelis praeities draminių veikalų, atsietų nuo teatro, nuo praeities realiųjų sceninių aplinkybių, mums nūdien nebėra suprantami. Dramaturgijos istorijos dėstymas turi būti susijęs su teatro istorija, – turi būti atsižvelgiama to ar kito laikotarpio teatrinio gyvenimo aplinkybių. Tiksliau sakant, dramaturgijos istorija siūlomoje veikalų serijoje turi būti dėstoma ne tik literatūros, bet ir *teatro* istorijos plotmėje.

c) *Vaidybos teorija ir psichologija.* Mūsų laikais nebėra įmanomas geras dramaturgas, kuris nebūtų susipažinęs su specifiniais sceninio gyvenimo dėsniais, sceninės kūrybos psichologija, su vaidybos prigimtimi, su pagalbinių vaidybos elementų reikšme ir technika, ir t.t. Kaip architektas turi būti gerai susipažinęs su medžiaga, iš kurios jis ruošiasi statyti rūmus, taip ir dramaturgas, kurdamas pjesę – būsimo spektaklio planą ir esmę, – turi gerai pažinti visų elementų prigimtį, iš kurių turės susidaryti būsimas spektaklis.

d) *Specifinės problemos.* Reikia nušviesti daugelis bendresnių, platesnio pobūdžio klausimų, kurių neišsiaiškinus sunku parašyti geresnį veikalą. Pavyzdžiui, sceninės teisybės problema, istorinė teisybė scenoje, individualinė ir kolektyvinė kūryba – individas ir ansamblis, minios problema ir t.t., – vis tai tokie dalykai, kuriuos dramaturgas turi išmanyti ir apie kuriuos mes beveik nieko neturime pasisakyti. Pagaliau šitokių dalykų nušvietimas reikalingas ne tiktai dramaturgams, – reikalingas ir visiems kitiems rašytojams, ir kritikams, ir plačiausiajai visuomenei.

e) *Pavyzdingieji vaikalai.* Pagaliau reikia duoti žymiųjų pasaulinių dramaturgų kūrinių vertimai, kad gyvieji pavyzdžiai, šalia teorinių bei istorinių duomenų, patys savaime galėtų mokyti.

Ši leidinių serija vėl turėtų apimti visą dramaturgiją (geriausieji jos pavyzdžiai) nuo seniausių laikų iki dabarties. Svetimų, ypač senesniųjų veikalų supratimas turėtų būti palengvintas. Tuo tikslu kiekvienas vertimas turėtų būti aprūpintas tinkamais rimtais įvado straipsniais ir komentarais (pvz., kaip darė M.S. Sabašnikovų leidykla prieš karą ir karo metu dar).

5. *Dramaturgijos propaganda.* Negana šie leidiniai paruošti ir išspausdinti, jie reikia ir tinkamai išplatinti. Reikia padaryti, kad žmonės kuo plačiausia juos skaitytų. Juk jie reikalingi ne tik dramaturgams, jie reikalingi ir kritikai, ir teatro žiūrovams, ir skaitytojams. Jei kritikos ir publikos skonis bus neišprusintas, tai ir geriems dramaturgams tokioje visuomenėje nebus kas veikti. Kol kritiko, administratoriaus, žiūrovo ir skaitytojo skonis bus elementariai primityvus, kol jis bus ištrauktas (kartais gal net už ausų!) iš „liaudies namų" ir „kunstkameros" lygmens, tol mums ir dramaturgijos lygmenį apčiuopiamiau pakelti bus neįmanoma, – kultūringa dramaturgija bus nesuprantama, nepriimtina, niekam nereikalinga. Su dramaturgijos ugdymu reikia *drauge ugdyti bei prusinti ir kritikos, ir publikos skonis.*

4 § įvardintieji leidiniai suaugusių kritikų bei skaitytojų, lygiai kaip suaugusių rašytojų, labai paveikti turbūt jau nebegalės. Nors ir labai liūdna būtų, bet nieko kita nelieka, kaip numoti ranka į savo raidoje sustojusius apkempėjusius žmones. Užtat visas dėmesys turi būti atkreiptas į tuos žmones, kurie nori augti ir tobulėti. Pirmoje eilėje – į jaunimą, į mokyklas. Sakysime, anksčiau įvardintieji leidiniai turi atsirasti visose gimnazijų bibliotekose, kad mokiniai, pradedant kokia 4-ta klase, galėtų juos jau laisvai skaityti. Tie leidiniai turėtų būti ir pradžios mokyklose, turinčiose V ir VI skyrius. Visi mokiniai čionai tų veikalų neskaitys, bet atsiras ir skaitančių. Bent mokytojai paskaitys, savo pažįstamus paakins, – ir tai jau bus daug. Tie leidiniai turėtų būti ir specialiose mokyklose, visose viešose bibliotekose, ypač – jaunimo. Tegu gi žmonės turės ko skaityti, tegu skaito gerus rimtus veikalus, o ne kokį šlamštą, gadinantį skonį ir žalojantį psichiką.

Dramaturgijos kolegija turėtų įeiti į kontaktą su visų mokyklų literatūros mokytojais, su mokyklų literatūrinių būrelių vadovais. Tuose būreliuose turėtų būti ypatingas dėmesys kreipiamas į šių leidinių skaitymą ir svarstymą. Tiesa, ir dabar kai kuriuose būreliuose tuo rūpinamasi, bet sunku iš mokytojo ko daugiau reikalauti, nes jam trūksta tinkamos medžiagos. Pagaliau ir patiems mokytojams dabar šioje srityje trūksta tinkamų žinių, nors patys mokytojai čia ir niekuo nekalti. Arba štai gimnazijose yra duodami įvairūs rašto darbai, – mokoma aprašinėti, charakterizuoti, pasakoti, samprotauti. Kodėl negalėtų būti bandoma ir dramatizuoti, – mokoma bent dialogo forma vartoti? Gal tai ir neturėtų būti privalomi visiems mokiniams rašto darbai, gal tai galėtų būti aprėžta tiktai literatūros būrelio narių sritimi, bet ir tai būtų labai naudinga. Gal iš tokio būrelio narių darbų išaugtų bent kiek medžiagos gimnazijos savybės vakarėliams. O svarbiausia – visa tai žadintų susidomėjimą, žadintų glūdinčias, dar nepabudusias jėgas. Mažų mažiausia, populiarintų dramaturgiją, augintų dramos skaitytojų skaičių.

Pagaliau turėtų būti pradėta plati sisteminga akcija per spaudą, – ypač per jaunimo spaudą, – skatinanti draminių veikalų kūrybą ir jų skaitymą.

Visiems tiems darbams (vadovėliai, vertimai, įvadai, komentarai ir t.t.) organizuoti, vadovauti ir koordinuoti ir turi būti sudaryta minėtoji Dramaturgijos kolegija. Bet aukščiau apibrėžtasis darbas yra daugiau organizacinis, tai yra tiktai Kolegijos darbo dalis.

6. DRAMATURGIJOS LYGMENS KĖLIMAS. Visi apibrėžtieji darbai padės kelti mūsų dramaturgijos lygmenį, – padės netiesioginiai, užtat ir labai palengva. Tuo tarpu lygmens kėlimo procesas yra būtina pagreitinti. Tai yra antras Dramaturgijos kolegijos uždavinys, ne mažiau svarbus už pirmąjį.

Dramaturgijos kolegija pasidaro savotiškas dramaturgijos centras. Visi sukurtieji draminiai veikalai, pretenduoją išvysti pasaulį, pristatomi kolegijai, kuri nuodugniai juos svarsto.

Pristatytieji veikalai, bent pradžioje, aišku, bus su dideliais trūkumais. Kolegija, radusi trūkumus, bet radusi ir autoriaus talentą, susisiekia su autoriumi, nurodo jam trūkumus, įtikinėja ir aiškina, – visomis priemonėmis padeda trūkumus pašalinti. Kitaip sakant, Kolegija augina talentą, tobulina jo techniką, moko kūrybinį darbą dirbti. Kolegija nesikiša į autoriaus pasaulėžiūros reikalą, nevaržo jo kūrybinės laisvės, jo tematikos, jo ideologijos, – ji tiktai pašalina techninius trūkumus, netikslumus, kurie atsirado daugiausia dėl neprityrimo ir nežinojimo.

Šitaip Dramaturgijos kolegijos paruoštą veikalą jau būtinai reikia išleisti. Kultūros reikalų departamentas turėtų pasirūpinti, kad bent 1200 egzempliorių būtų nupirkta į mokyklų ir kitas viešas bibliotekas. Tai yra būtina daryti, kol visuomenė įpras ir draminius veikalus skaityti, kaip ji dabar skaito pasakojamuosius. Dramaturgijos kolegijos apibrėžtoji redakcija laiduos, kad siūlomasis leisti veikalas yra vertingas, visuomenė nebeturės pagrindo skųstis veikalų elementarine silpnybe. Tuomet ir kiekvienas leidėjas su mielu noru sutiks tokį veikalą išleisti. Iš to pagaliau turės naudos ir autorius: a) jam už darbą leidėjas sumokės pakenčiamą atlyginimą, b) veikalas pasieks skaitytoją, – bus suteikta autoriui brangiausioji jam paguoda, c) autorius pasidarys visiškai nepriklausomas nuo teatro, nuo režisieriaus malonės ar nemalonės – tos didžiausios negerovės, dabar nusmaugiančios net norą kurti teatrui.

Iš tokio Kolegijos darbo turėtų būti naudos visiems, – ir dramaturgijos lygmuo pakils, ir jos kūryba bus paskatinta, ir plačiųjų sluoksnių skonis taip pat turės kiek pašokėti. Čia tiktai norėčiau ypatingai pabrėžti dramaturgijos *skatinimo principą: atlyginama už padirbtą gerą darbą*. Jokių pašalpų, jokio išmaldavimo, jokių labdaringų ar bičiuliškų premijų, jokių kalbų apie senobišką mecenatizmą, kuris mūsų laikais tiktai įžeidžiamos prasmės begali turėti! Dramaturgas, būdamas tikras, kad jo geras darbas nežus, nebus priverstas dūlėti kaip šiukšlė rankraščių krūvoje, savaime bus suinteresuotas savo kūrinį tobulinti, – ir tas jo darbas bus jam pateisintas.

Po kelerių darbo metų gali susidaryti jau visai padori savosios dramaturgijos bibliotekėlė. Galimas daiktas, kad, švęsdami dvidešimt penktąsias Nepriklausomybės sukaktuves, dramaturgijoje būsime daugiau praturtėję negu per pereitą metų dvidešimtį. Be abejonės, jau galėsime aprūpinti vaidybine medžiaga provincijos teatrus, mėgėjų būrelius. O gal Apveizda susimylės – gal ir mūsų valstybinį teatrą pradės sąžinė griaužti...

Laiduojant dramaturgams techninę pagalbą ir kūrinio išleidimą, galima būtų kartas nuo karto konkrečiau pakalbėti ir apie tą ar kitą temą, kurias dramaturgai turėtų savo veikaluose traktuoti. Šiuo atžvilgiu Dramaturgijos kolegija mažų mažiausia turėtų paimti savo globon įvairių organizacijų bei įstaigų skelbiamuosius dramos konkursus. Ji turėtų prižiūrėti, kad skelbiamosios sąlygos atitiktų konkurso rimtį (buvo gi skelbta konkursų, kurių sąlygos buvo komiškos, net nemokšiškos!) ir kad sprendimas būtų teisingas, – kad ir toks pavienis konkursas būtų teigiamas veiksnys mūsų skonio, mūsų kultūros raidai.

7. KOLEGIJOS SUDĖTIS IR DARBO METODAI. Yra rimto pavojaus, kad visas Dramaturgijos kolegijos darbas gali suklupti ties nenužiūrėtu kupsteliu: o kas bus, jei rašytojai, ypač jaunieji, neneš Kolegijai savo veikalų, – senieji tikriausiai neneš? Juk kiekvienas jaunas rašytojas yra linkęs pasitikėti savimi ir nepasiduoti kito įtakai! Kas bus, jei iš rašytojų tarpo pasigirs šūkiai:

– Et, susirinko kažkokie literatūriniai rabinai kabalistai! Ką jie išmano apie naują literatūrą, naujas formas!

Taip, atsiras ir tokių, kurie visą kolegiją rabinais ar blogiau pavadins ir pasijuoks ja bei jos pretenzijomis. Bet bus daug ir tokių, kurie eis ir pasitikės. Bent mano keturiolikos metų patyrimas Universiteto darbe rodo, kad jaunieji rašytojai su mielu noru ateina pagalbos ieškoti ir tą pagalbą mielai priima, jei tiktai jaučia, kad pagalba teikiama jiems su gryna širdimi, kad už jos nesislepia jokie kiti pašaliniai sumetimai.

Ir vis dėlto tos Kolegijos darbo sėkmingumas priklausys nuo trijų principo pobūdžio dalykų.

a) Kiekvienas rašytojas, eidamas su veikalu į kolegiją, pirmoj eilėj paklaus: o kas teisėjai? Kas mane teis ir mokys? Juk daugumas ir skelbiamų konkursų nesulaukia tinkamų veikalų ne kartą dėl teisėjų kaltės. Vieni sudaro rašytojams neautoritetingą, nors šiaip ir iš žymių žmonių komisiją – rašytojai ja nepasitiki – ir nerašo veikalų. Kiti gi teisėjų sąstatą ketina paskelbti vėliau, – į tokį ketinimą rašytojai gali tiktai nusišypsoti... Tad ir Dramaturgijos kolegija turi būti sudaryta su ypatingu atsargumu, – ji turi būti autoritetinga, – tiek autoritetinga, kiek tiktai galima mūsų gyvenimo aplinkybėse.

b) Kolegijos darbo sėkmingumas priklausys nuo jos darbo metodų. Jei prasidės Kolegijos kanceliarinis su dramaturgais santykiavimo būdas, žinoma, iš to nieko nebus. Darbas galės būti sėkmingas, jei jis nieku būdu nebus biurokratinis, – jei jis bus ne tik pedagoginis, bet ir kūrybinis. Kolegijos kūrybinis jautrumas, jos sugebėjimas savo artimą suprasti ir atjausti, ištiesti pagalbos ranką, kad toji pagalba nebūtų pajausta kaip pažeminimas, kaip nepripažinimas, – va, šitokių dalykų labai daug priklausys darbo sėkmingumas.

c) Darbo sėkmingumas priklausys ir [nuo] kolegijos tolerantingumo, ideologinio pakantumo. Jauni rašytojai savo įsitikinimų atžvilgiu yra itin jautrūs, – daug jautresni negu suaugę, linkę į įvairius kompromisus. Jei visuomenė pajus, kad Kolegijai rūpi tiktai meninės vertybės, o ne tai, ar tas rašytojas garbina visuomeninį Mahometą ar Jehovą, – pasitikėjimas bus. Būtų didžiausia klaida, prilygstanti nelaimei, jei susidarytų įspūdis, kad Kolegijoj globojami tiktai tam tikros ideologijos rašytojai, o kitos ar trečios ideologijos – apeinami, aplenkiami, nustelbiami. Susidarius tokiam įspūdžiui, reikėtų kuo greičiausiai Kolegiją numarinti: jos veikla būtų toliau žalinga... Tiesa, tolerantingumo, plataus pakantumo principas mūsų laikais susilaukia kartais labai žiaurių priekaištų, à la: tu man valstybę griausi, o aš tave toleruosiu!.. Žinoma, apie tokius daiktus dabar netenka rimtai kalbėti. Antra vertus, besirūpindami savąja kūryba, turėdami reikalo su jaunimu ir norėdami iš jo sulaukti stiprių individybių

(be individybės – nėra rašytojo!), turime įsikalti į galvą šventą teisybę: ideologiniu atžvilgiu jauniems rašytojams turi būti rezervuota *teisė klysti*.

Tad: organizuoti darbą, skleisti technines ir teorines žinias, žadinti talentus, padėti jiems išsivaduoti, nevaržant kūrybos laisvės, iš klaidų, rasti sukurtiesiems veikalams kelias į visuomenę, ginti autorių teises, tinkamai atlyginti už padirbtą vertingą darbą – štai savajai dramaturgijai ugdyti būdas. Tai ir yra Dramaturgijos kolegijos darbo plotas ir apimtis.

8. BAIGIAMOSIOS PASTABOS. Apibrėžtasai mūsų dramaturgijos organizavimo planas sudaro ištisą visumą. Tai yra organiškas vienetas, kurio negalima skaidyti. Negali būti viena plano dalis vykdoma, o kita atmetama. Negalima taip daryti todėl, kad tai bus menkas paliatyvas, negerovė nebus iš esmės pašalinta ir rūpimasai tikslas nebus pasiektas.

Ir dirbdami pagal siūlomąjį planą genijų nepagimdysime. Jei genijų turėtumėm – nereikėtų kalbėti apie jokias kolegijas. Bet jų gi neturime. O kol genijų sulauksime, mūsų pareiga esamuosius talentus pakreipti tinkama vaga, – mūsų pareiga esamiesiems talentams padėti sukurti gerus veikalus ir kelti visuomenės skonį. Negimdydami genijų vis dėlto galėtumėm labai daug gera padaryti ir gražių vaisių pasiekti. Didelis dar klausimas: kas yra genijus? Kiek jis „iš ano pasaulio" atsinešė ir kiek ir ką darbas padarė?

Aš nesu linkęs manyti, kad mano siūlomasai dramaturgijai ugdyti būdas yra pats geriausias ir vienintelis. Sakysime, jei galėčiau tikėti mūsų teatro darbo metodų pakeitimu ir bendradarbiavimo su juo galimumu, aš ir pats siūlomąjį planą gerokai pakeisčiau. Galimas daiktas, ir nuošaliai nuo teatro būtų galima geriau kalbamasai darbas organizuoti. Bet aš geresnio būdo kol kas nežinau. Ir niekas kitas jo viešai dar nėra nurodęs. Kol tai bus padaryta, tai yra kol bus surastas geresnis būdas, aš esu priverstas savo planą laikyti geriausiu, todėl ir siūlau jį visuomenės dėmesiui.

Čia yra apibrėžta tiktai pagrindiniai darbo organizavimo dėsniai. Jei jie pasirodytų esą priimtini ir jei kas kitas geresnių

nesugalvotų, tektų darbo planas konkretizuoti, labiau susisteminti, sunormuoti – ir vykinti. Juk reikia gi kada nors pradėti kas daryti. Gana barti ir peikti, – metas konkrečiai dirbti. Metas realiai pagalvoti apie Kolegijos sudarymą, jos darbo regulia[vim]ą ir finansavimą.

Būtų gera, kad šiuo reikalu pasisakytų bent diskusijų plotmėje ir kiti literatūriniai kolegos. Ypač [man] rūpėtų nuomonė tųjų, kurie už mane daugiau gali ir daugiau išmano. Ir, turiu prisipažinti, virpėdamas lauksiu atsiliepiant literatūrinį jaunimą, – jaunimą, ant kurio pečių faktiškai aš ir siūlau pasodinti tą geros valios pamokslininkų kolegiją...

PASIGAILĖKITE ISTORIJOS!

Praeities veikėjų ir įvykių gaivinimas dailiojoje kūryboje – svarbus ir reikalingas dalykas. Jisai tautas sustiprina, padrąsina, paskatina naujiems didingiems žygiams. Paguodžia jisai skausmo valandą, pateisina pasišventimą, pašaukia naujam heroizmui. Dailioji kūryba istorinėmis temomis, pradedant romantizmo laikais, daugelyje tautų suvaidino itin svarbų vaidmenį, kartais visą tautą lyg iš miego prikeldama. Panašų vaidmenį suvaidino jinai ir mūsų tautos atgimimui.

Mūsų atgimimo meto dailioji kūryba, kadaise tokios reikšmės turėjusi, mūsų laikų skonio jau nebepatenkintų. Patriotinis sentimentalizmas, sentimentalusai romantizmas, naivusai istorizmas – per daug visa tai primityvu ir stačiokiška, per daug paviršutiniška ir diletantiška, kad mus begalėtų jaudinti. Pasikeitė laikai, pasikeitė skonis, o svarbiausia, mes jau toli pažengėme kultūrinėje raidoje.

Mūsų dienų kūryba istorinėmis temomis atskirais atvejais prilygsta mūsų kultūrinio subrendimo laipsniui, bet tie atskiri atvejai lyg tirpte tebetirpsta kultūrinio neskoningumo ir menkystos jūroje.

Štai, pavyzdžiui, viena iš gausiai šiais metais buvusių viešųjų iškilmių. Susirinkusi publika laukia programos. Prasideda vaidinimas – ir per žiūrovų eiles nurieda skardus atodūsis:

– O Viešpatie! Ir vėl toji istorija!

Tai jau labai liūdnas atodūsis. Ir jo reikšmė – dar liūdnesnė. Vadinasi, mes iš praeities nebe „stiprybę semiame", bet

nuobodulį, net pasibaisėjimą tąja istorija. Vadinasi, per trumpą laiką mes su savo „istorine kūryba" taip jau spėjome visuomenei įgristi, savo garbingąją istoriją taip spėjome subanalinti ir sumulkinti, kad ji jau nelyginti siaubu nukrečia. Vadinasi, turi būti kurios nors svarbios priežastys, kad tokie dalykai viešai ima pasireikšti.

Kodėl taip atsitiko? Kas kaltas? Lengviausias atsakymas būtų: visuomenė kalta, žiūrovai kalti. Jie tebėra dar taip mažai tautiškai susipratę, žiūrovų sąmonė tebėra atbukusi, pasidavusi svetimų kultūros įtakai, kad savo garbingąja praeitimi domėtis nenori, jos nežino ir nesirūpina sužinoti.

Šitoks atsakymas tačiau būtų labai klaidinantis. Ne, kalta anaiptol ne visuomenė. Daugiausia čia bus nusidėję tieji, kurie visuomenei tokių nuodėmių nenorėtų atleisti: kalti tos „istorinėmis temomis" kūrybos autoriai.

Jie kalti jau todėl, kad mūsų garbingą istoriją, pilną heroizmo, pilną ryškių didžių įvykių ir didžių veikėjų, padaro ir mažai tegarbinga, ir neherojiška, ir neryškia, ir baisiai nuobodžia. Taip pasielgti su mūsų istorija jie, savaime suprantama, nenorėjo. Norai jų buvo geri ir pagirtini. Tik, atrodo, ne be reikalo sakoma, kad gerais norais pragaras yra išklotas.

Mūsų istorinėmis temomis veikalų (literatūrinių ir vaidybinių) kūrėjai retai kada tepasistengia giliau pažinti tąją gadynę, iš kurios „stiprybę semia". Dar rečiau pasistengia jie praeities asmenis atkurti pilnoje jų istorinio gyvenimo didybėje. Paprastai jų veikaluose mūsų istorija virsta *neva istorija*, tarytum senaisiais ankstybojo romantizmo laikais. Ima jie garbingus vardus, garbingus ryškius asmenis, o savo veikaluose padaro juos išblyškusius, bejėgius, saldžiai deklamuojančius, nublizgintus, nelyginant nulaižytus ir vašku nutrintus, bet visiškai negyvus ir neišpasakytai nuobodžius. Iš tokio elgesio seka ne praeities herojų atgaivinimas, bet jų atminties subanalinimas, teisingiau būtų pasakius, jų vardo, jų kapo išniekinimas.

Štai keletas pavyzdžių. Prieš keletą metų mūsų Valstybės teatre buvo vaidinama vieno žymaus ir gero poeto, bet silpnoko

dramaturgo veikalas, kuriame figūruoja Vytautas Didysis. Norai buvo kuo geriausi. Nuotaika buvo labai patriotiška, tiek patriotiška, kad net vandens visą laiką norėjosi gerti. Pats Vytautas buvo atvaizduotas visiškai sugriuvusiu, išgverusiu seniu. Nieko scenoje jisai neveikia, tik vaikšto ir dūsauja, klausosi savo visiškai kvailų patarėjų ir dejuoja. Ir murma prieš lenkus, kad jie jam karūną nukniaukė. Žiūrovui visą laiką neaišku: kaip tokiam sugriuvusiam seniui būtų galima duoti karūną, nes jam seniai laikas į ubagyną! Pagaliau scenoje Vytautas vis dėlto šiaip taip numarinamas, susmegęs kūnas atitempiamas į sceną ir ant lavono galvos maunamas karališkas vainikas. Scena buvo tokia šlykšti, kad nors bėk iš teatro! Blogai atstovaujamas patriotizmas virto jo išniekinimu. Ir Vytautas buvo ne atgaivintas žiūrovų sąmonėje, bet stačiai uždusintas. Čia pasikartojo tie patys dalykai, dėl kurių rimtesni, išmintingesni dvasininkai draudžia Kryžiaus Kančių vaidinimus, kuriuose turėtų veikti pats Kristus. Kad ir geriausias, genialiausias būtų aktorius, vaidinąs Kristų, jie vis tiek scenoje gali atkurti tiktai žmogiškąją Kristaus esmę, o dieviškoji jo esmė atkurti žmogui nėra įmanoma, – Kristaus vaizdas scenoje visuomet lieka sužalotas, iškreiptas, nuvainikuotas. O kai Jį vaidina menki aktoriai – vaidinimas pasidaro stačiai bedieviškas. Net garsieji Kristaus vaidinimai Oberammergau dėl įvardytos priežasties daug kartų bažnyčios buvo draudžiami, – paskui jie vėl buvo leidžiami: daugiau ekonominiais, o ne religiniais sumetimais... Va tai toks mūsų didžių asmenų žalojimas vyksta dažnai ir mūsų vaidinimuose. Žalojama ir tolima, ir labai netolima praeitis. Štai Dariaus ir Girėno heroizmas tebėra mūsų širdyse gyvas. Netruko atsirasti net apysakų, kuriuose šie du vyrai figūruoja kaip centriniai personažai. Bet į ką jie panašūs tose apysakose! Už tokius darbus mažai būtų protokolas surašyti, – čia tikrai jau reikėtų bausti kaip už viešą garbingų žmonių atminties, herojų kapų išniekinimą!

Pas mus jau spėjo virsti tradicija įvairių iškilmių proga „istoriški" vaidinimai akštėse, slėnyse, radiofone, viešose ir mažiau viešose salėse, visokie „laužai", „gyvieji paveikslai" ir t.t. Visų

tų vaidinimų tarpe pasitaiko ir viena kita teigiamesnė išimtis. Bet didžioji jų dauguma pasižymi viena ir ta pačia baisia yda: jie visi nori per daug aprėpti, užtat nieko negali meniškai išlukštenti, išreljefinti, pagrįsti. Kiti tokie vaidinimai – stačiai apraudotina pretenzija mūsų istorijos vadovėlio turinį įsceninti bei gyvais paveikslais pailiustruoti. Kiti „vaidinimai" kiek kuklesni – tenkinas istorijos vadovėlio turinio dalimi, bet jie turi kitų blogybių. Jie yra palinkę į pigią vulgarią banaliausią simboliką ir į dar pigesnę, bekrauję ir bedvasę alegoriją. Visa tai, žinoma, yra apkamšyta, apipančiota triukšmingais skambančiais „patriotiškais" sakiniais... O tokio turinio vaidinimo forma paprastai esti dar blogesnė negu vaidinamas veikalas. Ar galima kaltinti visuomenė, kad jai nuo tokių vaidinimų darosi koktu?

„Dailiosios kūrybos" autoriams šitokia „kūryba" yra pati lengviausia. Jų pasisekimas oficialėse iškilmėse patikrintas: veikalas, tiesa, blogas, bet užtat patriotizmas – geras! Išdrįsdamas tokį veikalą pakritikuoti ar juo pasipiktinti, visuomet rizikuoji pasidaryti tautiškai nesusipratusiu ar svetimu raugu įrūgusiu piliečiu. O iš tikrųjų ne tik toks veikalas, bet ir toks patriotizmas yra niekam vertas, nes tai yra pats pigiausias – deklamacinis – patriotizmas, kur dar niekur ir niekuomet nebuvo gilaus tautinio susipratimo pažymiu. Kas iš tokių patriotinių sakinių, jei jie žiūrovų nejaudina, nekelia gilių emocijų, dvasios neskaidrina, – jei jie tik neišbrendamu nuoboduliu prislegia?!

Istorinio turinio veikalą daug sunkiau sukurti negu paprasto mūsų dienų gyvenimo veikalą. Kuriant istorinio turinio veikalą, reikia giliai pažinti gadynė, iš kurios norima imti medžiaga. Reikia pažinti gadynės gyvenimo apystatas ir tai, ką paprastai vadiname gadynės dvasia. Reikia žinoti žmonių buities sąlygos, žmonių būdas, tos gadynės žmonių psichologinis turinys ir psichologinė forma. Ir dar negana gerai pažinti gadynė. Reikia mokėti iš tos gadynės parinkti svarbesni, būdingesni bruožai, ryškesni dvasinės ir materialinės buities elementai, – iš tos medžiagos reikia mokėti komponuoti asmenis ir vaizdus, sudaryti iš jų konstruktyviškai vieningą meno kūrinį. O šiuo atžvilgiu

mūsų kūryba „istorinėmis temomis" dar dažniau sunkiai nusideda. Nesinori vardais minėti nei autoriai, nei jų veikalai, – kam su gerais žmonėmis bartis... Ir vis dėlto turiu pažymėti, kad daugeliui tokių veikalų trūksta istorinių žinių, kartais net elementarinių. Dar daugiau trūksta mokėjimo komponuoti veikalą, kurti istorinius asmenis. Kiti autoriai nori būti labai paklusnūs istorijai, – ištikimai jos įvykių raidą sekti. Tiktai istorijos įvykiai niekuomet nevyko tokia tvarka ir tokiu tempu, kaip tai reikalinga dramai, „misterijai" ar apysakai. Istorijos dokumentuose ir knygose nėra visų detalių ir posakių, kurie reikalingi literatūros veikalui. Rašytojas turi ir įvykius pergrupuoti, ir medžiagą kondensuoti ir daug savo sukurti. Va, aklas sekimas istorijos įvykiais atima veikalui bet kurią literatūrinę fomą, o „savoji kūryba" taip dažnai iliustruoja kūrėjo intelekto sienų ankštumą... Priveliama istorijos veikalan tokių dalykų, kurie „anais laikais" niekur ir niekuomet negalėjo būti, koks XIV, XV ar XVI amžiaus asmuo yra verčiamas elgtis ir kalbėti, kaip elgias ir kalba mūsų laikais koks nors Anykščių graborius. Gal dar daugiau negu nežinojimas ir nemokėjimas kenkia tasai deklamacinis patriotizmas. Rašytojas, dar dramaturgas, nori savo veikalo herojų išidealizuoti. Herojus turi būti ir kilnus, ir taurus, ir tėvynės mylėtojas, ir visokiomis kitokiomis dangaus savybėmis apdovanotas, nė vienu neigiamu bruoželiu jis negali pasižymėti... Ir pasidaro jisai nebe žmogus, bet kažkoks pabėgėlis iš rojaus, savo kūną pragare pamiršęs. Ir deklamuoja veikale toksai herojus, tarytum jis laikraštininkams interviu duotų...

Ne, šitaip elgtis su mūsų gražiąja istorijos medžiaga stačiai neleistina.

Geri norai galima pritaikyti kitokiame darbe. Jei nėra jėgų ir žinių sukurti geram istorinio turinio veikalui, verčiau tuomet imti lengvesnę medžiagą. Tiek laiko laukėme gerų istorinio turinio veikalų, galime palaukti ir dar kurį laiką. Turime gražaus gabaus jaunimo, kuris netrukus subręs ir padarys tai, kas mums kol kas dar sunku padaryti. Juo labiau kad kitos išeities nėra. O jei mes ir toliau taip žalosime savo praeities herojus ir

didžius įvykius, mes kuo blogiausiai patarnausime savosios praeities garbei ir savosios kultūros raidai. Dar metai kiti tokių vaidinimų – ir publika reikės į juos varu varyti ar kokiomis „premijomis" vilioti. Mūsų istorija pasidarys visiems iki koktumo įkyri.

Būtų nepeiktina, kad ir mūsų spauda susirūpintų kiek ir čia keliamais klausimais. Juk ji bara visokias mūsų gyvenimo negeroves, – kas jai būtų ir šią negerovę kiek pakedenti?

Šiaip ar taip, rašytojai ir laikraštininkai, pasigailėkite mūsų istorijos!

APIE IDĖJĄ SU KELNĖM IR NULIAUPSINTUS HEROJUS

Baisi, beveik nenugalima pagunda rašytojams, vaizduojantiems mūsų praeitį: idealizuoti, dailinti, blizginti, „herojinti" istorinės praeities veikėjus. Visiškai suprantama pagunda ir rašytojų gerieji norai: praeityje įvairūs mūsų kaimynai, draugai ir nedraugai, yra mūsų protėviams tiek pikta padarę, tiek skriaudos ir žalos, tiek neteisybės ir vyliaus žygių prižygiavę, kad apmaudos ir pasipiktinimo jausmas savaime kyla mūsų dvasioje. Juo labiau kad ir dabartis nėra praeities nuodėmių atpirkusi, ne kartą net jinai praeities žaizdas pagilino ir druska apibarstė.

Tačiau teisėto pasipiktinimo ir sujaudintos apmaudos jausmai yra jau gana gyva aistra ar, kaip liūdni dėdės filosofai pasakytų: afektas. O afekto pašauktieji žygiai bei jų autoriai – ir prieš įstatymus ne taip jau rūsčiai atsakingi. Afekto pagautas žmogus daug mažiau beatsakingas už savo veiksmus. Žmogus afekto metą atrodo esąs lyg ir kliopteléjęs kiek, lyg pamišęs trupučiuką, – įstatymai jam ir bausmę skiria daug mažesnę...

Va ir rašytojai, afekto pagauti, su didele meile ar širdgėla vaizduoja mūsų praeities herojus ir su didele neapykanta – jų priešininkus, pagal veikiančius įstatymus tokie rašytojai atrodytų esą nelabai teatsakingi už savo darbus. Kai dėl veiksmų tenka turėti reikalas su veikiančiais įstatymais, matyti, darbai ne visuomet esti pagirtini. O rašytojų reikaluose ir veikaluose

kartais esti dar prasčiau, – net jokie įstatymai negelbsti... Visas vargas, kad vėl negalima minėti žmonių ir veikalų vardai, kurie pailiustruotų samprotavimus. Veikalai nieko nepasakys, bet žmonės papykti gali. Aš gi esu taikingų palinkimų ir su niekuo kivirčytis nenoriu, tad ir tenkinsiuos abstraktiniais samprotavimais, lyg kalbėčiau apie veikalus, mėnuliui skirtus...

Besivadovaudami geriausiais norais, mūsų rašytojai mėgsta savąjį, tai yra mūsų tautos, mūsų praeities herojų idealizuoti. Jie jį puošia ir dabina. Visi žmogui įmanomi gerieji savumai jam sukraunami. Saulė nuo herojaus kaktos niekuomet nenusileidžia. Ir piktas vėjas niekuomet pro jo pastogės plyšius nepučia. Bet užtat jo priešininkas, kuri[s] kiekviename gyvesniame literatūros veikale turi figūruoti, yra baisus latras. Drauge jis yra nesuvirškinama menkysta. Jis ir klastingas, ir sukčius, ir melagis, ir apsirijėlis, ir mergininkas, ir bailys, ir visokių kitų didžiųjų nuodėmių apsėstas. Stačiai velnio išpera jisai ar net dar prastesnės kilmės.

Literatūros veikale vyksta savojo herojo ir svetimo mums latro kova. Savasai, žinoma, turi svetimą nugalėti, – kaipgi kitaip gali būti didybės ir menkystos susikibime!? Tačiau ne kartą ir literatūros veikale pasitaiko, o mūsų praeityje pasitaikydavo dar dažniau, kad svetimas nevidonas ima ir nugali mūsiškį herojų, tokį gražų, tokį taurų, tokį mitrų ir galingą. Susidūręs su šitokia būtenybe, nelyginant istorine nesąmone, rašytojas darosi staiga bejėgis. Skaitytojas nori žinoti, kaip tai galėjo atsitikti, kad šlykšti menkysta nugalėjo tokią šviesią didybę. Rašytojas turi tai paaiškinti, bet ką gi jis, vargšelis, dabar padarys? Atsidūręs šitokioje literatūrinėje nelaimėje, rašytojas elgiasi nelabai garbingai: jis ima ir suverčia visą kaltę likimo, „istorinių aplinkybių", svetimų piktadarių galvai. Galima čia būtų ir paprasčiau pasakyti: pono Dievo valiai, – kada gi Viešpats nebuvo kaltas dėl žemiškų dalykų?! O dar paprasčiau: vėl ir vėl lenda tasai nelaimingos atminties *deus ex machina* – turi jisai atpirkti visas rašytojo nuodėmes. *Deus ex machina* – jau žilos senovės buvo rašytojų ištikimas talkininkas. Kai tik rašytojas nebegali išnarplioti

padėties, nebežino, kas veikti su herojais, kaip juos marinti ar gelbėti, – *deus ex machina* išgelbsti. Tik mūsų laikų skaitytojas yra jau šiek tiek išpaikintas ir gal per daug palinkęs į racionalizmą: nebetiki jis tuo *deus ex machina*. Jis net linkęs rašytoją kaltinti: nemokėjai, brolyti, su veikalo medžiaga susidoroti. Duok mūsų laikų skaitytojui įtikinamą žygių ir veiksmų pagrindą, duok jam psichologiškai nuosakių įvykių raidą, duok jam įtikinamas *žemiškas* priežastis ir logiškai iš jų sekančius vaisius, – štai ko nori jisai.

Ar galima būtų tokį racionalistą skaitytoją nupeikti? Peikti gal ir galima būtų, bet kas iš to? Peikimas nebus įrodymas, kad kaltas yra skaitytojas. Nes ir literatūroje, kaip ir gyvenime, galioja pats dėsnis: *ne visuomet yra kaltas tasai, kurs teisybės ieško...*

Va, ir išeina, kad mūsų rašytojai, besivadovaudami geriausiais norais, beliaupsindami savuosius herojus ir bemurzindami svetimuosius, nelabai gerai daro. O patylomis aš dar pridėčiau: didelė čia garbė mūsų herojui ir didvyriui nugalėti suktą menkystą, šiukšlę, atsiprašant? Su kuo jam čia buvo ir kovoti! Nereikėjo su vabalu nė prasidėti... Na, jei jis kovą su menkysta pralaimėjo, tai koks gi jis tada herojus? Jei pralaimėjo, tai, matyti, jis buvo dar menkesnis už menkystą, nelyginant kvadratinė šaknis iš nuliaus, – ar ne tiesa? Imk ir nugalėk nepalankiose aplinkybėse sau lygų ar galingesnį ir mandresnį už save, tai būsi herojus! Bus galima ir galvą prieš tave nulenkti. O dabar – nei šis, nei tas: koks gi herojus su šiukšlėmis kovoja? Ar ne panašūs į asilą iš armotų žvirblius šaudo?

Ne, jei norite parodyti mūsų herojų didybę ir pajėgumą, duokite progos jam pareikšti savo jėgas, duokite jam vertingus priešininkus, su kuriais ir susikibti nebūtų gėda! Juo didesnį ir vertingesnį priešininką jis nugalės, juo aukščiau pakils jo didybė mūsų akyse. Nuostabu, kad mūsų rašytojai nenori pripažinti šios senos epinės herojų vaizdavimo priemonės. O štai, pavyzdžiui, rusų epas, bylinos elgias visai priešingai. Bylinų dainininkas paprastai nori išgarbinti savo herojų, rusą. Priešpastato jis rusą ir svetimą herojų. Rusas, išskiriant gal tik Mikulą ir Sviatogorą,

pradžioje atrodo esąs daug menkesnis už svetimą. Svetimas karžygys atrodo esąs galingas milžinas, – ir visą jautį jis iš karto suryja, ir keturias dešimtis bačkų alaus išlaka. Rusų karys atrodo esąs paprastas mužikėlis, ir šleivas, ir kreivas, dažnai net girtuoklėlis. Vienas mėgstamas bylinų herojus stačiai ir vadinasi Vosylius Girtuoklis (Vasilij Pjanica). O kai susikimba jisai su svetimu, bežiūrint jis jį nugali, – tai kokio miklaus bernužėlio to šleivo ruso būta! Ši epinė vaizdavimo priemonė jau seniai yra vadinama nustebinimo efektu, ir ji pasiekia savo tikslo. Bylinos dainininkas, besiruošdamas savo herojų išgarsinti, beruošdamas klausytoją nustebimo efektui, pirma išaukština svetimą karžygį, o savąjį – sąmoningai žemina.

Bylina – storžieviškas, žinoma, pavyzdys, liečiąs tiktai fizinę kovą ir atitinkąs tautosakos kompozicijos primityvumą. Bet pagrindas, kuriuo atsiremia šio primityvaus skonio literatūrinė priemonė, lieka teisingas ir sudėtingesniais atvejais, – lieka teisingas, ir kai reikalas liečia dvasinės kovos sritį. O mūsų rašytojai, pradžioje išaukštindami savo herojų ir nupešiodami svetimą, savojo priešininką, veikal[o] gale savo herojų atvesdami į pralaimėjimą, pasiekia visiškai priešingų vaisių, negu norėjo: visu veikalu faktinai išgarbina svetimą herojų, o savąjį išniekina. Šitokių pavyzdžių mūsų literatūroje būtų galima rasti nemaža, – teatleidžia jiems Viešpats. Kada pagaliau mes suprasime, kad šventųjų kankinių gyvenimo aprašymai ne visuomet yra herojinė literatūra?

Tikrai, mūsų literatūra apie mūsų praeities herojus taip dažnai esti panaši į šventųjų gyvenimo aprašymus. Mūsų herojai tokie taurūs ir šviesūs, kad stačiai nesuprantama, kodėl jie iki šiol dar prie šventųjų nepriskirti. Pagal rašytojų liudijimus, jie juk visi ne šios žemės piliečiai, – jie net ne žmonės, o kažkokie pabėgeliai iš skaistyklos ar net stačiai iš rojaus. Visa nelaimė tiktai, kad jų šventumas ir taurumas žemiškose apystatose, ypač istorinės praeities tikrovėje, mūsų skaitytojui atrodo visiškai nesuprantamas. Štai, pavyzdžiui, mūsų Vytautas. Žinoma, *tai buvo genialus žmogus, politikas, valdovas, karo vadas.* Bet didieji

žmonės – ar neturi žmogiškų silpnybių? Ar nebūna, kad didžiųjų žmonių ir silpnybės yra labai didelės? Ir mūsų Vytautas, tasai nepavargstantis Lietuvos krikštytojas, ar nekeitė ji savo tikėjimo šešis ar septynis kartus? Šitoksai tikybos mainikavimas yra reikšmingas dalykas, pabrėžiąs ne vieną kitą Vytauto būdo savumą. Tikybos kaitaliojimas – tik vienas bruožas, o kiek kitų loginės plotmės bruožų įėjo į Vytauto dvasios ir veiklos sudėtį? Vytauto paveikslas literatūros veikaluose, sudarytas vien tiktai iš mūsiško patriotizmo, kilnumo, išminties ir kitų vadinamųjų teigiamų bruožų, faktinai nėra Vytauto, gyvo žmogaus, atvaizdas. Tai yra Vytauto falsifikatas, tai yra bedvasė marionetė, šokanti pagal rašytojo dūdelę. Tai yra tikra istorinė melagystė. O kaipgi, gerbiamieji, melagyste būtų galima grįsti didžius darbus, tautos idealizmą?

Štai antras pavyzdys: Vytauto priešininkas, faktinai apsukresnis diplomatinėj veikloj, Zbignevas Olesnickis. Lietuvos atžvilgiu jis buvo labai nedraugingai nusiteikęs. Lietuvai labai daug bloga padaręs. Ir kaip žmogus jis turėjo didelių silpnumų, bet lenkų valstybės raidoje jis buvo labai stambus asmuo, – buvo ryškus ir didis lenkų valstybės vyras. Kad jis politinėje kovoje nugalėjo tokį vyrą, kokiu buvo Vytautas, jau šis vienas faktas parodo, kokio stambaus vyro to Olesnickio būta. O mūsų literatūra – kokiais bruožais paprastai stengias jį atvaizduoti? Ir Olesnickio vaizdavimas vienais neigiamais bruožais, kaip ir Vytauto – vienais teigiamais, yra taip pat neišmintinga ir literatūriškai nepateisinama istorinė melagystė. Kam kam, bet literatūrai melas – mažai tegarbinga ir dar mažiau tenaudinga vaizdavimo priemonė.

Teisybė, senojo klasicizmo ir romantizmo laikais buvo sukurta nemaža veikalų, kartais net labai stiprių, pagrįstų vienų asmenų idealizavimu, kitų – niekinimu. Buvo griežtai skiriami teigiami ir neigiami personažai, paprastai besiremią vienu kuriuo nors dvasios savumu, teigiamu ar neigiamu. Bet tai buvo seniai, prieš šimtą, prieš du šimtu metų, net dar seniau. O mes perėjome realizmo, net natūralizmo mokyklą, išmokome tokių

dalykų, kurie seniau nebuvo žinomi. Kas anais laikais galėjo atrodyti teigiamu veikalo ar vaizdavimo pažymiu, mūsų laikais gali pagrįstai atrodyti labai neigiamu reiškiniu. Pavyzdžiui, personažų griežtas surikiavimas į šventuosius ir prakeiktuosius mūsų laikais yra jau peiktinas reiškinys. Pagaliau ir seniau ne visi rašytojai buvo tokie marširavimo mėgėjai, – pavyzdžiui, Šekspyras neskyrė žmogaus dvasioje dangaus nuo pragaro: kūrė, vaizdavo jisai gyvus žmones. Mūsų laikais jau išmoko vertinti Šekspyro didįjį palikimą. Mūsų laikais laukiama, kad literatūros veikalas duotų gyvus žmones, psichologiškai sudėtingus ir pagrįstus. Senųjų klasikų ar romantikų – juk tai žmonių schemos, šešėliai, – tai tiktai vaikščiojančios idėjos, apmautos kelnėmis, o ne gyvi žmonės. O mūsų laikais skaitytojas nori, kad literatūros veikaluose veiktų gyvi žmonės, kad jie kovotų, kentėtų ir džiaugtųsi antropomorfiškomis formomis. Išplėšta iš gyvo organizmo ir supersonifikuota dorybė, mostakuojanti kardu ar patetiškai deklamuojanti, mūsų laikais jau įkyrus ir neskoningas anachronizmas.

Kiekvienas žmogus literatūros veikale, pasirodo, veikia eidamas kurias nors visumos kompozicines pareigas, siekia drauge kurio nors tikslo. Siekiamąjį tikslą pateisina žmogaus būdas, psichologinis jo turinys, psichinių savumų kompleksas, gyvybiniai ir gyvenimiški interesai. Tasai jo tikslas, toji jo gyvenimo prasmė kitiems veikalo personažams, drauge ir skaitytojui, gali atrodyti negera, klaidinga, neigiama, bet, paties veikiančio personažo akimis žiūrint, ji yra jo tikroji teisybė. Kiekvienas veikiąs gero literatūros veikalo personažas gyvena savo teisybe. Ar yra kur pasauly viena tiesa, visiems lygi ir privaloma objektyvi tiesa, – ne mūsų reikalas. Gal ir yra, gal jos ir nėra, – tesprendžia filosofai ir fariziejai. Literatūros gi veikalui nėra vienos, vieno personažo teisybės, – jos negali būti. Literatūros gerame veikale yra tiek teisybių, kiek yra jame veikėjų, gyvų asmenų. Kiekvienas jų gyvena savąja teisybe, kenčia ir kovoja dėl jos. Dažnai gyvenime, pavyzdžiui, šeimoje esti: kiekvienas bendruomenės narys paskirai yra labai geras ir mielas žmogus, o

būrys gerų žmonių tarpusavy sugyventi negali. Kiekvienas turi savo teisybę, paskiros teisybės susiduria ir pagrindžia šeimos, geriausių žmonių kolektyvo, nelaimes. Literatūros veikalo personažai ir yra tokios tampriai suaugusios žmonių šeimos nariai, kurių teisybės susikerta, sukuria konfliktus, sudaro tragedijas. Mūsų lietuvišką teisybę atstovavo Vytautas, o lenkams – Zbignevas Olesnickis. Vieno ir kito atstovautoji teisybė buvo žmogiška, žemiška, o tų dviejų teisybių susidūrimas pagrindė ne tiktai Vytauto, bet visos mūsų tautos tragiškus istorinius pergyvenimus.

Rašytojas, tiktai kiekvieno personažo teisybę iš vidaus pagrįsdamas ir pateisindamas, tegali duoti gyvus žmones, o jų aistras ir kančias, jų didybę ir puolimą padaryti įtikinamais. Teisingas Vytauto atvaizdavimas mūsų širdžiai būtų daug mielesnis, objektyviai daug vertingesnis, nepalyginti labiau žavįs ir jaudinąs negu Vytauto vaikščiojanti schema, negu idealaus karžygio idėja, apmauta žiponu. Vytautas buvo per daug didis, kad jo atvaizdo žmogiška šilima sušildymas galėtų jo didybę pažeisti.

Vytautas – tik pavyzdys. Tas pat tektų pasakyti ir dėl kitų mūsų praeities herojų. O šiuo tarpu ganės pažymėti:

Kai mūsų rašytojai atsisakys pigaus anachronizmo liaupsinti savus ir murzinti svetimus herojus, kai išmoks jie savo veikaluose kurti gyvus žmones, pagrįstus istorine ir psichologine teisybe, kai herojų veiksmai nuosakiai išplauks iš istorinių ir psichologinių aplinkybių, – mūsų literatūros veikalai pasidarys nepalyginti vertingesni. Tuomet mūsų literatūra pasidarys tokia, kad kitatautis ją skaitys ne tik norėdamas susipažinti su lietuvių kūryba, bet ir surasdamas joje tarptautinių amžinesnių vertybių. Aš manyčiau, kad tokia literatūra ir mūsų patriotiniu atžvilgiu būtų daug vertingesnė ir naudingesnė negu toji, kuri labai patetiškai deklamuoja apie tėvynę ir panašius gerus daiktus, bet kurią skaityti galima tiktai pasistiprinus geroka patriotinio pasišventimo doza...

PUSANTRO DOSTOJEVSKIO AR BIČIULIŠKA BIRBYNĖ?

Malonios išvaizdos žurnalo dailiai spausdintame lape parašyta:

> Spūdai" – nedidelis, bet svarus romanas, paliečiąs *aktualias psichologines* ir *metafizines* problemas. O savo forma jis *sprendžia estetinę problemą*. Tai jau daug. Jis stengiasi atidengti *naujų gyvenimo aspektų* ir duoti naujų *literatūrinių laimėjimų*... Ši drama (atpasakota „romano" turinys – *B. S.*) nėra autoriaus tiesiogiai vaizduojama, bet palengva atidengiama *psichoanalitiniu metodu* klausinėjamos Petronytės pasakojimu ir galutinai parodoma paliktąja nusižudžiusio Vailionio išpažintimi. Toks rašymo būdas primena mokslišką gyvenimo tyrinėjimą... Didžiausiu apysakos iniciatoriumi yra Dostojevskis. Atrodo, kad autorius jį gerai pažįsta. Ir daug kas šiame jo romane primena Dostojevskį: ir pati jame keliama *gyvenimo problema*, ir pati *romano forma*, ir *kai kurie vaizdai*, k. a. pamišusios Vailionienės šėlimas, ir *kai kurios idėjos*. Bet šio *giminiškumo* konstatavimas tai nėra priekaištas, o gal net ir *komplimentas*. Autorius nieko aklai neseka, jis tik eina tuo keliu, kuriuo *ėjo Dostojevskis* ir kuriuo eina pokarinė moderninė psichoanalitinė, Freudo paveikta, literatūra. Jis lietuviškojo gyvenimo fone *savarankiškai kelia dostojevskišką problemą* ir, pasisavines naujosios literatūros laimėjimus, kuria savitą *individualią meno formą*... Autorius yra radęs savo kelią... (Visur mano pabr. – *B. S.*)

Pasiskaičius šitokių dalykų, kaipgi geram piliečiui nebakstels širdis į pašonę: valio lietuviškas Dostojevskis! Ne, – stop! Tai dar maža!

Dostojevskio, Freudo, pokarinės moderninės literatūros ir lietuviško fono sintezė – oho! Toli seniui Dostojevskiui iki tokių

dalykų, labai toli! Juo labiau kad tam barzdotajam velioniui pasitaikydavo kartais ir silpnokų dalykėlių parašyti (pvz., „Svetima žmona ir vyras palovy"...), o mūsiškis – kur tik pasisuks – vis laimėjimai ir laimėjimai, – didesni net už Trockio laimėjimus Lietuvos Brastoje...

Būdamas paklusnus pilietis, dumi tekinas, uždusdamas int knygininką ir, įsiveržęs į krautuvę, šauki:

– Valio, valio! Brol, susimildamas, duok man greičiau tą, kaip jis vadinas, Pusantro Dostojevskio!

Kulniuoji žmogus namo, rydamas puslapį po puslapio, lapą po lapo, ir kol pasieki mieląją Panemunę – visa knyga jau praryta. Užvoži žmogus paskutinį lapą, giliai atsidūsti ir... nusičiaudai į laikraštininkišką nematomą pakaušį:

– Latre gi tu, latre, ir ką tu savo laikrašty pribalamūtijai!

St. Ivošiškis, „Spūdų" autorius, čia niekuo nekaltas. Parašė veikalą, kokį galėjo ir mokėjo, ir neblogai parašė, o kad bičiuliški laikraštininkai galas žino ką rašo, – ką jis jiems padarys? Negi bėgios pagal redakcijas, negi šauks: mieli bičiuliai, nebūkite meškos...

Tikrai, tasai bičiulių patarnavimas – meškos patarnavimas.

St. Ivošiškis – gabus rašytojas. Norėtųsi dar daugiau pasakyti: tai – gražus talentas. Ir dar – jaunas, labai jaunas talentas. Beaugantis, bebręstantis, kaip tas dar neprasiskleidęs pumpurėlis. Jeigu jis rimtai dirbs, rūpinsis augti ir savo turimuosius duomenis plėtoti, jeigu neįklimps į rašytojiškas klumpabalas ir nepasiduos laikraštininkų viliokų migdančiai pagundai, išaugs iš jo geras rašytojas, ir išaugęs jis bus nebepanašus į dabartinį, jauną, dar labai jauną.

St. Ivošiškis dar tebegyvena vadinamąjį jaunatviškos lyrikos laikotarpį. Nežinau, ar jis eilėraščius yra rašęs kada, bet sprendžiant pagal duomenis, pareikštus „Spūduose", jis galėtų juos rašyti.

St. Ivošiškio lyrika yra jo „Spūdų" stiprybė, bet drauge ir didžioji jo nuodėmė. Lyrika įvairiausiomis temomis – gamtos, gyvenamųjų vietų, žmonių (tikrai: žmonių!), net religinė lyrika.

Teisybė, ne visai gryna lyrika, – protarpiais pasakojimu, protarpiais retorika, protarpiais gryna racionalistiška proza atmiešta. Bet vis dėlto Ivošiškis prie aprašomųjų ir vaizduojamųjų dalykų prieina kaip gryno kraujo lyrikas, – viską ta pačia savo dvasios jaunatviška šiluma sušildo, ta pačia romantiškai rausvoka šviesa nušviečia, visą realybę transformuoja pagal lyrinių pergyvenimų logiką, atskirų dalių santykiavimą pakeičia, vaizduojamus daiktus atitraukia nuo žemės, – nuleidęs tiek kraujo, pakelia juos į svajonių plotą, pavasarinėmis ūkanomis apsupa, ir, kas svarbiausia, visais piešiamais daiktais, vaizdais, asmenimis kalba jis pats, autorius, Ivošiškis, – kalba taip, kaip ir visi lyrikai daro. Šitas jaunatviškas lyrizmas sudaro jaukią malonią veikalo nuotaiką, pasakyčiau, jaudinančią veikalo sodrią atmosferą. Savo viduje šilima apkrečia Ivošiškis ir skaitytoją, – sušildo, lyg užliūliuoja, sudaro jis idilijos pasaulį, kurio net nesinorėtų kiek budresne kritikos mintimi griauti. Prie jaukios idiliškos atmosferos sudarymo prisideda ir Ivošiškio stilius (deja, ne visur lygios vertės), jo kalba, sakinių konstrukcija, jo žodinė medžiaga. Ypač būdingi Ivošiškio stiliui yra jo epitetai: jie ne tiek daiktą rūpinas apibrėžti, ne tiek tą ar kitą realų daikto bruožą išryškinti, kiek jie rūpinasi skaitytojuje sugundyti tą ar kitą nuotaiką. Ivošiškis savo epitetais tarytum norėtų daiktą iš vidaus apipavidalinti, nusakyti jo vidujes poetines, kartais net moralines savybes. Vėl – taip daro visi lyrikai. Ir tikrai, visame romane lyrinė nuotaika, lyrinis objektų traktavimas yra išlaikytas ištisai, iki galo, – Ivošiškiui tokio jaunatviško gražaus lyrizmo galėtų pavydėti ne vienas mūsų profesionalas eiliadirbis...

Lyrika – didelė Ivošiškio veikalo vertybė ir tuo pat metu tokia sunki našta, kurios nė Ivošiškis, nė jo veikalas neįstengia pakelti. Dėstomųjų dalykų traktavimo lyrizmas pirmoj eilėj pjaute papjovė veikalo romaniškumą. Matyti, ir patsai autorius tai gerai numanė, – jis savo veikalo romanu nė nevadina. Kad „Spūdai" yra romanas – tai tik bičiuliškų laikraštininkų drumzlinas prasimanymas, – Ivošiškis išmintingai padarė savo veikalo nė romanu, nė apysaka nekrikštydamas.

Ivošiškiui, kaip lyrikui, sunku objektyviai vaizduoti tikrovės daiktus, sunku vaizduojamuosius daiktus ir žmones atitraukti nuo savęs, nuo savo intymiųjų pergyvenimų. Ne be pagrindo Ivošiškis savo veikale apie daiktus ir žmones kalba „nuo savęs", kaip prisiekęs lyrikas. Ši kalba „nuo savęs", kalba pirmojo asmens vardu, pagrindė visą savo veikalo kompoziciją, – veikalo, traktuojančio anaiptol ne lyrišką, greičiau kriminalistišką siužetą. Teisybė, dėstymas pirmojo asmens vardu nėra specifinis lyriškumo pažymys. Tokią kompozicijos priemonę vartoja ir tikri epikai, net avantiūrinės apysakos meistrai. Bet vis dėlto Ivošiškio rankose ši priemonė iščiurleno iš lyrinės versmės, – ir nesutapo su siužetu. Štai kokia „Spūdų" fabula:

Pusiau mistiškai, pusiau zoologiškai nusiteikęs Vailionis užėjo kartą pas žydą Kaune kambario išsinuomuoti, bet vietoje kambarį derėjęs vienu ypu žydo gražią tarnaitę, Šarkauskaitę, nuvainikavo, – prieš tai jos jis nebuvo regėjęs, nei žodelį jai taręs. Ir Šarkauskaitė nebuvo kokia viliokė palaidūnė, – tai buvo dora skaisti mergelė! Šarkauskaitė kūdikio susilaukė. Vailionis, vėliau pažinęs, vaiką savuoju pripažino ir ėmė rūpintis juo. Pats, gavęs mokytojo vietą, apsigyveno Spūdų menkame miestely; parsigabeno ir savo vaiką, atiduodamas jį auginti spūdiškiams žmonėms, Kamčiams, o pats Spūduose vedė kitą nekaltą merguželę. Ilgainiui atsikvietė į Spūdus ir Šarkauskaitę, priimdamas ją į savo mokyklą tarnaitės pareigoms eiti. Aplink ją ima sukinėtis miestelio gyventojai, ypač senberniai; davatka krautuvininkė Petronytė, pati negalėdama ištekėti, smailiaiežuvauja, dergdama Šarkauskaitę ir visus, kurie su ja susitinka; Šarkauskaitė iš mokyklos išsikelia tarnauti ir gyventi žydo smuklėje; Vailionis vėlą vakarą ją, išsivedęs už miestelio, labai lengvai užpumpija lazda per pakaušį. Dėl Šarkauskaitės nužudymo įtarimas krenta amerikono krautuvininko Šmulkščio galvai, juo labiau kad jis ir vesti Šarkauskaitę ketino ir su ja pasivaikščioti dūlindavo. O Petronytė persiplėšdama visiems rėkia, kad tai tikrai esąs Šmulkščio darbas. Šmulkštys įsižeidžia ir davatką ilgaliežuvę patraukia teisman už šmeižimą. Besiartinant šitai

bylai, Vailionį ima sąžinė griaužti; jisai, bijodamas, kad per teismą paaiškės tikrasai nužudymo kaltininkas, pasipjauna; jo žmona Vailionienė išsikrausto iš proto ir, vidurnaktį atsitempusi Petronytę pas pasipjovusį vyrą, davatką gerokai skustuvu apdrožinėja ir nagais apdrasko. Vėliau Vailionienė Kalvarijos pamišėlių namuose dingsta, o epiloge davatka išteka už Šmulkščio.

Štai ir visa fabula. Ji nėra menka. Jos ganėtų gerai dramai, tragedijai; jos visiškai pakaktų geram kriminaliniam ar psichologiniam romanui. Kam kam, tiktai lyrikai šitoje fabuloje nėra kas veikti.

Sunku įsivaizduoti, kad apysakos fabula būtų ištisai pramanyta. Atrodo, turėjo būti tam tikri realūs duomenys, turėjo būti realūs kurie nors įvykiai, autoriaus regėti ar žinomi jam iš girdų, davę progos išrutuliuoti visą siužetą, paskutinę jo raidą. Ir vis dėlto realią gyvenimišką medžiagą sukomponuoti į darnią apysaką autoriui labai sunkiai vyko, nors autorius ir panaudoja įvairias kompozicijos, tiksliau, įvairias pasipasakojimo formas ir lyrinės išpažinties priemones.

Visas pasakojimas vyksta rašytojo Svirgaudo vardu, – nesvarbu, ar tas Svirgaudas yra autobiografiškas, ar ne, – kuris Velykoms atvyksta į Spūdus, savo gimtąjį ir vaikystėje gyventą miestuką, senelio klebono kun. Valaičio kviečiamas. Spūduose ir sužino jisai visas įvykių baisenybes. Tiesa, pats autorius, tai yra Svirgaudas, čia „nuo savęs" mažai tepasakoja, – jis verčia pasakoti savuosius personažus.

Kol Svirgaudas atvažiuoja į Spūdus ir juose apsistoja, praeina pirmoji veikalo dalis, 24 puslapiai (iš viso knygoje – 180 psl.). Toji dalis prasideda kunigo Valaičio laišku Svirgaudui, nusitęsusiu per 6 ir pusę puslapių. Rašo jį senas klebonas, seniai ne tik knygų, bet ir žurnalų nebeskaitęs. Laiškas, tiesą pasakius, labai gražus ir mielas, tokia gražia senatvės lyrika persunktas, tokių gražių minčių perpildytas! Ir toks geras stilistas tasai knygų neskaitęs senelis klebonas! Ak, kad nors vienas Lietuvos užkampio klebonas mokėtų gyvenime taip laiškus rašyti, – skirstant

premijas nereikėtų laureato ieškoti, būtų rimtas kandidatas... Gražus ir geras tasai Velykoms atvažiuoti kvietimo laiškas. Ir kaip gaila, kad jis visiškai nesiderina su vėliau aiškėjančiais kun. Valaičio žodžiais ir darbais, su seno klebono psichologiniu turiniu ir forma! Dar labiau gaila, kad jis nieko bendra neturi su visa tolimesne apysaka, – kad jis jai visiškai nereikalingas. Lygiai nieko bendra neturi su apysakos esme ir visas apysakos pirmasai skyrius, kuriame autorius, tai yra rašytojas Svirgaudas, pasirodo esąs lygiai toks pat mielas žmogutis, geras stilistas, jautrus lyrikas, kaip ir kunigas Valaitis. Kodėl vienas jų yra jaunas, kitas – senas, vienas – rašytojas, kitas – klebonas? Nežinia. Kuo jie vienas nuo kito skiriasi kaip žmonės, kas sau protauja, jaučia, reaguoja į aplinkinius reiškinius, – kuo skiriasi jų psichologinė forma (ne turinys, – ne jis gi charakterį pagrindžia)? Taip pat nežinia. Faktinai tai yra vieno ir to paties asmens dvi formos, – tai yra viena ir ta pati Ivošiškio dvasia tuo pačiu metu laikinai Svirgaudu ir kunigu Valaičiu pasivertusi.

Nieko bendra su apysakos esme neturi ir apysakos antroji dalis (25–40 psl.), kurioje kyštelėja galvą kunigas vikaras Duonikis, truputį girdėjęs apie Freudą ar gal kiek net jo skaitęs, tik nevaliojęs suprasti. Ir kun. Duonikis esmėje yra toks pat geras vyras, kaip kun. Valaitis ir Svirgaudas, o gal net dar geresnis. Panašiausia į teisybę bus nutarus, kad tai yra trečioji Ivošiškio dvasios emanacija ir dėstomajai fabulai visiškai nereikalinga.

Apysaka faktinai prasideda trečiuoju skyriumi, kuris tęsiasi nuo 41 iki 120 psl. Šitas visas skyrius – davatkos Petronytės pasipasakojimas. Pasipasakojimas – platus ir painus, tuo pačiu Valaičio, Svirgaudo ir Co stiliumi suposmuotas. Ketvirtojo skyriaus pradžia (121–130 p.) vėl apysakai nereikalinga – nieko nevaizduojanti ir neryškinanti, nesudaranti atitinkamos nuotaikos, net nesiderinanti su dėstomųjų įvykių tikslingumu. O toliau – vėl nauja išpažintis, naujas puošnus lyrinis monologas. Jį sako jau galvažudys mokytojas Vailionis, išpažindamas savo nuodėmes, rašo žmonai laišką, nusitęsusį nuo 130 iki 167 puslapio. Rašo tuo pat stiliumi, kuriuo ir kiti rašė bei kalbėjo. Ar

nebus tai nauja tos pačios dvasios emanacija? Ir paskutinis skyrius – vėl autoriaus, tai yra „rašytojo psichologo" Svirgaudo, monologas.

Apysakos monologinė ar išpažintinė kompozicija iš principo gal ir negalėtų būti smerkiama, tik, galimas daiktas, ji yra ne iš lengviausių kompozicinių priemonių tarpo. Ji reikalauja iš rašytojo didelio gyvenimiško patyrimo, žmonių pažinimo ir mokėjimo tiesioginės kalbos forma apibrėžti charakterius, – reikalauja, kad rašytojas būtų šiek tiek ir dramaturgas. Šio mokėjimo trūkumas paaiškina ir daugelio mūsų dramaturgų nelaimę, – dramaturgų, kurių personažų lūpomis kalba vis tas pats autorius, nesugebąs gyventi kiekvieno skirtingo personažo skirtingu gyvenimu. Ta pati nelaimė prislėgė ir Ivošiškį. Jo veikale – keturi pagrindiniai monologo specialistai: kun. Valaitis, rašytojas Svirgaudas, davatka Petronytė ir mokytojas Vailionis. Visi jie skirtingo amžiaus, skirtingo išsilavinimo, skirtingos profesijos žmonės ir gyvena visiškai skirtingose apystatose, besivadovaudami skirtingais interesais. Todėl visiškai skirtingi turėtų būti ir jų psichologinis turinys ir jų psichologinė forma. Skirtingai juose turi vykti psichologinis procesas ir, žinoma, skirtingai reikštis. Ivošiškio gi rankose visi monologininkai išėjo suvienodinti, *gleichgeschaltet*, nelyginant mėlynųjų lapelių išminties vėliavininkai. Visi jie labai mandri ir labai geri žmonės ir gyvena tarytum ne šioje žemėje, ne pagal jos vidujus ir laukujus įstatymus, bet kažkur padebesyse. Teisybė, jie nėra visai jau šventi žmonės. Net gerasai klebonas – ir tas vaikėzų nebardavo, kai jie jo arklius svetimose pievose priganydavo. Ivošiškio monologininkai – tai tarytum Dantės vėlės, kurių likimas neišspręstas: nepasmerktos, bet ir neišganytos, – nežinia, kas su jomis veikti. Ir, svarbiausia, tai tiktai vėlės, bet ne gyvi žmonės. Visi jie vienodai kalba, visi jie tokie iškalbingi ir puikūs stilistai, kad jais tik stebėtis tegalima. Tiesa, davatka Petronytė kartais kiek daugiau pabliuznija, bet tai bendram jos ir kitų stiliui nieko nekenkia. Ji taip puikiai pasakoja, taip gerai epizodus dramatizuoja, kad ji galėtų būti ne tik visos Pabaltės davatkų karalienė, – ji

geresnė pasakotoja už patį „rašytoją psichologą" Svirgaudą, – ir inteligentiškesnė už jį. Visiškai nesuprantama, kodėl ji romanų nerašo!

Ivošiškis, suvienodindamas savo personažus, juos, pasakytume, jei tik prof. Skardžius nesibartų, – ir sulyrino, ir sufalšyvino.

Pavyzdžiui, pats „rašytojas psichologas" Svirgaudas. Apysakoje jis taip atrodo, tarytum piktąja anemija sirgtų. Apysakos eigoje jis jokio vaidmens nevaidina. Jo vaidmuo tiktai grynai formalus, kompozicinis: jis tarytum eina cemento pareigas, sulipdo atskiras plyteles, atskirus apysakos gabalus į labai nedarnų ir neproporcingą vienetą. Cementas jis nelabai aukštos rūšies; ir paskiri gabalai menkai tesulipdyti, visur styro iškyšuliai. Ir vis dėlto šitokios cementinės pareigos netrukdo jam būti savotišku, gal šiek tiek lyrišku ar romantišku komedijontu. Netrukdo jam pačiam savimi grožėtis ir kitus akinti: žiūrėkite, koks aš geras šventuolėlis... Štai atvažiavo jisai Velykoms į Spūdus. Pas kun. Valaitį išsimiegojo, pasiklausė varnų karkimo ir įsirepečkino ankstų rytą į bažnyčios bokštą, – dairosi aplink. Žinoma, pavasariškas reginys iš bažnyčios bokšto labai gražus, – kas čia ir bekalbėti! Taip jis susižavėjo gamta, kad nepajuto, kaip jo lūpos pradėjo kalbėti savotiškos, staiga suimprovizuotos maldos žodžius, – jis visai negirdėjo, nejuto, kaip bokšte šalia jo atsirado antra esybė, kun. Duonikis, iki šiol jo nematytas, nepažįstamas ir į slaptą Svirgaudo maldą atsakęs: Amen. Ir jis mat prieš Velykas, tiek darbo bažnyčioje turėdamas, įsigeidė pasigrožėti gamta... Ak, kodėl, kodėl jie tenai abudu eilėraščių nerašė?! Gražiai jie tenai pasišnekėjo apie psichopatologiją, apie freudiškus „nepainius kompleksus" – „lytinę represiją" (ir rado gi vietą ir laiką tokiom temom!) ir kitus gerus daiktus, – ir rengiasi lipti žemėn. Tuo metu „rašytojas psichologas" taria kunigui:

> – ...Kunige vikare, aš einu su jumis. Ir leiskite man paprašyti jūsų malonės: prašau išklausyti mane išpažinties prieš savo mišias, aš šiandie norėčiau melstis tyra širdim...

Eilinė davatka, atsidūrusi tokioje padėtyje, kaip Svirgaudas, gal ir galėtų pasidaryti tokių išvadų ir taip pasielgti. Bet inteligentas, sąmoningas krikščionis, giliai jaučiąs ir gerbiąs tikybos paslaptis, taip negalėtų elgtis. Išpažintis sąmoningam krikščioniui didelis daiktas, jis į ją eina tinkamai pasiruošęs, susikaupęs, atgailaująs, – pergyvenęs labai sudėtingą ir opų procesą. O Svirgaudas tokio pasiruošimo visiškai nepergyveno. Lipdamas į bokštą, besiklausydamas varnų, besidairydamas aplink, bešnekučiuodamas su kunigu apie davatkos „lytinę represiją", – apie išpažintį visiškai nė negalvojo. Ir dabar staiga: klausyk mano išpažinties! – lyg išpažintis būtų grynai formalus aktas. Viena iš dviejų: arba Svirgaudas tikintis žmogus, – tai jis negali taip lengvapėdiškai žiūrėti į išpažintį; arba jis menkai tetiki, – tai koks jam reikalas išpažintimi afišuotis? Šiaip ar taip, šiose aplinkybėse Svirgaudo kalba apie išpažintį yra ne kas kita, kaip tik graži poza, malonus davatkoms mostas, ir nieko daugiau. Svirgaudas iš „rašytojo psichologo" pasidarė pozuojantis komedijontas, nelabai tegerbiąs išpažinties paslaptį. Jei geras krikščionis būtų pasiryžęs eiti prieš Velykas išpažinties, – jis nesielgtų taip kaip Svirgaudas.

Šitokia pozuojanti, esmėje falšyva ir falšyvinanti išvada iš duotosios psichologinės situacijos yra itin charakteringa Ivošiškio veikalui: nuolat ir nuolat sudarinėja jisai situacijas ir daro išvadas, visiškai iš jų nesekančias. Susidaro įspūdis, kad pats autorius nepergyvena nei situacijų, nei savo personažų. Nenuostabu, kad jis ir savo išvadose painiojasi ir personažus painioja.

Pasiskerdusio Vailionio laiškas patenka į davatkos Petronytės rankas, – tiktai tame laiške išdėstyta visa teisybė, atpasakota visą istorija – visi Vailionio santykiai su Šarkauskaite, kurių Spūduose niekas nežinojo. Laiškas taip neaiškiai parašytas, kad davatka nieku būdu jo negalėjo paskaityti, – su dideliu vargu jį tepaskaito ir Svirgaudas, kuriam laišką davatka atidavė. Kas tame laiške parašyta – davatka nežinojo, – nežinojo, negalėjo žinoti ir kokie Vailionio santykiai su Šarkauskaite. Ji gi ir sako:

– O aš ir dabar netikiu, kad tai ne Šmulkščio darbas [Šarkauskaitės nužudymas, – *B. S.*]! Tegul mane sodina į kalėjimą, bet aš jiems per teismą pasakysiu, kad jie akli avinai!

Davatka, kai pas ją atėjo jos išpažinties klausyti Svirgaudas, tebėra įsitikinusi, kad Šarkauskaitę nužudė Šmulkštys, ne Vailionis. Ir per visą savo ilgą pasipasakojimą ji Šarkauskaitę laiko vilioke, ištvirkėle ar, kaip ji sako, „paleistuve", „bernų išjoda"... O į išpažinties pabaigą Petronytė jau žino, kas buvo tame nepaskaitomame laiške parašyta, – ji jau žino, kokie ir seniau buvo Vailionio santykiai su Šarkauskaite.

– Kai jis amžinatilsį suprato, kad vesdamas ją [tai yra tikrą žmoną, – *B. S.*] beprotiškai pasielgė, tai kentė kentė, o ilgainiui, matyti, ieškodamas šiokios tokios paguodos gyvenime, parsigabeno sau senąją meilužę... Dievulėli tu mano brangus! Kad aš nors kiek būčiau žinojusi! Kad jis man nors žodeliu būtų prasitaręs! Bet jis jau visada, žinote, toks išdidus buvo – Dieve, duok jam dangaus karalystę!..

Vadinasi, davatka jau žino tai, ko ji negalėjo žinoti – nebuvo laiško skaičiusi. Ir iš viso, visa Petronytės dvasinė struktūra neatitinka provincijos mažaraštės davatkėlės padėtį.

Visiškai neįtikinamas bei nepagrįstas ir nelaimingasai galvažudys Vailionis. Tuo visiškai nenorima pasakyti, kad tokie personažai yra negalimi nei gyvenime, nei romane, – gal tai ir labai galimas daiktas. Bet jie yra visiškai negalimi tokioje plotmėje, kurioje rodo jį Ivošiškis.

Vailionis, kaip jį apibrėžia Ivošiškis, nebuvo nei koks degeneratas, nei koks ištvirkėlis. Atrodo, pradžioje net apydorio žmogaus būta, net į mistiką palinkusio, net su tam tikru skoniu. Atrodo, bent ne blogesnio jo būta už Svirgaudą, davatką, kun. Valaitį. Ir štai Kaune pamatė jis žydo tarnaitę, gražią Šarkauskaitę, užėjo neva kambario samdytis ir išprievartavo! Veni, vidi ir... na, tiek to. Baisiai opi ir pavojinga tema, dar pavojingesnė situacija. Tokiems dalykams įtikinamai atvaizduoti, tai yra psichologiškai pagrįsti ar net pateisinti, reikia daugelio dalykų, kurių Ivošiškis visai neturi. Kiek galima spręsti iš Ivošiškio veikalo, jis yra per daug jaunas žmogus,

per daug neprityręs, pasakytume, per daug nepagadintas, – per daug tokiuose dalykuose teorikas, kad jis galėtų juos psichologiškai pagrįsti. Baisiai naivus tebėra Ivošiškis, ir jo šiomis opiomis temomis teoriniai bei psichologiniai samprotavimai dar vaikų kambariu tebedvelkia. Toks naivumas, žinoma, anaiptol nėra peiktinas dalykas, bet jis nieku būdu negali būti pateisinamas rašytojui, išdrįsusiam traktuoti tokias temas. Atrodo net, kad jis nėra net kiek išsamiau susipažinęs su literatūrine tradicija, kiek ji liečia šią temą.

Ir tolimesnis Vailionio santykiavimas su Šarkauskaite – perdėm teorinis, perdėm naivus. Savo ir Šarkauskaitės kūdikį jis pamylėjo, ir pačiai Šarkauskaitei nebuvo abejingas. O vedė vis dėlto kitą. Kodėl jis ją vedė – velniai žino, – nei pasogos gavo, nei mylėjo, nei kokio kito tikslo turėjo. O toliau – jis jau elgiasi kaip rafinuotas ištvirkėlis. Būdamas vedęs žmogus, parsigabena pas save Šarkauskaitę ir priima į savo namus tarnaite. Nei žmona, nei kas kitas apie jo santykius su ja nieko nežino, – jei būtų žinojusi, tai kam jis visa tai „pomirtiniame" laiške būtų rašęs! Vėl sudaryta baisiai opi ir sunki situacija: Vailionis gyvena su žmona, o pas jį tarnauja jo vaiko motina, specialiai atsikviesta, kuriai jis nėra abejingas! Šitai situacijai psichologiškai pateisinti ir pagrįsti Ivošiškis ničnieko nepadarė. Jėgų jam vėl pritrūko. Vėl susidarė įspūdis: naivu ir neišmintinga. Arba vėl: Šarkauskaitės nužudymo momentas – psichologiškai visiškai neparuoštas, nepagrįstas, absoliučiai neįtikinamas. Tai yra tikriausia žmonių sielos falsifikacija. Pagaliau ir tas „pomirtinis laiškas", kurį Vailionis rašė, besiruošdamas pasiskersti, kelias dienas. Iš vienos pusės – jis labai mandras, pilnas samprotavimų apie labai aukštus daiktus. Pradžios mokyklos mokytojas (pradžios mokyklos, o ne gimnazijos apystatos!), rašydamas laišką savo žmonai, buvusiai Spūdų merguželei, išsilavinimu nepasižymėjusiai, cituoja Baudelaire'ą prancūziškai ir Ciceroną lotyniškai, ir dar kitų prašmatnybių prideda. O antra, tas laiškas yra vis dėlto baisiai naivus, teoriškas, tarytum jį būtų rašęs žmogus, visiškai atitrūkęs nuo šio pasaulio. Ir, kas svarbiausia, laiške visiškai

neatsispindi pergyvenimai žmogaus, pasiryžusio taip veršiškai pasipjauti. Laišką rašo taip, tarytum jis eitų popiečio miegoti, o ne į aną pasaulį kraustytųsi. O gal jis yra koks dvasios herojus, tai mokąs savo jausmus valdyti, kad jam ir kvaila mirtis – tuščias niekaniekis? Kur tau! Pjaunasi jisai iš bailumo, – bijo pilietinės atsakomybės už savo veiksmus, pjaunasi, nepasigailėdamas nei savo žmonos, nei kūdikio. Apie jo heroizmą ir kalbėti netenka: jo pasielgimas su Šarkauskaite (pameta gi ją su kūdikiu, veda kitą ir Šarkauskaitę kviečia tarnaite!) ir jos nužudymas rodo, kad jis gerokame laipsny buvo niekšas. Bailiai ir niekšai tokių laiškų, kaip Vailionis, besirengdami skerstis, nerašo. Ivošiškis negali pretenduoti, kad kas juo patikėtų.

Nepatikima ir Šarkauskaitė. Buvo jauna, skaisti, dora mergaitė, gyvenimo nemačiusi, drovi ir nė nemaniusi kiek pasileisti. O vos tik užėjo Vailionis į žydo butą kambario samdyti, ji taip lengvai atsisveikina su savo vainikėliu, tarytum ji jų būtų turėjusi kokį šimtą ir jau seniai būtų įpratusi jais švaistytis!

Vargas ir tai, kad Ivošiškis tuos pačius personažus ir momentus įvairiose knygos vietose prieštaraujančiai apibrėžia – nežinia, kuo tikėti. Pavyzdžiui, pamokslininkė davatka apie atvykusią į Spūdus Šarkauskaitę sako:

> – *Plona, liesa – tik grobai barkšo ir oda,* – ir dar nepasigėdijo jų tiek rodyti; baltutėlė kaip popiera, plaukai nudažyti [tarnaitės plaukai! – *B. S.*] kaip perguléję linai, akys išverstos, vietoje antakių du juodi siūleliai, lūpos net dega, bateliai ne bateliai, o kažkokios kilpos ant kojų, suknelė marga... (p. 46–47)

O Vailionis apie ją, tą momentą buvusią, laiške pasakoja:

> – Aš nustebau sutikęs ją po tokio ilgo išsiskyrimo: buvau palikęs ją drovią, beieškančią savęs [!] mergaitę, o ji grįžo pas mane tokia *puiki, tvirta* moteris, kurios *gražus* ir *grakštus stuomuo tryško sveikata ir moteriškumu* (p. 155).

Kuris gi jųdviejų meluoja dabar? Žinoma, tas pats daiktas priešingų interesų ir instinktų žmonėms gali priešingai atrodyti, bet ir skaitytojui būtų pravartu teisybę sužinoti. Jei abu liudijimai yra melagingi, – skaitytojas vis tiek jokio supratimo apie

personažą neturi. Pagaliau ir autoriaus tikslas negi klaidinti, negi mulkinti skaitytoją!

Šitokios plotmės trūkumus, kaip ir daugelį kitų, kuriuos apskaičiuoti nėra šio rašinio tikslas, šiuo atveju žymioje dalyje pagrindė netikusi kompozicijos priemonė – monologinis principas. Labai galimas daiktas, jei autorius būtų pasirinkęs lengvesnes, pasakytume, normalesnes kompozicijos priemones, labai galimas daiktas, kad jis sėkmingiau būtų sudorojęs turimą gyvenimišką medžiagą, būtų pasiekęs vertingesnių vaisių. Pasirinkdamas monologinį principą, autorius tuo pačiu atsisakė daugelio kitų vaizdavimo pagelbinių priemonių (aprašymai, charakteristikos, psichologinė analizė, veiksmo rutulojimas ir t.t.), kurių trūkumo niekuo negalėjo pakeisti. Dabar faktinai papasakota kriminalinio pobūdžio nuotykiai, neišryškintas nė vienas personažas, nesukurtas nė vienas charakteris, psichologiškai neparuošta, tuo pačiu ir nepagrįsta, nė viena dramatiškesnė situacija, o ypač – išvados iš situacijos.

Anaiptol nenorime pasakyti, kas Ivošiškis neturėtų rašytojiško talento ar kad jo talentas būtų visai menkas. Galimas daiktas, jo talentas išaugs, sustiprės, susiformuos, ypač kad Ivošiškis išmoks veikalo formą, veikalo kompoziciją derinti su turiniu. Didelis čia daiktas, kad pirmas stambesnis veikalas nepavyko, – pavyks kiti: žmogus dažnai iš savo klaidų daugiausia pasimoko. Kad tai įvyks – yra pagrindo tikėti, Ivošiškis pakankamai parodė duomenų. O tuo tarpu jam niekas taip negali pakenkti, kaip bičiuliškai nusiteikusių recenzentų ar kritikų neaprėžtas ir išminties nekontroliuojamas gyrimas, – tokie pagyrimai niekam neina į sveikatą. Ivošiškis tebėra dar tame *literatūriniame* amžiuje, kada kritika privalo nurodinėti jo trūkumus ir klaidas. Mes turime jau ne vieną rašytoją, kurie, vos pradėję darbą, buvo pasitikti bičiulišku liaupsinimu, veikiai pasijuto esą jau subrendę rašytojai, neprivalą mokytis, ir toliau – ne tik nebežengė pirmyn, bet į savo laurus įsivynioję ėmė slinkti atgal. Mes turime jau ne vieną gabų, bet kritikų pagadintą rašytoją. Taip ir norėtųsi Ivošiškį perspėti, kas jis neklausytų tų

liaupsinimų, nekreiptų į juos dėmesio. Juk ir cituotasai bičiuliškas kritikas faktinai elgiasi ne visai taip, kaip turėtų elgtis geras žmogus: girti tai giria, kalba apie didžius laimėjimus, viršijančius net Dostojevskio kūrybą, bet konkrečiai kuo pasireiškia tie laimėjimai, jisai *ničnieko* nepasako! Kurgi tos Ivošiškio veikalo bičiuliško kritiko minimos „aktualios metafizinės problemos"? Kur „estetinės problemos" sprendimas ir kas ji yra tokia, toji „estetinė problema"? Kur tie „nauji gyvenimo aspektai"? Kur „psichoanalitinis metodas", kur personažų psichologinė analizė, kur situacijų psichologinis paruošimas ir pagrindimas? Kurgi veikale toji „dostojevskiška problema"? Visa tai pasilieka bičiuliško kritiko paslaptis. O kritiko kalbos apie Ivošiškio ir Dostojevskio talentų gimininguma žadina ne tik nusistebėjimą, bet ir gana piktą mintį: argi tasai kritikas nebus skaitęs nė vieno Dostojevskio žymesnio veikalo, jei jis tokius dalykus gali kalbėti?..

Tokie bičiuliški nesaikingi liaupsinimai yra žalingi ne tik pačiam jaunam rašytojui, bet ir skaitančiai visuomenei, – jie žaloja spaudos auklėjamąją reikšmę. Susidaro gi įspūdis: jei jau kritika taip giria, tai, matyti, esama labai gero veikalo, iš kurio pravartėtų pasimokyti! Tokia kritika sėja blogą sėklą, dezorientuoja ypač jaunus nepatyrusius skaitytojus, gadina visuomenės literatūrinį skonį, kuriuo ir taip jau mes negalėtume per daug didžiuotis...

Yra ir dar viena, dar liūdnesnė, tokių liaupsinimų blogybė. Teisybę pasakius, nelabai tesinori tikėti cituotojo kritiko nuoširdumu. Sunku įsivaizduoti, kad jis būtų toks naivus ir patsai tikėtų tuo, ką jis parašė. Jei jis tuo tikėtų, ir barti jo netektų. Atrodo, kad jo rašymas yra tampriai susijęs su kitu neigiamu reiškiniu, pastaraisiais laikais itin prislėgusiu mūsų literatūrinį gyvenimą. Liaupsinama be atodairos tiktai savo ar sau artimos ideologijos žmonių kūriniai (ne vienas Ivošiškis!), o kitos ideologijos *eo ipso* pasidaro menkysta, nors jų darbai būtų ir nepalyginti vertingesni už savos ideologijos žmonių darbus. Pasiskirstę ideologinėmis srovėmis žmonės tarytum verste verčia ir rašy-

tojus rikiuotis pagal feldfebelišką komandą: ly-gg-iuoook! Prisidėk prie tos ar kitos idelogines srovės – ir bus kas tave apgina ir garbina – ir būsi žymus vyras! Apsaugok Viešpatie, jei pasiliksi vienas, nuošaliai nuo ideologinių srovių, neįtilpsi į jokio visuomeninio katekizmo makštis! Apsaugok Viešpatie, jei pasiryši pasilikti *pats savimi*: žuvęs būsi! Tuomet visi tavo darbai bus niekam verti, tuomet visos srovės tave ignoruos ar net pjaus tave, lyg tyčia susitarusios!

Tikrai, dabar pasiskaitant kritikų bei recenzentų gaminių, ne kartą susidaro įspūdis:

> – Nori būti geras rašytojas, nori literatūroje pasižymėti, – pasirūpink prilipti prie tos ar kitos srovės, ir visų pirma – pasirūpink įsigyti bičiulį toje ar kitoje redakcijoje! Kitaip – baigtas esi žmogus...

Tai yra baisiai liūdnas reiškinys, grūmojąs didelėmis negerovėmis užgulti mūsų literatūrą ir kūrybą, – baisiai liūdnas reiškinys...

Ir *St. Ivošiškis*, norėdamas pasilikti *pats savimi*, norėdamas išauginti savo talento duomenis ir kurti pastovesnes vertybes, pirmoj eilėj turėtų pasiųsti pragaran visas bičiuliškų redakcijų birbynes. Protekcionizmas gyvenime yra baisus daiktas, bet protekcionizmas literatūroje – tai jau visai negarbingas.

DAINŲ DAINORĖLIS

K.D. Balmonto literatūrinės veiklos 50 metų sukakčiai paminėti

Daugelis dar turbūt atsimena, kai 1933 metais K.D. Balmontas viešėjo Lietuvoj. Suvargęs senelis (gimė 1867 m.), emigracijos palaužtas, sunykęs, apiplyšęs. Dairėsi, kur pavalgyti būtų sočiau. Keptas viščiukas buvo gerbūvio idealas. Graudžiai melodingai skambėjo jo virpantis balsas, kai jis tardavo: mnie cyplionočka – man viščiukėlį. Grįžo Prancūzijon – jo padėtis pasidarė dar liūdnesnė. Senatvė, jėgos menkėjo, visą gyvenimą buvę silpni nervai galutinai pakrinka. Alkana būtis, nekūrentame kambaryje vienintelė kėdė, ir ta pati ketvirtosios kojos pritrūkusi, niauri ligoninė... Ar gyvas dar jis dabar, ar turi juodos duonos trupinėlį, ar ligos neatėmė žmogaus pavidalo, – nežinau dabar. O buvo laikai, kada jis buvo pasaulinė garsenybė, kada jaunimo minios spietėsi prie to kelio, kur Balmontas praeis. Buvo laikai, kada entuziastinga minia jį ant rankų kilojo, jo takus gėlėmis barstė. Mokytų žmonių draugijos ruošdavo iškilmingus posėdžius jo vardui pagerbti, inteligentija didžiavosi pažintimi su juo, jaunimas, ypač studentija, kartojo jo eiles iki apkvaišimo.

Balmontas tuomet nebuvo garbintojų išpūsta didybė, nebuvo pereinamųjų vertybių kūrėjas, – jis tos didžios garbės ir garso buvo visiškai nusipelnęs, – jis buvo ir pasiliko vienas pačių stambiausių lyrikų naujaisiais amžiais visame pasaulyje.

Keista net, kad jis tapo emigrantas, politinis SSSR priešininkas. Politika jis niekuomet nesidomėjo. Net pastovesnių

visuomeninių įsitikinimų jis niekuomet neturėjo. „Aš poetas" – išdidžiai apibrėždavo savo įsitikinimus. Gyveno įkvėpimu, gyveno trumpa lekiančiąja akimoja, organiškai negalėdamas ilgiau sustoti ties kuriuo nors daiktu. Visiškai nuotaikos žmogus ir poetas, – stačiai unikumas, niekuomet nemokėjęs savo minčių ir veiksmų valdyti. Net gal netikslu būtų kalbėti apie Balmonto mintis, – tiksliau būtų sakyti: minčių Balmontas. Jos jį valdė, ne jis jas. Ir kad su SSSR susipyko – ne Balmonto įsitikinimai kalti, kaltas jo būdas. Jau seniau jis yra buvęs vieną kartą emigrantas, 1905 metų revoliucijos laikais. Prie revoliucijos sambrūzdžio jis prisidėjo pavėlavęs. Kiti jo kolegos prisidėjo daug anksčiau. O kai revoliucija buvo nugalėta, kai kiti rašytojai, nelyginant žiurkės iš skęstančio laivo, ėmė bėgti iš revoliucionierių tarpo, Balmontas ėmė revoliucines eiles rašyti. Tiesa, tos eilės buvo nelabai kokios, bet turinys jų buvo toks, kad jam užsidarė durys į Rusiją. Prasibastė jisai nuo 1906 metų emigracijoje iki 1913 m., kada ypatingas caro manifestas leido Balmontui grįžt į tėvynę. Grįžo jisai nelyginant koks triumfatorius. Jo grįžimas buvo bene pats stambiausias įvykis Rusijos istorijoje tais metais – bent apie nieką tuomet nebuvo taip daug kalbėta ir rašyta, kaip apie jį. Dabar jis vėl emigrantas. Pirmą kartą jis bėgo nuo caro kaip revoliucionierius, antrą kartą – nuo revoliucionierių. Ar taip pasikeitė jo pažiūros? Ne, negalėjo pasikeisti, nes nebuvo kam keistis. Instinktai stiprėja, silpnėja, bet nesikeičia, o Balmontas gyveno instinktais. Be įprastųjų visiems žmonėms instinktų, jis turėjo dar vieną, ypatingą, užuojautą visiems kenčiantiems, nuskriaustiems, prislėgtiems. Tai itin gražiai reiškėsi santykiuose su įvairiomis tautomis tautelėmis, gyvenusiomis buvusios Rusijos sienose. Tokie gruzinai jį laikė beveik savu tautiniu poetu, – mylėjo jis Gruziją ir gruzinus, ir jie jį. Rustavelio poemos „Barso kailyje" Balmonto vertimas į rusų kalbą gruzinams buvo lyg jų tautinis triumfas. 1916 metais per šv. Ninos šventę – gruzinų tautinę, susirinko Maskvos rinktinė šviesuomenė Rustavelio, balmontiškai skambančio, pasiklausyti. Vienas gruzinų poetas – pavardės nepamenu – sako prakalbą:

– Brangus Konstantin Dmitrijevič, aš labai atsiprašau, kad tamsta esi ne gruzinas...

Na, tokį atsiprašymą gali tiktai gruzinas sugalvoti. Bet tokio atsiprašymo faktas parodo, kiek Balmontas buvo suaugęs su gruziniška galvosena. Kitas vėl jaunas gruzinų studentas tą patį vakarą pradeda kalbą apie tautų laisvę, apie gruzinų išsivadavimą, apie darbo žmonių kančias... Susirinkimui pirmininkavęs garsus aktorius Sumbatov-Južin (tuomet Imperatoriaus teatrų artistas, taip pat gruzinas) studentėlį pertraukia, „atima" jam balsą. Salėje nejauki tyla, – buvo tenai ir caro atsakingi pareigūnai didikai. Nuotaika tokia, tarytum kas į medaus bosą būtų deguto privertęs. Prašo balso Balmontas. Pradeda jis entuziastišką kalbą, kad žodis esąs muzika, o muzika, gimusi širdyje, turinti praskambėti. Ir jis keliąs taurę už tą draugą (jo jis seniau nepažinojo), kurio muzika buvusi nustelbta, ir jis esąs įsitikinęs, kad ji dar praskambėsianti. Sunku įsivaizduoti entuziazmą, kuris po tokios kalbos kilo salėje. Sujaudintas studentas „muzikantas" toliau išbalęs visą vakarą išstovėjo prie sienos, įbedęs savo akis į Balmontą, retkarčiais galva sulinguodamas.

Taip elgėsi Balmontas – visur ir visuomet. Paeiliui jis įsimylėdavo į visų tautų poeziją. Armėnai, totoriai, bulgarai, serbai, nebekalbant jau apie skandinavus, anglus, amerikiečius, ispanus – visi buvo patraukę Balmonto meilę. Balmontas, pašalintas iš Maskvos universiteto už revoliucines riaušes, aukštojo mokslo nebaigė, bet atsidėjęs mokėsi svetimųjų kalbų. Kiek jis jų pramoko, nebežinau, tik joks kitas rusų poetas jų tiek nemokėjo kaip Balmontas, – mokėjo jis jų daugiau net už Baltrušaitį. Nepaprasti gabumai pramokti svetimos kalbos ir leido jam susigyventi su kitų tautų poezija, visame pasaulyje susilaukti nuoširdžiausių draugų.

Rusų imperijoje lenkams nebuvo gera gyventi. Suprantama, Balmonto simpatijos buvo lenkų pusėje. Daug eilėraščių jis prirašė apie Lenkiją, daug dainų, daug paguodžiamų žodžių lenkams prikalbėjo. Nuoširdžiai, kaip visuomet, sujaudintai. „Vo mnie nepremenno jestj poljskaja krovj", – manyje tikrai yra

lenkiško kraujo, sako jis viename eilėraštyje, nors faktinai jo jame nė lašelio nebuvo (tėvo protėviai – iš škotų, o motinos – iš totorių Lebedevų, giminingų senosios Auksinės ordos didikams). Į Lietuvą jo simpatijos pakrypo jau seniai, prieš 1914 metų karą, – patraukė jas Jurgis Baltrušaitis, artimas Balmonto draugas. Jau 1905–1908 metų laikotarpy ima jis rašyti eilėraščius, dedikuotus Baltrušaičiui ir Lietuvai, atsiranda jo poezijoje lietuviški motyvai. Bet tai buvo vis daugiau platoniškos simpatijos. Jos ima konkretėti 1916 metais, kai Jurgio Baltrušaičio vaišinguose namuose užsimezgė savotiška rusų, lenkų ir lietuvių draugija, siekianti pažinti įvardintų tautų kultūrą ir gyvendinti kultūrinį bendradarbiavimą. Rusams atstovavo Balmontas, Andrej Belyj, Berdiajev, Kokoškin, Špet, Šestov; lenkams – Tadeuš Micinski ir dar keli; lietuviams – M.K. Čiurlionis, kurio paveikslai kabojo ant sienų, Baltrušaitis, na, ir aš, nors tuomet dar tebebuvau piemuo. Balmontas tuomet dar didžiavosi savo „lenkišku krauju". Bet susidūrus lietuviškoms ir lenkiškoms koncepcijoms, Balmonto meilė lenkams tučtuojau atšalo, užleisdama vietą meilei lietuviams. Norėdamas lietuvius ir Lietuvą palaikyti Maskvos įtakingoje visuomenėje, Balmontas demonstratyviai ima skelbtis esąs lietuvių kilmės. Jo kažkuris senolis esąs vadinęsis grynai lietuviškai, buvęs Balamutas; palikuonys pasidarę Balmutais, o iš čia atsiradęs ir Balmontas... Nežinia, ar jis tikėjo tuo, ką skelbė. Greičiausiai tikėjo, – jis visuomet savo žodžiais tiki. Bloga ar gera buvo tokia jo filologija, nesvarbu, bet Lietuvai tuomet ji buvo naudinga, – lietuviams Maskvoje gelbėjo kelti Lietuvos autoritetą. Pradėjusi tuomet konkretėti Balmonto meilė Lietuvai visiškai ilgainiui išstumia iš jo širdies lenkiškąsias gaidas. Jo meilė Lietuvai pasidaro negęstama, – ji tebesitęsia iki senatvės. Tai pati patvariausia jo meilė, – jokios tautos, jokio krašto, jokios moters jis taip ilgai nemylėjo kaip Lietuvos, – o moterų jam teko mylėti beveik neaprėpiama daugybė. Jis pramoksta tiek lietuvių kalbos, kad gali skaityti lietuviškai ir versti. Atvykęs į Lietuvą, susibroliauja su mūsų rašytojais, pirmoje eilėje su Liudu Gira ir Petru Vaičiūnu, – ir vėl brolystė pasilieka amžina.

Daugel, daugel tautų Balmontas mylėjo, iš daugybės kalbų vertė poetinius kūrinius į rusų kalbą. Padarė čia baisiai daug. Teisybė, Balmonto vertimai gana savotiški. Galima būtų sakyti, svetimi kūriniai pasidaro perdėm subalmontinti. Dažnai tai yra Balmonto kūryba pagal svetimą pavyzdį. Dar dažniau jo verstas kūrinys skamba daug geriau negu originalas, – pasidaro daug vertingesnis kūrinys. Girtinas ar peiktinas toksai vertimas – tai jau kitas reikalas. Faktas tiktai, kad Balmontas pačioje Rusijoje pradžioje pragarsėjo kaip vertėjas, – originalioji kūryba jam atnešė garbę kiek vėliau.

Negreit ir patys rusai suprato, koks stambus poetas jiems atėjo. Kai Balmontas dar, jaunas tebebūdamas, dainavo:

> Ja – izyskannostj russkoj medliteljnoj reči,
> Predo mnoju drugije poety – predteči...

Arba

> Kto raven mne v mojej pevučej sile?
>   Nikto! Nikto! –

Kai jis taip dainavo, juokėsi juo. Tyčiojosi literatūrinė kritika, kvatojosi, gal net iš pavydo, kolegos poetai, apsiputoję keikėsi filisteriai ir visuomenininkai, kurie tarėsi esą rusų literatūros tradicijų ir garbės sargybiniai. Dabar jau visiems aišku, kad tikrai su Balmonto dainiškumo galia niekas rusuose (o gal net ir Vakaruose!) lygintis negali ir kad kiti poetai palyginti su juo su jo dainiškumo galia, yra pirmtakūnai, bet ne žygio išbaigėjai. Balmonto reikšmė rusų literatūrai nebuvo aiški dar 1912 m., kad rusų Neofilologų draugija, prof. Brauneri pirmininkaujant, ruošė iškilmingą posėdį Balmonto 25 metų literatūrinės veiklos sukakčiai paminėti (spaudoje pirmieji jo rašinėliai pasirodė jau 1887 m., o 1890 m. – pirmas eilėraščių rinkinys), – ir tenai jis buvo daugiau garbinamas kaip vertėjas, nors jo nuopelnai rusų literatūrai ir tuomet atrodė esą nepaprastai dideli. Tačiau visa Balmonto didybė paaiškėjo vėliau, kai poetas pasiekė savo kūrybos zenitą.

Juokingos būtų pretenzijos paskubos pastabose apibūdinti Balmonto nuopelnai ir jo vieta rusų bei pasaulinėje literatūroje. Ganės pažymėti tik vienas kitas bruožas.

Balmontas rusų eilėraštį išrutuliojo iki aukščiausio laipsnio, iki tobulumo. Artimiausieji jo pirmtakūnai – Fetas ir Nekrasovas. Fetas – didis rusų eilėraščio meisteris, ilgą laiką rusų visuomenės kritikos uitas ir persekiotas už jo tariamą tuštybę, už „meną menui". Nekrasovas – taip pat didis meisteris. Rusų kritika jį garbino už jo visuomenines idėjas, už jo humanizmą, už jo revoliucingumą, bet jo formą laikė itin silpna. Pats Nekrasovas net klaidino kritiką, sakydamas: „Net v tebe poeziji svobodnoj, moj surovyj *neukliužij* stich" (nėra tavyje laisvos poezijos, mano rūsti, nevalyva eilute) arba: „Tvoji poemy beztolkovy, tvoji elegiji ne novy... tvoj stich tiaguč..." (tavo poemos – neprasmingos, tavo elegijos ne naujos, tavo eilutė nutįsusi). Taip ir buvo manyta, kad Nekrasovo poezijos turinys – puikus, o forma – šlamštas. O štai Balmontas (vėliau ir A. Blokas) Nekrasovo poezijos formą pripažįsta meistriška, o patį Nekrasovą – savo gimine, savo broliu. Veikiai paaiškėjo, kad ir Fetas su Tiutčevu, ypač, žinoma, pirmasai, nebuvo tuščio skambėjimo poetas, – ir Feto lyrikoje rasta gili mintis, net išmintis. Balmontas buvo betarpis Nekrasovo–Feto (jie – poetiniai giminės, nežiūrint viso jų turinio skirtingumo) tradicijų tęsėjas, o per juos – pasiekė Puškiną, Lermontovą, Baratynskį. Mene, kaip ir moksle, visuomet taip esti: kad ir koks genialus būtų kūrėjas, ateities kartoms sudaro jisai premisą. Tad visai neįžeidžiant Puškino, Lermontovo, Nekrasovo, Feto atminties, būtų galima pasakyti, kad šie poetai sudarė Balmontui kūrybinę premisą. Žinoma, ne jie vieni. Buvo daugybė kitų faktorių Rusijoje ir užsieniuose, Europoje ir Amerikoje, kurie teikė Balmontui medžiagą, formavo jo kūrybinę linkmę. Tų faktorių tarpe pirmąją vietą užima Balmonto prigimtis, būdas, temperamentas, talentas. Balmontas – lyrikas *par excelence*, lyrikas visa savo esybe, kūryboje ir gyvenime. Balmonto žygyje tikrai atėjo į pasaulį tai, apie ką taip svajojo senieji romantikai: gyvenimas taip susiliejo su kūryba, kad net pats Balmontas nebeskirdavo, kada jis realiai gyvena, kada jis poeziją kuria. Todėl tad jo kūrybos tematika nėra išsemiama, nėra apibūdinama: ji yra tiek įvairi, koks įvairus gyvenimas ir pasaulis. Tiksliausiai gal savo tematiką jis pats apibrėžia:

Ja ne znaju mudrosti, godnoj dlia drugich.
Toljko mimoliotnosti ja vlagaju v stich.
V každoj mimoliotnosti vižu ja miry,
Polnyje izmenčivoj radužnoj igry.

Ne klianite, mudryje. Čto vam do menia?
Ja vedj toljko oblačko, polnoje ognia.
Ja vedj toljko oblačko. Vidite: plyvu.
I zovu mečtatelej... Vas ja ne zavu.

Balmontas nežino išminties, visiems tinkančios. Jis tik akimojas eilėmis posmuoja, kiekvienoje akimojoj jis pasaulius regi, – pasaulius, pilnus besikaitaliojančio spinduliuoto žaidimo. Tegu išminčiai jo nekeikią. Ko jiems iš jo reikėtų? Jis esąs tik debesėlis, ugnies pilnas. Esąs tiktai debesėlis. Matote, esą plaukiąs ir šaukiąs svajotojus, bet ne išminčius. Tikrai toks ir yra Balmontas visoje savo poezijoje ir gyvenime. Vadinas, tuščias? Jo darbas teturi tik *skambančios* reikšmės? Ir jokios kitos prasmės nėra jo dideliame kūrybos žygyje?

Yra prasmė, ir dar kokia!

Balmontas, dainuodamas akimojas, tarytum suauga, susilieja su dainuojamuoju objektu, ištirpsta jame, apima savo sieloje visą pasaulį lygiai ta prasme, kaip svajojo to pasiekti ankstybieji, Jenos, romantikai ir ko jiems niekuomet nebuvo pavykę pasiekti. Balmontas, tarytum realizuodamas tų romantikų troškulius (manau, kad nei brolių Šlėgelių, nei Vackenroderio, nei Šleijermacherio teorinių raštų Balmontas niekuomet neskaitė), paneigia empirinį pasaulio pažinimą, skelbia jisai, esą ekstazės įkvėpimo momentą mums tiesa pati savaime matyti. Nuolat gyvendamas įkvėpimu, – jis Balmontui esti ir ekstazė, – poetas yra pasauliui tiesos skelbėjas. Poetas savo įkvėpimu, savo intuicija prasiskverbia anapus empirinio žinojimo ribų, sulieja žinojimą ir poeziją, atveria nežinomas paslaptis. Savo įkvėpimo, ekstazės patyrimo vaisius suformuodamas į stiprų meno kūrinį, sukelia ir kituose analogines emocijas, praturtina kitų patyrimą ir gyvenimą, – padeda vaduotis iš šiokiadienės buities menkystos. Va, Balmontas ir buvo toksai iš menkystos vadavimosi dainius. Čia jis artimas giminė M. Gorkiui, su kuriuo anuo metu

artimai bendravosi. Ir nenuostabu: abu talentingi rašytojai, abu tos pačios kartos sūnūs, abu išėję literatūrinio realizmo mokyklą, abu pasidarę neoromantizmo skirtingų šakų stipriausiais atstovais. Gorkis, revoliucijos pranašas („Burevestnik"), miesčioniškumo menkystą besmerkdamas, ėmė vaizduoti ir romantiškai idealizuoti driskius ir valkatas. Gorkis protestavo prieš gyvenimo sukempėjimą, šaukė pakilti, vaduotis, – šaukė išdrįsti („derzatj i derznutj"). Dar garsiau tokią drąsą tuo metu dainavo Balmontas. Šaukė jisai kratytis miesčioniškumo, sutrempti gyvybę varžančias normas, vis tiek jos įstatymais ar gėrio principais vadintųsi, šaukė jisai suintensyvinti buitį ir veiklą, visą gyvenimą padaryti organiškai kūrybingą, – nes tik intensyviausias ir ekstensyviausias gyvenimas įprasmina žmogaus atėjimą pasaulin.

Choču bytj derzkim, choču bytj smielym,
Iz sočnych grozdij venki svivatj, –

Noriu būt įžūlus, noriu būti narsus,
Iš sultingų kekių pinti vainikus.

Kartojo rusų jaunimas Gorkio „Burevestniką", džiaugės jo valkatomis – „bosiakais", stačiai smigo Balmonto dainomis apie drąsą ir žygius. „Choču bytj derzkim" – nuostabų vaidmenį suvaidino rusų inteligentijos raidoje.

Taip, Gorkis ir Balmontas buvo to paties neoromantizmo puošnūs atstovai, stiprūs kūrėjai, artimi bičiuliai, idėjos draugai. Dabar Rusuose Gorkis – mokytojas ir apaštalas, užimąs pačią garbingiausią vietą. Iš jo žmonės semia išmintį, iš jo mokos jaunimas ir suaugę rašytojai. Balmontas – ištremtyje skursta; jo vardas – niekur Rusuose neminimas. Tačiau nėra abejonės, kad ateis laikas, kada pažiūros į Balmontą ir SSSR turės pasikeisti. M. Pokrovskio pažiūros, atrodė, jau taip stipriai buvo įsigalėjusios, o vis dėlto, kai paaiškėjo jų žalingumas, buvo be pasigailėjimo iššluotos. Daug kas buvo reviduota ir teisės mokslų srityse. Panaši revizija prasideda ir filosofijos veikaluose. Nebetoli tas laikas, kada ji prasidės ir literatūros moksle. XIX–XX amžių sanvartoje taip koneveiktas Leskovas jau atgyja, SSSR

leidyklos jau leidžia jo veikalus. Turės atgyti SSSR žmonių širdyse ir Balmonto vardas. Mažų mažiausiai jaunimas turės ir iš jo mokytis, – bent rusų kalbos, rusų eilėraščio meno. Genialių smuikininkų buvo ne vienas pasaulyje, bet Paganini – tik vienas. O Balmontas yra rusų eilėraščio Paganini. Ir juo veikiau Balmonto vardas bus sugrąžintas į rusų literatūrą, juo naudingiau bus rusų poezijai, rusų literatūrai, rusų kultūrai.

Todėl tad tebūnie leista man, rusų poezijos gerbėjui ir mokiniui, senam SSSR bičiuliui, kolegiškai kreiptis į SSSR rašytojų sąjungą: „Kolegos, imkitės iniciatyvos, kaip tai 1912 m. padarė Neofilologinė draugija, grąžinti K.D. Balmontui į jo tėvynę, į rusų žemę".

Tai kas, kad jis yra ne kartą labai neigiamai atsiliepęs apie SSSR. Tai darė juk Balmontas poetas, ne politikas. Labai galimas daiktas, kad jis, ir į tėvynę sugrįžęs, ne kartą viešai nusikeiks ir negerų žodžių prikalbės. Bet ko Balmontas per visą savo ilgą gyvenimą nėra keikęs, kada ir kur jis nėra triukšmo kėlęs? Ir kada ir kur jo keikimas turėjo praktiškai neigiamos reikšmės?

Dabar SSSR yra tokia galinga šalis, Balmontas – toks nuvargęs, sunykęs, alkanas ligonis, už savo veiksmus neatsakąs, – kam jis dabar ką bloga galėtų padaryti?

O jo nuopelnai rusų literatūrai yra neaprėpiamai dideli, ir rusų žemę, rusų žmones jis mylėjo kaip retai kas. Jis visiškai yra nusipelnęs, kad rusų žemė jį senatvėje priglaustų. Kur nors Juodųjų jūrų pakrantėje, Sočyje ar Gagruose, – kur yra tiek saulės ir jo numylėtos magnolijos žydi.

Šitoks SSSR rašytojų sąjungos humaniškas žygis sukeltų pasigėrėjimą viso pasaulio rašytojų širdyse.

EKONOMIŠKOS VADŽIOS LITERATŪRAI

Lietuvių rašytojų draugija, patyrusi, kad Finansų ministerija keičia mokesčių įstatymą, raštu išdėstė savo pažiūras į rašytojų mokamą darbo pajamų mokestį, nurodė veikiančio įstatymo trūkumus ir prašė jį pakeisti. Į tą rašytojų raštą, įteiktą Finansų ministerijai, atsiliepė laikraštis „Tautos ūkis" (š.m. 3 num.), žymių ekonomistų redaguojamas. Atsiliepė... anoniminiu straipsniu. Redakcija jokios pastabos nepridėjo. Vadinas, už straipsnį atsako „Tautos ūkio" redakcija, straipsnis dėsto mūsų žymiųjų ekonomistų pažiūras į literatūrą. Pastaroji aplinkybė ir verčia tą rašinį atskiru posmu įrašyti į mūsų kultūros istoriją. Visų pirma stebina „Tautos ūkio" tonas rašytojų atžvilgiu. Rašytojai, nieko nekaltindami ir nieko neįžeisdami, guodėsi tiktai literatūrinio darbo sunkenybėmis ir prašė kai kurias jų palengvinti. O „Tautos ūkis" į rašytojų samprotavimus atsiliepė grūmojančios paniekos žodžiais. Toks paniekinamas tonas „Tautos ūkio" skiltyse apskritai retai tepasitaiko, jis neskamba net ten, kur, kalbant apie įvairius ūkinius veikėjus, jisai būtinai turėtų praskambėti. Rašytojo darbas mokytiems ekonomistams paniekos tevertas. Rašytojams, žinoma, belieka su tuo tiktai sutikti ir *giliai įsidėti į širdį,* – ateityje ir šis rašytojų jausmas gal galės rasti konkrečią formą, – ne amžinai gi ir rašytojams tęsis gavėnia...

Bet „Tautos ūkio" tonas rašytojų atžvilgiu yra ne tiktai įžeidžiantis, jis yra ir gana sireniškas. Beskaitant tą straipsnį, susidaro įspūdis, kad „Tautos ūkis" atsakomybę už straipsnyje

dėstomus dalykus norėtų vis dėlto nuo savo galvos suversti kitiems, – gėdisi jis jų, ar kas, – nežinia. Pavyzdžiui, jisai rašo:

> ...mokesčių inspekcija nėra literatūros kritikas ir rašytojų kūrybos vienaip ir kitaip traktuoti visiškai negali. Be to, jei jau mokesčių inspekcija ir pasišautų vertinti rašytojų kūrybą, tai tas nieko bendro neturėtų su darbo pajamų mokesčio įstatymu...

Cituotuoju posmu stengiamasi sudaryti įspūdį, kad straipsnį rašo darbo pajamų mokesčio inspekcijos žmogus ar net pats inspektorius, – nes pašalinis žmogus tokių dalykų neparašytų, – tai aišku iš elementarinės psichologijos dėsnių. Atrodo, kad šia užkurine ekskursija norima supjudyti rašytojai su mokesčių inspekcija: žiūrėkite, kaip paniekinamai ji į jus žiūri. Tuo tarpu iš kitų duomenų aišku, kad mokesčių inspekcija čia niekuo nekalta. Prieš įteikiant Finansų ministerijai rašytojų raštą, vienas Rašytojų draugijos valdybos narys buvo apsilankęs pas poną Darbo pajamų mokesčio inspektorių ir išdėstė pagrindines būsimo rašto mintis. Ponas inspektorius joms pritarė ir ketino jas palaikyti komisijoje, kuri svarsto naują mokesčių įstatymą. Antra vertus, „Tautos ūkis" visai turgiškai rašo:

> LRD memorandume yra ir *visiškai prasimanytų* teigimų. Pvz., mokesčių inspekcija kaltinama, kad ji baudžianti rašytoją už kvitų nedavimą, gaunant honorarą. *Pasiinformavus* patirta, kad *absoliučiai nė vieno* tokio atsitikimo nėra buvę...

Gaila, kad „Tautos ūkis" neparašė, kur jis tokių dalykų informavosi. Na, kur jis informuojasi – jo dalykas. Čia svarbu tiktai pabrėžti, kad jis informavosi ne rašytojų sluoksniuose ir ne Darbo pajamų mokesčio inspekcijoje. Jeigu jis būtų sėmęs žinias viename iš tų dviejų šaltinių, jis būtų surinkęs visai priešingų duomenų. Pavyzdžiui, ponas Mokesčių inspektorius būtų galėjęs painformuoti, kad daugelis daugelis rašytojų bene kasmet gauna tokio turinio raštus:

> 2. kad XX, gaudamas sav. darbo pajamas, darbo pajamų dienyno nevedė ir *kvitų klientams* nedavinėjo; 3. kad Darbo pajamų mokesčio įst. 55–60 str. (V. Ž., nr. 388, 495) 193(?) turėjo darbo pajamų dienyną vesti ir kvitus, gaudamas pajamas, *davinėti*. Nutariau: už nevykdymą Darbo pajamų mo-

kesčio įst. 55–60 str. reikalavimų p. XX *nubausti pinigine bauda* ir šio nutarimo nuorašą *nusiųsti jam žinoti.*

Šitokių raštų, kur aiškiai įvardytas *kvitų klientams davinėjimo* reikalas, rašytojai yra gavę tiek ir tiek, o „Tautos ūkis" skelbia, kad tokio atsitikimo „absoliučiai nė vieno" nebuvę!

Rašytojai, būdavo, aiškinasi Mokesčių inspekcijai: 1) jie kvitų negali *klientams* davinėti jau vien dėl to, kad jie jokių *klientų* neturi, geriausiu atveju jie patys esą klientai; 2) jų pajamos esančios viešos, jas Mokesčių inspekcijai praneša leidėjai, – rašytojai ir norėdami savo pajamų negalėtų paslėpti, ir dar specialių kvitų davinėjimas būtų tuščias popierio gadinimas; 3) rašytojai, gaudami honorarą, pasirašą kartais net kelis kartus (sąskaitą, gaudamas orderį, gaudamas pinigus iš banko), – bet šitokie rašytojų pasiaiškinimai Mokesčių inspekcijai jokio įspūdžio nedarydavo. Sako: įstatymas reikalauja, kad *kvitus* davinėtumėte – tai ir davinėkite. O kartą vienas rašytojas, nubaustas už kvitų nedavinėjimą, mėgino mokesčių inspekcijai aiškintis: gaudamas pinigus iš Lietuvos Banko bandžiau ponui kasininkui įbrukti dar savo kvitą, o kad jis ne tik mano kvito nepaėmė, bet dar pasijuokė manimi! Į tokį rašytojo skundą Mokesčių inspekcijoje buvo pasakyta: nesvarbu, kad neima, – kvitą galima ant langelio palikti...

Kitas vėl rašytojas, tų kvitų išvestas iš kantrybės, pasiskundė Vyriausiai darbo pajamų mokesčių komisijai, kuri, apsvarsčiusi bylą, tarp kitko, nutarė: „tad *už kvitų nedavinėjimą bauda uždėta nepagrįstai...*" (žiūr. 1939 m. kovo mėn. posėdžio protokolo Nr. 10). Rašytojas bylą laimėjo, – tai buvo 1939 metų pavasarį. Bet tų pačių metų rudenį rašytojas gauna raštą, kuriame, pasiremiant atitinkamais grūmojimais, reikalaujama pranešti: „ar davinėjo kvitus už atliktus patarnavimus". Rašytojas atsako: jokiais patarnavimais nesivertęs, tai ir kvitų už patarnavimus negalėjęs davinėti. O tų pačių 1939 metų pabaigoje rašytojas vėl gaunąs raštą – dienyno nevedei ir kvitų klientams nedavinėjai, – prašom, tokia ir tokia pabauda!

Šitokių malonių nuotykių Mokesčių inspekcija „Tautos ūkiui" būtų galėjusi gražiai papasakoti, jeigu jis joje būtų pasiinformavęs.

Jis to nepadarė. Jis paskelbė rašytojus įžeidžiančią netiesą – jų memorandume esą visiškai prasimanytų teigimų! Kaipgi būtų galima patikėti, kad „Tautos ūkiui" rūpėjo tiesa? Skriauda rašytojams padaryta, – sunku įsivaizduoti, kad būtų buvę ko kito norėta. Jei rūpėtų tiesa, o ne rašytojų niekinimas, būtų buvę pasistengta skriauda atitaisyti, bet ir to nepadaryta. Ką gi, matyti, lankstaus ekonomistų mokslo esama, nors kiti manė, kad šiais savumais pasižymi tik kai kuriose rinkose prekių kainos...

Savotiškos, labai savotiškos yra „Tautos ūkio" rašytojų atžvilgiu publicistinės priemonės. Jis stengiasi rašytojų memorandumą taip sudulkinti, kad iš jo tik šlapia teliktų, bet nė karto jo nepacituoja, memorandumo samprotavimų neatpasakoja, esmines memorandumo dalis nutyli, – prikimba prie neesminių detalių ir paverčia jas principinėmis. Štai „Tautos ūkis" rašo:

> ...visiškai negalima suprasti, kodėl LRD memorandume daroma tiek daug pastangų įrodyti, kad rašytojai darbo pajamų dienyno negali vesti. Galbūt tai yra tik noras išsiskirti iš kitų mirtingųjų tarpo...

Esą inžinieriai tai galį daryti, o rašytojai mat ne!

Memorandume „dienyno vedimas" buvo paminėtas tik kaip antraeilė detalė, – rašytojo mokesčiams apskaičiuoti visai nereikalinga, nes mokesčių inspektorius rašytojų honorarus vis tiek sužino iš leidėjų, juos sumuoja ir tikrina. Kam tas dvigubas darbas, tas perdėtas biurokratizmas? Kas kita pajamų dienynas gydytojui ir inžinieriui, kurių pajamų Mokesčių inspekcijai niekas nereferuoja (advokatas, gydytojas, inžinierius... gauna savo honorarą be liudininkų), ir kas kita – rašytojų, kurių pajamos mokesčių inspekcijai žinomos! Man savo rėžtu taip pat visiškai nesuprantama, kodėl „Tautos ūkis" taip susirūpinęs palaikyti tokį nereikalingą popieriaus gadinimą, kaip rašytojo „pajamų dienynas".

Nebent Mokesčių inspekcija turi per daug valdininkų, kuriems reikia šioks toks darbas parūpinti, kad ir beprasmis, kad ir niekam kitam nereikalingas. Ar gal to darbo prasmė yra tokia: tikrinti, ar rašytojas neužmiršo ką įrašyti į savo darbo pajamas, kad jis būtų galima nubausti? kad šitie valdininkai valstybei

daug daugiau kainuoja, negu rašytojai sudeda pabaudų, – žinoma, tai nesvarbu... Ar tam biurokratizmas yra išrastas, kad būtų galima jis taip lengvai marinti?!.

Jei „Tautos ūkis" sugalvotų priemones, kurios automatiškai Mokesčių inspekcijai praneštų gydytojų, advokatų, inžinierių darbo pajamas (kaip tai praneša rašytojų), tai ir advokatams su gydytojais pajamų dienyno vedimas būtų taip pat tuščias popierio gadinimas. Kam „Tautos ūkiui" prisireikė rašytojus olbyti, jei jie protestuoja biurokratizmo minkštimo minkymą, lieka neaišku.

Tiek to. Dienyno rašymas – antraeilė detalė. Rašytojams svarbiausia tai, ką „Tautos ūkis" taip gražiai nuo visuomenės paslėpė, – ką LRD memorandumas itin pabrėžė. Memorandume buvo pasakyta, kad daugumas rašytojų vargingai, skurdžiai gyvena, – santaupų, atsargos kapitalų neturi, nes negali turėti. Jie pilietinės pareigos mokėti mokesčius neatsisako, tik prašo mokesčių mokėjimo tvarką taip pakeisti, kad jie faktinai galėtų savo pareigą atlikti – ne didesniu vargu kaip kiti piliečiai. Jie galėtų mokėti, jei tas mokestis būtų atskaitomas tuojau iš gaunamo honoraro. Kai metų gale yra sumušamas visas rašytojo gautas per metus honoraras ir kai jam tenka iš karto mokėti didesnė suma, jis jos neturi – ir neturi iš kur gauti. Eilinio rašytojo pajamos – tai ne eilinio inžinieriaus. Turbūt nelabai rimta būtų, jei kas „Tautos ūkio" ekonomistus imtų lyginti su Morganu. Bet rašytojas – kas jį gali gerbti: jo atžvilgiu galimi visokie palyginimai, – tam mes esame kultūringa tauta! Užuot rimtai pasvarstęs rašytojų memorandumo esmę, „Tautos ūkis" tiktai rosinantiškai šaiposi – rašytojai mat norį išsiskirti iš kitų mirtingųjų tarpo...

Gal ekonomistų sluoksniuose tokia šypsena ir yra garbingas reikalas, nežinau. Man kažkodėl vis atrodė, kad tai yra tolimos tolimos provincijos privilegija... Na, jei parapinė provincijos galvosena sostinėse ėmė užimti garbingą vietą, tai lieka pastebėti, kad rašytojams nėra jokio reikalo stengtis „išsiskirti iš mirtingųjų" tarpo, – jie savaime išsiskiria. Išsiskiria jie savo

talentu, savo kuriamomis vertybėmis, savo nuopelnais tautos garbei ir ateičiai. Kad nūdien Lietuvoje dar tokie dalykai žmonėms su ekonomišku diplomu tebėra neaiškūs, – tai jau kita byla. Neregiui jokie akiniai negelbsti. O patsai reikalas yra senas kaip pasaulis. Kur buvo minia ir poetas, galva minią praaugęs, jis visuomet gaudavo akmeniu per pakaušį, kad nedrįstų aukščiau kitų pakilti. Visai nereikia, kad minia susidėtų iš beraščių barbarų, – su beraščiais poetais ne kartą geriau susipranta negu su vadinamaisiais inteligentais. Marlou, Šelį, Uaildą, – anglų literatūros pažibas ir didybę, – nukankino ne beraščiai, bet vadinamoji šviesuomenė, su universitetiniais diplomais. Daug, labai daug kur buvo dedama pastangų sulyginti poetą su minia, bet pastangos neduodavo lauktų vaisių. Galima poetą nukankinti, badu numarinti, iš proto išvesti, galima priversti jį nutilti, bet sulyginti jį su dvasioj nuskarusia, nors ir diplomuota minia negalima. Kad ir geriausi būtų norai, čia nieko nepadarysi: išsiskiria, nors tu jam ką, – nors ir labai tai būtų miniai nemalonu... Nuostabu tiktai, kad „Tautos ūkis" rašytojo darbo nuvertinimui pasirinko tokią seną, jau seniai ir visiškiems nemokšoms nustojusią būt juokinga pajuokos formą. O jis ne tik ją pasirinko, bet sumanė dar ją savotiškai įprasminti. Esą: „norėtųsi tik pageidauti, kad LRD memorandumo autoriai atsimintų, kad prieš įstatymus visi piliečiai yra lygūs". Vadinasi, pamokė rašytojus patriotizmo, – dar kartą pasijuokė! Ne be pagrindo seni žmonės sako: žmogaus išmintį pažinsi iš to, kada ir iš ko jis juokiasi... O „Tautos ūkis" apsimeta elementarių dalykų nesuprantąs.

Rašytojai memorandume aiškiai pabrėžė, kad jie anaiptol nenori išvengti prievolės mokėti mokesčius, bet jie nori, kad įstatymas, liečiąs jų reikalus, atsižiūrėtų jų darbo prigimties. Geras daiktas, kai visi piliečiai yra lygūs prieš įstatymą, bet dar geresnis daiktas, kai įstatymas yra lygus prieš piliečius. Rašytojai, nereikalaudami jokių privilegijų, nori tiktai elementarinės teisybės: kad įstatymas būtų lygus visiems piliečiams. Jei tokie dalykai „Tautos ūkiui" tebėra neaiškūs, – jie paaiškės jam pratęsiant jo paties logiką vienu kitu sprindžiu toliau.

„Visi piliečiai yra lygūs prieš įstatymus". Kam reikalingi Žemės ūkio rūmai, – kodėl ūkininkų reikalų negali tvarkyti Prekybos ir pramonės rūmai? Kam reikalingi Darbo rūmai? Yra įstatymas, tvarkąs advokatų darbą, – kam reikalingas gydytojų darbui tvarkyti įstatymas: juk visi piliečiai yra lygūs prieš įstatymą?! Nesąmonė tokie klausimai? Taip, nesąmonė. O pagal „Tautos ūkį", tai pati sąmoningiausia sąmonė, nes jis gina tokią padėtį, kada „šiaučius, kriaučius, remesnykas" ir rašytojas savo darbų vaisiais yra sulyginami. Rašytojas figūruoja tame pačiame paragrafe su barzdaskučiu. Barzdaskutis patarnauja savo klientui – patarnauja ir rašytojas! Barzdaskutis į savo darbą įdeda tokią pat kūrybinę energiją, tokią pat dvasios jėgą, tas pačias kūrybines kančias, tą patį įkvėpimą, kaip ir rašytojas! Lietuvoje 1940 metais diplomuoti vyrai dedasi dar tokių dalykų nesupranta! O įstatymus – negi ponas Dievas leidžia. Juos paruošia ekonomistai. Štai ir Vyriausioje darbo pajamų mokesčių komisijoje – sėdi gydytojų atstovas, sėdi advokatų atstovas, sėdi kiti... bet rašytojų atstovas – ne, ką jis išmano! Kai rašytojas turi komisijoje kokį reikalą – jis pasodinamas prie atskiro staliuko, nelyginant nusikaltėlis koks, – jo reikalą, be oficialių valdininkų, sprendžia gydytojas, advokatas... Čia „Tautos ūkiui" jau nebesvarbu, kad visi piliečiai būtų lygūs prieš įstatymą... Jei būtų išleistas įstatymas, atsižiūrįs rašytojų darbo prigimties, būtų pagrindo akis žibinti: visi piliečiai lygūs prieš įstatymą, – visi rašytojai turi vienodai pasiduoti to įstatymo nuostatams. Bet kai rašytojo darbas matuojamas tuo pat matu, kaip ir barzdaskučio, tai, atrodo, „Tautos ūkio" linksmumas nėra viešai rodytinas. Nes jei į rašytojo darbą žiūrima tomis pat akimis kaip į barzdaskučio (vienas ir kitas patarnauja), tai dėl tokios pažiūros gėda juk ne rašytojams...

„Tautos ūkis", pajuokdamas LRD rašto siūlomą įstatymo pakeitimą, sako, kad rašytojų tarpe yra profesorių, kurie pagal siūlomą pakeitimą gautų mokėti mažiau. Galimas daiktas, taip ir būtų, o gal ir nebūtų. Profesoriai ir taip moka aukščiausią biudžeto balansavimo procentą. Jau kelintas ministerių kabinetas

laiko savo pareiga mažinti be jokios eilės profesorių atlyginimą, – tai būdavo vienas iš pirmųjų naujo kabineto nutarimų. Yra duomenų tikėtis, kad ir dabartinis kabinetas šios pareigos nepamirš... Pagaliau rašytojų profesorių yra trys ar keturi, o ne profesorių – koks šimtas. Iš profesorių prideramą duoklę galima įvairiais būdais paimti, galima net nutarti, kad jiems visai honoraras nebūtų mokamas, viskas galima... Bet kodėl pagal tris ar keturis piliečius turėtų rikiuotis visas šimtas?

„T. ūkis", pravedęs vieną gana linksmą apskaičiavimą, patetiškai šaukia: „Tad klausimas, kas ir kaip sumokėtų valstybės iždui trūkstamus 60 Lt darbo pajamų mokesčio?"

Nežinau. Dievaž, nežinau. Bet žinau kitą dalyką. Yra vienas gabus rašytojas. Pasistatė jis sau namą. Namas – toks, kad jame joks „T. ūkio" ekonomistas negyventų. Bet va, užėjo vėjas – ir nusinešė to namo stogą. Matyti, geras buvo stogas, kad ir vėjui jo prireikė. Tas rašytojas, statydamas savo puošnųjį namą, pinigų pasiskolino, – neturėjo savo. Kokius mokesčius jis moka? Štai kokius: darbo pajamų mokestį; nuosavybės mokestį iždui; nuosavybės mokestį savivaldybei; draudimo mokestį; buto mokestį savivaldybei; nepaprastą mokestį; paskolos lakštus perka; procentus jam paskolinusiam pinigus. Kiek kokių mokesčių moka jam paskolinęs pinigus? Kiek tas kapitalistas moka mokesčio už gaunamus procentus iš banko? Kiek jis mokėtų mokesčių, jei jis, paskolinęs kitam pinigus, „uždirbtų" kokį 100 000 litų, kokį milijoną? Nežinau, dievaž, nežinau. Ar nežino to kartais „Tautos ūkis"? Jei jis tai sužinotų, ar nepaaiškėtų kartais, pavyzdžiui, iš kur iždas galėtų paimti ir tuos trūkstamus 60 Lt?.. Ak, teisybė, mokesčiai imami tik už darbą, o kreditorio kapitalisto pajamos procentais užauga pačios savaime, be jokio darbo, – už ką gi jis turi mokėti! Argi neaišku: juo daugiau dirbi – juo daugiau ir mokėk!

Tikrai, kaip atsilikusios yra tos šalys, kurios savo įstatymus taip redaguoja, kad jie skatintų amžinesnių dvasios vertybių kūrybą! „Tautos ūkis" jas galėtų pamokyti išminties. Reikia tikėtis, kad ir Švietimo ministerija netrukus susilauks skanių

pipirų, – ji, šiaip ar taip, skatina literatūros kūrimą, dalindama premijas, taip demonstratyviai išskiria rašytojus „iš kitų mirtingųjų tarpo"! Visi piliečiai lygūs prieš įstatymą, – kodėl Švietimo ministerija būtinai turi duoti premiją rašytojui, – kodėl ji jos negalėtų duoti kokį kartą kokiam barzdaskučiui? Kas yra, ekonomiškai žiūrint, literatūra? Prigadintas popierius, daugiau nieko. Barzda tai kas kita. Tai yra reali vertybė. Tai labai gajus daiktas. Šiandien ją tau nuskutė, nugramdė, rytoj gi, žiūrėk, ji vėl išlindo. Nemarus daiktas. Stačiai amžinas, – tai ne literatūra, kurios nei ant ragaišio vietoj sviesto nepatepsi, nei prie pilvo neprisegsi. Barzda, barzda, – oho, barzda!

Labai gaila, kad „Tautos ūkis", niokodamas rašytojų iniciatyvas, pasikėlė į tokią puikybę, kad nesiteikė ją iš esmės svarstyti, – pasitenkino bendromis paniekinamomis pastabomis ir labai drumzlinų šaltinių informacijomis. Todėl ir mes jo rūsčiosios linksmybės negalėjome pasitikti su „Tautos ūkiui" priderėtina pagarba. Rašytojams belieka tiktai pasiguosti karčiąja Juvenalio išmintimi: *difficile est satiram non scribere...*

Šiuo žygiu „Tautos ūkio" ekonomistai gali daugiau nebesirūpinti: rašytojai Juvenalio vėliavos neišleis iš rankų, – paliks palikuonims labai vaizdžių ir gyvų dokumentų...

BUOŽEI SU BUOŽE

1. VISUR ESANTIS PADURKAS. Viešojo snūduriavimo sargyba į mane aiškiai skersuoja. Mat, sako, tokiais laikais prasidėjo su buožėmis! Buožė, buožė... juk tai stačiai angarietiška košeliena dvokia!

Kad viešasis snūduriavimas nebūtų nereikalingais prietarais drumzdžiamas, turiu atvirai pasisakyti, kad mano buožė visiškai nėra angarietiškas buožė. Angariečio buožė yra idėjinis, ekonominis, materialistinės koncepcijos buožė. O mano buožė yra psichologinis. Mano buožė gali *jokių* idėjų neturėti. Dažniausiai jis jų ir neturi. Jei kartais jam kokia idėja ir įklimpsta netyčia į smegenis, jis tuojau stengiasi ją iškrapštyti, nunuodyti, nelyginant blakę kokią. Tačiau būtų neteisinga sakyti, kad mano buožė jau tai absoliučiai jokių idėjų neturi. Turėti tai ir jis jų turi, tik jo idėjos yra savotiškos rūšies. Pagrindinis mano buožės idėjų pažymys – jų sunkumas, tai yra, tariant, sunkiojo svorio idėjos. Todėl tad jos aukščiau buožės nosies niekuomet nepakyla. Pakils aukščiau nosies – buožė ją nuodija kaip blakę. O kol ji nosies aukščio nepasiekė, va tai yra buožiška idėja. Idėja iki nosies – tai moko buožė. Visur, kur tik yra progos pasireikšti dvasios sukempėjimui, kultūros darbo neapykantai, neišbrendamam chamizmui, optimistiškai nusiteikusio pilvo filosofijai – ten yra geriausia dirva mano buožei veistis. Ir veisiasi jisai energingiau už triušius, beveik tuo pačiu tempu kaip kiaulė degloji, eksportui netinkanti. Angarietišką buožę sunku be skatiko įsivaizduoti,

o mano buožė gali būti plikas kaip tilvikas. Jis gali, sakysime, snūduriavimo sargyboje tarnauti, bet jis gali būti ir paprastas kurpius, ir karčemos savininkas. Jis gali būti ir paprasta davatkėlė, ir koks šventablyvas cenzorėlis, viską žinąs ir viską išmanąs, senus žilagalvius rašytojus bemokąs, kaip reikia Lietuvą mylėti, – tuos rašytojus, iš kurių raštų jis pats mokėsi *abc* meno.

Gyvenime tie buožės vadinasi įvairiais vardais. Kai jiems užeina reikalas iškišti galvą iš savo lindynės, ką iškoneveikti, kokį kultūros darbą sugriauti, kokiai kūrybinei iniciatyvai pakenkti, jie vis dėlto rūpinas savo tikrąjį vardą paslėpti, užsimauti kokį veltinį ant nosies, kokiomis tuščiomis raidėmis prisidengti. Matyti, ir jie jau ima nujausti negerai darą, ima gėdintis savo darbelių. Tai jau geras ženklas. Bene pradeda pabusti jų sąžinė? Todėl tad, pagerbdami jų kuklumą, vadinsime juos vienu bendriniu vardu – krapštirentu Padurku. Padurkas – tegu simboliškai atstovaus visą plačiąją buožės giminę. O mes tiktai kukliai registruosime jų žygius, – tegu ir mūsų palikuonys žinos, kokiomis gėrybėmis Dangiškoji Apveizda buvo apdovanojusi mūsų kartą, – tegu žinos, kokioje atmosferoje mūsų kultūros darbininkams teko gyventi ir kurti.

2. PADURKAS – PROVOKATORIAUS ROLĖJE. Finansų ministerija sumanė keisti Mokesčių įstatymą. Rašytojų draugija, ta proga pasinaudodama, tam tikru raštu išdėstė savo samprotavimus dėl rašytojų mokamų mokesčių. Samprotavimai kaip samprotavimai, – ponas finansų ministeris juos palankiai išklausė ir ketino smulkiau apsvarstyti. Bet krapštirentui Padurkui ėmė ir suskaudėjo širdelė, – kad tik, ko gera, rašytojai negautų palankesnių darbo sąlygų. Jisai, nelaukdamas Finansų ministerijos sprendimo, pagamino straipsniuką, įlindo į „Tautos ūkio" redakciją, tame žurnale atspausdino savo plūdimus prieš rašytojų iniciatyvą ir rašytojo darbą iš viso. Ne tik išplūdo rašytojus ir jų darbą, – jis ryžosi, matyt, supjudyti rašytojus su tuo mokesčių inspektoriumi, kuris rašytojus mokesčiais apkraudinėja. Išniekinęs rašytojų memorandumą (rimčiau svarstyti jį jis nė nebando), į savo rašinį įterpia tokius sakinius, iš kurių

akylesnis skaitytojas turėtų pasidaryti išvadų, kad tą straipsnį rašė... pats mokesčių inspektorius. Pavyzdžiui: „Mokesčių inspekcija nėra literatūros kritikas ir rašytojų kūrybos vienaip ar kitaip traktuoti visiškai negali. Be to, jei jau mokesčių inspekcija ir pasišauktų vertinti rašytojų kūrybą, tai tas nieko bendro neturėtų su darbo pajamų mokesčio įstatymu..." Šitokius dalykus galėtų rašyti tiktai įsižeidęs mokesčių inspektorius. Bet šiuo atveju jis to negalėjo padaryti. Prieš rašytojų rašto įteikimą ponui finansų ministrui vienas rašytojų valdybos narys buvo atsilankęs pas poną rašytojų mokesčių inspektorių, išdėstė jam būsimo rašto pagrindinius nuostatus. Ponas inspektorius *rašytojų iniciatyvai visiškai pritarė ir pažadėjo ją palaikyti* toje komisijoje, kuri ruošia naują mokesčių įstatymą. O krapštirentas Padurkas savo straipsniu gundyte gundo mintį, kad jį rašęs pats ponas inspektorius. Tai kieno gi Padurkas eina pareigas, – ar ne provokatoriaus? Jo darbas – ar tai nėra noras supjudyti rašytojus su ponu inspektoriumi: kad jie jį imtų keikti, o jis jiems nauju mokesčių paskirstymu atsakytų? Na, toks Padurko elgesys yra visai natūralus ir suprantamas, – jis išplaukia iš jo buožiškos prigimties. Nesuprantama tiktai, kaip toks rimtas žurnalas – „Tautos ūkis" – gali turėti reikalų su provokatoriais, – net jų straipsnius spausdinti.

3. PADURKAS – MELAGIŲ MELAGIS. Jisai savo straipsnyje rašo: „LRD memorandume yra ir visiškai *prasimanytų* teigimų. Pvz., mokesčių inspekcija kaltinama, kad ji baudžianti rašytoją už kvitų nedavimą, gaunant honorarą. *Pasiinformavus* patirta, kad absoliučiai nė vieno tokio atsitikimo nėra buvę..." Išrašytame posme – dviguba melagystė. Visų pirma – meluoja visai, kad tuo reikalu informavosi, – žinoma, Mokesčių inspekcijoje, o ne karčemoje. Jei jis būtų tikrai inspekcijoje pasiinformavęs, būtų sužinojęs tikrą tiesą.

Jau visa eilė metų, kaip retas kuris rašytojas nėra gavęs iš Mokesčių inspektoriaus rašto: „...gaudamas sav. darbo pajamas, darbo pajamų dienyno nevedė ir *kvitų klientams nedavinėjo*... Darbo pajamų mokesčių įst. 55–60 str. (V.Ž., nr. 388, 495) turėjo

darbo pajamų dienyną vesti ir *kvitus*, gaudamas *pajamas, davinėti*... Nutariau: už nevykdymą Darbo pajamų mokesčio įst. 55–60 str. reikalavimų nubausti pinigine bauda..." Būdavo, rašytojas aiškinasi, kad jis klientams kvitų negali davinėti jau vien todėl, kad jis jokių klientų neturi, – jis pats esąs klientas, – bet tas argumentas esąs neįtikinamas. Rašytojas vėl sako: gaudamas honorarą kartais net kelis kartus pakvituoju. Kitą kartą ir norėčiau duoti savo specialų kvitą, bet kad niekas jo neima. Pavyzdžiui, gaunu pinigus iš banko, kišu bankininkui savo kvitelį, o jis mane po velnių siunčia. Tokiam rašytojui ponas mokesčių inspektorius aiškino: kvitelį galima esą bankininkui ant langelio palikti...

Kitas vėl rašytojas, išėjęs iš kantrybės, paduoda skundą Vyriausiai mokesčių inspekcijai, žyminių ženklų nesigailėdamas. Praslinkus gerokam laikui Vyriausioji komisija nutaria: rašytojas atskirų specialių kvitų gali nedavinėti, – jam mokesčių inspektoriaus skirtoji bausmė atitinkamai nuimama. Praslenka metai: rašytojas gauna iš Mokesčių inspekcijos raštą: prašom pranešti, ar tamsta davinėjai kvitus už „atliktus patarnavimus". Rašytojas atsako: jokiais patarnavimais nesiverčiau, tad ir kvitų negalėjau davinėti. Po kurio laiko rašytojas vėl gauna raštą: einant tokiu ir tokiu įstatymo §, tamsta turėjai davinėti kvitus ir jų nedavinėjai – prašom mokėti pabaudą! Vieną kartą rašytojas Vyriausioje komisijoje laimėjo „kvitų bylą", bet kitais metais jisai vis tiek už tuos pačius kvitus yra baudžiamas!

Šitokių faktų mūsų gyvenime yra tiek, kad jų ganėtų tuzinui komedijų pagrįsti, nors krapštirentas Padurkas ir sakytų, kad tai yra „prasimanyti teigimai" arba „absoliučiai nė vieno tokio atsitikimo nėra buvę..."

Tai va: jeigu krapštirentas Padurkas būtų pasiinformavęs Mokesčių inspekcijoje, – nėra abejonės, ponas inspektorius būtų pasakęs visą tiesą. Tad Padurkas meluoja, kad jis informavosi. Dar bjauriau meluoja, kad rašytojai nebuvo bausti už kvitų nedavinėjimą („absoliučiai nė vieno atsitikimo"). O garbingoji „Tautos ūkio" redakcija ateityje, norėdama išlaikyti savo gerą

vardą, turėtų tokius melagius, kaip krapštirentas Padurkas, padūkusiais šunimis užpjudyti.

4. PADURKAS – SVIETO LYGINTOJAS. Rašytojai savo memorandume prašė, kad būsimas mokesčių įstatymas atsižiūrėtų į rašytojo darbo prigimtį ir jo gyvenimo aplinkybes, o Padurkas dėl to sako: „Galbūt tai yra tik noras išsiskirti iš kitų mirtingųjų tarpo..." „Norėtųsi tik pageidauti, kad LRD memorandumo autoriai atsimintų, kad prieš įstatymus visi piliečiai yra lygūs".

Sulyginti piliečius, kad niekas neišsiskirtų iš mirtingųjų tarpo, žinoma, geras ir pagirtinas noras. Buvo gana rimtų pastangų jisai įgyvendinti, – rūpinosi tuo reikalu ir Stenka Razin, ir Vanka Kain, ir Liova Trockij, ir dar visa eilė garsių razbaininkų. Jų triūso vaisiai išėjo vis dėlto nekokie. Daug sėkmingiau šia linkme darbavosi įvairūs buožės, kurie organiškai negali pakęsti, kad kas išdrįstų pakilti virš minios. Daug daug ir pas mus buvo tokių reiškinių: vos tik kuris kūrėjas iškiša galvą aukščiau minios – tuoj gauna plytgaliu į pakaušį arba tokių pamazgų, kurių smarvės ilgus metus neatsipalaiduosi. Susitraukia sužalotas dvasiniai, ne kartą ir fiziniai kūrėjas, pasislepia, bet tai dar nereiškia, kad jis jau sutapo su Padurkų minios lygiu. Ateis metas, kad jis, apgydęs savo žaizdas, vėl prabils naujais žygiais, nors gal ir vėl to paties likimo susilauks. Ar maža kultūros istorija žino kūrėjų, Padurkų minios nukankintų? Net kultūringoji Anglija – ir Marlou, Šelio ir Vaildo likimas, – ar tai nebuvo Padurkų minios kankiniai? Nieko nepadarysi, kūrėjas išsiskiria iš kitų mirtingųjų tarpo, nors tu jam galvą basliais skaldytum. Antra vertus, jeigu rašytojai taip jau neišsiskirtų iš kitų mirtingųjų tarpo, jei jie tai jau visiškai atitiktų Mokesčių inspekcijos ir Policijos nuostatus, tai mūsų mokykloms seniai būtų belikusi vienintelė skaitymo medžiaga: nuovados protokolai ir mokestiniai pranešimai. Patinka tai Padurkui ar nepatinka, bet jiems su rašytojais vienoje pastogėje nėra ką veikti! O rašytojams su padurkais, – ne, geriau jau avansu Latvijos sostinėje atsilankyti...

„Visi piliečiai lygūs prieš įstatymus". Šventa teisybė. Tik visas vargas, kad įstatymus rašo ne ponas Dievas ir ne šventieji,

bet nuodėmingi žmogeliai. Dar blogiau, kai ne visi įstatymai yra lygūs prieš piliečius!

Sakysime, kad ir dabar veikiąs Darbo pajamų mokesčio įstatymas. Jame atsižiūrėta, sakysime, gydytojų, advokatų darbo prigimties, o rašytojo darbas yra pažymėtas toje pačioje kategorijoje, kaip ir... kirpyklos darbininko darbas. „Šiaučius, kriaučius, remesnykas" – ir rašytojas prieš įstatymą, žinoma, lygūs. Ir kaip dabar tokiems Padurkams išaiškinti darbo prigimties skirtumas?

Na, kiekvienas konkretus darbas yra garbingas. Sakysime, asenizatoriaus darbas yra padorioje valstybėje taip pat labai garbingas, gal dar garbingesnis negu rašytojo. Be literatūros – galima gyventi, o be asenizatoriaus – nė iš vietos. Asenizatoriaus darbas yra tvarkomas pagal tam tikrus nuostatus, atsižiūrinčius darbo prigimties. O kas būtų, jei asenizatorių darbo nuostatais būtų imama tvarkyti cukrainės, vaikų darželiai, cenzūra, mokesčių inspekcija? Aišku, kas būtų: skandalas. O kai rašytojo darbas panašiai yra traktuojamas, žinoma, jokio skandalo nėra!

Vyriausioje mokesčių komisijoje yra atstovaujamos įvairios profesijos – yra ten ir gydytojų atstovas, ir advokatų, bet rašyojų atstovo, žinoma, nėra! Rašytojo darbas yra toks pats patarnavimas, kaip ir barzdaskučio, kaip ir asenizatoriaus! Ponas mokesčių inspektorius be ceremonijų rašo: pranešk, ar davinėjai kvitus gaudamas pinigus už atliktus patarnavimus! O rimtas žurnalas „Tautos ūkis" deda melagių Padurkų rašinius be jokios pastabos, leidžia pliopti: „mokesčių inspekcija nėra literatūros kritikas ir rašytojų kūrybos vienaip ar kitaip traktuoti visiškai negali!" Traktuoti negali, net termino „traktuoti" nesupranta, o vis dėlto traktuoja kaip skutamą barzdą! Atrodo, krapštirentas Padurkas su savo pažiūromis mūsų ekonomistų sluoksniuose nėra toks atsiskyrėlis? Vaje vaje, kokį kultūros lygmenį mes dar tebegyvename!

5. PADURKAS – SUKČIAUS PAREIGOSE. Krapštirentas Padurkas savo straipsnioke visiškai nutylėjo, stačiai nusukė, – iš čia ir sukčius pasidarė, – tuos motyvus, kuriais rašytojai pagrindė

savo memorandumą. Padurkas sako: esą inžinieriai taip pat ne kasdien gauna pajamas, bet jie esą „pajamų dienyną" veda, pajamas deklaruoja, iš karto sumoka mokestį, moka avansinį mokėjimą. Rašytojai to nenorį daryti. Kodėl? „Galbūt tai yra tik noras išsiskirti iš kitų mirtingųjų tarpo..." Rašytojų memorandume buvo pabrėžta, kad daugumas rašytojų gyvena skurdžiai, vargiai galus su galais su[dur]dami, o kartais ir to nepajėgdami padaryti. Kai metų gale ar vidury (po „pajamų deklaracijos") tenka iš karto sumokėti stambesnė suma, rašytojas jos negali gauti, nes jis nepajėgia sudaryti jokių santaupų. Kas kita eilinio inžinierio gyvenimas ir pajamos, kas kita – rašytojo. Atskaitant pajamų mokesčius iš gaunamo honoraro, rašytojui dar būtų leista „susilyginti prieš įstatymus" su kitais piliečiais. Neleidžiant to padaryti – pakertama rašytojo gyvenimo ir kūrybos galimybė.

Padurkas aiškina: negi savo naudai Mokesčių inspekcija iš rašytojų uždarbį paima, – paima valstybės naudai, vadinasi, viskas tvarkoj.

Dievaž, jei aš būčiau Padurko vietoje, aš būčiau dar logiškiau demagogiškesnis: pastatyčiau prie visų viešų kelelių po razbaininką ir nuaučiau nuo piliečių kelnes, – ir iškabą iškabinčiau:

„Piliečių kelnės, rainos ir dryžos, apatinės ir viršutinės, vyriškos ir moteriškos, ne mano naudai: aš jas į iždą gabenu!"

O, susirūpinimu iždo reikalais daug ką būtų galima pateisinti, net padurkų deglųjų veislė!

Ar mes turime jau per daug rašytojų, kad yra toks reikalas jų kūrybą slėgti? Kitos tautos paprastai rašytojo darbą brangina, lengvina kūrybos sąlygas. Kitur žmonės mano, kad inžinieriaus, barzdaskučio, mokesčių inspektoriaus, pirklio amato gali daug kas išmokti, – čia nereikia kokių ypatingų gabumų. Tokių vyrų daugiau gimsta. O rašytojas turi vis dėlto tokių gamtos duomenų, kurių išmokti negalima. Turi talentą, kurio vaisiai nenustoja vertybės per šimtmečius ir kurie tautos vardą kelia į garbę. Ką mes žinome apie norvegų inžinierius ar mokesčių inspektorius? O kuris kultūringas Europos pilietis nežino Ibseno ar Hamsuno vardų?

Liūdniausia yra tai, kad šiandien Lietuvoje reikia dar šitokie dalykai aiškinti, – aiškinti ir neturėti vilties, kad tokie Padurkai tai suprastų!

6. PADURKAS – SĄSKAITININKAS. Iš visų mokslų buožei tik vienas patinka, – aritmetika, ypač – skyrius apie %. Čia tai jis specialistas, su juo nesusilyginsi. Esą negalima priimti rašytojų pasiūlytoji pajamų mokesčių tvarka, nes kitas rašytojas yra profesorius, – kuris gaunąs daug algos, todėl ir už literatūrą kurti teisę turi daugiau mokėti. Išeina kaip ir krautuvėje: juo didesnė įmonė – juo brangesnis patentas...

Kas liečia rašytojus profesorius, tai čia padėtis nėra tokia bloga. Profesorių tokių berods yra tiktai trys, o rašytojų, draugijos narių, – šimtas. Kodėl šimtas turėtų kentėti dėl trijų „profesoriškos kaltės"? Antra, profesorių mokestinė Viešpaties Apveizda niekuomet neaplenkia. Jie ir biudžetą balansuoja didžiausiu procentu, jiems ir kiekvienas naujas Ministerių kabinetas sumažinti atlyginimą laiko savo tiesiogine pareiga...

Tad kodėl įstatymas, aprėpiąs rašytojo darbą, turėtų remtis trimis, o ne šimtu suinteresuotų asmenų?

Pasišvaistęs tuščiais skaičiais ir procentais, krapštirentas Padurkas patetiškai šaukia: „Tad klausimas, kas ir kaip sumokėtų valstybės iždui trūkstamus 60 Lt darbo pajamų mokesčio? Memorandumas į tai neatsako". (Vienu atsitikimu, jei būtų priimtas rašytojų pasiūlymas, iždui 60 litų pritrūktų.)

Va, ir sakiau, kad įstatymas nėra lygus prieš piliečius. Verslovininkas turi krautuvę, ir kooperatyvas turi. Abu vienodai silkes ir pipirus pardavinėja, abu pelnosi, o mokesčius – ar vienodus moka? Arba koks pilietis turi kur paveldėjęs 100 000 litų, – laiko juos banke, kitiems skolina, o kokį jis mokestį moka už savo pajamas? Nieko nemoka. Kodėl jis negalėtų iždui sumokėti tų 60 litų, kurių iš rašytojų pritrūko?

Arba vėl. Yra tokių rašytojų, kurie pasiskolino pinigų ir susilipdė trobelę. Kokius mokesčius rašytojas tada moka? Moka nekilnojamojo turto mokestį iždui, moka jį ir savivaldybei; moka buto mokestį, moka draudimo mokestį, moka darbo pajamų

mokestį, o jei dar kur ir tarnauja – biudžetą balansuoja; moka visus ypatingus mokesčius; moka pinigų skolintojui procentus. O kiek skolintojas moka? Pinigus kitiems skolindamas, jis gali „uždirbti" šimtą tūkstančių, gali uždirbti milijoną – vis tiek iždas „darbo pajamų" mokesčio negauna nė cento.

Va šitokiais reikalais krapštirentas Padurkas visiškai nesirūpina. Čia jam tikra piliečių lygybė prieš įstatymą. Jam svarbu tik tai, kad rašytojas „neišsiskirtų iš kitų mirtingųjų tarpo", – negalėtų kurti.

Et, vyrai ir moterys, laikykitės, – nerašykite satyrų, ba griekas: gavėnia. Ilga, juoda, tamsi ir durna gavėnia ne tik „vaisiui živato tavo", bet ir dūšiai tavo nepakarnajai.

LAIŠKAS REDAKCIJAI

Spaudos įstatymo 36 straipsniu, prašau sekamame „Varpo" nr. išspausdinti šį atitaisymo atitaisymą:

1. „Varpas" 8 nr. įdėjo pono Balsio, mokesčių inspektoriaus, laišką, kuriame jis rūstauja dėl mano straipsnio, atspausdinto „Varpo" 5 nr., „Ekonomiškos vadžios literatūrai". Tame straipsnyje aš gyniausi „Tautos ūkio" bendradarbio, nemokšos anonimo, iš pasalų užpuolusio rašytojus, o V. Mokesčių inspekcijai reiškiau didelės pagarbos ir simpatijos. Kodėl ponas Inspektorius pasijuto esąs atsakingas už neatsakingo anonimo pasilinksminimą, jis savo „atitaisymų" sąraše nepaaiškina. Nė vieno mano suminėto fakto jis neatitaiso, nė vieno mano teigimo jis nepaneigia, nors ir pareiškia, kad mano apsigynimo raštelyje buvę „suminėta keleta iškraipytų faktų, tendencingai vaizduojančių V. Kauno miesto mokesčių inspekcijos veiklą". Ponas inspektorius viešai kaltina mane, kad aš kraipąs faktus, – tai yra rimtas kaltinimas, plėšiąs piliečiui garbę drauge ir pačiam kaltintojui uždedąs didelę atsakomybę. Kiek ponas Inspektorius tokią atsakomybę jaučia, matyti iš jo atitaisymų esmės.

2. Kalbamajame straipsnyje rašiau, kad rašytojai turi pagrindo įsižeisti, kai jų darbas yra kvalifikuojamas kaip patarnavimas, – panašus į barzdaskučio patarnavimą. Ponas Inspektorius to nepaneigė, tik pacitavo įstatymą, kuriame tokie dalykai esą įrašyti, – jis tiktai vykdąs įstatymą. Kur mano skelbtoji „netiesa"? Iš „atitaisymo" tono matyti, kad ir ponas Inspektorius

nelabai tepritaria tokiai šį kartą nelaimingai terminologijai. Įstatymus rašo ne ponas Dievas, – rašo juos žmonės, turį teisės suklysti. Komisijoje, ruošiančioje mokesčių įstatymų projektus, posėdžiauja ir mokesčių inspektoriai, – šiokia tokia atsakomybė už netikusią terminologiją ir jiems priklauso. Dabar mokesčio įstatymas yra keičiamas, – geriausia proga pašalinti įstatymo trūkumams. Veikusio įstatymo trūkumų nurodinėjimas, – dar niekur nebuvo faktų kraipymas, – kodėl jis staiga tokiu pasidarė Mokesčių inspekcijoje? Pagaliau pati Finansų ministerija veikusį įstatymą nelaiko talmudiška šventenybe, – ji pati sumanė jį keisti. Ko rūstauti, jei rašytojai tinkama proga nurodė veikusio įstatymo trūkumus?

3. Dar mažiau aišku, kodėl ponas Inspektorius taip rūsčiai ginasi: rašytojų niekuomet nebaudęs už kvitų nedavinėjimą, – sako, baudęs tik už „pajamų dienyno nevedimą ir kvitų nedavinėjimą", – čia esąs didis skirtumas. Aš, sako, tyčia netiesą paskelbęs. Ir kiek toliau jis rašo:

> Netiesą ponas Sruoga teigia rašydamas, kad išvestasis iš kantrybės rašytojas laimėjęs bylą Vyriausiojoj darbo pajamų mokesčių komisijoj; šios Komisijos 1939 m. kovo 8 d. nutarimas (protokolas Nr. 10) yra toks: ...„baudą sumažinti iki 5 Lt". Bylos laimėjimas suponuoja baudžiamojo nutarimo panaikinimą ir uždėtosios bausmės nuėmimą. Gi baudos mažinimas yra tiktai pasigailėjimas, o ne bylos teisėtu pagrindu laimėjimas.

„Tasai išėjęs iš kantrybės rašytojas" buvau aš pats, – aš pats esu gavęs iš VDPM Komisijos minimo protokolo nuorašą, kuriame pasakyta:

> Visai teisingai skundėjas [t.y. – aš, – *B.S.*] nurodo, jog jis savo pajamas galįs rašyti nebūtinai kokiame dienyne, bet ir popieriaus lakšte, tačiau iš bylos duomenų matyti, kad jis savo pajamų niekur neužrašė... Skundėjas savo savarankiško darbo pajamas gavo tik iš redakcijų ir kitų įstaigų ir gaudamas pajamas tų įstaigų nustatyta tvarka jas pakvituodavo, tad kitokių kvitų jis neturėjo davinėti. Todėl už kvitų nedavinėjimą bauda uždėta nepagrįstai. Tat dėl aukščiau suminėtų motyvų uždėta bausmė 25 Lt mažintina iki 5 Lt.

Nesuprantu: ar VDPM komisija V. Mokesčių inspekcijai pasiuntė kitą protokolą negu man? Jei ji pasiuntė tą patį pro-

tokolą, – kaip ponas Inspektorius iš proto galėjo išpešti vieną sakinį, taip iškraipydamas nutarimo esmę? Kaip reikia suprasti pono Inspektoriaus lyrika apie „pasigailėjimą", jei protokole aiškiai pasakyta: bauda už kvitų nedavinėjimą buvo uždėta nepagrįstai? VDPM komisija baudą paliko tik už „dienyno nevedimą" – 5 Lt, o už „kvitų nedavinėjimą" 20 Lt – nuėmė! Čia jokie komentarai nereikalingi. Jie reikalingesni paaiškinti, kodėl ponas Inspektorius viešai skelbia: už kvitų nedavinėjimą niekuomet rašytojų nebaudęs? Ir dar daugiau.

Pereitais metais laimėjęs šią bylą, šiais metais vėl buvau panašiu būdu nubaustas už „dienyno nevedimą ir kvitų nedavinėjimą". Su minėtu VDPM komisijos protokolu nuėjau pas p. Inspektorių – ir vėl bauda už kvitų nedavinėjimą man buvo nuimta, palikta tiktai už „dienyno nevedimą". Tai kaipgi dabar: buvau baudžiamas „už kvitų nedavinėjimą" ar nebuvau?

4. Ponas Inspektorius rašo: aš netiesą skelbiąs sakydamas, kad rašytojai gauna raštus su atitinkamais grūmojimais, ir pats prideda: „Klausiamuose raštuose nurodoma, kokią įstatymas skiria sankciją už neatsakymą į klausimus" (jų tarpe ir į klausimą: „ar išduodavo kvitus, priimdamas atlyginimą už patarnavimą"). Primygtinas ketinimas taikyti įstatymo numatytas baudas, – kas tai yra? Ar vėl „tiktai pasigailėjimas"?

5. Ponas Inspektorius nuolat cituoja įstatymą, kur kalbama: „vesti dienyną", „dienyno nevedimas"... Girdint tokius terminus nejučia prisimena, kaip veda čigonas kumelę ar senas dėdė veda jauną merguželę... Bet „vesti dienyną" – visiškai bedieviškas reikalas. Ar nebūtų metas ir įstatymus rašyti tikslesne ir gražesne kalba? O rašytojams „pajamų dienynas vesti" juo labiau nėra jokio reikalo. Mokesčių inspekcija jų „dienynu" vis tiek nepasitiki ir nepasitikės, – vis tiek ji renka ir rinks žinias iš visų redakcijų ir leidėjų, kur kokiam rašytojui koks honoraras sumokėtas. Šitos informacijos bus tikslios. Ką nauja Mokesčių inspekcijai duos rašytojo „pajamų dienynas", – kam jis jai reikalingas? Nebent sudaryti progą rašytojui bausmę užkrauti? Naujas mokesčių įstatymas turėtų panaikinti ir šią nesąmonę, kaip

VDPM komisija panaikino rašytojų atskirų kvitų davinėjimo komediją.

6. Ponas Inspektorius skelbia, aš esą iš piršto išlaužęs Inspekcijos pasakymą: nesvarbu, kad neima, – kvitą galima ant langelio palikti. Taip pat esanti netiesa, kad ponas Inspektorius L.R. Draugijos valdybos nariui ketinęs paremti rašytojų memorandumo dėsnius. Vieną ir kitą dalyką aš pats esu savo ausimis girdėjęs iš pono Inspektoriaus lūpų. Ponas Inspektorius tai neigia. Liudininkų nebuvo, kitokių įrodymų neturiu, – ką gi aš galiu dabar padaryti? Antra vertus, ar yra pagrindo manyti, kad šie pono Inspektoriaus atitaisymai būtų kitokios rūšies negu aukščiau atsvertieji?

Toliau bent aš pats žinosiu ir kitam pasakysiu: neturi liudininkų – neik į Mokesčių inspekciją.

VILTIES MŪZA IR PAGUODOS

I. BALTRUŠAITIS GRĮŽO

Dainiau, baigęs šokį pigų,
Semk iš skausmo, ne iš knygų
Žodį, Dievo žaibui lygų, –

Tą, kuris mums galią duoda,
Verčia aušti naktį juodą,
Skelbia viltį ir paguodą...

Šaukia į pilnųjį gyvenimą grįžęs Jurgis Baltrušaitis, nešdamas viltį ir paguodą. Nešdamas tą rūstų metą, kada viltis ir paguoda žmogui reikalingesnė už duoną kasdieninę.

Bene dvidešimt penkerius metus Baltrušaitis tylėjo. Tik nedaugelis jo artimųjų težinojo, kaip jis ilgis kūrybos, kokius žygius jis brendina. Retkarčiais lyg suduždavo jo tylėjimas, suskambėdavo nuostabūs posmai. Jo graudi elegija „Motina žeme, kryžiais nustatyta", jo stebuklingoji „Ramunėlė", jo dar viena kita krištolinio taurumo sidabriniu varpeliu skambanti lyrinė nuotrupa, patekusi į mūsų šiokiadienę spaudą, skelbė, koks lobis neatkastas glūdi šiame niauraus pavidalo žmoguje.

Kai 1914 metais, karui prasidėjus ir lietuviams, karo atbėgėliams, pradėjus plūsti į Maskvą, Baltrušaitis įstojo į lietuvių visuomenės tarnybą, tai ir išbudėjo joje iki pat 1939 metų. Pradžioje dirbo drauge su velionimis Norumi-Naruševičiumi ir Petru Leonu bei kitais, dar gyvais, mūsų visuomenės veikėjais. Dirbo Baltrušaitis, organizuodamas pagalbą atbėgėliams, globodamas

juos ir šelpdamas, atiduodamas jiems savo literatūrinius uždarbius – ir jų neskaičiuodamas. Tos pagalbos reikalui ypač sumaniai sunaudodavo savo garsų tuometinėje Maskvoje vardą ir savo įtakingumą kultūringoje rusų visuomenėje. Globojo priaugantį lietuvių jaunimą. Ruošė Čiurlionies ir kitų dailininkų parodas, vertė mūsų literatūros veikalus į rusų kalbą, garsino mūsų muziką... Maskvos visuomenė, jam atsidėkodama, savo rėžtu ruošė vakarus: Skriabino ir Baltrušaičio; Čiurlionies ir Baltrušaičio; Čiurlionies, Skriabino, Baltrušaičio...

Lietuvos valstybei atsikūrus, Baltrušaitis buvo tuojau paskirtas Lietuvos atstovu, – šitoje Lietuvos reikalų oficialioje sargyboje garbingai ištvėrė iki 1939 metų. Nors jo atstovaujamojo krašto svoris tarptautinėje plotmėje negalėjo būti žymus, bet Baltrušaitis buvo vienas pačių įtakingiausių diplomatų Maskvoje. Tokią padėtį jis užėmė savo išmintimi, savo taktu, savo giliu kultūringumu, savo mokėjimu pažinti žmones ir susigyventi su jais, savo plačiais santykiais ne tik su Maskvos bei Leningrado visuomenėmis, bet ir su Londono, Paryžiaus, Romos inteligentijos sluoksniais. Lietuvos ir Sovietų Rusijos draugiškų santykių išaugimas, buvusi Rusijos įvairi pagalba Lietuvai sunkiose valandose žymiausia dalimi yra Baltrušaičio nuopelnas.

Rūpestingoji lietuvių tautos ir valstybės reikalų sargyba, matyti, menkai tebuvo suderinama su poeto kūryba, – Baltrušaitis tylėjo. Vos spėjo jisai pasitraukti iš diplomato pareigų, – prabilo poetas. Ir dar kaip prabilo! Prabilo tokia iškalbinga energija, kokia jis dar niekuomet nebuvo kalbėjęs. Baltrušaitis grįžo į poeziją, – grįžo kaip naujas.

Jo grįžimas mums dvigubai brangus. Jis grįžo į *mūsų* poeziją, nes savo kūrybą buvo pradėjęs rusų kalba, o dabar ėmė berti lietuviškus eilėraščius.

Baltrušaičio kūryba rusų kalba buvo lyg ir prielaida jo dabartinei lietuviškajai kūrybai. Juo labiau kad Baltrušaitis rusų literatūroje buvo visiškai vienas, labai gerbiamas ir aukštai vertinamas, bet nepažįstančiam Lietuvos žemės sunkiai suprantamas. Juo labiau kad jis – vienas pačių pastoviausių, per gyvenimą

mažiausia tesikeičiančių poetų. Tad norint pajusti jo dabartinės kūrybos prasmę, norint įsigilinti į jo lietuviškojo baro esmę, tenka prisiminti jo jaunystės žygio kryžkeles.

Įkvėptasai Viačeslavas Ivanovas, tasai nuoširdus Lietuvos bičiulis, Čiurlionies ir Baltrušaičio kūrybos entuziastas, pasakoja: kas pirmą kartą išgirstąs Baltrušaičio eilėraščius, – jei jis nėra visai kurčias lyrinei harmonijai, – pajusiąs pradžioje neaiškų, bet nepaprastai besiskverbiantį į sielą jaudinimą. Tarytum už išsikerojusių senų medžių ėmė skambėti vargonų fuga, palšų bažnyčios sienų storio pusiau nustelbiama. Ir štai jau dingo nuo lūpų niekaniekiška šypsena, ir staiga prablaivėjo pasiruošusi lėkti dvasia, – tuo tarpu kai ausis su pasitenkinimu atžymi natūraliai pražystančių galingų formų tikslumą ir taurumą. Koks vidujų (dvasinių) ir laukujų (muzikinių, žodinių) skambesių ir atskambių turtingumas, – ir kokia meniška skaistybe šis blizgėjimas esąs priblėsintas rūsčia ramybe ir išdidžiu susilaikymu!

Baltrušaičio viduję raidą atpasakoja tas pats Viačeslavas Ivanovas, pasiremdamas žodžiais paties poeto, kuris savo išeitąjį dvasios kelią pavadinęs septyniais užsimiršimais. Užsimiršimas, žinoma, kiek neįprastas terminas kūrybinės raidos momentams žymėti. Bet Baltrušaičio reikalu jis yra būdingas, – *paties* poeto iškeltas. Esą kai žmogus išeis iš įprastinių įspūdžių ir sąvokų savyje apibrėžto rato, su kuriuo jis buvo susigyvenęs kaip su gimta pastoge, ir atsivers jo dvasiai naujas pasaulis, jis užmirš, vidujai pasikeitęs tą savo pastogę, – kaip užmirš savo rėžtu ir šią naują prieglobstį, kai peržengs sekamos, jam skirtos pereiti, prieglobsties slenkstį. Buvimas kiekvienoje paskiroje sferoje, po kiekviena nuosakiai pereinama pastoge, yra užsimiršimas, yra atsiskyrimas visatos, kurios nepajėgia dvasia aprėpti.

Pirmo užsimiršimo laikotarpį, apimantį gyvenimą iki 1910 metų, poetas apibrėžia: stovėjimas pasaulyje be klausimų ir atsakymų. Poetas stebi daiktus ir reiškinius, estetiškai vertina juos, nesigilindamas į jų prasmę. Žmogus bręsta, pabunda asmuo – savaimingai susiduria su visata, slegiančia dvasią ir bauginančia, – susiduria su visata, dvasiai svetima, nepriimtina.

Poetas pasijunta esąs atsiskyrėlis našlaitis, vienui vienas pasaulyje.

Trečiojo užsimiršimo metu našlaitiškumo jausmas išauga į žmogaus menkystos pajautimą prieš visatos sandorą, – žmogus gera valia nusilenkia prieš transcendentinę valią. Pastaroji religinės plotmės išeitis nedavė poetui trokštamos vidujės harmonijos, ieškojimas tęsias toliau.

Ketvirtuoju užsimiršimu poetas graužiasi žmogaus ribotumu, ir gyvenimas atrodo jam esąs tarytum klejone kažkokia. Penktuoju užsimiršimu pajunta ryšius asmens ir visatos, o šeštame – jau jis jaučia žmogaus ir pasaulio vieningumą, dangaus ir žemės, lašo ir jūros, lopšio ir karsto tapatumą. Septintasis užsimiršimas – šeštojo gilinimas ir plėtojimas. Susiliejimas su visata sudaro jo lyrinio patoso ir vidujės laisvės šaltinį.

Šis septintasai užsimiršimas, tiksliau, santykiavimo su aplinkiniu pasauliu poetinė forma yra pati patvariausia. Su ja Baltrušaitis grįžo ir į mūsų poeziją, atsinešdamas subrendusią mintį, galvotą pergalvotą, kentėtą ir perkentėtą, – Baltrušaitis grįžo baigdamas septintąjį kryželį. Dabartinė jo lietuviška kūryba – poetiško išminčiaus laukujo ir vidujo ilgamečio patyrimo melodinga apyskaita.

II. BALTRUŠAIČIO MOTYVŲ CIKLAI

1. *Septintojo užsimiršimo slenksčiai.* Grįžęs Baltrušaitis tikrai semia žodį iš skausmo, ne iš knygų, – neša viltį ir paguodą. Nūdien jisai gyvena beveik karo laukuose. Milijonai nelaimingųjų karo atbėgėlių, šimtai tūkstančių nukautų ir sužeistų, neaprėpiamas sugriautų gyvenimų skaičius. Ugnis, kraujas, mirtis, pagieža ir neapykanta, – ir dar baisiau. Žmogaus mintis nepajėgia viso siaubo aprėpti. Nėra žodžių jam pasakyti. Kokios žemiškos vertybės galėtų tą dūkstantį siaubą atsverti?

Visa tai netruks amžinai. Visai tai pereis. Visa tai pagaliau tik trumpas mirksnis amžių sandoroje. Poetas, karo lauko griausmų draskomas, dvasia išsiplėšia iš šios dienos. Nes

Visa, kas bręsta per rytą,
Audros per dieną išmėto...

- - - - - - - - - - - - - - -

Visa, ką žemė augina,
Turi ir skursti, ir irti...

- - - - - - - - - - - - - - -

Žemės gimimą ir mirtį
Gretina lygiai ir pina
   Amžių vainikas...

- - - - - - - - - - - - - - -

Amžiai suraizgė į viena
   Arą ir slieką.

Melskis už naktį ir dieną,
Nes kas pasėta – nenyksta,
Nes nuaidėjusios bangos
   Jūroje lieka...

Nėra kitos paguodos šios žemės siaubuose, kaip atitrūkti jų, dvasia pasikelti ties jais, žiūrėti į juos amžinybės akimis. Ir tuomet:

Ir supratau skausme ir ilgesy,
Kaip, žemės prote, aklas tu esi...

- -

Nes tu, žmogau, taip skaudžiai nežinai,
Kas – valandai, kas – trunka amžinai, –
Kur tu, lašeli jūros vandeny,
Drebėti siųstas ir iš kur eini...

Žmogaus protas aklas ir kurčias, kol jis skirsto visatą į dvi baisias priešingybes: aš ir ne aš, mano ir ne mano, dieną ir naktį, dangų ir žemę, arą ir slieką, jūrą ir lašą.

Kas alkdamas gaudo tik mirksnio gerovę
Ir, mirksnio vilionei atverdamas širdį,
Iš žemės tuštybės širdies neišrovė,
Tas dangiško varpo stebuklo negirdi...

Rauk, žmogau, širdį iš žemės tuštybės, išlaisvink mintis iš žemiškos pereinamos gerovės jungo, iš šiokiadienės apgaulės, ir tuomet tiktai pajusi dvasios stiprybę, kuriai jokie siaubai nebebus baisūs ir reikalingi. Tiktai tuomet tepajėgsi suprasti

didžiąją tiesą, simbolinės Saulės varpinės užburto varpo skelbiamą:

Tik tą, kas iš vyliaus šios žemės atbunda,
Jis psalme atmoka, lyg ruošdamas puotą, –
Vis gaudžia ir gaudžia, vis dunda ir dunda,
Ir didina, daugina dovaną duotą...

Baltrušaitis, tikėdamas, kad „dainiaus žygiai iš amžių semia, gerbdami lygiai dangų ir žemę", gerbia ir gieda lygiai kurmį ir bitę ir skelbia broliams slaptingojo varpo nugirstąją dundėjimo prasmę:

Nusilenk, praeivi, žolytei prie tako,
Jei girdi, kaip smilga, iš molio išdygus,
Tavo kurčiai širdžiai tyliai tyliai sako,
Kad tu ir jos stiebas – amžių saikui lygūs...

Kad sumanė žemės Tėvas visagalis,
Jos ir tavo gyvis, jos ir tavo būklė –
Dvi tolygios mįslės, dvi sujungtos dalys
Pelenų ir žiedo viename stebukle...

Kas šią žinią gyvą atbudęs nugirsta,
Savo lakų mirksnį jau iš amžių semia,
Žemės karalystės daugiau nebeskirsto
Į saulėtą dangų ir dumbliną žemę.

Tai ir yra Baltrušaičio septintojo užsimiršimo pagrindinė gyvenamoji teisybė. Nelyginant senųjų gerų laikų romantikas, Baltrušaitis visatą jaučia ir priima kaip organišką vienetą, vienodai gyvą neaprėpiamose erdvėse ir rasos lašeliuose. Į šią savo numylėtą tiesą jis nuolat ir nuolat grįžta, kas kartas rasdamas vis naujų vaizdų, vis naujuose gyvenimo menkystės pasireiškimuose įžiūrėdamas amžiną prasmę.

2. *Kryžiaus ženklas.* Su visatos organiškumo teisybe Baltrušaičio kūryboje tampriai siejasi ir Dievybės idėja. Visagalis Išmintis sukūrė visatą savo valia žmogaus protui nesuvokiamu tikslu. Kiekvienas stengiasi suvokti savo lemties paslaptį:

Daug kas bastos po rugienas,
Bet vis tiek vaitosi vienas

Ir, jei kitą kelio klausi,
Tu užtiksi kurčią ausį...
Nes jis gavo kitą kelią,
Nors, kaip tau, jam širdį gelia,
Kad, kaip tu, ir jis nežino,
Kaip išbristi iš purvyno...

Klaidžioja pavieni broliai kas sau, siekdami to paties vieno tikslo, kits kitam rankos neištiesdami, klajojimo prasmės nežinodami.

Kai pradės naktužė kristi,
Stenkis, broli, nepaklysti,
Ypač ten, kur kelias sukas,
Kur jį dengia žemės rūkas...

Jei smalsuolių atsirastų
Ir mėgintų klausti, kas tu, –
Atsakyk visiems, kas klausia,
Nusilenkęs kuo žemiausia,

Kad eini į žemės tolį,
Kad mini žemelės molį
Ne kaip lapas, vėjo pūstas,
Bet galingo Tėvo siųstas...

Galingas Tėvas, Išmintingas Kūrėjas – ne rūstusis Sabaofas, bet gerasai mūsų Smūtkelis, įsikurdinęs „motinoj žemėj, kryžiais nustatytoj", kur, „Amžių Tėvo sumanytas, Nemunėlis slenka, ritas", – „Velka naštą rąstų, medžių pro Alytų, pro Seredžių", – ir pro Skirsnemunę, kurios šiaudinė pastogė išmokė poetą mylėti iš molio išdygusią smilgą ir parymusį prie vieškelio Smūtkelį. „Apynėli, žaliaplauki, apynėli, mano broli", – kreipiasi nuostabioje dainoje Skirsnemunės išeivis į vaikystės dainų mylimą herojų apynėlį, – apynėlį suvisuotina, padaro jį žmogaus gyvenimo grakščiu simboliu. Apynėlis rangosi į tvorą, vyniojasi apie smaigą, kopia vis į aukštį nelyginant žmogus, besibastydamas po rugienas. Su paguodžiančiu liūdesiu žiūri poetas į „brolį apynėlį":

Saugok, Dieve, tavo tysį –
Žemės kartys – ramsčiai trupūs,

Tu su jais kartu pašlysi,
Ypač audrai įsisupus...

Jei aukščiau tu nori lipti,
Imk nelūžtamą ramentą
Ir, pakeitęs kelio kryptį,
Kopk sode į kryžių šventą.

Kas juo remiasi, nekrūšta –
Stiprios jam nukaltos vinys,
Ir nuo amžių jis nedūžta –
Ne todėl, kad geležinis...

Kryžiaus Smūtkelio galia apibrėžta tokiu pamaldžiu pasitikėjimu, tokiu graudžiu virpėjimu, tokiu giliu paprastumu ir tokia iš paprastumo išplaukiančia jėga, kuri tik gimsta ir gyvena širdyje žmonių, kelius ir kryžkeles Smūtkeliais apstačiusių...

3. *Vargšo pastogė.* Nuo visatos vientisumo, Dievybės smūtkeliškumo Baltrušaičio lyrikoje nėra atidalomi ir socialinės plotmės motyvai, išplaukią iš jo įsitikinimų, kad „žmogaus pareiga yra gyvybinė kova už bendrą gyvenimą, vienodai teisingą ir vienodai pilną visiems". Jo visos simpatijos yra mažųjų, menkųjų, vargingųjų pusėje.

Ar randi tu lobį rimtą,
Ar tik piktą uodą gaudai, –
Skirk dalelę bent dešimtą,
Veik ir tavo brolio naudai... –

tiesioginis Baltrušaičio įsižvelgimas į socialinę sandorą. Veikimas „brolio naudai" – nėra kokia filantropinė idėja, tai yra žmogaus gyvenimo organiška būtinybė. Šios būtinybės pajautimas netrunka pereiti į *menkosios dalios* apoteozę. Visų ryškiausia tai padaryta stačiai programiniame eilėraštyje, pavadintame „Laus Miseriae" – Garbė Menkystai:

Vilioja žmogų
Lobis užburtas –
Po vargšo stogu
Didžiausias turtas,

nes šiame pasaulyje laimi tik tasai, „kas gali išsižadėti".

Klumpa ir ilsta,
Kas velka naštą, –
Krislas nedilsta,
Možis nemąžta.

Todėl vargšas ir yra altruistas, nes „možis nemąžta“, nes „vargšui negaila žiupsnio nustoti“. Todėl tad:

Laukia vien kuklų
Dvigubos dalys, –
Ir šiuo stebuklu
Jis visagalis!

4. *Tėvynės padangė.* Ketvirtoji Baltrušaičio lyrikos motyvų sritis – tėvynė. Su tėvyne, tiesa, susiję beveik visi jo eilėraščiai. Vaizdai, palyginimai, metaforos, simboliai – Lietuvos vaizdų, gamtos, dainų, pasakų pradžiodalomis pagrįsti. Tėvynė duoda jam gausios medžiagos dėstyti jo susitaikančiai ir visa taikančiai poetinei filosofijai. Tačiau tėvynė kartais darosi ir tiesioginis jo dainų objektas. Tuomet Baltrušaitis staiga lyg persikeičia, iš jo veido dingsta rūstybės ženklai, išsilygina raukšlės, nuslenka niūrumo debesėliai, – veidas giedrėja, sušvinta šypsena, ir tokia gaili džiaugsmo liepsnelė akyse. „Žinau, pažįstu seną bakūžę – kampai sukniubę, šonai įlūžę“, – pasakoja jisai. Ten jis gimęs. Liūdnas dabar tenai esąs vaizdas, bet toks neapsakomai mielas širdžiai:

Kur buvo trankios vaišės ir puotos,
Vien nykiai girgžda grindys nešluotos...
Kur jaunas džiaugsmas skambėjo duosniai,
Sergi bakūžę kerpėti gluosniai...

Toje bakūžėje regi jisai seną motutę ir virpančiu gailesiu, mylinčiu liūdesiu, jaudinančia šiluma dainuoja paliegusią senatvę:

Kurčia motutė jau nebegirdi,
Kas glostė, būrė jaunystės širdį...
Tik šniokščia šilo lapai atsargūs,
Kad nepabustų senė pavargus,
Kad šlamant skardžiai auštančiu rytu
Jos slapto sapno nenubaidytų...

Su tokia pat grakščia meile pasakoja jisai ir kaip:

Ar saulutė, ar šešėlis,
Teka vingiais Nemunelis...

Ir dar gilesnė trykšta meilė, kai tėvynė darosi tiesioginis dainos objektas, – tuomet ji, daina, virpa paguodos giesme.

Amžiais žydėjus, motina žeme,
Priimk be graudžio, ką amžiai lemia...

Tėvynės meilė išplaukia iš visumos jausmo, iš visatos aprėpimo. Ir paguoda, tuo jausmu pagrįsta, gilesnė ir patikimesnė.

Po vargo stogu bakūžių kaime
Lankosi bėdos, vieši ir laimė, –

Visur gi lygiai bergždžios velėnos,
Kaip lygiai braška senelio strėnos...

Visur tas pats gyvenimas, tarytum pagal patarlę: gera, kur mūsų nėra. Bet daug daug gera esą ir mumyse, tik mūsų gėris esąs kitoks negu kur kitur, – reikia tiktai mokėti jį pajusti ir suprasti – ir būsime lygūs pasauliui:

Stiprus trinytis, kad ir nedryžas, –
Kuo ne karalius, kas pina vyžas!

Erdvos iš tikro mūsų lūšnelės,
Jei sugyvena žmonės ir pelės...

Kas, kad lietuvis aukso nežarsto, –
Ir jam dvi gairės – lopšio ir karsto...

Mūsų mergelės neaudžia šilko, –
Jas Viešpats Dievas grožiu apvilko...

Ramūs ir kuklūs bakūžių sūnūs,
Ir sunkiai ariant – drūti, apkūnūs...

– – – – – – – – – – – – – – – – – – – –

Ištvėrus žiemą, ateis gegužė,
Ir vėl šileliai suūš, kaip ūžė...

Štai ji už durų – tarpsta jurginiai
Ir pievos žydi mano tėvynei...

Žaliuoja rūtos čia pat po langu –
Iš bakūžėlės arčiau į dangų!

Šioje šviesiausiojo patriotizmo giesmėje susikaupė visa Baltrušaičio patirties esmė: universalumas, visatingumas, smūtkeliškumas, tėvynainiškumas ir socialinės teisybės pilnumas. Per tokį sudėtingą ilgą vingiuotą kelią Baltrušaitis grįžo į tėvynę ir nori ją, nerimastaujančią ir susirūpinusią, guosti savo elegiškais himnais, – baigia cituotąją giesmę, kaip pradėjo:

Amžinas žiede, motina žeme,
Margą vainiką tau amžiai lemia...

III. BALTRUŠAIČIO BARAS

Baltrušaitis savo kūrybos pirmojoje, pasakytume, paruošiamojoje dalyje, vykusioje rusų kalba, buvo nelyginant vienuolis atsiskyrėlis, nelyginant piligrimas, keliaująs per pasaulį, visur visuomet vienas ir visuomet svetimas, ieškąs pastogės, kurioje galėtų pajusti gyvenimiškos kelionės prasmę. Dabar, sugrįžęs į tėviškę, jis tarytum pajuto ilgėtosios pastogės palaimą, – žiūri į pasaulį iš mažos bakūžėlės lango, – ir regi stebuklą, – esą „iš bakūžėlės arčiau į dangų"! Skuba jisai sumoti ilgo ir turtingo gyvenimo patyrimą, dėsto jis trumpais, suglaustais, ryškiais posmais savo stebėjimų ir pergyvenimų vaisius. Lyrinės kūrybos toks jau pagrindinis brangusai savumas: poeto asmeniai pergyvenimai, melodingomis gairėmis sužymėti, įgauna objektingumo pažymių, darosi tarytum visiems privalomi. O Baltrušaitis savo pergyvenimus dar tarytum sąmoningai objektyvina. Jis tarytum tyčia vengia viso, kas paliestų jo, vien tik vieno jo, intymųjį gyvenimą, – vengia detalių, vengia laukujų gyvenimo apystatų, kurios priklauso paskiram žmogui, konkrečiai vietai, aprėžtam laikui. Jis stengiasi būti lygus visiems. Šitas jo noras atima jam daugybę vaizdavimo priemonių, kurios daugelio kitų žymių lyrikų kūryboje sudaro gal pačią esmingiausią eilėraščio vertybės dalį. Tokių kiekvienam lyrikui brangių elementų Baltrušaitis sąmoningai atsisako, nelyginant vienuolis, priėmęs neturto įžadus, išsižada gera valia margaspalvių tviskančių šios žemės pagundų. Jis net savo poetišką kalbą

rūpinasi suprozinti, – padaryti ją šiokiadieniškai paprasta, kiekvienam artima, viduje šilima dvelkiančia. Nesudėtingi paprasti sakiniai, tarytum mūsų kasdienėse pasakose, turį tik veiksnį, tarinį, vieną kitą aiškinamąjį žodelį – ir viskas. Ne kartą jis visą eilėraštį komponuoja silogizmo tvarka. Duoda vieną prielaidą, antrą – ir gale sintetinančią išvadą. Net sąjos tarp prielaidų ir išvadų paliekamos tipiškos silogizminės, pabrėžtai prozinės, žymimos žodeliais: tat, tad, todėl... Tarytum Baltrušaitis bijotų supoetintos kalbos, atitrauktos nuo kasdienio širdies tvaksėjimo. Paviršutiniškai lyginant iš vienos pusės Baltrušaitį, iš kitos – kitus mūsų žymiausius lyrikus, Kuosą Aleksandriškį, Salomėją Nėrį, Brazdžionį, net Miškinį su Inčiūra, susidaro keistas vaizdas. Šie pastarieji atrodo esą puošnūs aristokratai, elegantiški artistai, žiedais apsikaišę, vainikais pasidabinę, kiekvienoje kišenėje turį neišsemiamą puošmenų atsargą, – puošmenų, tviskančių rimais, ritmais, epitetais, metaforomis, paralelizmais, – kas kartą vis puošniau, vis puikiau. Baltrušaitis, palyginti su anais gražeivomis, atrodo esąs paprastas sermėgius, susimąstęs, susirūpinęs, jokiomis gražmenomis kaip šio pasaulio menkysta nesidomįs, kaip ir pridera vienuoliui, dėvinčiam rūsčią milinę. Ir žodžiams jis toksai šykštus, tarytum ne tik iš prigimties, bet ir iš įsitikinimo būtų prisiekęs žemaitis kietakaulis. Vietoje gražinančių vaizdavimo priemonių jis verčiau pavartos kokį veiksmažodį, spalvas aptemdins, ūkanomis aptrauks, bet lyrinei emocijai suteiks daugiau dinamikos. Vietoje naujoviškų gražmenų jis mieliau linksta į savo gimtosios Skirsnemunės provincializmą. Kartais jis atsisako net modernaus suskardžinto ar sukomisinto kirčiavimo, – jis lietuvišką žodį ištars taip, kaip tardavo toji „kurčia motutė, kur nebegirdi, kas glostė, būrė jaunystės širdį..." Šis, pasakytume, sermėgiškas Baltrušaičio konservatizmas vėl yra priemonė prozinti poetinei kalbai. Bet drauge tai yra ir Baltrušaičio poetinės kalbos priemonė. Prozina Baltrušaitis savo kalbą, bet vis dėlto prozos rubežiaus niekuomet neperžengia. Šykščiųjų žodžių santvarka, labai ryški ritmika, savaiminga sakinių sandora, o ypač gilioji

lyrizmo šiluma Baltrušaičio kalbą griežtai atskiria nuo prozos. Čia ir pasireiškia didysis Baltrušaičio poetinis meistriškumas. Nes poezijos ir prozos sanvartoje paprastumo virtuozas poetas dar poetiškesnis!

Supoetintų formų pabrėžta monotonija, rimų ir ritmų tam tikras sąmoningas konservatizmas, dailinimo priemonių taupumas – visa tai anaiptol nereiškia, kad Baltrušaičio forma būtų silpna. Jis gerai žino formos kainą. Ne kartą jis yra kalbėjęs: kaip sūrio be sūrmaišėlio, taip eilėraščio be formos nepadarysi. Baltrušaičio eilėraščiai formos atžvilgiu yra meistriški. Kai jam reikia, moka jis ir laukujėmis formomis blikstelti. Štai Saulės varpinės paslaptingojo varpo dundėjimas pačiuose žodžiuose girdėti:

> Vis gaudžia ir gaudžia, vis dunda ir dunda,
> Ir didina, daugina dovaną duotą...

Bet Baltrušaitis nemėgsta laukujų blizgučių, gražiaskambės tuštybės. Jo eilutės visuomet stačiai perkrautos mintimi. Forma vos vos išlaiko minties svorį, vos neplyšta. Žodžiai – ilgi, eilutėje daug jų nesudėsi, jų aiškiai nepakanka visiems pergyvenimams žymėti, o Baltrušaitis taip daug turi ko pasakyti. Todėl jis formą dažniausiai organizuoja iš vidaus, atsiremdamas eilėraščio kompozicija, architektonika, vaizdų sandoros prasme. Čia ir pasireiškia pagrindinis skirtumas tarp Baltrušaičio senųjų eilėraščių, sukurtų rusų kalba, ir dabartinių, lietuviškųjų.

Rusų poetinė kalba pergyveno galingą raidą. Puškinas, Lermontovas, Baratynskis, Nekrasovas, Tiutčevas, Fetas, Balmontas – poetinės kalbos raidai yra milžiniškas daiktas. Tradicijos – galingos. Naujam rusų kalbos poetui dirva yra dosniai išpurenta. Mūsų poetinė, ypač lyrinė kalba tokių tradicijų dar neturi. Juo labiau kad iki šiol mūsų lyrika, taip gražiai ir sparčiai augusi, daugiausia rutulojosi formos skambėjimo atžvilgiu. Ne kartą tai įvykdavo turinio sąskaita, nukentėdavo ypač mintis, kurią pakeisdavo jausmas, tikras ar apsimestinis. Mūsų turiningosios, tiksliau, mintingosios lyrikos forma buvo tokia silpnutė, kad eilėraštis dažnai atrodydavo šlykštesnis už šlykščiausią prozą.

Baltrušaitis su savo mintingąja lyrika mums yra novatorius, pionierius, plėšiąs pirmuosius dirvonus. Laukuju požiūriu senieji Baltrušaičio rusiški eilėraščiai ne kartą atrodo esą labiau išreljefinti, pasakytume, skulptūriškesni, plastiškesni. Juo labiau kad Baltrušaitis ne kartą seniau pergyventus motyvus dabar perkuria lietuvių kalba. Ir vis dėlto jo lietuviškieji eilėraščiai savo vertybe prašoka senuosius. Jie turi itin brangų savumą, kuris rusiškuose eilėraščiuose buvo tik svečias, – tai *lyrinis jaukumas*, artimas nuoširdumas, nuolat ir nuolat pereinąs į tokį lietuviams būdingą *lyrinį gerumą*. Šitą savumą išauginti daugiausia pagelbėjo vidujė Baltrušaičio eilėraščio forma, vaizdų architektonika. Jo kompozicijos pagrindas – mūsų dainiškas paralelizmas, atsiremiąs gamtos ir žmogaus gyvenimo momentų lygiagretumu pagal veiksmo kategoriją. Daina dažniausia tenkinasi pačiu paralelizmu, daugiau ar mažiau jį išplėtodama. Kartais daina duoda ir sintetinį vaizdą, apibrėždama jausmus ar nuotaiką. Baltrušaitis darnišką paralelizmą perkuria į silogizminę kompozicijos sistemą. Gamtos vaizdelis jam yra pirmoji prielaida, žmogaus gyvenimo momentas – antroji, o pabaigoje – visuomet eina visaaprėpianti, visaįprasminanti sintezė. Šiuo pagrindu Baltrušaitis grindžia ne tik viso eilėraščio, bet ir atskirų strofų kompoziciją. Žinoma, ir jo paralelizmai dažnai esti neišrutuloti. Kartais jie tiktai tradicijos sutartiniais ženklais bei simboliais teatžymėti. Kartais jie virsta paprastomis antitezėmis, – bet jie visuomet yra išaugę iš tos pačios pasaulėjutos. Rusams ši pasaulėjuta buvo svetima. Baltrušaitis nors ir imponavo rusams savo poetinės minties didybe, buvo jiems vis dėlto tolimas. Mums, lietuviams, net ir rusiškais eilėraščiais Baltrušaitis buvo savas, o dabar pasidarė toks artimas, toks jaukus, toks mylimas giminė, iš tolimos kelionės sugrįžęs.

Lietuvis Baltrušaičio giminišką artimumą jaučia nepaisant, kad jis, Baltrušaitis, yra didelės literatūrinės kultūros nešėjas, reikalaująs iš skaitytojo aukšto literatūrinio inteligentiškumo. Jo metaforos ir apibendrinimai, jo simboliai, atsiremią net ir tarptautine literatūrine tradicija, taip dažnai tik kontūrais teapibrėžiami,

suponuoja, kad ir skaitytojas bus tą tradiciją išgyvenęs, – kad savaime turi pakakti to, kas pasakyta. Visa kita, visas trūkstamas vaizdo detales, turi papildyti paties skaitytojo literatūrinis patyrimas. Tik šiuo keliu eidamas Baltrušaitis gali išsiversti: taip maža žodžių – ir taip daug minties. Todėl tat Baltrušaitis, būdamas toks vienuoliškai paprastas, drauge yra ir toks sudėtingas poetas.

Tarptautinė literatūrinė tradicija Baltrušaičio kūrybą iškelia aukščiau siaurojo tautiškumo. Baltrušaitis lietuvio sermėgiaus širdimi mūsų dainiško paralelizmo pagrindu harmonizuodamas visažmoniškos literatūrinės tradicijos augintus ir pateisintus vaizdus, sunkdamas juose ilgamečio patyrimo poetinę išmintį, visiems žmonėms vienodai teisingą ir vienodai pilną, – jis, Baltrušaitis, savaime tampa tarptautinės reikšmės poetas.

TOLSTOJAUS MENO PRADMENOS

1

Pasaulio kalbose neliko nusistebėjimo ir susižavėjimo žodžių, nepasakytų minint Levo Tolstojaus vardą. Ir vis dėlto dar niekas nesurado tikros žodžių sudėties, kuri aprėptų jo gyvenimo prasmę, jo kūrybinio žygio platybę, jo nuopelnus savajai tautai, o per ją – visai žmonijai. Šimtai, tūkstančiai įvairiausiomis kalbomis straipsnių ir knygų apie jį prirašyta, bet knygos pasilieka knygomis, o Tolstojaus žygis pasilieka kaip saulės takas neaprėpiamas.

Tolstojaus kūryba – tarytum milžiniškas kalnynas, pusiaujo kaitros nulietas, kuriame nuostabiai susipynė, tariant mūsų poeto žodžiais, „kalnai ant kalnų, o ant tų kalnų – kalnai ir maži kalneliai". Tarpukalniuose vingiuojas stebuklingo grožio kloniai. Kalnų upeliai ir upės, putodami ir staugdami, ritas per akmenis, saulėje tviska, uolas ėda, kalnus griauna. Aibių aibės žiedų žiedelių svaigina laukinėmis aitriomis kvepmenomis. Čia pat ir praamžinos girios, kuriose medžiai, vienas kitą aplenkdami, gaivalingai stiebias į aukštį. Čia pat ir nuogos uolos, be gyvybės ženklo. Kiek aukščiau nusivyniojo savo pirminiu grožiu mirguliuojančios Alpių pievų juostos. Dar aukščiau – sniegas, amžinasis sniegas. Dar aukščiau – žaliomis žiotimis prasižioję ledynai su savo širdį veriančia vėjų daina. Dar aukščiau – debesyse paskendusios mėlynos viršūnės, tiktai ereliam ir retiem drąsuoliam pasiryžėliam tepasiekiamos.

Kalnai palyginti nedideliame geografiniame plote sujungia tolimo pasaulio klimatų augmenijos ir gyvulijos įvairenybę. O koks lobis dar slepiasi kalnų gelmėse! Kopi per kalnus, užuslenki ant uolos, nuskambi per ledynų žaliąsias skiltis, šimtais vėjų nuleki per pūkines pusnis, – kiekviename žingsnyje atsiveria vis nauji vaizdai, pasigirsta naujos giesmės.

Kelionė per Tolstojaus sukurtuosius veikalus ir yra tarytum kelionė per tokį kalnyną. Vienas keliauninkas džiaugias vienu kloniu, kitas – kitu. Vienas nugali vieną viršūnę, kitas – kitą. Kiekvienas regėtus vaizdus savaip pergyvena ir atpasakoja, – todėl tad ir keliauninkų liudijimai, ką jie matė ir pergyveno, tokie įvairūs. Išvaikščioti visus klonius ir tarpukalnes, aplaipioti visas viršūnes, apsklęsti visus ledynus – tam vieno žmogaus gyvenimo per maža.

Todėl tad ir Tolstojaus būties tą ar kitą momentą minint, – o jie būtų galima minėti kas dieną, ir tai būtų nedaug, – netenka nė svajoti apie viso kalnyno išvaikščiojimą. Mūsų šios dienos daliai ganės, jei išteks jėgų pasikelti į kurį nuošalesnį kalnelį, iš kurio bent iš tolo matyti dangaus mėlynėje besinerian̄čios viršūnės ir apačioje – sriautingi žaliuojantys kloniai su žiedais ir vaisiais, su žmogaus aistromis ir ašaromis.

2

V. L. Lvovas-Rogačevskis gražiame straipsnyje apie Maksimą Gorkį sakosi pats girdėjęs rašytoją pasakojant apie vieną paprastą gyvenimo įvykį, kuriame tačiau jis, Gorkis, įžiūrėjęs gilios simbolinės prasmės.

Esą kartą viename ūkyje, – pats Gorkis matęs, – berniukas nešęs šunim dubenėlį su duona. Kai jis ėjo pro kiaulidę, apipuolė kiaulės ir surijo visą duoną. O šunim, – Gorkis čia pasakė „tiesos šunim", – nieko nebeliko. Tai papasakojęs Gorkis susimąstęs ir su giliu liūdesiu pridėjęs:

– Aš dažnai galvoju, kad aš esu tasai berniukas...

Šią gilią metaforą galėtų pasiimti savo galvai ar tik ne visi

žymieji rusų rašytojai. Jokioje kitoje pasaulio literatūroje tiesa nevaidino tokio vaidmens, kaip rusų kūryboje. Retas kuris stambesnis rusų rašytojas nėra kentėjęs dėl tiesos, vis tiek, kaip jis ją jautė ar suprato, vis tiek, koks buvo jos turinys. Pradedant rusų viduramžiu – Maksimu Greku, Vasianu Kosojum, Andriejum Kurbskiu, protopopu Avakumu, – retas kuris rašytojas nebuvo tiesos kankinys. Jeigu rusų rašytojo neslėgė administracija, dvasininkų ar pasaulionių valdžia, tai jis pats sau nusikaldavo kančių grandines, – pats savo valia grimzdavo į sunkiai sprendžiamas ar visai neišsprendžiamas problemas ir viešai kankindavosi, negalėdamas rasti atsakymo.

Kitur, sakysime, Vakaruose, sunkias problemas sprendė filosofai, sociologai, psichologai, teisininkai, valstybės vyrai, pamokslininkai, o rusuose tą didelį darbą dirbo rašytojai, dailiosios literatūros kūrėjai ir kritikai. Todėl tad rusų literatūra taip ryškiai skyrės nuo Vakarų Europos literatūros. Skyrės ji savo svariuoju turiniu, sklidinai pripildžiusiu formas, besiliejančiu per briaunas. Todėl tad rusų literatūra teisėtai buvo laikoma gyvenimo mokykla, o į rusų rašytoją jaunimas per daugelį dešimtmečių žiūrėjo kaip į gyvenimo mokyklą. Rusų literatūra – tai rusų inteligentijos, rusų visuomenės minties istorija. Kuria rusų rašytojas meno veikalą ir drauge sprendžia problemas, kurios rūpi šviesesnei galvojančiai visuomenei. Sprendžia problemas beieškodamas tiesos, besivadovaudamas tiesos idealais. Ieško tiesos aistriai, ieško jis jos kentėdamas, vaitodamas. Ieško tiesos, kuri visiems būtų suprantama ir prieinama, kuri aprėptų visus gyvenimo ir mirties klausimus, – kuri visiem būtų *privaloma*.

Rusų žymesnio rašytojo gyvenimiškas žygis yra lyg tolydis duonos nešimas „tiesos šunim", kad jie saugiai prie žemės vargšo budėtų. Neša rašytojas tą duoną, ir jam vis, būdavo, kiaulės ją suryja. O tiesos sargai lieka alkani ir baisiai pikti, – jiem jų būtyje nebe tiesa rūpi, bet duona.

Toks visiem privalomas tiesos kankinys, toks „tiesos šunim" duonos nešėjas, kiaulių apipultas, buvo ir Levas Tolstojus.

3

Tolstojus – didis menininkas. Tolstojus – per daug didis, kad jis sutilptų menininko sąvokoje. Tolstojus – drauge ir filosofas, ir moralistas, ir pamokslininkas, ir gyvenimo mokytojas. Nesvarbu, ar nūdienos žmogui Tolstojaus ideologija yra priimtina, ar ne, – svarbu, kad jis yra Tolstojaus kūrėjo organinė dalis. Gyvą organizmą negalima mechaniškai suskirstyti į dalis, nesužalojant visumos, – negalima ir besidžiaugiant Tolstojaus kūrybiniu žygiu išplėšti iš visumos kurią bent vieną dalį. Rašytojo kūryba apskritai nėra atidaloma nuo jo pasaulėžiūros, o Tolstojaus kūryboje ji turėjo ypatingos pradžiapradės reikšmės.

– Rašyti apysakas apskritai nėra prasmės, o ypač tokiem žmonėm, kuriem liūdna ir kurie gerai žino, ko jie nori iš gyvenimo, – rūstavo kartą Tolstojus dėl vienos Turgenevo apysakos.

Tolstojaus mintimi, kuriąs literatūros veikalą turi gerai žinoti, ko jis nori iš gyvenimo patsai ir ką nori kitiem pasakyti.

Pats Tolstojus visuomet turėjo tokių įsitikinimų. Jis kalbėjo, kad žmogus be įsitikinimų, – čia jis vartojo žodį „religija", – kad toks žmogus apskritai yra chimera. Vieno tikėjimo nustojimas esąs ne kas kita, kaip sąmoningas ar nesąmoningas jo pakeitimas kitu. Tikėjimo pagrindą gali sudaryti ir dievybės, ir kuri kita idėja. Paties Tolstojaus aistringasai tikėjimas toli gražu ne visuomet buvo to paties turinio.

Jis, būdavo, tiki kuria idėja, – atrodė, jau surado tiesą. Pagrindžia ja visą eilę veikalų – ir staiga įsitikina: pats klydęs ir kitus klaidinęs. Vaitodamas pergyvena tikėjimo krizę, kol suranda kitą idėją, kurios laukia tas pats likimas.

Tiki Tolstojus gerąja dievybe. Ja nusivilia. Ima tikėti progresu, poezija, grožiu, – nusivilia dar skaudžiau. Užsidaro savo šeimos gyvenime, tarytum lengvu užsimiršimu praleidžia penkiolika savo gyvenimo laimingiausių metų, sukuria stambiuosius savo veikalus – ir vėl bėga į naują klaikią ieškojimo prarają, – pasiilgdamas, nesurasdamas tiesos, visiem suprantamos, visiem privalomos.

Menininko tikėjimo idėja gali būti prašalaičiui nepriimtina, bet jos pašauktieji kūriniai gali būti brangus lobis visai žmonijai. Štai nuostabusai muzikas, taip pat rusas, Skriabinas. Daug kas jo kūrinius žino. Kas beprisimena jo tikėjimo elementus? O tikėjo jisai savo gyvenimo ypatinga misija. Tikėjo, kad jam yra skirta sukurti muzikinę misteriją. Tokią misteriją begrojant kur nors Egipte susirinksianti žmonija, būsianti visuotinė ekstazė ir dar, ko gero, įvyksiąs pasaulio galas. Skriabinas tokios misterijos, žinoma, nesukūrė. Žymiausias jo biografas, Leonidas Sabanejevas, tikina: jis jos nesukūręs todėl, kad nuėjęs juodosios magijos keliu. Jei būtų pasirinkęs baltąją magiją, tai nežinia, kas būtų galėję būti... Dėl visų tų tikinimų ir misterijos idėjos nūdien galima lengva sąžine šypsotis, bet Skriabino kūriniai kelia visai kitokio pobūdžio emocijų. Ne vienas rimtas kritikas tikina, kad Skriabinas tiktai todėl taip daug ir taip stipriai sukūrė, kad tikėjo savo idėja.

Panašus procesas turėjo vykti ir Tolstojaus dvasioje. Tegu ir jo įvairaus turinio tikėjimas nūdien daug kam atrodo nuėjęs klaidakeliais, – juose surastosios amžinos vertybės tūkstanteriopai pateisina ir klaidakelių kryžkeles, ir ieškojimo kančias.

4

Tolstojaus tikėjimas pergyveno visą eilę kankinamų krizės momentų. Krizė bręsdavo palengva, nuosakiai. Persilaužimas vykdavo staigiai. Brendimas buvo lyg ir nesąmoningas, o persilaužymas – itin ekspansyvus. Vienas kitas tarytum įprastas šiokiosios dienos reiškinys, į kurį kiti praeiviai net dėmesio nekreipia, – toks jis nuolat pasikartojąs, – Tolstojaus dvasioje galėjo sukelti visą audrą. Kiti lyg ir nepastebi, o jis – pamato, apčiuopia, apibendrina, suvisuotina – ir ima aimanuoti teisybės vardu.

Kai 1857 metais pamatė mirties bausmę, – siaubo pagautas, nusivylęs progresu, – šaukte šaukia:

– Kai aš pamačiau, kaip galva atsiskyrė nuo kūno ir viena ir kita paskirai subildėjo dėžėje, aš supratau – ne protu, bet visa esybe, – kad jokios esamybės ir progreso teorijos negali pateisinti šio poelgio ir kad jeigu visi

žmonės pasaulyje pagal bet kokias teorijas, nuo pasaulio įkūrimo, samprotautų, kad tai yra reikalinga, – aš žinau, kad tai nereikalinga, kad tai pikta ir kad todėl teisėjas tam, kas gera ir kas reikalinga, yra ne tai, ką kalba ir daro žmonės, bet aš su savo širdimi.

Tais pačiais metais Liucernoje klausėsi jisai klajojančio dainininko elgetos dainos. Klausėsi daugelis turtuolių, bet išmaldos niekas nedavė. Pasipiktina Tolstojus tokiu turtuolių jausmų bukumu, pats dainininką visų nustebimui paguodžia, pavaišina – ir atsisveikina su progreso išganingumo viltimi. Rašo jisai lyg klykdamas iš skausmo:

– Šis faktas susyja ne tiek su blogosiomis amžinom žmogaus prigimties pusėm, kiek su civilizacijos ir progreso istorija... Šis nežmoniškas faktas, negalimas jokiame vokiečių, prancūzų ar italų *kaime*, buvo galimas *čionai*, kur civilizacija, laisvė ir lygybė yra atvesti iki aukščiausio laipsnio... Ir kas man pasakys, kas yra laisvė, kas yra despotizmas, kas civilizacija, kas barbarybė? ir kur vieno ir kito sienos?

Patekęs Maskvoje į nakvynės namus, pirmą gal kartą savo gyvenime pamatęs tokį žmonių skurdą, tokį žmogiškumo išniekinimą, tokią neišbrendamą vargšo žmogaus nedalią, Tolstojus lyg siaubo ištiktas siaučia:

– Aš, pats to nepastebėdamas, su ašaromis balse šaukiau ir mosikavau į savo bičiulį. Aš šaukiau: taip negalima gyventi, negalima taip gyventi, negalima!

Tolstojus bėga į kaimą, užsimauna prasčiokiškus drabužius, ima arti ir sėti, – keikdamas civilizaciją ir pramonę, stengias pats apsirūpinti gyvenimo pareikalavimus. Stengias gyventi kasdieniu prasčioko gyvenimu, kuris jam atrodo esąs vienintelis tikras ir prasmingas. Vėl kuria teoriją, kuri visiem aiškiai ir suprantamai turi pasakyti, kam žmogus gyvena ir kaip jis turi gyventi, ir taip aistriai trokšta jisai, kad visi jo teisybe patikėtų.

Taip blaškėsi Tolstojus per visą gyvenimą. Būdavo jau, rodos, jo pasaulėžiūra nusistovėjo. Staiga susiduria su kitokios prigimties įvykiu ar, dar reikšmingiau, su visa tokių įvykių eile, – ir Tolstojus skuba sudeginti visus praeityje pasilikusius tiltus ir jų vieton tučtuojau naujus statydinti.

Vienas reikalas, ką Tolstojus sugalvoja, jo teisybės turinys ir visai kitas reikalas – jos kūrimo procesas, palikuonim visų įdomiausias.

5

Tolstojus priima laukujo gyvenimo reiškinius ir reaguoja į juos lyriko jautrumu. Tolstojus – nėra bešališkas gyvenimo stebėtojas, jis – aktyvus jo dalyvis it geras temperamentingas tribūnas lyrikas.

Iš kitų žodžio menininkų tarpo lyrikai išsiskiria pirmoje eilėje savo betarpišku reagavimu į patirtus reiškinius. Reiškiniu sujaudinti, jie formuoja savo įspūdžius, kūrybą grindžia tebevirpančiais pergyvenimais, kuriuos literatūros kūrinyje jie tarytum suobjektyvina. Lyrikas, dėstydamas savo asmenius pergyvenimus, skaitytoją, tiksliau, kūrinio priėmėją sujaudina, sukelia jame analoginės tvarkos emocijas, tarytum apkrečia jį savosiomis. Štai Fiodoras Sologubas dainuoja:

О Русь! В тоске изнемогая
Тебе слагаю гимны я.
Милее нет на свете края,
О родина моя!

Adomas Mickevičius savaip dainavo:

Litwo! Ojczyzno moja! ty jesteś jak zdrowie!
Ile cię trzeba cenić, ten tylko się dowie,
Kto cię stracił. Dziś piękność twą w całej ozdobie
Widzę i opisuję, bo tęsknię po tobie.

Skirtingi poetai. Skirtingi kūrybos objektai. Skaitytojas su kiekvienu jų pergyvena Tėvynės meilę. Poeto tėvynė tampa ir skaitytojui mylima. Poeto lyrinis asmenis pergyvenimas tampa visų pergyvenimu, lyrinė poeto teisybė darosi *mūsų* sava teisybė. Lyriko individualus pergyvenimas tampa lyg ir emanacinis šaltinis, kuriame prasideda ir mūsų emocijos. Tokia ir yra lyriko kūrybos objektyvacijos prasmė.

Lyriko sukeltajai emocijai atvėsus, galima jo skelbtąsias idėjas – tiesiogines ar išplaukiančias iš vaizdų sandoros – paneigti, galima nusišypsoti lyriko jautrumu. Esti, kad lyrikas skelbia idėjas, priešingas ne tik mūsų pasaulėžiūrai, – priešingas visai mūsų esmei. Jo idėjomis piktinamės, protestuojame, bet kūrinio priėmimo metu jaudinamės tos pačios prigimties emocijomis, kuriomis ir lyrikas gyveno. Bent trumpam mirksniui jo teisybė buvo ir mūsiškė.

Atrodo, šie paprasti dalykai tektų prisiminti ir Tolstojaus vardą minint. Deja, jie kažkaip nesiderina su mūsų šiokiadiene pažiūra į Tolstojaus kūrybą. Dar mažiau derinasi su mintimis, dėstomomis paprastai senuose literatūros vadovėliuose.

Lyrikos priešingybė – epas, epiškumas. Iš mažų dienų žinome: tobuliausieji epiniai veikalai – Homero epopėjos. Tolstojaus „Karas ir taika" dažnai esti pavadinamas epopėja, kurią galima lyginti tik su Homero kūriniais. Pats Tolstojus yra laikomas epo meisteriu. Visame pasaulyje gana vieningai kartojama: Tolstojus – objektyviausias rašytojas, vienodu rūpestingumu vaizduojąs gera ir pikta, taurumą ir menkystą, turtą ir skurdą.

Visa tai yra teisybė, – neginčytina ir triviali.

Ir vis dėlto: iš kur Tolstojaus kūriniuose tokia žodžiais nenusakoma šilima, – jaudinanti, gaivinanti, svaiginanti? Ir kodėl žmogus, nusiteikęs prieš Tolstojaus ideologiją, – fatalizmą, nesipriešinimą piktui, – skaitydamas jo veikalus, darosi toks paklusnus, taip pasiduoda jo nuotaikai, gal ir valiai, – bent tam kartui? Kodėl ir Tolstojaus tiesą priima kaip savąją, nes jos bent mirksniui nepriimdamas negalėtų džiaugtis kūrybos visuma, nejaustų Tolstojaus? Kodėl skaitytojas santykiauja su Tolstojaus kūryba kaip su lyrine?

6

Jei koks burtininkas imtų ir išimtų iš Gogolio veikalų visą lyrinį elementą, – kas beliktų iš jo kūrybos? Kas beliktų ir iš Turgenevo, jei ir jam būtų padaryta ta pati operacija? Šis tas liktų, tiktai Turgenevo ir Gogolio jau nebebūtų.

987Gončiarovas bent pusę šimtmečio buvo laikomas pačiu objektyviausiu rašytoju. Ir Dobroliubovas dėstė, ir kiti kartojo, kad Gončiarovas pasaulyje viskuo vienodai domisi, viską ištiria, tarytum apčiupinėja, išbando ir toliau vaizduoja ramiai, nesijaudindamas, niekam simpatijos nereikšdamas, nieko nesmerkdamas. XIX amžiaus paginoj Merežkovskis nuėjo dar toliau: esą Gončiarovo žvilgsnio blaivumas primenąs puškinišką; Gončiarovo kūryboje visa esą skaidru ir aišku, į gyvenimą jis žiūrįs be skausmo ir entuziazmo, lyg kažkoks rusiškas Goethe. O XX amžiaus angoje paaiškėjo, kad Gončiarovo esama vieno pačių subjektyviausių rašytojų, kad jis yra neatidalomas nuo personažų. Dėl Gončiarovo kūrybos galima pakartoti Merežkovskio žodžius, jo apie savo kūrybą pasakytuosius: *viena apie vieną*. Paaiškėjo, kad visi trys jo romanai faktinai teturi vieną pagrindinį personažą – patį Gončiarovą. Pagaliau paaiškėjo, kad jo kūryba pasižymi ypatingu gončiarovišku intymiu lyrizmu.

O Tolstojus? Tolstojus, tasai nepalyginamas epinio stiliaus meisteris?

Tolstojus faktinai yra pats autobiografiškiausias, jei taip galima pasakyti, rusų rašytojas, kūręs apysakas ir romanus. Retas kuris jo veikalas nevaizduoja personažo, artimo giminės Tolstojui. Reto kurio veikalo vienas kitas herojus neturi paties Tolstojaus individualinių bruožų, nėra pagrįstas jo paties pergyvenimais.

Tolstojus – kažkoks daugelveidis Janusas, kiekvieną kartą vis kitą veidą atgręžiantis. Tolstojus – kažkoks naujųjų amžių Feniksas, kiekviename veikale degąs perdegąs ir vėl iš pelenų nauju pavidalu ištrunkąs. Nikolenka Irtenjevas, Oleninas, Nechliudovas, dar ir dar kartą Nechliudovas, Delesovas ir Albertas, Andrejus Bolkonskis ir Pjeras Bezuchovas, Levinas, tėvas Sergijus, dėdė Jeroška ir Karatajevas – visos šitos ir dar daugelis kitų figūrų yra nulietos iš gyvos Tolstojaus medžiagos. Tai yra tas pats Tolstojus, išsineriąs įvairiuose pavidaluose, įvairiose aplinkybėse ir socialiniuose sluoksniuose.

Sakoma, Byronas sukūręs vieną vienintelį charakterį, – tiesa, galingą, titanišką, – pasireiškiantį jo įvairiuose veikaluose – savo

paties charakterį. Dideliame sode Byronas prisodino vieno ir to paties vaisiaus medelių. O Tolstojus iš savo asmenės medžiagos sukūrė įvairiausius charakterius, savo tarpe kartais net mažai tegiminingus, atstovaujančius tą patį kūrėją. Viena, kaip minėta, Tolstojus pergyveno keletą skaudžių pasaulėžiūros krizių – tai ir atsiliepė jo personažų charakteriuose. O antra, paties Tolstojaus realusai gyvenimas buvo itin įvairus ir turtingas, – jo paskirų momentų medžiagos pakako monumentaliom figūrom nulieti. Tam pačiam kamienui Tolstojus įskiepijo įvairiausias vaismedžių atmainas, išaugo įvairiausi vaisiai. Visą Tolstojaus personažų įvairenybę jungia vienas ir tas pats kamienas – Tostojus.

Baisiai didelis tasai medis – tokia daugybė skirtingų vaisių: visas sodas iš vieno kelmo!

7

Tolstojaus *įvairenybės vieningumas* turi dar ir antrą, slaptesnę, pasakytume, mažąją prielaidą. Jo kūryboje nėra gerų ir blogų, nėra teigiamų ir neigiamų personažų. Jo kūryboje tėra gyvi žmonės. Nenuostabu, kad buvo žmonių, kurie tikino, kad Tolstojaus kūryboje ir tipų nėra. Tipas – tai jau tam tikras apibendrinimas, sudarytas iš rinktinių bruožų, todėl jau ir kiek atitrūkęs nuo šiokiadienės eilinės buities. O Tolstojaus personažai esą per daug gyvi, per daug individualūs, kad jie galėtų būti tipai. Tolstojus greičiau *kuria* patį gyvenimą, negu jį vaizduoja. Kuria jis jį iš savęs, tarytum būtų jisai kažkoks neišsemiamas kalnų šaltinis, iš kurio gyvenimas trykštų ir tekėtų kalnų upelio šaunumu, atokaičiuose ribuliuodamas, uolų sąsmaugose staugdamas, žaliąją prievelę apvaisindamas.

Ne Tolstojaus personažai vargsta ir rūstauja, džiaugias ir kenčia – jis *pats* linksminasi ir verkia. Tolstojus ištisai susilieja su savo personažais, su kiekvienu paskirai, su visais draugėj. Su jais drauge ir klysta, ir teisybės ieško. Nėra vienos teisybės, kurią atstovautų ir skelbtų jo kuriamieji žmonės. Jo personažų minių minios skelbia pasauliui: nėra šioje žemėje vienos žmogiš-

kos teisybės. Žmogiškųjų teisybių yra tiek, kiek yra ir žmonių, ieškančių ir klystančių, kenkiančių ir kovojančių, mylinčių ir prakeikiančių... Kiekvienas jų gyvena savąja teisybe, išplaukiančia iš jo dvasios gelmių, išaugusia realiose buities aplinkybėse, kuriose personažas atsiduria. Kiekvieno jų teisybė – žemiška, žmogiška, šiokiadieniška, – tokia, kokią Gorkio pasakėčios kiaulės suryja, nuo kurios tiesos šunim nieko nebelieka. Jų teisybė reliatyvi, kaip ir žmogaus vertybė pasaulyje. Ir vis dėlto toji teisybė tokia gaji ir opi, tokia tarytum gyvo kraujo pilna! Todėl tad Tolstojaus personažai tokie įtikinami, tokie trykštą viduje šilima. Galima smerkti jų gyvenimo tikslus, galima piktintis jų gyvenimo būdu, galima neapkęsti priemonių, kuriomis jie tikslo siekia, galima pagaliau prakeikti jų polėkių menkystą, bet vis dėlto skaitant Tolstojaus veikalą negalima drauge su jais nesidžiaugti ir neliūdėti, – negalima nepergyventi jų teisybės raidos.

Personažų vidujė teisybė ir yra Tolstojaus didžiausias kaip menininko nuopelnas. Tolstojus su kaupu patenkina aukščiausius reikalavimus meno veikalam, kuriuos kelti pasaulis išmoko nuo pat Homero laikų.

Žinoma, ir Tolstojaus personažai negyvena kas sau paskirai. Ir jie tarpusavy santykiauja, sueina į kivirčus, kits kitam priešgyniauja ar padeda. O iš jų tarpusavių santykių, virš jų veiksmų ir jausmų dvelkia kažkuri kita aukštesnės prigimties teisybė. Dvelkia aukštesnė teisybė lyg išvada iš paprastųjų gyvenimiškų prielaidų, – dvelkia lyrinės emocijos, pagaunančios ir svaiginančios skaitytoją. Čia tampa apčiuopiamas *epiko* Tolstojaus *lyriškasai* kūrybos *metodas*.

Lyrikas duoda tiktai veiksnius, sužadinančius emocijas, verčiančius drauge su poetu pergyventi jo meilę ir neapykantą tokiem objektam, dėl kurių skaitytojui šiaip būtų nei šilta, nei šalta. Lygiai taip pat elgias ir Tolstojus su savo skelbiama teisybe: nori nenori ją vis tiek turi pergyventi.

8

– Ne, aš ne literatas, – kartą pareiškė Tolstojus. – Turgenevas – literatas, Puškinas taip pat toks buvo, Gončiarovas dar labiau literatas negu Turgenevas; Lermontovas ir aš – ne literatai...

Tolstojus įsakmiai pabrėžia, kad jis grynai literatūrinių tikslų nesiekęs, nors per visą gyvenimą kūrė didelius literatūros veikalus, – visi kiti jo darbai buvo faktinai tiktai medžiagos bei patyrimo rinkimas dailiajai kūrybai. Tolstojui teisybė rūpėjusi, ne literatūra...

Nekrasovas, sukaupdamas vyravusią rusų XIX amžiaus antroje pusėje literatūros nuotaiką, pamokslininkavo:

– Gali poetas ir nebūti, bet būt pilietis privalai...

Tolstojus *stengėsi* poetas nebūti. Jisai drauge su kitais rusų rašytojais, savo laikininkais, būtų galėjęs įsirašyti savo vėliavon pranašingąjį Aleksandro Bloko posmą, sukurtą dar toli prieš Didžiąją Revoliuciją:

На непроглядный ужас жизни
Открой скорей, открой глаза, –
Пока великая гроза
Не все смела в твоей отчизне!..

Užas žizni, gyvenimo siaubas, išaugęs iš Rusijos amžinosios socialinės neteisybės, kurią taip opiai atjautė rusų rašytojai, ir vertė juos ieškoti kitokios teisybės, pasakytume, supilietino poetus. Tolstojus gyvenimo siaubą atjautė visų jautriausiai, nes jis visų labiausiai gyvenimą mylėjo.

Beieškodamas savo teisybės, Tolstojus visą gyvenimą blaškėsi į priešingas puses, o daugiausia *rausėsi* savo *asmeniuose patyrimuose*, kaip tai buvo itin *būdinga rusų tautos žmogui* XIX amžiuje. Blaškėsi Tolstojus iš vienos priešingybės į kitą, iš kaimo į miestą ir atgal, iš didiko į mužiką, iš rašytojo į pamokslininką, iš bonvivano į asketą... ir visur visuomet liko vienas ir tas pat. Kai dirvą arė ir šieną pjovė – niekuomet jis nebuvo tikras mužikas, kai sostinėse ar užsienio brangiuosiuose kurortuose didikų

salonuose tviskėjo – niekuomet nebuvo tikras aristokratas, kai pradžios mokykloje vaikam abėcėlę dėstė – nebuvo tikras liaudies mokytojas. Taip ir toliau. Tikėjo jisai, kad tai yra tiesa, tuo tarpu kai tai buvo – baugu net sakyti! – puiki teisybinga vaidyba ištisai pagal Stanislavskio sistemą, – su pergyvenimais, su tikrais susijaudinimais, su tikru, tariant, persikūnijimu, su dekoracijų ir kostiumų kaitaliojimu, net atsižiūrint publikos nuotaikos. Žinoma, daugiausia tai buvo nesąmoninga vaidyba, Tolstojus buvo tikras, kad jis nevaidina, o gyvena, bet ir sąmoningosios vaidybos pradžiodalos nemaža svėrė. Tolstojus ne kartą save viešai plaka už tai, kad jis žmonėm norėjo atrodyti geresnis, tauresnis. Tėvas Sergijus, gal pats artimiausias personažas autoriui, atveria tolstojiškos vaidybos paslaptį. Tolstojus pasakoja apie tėvą Sergijų:

– Jis bodėjosi lankytojais, pavargdavo nuo jų, bet sielos gilumoje džiaugėsi jais, džiaugėsi tais garbinimais, kuriais jį apsupo...

Kai kartą Tolstojus alkanai senei, buvusiai prostitutei, davė rublį, pergyveno visai ne filantropiškus jausmus. Pasakoja jis:

– Atsimenu, labai džiaugiausi, kad *kiti matė* tai...

Tolstojus ir literatūroje buvo didis artistas. Suvaidina vaidmenį, menišką priemonę žiūrovui paverčia realėjančia teisybe, – tokia teisybe, kuri pasidaro brangesnė už realybę, dėl kurios, tariant Puškino žodžiais, ašaros savaime trykšta –

Над вымыслом слезами обольюсь!

Suvaidina Tolstojaus vaidmenį, pravirkdo žiūrovą, o pats tuo tarpu jau kitą vaizdą brendina.

9

Du geniju, o ypač pasireiškusius skirtingose kūrybos srityse, žinoma, lyginti negalima. Genijai tuo ir išsiskiria, kad nėra su kuo jų palyginti. Tačiau dviejų genialių kūrėjų kūrybos metodų sugretinimas kartais duoda netikėtai įdomių vaisių, ypač tuomet, kai jie yra vienos tautos sūnūs. Tolstojaus ir Stanislavskio

sugretinimas, nė vienam jų neįžeidžiamas, daug pasako apie *rusiškosios* kūrybos psichologinius pagrindus.

Stanislavskis mokė, kad aktorius, ieškodamas kuriamajam vaizdui kompozicinių elementų ar, kaip jis sakydavo, spalvų, pirmoje eilėje turi remtis savo paties patyrimu, kas kartą jį vis labiau išplėsdamas. Tolstojus visą gyvenimą taip ir tedarė, žinoma, Stanislavskio sistemos nežinodamas, nes ji dar nebuvo pradėta kurti, kai Tolstojus ėmėsi ją gyvendinti. Tariant L. Voitolovskio žodžiais:

> ... Jo herojai visi išaugo jo nuosavios širdies kovoje ir rūpesčiuose, ir nėra nė vieno žodžio, jų pasakyto, nė vienos svajonės, nė vienos aistros, kurių bendrininku nebūtų buvęs patsai Tolstojus. Kas nori kalbėti apie Tolstoją, tas turi kalbėti apie jo herojus; ir kas atspės jo herojus, tas atspės ir Tolstoją...

Stanislavskis nieko gyvenime taip neapkentė kaip štampų. Štampas esąs:

– Gatava jausmam ir sceniškom interpretacijom reikšti forma – visiem vaidmenim ir visom meno kryptim...

Stanislavskis nepakenčia to, kas jau kito anksčiau buvo scenoje pavartota. Kiekvienas aktorius kiekvienam vaidmeniui būtinai turi surasti *savas* reiškimo priemones, jam *vienam* būdingas, kitaip – nebūsią teisybės. Tolstojus daug anksčiau už Stanislavskį rašė lygiai tą pat.

„Literaturnaja gazeta" 1940 m. lapkričio 17 d. numery skelbia Tolstojaus juodraštines nuotrupas, neįėjusias į veikalą „Kas tai yra menas?". Jose pasakyta:

> Kad meno veikalas būtų apkrečiamas, tai yra kad kituose sukeltų jausmą, reikia, kad jis būtų tikslus jausmo reiškimas, nes tiktai tikslus jausmo reiškimas sukelia jausmą. Tiktai jeigu žmogus juokiasi tikrai taip, kaip žmonės juokiasi tikrovėje, ir verkia tikrai taip, kaip iš tikrųjų verkiama, pasidarys linksma ir liūdna tiem, kurie išgirs ir pamatys juoką ir verksmą. Kad būtų galima surasti tokią jausmo išraišką (o kiekvieno jausmo išraiška yra tiktai viena), yra tiktai viena priemonė: menininkas turi tą jausmą sukelti savyje, patirti jį ir reikšti tai, ką jaučia. Tad kad meno veikalas būtų apkrečiamas, menininkas turi jausti tai, ką jis nori perduoti... Menininkas privalo mokėti surasti tą vienintelę išraišką, kuri esti kiekvienam jausmui. Kad jis

galėtų tą išraišką rasti, jis turi jausti tai, ką išreiškia. Tiktai šia sąlyga meno veikalas yra apkrečiamas ir *todėl yra menas*...

Ši tikrai stanislavskiška Tolstojaus pastaba paaiškina ir jo literatiškumo paslaptį.

Rašytojas, kuris milžiniškus veikalus po keletą kartų perrašinėdavo betaisydamas, bešlifuodamas, architektoniškai bedailindamas, – rašytojas, kuris taip atkakliai ieškojo vienintelės teisingos pergyvento jausmo reiškimo formos, kuris taip nesukalbamai spyrės draugam kritikam dėl savo veikalų kalbos, vienintelės rusų literatūroje, nevengiančios net netaisyklingumų, pavojingai sunkėjančios stačiai išsišokančiu nedailumu, – Tolstojus atvirai sakėsi mėgstąs „tai, kas vadinasi netaisyklingumu ir kas sudaro charakteringumą", – rašytojas meisteris, kūręs pavyzdinius veikalus, skelbia nesąs literatas, neturįs literatūrinių tikslų!

10

Tolstojus, pats nuoširdžiausias visų rusų prozininkų tarpe, taip aistriai besiilgėjęs tiesos, sakosi nebuvęs literatas, o mes – nelabai linkę juo patikėti. Tai ką, ar įtariame, kad jis tyčia netiesą skelbė? Ne, Tolstojaus negalima įtarinėti. Bet vis dėlto tenka pastebėti, kad jo gyvenime ir kūryboje būta iš pažiūros gana sunkiai suderinamų dalykų.

Štai ne kas kitas, pats Leninas rašė:

Tolstojus su įsidėmėtina jėga mokėjo perduoti nuotaiką plačiųjų masių, dabartinės tvarkos slegiamų, apibrėžti jų padėtį, išreikšti jų gaivalinį protesto ir pasipiktinimo jausmą. Priklausydamas pagrindiniais bruožais 1861–1904 metų gadynei, Tolstojus nuostabiai reljefiškai įkūnijo savo veikaluose – ir kaip menininkas, ir kaip galvotojas, ir kaip pamokslininkas – visos pirmos rusų revoliucijos istorinio savaimingumo bruožus, jos jėgą ir jos silpnybę.

Tolstojus – rusų revoliucijos veidrodis, – taip pat yra pasakęs Leninas, kuris, pripažindamas Tolstojų rusų revoliucijos vaizduotoju, tučtuojau pastebi: – Didžio menininko vardo priešpastatymas revoliucijai, kurios jis *tikrai* nesuprato ir nuo kurios jis *aiškiai* atsitraukė, pirmuoju požiūriu gali pasirodyti keistas ir dirbtinis...

Vadinasi, Tolstojus, revoliucijos vaizduotojas, jos ir nesuprato, jos ir šalinosi! Tikrenybėje taip ir buvo: Tolstojus peikė ne tiktai valdžią, konservatorius, liberalus, – peikė jis ir revoliucijos kėlėjus, – ir dar kaip peikė.

Kitą kartą Tolstojus rašė:

> Švietimas ir auklėjimas yra dvi skirtingi sąvoki; švietimas – laisvas, todėl tad teisėtas ir teisingas; auklėjimas – prievartingas ir todėl neteisėtas ir neteisingas, negali būti pateisintas proto ir todėl negali būti pedagogikos dalykas.

Taip jisai rašė, o pats steigė mokyklą ir joje ne tiktai švietė, bet ir mokė, auklėti stengėsi. Mokyti ir auklėti – labiausiai jam ir rūpėjo per visą gyvenimą. Jo protu, auklėjimas esą negalima pateisinti, todėl jis ir nepriimtinas, – auklėjimas čia saikuojamas protu, – o pats niekuomet nesiliovė tikėjęs tokiais dalykais, kurie nesiderina su proto saiku.

Aistriai skelbė savo mylimą tezę: nesipriešink piktui, o pats per visą gyvenimą, negailėdamas jėgų, su piktybe rungėsi, nuolat ir nuolat ne tik jai pasipriešindamas, bet ir kibdamas į ją. Kiek jis straipsnių ir knygų prirašė, maigydamas piktą, o kitiems sakė: nesipriešink...

Nesigailėjo Tolstojus jėgų ir priemonių savo doktrinai („tolstovstvo") skelbti, o pats jos išpažintojų gerokai nemėgo, – ir raštuose juos papeikdavo, ir gyvu žodžiu, kaip liudija Ivanas Buninas, nelabai juos tepagerbdavo.

Skelbė asketizmą, susiprastinimą, senųjų sentimentalistų keliu bėgo į gamtą, peikdamas kultūrą, ir vis dėlto kultūros dovanų negalėjo atsisakyti, be civilizacijos gėrybių neįstengė išsiversti. Kankinosi, graužėsi nuo žmonių bėgdamas, – ir labai jam būdavo miela, kai jo žygį žmonės stebėdavo ir pagirdavo. Šaukė į savęs atsisakymą, nuolaidumą, o jo paties savimyla, visuomet buvusi opi, niekuomet neužgeso...

Panašią tolstojiškų disharmoniškumų eilę būtų galima tęsti labai toli. Kaipgi taip: Tolstojus, tiesos fanatiškas mylėtojas, viena sako, kita daro? Kaip tai suprasti? Ko verta jo tiesa, ko vertas jis pats?

Prisimena kito įžymaus ruso, Fiodoro Sologubo, eilėraštis. Jis tenai, tiesa, vartoja senobines religines sąvokas, bet jos jam yra tiktai poetinio stiliaus simbolinės priemonės. Kalba jis ten apie labai žemiškus dalykus. Esą kai jis, poetas, numirsiąs, keliausiąs stačiai į paradizą. Šventas Petras su raktais savo jį pasitiksiąs, paklausiąs „ką tu padarei?" – ir lauk nevarysiąs. Poetas Petrui pasakysiąs:

Скажу: слагал романы и стихи
И утешал, но и вводил в соблазны,
И вообше мои грехи,
Апостол Петр, многообразны.

Но я – поэт. И улыбнется он,
И разорвет грехов рукописанье.
И смело в рай войду прощен
Внимать святое ликованье.

Ateivio nusižengimai dideli ir įvairūs. Bet jis – poetas. Senis Petras, tai sužinojęs, pralinksmėsiąs, panaikinsiąs nuodėmių sąrašą, plačiai atversiąs duris į palaimą.

O Tolstojus – didis, labai didis poetas. Dėl jo vardo linksmai nusiteiktų tūkstantis senių Petrų su raktais savo, jeigu jų tiek kur nors susirinktų.

11

Tolstojaus veikalas apie meną savo laikais sugriaudino tūkstančius širdžių, jį garbinusių. Šit jaunas studentas, Romain Rolland'as, rašo Tolstojui laišką, kryžkelėje nusiminęs klausdamas:

– Kas man daryti, jei man muzika kartais net reikalingesnė už duoną kasdieninę? Kas daryti, jei aš visa širdimi tikiu, kad menas gali į tūkstančius žmonių kalbėti, tūkstančius nuliūdusių širdžių paguosti, tūkstančiam gyvybę grąžinti, tūkstančius išmokyti mylėti?

Tolstojus, tuomet jau buvęs Europos garsenybė, rašo 38-nių puslapių laišką nežinomam nepažįstamam jaunuoliui:

– Brangus broli, aš gavau Tamstos laišką, jis giliai mano širdį sujaudino. Aš jį skaičiau su ašaromis akyse...

Tolstojus aiškinasi prieš nežinomą studentą, lyg už nuodėmes besigailėdamas. Esą jis, Tolstojus, meno kaip tokio neprakeikiąs, jo visai neneigiąs, jis tiktai negalįs pateisinti to melo, tos neteisybės, kuri randas mene. Negalįs jisai pateisinti ir tų menininkų, kurie meno vardu sėja neapykantą ir pigius smaguriavimus. Jo nuomone, *toks* menas teturįs vertės, kuris žmonėm gėrybės ir meilės neša, kuris žmones jungia. Tikru menininku esą tiktai tą galima laikyti, kuris pasiaukojimu pasiekia savo įsitikinimų. Ne *meno* meilė, bet *žmonijos meilė* esanti kiekvieno tikro pašaukimo pagrindinė sąlyga. Tiktai *žmonijos meile gyvenąs* menininkas gali tikėti iš savo meno vertybių sukursiąs, savo buvimą žemėje pateisinsiąs...

Tai šit kodėl Tolstojus kratėsi literato vardo! Ne literatūrą jisai mylėjo, bet žmoniją. Tiesa ir meilė, meilė ir tiesa – tegali įprasminti bei pateisinti ir rašytojo kūrybą.

O kas yra toji menininko tiesa, aiškiai Tolstojus ir nepasako. Kartais atrodo, štai ims ir tuojau pasakys, bet niekuomet nepabaigia. Tuoj ima šnekėti apie meno prasmę, uždavinius ir pareigas, o kas toji tiesa – nežinia. Kartais vos vos pravertomis lūpomis pakužda apie meno tiesos esmę, tik naudos iš to maža: jis pats meną kuria kitaip, negu kitiem pataria. Užtat antrasai didysis rusas – karštos tiesos mylėtojas – Stanislavskis meno tiesos reikalą apibrėžia aiškiai ir konkrečiai:

– *Teisybė mene – yra tai, kuo tiki menininkas.*

Tai yra tas pat, ką vokiečiai vadina: *die grosse Wahrheit der künstlerischen Lüge.*

Menininkas privalo tikėti kuriamojo vaizdo teisybe, realumu, nors tasai vaizdas būtų pats fantastiškiausias. Jis privalo jį savo kančiomis išugdyti, savo ašaromis pagirdyti. Kitaip – jo vaizdai bus netikri, nepagrįsti, negyvi, neteisybiški, ir jis pats bus amatininkas, ne kūrėjas.

Tolstojui savo kuriamųjų vaizdų teisybe tikėti nė nereikėjo, – jie gi buvo jo dvasios organinė dalis. Todėl tad ir kiekvienas jo personažas, gyvendamas savo teisybe, drauge yra ir aukščiausioji *meno* teisybė, tokia, dėl kurios taip sielojosi Stanislavskis.

O meilė žmonėm – tai buvo ne tiktai Tolstojaus kaip menininko specialybė – tai buvo jo duona kasdieninė. Tolstojaus prigimtis dar platesnė. Žinia, jis buvo gyvas ne tiktai meile žmonėm, bet ir visam pasauliui. Jis negalėjo sutilpti jokios visuomenės santvarkos, jokių valstybinių normų rėmuose. Jis buvo anarchistas iš pertekliaus. Jis buvo visur ir su visais – ir su niekuo ištisai negalėjo sutapti, – nei su didikais, nei su mužikais, nei su valdžia, nei su revoliucionieriais, nei su dievotaisiais, nei su bedieviais, nei su krikščionimis, nei su pagonimis, nei su herojais, nei su miniomis, nei su žmonėmis, nei su gamta... Visa tai jis savo dvasia aprėpė, ir viso to jam paskirai buvo per maža. Vienoda meile ir tuo pačiu meistringumu jis vaizdavo mirtį – ji jam itin rūpėjo, daugybę jos vaizdų ir formų jisai sukūrė – vaizdavo mirtį žmogaus ir gyvulio, medžio ir žolės. Tolstojus, tariant Feto žodžiais:

Хватает на лету и закрепляет вдруг
И темный бред души, и трав неясный запах.

Visas pasaulis buvo jame, visatos reiškiniai organiškai ir prasmingai susiję. Tolstojus, tasai visame pasaulyje išgarsintas realistas ir epikas, gyvena nelyginant senųjų laikų romantikas, visatą jausdamas ir priimdamas kaip organinį vienetą, vienodai gyvą neaprėpiamuose pločiuose ir rasos lašeliuose. Visai kaip Baltrušaičio senatvės nuostabioje lyrikoje:

Nusilenk, praeivi, žolytei prie tako,
Jei girdi, kaip smilga, iš molio išdygus,
Tavo kurčiai širdžiai tyliai tyliai sako,
Kad tu ir jos stiebas – amžių saikui lygūs.

Kaip sumanė žemės tėvas visagalis,
Jos ir tavo gyvis, jos ir tavo būklė –
Dvi tolygios mįslės, dvi sujungtos dalys
Pelenų ir žiedo viename stebukle...

12

Seniai visi žino: Tolstojaus veikaluose atsispindėjo visas rusų tautos gyvenimo šimtmetis. Ir vis dėlto Tolstojus nebuvo buities vaizduotojas. „Karo ir taikos" personažus nuo „Anos Kareninos" personažų skiria laiko atžvilgiu dvi kartos, o tuo tarpu abiejų romanų žmonės vienodai jaučia ir galvoja, – jokio skirtumo čionai nėra. Idealusai Tolstojaus tautos atstovas, Karatajevas, – ne be prasmės gi jis Platono vardą nešioja! – gyvena kažkokiu nežemišku gyvenimu. Jo pagrindinis pažymys – apvalumas. Apvalus jisai fizine ir dvasine prasme. Dėdė Jeroška taip pat ne tipingas buvusios rusų imperijos prasčiokas, – kazokas ar mužikas. Ir jis daugiau panašus į kažkokį ne šio pasaulio pilietį, trumpam laikui įgijusį žmogišką pavidalą. Ir Jeroška, ir Karatajevas daugiau primena tąsias žmogystas, kurias Turgenevas poetizavo „Medžiotojo užrašuose". Poetizuoja savo personažus ir Tolstojus, – ir dar kaip poetizuoja!

Poetizuoja jisai specifinėmis, epinėmis, pasakytume, homeriškomis premonėmis.

Kritikai jau seniai pastebėjo, kad Tolstojus savo personažų niekuomet neapibrėžia iš vidaus. Jis tarytum visai nesirūpintų žmogaus viduju gyvenimu. Jis tiktai meistriškai vaizduoja personažų laukuję pusę. Judesius, mostus, povyzą visumoj ir detalėse piešia Tolstojus su didele meile ir skoniu. Piešia fizinį žmogų. Duoda, žinoma, ne visas detales. Parenka pačias būdingiausias, atstojančias visumą, plačiausiai pritaikydamas dėsnį: *pars pro toto*. Ir visuomet Tolstojaus paduodamos fizinės detalės yra susijusios su dvasiniais savumais arba dvasios procesais. Duoda jisai, tariant, dvasios procesų laukujus požymius, kurie savaime skaitytojuje sužadina emocijas, kurias autorius ir norėjo sukelti. Šiuo būdu Tolstojus savo kūrybos *lyrinį pagrindą* ir *įvelka į epinę formą*. Šis metodas taip pat tampriai susijęs ir su meniškosios teisybės reikalu, – tai patvirtina ir Stanislavskis, – ir jis lygiai tokių pat išvadų priėjo savo veiklos raidoje. Jis mokė, kad aktorius, kurdamas vaizduojamo personažo teisybę, galįs eiti iš

laukujės pusės į viduję, iš reikšlaus mosto į atitinkamą jausmą; reikia esą tiktai plastinės vaizduotės surastieji mostai pateisinti – įkvėpti vidujį jausmą. Taip ir Tolstojus, eidamas iš laukujės formos, kūrė didelį turinį, – jaudinančias, autobiografines, pasakytume, lyrines pradžiodalas apvilkdamas plastinės, skulptūrinės epikos drabužiais. Kartais tie drabužiai Tolstojaus personažam lyg ir per sunkūs atrodo, – išsiveržti iš jų norėtų, išsivaduoti.

Neramus, gyvenimo eiga nepatenkintas buvo Tolstojus. Neramūs ir jo personažai. Ne tik netelpa jie savo pavidale, jie stengiasi lyg iš savęs išsinerti, – tapti geresniais, tauresniais, – kad jų buitis būtų prasmingesnė ir mirtis – ne tokia liūdna.

Personažų veržlumas į gėrį, į tobulybę pagrindžia Tolstojaus veikalų žavingumą. Tai ir yra toji didžioji teisybė, lyg neregimai skrajojanti ties pavienių žmonių tiesom, ties kasdiene menkysta.

Tolstojus viso savo ilgo gyvenimo nepagailėjo benešdamas teisybę Gorkio pasakėčios šunim. Argi kaltas Tolstojus, kad jo motina žemė taip gausiai buvo nustatyta kiaulidėmis?

Liko tiesos šunes, alkani ir baisiai pikti. Liko berniuko neštas dubenis, su kuriuo kiaulės neturėjo ką veikti. Liko Tolstojaus veikalų grožis.

Minint Tolstojaus sukaktuvių proga jo veikalų grožį, sunku išsivaduoti iš Tolstojaus bičiulio Afanasijaus Feto išminties:

Только песне нужна красота,
Красоте же и песен не надо.

M. GORKIS IR LIETUVIŲ LITERATŪRA

Atsiminimų pluoštelis

Dar prieš pirmąjį imperialistinį karą vienas iš kraštutinių rusų nacionalistų tūlas Boris Abramovič viešai pritaikė teoriją, pagal kurią mažosios tautos tėra tiktai trąša didžiųjų tautų kultūrai patręšti. Šitokia Boriso Abramovičiaus pažiūra smarkiai piktinosi geresnieji tautos sūnūs, pažangieji sluoksniai. Besipiktinančių tarpe vienas pirmųjų buvo ir Aleksej Maksimovič Gorkij.

Protestuodamas prieš šitokį santykiavimą su mažosiomis tautomis, Aleksejus Maksimovičius ryžosi ano meto carinės Rusijos sąlygose mažųjų tautų gyvenimo reikalą iškelti visoje platumoje, – tauriai ir garbingai. Siekdamas to tikslo, jisai iš anksto, tariant, *a priori*, pripažino mažųjų tautų kultūrinės kūrybos savarankišką vertybę ir rūpinosi su ja supažindinti plačiosios rusų visuomenės sluoksnius.

Gorkio vadovybėje buvo susiorganizavusi turininga ir turtinga knygų leidykla „Parus", kurią administravo jaunas ir energingas Aleksejaus Maksimovičiaus bičiulis Tichonovas. „Paruso" leidykla ir ėmė leisti Rusijos imperijos sienose gyvenusių tautų literatūros kultūringus rinkinius. Rinkiniai buvo paruošiami kruopščiai, rimtai, sąžiningai. Paprastai tie rinkiniai turėjo du vedamuoju straipsniu. Vienas jų apimdavo tautos istorinį likimą ir tuometinio gyvenimo laukujes sąlygas. Antras straipsnis plačiai nušviesdavo tos tautos literatūros raidą.

Sumanymas buvo platus ir rimtas. Iš tokio rinkinio tikrai buvo galima pažinti tautos literatūrinę kūrybą, tautos dvasios pajėgumą. Rinkinių tiražas buvo didelis, Gorkio vadovaujama organizacija veikiai rinkinį išplatindavo. Skaitytojai bežiūrint išgraibstė pasirodžiusius armėnų ir latvių literatūros rinkinius... Mūsų literatūros rinkiniui kiek kebliau išėjo.

Likimas taip susidėjo, kad lietuvių literatūros rinkinio paruošimo reikalu pasitarti teko vykti pas Gorkį kartu su dviem draugais ir šių atsiminimų autoriui.

Prisimenu, kaip virpėdami visi trys ėjome pas Aleksejų Maksimovičių. Užkopę berods į ketvirtą aukštą, ilgai delsėme, kol pasiryžome pamygti skambaliuką. Mano draugams buvo geriau, – jie bent barzdas turėjo užsiauginę, rimtesni atrodė, o mano reikalai buvo visai prasti. Buvau visai žalias universiteto pirmo kurso studentas, tebedėvįs Girių instituto uniformą.

Nesveikavo kiek tą vakarą Aleksejus Maksimovičius, sėdėjo pledu kojas apsivyniojęs. Toks paprastas, nuoširdus, mielas. Tik tos akys jo kažin kokios tokios, – nėra kur nuo jų pasislėpti. Pažvelgia – ir toks jausmas apima, tarytum jis mato tave visą per drabužį, švarką ir marškinius, – mato tavo kaulus ir širdį.

Nebeatmenu, kaip tai atsitiko, ar iš susijaudinimo, ar koks kitas nelabasis pasipainiojo, tiktai vienas iš mūsų trijų, – ne tas, į kurį tai būtų panašu, – staiga ėmė kalbėti. Ir dar kaip kalbėti! Kaip gramofonas, kaip papūga... Baisiai ilgai ir baisiai nuobodžiai jisai kalbėjo. Kiti du bando plepančiam mirksėti, bando kojos nuospaudą primygti, bando už skverno timptelėti, bet kur tau! Toks jau jam užėjo pasiutęs reikalas liežuviu mataruoti – ir nieko nepadarysi. Pradžioje Aleksejus Maksimovičius bandė klausyti. Juo toliau – juo raukšlių jo kaktoje daugiau atsirado, šnervės išsiplėtė, tarytum jam oro ėmė trūkti... Tylintieji plepalio kolegos virpa – pražuvo visas reikalas: Gorkis supyks ir išvys lauk!

Ne, Gorkis nesupyko. Kantraus būta. Tik sunkiai atsiduso, kai vienas iš mūsų trijų nutarė esąs visą savo išdėjęs...

Pradėjo Gorkis kalbėti. Tarytum pamokydamas, kaip reikia reikalai svarstyti, kalbėjo labai konkrečiai, labai aiškiai. Jo

samprotavimai bei sprendimai buvo nuosakūs, įtikinami, jaudiną, – jiem prieštarauti niekas iš mūsų nė noro nebeturėjo. Kalbėjo kaip prityręs mokytojas, kaip viskam pasaulyje kainą žinąs išminčius.

Tai buvo prieš 25-erius metus. Daug kas atminty sudūlėjo. Nebūčiau tikras, kad Gorkio tartuosius sakinius pakartosiu taip, kaip jie buvo pasakyti. Teisingiau bus kalbėti apie įspūdžius, kuriuos Gorkio žodžiai mumyse sukėlė.

Kalbėjo jis daug apie rusų tautą ir kultūrą. Esą išvaikščiojęs jis visą Rusiją skersai ir išilgai, pažįstąs visus rusų visuomenės sluoksnius, turįs teisės kalbėti ir spręsti, ir žinąs ką sakąs.

Jo sprendimai buvo tokie, kad mes pasijutome esą daug daugiau verti, negu iki šiol apie save manėme, – o mes buvome jauni ir iki šiol apie save buvome ne blogiausios nuomonės... Tačiau Gorkio kalbos įtakoje atsiradęs vertybės pajutimas buvo visai kitokios rūšies. Toji vertybė turėjo būti pateisinta naujais kūrybos žygiais.

Plačiai kalbėjo Gorkis ir apie buvusios rusų caro imperijos tautų būsimą gyvenimo, ir santykiavimo formą. Ryškiai ir darniai apibrėžė jis tą būsimą gyvenimą, kada kiekviena tauta, didelė ar maža, galės laisvai plėtotis, galės savo kultūrą kurti, anaiptol nebūdama trąša kuriai kitai didesnei tautai.

Mes, mažos tautos atstovai, nors ir niekieno nerinkti, akivaizdžiai pajutome, kad mūsų kelias – tas, kurį skina Gorkis, – kad mes turime pagal mūsų jėgas padėti jo užmojams ir kad su kadetinėmis borisų abramovičių balalaikomis nėra ko mums nė prasidėti.

Pereidamas į konkretų pasikalbėjimo reikalą, lietuvių literatūros rinkinį, Gorkis patenkintas šyptelėjo. Esą toks rinkinys lietuviams bus daug lengviau paruošti negu kitoms tautoms.

– Jūs gi turite Baltrušaitį, – sakė Gorkis.

Anais laikais Baltrušaitis rusų literatūros sluoksniuose turėjo gerą vardą, buvo laikomas vienu pačių geriausių poetų ir

vertėjų. Gorkis ir mums pavedė kalbėtis su Baltrušaičiu, ir pats ketino paimti jį į nagą. Tikrai, dar mes nesuskubome su Baltrušaičiu susisiekti, kaip jį Gorkis jau buvo suradęs ir susitaręs su juo dėl rinkinio redagavimo. Gorkis itin pabrėžė, kad rinkinys būtų paruoštas rimtai ir rūpestingai.

Sumanymas buvo geras ir pradžia labai džiuginanti. Tik sumanymo vykdymas pasidarė sudėtingesnis.

Leidinio planą buvome sudarę mes trys: Šilingas, Šeinius ir aš. Jį priėmė Gorkis ir Baltrušaitis. Planui vykdyti aš buvau pasiųstas Maskvon, Baltrušaičiui į pagalbą.

Su dainomis ir eilėraščiais buvo papraščiau. Verčiau į rusų kalbą pažodžiui, grafiškai pažymėdamas metrą, o rusų eilėraščio meisteris padarydavo skambų eilėraštį. Į tokį vertimo darbą buvo įtraukti Briusovas, Balmontas, Viačeslavas Ivanovas, Berchovskis, Blokas, Sologubas...

Kai kurie jų (Balmont, Ivanov) net lietuvišku tekstu betarpiai naudojosi. Sakysim, Ivanovas buvo meistriškai išvertęs žymią Donelaičio poemos dalį. Prozos veikalai teko daugiausiai man versti. Vertimus redagavo Baltrušaitis. Deja, jo redakcijoje nė pusės mano vertimo nebelikdavo, – ne toks paprastas reikalas versti į rusų kalbą!

Būdavo, paruošiame pluoštą vertimų – ir vežu juos į Leningradą įduoti Tichonovui. Iš Tichonovo tuojau pareikalaudavo Gorkis, – uoliai sekė mūsų darbą. Ne viską vienodai priimdavo. Sakysime, paskaitęs Vydūno veikalus (buvo išvertę „Angą" ir „Ne sau žmones") nieko nepasakė, net nešyptelėjo. Užtat labai daug kalbėjo apie mūs dainas, apie Krėvės „Skerdžių" ir dar vieną jo apysaką, kurią jis buvo parašęs specialiai šiam rinkiniui (pavadinimo nebeatmenu), kurios originalas ir vertimas kažkur dingo revoliucijos metu (Krėvė jos nuorašo neturi, lietuviškai liko nespausdinta). Iš Gorkio lūpų apie dainas ir Krėvę prisiklausiau tiek gerų žodžių, kad net atpasakoti jie būtų sunku.

Literatūrinė rinkinio dalis šiaip taip riedėjo į galą. Rinkinys už straipsnių užkliuvo.

Istorinį visuomeninį įvadą turėjo rašyti St. Matulaitis. Parašyti sutiko, bet straipsnio iš jo sulaukti nebuvo galima. Net į laiškus bei raginimus ėmė nebeatsakinėti. O su literatūros apžvalginiu straipsniu išėjo dar blogiau.

Nuvežu kartą Gorkiui jau kelintą iš eilės vertimų partiją, o jis mane ima barti. Esą vertimus atidavėm spaustuvėn, bet kur straipsniai? Juk jie turi eiti knygos pradžioje! Kas pagaliau rašo literatūros raidos apžvalgą?

– Aš rašau, – atrėžiau pasididžiuodamas.

Sunku beatpasakoti, kokiomis akimis Gorkis į mane pažvelgė.

– Argi pats parašysi? Ar žinai, kas tokiame straipsnyje reikia rašyti? – taip ar labai panašiai paklausė susirūpinęs Gorkis. Mano atsakymo jis nelaukė. Pridėjo tiktai, kad jis tuo reikalu pats turėsiąs su Baltrušaičiu kalbėti... Įtariu, nelabai gerai Gorkis Baltrušaičiui apie mane kalbėjo, – ne, tai jau jų reikalas.

Straipsnis vis dėlto teko man rašyti. Parašiau. Baltrušaitis skaitė, skaitė, iki galo nepaskaitęs, gal kokią pusę valandos ėmė žiūrėti į kampą. Reikėsią redaguoti, – numykė jisai, – ir pakišo mano rankraštį po popieriais.

Daugeliui metų praslinkus, atsitiktinai suradau tą rankraštį. Jame Baltrušaitis nieko neišbraukė, nieko neredagavo. Straipsnis buvo toks „mandras", kad net Baltrušaitis nieko jam negalėjo padaryti.

Gorkiui patekti į akis aš jau bijojau, – nesunku numanyti, ką jis man būtų pasakęs...

Taip ant tų dviejų straipsnių ir pasikorė mūsų literatūros rinkinys Gorkio leidykloje. Dalis medžiagos jau buvo surinkta.

Ir dirbk žmogus darbą, kurio padirbti negali!

BALTRUŠAIČIO VAINIKAS

I. VILTIES MŪZA IR PAGUODOS

– Statykite [savo] namus ant Vezuvijaus, siųskite [savo] laivus į nežinomas marias! – mefistofeliškai kvatojosi kadaise Nietzsche. Žmonės jį bepročiu laikė.

Statyti namus ant Vezuvijaus, kad dieną naktį nerimasčiu sirgtum, belaukdamas, kada klastingasis krateris ugnimi spjaudyti pradės ir tavo trobą, ir tavo darbą, ir tavo galvą garuojančiais pelenais pavers?

Padorūs miesčionys uždarė langus, užleido užuolaidas, užsklendė duris, kad pamišėlių klaikus vaitojimas jų širdies nepasiektų.

Niekas negelbėjo. Atėjo 1914 metai. Amžiai apsivertė. Naktys su dienomis susivėlė. Dangus krauju pasruvo. Visas pasaulis pasiutusiu Vezuvijumi virto. Latakais ir vieškeliais, plačiausiais laukais ir sesulių darželiais ugninė lava papliupo, ėdri, nepasotinama. Padorieji miesčionys atsidūrė beprotybės slenkstyje...

Ne, ne beprotis buvo Nietzsche, jis tiktai, žmonių menkystos skausmu paspringdamas, vaitojo:

– Statykite [savo] namus ant Vezuvijaus... Mokykitės gyventi pavojuje!

Ramioje buityje, rūtelių darželyje visi esame gudrūs, bet kas moka gyventi ant Vezuvijaus, kas moka gyventi pavojuje?

Budintis pavojus padvigubina, paketurgubina jėgas, sprandą nesilenkiančio plieno prikošia, valią deimantui ir dinamitui prilygina. Kas taikos metu atrodo neįveikiama sunkenybė, pavojaus metu – niekaniekis. Pavojaus metas gimdo heroizmą, gimdo žygius, kuriuos dainiai per ilgus amžius dainuoja. Pavojaus metas moko drįsti ir laimėti...

– Mokykitės gyventi pavojuje!

Pavojaus rūstųjį metą Baltrušaitis broliams atnešė savo nuostabųjį „Ašarų vainiką".

Baltrušaičio *vainikas* ne tasai, kuriuo pasipuošusi sesulė jaunystėje džiaugias, ir ne tasai, kurį gauna dosnus šeimininkas, derlingai pjūčiai pasibaigus. Baltrušaičio vainikas – tasai, kurį drąsus statytojas iškelia ant suręstų gegnių bažnyčios bokšto, įsiremiančio į mėlyną padangę. Iškėlęs rūstųjį vainiką, Baltrušaitis šaukia liūdinčius brolius į mėlynuosius *vilties* tolius, į mokėjimą gyventi pavojuje:

Šios pakalnės verge, garbink audros paukštį.
Kai jo drąsų sparną viesulas pagauna,
Gal tu pats pakilsi į padangės aukštį,
Gal tu vėl atrasi savo širdį jauną...

Tavo vargo daržas – tavo karalystė,
Audros laisvas kelias – žemės tyrų tolis,
Jei tu jo ilgėsies, jei išmoksi drįsti,
Ji ir tavo vargui du sparnu paskolins!
„A.V.", p. 90

Jei išmoksi gyventi pavojuje – „gal ir pats pakilsi į padangės aukštį!". „Jei ilgėsies, jei išmoksi drįsti" – audra ir „tavo vargui du sparnu paskolins!"

Kas iš to, kad pasaulis pašėlusiu Vezuvijumi virto!

Kas per liūtis! Bet, širduže,
Savo baimės neklausyk –
Audros tūžta ir išūžia
Nenaikindamos išsyk...
p. 89

„Audros tūžta ir išūžia", o visa kita nuo tavęs, širdgėlos broli, paties priklauso:

... nors ir vargti žmogui duota,
Žmogum ši žemė vainikuota,
Ir amžių žiedas – jo diena...
p. 91

Rūstų metą atnešė mums Baltrušaitis savo „Ašarų vainiką", skelbdamas viltį ir paguodą. Rūstus metas – ne toks, kad būtų galima pavieniam broliui užsidaryti savyje, dūmoti savo dūmas, sirgti savo širdgėla. Net tieji, kurie tariasi esą amžinybės žyniai ir neprivalą pasiduoti šiokiosios dienos užuogaidoms bei rūpesčiams, – net poetai privalo įsijungti į bendrąją brolių naštą. Kadaise Nekrasovas skelbė:

Gali poetas ir nebūti,
Bet būt pilietis privalai! –

tuo būdu poeto talentą sumenkindamas iki kažkokio nemokamo priedo prie paprasto piliečio. Baltrušaitis tą patį – piliečio ir poeto sandoros – klausimą sprendžia daug giliau ir nepalyginti protingiau:

Dainiau, metęs džiaugsmą pigų,
Semk iš skausmo, ne iš knygų,
Žodį, Dievo žaibui lygų...

Tą, kuris mums galią duoda,
Verčia aušti naktį juodą,
Skelbia viltį ir paguodą...
p. 48–49

– Mokykitės gyventi ir kurti pavojuje!

II. GYVENIMO NUOTRUPOS

Baltrušaitis gimė 1873 metais Paantvardžiuose, netoli Skirsnemunės, neturtingoje valstiečių šeimoje, kuklioje trobelėje, kurios vaizdas lydėjo jį per visą gyvenimą:

Žinau, pažįstu seną lūšnelę...
Prie pat jos slenksčio piktžolės želia...
Siauri langeliai, lyg užsimerkę,
Tarsi jie liūdi ir tyliai verkia,

Tarsi stebėti, ką žemė rodo,
Našlaitei vargšei jau nusibodo...

Darže palinko kryžius ir svirtis...
Dar tebekyšo tvoros ketvirtis...
Kreivai įlinkęs, apdaras blogas,
Dar teberiogso lopytas stogas,
Kur smilgų kuodas dar skurdžiai šiaušias,
Nes daug jį vėlė viesulo riaušės...
p. 9

Mokėsi Kauno gimnazijoje. Pradedant V klase, penkiolikos metų, pasidaro savarankiškas pasaulio pilietis, – tėvai nebeišteko lėšų jį toliau mokslinti. Prasideda mokslas, panašus į skurdą, – vaikystė, piemens pareigose pradėtas gyvenimas mokslus beeinančiam jaunuoliui atrodo lyg kažkoks buvęs laimės sapnas Viešpaties paunksmėj. Vis dėlto pavyko Baltrušaičiui baigti ir gimnaziją, ir Maskvos universiteto Gamtos–matematikos fakultetą, nors paskaitų daugiausia klausė jisai Istorijos–filologijos fakultete. Pramoko svetimų kalbų, dvylika ar net penkiolika, – pasinėrė pasaulio literatūroje. Ilgai klajojo po pasaulį, susigyvendamas su plotais nuo Hammerfesto iki Sicilijos, nuo Uralo iki Madrido, nuo Berlyno iki Chicago, patirdamas daug vargo ir džiaugsmo. Klajonių metu susiformuoja jo visuomeninė pasaulėžiūra, kurią 1915 metais pats apibrėžė:

– Patsai kilimas iš pasaulio mažųjų tarpo galėjo išaukléti tiktai vieną jausmą ir vieną įsitikinimą, kad giliausioji žmogaus pareiga yra gyvybinė kova dėl bendro gyvenimo, vienodai teisingo ir vienodai pilno visiems.

Eiles pradėjo rašyti dar gimnazijoje tebebūdamas, bet spaudon davė vos 1899 metais. Rusų kalba jis yra išleidęs du eilėraščių rinkiniu: „Zemnyje stupeni" – „Žemės laiptai" ir „Gornaja tropa" – „Kalnų takas". Jau 1915 m. buvo spaudai paruošęs, tik neišleido ir trečią rinkinį – „Lilija į serp" – „Lelija ir pjautuvas". Baltrušaitis yra išvertęs į rusų kalbą daugybę pasaulinės literatūros veikalų, – jis buvo laikomas vienu pačių geriausių vertėjų. Atrodė, kad Baltrušaitis bus ištisai nuėjęs į rusų literatūrą savosios tautos nuoskaudai. Bet taip tik atrodė.

Kai 1914 metais, karui prasidėjus ir lietuviams, karo tremtiniams, ėmus plūsti į Maskvą, Baltrušaitis įstojo į lietuvių visuomenės tarnybą, tai ir išbudėjo joje iki pat 1939 metų. Pradžioje dirbo drauge su velionimis Norumi-Naruševičiumi ir Petru Leonu bei kitais, dar gyvais, mūsų visuomenės veikėjais. Dirbo Baltrušaitis, organizuodamas pagalbą lietuviams, karo atbėgėliams-tremtiniams, globodamas juos ir šelpdamas, atiduodamas jiems gausiuosius savo literatūrinius uždarbius – ir jų neskaičiuodamas. Tos pagalbos reikalui ypač sumaniai sunaudodavo savo garsų tuometinėje Maskvoje vardą ir savo įtakingumą kultūringojoje rusų visuomenėje. Globojo priaugantį lietuvių jaunimą. Ruošė Čiurlionies ir kitų dailininkų parodas, vertė mūsų literatūros veikalus į rusų kalbą, garsino mūsų muziką... Maskvos visuomenė, jam atsidėkodama, savo ruožtu ruošė iškilmingus vakarus: Skriabino ir Baltrušaičio; Čiurlionies ir Baltrušaičio; Čiurlionies, Skriabino ir Baltrušaičio...

Lietuvos valstybei atsikūrus, Baltrušaitis buvo tuojau paskirtas Lietuvos atstovu Maskvai. Šitoje Lietuvos reikalų oficialioje sargyboje garbingai ištvėrė iki 1939 metų.

Tas atsakingas darbas, matyti, sunkiai buvo suderinamas su poeto kūryba. Baltrušaitis tylėjo. Tik nedaugelis jo artimųjų težinojo, kaip jis ilgis kūrybos. Retkarčiais lyg suduždavo jo tylėjimas, suskambėdavo nuostabūs posmai. Jo graudi elegija „Motina Žemė, kryžiais nustatyta", jo stebuklingoji „Ramunėlė", jo dar viena kita krikštolinio taurumo varpeliu skambanti lyrinė nuotrupa, patekusi į mūsų šiokiadienę spaudą, skelbė, koks lobis neatkastas glūdi šiame niauraus pavidalo žmoguje. O vos spėjo Baltrušaitis pasitraukti iš savo atsakingų pareigų, – prabilo poetas. Ir dar kaip prabilo! Prabilo tokia iškilminga energija, kokia jis dar niekuomet nebuvo kalbėjęs. Baltrušaitis grįžo į poeziją, – grįžo kaip naujas.

Jei Baltrušaitis jaunatvėje daugiausia kūrė rusų kalba, tai dabar jis kuria bene vien lietuviškai.

III. RUSŲ KALBOS VIEŠNAGĖJE

Baltrušaičio kūryba rusų kalba buvo lyg ir prielaida jo dabartinei lietuviškai kūrybai. Juo labiau kad Baltrušaitis rusų literatūroje buvo visiškai vienas, labai gerbiamas ir aukštai vertinamas, bet nepažįstančiam Lietuvos žemės sunkiai suprantamas. Juo labiau kad jis – vienas pačių pastoviausių, per gyvenimą mažiausia tesikeičiančių poetų.

Dabartinėje Baltrušaičio kūryboje ne kartą pasigirsta gaida, girdėta jo jaunatvės kryžkelių dainose. Senasis motyvas dabartinėje formoje nušvinta naujomis spalvomis, įgauna naujos gyvybės, tarytum visa jo senoji kūryba būtų žėgliai ir gegnės, ties kuriais dabar Baltrušaitis aukštai iškėlė darbo išbaigimo vainiką. Besigilinant į Baltrušaičio dabarties kūrybą, negalima aplenkti jo jaunatvės giesm[ių], kuriomis jis įėjo į rusų literatūrą. Kokios jos buvo – teprimena rinktiniai rusų liudininkai.

Julius Aichenvaldas, vienas žymiausių rusų kritikų, nūn jau velionis, gražiu straipsniu skelbė savo įspūdžius.

Baltrušaičio eilėraščių rinkiniai esą tarytum mintytojo maldų knygos. Iš jų vykstančios poetinės pamaldos. Akylo žvilgsnio menininkas, sukauptos minties poetas, Baltrušaitis esąs išimtinai rimtas. Pamažu jis dėstąs savo daugiamintes eiles; kartais jos, rūsčia mintimi sunkėjančios, darančios niauraus įspūdžio. Prieš gamtos altorių Baltrušaitis ilgai stovėjęs, kol pradėjęs melstis. Jo protingas įkvėpimas nesąs džiūgaujantis, nė karštuoliškas, – užtat juo patikimesni esą jo giluma ir pastovumas. Savo knygose jis neduodąs tuščių vietų. Jis nežinąs nereikšmingų atsitikimų. Jame visa esą reikšminga ir esminga. Jo žodžiai – suglausti ir šykštūs, rūstūs, ir į jų uždarą ratą įlieta tiek samprotavimo apie sunkias, kraštutines žmogaus proto temas, kad reikėtų didelio įtempimo, norint drauge su autorium pabuvoti šiose dvasingumo aukštybėse, jeigu jis būtų tiktai filosofas. Bet Baltrušaitis – ir poetas, tiesa, turįs maža faktų, paskirų daiktų, dailaus apčiuopiamumo. Jo kūryboje pablankusios reiškinių „jutulingosios žymės“, vyraują apibendrinimas, atotrauka, –

konkretieji daiktų požymiai paliekami šešėlyje. Ne todėl, kad jis jų nepastebėtų ar trumparegiškai neskirtų: jis tik negaištąs prie jų, atsipalaiduojąs nuo paviršutiniškumo burtų, visokių realybių ir einąs toliau – į prasmę, į vykstančiojo esmę, nuo įvykių – į būtį...

Puošnusis dainius Viačeslavas Ivanovas, tyraširdis Lietuvos bičiulis, Čiurlionies ir Baltrušaičio kūrybos entuziastas, studijoje apie Baltrušaičio kūrybą sako:

> Poetinėje kalboje Baltrušaitis yra didingai paprastas. Jo eilėraštis, kiek duslaus tembro, yra didžiagarsis, rūsčiai iškaldintas ir koloritiškai instrumentuotas. Jo ritmikoje maža tėra mosto ir šokio judrumo, bet užtat visai lyriškas susijaudinimas ir skambėjimas – vienas virpėjimas, vienas judesys iki paskutiniųjų gelmių, kaip pati muzikos stichija, iš kurios kilo ir kurioje norėtų ištirpti ši kūryba, aiškiai nerandanti žodyje sau pilnos erdvės. Jo kūrybos muzikinis meditatyvinis pobūdis organiškai pašaukė atsirasti naują kompozicinę formą, sudarančią elegijos ir himno sintezę. Šios formos išvystyme ir įžiūrimas originalus žygis šio poeto, apskritai giliai savaimingo ir nepanašaus į jokį savo pirmtakūną ar amžininką...
>
> Kas pirmą kartą išgirsta Baltrušaičio eilėraščius, – dėsto toliau savo stebėjimus Ivanovas, – jei jis nėra visai kurčias lyrinei harmonijai, pajunta pradžioje neaiškų, bet nepaprastai besiskverbiantį į sielą susijaudinimą. Tarytum už išsikerojusių senų medžių ėmė skambėti vargonų fuga, palšų bažnyčios sienų storio pusiau nustelbiama. Ir štai jau dingo nuo lūpų tuščia šypsena, ir staiga prablaivėjo pasiruošusi skristi dvasia, – tuo tarpu kai ausis su pasitenkinimu pažymi natūraliai pražystančių formų tikslumą ir taurumą. Koks vidujų (dvasinių) ir laukujų (muzikinių žodinių) skambesių ir atskambių turtingumas, – ir su kokia meniška skaistybe šis blizgėjimas yra priblėsintas rūsčia ramybe ir išdidžiu susilaikymu!

IV. SEPTYNETAS KRYŽELIŲ

Jei kiekvieno lyriko kūryba nėra atidaloma nuo poeto vidujinės raidos, pergyvenimų ir įsitikinimų, tai kas besakyti apie Baltrušaičio kūrybą! Juk jis ilgai ilgai kūrinį brandina savo dvasioje, kartais vieną trumpą eilėraštį „rašo" metus kitus, – juk jis savo kūryboje sukaupia ir savo pergyvenimus, ir stebėjimo vaisius, ir mintis!

Baltrušaičio kūryba slenka lygiagrečiai su jo paties viduje raida. Ją, poeto viduję raidą, atpasakoja tas pats Viačeslavas Ivanovas, pasiremdamas žodžiais paties poeto, kuris savo išeitąjį dvasios kelią pavadinęs septyniais užsimiršimais.

Užsimiršimas, žinoma, kiek neįprastas terminas kūrybinės raidos momentams žymėti. Bet, kalbant apie Baltrušaičio kūrybą, jis yra būdingas, – *paties* poeto iškeltas.

Esą, kai žmogus išėjo iš įprastinių įspūdžių ir sąvokų savyje apibrėžto rato, su kuriuo jis buvo susigyvenęs kaip su gimtąja pastoge, ir kai atsivėrė jo dvasiai naujas pasaulis, jis užmiršo, vidujai pasikeitęs, tą savo pastogę, – kaip užmirš savo rėžtu ir šį naują prieglobstį, kai peržengs sekančio, jam skirto pereiti prieglobsčio slenkstį. Buvimas kiekvienoje paskiroje sferoje, po kiekviena nuosaikiai pereinama pastoge, ir yra užsimiršimas, – yra atsiskyrimas nuo visatos, kurios nepajėgia dvasia aprėpti.

Gyvenimas – tarytum šventųjų kalvarijų kelias. Priklaupęs ties vienu kryžiaus kančių mirksniu, paskęsti jame, užmiršdamas visą kitą pasaulį, kuris tūkstanteriopomis spalvomis tviska ir šviesomis šviečia, – paskęsti jame, kol ties tolimesnių kančių mirksniu užmirši ir pereitas kalvarijas. Visata – tokia plati ir daugeriopa, žmogus – toks mažas kurmis: nepajėgia jis dvasia visatą išsyk aprėpti, jis priima ją palaipsniui, žingsnis po žingsnio, reiškinys po reiškinio.

Pirmojo užsimiršimo laikotarpį, apimantį Baltrušaičio gyvenimą iki 1910 metų, poetas apibrėžia: stovėjimas pasaulyje be klausimų ir atsakymų. Tai – skrajojančios jaunatvės laikotarpis. Poetas stebi daiktus ir reiškinius, estetiškai vertina juos, nesigilindamas į jų prasmę.

Žmogus bręsta, nerūpestingasis santykiavimas su pasauliu išnyksta, pabunda žmoguje *klausimai*. Baigias pirmoji pastogė, reikia žengti į sekančią. Pabunda asmuo – savaimingai susiduria su visata, kuri dvasią slegia ir baugina, – susiduria su visata, dvasiai nepriimtina. Poetas pasijunta esąs atsiskyrėlis našlaitis, vienui vienas pasaulyje.

Trečiojo užsimiršimo pastogėje našlaitiškumo jausmai išauga į žmogaus menkystos prieš visatos sandorą pajautimą, – žmogus gera valia nusilenkia prieš transcendentinę valią. Tai yra jau religinės plotmės pergyvenimai, atsiliepią į pabudusius būties klausimus. Bet šios plotmės sprendimai pasirodė esą nepilni, per ankšti, jie poeto dvasiai nedavė trokštamosios vidujinės harmonijos, – ir turi tęstis toliau ieškojimas.

Ketvirtajame užsimiršime poetas graužiasi dėl žmogaus ribotumo:

> Ir supratau, skausme ir ilgesy,
> Kaip, žemės prote, aklas tu esi,
> Nes štai nakčia stebiu spiečius žvaigždžių,
> Bet, kurčias, aš jų psalmės negirdžiu...
>
> Nes tu, žmogau, taip skaudžiai nežinai,
> Kas – valandai, kas trunka amžinai,
> Kur tu, lašeli jūros vandeny,
> Drebėti siųstas ir iš kur eini...
> p. 44

Gyvenimas atrodo esąs tarytum klajonė kažkokia.

Penktojo užsimiršimo kryžiaus kančioje žmogus pajunta ryšius tarp asmens ir visatos, o šeštą kartą užsimiršęs, jis jau ima jausti žmogaus ir visatos vieningumą, – dangaus ir žemės, lašo ir jūros, lopšio ir karsto tapatumą.

Septintasis užsimiršimas – šeštojo gilinimas ir plėtojimas. Susiliejimas su visata sudaro Baltrušaičiui lyrinio patoso ir vidujinės laisvės šaltinį.

Šis, septintasis užsimiršimas, tiksliau, santykiavimo su visata poetinė forma – yra pati patvariausia. Ji, nelyginant gyvą prisiminimą, aprėpė ir visas ankstyvesnes formas. Ji persunkė visas Baltrušaičio dainas ir maldas, visus lyrinius monologus. Per ją visa Baltrušaičio poezija pasidarė: *viena apie vieną*. Su ja Baltrušaitis grįžo į mūsų poeziją, atsinešdamas subrendusią mintį, galvotą pergalvotą, kentėtą perkentėtą, – Baltrušaitis grįžo baigdamas ir savo fizinio amžiaus septintąjį kryželį. Dabartinė jo lietuviška kūryba – poetiškos išminties ir vidujo ilgamečio patyrimo melodinga apyskaita.

Vieninga Baltrušaičio kūryba ir vientisa kaip visata. Kokie nors motyvai iš jos išskirti tebūtų galima tiktai mechaniškai, sugriaunant visumos sandorą. Ne motyvai tenka skaičiuoti, kalbant apie Baltrušaičio lyriką, ne tematiką formuluoti, bet gal tiktai atkreipti dėmesį į vien artimesnius pergyvenimų momentus, nelyginant į paskiras kalvarijas toje pačioje vieningoje kryžiaus kančių kelionėje.

V. VIENOS APIE VIENĄ ŽIEDAI

1. Visatos slenksčiai

„Ašarų vainikui" Baltrušaitis tikrai sėmė žodį iš skausmo, ne iš knygų. Daugumas „Ašarų vainiko" eilėraščių buvo sukurta ar bent išbaigta beveik karo laukuose, pasaulinio karo metu.

Milijonai nelaimingųjų karo atbėgėlių, šimtai tūkstančių nukautų ir sužeistų. Ugnis, kraujas, mirtis, pagieža ir neapykanta.

Visa tai netruks amžinai. Visa tai praeis. Visa tai – tik trumpas mirksnis amžių sandoroje. Poetas, karo lauko griausmų draskomas, dvasia išsiplėšia iš šios dienos. Nes

Visa, kas bręsta per rytą,
Audros per dieną išmėto...

- - - - - - - - - - - - - - - -

Visa, ką žemė augina,
Turi kovoti ir irti...

- - - - - - - - - - - - - - - -

Žemės gimimą ir mirtį
Gretina lygiai ir pina
    Amžių vainikas...

- - - - - - - - - - - - - - - -

Amžiai suraizgė į viena
    Liūtą ir slieką...

Melskis už naktį ir dieną,
Nes, kas pasėta, nenyksta,
Nes nuaidėjusios bangos
    Jūroje lieka...
p. 59–60

Nėra kitos paguodos šios žemės siaubuose, kaip atitrūkti nuo jų, pasikelti dvasia ties jais, amžinybės žvilgsniu į juos žiūrėti. Visa aprėpiančios amžinybės žvilgsniu, o ne žemės kurmio žlibomis akimis. Žmogaus protas aklas ir kurčias, kol jis skirsto visatą į dvi baisias priešingybes: aš ir ne aš, mano ir ne mano, dieną ir naktį, dangų ir žemę, liūtą ir slieką, jūrą ir lašą.

Kas alkdamas gaudo tik mirksnio gerovę
Ir, žemiškam vyliui atverdamas širdį,
Iš žemės tuštybės širdies neišrovė,
Tas dangiškos psalmės stebuklo negirdi...
p. 36

Rauk, žmogau, širdį iš žemės tuštybės, išlaisvink mintis iš žemiškos pereinamos gerovės jungo, iš šiokiadienės apgaulės, ir tuomet tiktai pajusi dvasios stiprybę, kuriai jokie siaubai nebebus baisūs ir reikalingi. Tiktai tuomet tepajėgsi suprasti didžiąją tiesą, simbolinės Saulės varpinės užburto varpo skelbiamą:

Tik tą, kas iš vyliaus šios žemės atbunda,
Jis dosniai atmoka, lyg kviečia į puotą,
Vis gaudžia ir gaudžia, vis dunda ir dunda,
Ir didina, daugina dovaną duotą...
Ibid.

Baltrušaitis, tikėdamas, kad „dainiaus žygiai iš amžių semia, gerbdami lygiai dangų ir žemę" (p. 31), „gerbia ir gieda" lygiai „kurmį ir bitę" ir skelbia broliams slaptingojo varpo nugirstąją dundėjimo prasmę:

Nusilenk, praeivi, žolytei prie tako,
Jei girdi, kai smilga, iš molio išdygus,
Tavo kurčiai širdžiai tyliai, tyliai sako,
Kad tu ir jos stiebas – amžių saikui lygūs...

Nes jau taip sumanė Tėvas visagalis,
Kad, priėmę žemės skirtį lygiai kuklią,
Judu – dvi Jo mįslės, dvi vienodos dalys
Pelenų ir žiedo jungtame stebukle...

Kas šią žinią gyvą atbudęs nugirsta,
Savo lakų mirksnį jau iš amžių semia, –

Žemės karalystės daugiau nebeskirsto
Į žvaigždėtą dangų ir dumbliną žemę...
p. 35

Tai ir yra Baltrušaičio septintojo užsimiršimo pagrindinė gyvenimo taisyklė. Nelyginant senųjų gerų laikų romantikas, Baltrušaitis visatą jaučia ir priima kaip organišką vienetą, vienodai gyvą neaprėpiamose erdvėse ir rasos lašeliuose. Į šią savo numylėtąją tiesą jis nuolat ir nuolat grįžta, kas kartas rasdamas vis naujų vaizdų, vis naujuose gyvenimo menkystos pasireiškimuose įžiūrėdamas amžiną prasmę.

2. Kryžiaus ženklas

Su visatos organiškumo teisybe Baltrušaičio kūryboje glaudžiai siejasi ir Dievybės idėja. Visagalis Išminčius sukūrė visatą savo valia žmogaus protui nesuvokiamu tikslu. Kiekvienas stengiasi suvokti savo lemties paslaptį.

Daug kas bastos po rugienas,
Bet vis tiek vaitosi vienas
Ir, jei kitą kelio klausi,
Tu užtiksi kurčią ausį...

Nes jis gavo kitą kelią,
Nors, kaip tau, jam širdį gelia,
Kad, kaip tu, jis pats nežino,
Kaip išbristi iš purvyno...
p. 63

Klaidžioja pavieniai broliai kas sau, siekdami to paties vieno tikslo, kits kitam rankos neištiesdami, klajojimo prasmės nežinodami.

Kai pradės naktužė kristi,
Stenkis, broli, nepaklysti,
Ypač ten, kur kelias sukas,
Kur jį dengia žemės rūkas...

Jei smalsuolių atsirastų
Ir mėgintų klausti, kas tu –

Atsakyk visiems, kas klausia,
Nusilenkęs kuo žemiausiai, –

Kad eini į žemės tolį,
Kad mini žemelės molį,
Ne kaip lapas, vėjo pūstas,
Bet galingo Tėvo siųstas...
p. 64–65

Galingasis Tėvas, Išmintingasis Kūrėjas – ne rūstusis griaustininkas, baudžiąs žmogų už piktybes, bet gerasis gailestingasis mūsų Rūpintojėlis, įsikurdinęs „Motinoj žemėj, kryžiais nustatytoj", kur „Amžių Tėvo sumanytas Nemunėlis slenka ritas", – „Velka naštą rąstų, medžių pro Alytų, pro Seredžių", – ir pro Skirsnemunę, kurios šiaudinė pastogė išmokė poetą mylėti iš molio išdygusią smilgą ir parimusį prie vieškelio Rūpintojėlį. „Apynėli žaliaplauki, apynėli, mano broli", – kreipiasi nuostabaus grožio dainoje Skirsnemunės išeivis į vaikystės dainų mylimą herojų apynėlį, – apynėlį suvisuotina, padaro jį žmogaus gyvenimo grakščiu simboliu. Apynėlis rangosi į tvorą, vyniojasi aplink smilgą, kopia vis į aukštį, nelyginant žmogus, besibastydamas po gyvenimo rugienas. Su paguodžiančiu liūdesiu veizi poetas į „brolį apynėlį":

Saugok, Dieve, tavo tysį:
Žemės kartys – ramsčiai trupūs,
Tu su jais kartu pašlysi,
Ypač audrai įsisupus...

Jei aukščiau tu nori lipti,
Imk nelūžtamą ramentą
Ir, pakeitęs diego kryptį,
Kopk sode į kryžių šventą...

Kas juo remias, nesukrūšta –
Stiprios jam nukaltos vinys,
Ir nuo amžių jis nedūžta
Ne todėl, kad geležinis...
p. 50–51

Kryžiaus Rūpintojėlio galia apibrėžta tokiu pamaldžiu pasitikėjimu, tokiu graudžiu virpėjimu, tokiu giliu paprastumu ir tokia

iš paprastumo išplaukiančia jėga, kuri tik gimsta ir gyvena širdyje žmonių, kelius ir kryželius Rūpintojėliais apgyvendinusių...

3. Vargšo pastogė

Nuo visatos vientisumo, Dievybės rūpintojėliškumo nėra atidalomi Baltrušaičio lyrikoje ir socialinės plotmės motyvai, išplaukią iš jo įsitikinimo, kad gyvenimas turįs būti „vienodai teisingas ir vienodai pilnas visiems". Jo visos simpatijos yra mažųjų, menkųjų, vargingųjų pusėje. Pats daug vargęs, daug vargstančiųjų brolių atjautęs, Baltrušaitis ir lyrikoje vargo temai itin jautrus, – vargo galiai apibrėžti jis turi itin originalių dažų:

Smaugia dieną skurdas juodas,
Bet ir naktį tau į ausį
Zirzia jis kaip piktas uodas, –
Tu jo niekad nepagausi...

Jam negaila bėdžiaus bausto –
Ar tu dainius, ar artojas,
Jis rankas be pančių kausto
Ir be pančių veržia kojas...
p. 58

Stačiai *apynėlišku* nuoširdumu kreipiasi poetas į giedrutį upokšnį, kurs, giliai žemėn įdubęs, čiurlena, straksi, skuba, besisergėdamas „žemės grumstų", kad jie tauriųjų srovių nesudrumstų, aplenkdamas „vargo klėtis", kur „širdys kali", – į šį upokšnį kreipias poetas:

... pasuk, upokšni, kelią
Ten, kur vargšui širdį gelia,
Žybtelėk į skurdo ūkį –
Tavo pasakos jis lūki
Apie aušrą, apie kraštą,
Kur šios žemės vargas mąžta...

Ir iš ten, kur skausmas vieši,
Gal tu ašaras išneši,
Šios pakalnės skalsią mantą,
Į giliųjų jūrų krantą...
p. 61–62

Vargšo brolio dalios jutimas, gili vargstančiųjų užuojauta – nuolatiniai Baltrušaičio minčių ir himnų palydovai. Tai įėjo būtinu, organišku elementu ne tiktai į Baltrušaičio pasaulėjautą, bet ir į jo poetinį meną.

Ar randi tu lobį rimtą,
Ar tik piktą uodą gaudai,
Skirk dalytę bent dešimtą,
Veik ir savo brolio naudai... –
p. 72

tiesioginis Baltrušaičio įsižvelgimas į socialinę sandorą. Veikimas „brolio naudai" – nėra kokia filantrofinė idėja, – tai yra žmogaus gyvenimo organiška būtinybė. Šis būtinybės pajautimas netrunka pereiti į *menkosios dalios* apoteozę. Visų ryškiausiai tai padaryta programiniame eilėraštyje „Išminties spindulys", kuris, anksčiau tilpęs periodinėje spaudoje, buvo pavadintas „Laus Miseriae" – „Garbė Menkystai":

Vilioja žmogų
Lobis užburtas –
Po vargšo stogu
Didžiausias turtas,
p. 52

nes šiame pasaulyje laimi tiktai tasai, „kas gali išsižadėti".

Klumpa ir ilsta,
Kas velka naštą –
Krislas nedilsta,
Možis nemąžta...
Ibid.

Todėl vargšas ir esąs altruistas, nes „možis nemąžta", nes „vargšui negaila žiupsnio nustoti". Todėl:

Laukia vien kuklų
Dvigubos dalys, –
Ir šiuo stebuklu
Jis visagalis!
p. 53

4. Tėvynės padangė

Ketvirtoji Baltrušaičio lyrikos srovė – Tėvynė. Su Tėvyne, tiesa, susiję beveik visi jo eilėraščiai. Vaizdai, palyginimai, metaforos, simboliai – Lietuvos vaizdų, gamtos, dainų, pasakų elementais pagrįsti. Tėvynė duoda jam gausios medžiagos dėstyti jo susitaikančiai, visa atleidžiančiai, visa priglobiančiai poetinei filosofijai. Tačiau Tėvynė kartais darosi ir tiesioginis jo dainų objektas. Tuomet Baltrušaitis staiga lyg pasikeičia, iš jo veido dingsta rūstybės ženklai, išsilygina raukšlės, nuslenka niaurumo debesėliai, – veidas giedrėja, sušvinta šypsena, akys užsidega tokia gailia meilės – neišsemiamos meilės – ugnele. Žinoma, sąmoningai ir „Ašarų vainiką" pradeda jisai sopulingosios meilės posmais: „Žinau, pažįstu seną lūšnelę... Prie pat jos slenksčio piktžolės želia..." (Eilėraščiui tilpus periodinėje spaudoje, šis posmas skambėjo: „Žinau, pažįstu seną bakūžę, – kampai sukniubę, šonai įlūžę"...) Ten jis gimęs. Liūdnas dabar tenai esą vaizdas, bet toks neapsakomai mielas pasiilgusiai širdžiai:

Kur buvo trankios vaišės ir puotos,
Vien nykiai girgžda grindys nešluotos...
Kur jaunas džiaugsmas pro daržą žengė,
Vien skurdūs gluosniai takelį dengia...
p. 9

(Periodinėje spaudoj buvo:

Kur jaunas džiaugsmas skambėjo duosniai,
Sergsti bakūžę kerpėti gluosniai...)

Toje bakūžėje regi jisai seną motutę ir su virpančiu gailesiu, mylinčiu liūdesiu, jaudinančia šiluma dainuoja paliegusią senatvę:

Kurčia motutė jau nebegirdi,
Kas glostė, būrė jaunystės širdį...
Tik šniokščia sodo lapai atsargūs,
Kad nepabustų senė nuvargus,
Kad nepažeistų jos viso turto –
Nenubaidytų sapno užburto...
p. 10

(Pastarasis dvieilis periodinė spaudoj skambėjo:

Kad šlamant skardžiai auštantį rytą
Jos slapto sapno nenubaidytų...)

Su tokia pat grakščia meile pasakoja jisai ir kaip:

Ar saulutė, ar šešėlis,
Teka vingiais Nemunėlis...
p. 12

Visas eilėraštis apie Nemuną – lengvutis, perregimas, žvilgantis, šnerantis, Lietuvos saulutės sušildytas, Lietuvos žemelės sultimis pagirdytas... Ir dar gilesnė meilė trykšta, kai Tėvynė nebe paskirais vaizdais, bet pati visumoje darosi dainos objektas, – tuomet ji, daina, virsta paguodos giesme.

Tėvynės meilė išplaukia iš visumos jausmo, iš visatos aprėpimo. Ir paguoda, tuo jausmu pagrįsta, gilesnė ir patikimesnė. Visata – organiškas vienetas, organizmo visos ląstelės vienodai prasmingos ir būtinos, – be kurios nors iš jų organizmas būtų sužalotas.

Po vargo stogu lūšnelių kaime
Lankosi bėdos, vieši ir laimė...

Visur gi lygiai bergždžios velėnos,
Kaip lygiai braška senelio strėnos...
p. 18

Visur tas pats gyvenimas, tartum pagal patarlę: gera, kur mūsų nėra. Daug daug gera esą ir mumyse, mūsų varge, tik mūsų gėris esąs kitoks negu kur kitur, – reikia tiktai mokėti jį pajusti ir suprasti – ir būsime lygūs pasauliui:

Stiprus trinytis, kad ir nedryžas –
Kuo ne karalius, kas pina vyžas...

Erdvos iš tikro mūsų lūšnelės,
Jei sugyvena žmonės ir pelės...

Kas kad lietuvis aukso nežarsto,
Ir jam dvi gairės – lopšio ir karsto...

Mūsų mergelės neaudžia šilko –
Jas Viešpats Dievas grožiu apvilko...

Romūs lietuvių bernai ir sūnūs –
Ir sunkiai ariant – drūti, apkūnūs...

Užjūrio vynas jiems tulžį gula,
Girtas, jei linksmas, kas geria sulą...

– –

Ištvėrus žiemą, ateis gegužė,
Ir vėl šileliai suūš, kaip ūžė...

Štai ji už durų – tarpsta jurginiai,
Ir pievos žydi mano tėvynei!

Žaliuoja rūtos čia pat po langu, –
Man iš lūšnelės arčiau į dangų!
p. 18–19

Šioje šviesiausioje giesmėje susikaupė visa Baltrušaičio patirties esmė: universalumas, visatingumas, rūpintojėliškumas, tėvynainiškumas ir socialinės teisybės pilnumas. Per tokį sudėtingą ilgą, vingiuotą kelią Baltrušaitis eina į Tėvynę ir nori ją, nerimastuojančią ir susirūpinusią, liūdinčią ir besiilginčią, guosti savo elegiškais himnais, – cituotąją giesmę baigia sopulingosios meilės paguodos žodžiais:

Amžinas žiede, motina žeme,
Margą vainiką tau amžiai lemia...

VI. BALTRUŠAIČIO BARAS

Baltrušaitis savo kūrybos pirmojoje, pasakytume, paruošiamojoje dalyje, vykusioje rusų kalba, buvo nelyginant vienuolis atsiskyrėlis, nelyginant piligrimas, keliaująs per pasaulį, visur visuomet vienas ir visuomet svetimas, ieškąs pastogės, kurioje galėtų pajusti gyvenimiškosios kelionės prasmę. Dabar, sugrįžęs į tėviškės kūrybą, jis tarytum pajuto ilgėtosios pastogės palaimą, – žiūri į pasaulį pro mažos lūšnelės langą ir regi stebuklą, – esą jam „iš lūšnelės arčiau į dangų"! Skuba jisai sumoti ilgo ir turiningo gyvenimo gausų patyrimą, dėsto trumpais, suglaustais, ryškiais posmais savo stebėjimų ir pergyvenimų vaisius. Lyrinės kūrybos tokia jau pagrindinė brangi savybė:

poeto asmeniniai pergyvenimai, melodingomis gairėmis sužymėti, įgauna objektingumo požymių, darosi tarytum visiems privalomi. O Baltrušaitis savo pergyvenimus dar lyg sąmoningai suobjektyvina. Jis tarytum tyčia vengia viso, kas paliestų jo, vien tik vieno jo, intymųjį gyvenimą, – vengia detalių, vengia laukujų gyvenimo apystatų, kurios priklauso paskiram žmogui, konkrečiai vietai, aprėžtam laikui. Jis stengiasi būti lygus visiems. Šitas jo noras atima jam daugybę vaizdavimo priemonių, kurios daugelio kitų žymių lyrikų kūryboje sudaro gal pačią esmingiausią eilėraščio vertybės dalį. Nuo tokių kiekvienam lyrikui brangių elementų Baltrušaitis sąmoningai atsisako, nelyginant vienuolis, priėmęs neturto įžadus, gera valia išsižada margaspalvių šios žemės pagundų. Jis net rūpinasi savo poetišką kalbą suprozinti, – padaryti ją šiokiadieniškai paprastą, kiekvienam artimą. Nesudėtingi, paprasti sakiniai, tarytum mūsų kasdieninėse pasakose, turi tik veiksnį, tarinį, vieną kitą aiškinamąjį žodelį – ir viskas. Ne kartą jis visą eilėraštį komponuoja silogizmo tvarka. Duoda vieną prielaidą, antrą – ir gale sintetinančią išvadą. Net sąjos tarp prielaidų ir išvadų paliekamos tipiškos silogizminės, pabrėžtai prozinės, žymimos žodeliais: tat, tad, todėl... Tarytum bijotų Baltrušaitis supoetintos kalbos, atitrauktos nuo kasdienio širdies tvaksėjimo...

Paviršutiniškai lyginant Baltrušaitį su kitais mūsų įžymiaisiais lyrikais, – Kuosa Aleksandriškiu, Brazdžioniu, net Miškiniu ir Inčiūra, – susidaro keistas vaizdas. Šie pastarieji atrodo esą puošnūs aristokratai, elegantiški artistai, žiedais apsikaišę, vainikais pasidabinę, turį neišsemiamą puošmenų atsargą, – puošmenų, tviskančių rimais, ritmais, epitetais, metaforomis, paralelizmais, – kas kartas vis puošniau, vis puikiau. Baltrušaitis, palyginti su anais poetais, atrodo esąs paprastas sermėgius, susimąstęs, susisielojęs, jokiomis gražmenomis nesidomįs, kaip ir pridera vienuoliui, dėvinčiam rūsčia ašutine. Ir žodžiams jis toks šykštus, tarytum ne tik iš prigimties, bet ir iš įsitikinimo būtų prisiekęs žemaitis kietakaulis. Vietoje gražinančių vaizdavimo priemonių jis verčiau pavartos kokį veiksmažodį, spal-

vas aptemdins, ūkanomis aptrauks, bet lyrinei emocijai suteiks daugiau dinamikos. Vietoje naujoviškų gražmenų jis mieliau linksta į savo gimtosios Skirsnemunės provincializmą. Kartais jis atsisako net nuo modernaus susuvalkietinto ar sukomisinto kirčiavimo, – jis lietuvišką žodį ištars taip, kaip tardavo toji „kurčia motutė, kur nebegirdi, kas glostė, būrė jaunystės širdį"... Kartais jis netikėtai pavartoja archajinę veiksmažodžio formą, tarytum pabrėždamas, kad mūsų gramatikai visiškai be pagrindo buvo pasmerkę ją mirti...

Šis, pasakytume, sermėgiškas Baltrušaičio konservatizmas vėl yra priemonė prozinti poetinei kalbai. Bet drauge tai yra ir Baltrušaičio poetinės kalbos priemonė. Prozina Baltrušaitis savo kalbą, bet vis dėlto prozos ribos niekuomet neperžengia. Šykščiųjų žodžių santvarka, labai ryški ritmika, savaiminga sakinių sandora, o ypač gilioji lyrizmo šilima Baltrušaičio kalbą griežtai atskiria nuo prozos. Čia ir pasireiškia didysis Baltrušaičio poetinis meistriškumas. Nes poezijos ir prozos sanvartoje paprastumo virtuozas – poetas dar poetiškesnis!

Supoetintų formų sąmoninga monotonija, ritmų ir rimų tam tikras, kartais net pabrėžiamas, konservatizmas, dailinimo priemonių šykštumas – visa tai anaiptol nereiškia, kad Baltrušaičio forma būtų silpna. Jis gerai žino formos vertybę. Ne kartą jis yra kalbėjęs: kaip sūrio be sūrmaišelio, taip eilėraščio be formos nepadarysi. Baltrušaičio eilėraščiai formos atžvilgiu yra meistriški. Kai jam reikia, moka jisai ir laukujėmis gražmenomis bliksteleti. Štai Saulės varpinės paslaptingojo varpo dundėjimas pačiuose žodžiuose girdėti:

Vis gaudžia ir gaudžia, vis dunda ir dunda,
Ir didina, daugina dovaną duotą...

Bet Baltrušaičio nemėgsta laukujų blizgučių, gražiaskambės tuštybės. Jo eilutės visuomet stačiai perkrautos mintimi. Forma vos vos išlaiko minties svorį, vos neplyšta. Žodžiai – ilgi, eilutėje daug jų nesudėsi, jų aiškiai nepakanka visiems pergyvenimams žymėti, o Baltrušaitis taip daug turi ko pasakyti. Todėl jis formą

dažniausia organizuoja iš vidaus, atsiremdamas eilėraščio kompozicija, architektonika, vaizdų sandoros prasme. Čia ir pasireiškia pagrindinis skirtumas tarp Baltrušaičio senųjų, rusų kalba, ir dabartinių eilėraščių.

Rusų poetinė kalba pergyveno galingą raidą. Puškinas, Lermontovas, Batiuškovas, Baratynskis, Nekrasovas, Tiutčevas, Fetas, Balmontas – poetinės kalbos raidai yra milžiniškas daiktas. Tradicijos – galingos. Naujam rusų kalbos poetui dirva yra gerai išpurenta. Mūsų poetinė, ypač lyrinė, kalba tokių tradicijų dar neturi. Juo labiau kad iki šiol mūsų lyrika, taip gražiai ir sparčiai augusi, daugiausia vystėsi formos skambumo atžvilgiu. Ne kartą tai įvykdavo turinio sąskaita, nukentėdavo ypač mintis, kurią pakeisdavo jausmas, tikras ar apsimestinis. Mūsų turiningosios, tiksliau, mintingosios, lyrikos forma buvo tokia silpnutė, kad eilėraštis dažnai atrodydavo šlykštesnis už šlykščiausią prozą. Baltrušaitis su savo mintingąja lyrika mums yra novatorius, pionierius, plėšiąs pirmuosius dirvonus. Laukuju požiūriu senieji Baltrušaičio, rusiški, eilėraščiai ne kartą atrodo esą labiau išreljefinti, pasakytume, skulptūriškesni, plastiškesni. Juo labiau kad Baltrušaitis ne kartą senesnius savo motyvus dabar perkuria lietuvių kalba. Ir vis dėlto jo lietuviškieji eilėraščiai savo vertybe prašoka senuosius. Jie turi itin brangų savumą, kuris rusiškuose eilėraščiuose buvo lyg svečias, – tai *lyrinis jaukumas*, mielas atviras nuoširdumas, nuolat ir nuolat pereinąs į tokį lietuviams būdingą *lyrinį gerumą*. Šitą savumą išauginti daugiausia pagelbėjo vidujė Baltrušaičio eilėraščio forma, vaizdų architektonika. Jo kompozicijos pagrindas – mūsų dainiškas paralelizmas, atsiremiąs gamtos ir žmogaus gyvenimo momentų lygiagretumu pagal veiksmo kategoriją.

Daina dažniausiai tenkinasi pačiu paralelizmu, daugiau ar mažiau jį išplėtodama. Kartais daina duoda ir sintetinį vaizdą, apibrėždama jausmus ar nuotaiką. Baltrušaitis dainišką paralelizmą perkuria į silogizminę kompozicijos sistemą. Gamtos vaizdelis jam yra pirmoji prielaida, žmogaus gyvenimo momentas – antroji, o pabaigoje – visuomet eina visa aprėpianti, visa įprasminanti sintezė. Šiuo pagrindu Baltrušaitis grindžia

ne tik viso eilėraščio, bet ir atskirų strofų kompoziciją. Žinoma, ir jo paralelizmai dažnai esti neišvystyti. Kartais jie tiktai tradicijos sutartiniais ženklais bei simboliais teatžymėti. Kartais jie virsta paprastomis antitezėmis, bet visuomet yra išaugę iš tos pačios pasaulėjautos, kuri su tokiu meistriškumu yra apibrėžta nepalyginamo grožio eilėraštyje „Ramunėlė“:

> Ramunėle tu baltoji,
> Kad išpuoštum mano kelią,
> Tu iš dulkių atsistoji,
> Skaisčią pakeli galvelę...
> p. 54

Ramunėlės iš dulkių atsistojimas Baltrušaičiui ne metafora, bet savaime suprantama organiška būtinybė. Žmogus ir ramunėlė, pakelėj iš dulkių pakilusi, dvi tolygios dalys, dvi tolygios mįslės viename stebukle, kaip lašas ir jūra, liūtas ir sliekas...

> Saulės taurę tu pripylei,
> Ir, tamsus, žygiuoju drąsiai,
> Ir širdis tik klauso tyliai,
> Ką tu giedi mano dvasiai...
> Ibid.

Štai ši pasaulėjauta, – organiškas žmogaus ir gamtos sutapimas, – pagrindžia Baltrušaičio poetinės dvasios lietuviškumą. Štai ši pasaulėjauta persunkia visą mūsų literatūrą, – prisiminkime tiktai mūsų dainas, Vienažindžio kūrybą, Strazdelį, Baranauską, Maironį (pvz., „Miškas ir lietuvis“), Žemaitę, Lazdynų Pelėdą, Krėvę (ypač „Skerdžių“ ir „Raganių“), Putiną, Kuosą Aleksandriškį, net rafinuotą mokytą Brazdžionio lyriką... Šios pasaulėjautos prielaidomis aš bandyčiau spėti ir Čiurlionies kūrybos paslaptis.

Ši pasaulėjauta mums, lietuviams, yra sava, pasakytume, tautinė. Rusams ji – praeivė viešnia. Todėl, galimas daiktas, Baltrušaitis rusams buvo toks tolimas, nors jiems ir imponavo savo minties didybe. Todėl, galimas daiktas, mums, lietuviams, net ir rusiškais eilėraščiais jis visuomet buvo toks savas.

Lietuvis Baltrušaičio giminišką artimumą jaučia, nors jis, Baltrušaitis, yra didelės literatūrinės kultūros nešėjas, reikalaująs iš skaitytojo aukšto literatūrinio inteligentiškumo. Jo metaforos ir apibendrinimai, jo simboliai, atsiremią net ir tarptautine literatūrine tradicija, taip dažnai tik kontūrais teapibrėžiami, suponuoja, kad ir skaitytojas bus tą tradiciją išgyvenęs, – kad savaime turi pakakti to, kas pasakyta. Visa kita, visas trūkstamas vaizdo detales turi papildyti paties skaitytojo literatūrinis patyrimas. Tik šiuo keliu eidamas Baltrušaitis gali išsiversti: taip maža žodžių – ir taip daug minties. Todėl Baltrušaitis, būdamas vienuoliškai paprastas, drauge yra ir toks sudėtingas poetas.

Tarptautinė literatūrinė tradicija Baltrušaičio kūrybą iškelia aukščiau siaurojo tautiškumo. Baltrušaitis, lietuvio sermėgio širdimi jaučiąs visatą, mūsų dainiško paralelizmo pagrindu harmonizuodamas ir visažmoniškos literatūrinės tradicijos augintus ir pateisintus vaizdus, sunkdamas juose ilgamečio patyrimo poetinę išmintį, visiems žmonėms vienodai teisingą ir vienodai pilną, – jis, Baltrušaitis, savaime tampa tarptautinės reikšmės poetas. Juo labiau kad kitose literatūrose nerasime nieko, kas būtų galima lyginti su lietuviška visatiška Baltrušaičio lyrinio patoso rūsčia galia.

ŠARVUOTIS AR BLAKĖ?

Įžymus lietuvis gydytojas, nūn jau velionis, prieš trejus metus kalbėjo:

– Jei mano būtų valia, jei man būtų pavesta gintis nuo komunistinės propagandos, visiem patarčiau skaityti rusų literatūros veikalus, kurie vaizduoja rusų gyvenimą. Nėra geresnio nuo komunizmo vaizdo, kaip rusų tikrovės vaizdai. Štai, pavyzdžiui, vienas pačių garsiausių rusų dramaturgijos veikalų, laikomas bene šedevru, „Platon Krečet". Vaizduoja jisai, kaip įžymus gydytojas turi padaryti komunistėliui operaciją, – išpjaut spuogą. Gydytojas daro operaciją, o bolševikėliai jį saugo. Nepavyks operacija, gydytojas bus vietoje nukautas, pavyks – esą jam išrūpinsią leidimą kelionei užsieniuosna keliem mėnesiam. Kur kokioje kultūringoje valstybėje gydytojai tokiose sąlygose dirba? Tokios darbo sąlygos galimos tik bolševikinėje Rusijoje, kur į kiekvieną žmogų žiūrima kaip į vagį ir sukčių. Už pavykusią operaciją žymiam gydytojui išrūpins leidimą užsienin važiuoti! Sakykite, kokia malonė! Va, aš dabar gyvenu laisvoje Lietuvoje, – sumanau važiuoti užsienin – ir važiuoju. Ne tik važiuoju, – skrendu. Leidimu man rūpintis nereikia, nieks nevaržo. Ne, – reikia tokie veikalai rodyti visuomenei, kad žmonės matytų, kaip žmonės tenai gyvena.

Taip kalbėt[a] prieš kelerius metus. O štai dar ne taip seniai, bolševikų siautėjimo metu, buvo mūsų teatre parodytas kitas bolševikų veikalas, dar įžymesnis, – Ivanovo „Šarvuotis", laikomas

bene pačiu žymiausiuoju bolševikiškos dramaturgijos veikalu. Statė jį patsai Maskvos Dailės teatras, apėjo tas veikalas visas rusų bolševikinės imperijos provincijas, vadinamas respublikomis. Kas apie tą veikalą išdrįsdavo kur blogą žodį tarti, tas rizikavo, kad jo galva nuriedės į ropių puodą. Ir Lietuvoje tas veikalas buvo pagarsintas kaip didžioji įžymybė, svarbiausias kūrinys.

Jei ruskiai skelbia, kad tai įžymus kūrinys, – reikia jais tikėti – matyti, nieko geresnio jie neturi. Tad kiekvienam kultūros žmogui itin įdomu tokią pačią įžymybę pažinti.

Veikalas vaizduoja senąją caro Rusijos inteligentiją, revoliucines mases, partizanus ir revoliucijos veikėjus organizatorius.

Senosios rusų inteligentijos, bendrai, šviesuomenės vaizdai stačiai pasibaisėtini. Išglebę savanaudžiai, paliegėliai egoistai, bailiai, niekšai, besisketerioją isterikai. Nė vieno gyvo žmogaus, nė vieno šiek tiek vertingesnio padaro. Aišku, kad tokios menkystos valdoma caro imperija turėjo subyrėti. Prieš tokius menkystas nė revoliucijos nereikėjo kelti. Būtų atėjęs koks avinas su dideliais ragais, – ir visi valdovai būtų išbėgioję. Tokiai valdžiai nuversti jokio heroizmo nereikia. Prieš ką kovoti? Ką versti? Bejėgę tuštybę, isterišką menkystą!

Na, žinoma, natūralu, kad bolševikiškoje pjesėje senoji inteligentija yra tokiais bruožais atvaizduota. Dar natūraliau laukti, kad toje pjesėje bolševikai ir visokio plauko rusiški revoliuci[ni]nkai bus parodyti esą kuo geriausi ir šviesiausi žmonės. Kas kas, bet šita publika turi būti parinkta, kad būtų ko kitiem iš jos pasimokyti. Ir parodyta gi ji! Dar menkesnė ir šlykštesnė už senąją Rusijos inteligentiją. Jau viena išvaizda jų ko verta. Tarytum tai būtų kažkokios milžiniškos utėlės, į storus sustyrusius kailinius įmautos. Galvažudžiai, plėšikai, banditai, – samanom ir parazitais apaugę. Nė vieno žmoniško veido, nė vienos per dešimtį metų praustos burnos. Ir šitokia Viešpaties gyvulėlių kaimenė sukaupia savyje visą revoliucinės Rusijos ideologiją, visus revoliucininko idealius bruožus. Šitokie vyručiai ėjo Rusijos tvarkyti, Europos reformuoti. Prisiminus šiuos

vyrukus, tikrai darosi suprantamas rusų žvėriškumas Lietuvoje, Latvijoje, Galicijoje, Ukrainoje ir visur kitur.

Pjesėje akivaizdžiai rodoma, kad rusui žudyti žmogų taip pat lengva, kaip ir nusispjauti. Pjesėje publikos akivaizdoje nužudomi du žmonės – be jokios priežasties, be jokio tardymo. Nepatiko purvinas veidas – ir pliaukš kulka į pakaušį. Pagauna nekaltą žmogelį, veda jį užkulisin žudyti, bet pirma jam batus numauna, – esą nemalonu mauti nuo lavono. Ir kandidatas keliauti pas Abraomą paklusniai maunasi batus, net nesumurmėdamas! Šeškas – ir tas prieš pasmaugiamas švirkščia, o čia – avansu savo kailelį budeliui padovanoja.

Gal ir tiesą seni žmonės sako, kad bailiai yra patys žiauriausi padarai. Rusų revoliucionieriai yra tačiau ne tiktai žiaurūs ir bailūs, bet ir neišpasakytai kvaili. Pagal pjesės eigą sukilėliai turi sulaikyti šarvuotą traukinį, – menką traukinį, nebaigtą įruošti. Susirinko prie bėgių tūkstantinė sukilėlių minia. Trypia jinai, trypia palei bėgius, – neišmano, kas čia padaryti. Niekam į galvą neateina mintis pabandyti bėgių sraigtą atsukti, pabėgį ištraukti, – tai per daug inteligentiška mintis sukilėlių masei, kurios tarpe buvo net studentas technikas, mokąs garvežiu važiuoti. Jei tosios minios kiekvienas pilietis būtų bent po kepurę ar smėlio, ar žemės ant bėgių supylęs, – joks šarvuotis nebūtų nepravažiavęs. Ne, ir tokių dalykų jie negali suprasti. Jie nutaria sugulti ant bėgių, tariant, pasiaukoti, nes pagal senus įstatymus traukinys, suvažinėjęs žmogų, turi sustoti. Sugula, o sugulę – negali ištrivoti iš baimės. Šaukia, klykia, matyti, jų drabužiuose pasidarė kažkas negera, – visi nubėgioja nuo bėgių. Taip iš rusų pasiaukojimo galios nieko ir neišėjo. Gula ant bėgių vienas vienintelis kinietis, minioje pasitaikęs. Kinietis ramiausiai aukoja savo gyvybę dėl svetimos tėvynės, o rusas – ir dėl savo tėvynės pasiaukoti nepajėgia.

Ar tasai studentėlis, revoliucijos dalyvis? Atrodo, kažkok[io] slapto papratimo toks nukankintas, kad visiškai suidiotėjęs. Dūduoja dūdele, sunkiai apversdamas liežuvį žodžius ištarti, mekekena, o inteligencijos, valios, ryžtumo – nė už skatiką. Ir

toks dvasios paliegėlis atstovauja rusų studentiją, rusų priaugančią šviesuomenę.

Visoje šioje pasibaisėtinoj laukinėj kompanijoje šiek tiek panašesnis į žmogų yra Veršininas, faktinis viso sukilimo vadovas. Pjesės pradžioje jis apie revoliuciją ir girdėti nenori. Tai yra turtingiausias ūkininkas visoje gubernijoje, turįs daug žemės ir didelį turtą. Ilgainiui jis pasidaro revoliucininkas galvažudis. Pasidaro ne dėl įsitikinimų. Pasidaro todėl, kad japonų kariai sudegino jo sodybą ir vaikus nužudė. Neteko turto ir vaikų, – ir jau revoliucionierius, rūpinasi, kad ir kiti taip pat nieko nebeturėtų. Jei japonai atsitiktinai nebūtų už jo užkliuvę, jis ir toliau apie revoliuciją girdėti nenorėtų. Toks tai ir yra faktinas revoliucijos vadas.

Yra pjesėje dar tėvinės(?) revoliucijos vadovas, Peklevanovu pavadintas, Revoliucinio komiteto ar tribunolo narys, panašus į Leniną ar Trockį, galas jį žino. Bet ir jis į žmogų nepanašus. Šiaudadūšis isterikas, silpnaprotis anemikas, vaikšto, trypinėja, panosėj niurna, niekam nesiryžta ir nieko nesupranta ir žūva pačiu kvailiausiu būdu, nelyginant bastūnas katinas, pripuolamai virėjos verdančiu vandeniu nuplikytas.

Taip šioje pavyzdinėj Sovdepijos dramaturgijos pjesėje yra atvaizduoti rusų žmonės. Pjesė pavyzdinė, bet pilna ne tik nesąmonių, bet ir idiotizmų – Vakaruose toks dramaturgijos šlamštas jokiame teatre nebūtų įmanomas, bet rusam – tai pati geriausioji reprezentacinė pjesė. Tik šį kartą mums rūpi ne pjesės techniška pusė, bet medžiaga, iš kurios ji sulipdyta.

Jei į Lietuvą nebūtų buvę įsibrovę bolševikai, būtum žmogus su šventu įsitikinimu rėkęs: tai yra šmeižtas prieš rusų santvarką, prieš sovietų tautą. Neįmanoma buvo įsivaizduoti, kad rusų imperijos kūrėjai ir valdovai būtų buvę tokia kraugeriška menkysta.

Buvę mūsų okupantai gyvu pavyzdžiu patvirtino pjesės medžiagos realią teisybę. Nenuostabu, kad okupantai pjesę taip gyrė: matė pjesėje savo atvaizdą ir buvo tuomi baisiai patenkinti. Tiek žmonelių proto teturėta. Jiem ir galvoje netilpo mintis,

kad tokios pjesės pažiūrėjus kiekvieną europinės kultūros žmogų šiurpas nukrato dėl Sovdepijos sistemos, žmonių, kultūros, purvo...

Kuo virto milijonai žmonių Sovdepiškoj santvarkoje?

Kam kam, bet Vakarų Europos žmonėm, nežinantiem Sovdepijos ir turintiem nors kokių dar iliuzijų, būtų patartina daugiau skaityti šitokią sovdepišką klasiką, – jie paskutines iliuzijas kaip pelenus išbarstytų...

„APSIAUTALO" POEZIJA

L. Sem Benelli'o, gimusio 1880 metais, vardas platesnei italų visuomenei pasidarė žinomas 1906 metais, kai jis, kuklus, mažaūgis, didžiagalvis, susikaupęs savyje, nelabai tepatrauklaus pavidalo jaunuolis, paskelbė pjesę „Bruto kaukė". Iki tol jo vardas buvo bespalvis. Jis buvo menkučio lyrikos tomelio autorius, buvo sulipdęs liesą pjesiukę, vardu „Chimera", ne ką geresnę už lyriką, buvo nežymus Florencijos ir Romos laikraščių bendradarbis, rašęs smulkiais meno klausimais. Tokių bendradarbių italų laikraščiam niekuomet netrūko. Iš kitų laikraštininkų išsiskyrė jisai savo antraeiliu amatu: mokėjo medį drožinėti ir tuo būdu duonos prisidurti. Ir va, toks iš pažiūros menkutis žmogelis staiga sujaudina Italijos teatrinius sluoksnius, priverčia apie save kalbėti italų „didžiąją spaudą". Visiem buvo aišku: ateina didelis talentas.

„Bruto kaukės" turinys nebuvo originalus, – kitų poetų jau ne kartą naudotas. Jis buvo pagrįstas italų renesanso, tiksliau Florencijos XVI amžiaus pirmosios pusės gyvenimo medžiaga. Lorenzino Medici, garsios Cosimo ir Lorenzo Medici šeimos atžala, padauža ir vėjavaikis, poetas ir dramaturgas, humanistas ir persimetėlis, 1537 metais nužudė vieną labiausiai netikusių Florencijos tironų, Alessandro Medici, už tai ilgainiui buvo pavadintas Nauju Brutu. Prieš pusę amžiaus didis prancūzų poetas romantikas Alfred de Musset (1810–1857) tą pačią medžiagą dramos veikalui buvo sunaudojęs ir patį Lorenzino buvo

atvaizdavęs pagal tradiciją, gyvą ir italų padavimuose. Buvo pabrėžtas dvasios liguistumas, būdo menkysta, – pjesė pavadinta paniekinamu vardu – „Lorenzaccio", Lorenčiukas, Lorenčiūkštis. Sem Benelli ryžosi atitaisyti Lorenzino vardą, istorijos ir literatūros paniekintą. Seną medžiagą jis traktavo saviškai, originaliai ir tiek vykusiai, kad iš karto pasidarė pripažintas poetas.

Jo sekamoji pjesė, „Pokštų vakarienė", pasižyminti nors ir didelio, bet vis dar jaunatviško talento savumais, – jaunatvišku entuziazmu ir dar jaunesniu nepatyrimu gyvenimo ir meno painiavose, – autoriui davė garsų vardą ir gausių materialinių gėrybių. Pjesė veikiai buvo išversta į svarbesnes Europos kalbas, per pusantrų metų suvaidinta bent 400 kartų, – dėl jos varžėsi Paryžiaus, Barselonos, Buenos Aires teatrai. Pati Sarah Bernhardt, įžymiausioji prancūzų XIX–XX amžių sanvartos aktorė, ją statė ir vaidino, – tai ne bet kas! Toks pjesės išgarsėjimas stebina juo labiau, kad joje nėra jokio idėjinio turinio, – pjesės vyriausieji personažai: aristokratiškas banditas galvažudys, kurtizanė, bailus sukčius ir kvailys. Ir vis dėlto pjesės garsas nuskrido per pasaulį, – turėjo ji įžymių teatrinių nuopelnų.

Sekamos Sem Benelli'o pjesės buvo tobulesnės, labiau subrendusios, bet išlaikiusios jaunatvišką entuziazmą ir techniškai labai ištobulėjusios. Ypač patraukė į save dėmesį dramatinė poema, pjesė-legenda, „Trijų karalių meilė", laikoma bene geriausiu Sem Benelli'o kūriniu.

Toskana – Sem Benelli'o gimtinė. Florencija – mylimiausias jo miestas. Florencijos gražioji praeitis – neišsemiamas šaltinis jo įkvėpimui. Ypač Renesanso gadynės Florencija! Sem Benelli su ja tiek susigyvenęs, kad praeityje jis jaučias geriau negu dabartyje, – ir taip ją myli, kad bene pusę savo kūrybos pagrindė šios gadynės Florencijos medžiaga.

Bet Sem Benelli vis dėlto XX amžiaus poetas. Į praeitį jis žiūri dabarties akimis, XVI amžiaus susijaudinimus jaučia XX amžiaus širdimi. Istoriškai būdamas ištikimas vaizduojamai praeities gadynei, jis jos medžiagą saviškai derina, – praeitį pritraukia

iki XX amžiaus žmogaus sąmonės. Todėl tad XX amžiaus vaikam tokia miela ne tik Sem Benelli'o kūryba, bet ir jo vaizduojamoji Florencija. Juo labiau kad jo kūryba pasižymi kitais brangiais savumais: charakterių ryškumas bei išbaigtumas, vaizduojamų aistrų stiprybė, tobula dramaturginė technika, kalbos muzikalumas ir drauge jos paprastumo nuostabus grožis, eilėraščio skambumas ir ypatingas romantiškas lyrizmas, kiaurai persunkiąs tas dramatines poemas, jas sušildąs, jas nuskaidrinąs, ir drauge keliamųjų emocijų žmogiškas teisybiškumas – štai kuo Sem Benelli patraukė skaitytojų ir žiūrovų širdis.

Dramatinė poema „Apsiautalas" – mažiausia žinomas jo veikalas net pačioje Italijoje. Ir vaidintas jis buvo mažai, o autoriui jis sukėlė didelio skausmo. Buvo ir šis veikalas Italijoje vaidinamas, bet pats autorius išėmė jį iš repertuaro, neatsižiūrėdamas stambių menininkų, jį vaidinusių, pasipriešinimo, ir ilgam jį paslėpė patamsiuosna. Atsiėmė veikalą todėl, kad dėl jo italuose kilo literatūrinis skandalas, poetui ilgam apnuodijęs gyvenimą. Žinoma, skandalas turėjo tik laikinos ir vietinės prasmės, ir mum Benelli'o veikalas įdomus anaiptol ne dėl tų akstinų, kurie davė progos italam savo tarpe susikivirčyti.

2. Pagrindinė „Apsiautalo" tema, ilgainiui apaugusi žmogiškomis figūromis ir aistromis, – literatūrinė tema: akademinės poezijos kova su įkvėpimine poezija – klasiškos pasaulėjutos kova su romantiška. Ši kova itin opi buvo Italijoje, dar opesnė – Florencijoje, XV–XVI amžių sanvartoje, XVI amžiaus pirmojoje pusėje.

Renesansas – trumpa pereinamoji gadynė iš viduramžio į naujuosius laikus. Pagyvėjęs susidomėjimas klasikinės senovės palaikais, menu ir filosofija, atnešė naujus idealus filosofijos, moralės, politikos, mokslo ir meno srityse. Viduramžio asketiniam teokratiškiem idealam priešpastatyta demokratiški ir humaniški. Renesansas – tai senų ir naujų idealų kovos gadynė. Čia senovė ir naujovė gyveno lygiagrečiai, viena su kita tampriai sus[is]iedamos. Daugelis humanistų vienu metu sugebėjo būti lygiai gerais krikščionimis ir pagonimis. Nauji idealai ne iš karto

išstūmė ar nustelbė viduramžiškuosius. Europos renesansinio sambrūzdžio pryšakyje atsidūrė Italija, – buvo daug priežasčių, leidusių jai tai padaryti. Bent pusė Italijos gyventojų buvo senovės romėnų palikuonys, italų kalba – lotynų kalbos dukrelė. Visa Italija buvo gausiai nusėta senovės romėnų kultūros paminklais, senovės tradicijos Italijoje niekuomet nebuvo visiškai užgesusios. Italų renesansas ėjo beveik išimtinai romėnų kultūros įtakoje, – graikiškoji srovė buvo aprėžta siaurais inteligentijos sluoksniais. Italijos politinė santvarka buvo palanki tokiam sambrūzdžiui. Italija tuomet buvo susiskaldžiusi į daugybę mažų valstybėlių, turėjusių daugiausia respublikinę santvarką. Respublika turėjo ir daug blogybių, pirmoj eilėj – nuolatinę partijų kovą dėl valdžios. Bet gėrybių buvo žymiai daugiau. Demokratinė respublika piliečiam davė daug teisių, o svarbiausia – laisvę privačiai kūrybinei iniciatyvai. Paskirų valstybėlių centrai, miestai, darės savaimingais kultūros židiniais, vienas su kitu besivaržančiais kūrybos srityje. Net tuomet, kai valdžią pagrobdavo senjorija ar pavieni diktatoriai, – ir tuomet kultūros kūryba neapmirdavo. Neturinti tradicijų valdžia stengėsi patraukti gyventojų palankumą, stengėsi garsėti – ir tą garsą tarėsi įgysią kultūros darbo organizavimu. Valdovas stengėsi susidaryti būrelį mokslininkų, menininkų, poetų... Vykdė milžiniškas statybas, steigė muziejus, bibliotekas, teatrus, viešo naudojimo prašmatnius rūmus. Nuo valdovų stengdavos neatsilikti ir pavieni turtingesni piliečiai. Kultūrinis gyvenimas, kultūros darbo varžybos plačiu mastu vyko po visą Italiją. Visame šiame gaivaliniame kultūros darbo sambrūzdyje pradžininkės vietą užėmė Florencija.

Florencijoje gimė arba veikė patys įžymiausi italų renesanso kūrėjai. Gimė čionai Dante, Petrarca (gimė Arezzo – tėvas iš Florencijos į čia buvo išvytas), Boccaccio, Machiavelli, Ghirlandaio, Donatello, Brunelleschi, Cherubini, Amerigo Vespucci ir daug kitų įžymybių. Pati gamta Florenciją padarė skaisčios kultūros lopšiu, – priglaudė gražių kalnų sanvartoje tą meniškai kurtą ir išbaigtą miestą puošmeną, kuri dar XVIII amžiuje buvo

vadinama *gli felicissimi Stati* – laiminga valstybė. Florentietis net XIX amžiuje pasiliko, pasakoja H. Taine, kaip kadaise Romos imperijos atėnietis, sąmojingas ir kritikas, besididžiuojąs savo geru skoniu, savo Akademija, savo kalba, pasidariusia pavyzdžiu visai literatūrinei Italijai, savo sprendimų neklaidingumu meno ir literatūros reikaluose. Esą kaip Demosteno gadynės atėniečiai, – florentiečiai galvoja tiktai apie pasilinksminimus, o jų vadai juos bara už tai. Savonarola juos keikė: jų gyvenimas praeinąs lovoje, kalbose, pasilinksminimuose, orgijose, ištvirkavime... Florentiečiai iš visų pusių gaudavo barti už būdo lengvumą, bet štai kultūros istorikai tvirtina vis dėlto: tarp šokių, iškilmių, pokylių literatūra veržėsi priekin... Ir ne viena tiktai literatūra, – mokslas, menas, filosofija sėkmingai su literatūra lenktyniavo. Šio linksmo miesto nuopelnai žmonijos kultūrai dešimteriopai atleidžia visas jo meilautines nuodėmes.

Florencijos žydėjimas prasidėjo, kai 1434 metais liaudies partijos vadas Cosimo Medici nuvertė oligarchų vyriausybę ir, toliau palikdamas oficialiai respublikinę santvarką, visą valdžią perėmė į savo rankas. Pražydo prekyba, pramonė, literatūra, mokslas, menas... Aukščiausio žydėjimo laipsnio Florencija pasiekė, kai joje įsiviešpatavo Cosimo Medici anūkas, Lorenzo il Magnifico (14[4]9–1492). Įžymus tai buvo vyras. Išmintingas valdovas, puikus organizatorius, stambus valstybininkas, drauge ir geras poetas, mecenatas, giliai jaučiąs meno ir mokslo reikalus. Aplink jį spietės įžymūs italų mokslininkai, menininkai, poetai, formuodami ir išryškindami tai, ką paprastai vadiname italų humanizmu. Šie sluoksniai turėjo milžiniškos įtakos ir italų literatūros raidai, – literatūros, kurioje pasireiškė visas italų humanizmo veikėjų dvasios sudėtingumas.

Pirmaisiais italų humanistais teisėtai yra laikomi Francesco Petrarca (1304–1374) ir jo draugas bei mokinys Boccaccio (1313–1375). Boccaccio nuopelnai – prozinei pasakojamajai literatūrai, o Petrarca nusipelnė poezijai ir mokslui.

Petrarca – faktinai pirmas sąmoningas klasikinės senovės gaivintojas, visą gyvenimą praleidęs beieškodamas senovės

literatūros paminklų, betirdamas juos, ir miręs ties senovės foliantu berymodamas. Vėlyviesiem palikuonim Petrarca yra žinomas kaip grakštus lyrikas, Lauros dainius, savos skaisčią platonišką meilę širdies damai dainavęs nuostabiai grakščiais sonetais ir kanconėmis. Žinoma, šioje srityje jo nuopelnai yra labai dideli, bet tai dar toli gražu neišsemia visos jo veiklos. Labai svarbūs yra ir nuopelnai klasikinių senovės Romos tradicijų gaivinimo darbe. Bekovodamas su viduramžio scholastika ir Aristotelio slėgiančiu autoritetu, – Aristotelio, viduramžio blogai suprasto ir iškraipyto, – Petrarca rėmės Platono autoritetu, apie kurį pats turėjo dar nepakankamai aiškų supratimą. Humanizmo idėjom besiplečiant, kai kiekviename Italijos kiek stambesniame mieste atsiranda humanistų, mokslininkų ir poetų būriai būreliai, Petrarca yra gerbiamas kaip didis mokytojas, o šalia jo vis dažniau atsiranda ir Platono vardas. Štai jau Cosimo Medici laikais Florencijoje įsteigiama Platono vardo Akademija. Akademijos vardu buvo vadinama įstaiga mokslo ir meno darbam. Pirmą kartą Akademija buvo pavadinta Platono mokykla (347–270 pr. Kr.), – Platonas savo filosofiją mokiniam dėstė *Akademo* sode, pietinėje Atėnų dalyje. Vietos pavadinimas virto įstaigos pavadinimu ir vėliau tas vardas plačiai prigijo įvairiose šalyse. Platono vardo Akademija Florencijoje geriausius laikus gyveno Lorenzo il Magnifico laikais. Kaip tenai buvo gerbiamas Platono vardas, parodo ir tai, kad prieš jo atvaizdą kaip prieš šventą paveikslą žiburėlis degė. Į tos Akademijos posėdžius rinkdavosi šviesuoliai iš visos Europos. Žiemą posėdžiai vykdavo puikiuose Lorenzo Medici rūmuose, o vasarą – dar prašmatnesnėje jo užmiestinėje viloje. Yra išlikę dviejų Akademijos posėdžių aprašymai iš 1468 metų. Iš jų matyti, kad posėdžiai tęsdavos kelias dienas ir juose buvo svarstomi labai sudėtingi dalykai, pavyzdžiui: aukščiausio gėrio klausimas; koks gyvenimas vertesnis – veiksminis ar įsižvelginis (kontempliacinis)? Mokytas humanistas Leonas Batista Alberti net dvi dieni komentavęs Vergilijaus „Eneidę", parodydamas savo nusimanymą Platono filosofijos gilmenose. Kitame

posėdyje grakščiai platoniškai pasimpozionavę, skaitę mokytojo „Simpozioną" ir svarstę platoniškos meilės klausimą. Kas metai lapkričio 7 – tariamą Platono mirties dieną vykdavo iškilmingi Akademijos posėdžiai Platono garbei. Baltą marmurinį Platono biustą statydavo iškilioj vietoj, vainikuodavo jį laurų vainiku, – jo garbei buvo sakomos iškilmingos kalbos ir skaitomos puošnios eilės. Posėdžio pabaigai visi akademikai choru giedodavo himną Platono garbei.

Ši Akademija buvo vyriausias klasikinės poezijos židinys ir žadintojas, – poezijos, kurios didžiausias pradininkas ir buvo Francesco Petrarca.

3. Garsusai italų literatūros istorikas Francesco de Sanctis sako: kas nori suvokti skirtumą tarp Dante's ir Petrarcos – tepažvelgia į jų veidus. Rusvas sulysęs veidas su įdubusiais skruostais, atžari kakta, po kuria įsmego vidujės ugnies glamžomos akys, – tai yra Dante. Baltas katedros valdovo veidas, pilni skruostai, linksma kakta ir susimąsčiusios akys – tai yra Petrarca. Šis įdomus sugretinimas liečia daugiau Petrarcą mokslininką, ne poetą. Petrarca poetas degė gal mažai ką mažesne ugnimi negu Dante. Tiktai Dante pagal savo įsitikinimus, pagal visą dvasinę struktūrą – tikras viduramžio žmogus, – viduramžio pabaigos, savo dvasioje susintetinęs visą viduramžio kultūros žydėjimą, o Petrarca, Dante's mokinys, – jau Renesanso žmogus, būdingai Renesansui savo dvasioje sintetinęs krikščionybės ir antikinės pagonybės kultūrą. Dante – tiktai poetas, Petrarca – mokytas poetas. Petrarca lygiai lengvai rašė eilėraščius lotynų ir italų kalbomis. Petrarcos lyrikos pagrindinė tema – meilės tema, kurią simbolina Laura. Laura – realus žmogus. Petrarca pirmą kartą ją pamatė 1327 metų balandžio 6 dieną Santa Chiara bažnyčioje, – 1348 metų tą pat dieną ji mirė,– gal nuo tuomet siautusio maro. Apie ją daugiau nieko tikra nežinoma. Vargu ar artimesnių ryšių bus jis su ja turėjęs. Dar nuostabiau. Visą gyvenimą dainavęs apie meilę, Laurą, Petrarca apie moteris ir jungtuves yra daug negerų dalykų prikalbėjęs. Gal jis ir turėjo tam pagrindo. Jis turėjo sūnų ir dukrą, tačiau jų motina istorijai

paliko nežinoma. Matyti, ji ir pačiam poetui gyvenime nedaug tesvėrė, – ir apie ją žinių neliko. Jis jos niekur nemini, – Laura jam pasiliko meilės simbolis per visą amželį.

Dainuodamas Laurą, Petrarca sulieja abi viduramžiškas moteries garbinimo tradicijas. Viena tradicija – iš religinių giesmių, kuriose garbinama dieviškoji Mergelė Marija, – jai meilės pareiškimuose ji kiek nukeliama iš dangaus į žemę, – įgauna žemiškų pažymių. Prie šios tradicijos prišlija ir Dante su savo Beatriče, kuri jo kūryboje atsipalaiduoja daugelio žemiškų bruožų, tapdama beveik bekūniu meilės simboliu. Dante's Beatričė ne kartą ir Petrarcai buvo patraukliu pavyzdžiu, – ir svajodamas idealią meilę stengėsi atpalaiduoti ją iš žemiškumo laikinų formų. Antroji tradicija – ir Provanso trubadūrų, kai jie, dainuodami jiem visai nepasiekiamą Puikią Damą, kokio nors siuzereno, kunigaikščio, žmoną, ją tarytum sudievino. Abidvi tradicijos susitinka kažkur pusiaukelyje tarp dangaus ir žemės. Va šioje pusiaukelėje ir atsidūrė Petrarcos meilautinė lyrika. Jo kūryboje šios abi tradicijos susiliejo, jo dainuojamoji dama, pasižyminti žemišku grožiu, vis dėlto yra jau nebe šios žemės pilietė. Ji nėra tokia sudvasinta kaip Beatričė, bet nepalyginti labiau sudvasinta už trubadūrų puikiąją damą. Ši Petrarcos kūrybos tradicija ir suklaidino daugybę jo pasekėjų, paskatinus dainuoti iliuzorines nesamas damas, meilautinę lyriką paversti kažkokiu erotiniu svaičiojimu.

Petrarcos lyriniuose kūriniuose yra daug elementų iš tautosakos ir dar daugiau – iš Provanso lyrikos. Ne be pagrindo Petrarca platesnėj visuomenėj ir yra daugiau žinomas ir kaip genialus trubadūrų įpėdinis, lyrines formas išlukštenęs iki tobulybės.

Petrarca – didis formos meisteris. Kiekvienas jo sonetas, kiekviena kanconė – išbaigtas, išlaikytas meno kūrinys. Forma – krikštolinė, švari ir tiksli, tviskanti šlifuotu briliantu. Tą puošnią tviskančią formą Petrarca visuomet pagrindžia giliu jausmu, realiais išgyvenimais. Ypač stebina jo sonetai, gal pati sunkiausia lyrinė forma su savo vidujėmis tezėmis ir antitezėmis, su savo tradicijų sukaustyta vaizdų architektonika, taip varžančia

įkvėpimo laisvę. Nenuostabu, kad sonetas net ir stambiem talentam sudarydavo kartais nepakeliamų sunkenybių, o silpnesnius – bežiūrint nutraukdavo į šaltą formalistinį žaidimą rimais ir architektonika. Šia liga Petrarca ir susargdino daugybę savo pasekėjų, kartais – gabių poetų.

Petrarcos pagrindinė tema – Laura. Ji jo kūryboje pasireiškia itin įvairiaspalviai. Laura aprėpė visą jo gyvenimą. Žemiškoji ir dangiškoji meilė, krikščionybė ir pagonybė, sielvartingas blaškymasis tarp abiejų kraštutinumų, grožio ir gėrio pasiilgimas, nemarumo siekimas, garbės troškimas, realaus gyvenimo sielvartos ir džiaugsmai, visur dvelkiąs nuoširdus žmogiškumas ir romantiškos svajonės – visa tai vienu metu sutilpo Lauros pastogėje. Ir visa – taip nuoširdu, taip intymiai išgyventa, taip dailiai tauria forma pareikšta! Šie Petrarcos kūrybos savumai jį ir padarė meilautinės lyrikos pradžininku visiem naujiesiem laikam, – padarė tai, kad kiekviena ateinanti nauja žmonijos karta semia iš jo poezijos vis naują, vis naujovišką kūrybinį džiaugsmą, it iš amžinos vis naujai srovenančios verdenės. Petrarcos nuopelnai yra tokie dideli, kad nenuostabu, jog jo vardas taip plačiai garbinamas. Ne tik garbinamas, – iš jo mokomasi. Netrukus po jo mirties po Europą pasklido jo mokiniai, „petrarkistai", deja, mokytojo vardą su pigiais blizgučiais sumaišę.

4. Nedaug teperdeda tikiną, kad didžiausi mokytojo priešininkai yra jo mokiniai, – iš mokinių tarpo visokios atskalos ir erezijos prasideda. Gal toks tikinimas kiek ir perdėtas, bet Petrarcai vargu ar kas tiek yra pakenkęs, kaip jo gerbėjai ir ištikimi sekėjai. Petrarkizmas, pasklidęs po Europą, pasidarė tikra lyrikos nelaimė: ėmė šėlti Petrarcos forma neturėdami mokytojo lyrinės jėgos. Penkiolikto amžiaus pabaigoj, šešiolikto pradžioje Petrarcos tradicijos virto grynu formalizmu. Šios krypties atstovai, didžiausio dėmesio kreipdami į savaip suprantamą kalbos grožį, kūrybą ėmė varžyti rūsčiausiomis taisyklėmis. Šiuo atžvilgiu italų formalistam mokytojais pasidarė senovės romėnų autoriai ir trys didieji florentiečiai – Dante, ypač Petrarca ir Boccaccio, – jų poetinės formos, jų kalbos menas, net jų žodynas

nieku būdu negalįs būti nei pakeistas, nei modifikuotas. Tuo tarpu kalba, kaip ir gyvenimas, nestovi vietoje, – plečiasi, auga. Formalistai, apsirubežiavę tradicijomis, atitrūksta gyvenimo, ima savyje sukempėti. Rūstusis kalbos purizmas iš literatūros darė lavoną, nežiūrint, kad italų renesanso formalistų tarpe buvo aukštai talentingų asmenų, kaip, pavyzdžiui, grafas Baldassare Castiglione, Giangiorgio Trissino, ypač garsusai kardinolas Pietro Bembo (1470–1547) – plačiai žinomas humanistas ir imitacijos genijus. Bet literatūros kūryboje jau visuomet taip esti: kur įsivyrauja tradicinių formų imitacija – visur ir visuomet tai įvyksta turinio, dvasinio prado, poezijos nuoskaidai. Ir poetas veikiai išsenka, ir publikai greit koktu pasidaro, – ji netrunka pajusti formų puošmenų baisią viduję tuštybę. Taip atsitiko ir italų petrarkininkam, kurių rankose mokytojo tradicijos neskaniai išsigimsta. Jų išsigimimas Italijoje sutampa su akademinių organizacijų išsigimimu.

Pirmosios akademijos suvaidino itin įžymų vaidmenį italų kultūros raidoje. Ir spietėsi jose įžymios jėgos. Florencijos Akademijai vadovavo talentingas Platono vertėjas Marsilio Ficino; Romos – humanistų teatro pradžininkas, senovės palaikus Romoje geriau pažinęs negu savo kiemą, Pomponio Leto; Neapolio – valstybės vyras ir humanistas, filosofas ir istorikas, talentingas poetas Giovanni Pontano. Gabių vyrų netrūko ir kitų miestų akademijom.

Šios akademijos buvo valdovų, didikų globojamos. Ne visi norintieji galėdavo į jas patekti, nors ir labai norėjosi: akademiko vardas magino savimylą.

Šitų akademijų pavyzdžiu paskiri humanistai, dažnai ne tiek mokslininkai, kiek pretenzionalūs diletantai, ima sudarinėti savo būrelius, besivadinančius akademijomis, kurios ne kartą pasikrikštija didžiarėkiais vardais. Šios apšviestūnų bei diletantų akademijos savo esme labai primena XIX amžiaus Vakarų Europos vadinamus literatūrinius salonus. Po teisybei, tai buvo savotiški poetų ir mokslininkų, eiliakalių ir diletantų klubai, kurių posėdžiai vykdavo dažnai su tam tikromis iškilmingomis

ceremonijomis: juo mažiau talento ir turinio – juo daugiau formos ir ceremonijų. Posėdžių svarstymo objektai buvo bendri visiem: literatūros ir filosofijos problemos. Buvo skaitoma sava akademikų kūryba, buvo ginčijamasi dėl teorinių kūrybos dalykų. Iš autoritetų čia buvo garbinami tie patys – Petrarca ir Platonas. Į poeziją ir filosofiją buvo žiūrima kaip į pašauktųjų dalyką, plačiajai miniai neprieinamą. Akademikas, besijausdamas esąs pašauktasis į aplinkinius žmones, ne akademikus, žiūri iš aukšto, savo pašaukimu pasididžiuodamas. Kadangi šiuose privačiuose klubuose dažnai spietėsi pretenzionalūs mėgėjai ir diletantai, tad jų posėdžiuose iš Petrarcos ir Platono išgarbinimo išeidavo tik tų mokytojų iškoneveikimas. XVI amžiaus pradžioje tokių klubų buvo gana daug, – ir jie jau tuomet buvo pasidarę pašaipos objektu. Jų poezija, nustojusi gyvybinio turinio, pasidarė grynai formališka. Atsitiko ir dar viena nelaimė. Formališkųjų poetų galvose susipainiojo petrarkiškas Lauros dainavimas ir provansališkas tarnavimas puikiajai damai. Petrarcos didybė jiem nepasiekiama. Provanso trubadūrų kilnioji dama jiem per daug konkreti, – viduramžiškai jai tarnauti jie jau nebegali. Jie ima dainuoti abstrakčią teorinę Puikiąją Damą, – ir grakščios formos sonetuose jai reiškiamoji meilė taip pat buvo teorinė. Pagaliau šie formoje išsigimusio meno atstovai iš esmės buvo Renesanso gadynės žmonės, jungę savyje visus gadynės priešingumus, besitęsiančius nuo platoniško idealizmo iki šarlatanizmo, nuo mokslingo klasicizmo iki veidmainingo palaidumo. Tad jų organizacijos ir darbai davė pakankamai pajuokiamos medžiagos Florencijos smailialiežuviams, kurių niekuomet tame mieste netrūko. Veikiai ėmė atsirasti pašiepiama literatūra, ilgainiui pavadinta „makaroniška poezija", kurioje maišyta lotynų–italų kalba buvo parodijuojami akademikų veikalai. Kaip šio žanro meisteris, labiausia garsėjo Mantujos benediktinų vienuolis Teofilo Folengo (1496–1544), savo kūryboje besityčiojęs ir gyvenimu, ir literatūra.

Petrarkiškas formalizmas anaiptol nebuvo vienintelė italų vėlyvojo renesanso literatūros srovė. Tuomet, tuo pačiu laiku

gyveno ir kūrė ne tiktai Pietro Bembo (1470–1547) ir Giangiorgio Trissino (1478–1550), – gyveno tuomet ir Ludovico Ariosto (1474–1533) ir Pietro Aretino (1492–1556), tie įsitikinę akademinio pedantizmo bei formalizmo nedraugai, turėję taip pat nemaža savų šalininkų, atstovavę plačią literatūrinę srovę. Tačiau stipriausias išsigimstančiam akademizmui smūgis atėjo iš visai netikėtos pusės.

5. Didžioji Florencijos poetinė trejukė – Dante, Petrarca, Boccaccio, – savo kūryboje meistriškai sujungę tautinius bei mokslinius pradus, sukūrė pasaulinius šedevrus. Jų mokinių bei sekėjų veikloje abu pradu išsiskyrė. Turės praeiti poris šimtmečių, kol abu pradu vėl susijungs Ludovico Ariosto ir Torquato Tasso kūryboje – vėl duos pasauliui stebinančių vaisių. O tuo tarpu, per tuos pusantro, net du šimtmečiu, abi atžalos, abu kūrybos šaltiniai nuriedėjo skirtingomis vagomis, supainiodami net ištikimiausių mokinių sąvokas. Kol kas Dante imta laikyti italų tautinės literatūros atstovu, o Petrarca – humanistinės, mokslinės, knyginės. Visiškai buvo užmirštama, kad Petrarcos itališkoji lyrika buvo pagrįsta italų tautine medžiaga anaiptol ne mažiau už Dante's kūrybą, – kad Petrarca iš esmės buvo italų tautinis trubadūras!

Kaip ten bebuvę, italų tautinė literatūra kol kas nuriedėjo skirtinga tautosakiška vaga. Iš daugybės bevardžių dainių tarpo, – bevardžių, nes tautosakos formoj liko jų kūriniai, bet ne kūrėjų vardai, – kartkartėmis prasiskverbia ir individualūs vardai. Mūsų Strazdelis ar Kazys Binkis – individualūs kūrėjai, bet kiek jų sukurtųjų dainų liaudis dainuoja! Vargu ar kada ir besužinosime, kiek dainų toksai Binkis paleido klajoti po Lietuvą. Panašiai buvo ir Italijoje. Iš bevardžių kūrėjų masės išsiskiria, sakysime, toksai Giovanni Sercambi (1348–1424) ar ypač florentietis Franco Sacchetti, kurs mirė apie 1400 metus, būdamas 70 metų senis.

Sacchetti buvo tikrai tautosakiškas meisteris. Visų pirma, išlukšteno jisai tautosakišką formą *ballatą* (netektų ji painioti su šiaurės romantikų balade), išsirutulojusią iš aistrios šokio

dainos. Ypač jisai nusipelnė ištobulindamas *madrigalą*, tą italų pastoralinę dainą (*mandrabanda, mandriala* – piemenų daina), kuri nuo jo gadynės darosi italų tautinė daina. Taip pat ir medžioklinė daina, *caccia*, Saccečiui daug skolinga. Dar tipiškesnis liaudies dainius, grynai tautosakiškas, buvo kitas florentietis, Antonio Pucci, gyvenęs maždaug apie 1310–1388 m. Buvo jisai varpų liejikas, varpininkas, bendruomenės šauklys. Jautėsi jisai esąs tikras liaudies atstovas, jos nuomonės reiškėjas, – ir dar toks, kurio balso atsiklausdavo ir valdžia. Karo su Piza metu jis nelyginant modernus žurnalistas atsiduria įvykių sūkury ir, dar įvykiam nepasibaigus, jis jau darniomis oktavomis juos dainuoja, – tariant, eina poetiško reporterio pareigas. Puošniose tercinose jis komiškai dainuoja senos rinkos sceneles, o komiškuose, vadinamuose „uodeguotuose sonetuose" mokėjo jis ir meilės reikalus pašiepiamai ir dailiai dainuoti. Pagaliau Antonio Pucci gausiai naudoja ne tiktai tautosakišką oktavų formą, bet ir medžiagą, tose oktavose dainuotą.

Prancūzų epo medžiaga, *chansons de geste*, padavimai apie Karolį Didįjį ir jo paladinus ir kita to epo medžiaga atėjo į šiaurės Italiją apie XIII amžiaus vidurį ir veikiai pasklido tolimesnėse Italijos provincijose. Tą medžiagą puoselėjo liaudies dainininkai, senųjų mimų palikuonys, kurių per visą viduramžį jokie bažnytinės bei pasaulioniškos valdžios gąsdinimai bei persekiojimai negalėjo išnaikinti. Įvairiose šalyse ilgainiu jie ir vadinosi įvairiais vardais (mimai, histrionai, truverai, špilmonai, skomorochai, etc.). Sunkų vargą tie liaudies menininkai vargdavo, visokias kančias pakeldavo, užsidirbdami duoną menu. Daina, pasaka, vaidyba, pokštai, akrobatika, ekvilibristika – priklausė jų kūrybos sričiai. Niekuo jie nesibodėjo. O kai ir toks įvairiaspalvis menas nebegelbėdavo, griebdavosi jie ir kitų verslų – iki vagiliavimo bei plėšikavimo imtinai. Bet kur kokia didesnė šventė, vieša ar privati, kokie atlaidai, kokia mugė – stačiai patvindavo tų menininkų. Ateidavo jie ir pavieniui, ateidavo ir organizuotai, sudarę savo tarpe kokią broliją ar bendriją. Pasibaigus iškilmėm, keliaudavo į kitą vietą arba pakrikdavo klajoti paskirai po kai-

mus ir miestelius, atklysdami ir didesnius miestus, kur publika viešose aikštėse jų mielai klausydavosi. Va tipiškas tokių menininkų atstovas ir buvo Antonio Pucci. Jo vardas mum liko žinomas, o tūkstančiai kitų vardų dingo amžiam.

Antonio Pucci davė daug bruožų Sem Benelli'o pjesės personažams, – vienas jų net ir vadinasi Puccio. Bet dar panašesnis į jį „Apsiautalo" poetų gaujos Vadas, savo kūryba parodijuojąs mokslininkų poeziją, – girias gi jis savo komiška poema, pavadinta „Kalėjimo skolinio įdarai".

Į šios rūšies meną mokytieji humanistai žiūrėjo iš aukšto su panieka, – neskoningas jiem tai buvęs menas, nedarnus, nepripažįstąs mokytų taisyklių. Paniekinamoji pažiūra turėjo sukelti pasipiktinimą ir pajuoką kitoje pusėje. Kai miestuose susidarė ir įsigalėjo humanistų būreliai, įvairios akademijos, šiem liaudies menininkam miestuose pasidarė sunkiau bepasirodyti. Jie pakriko po kaimus. Tačiau ir miesto liaudis, likusi be profesionalų, klajojančių menininkų meno, nurimti nei nemanė. Miestuose atsirado poetų mėgėjų, kurie ėmė organizuoti savo draugijas ar bendrijas, priešpastatydami jas mokslinčių aristokratiškom akademijom. Ypač Florencijoje nesunku tai buvo padaryti, – Florencijoje, kurioje, kaip sako istorikai, XIV amžiaus pradžioje visi buvo raštingi, o asilų varovai dainavo Dante's kancones, – kur net kurtizanės nusimanė antikinės literatūros ir Platono filosofijos reikaluose. Iš tokių mėgėjų tarpo vėl išsiskirdavo kartais stipresnės individybės, palikdamos gilius pėdsakus literatūroj.

Prie šios rūšies poetų norėtųsi priskirti ir patį pasiučiausį italų renesanso dainių Pietro Aretino, – tą, kuris, pagal padavimą, buvo kurpiaus ir prostitutės pamestinukas. Aretino pagal modernišką terminologiją buvo tikras proletaras, drauge, žinoma, ir nemokša, bet palaikęs draugiškus santykius su popiežiais ir karaliais. Jis – talentingas poetas, bet dar talentingesnis paskvilistas ir šantažistas, – savo šantažais prievartavęs dvasiškus ir pasaulioniškus didikus, net karalius, šantažais uždirbęs didelius pinigus ir savo puošnius rūmus pavertęs viešaisiais namais – savo malonumui. Jis buvo autorius nepadoriausių

pasaulyje sonetų ir poemų – ir labai dievobaimingų raštų apie Dievo Motinos gyvenimą ir Kristaus humaniškumą. Tai buvo gabiausias pasaulyje nepraustaburnis – ir didelis formos meisteris, puikus italų „padugnių gyvenimo" žinovas ir jo dainius, – buvo tikras italų liaudies sūnus, pirmas realistas italų literatūroje. Jis savo kūryboje sukaupė daugybę medžiagos, kuri tautosakoje buvo bevardė, kuri italų miestuose XV–XVI amžių sanvartoje gausiai buvo kuriama.

Va šios liaudiškos poezijos kivirčas su akademine poezija ir sudarė Sem Benelli'o „Apsiautalo" literatūrinę temą, – reali praeities medžiaga. Akademinę poeziją veikale atstovauja pretenzionali, bet savo tarpe turinti žymių talentų Nepriekaištingųjų Akademija, o liaudišką poeziją atstovauja „Apsiautalo" poetų gauja.

XV–XVI amžių sanvartoje Italijoje pasireiškė jau gana žymi ispanų poezijos įtaka, – jaudino italus „apsiausto ir špados" poezija. Net ispanų papročiai ėmė įsigyventi Italijoj. Pavyzdžiui, ispaniškas apsiaustas, koletas, pasidarė mėgiama Italijos aristokratų puošmena. Koletas – senovės romėnų togos palikuonis, perėjęs viduramžio riterio ir kitas apsiausto raidos formas, pasidaręs aristokratiškumo pažymiu. Liaudiški sluoksniai tenkinosi paprastesne apsiausto forma. Poetų bendrijos Apsiautalo Gauja pasivadinimas yra tokios pat rūšies satyra, tokios pat rūšies protestas, kaip ir vadinamosios „makaroniškosios" poemos.

Apsiautalas – menkas, nususęs, sulopytas apsiaustas, nevertas aristokrato nugaros. Apsiautalas – paniekinimo vardas. Liaudies poetai sąmoningai prisiima paniekinamą vardą, tą skurdžią laukuję formą, pro kurią jie nori išlieti didį gyvybinį turinį, – pasielgti priešingai akademiniam poetam, kurie, apsisiautę puošniausiais apsiaustais, nustojo saitų su gyvenimu, o jų poezija nustojo kūno ir kraujo.

6. Sem Benelli'o pjesė „Apsiautalas" turi ir dar vieną svarbią istorinę prielaidą, leidusią autoriui likti ištikimam istorijai ir vis dėlto laisvai traktuoti istorinę medžiagą, – tai karnavalo ir triumfo prielaida.

Karnavalas – atskiras žmonijos kultūros istorijos skyrius. Galimas daiktas, jis nėra vien tiktai klasikinės antikos palikimas. Tokioje Japonijoje jau VII–VIII a. Kristui gimus karnavalo reiškiniai buvo plačiai paplitę, – jie, žinoma, su Europos klasikine senove nieko bendra neturėjo: tai buvo tiktai giminingas, savarankiškai atsiradęs kultūros reiškinys. Lietuvių tautosakiški karnavalo reiškiniai – Užgavėnių apeigos, persirengimai, kova Kanapinio su Lašininiu, įvairiopa gavėnios personifikacija – jau būtų galima aiškinti kaip Vakarų Europos karnavališkų reiškinių atgarsį. Visa tai labai tampriai susiję su krikščioniška kultūra, krikščionių padavimais ir apeigomis. Bet ar visi mūsų karnavališki reiškiniai yra atėję iš Vakarų, ar visi jie yra krikščionybės kūdikiai, ar nėra jie kartais tampriau susiję su dar senesnėmis pačių lietuvių religinėmis apeigomis? – Šiuo reikalu galima plačiai spėlioti ir teisybę surasti būtų nelengva. Tačiau Vakarų Europos karnavališki reiškiniai, paskirose šalyse skirtingai besirutuloję, be abejonės, su antikos pasauliu turi labai tamprių ryšių, ypač – su Romos imperijos gadyne.

Romos didžiųjų amfiteatrų ir cirkų programa turėjo daug elementų, kurie primena daugelį Vakarų Europos karnavališkų numerių. Kaukės, persirengimai, alegorinės figūros bei ištisi simboliški paveikslai, pokštai, jumoras, satyra, parodijos – visa tai turi labai gilias šaknis. Pavyzdžiui, Romos triumfatorių procesijos su savo iškilmingais vežimais, su alegorinėmis figūromis, pavaizduojančiomis triumfatoriaus didybę ir stačiai dieviškumą – buvo tiesioginis pavyzdys įvairiem renesanso valdovam: ir jie, įžengdami į sostą ar kokį miestą užimdami, ėmė ruošti tokias triumfines profesijas – savo garbei ir minios džiaugsmui. Didžiausioji triumfinių iškilmių prasmė gal buvo toji, kad jos vienan džiaugsmo žygin sujungdavo visus luomus – ir didikai, ir prasčiokai, ir turtuoliai, ir skurdžiai – visi vienodai dalyvaudavo iškilmėse kaip veikėjai ar žiūrovai. Visiem turėjo būti linksma, visi turėjo būti patenkinti. Tuose triumfuose netrūkdavo ir linksmosios dalies, kurią parūpindavo ir vaidintojai-linksmintojai mėgėjai, ir profesionalai – senovės mimų ir histrionų palikuonys.

Vakarų Europos karnavalų apeigos savo esme buvo labai giminingos su senovės graikų dionisijomis, su senovės graikų ir romėnų derliaus šventėmis, vyno dievo garbinimo iškilmėmis – ne vienas apeigų momentas sutampa ištisai. Pagaliau šį kartą nesvarbu, kas buvo paveldėta iš antikos, kas buvo naujai sukurta, – svarbu, kad tai buvo labai linksmos, labai girtos ir labai meilautinės iškilmės. Šitokiose aplinkybėse karnavalų linksmieji broliai turėjo daugybę pajuokos objektų. Jei tokioje Prancūzijoje viduramžio pabaigoje stambesniuose miestuose buvo įsisteigusios karnavalam ruošti specialios organizacijos, demonstratyviškai besivadinančios kvailių draugijomis, garbinančios kvailybės kunigaikštį ar Kvailybę Motiną, jei šios draugijos išdrįsdavo pajuokti net karalius ir popiežius, nebekalbant jau apie smulkesnius piliečius – burmistrus, karalius, gydytojus, advokatus ir taip toliau, – tai netenka stebėtis, kad ir tokie triumfiniai žygiai greitai tapo pajuokos ir parodijų objektu. Karnavalo metu triumfiškai žygiuodavo gatvėmis įvairiausios figūros ir personifikacijos, kokias tik galėdavo pramanyti vyno paraginta vaizduotė.

Mokėjo Renesanso gadynės žmonės linksmintis karnavalo metu, – ypač mokėjo tai daryti Florencija, toji visų linksmybių ir nuodėmių pradžininkė. Laikai tuomet buvo kaitrūs ir pavojingi. Temperamentai pašėlę. Baisiai malonu buvo žmonėm bent keliom dienom ir naktim išsinerti iš savo kailio, priešininkui pajuokiamą dainelę šūktelti ir likti nenubaustam, nes kitu metu tasai priešininkas, išsitraukęs špadą ar kinžalą, žarnas paleistų. Tai, kas kitą metą buvo šventa ir neliečiama, karnavalui pasidarė linksmybių šaltinis: šventos dvasios ir Graikijos dievai, valdovai, pirkliai, mokslininkai, poetai, velniai, nimfos, savi ir svetimi kunigaikščiai, aukšti pareigūnai ir vienuoliai – visa tai atsidūrė gatvėje, iš linksmybės pašėlusios minios olbijami ir tuliojami. Pašiepiamas figūras vaidindavo geri artistai, pašiepiamas daineles kurdavo geri poetai. Karnavalo nuotaiką puikiai apibūdina pats Lorenzo il Magnifico dainelėje, pavadintoje „Išpažintis", sakydamas: „Moterys ir merguželės, mane sielvarta graužia,

kad aš, paskui vienuolio žodžius bekucendamas, taip daug saldaus džiaugsmo pražiopsojau..." Tas pats Lorenzo il Magnifico parodijavo net Dante's poemą girtuoklio (Beoni) tercinų forma. Taip pat ne kas kitas, tik Lorenzo il Magnifico komponavo parodišką pašiepiamą Bacho ir Ariadnos triumfą ir sukūrė garsiąją „Jaunystės" dainą, tapusią karnavalo himnu:

Quant' è bella giovinezza,	Kaip graži ta jaunystėlė,
Che si fugge tuttavia;	Kur visais keliais nuščiūva;
Chi vuol esser lieto sia:	Kas negreitas nori būti –
Di doman non ce certezza...	Dėl savęs rytoj netikras...

Garsus ano meto dramaturgas, Francesco Grazzini (1518–1584), pasirašydavęs pseudonimu Lasca, žinoma, florentietis, 1559 metais išleido du stambiu tomu karnavališkų dainų, kurios Florencijoje buvo dainuojamos nuo Lorenzo laikų. Šiame rinkiny greta gana storžieviškos satyros yra ir labai švelnios lyrinės stiprybės bei patrauklaus dramatinio grožio. Rimtis ir pašėlęs kvatojimasis, grožis ir giltinės griaučiai, antikiniai dievai ir krikščioniška gavėnia susipynė vienon svaiginančion džiaugsmo pyniavon, sujungė vienan svaičiojimo akordan visokių luomų, visokių dvasinių interesų gyvenimą mylinčių žmonių širdis. Tokia jau buvo ta Renesanso gadynė, pilna prieštaravimų, antitezių, dangaus ir pragaro!

Va, šis šėlstančio karnavalo fonas ir leido „Apsiautalo" autoriui Renesanso gadynės istorinę medžiagą laisviau traktuoti, – į istorinę rimtį įvelti sprogdinamąjį kvatojimos, ir pro padūkusį juoką praskambinti tragiškosios lyrikos širdį veriančiais garsais.

7. Sem Benelli'o literatūrinis auklėjimasis ir brendimas vyko XIX–XX amžių sanvartoje, kai Vakarų Europoje formavosi, protarpiais pasiekdamas savo aukščiausio išsirutulojimo laipsnio, neoromantizmas visose savo atžalose – dekadentizmas, simbolizmas, futurizmas etc. Nietzsche, Verlaine, Maeterlinck, Ibsen, Pszybyszewski, D'Annunzio, Strindberg, Balmont – vardai, skambėję bene visuose literatūriniuose salonuose. Nenuostabu, kad jauną pradedantį rašytoją Sem Benellį neoromantizmas stačiai siurbte įsiurbė į savo srovę.

Sem Benelli – romantikas pirmiausia ir gražiausia to žodžio prasme. Romantikas daugeliu atžvilgių – ir pagal kūrybos medžiagą, ir pagal jos traktavimo būdą, ir pagal literatūrinę techniką ir pagal estetinę ideologiją.

Iš visų Sem Benelli'o veikalų „Apsiautalas" yra gal pats romantiškiausias. Čia ir tema – romantiška *par excellence:* sielos poezijos kova su formaliąja akademine poezija. Retas kuris senas romantikas, ypač iš ankstyvųjų, kovingųjų romantikų kartos buvo šios temos nelietęs. Bet Sem Benelli – ne tiek romantikas, kiek neoromantikas. Tai yra romantikas, išėjęs realizmo mokyklą. Tad ir seną tradicinę romantišką temą traktuoja savarankiškai, naujoviškai, realiame istoriškame fone. Romantiškame Sem Benelli'o veikale, tarytum geros mokyklos realistiškame, dvelkia tikra praeities istorinė gadynė. Vėlyvojo renesanso Florencija atgyja visa su savo žmonėmis, su savo aistromis, su savo rūpesčiais ir nerūpestingais džiaugsmais. Štai renesansinė privati Florencijos Akademija, puoselėjanti grynai formalinį meną, garbinanti Petrarcos tradicijas, kurias ji supranta vienašališkai siaurai, iškraipydama mokytojo palikimą ir supainiodama jį su Provanso trubadūrų Puikiosios Damos garbinimo menu. Į šį aristokratiškų poetų uždarą literatūrinį saloną įsiveržia kaip gaivalinė jėga liaudies poetai, pasivadinę Apsiautalo Gauja, besivadovaują ne forma, ne taisyklėmis, bet gyvenimiška teisybe, įkvėpimo viduje galia, – atstovaudami tarytum revoliucinės literatūros srity romantišką poeziją. Vyksta abiejų srovių kūrybinės varžytynės, tiesa, karnavališkose aplinkybėse, kuriose liaudiški poetai jaučiasi kaip lydekos ežere, o akademiški – kaip vėžiai verdančiame vandeny. Kautynes laimi liaudiška, romantiška poezija. Laimėjimą romantiškai poezijai pripažįsta teisėjas, kurio palankumo abidvi pusės taip trokšta, – pripažįsta dama, pasislėpusi kaukėj, – Nežinomoji, kuriai visi dainas dainuoja. Svarbiausia įkvėpiminės poezijos atstovas veikale yra pavadintas Neofitu, – ir tas vardas turi plačios simbolinės prasmės. Logiškai Neofitu jis vadinamas todėl, kad pats paskutinis prisidėjo prie poetų Apsiautalo Gaujos, – prie jų išpažįstamojo

poetinio tikėjimo, ir kad niekas nežino nei tikro jo vardo, nei kilmės, nei giminės. Pats Apsiautalo Gaujos vadas įtaria, kad naujasis jų bendrininkas „gal iš kalėjimo ištrūkęs tik dabar", – toks jisai skurdžius sunykėlis, tokia jo išvaizda įtartina.

Ir Akademikai, ir Apsiautalo Gauja – istoriškai lokalizuoti ir konkretizuoti, o Neofitas – be tokio konkretizavimo. Jame nėra jokių Renesanso gadynės tipiškų bruožų. Jis – amžinosios poezijos galios reiškėjas, galįs gyventi visais amžiais visuose žemės pločiuose. Jis – beveik simboliškas personažas, bet vis dėlto nėra simbolis: per daug jisai yra psichologiškai pagrįstas ir logiškai įtikinamas. Faktinai jisai yra tradicinis romantiškas literatūros poetas, daugelio daugelio poetų ir dainuotas, ir ryškintas, ir poetizuotas. Tradicinis ir vis dėlto naujoviškas.

Visų kraštų romantiški poetai, ypač romantizmo pionieriai kovotojai, vaizduodami poetą, menininką ar kūrėją apskritai, paprastai atvarydavo jį į konfliktą su minia. Būdavo vaizduojama: poetas dainuoja – minia jo nesupranta; poetas – amžinybės prado reiškėjas, minia jį traukia į žemiško gyvenimo menkystą; poetas skelbia visatą aprėpiančią meilę – minia juo tyčiojas ir akmenimis į jį svaido; poetas miniai atsako rūsčiu prakeikimu – minia bepročiu jį laiko ir jo skausmu kvatojas. Daug šios rūšies poeto su minia santykiavimo variantų romantiški poetai yra nudailinę. Visa tai – iš individualistiškosios romantizmo atžalos. Buvo tačiau ir kita romantizmo atžala, tautosakiškasai romantizmas. Šioje atžaloje poetas jautėsi esąs nebe minios antitezė, bet jos tūkstantinė dalelė. Poetas tarytum nebe savo jausmus dainavo, bet tiktai surasdavo žodžius pasakyti tiem jausmam, kuriais vieningai gyveno visa minia, – kuriais apskritai kiekviena žmogiška širdis gyvena. Poetas buvo tarytum liaudies choralinių dainų vedėjas pradžininkas, jis tiktai tarytum užmegzdavo dainą – ir ji toliau lyg pati savaime vieningai liejosi iš tūkstančių širdžių. Ankstybųjų romantikų poetas – minios antagonistas vėlyvųjų romantikų raštuose nustojo individybės, ištirpo šimtagerklėje masėje. Toje pat romantizmo srovėje du visiškai skirtingi poeto tipai, du diametrališkai priešingi poeto su minia

santykiavimo būdai. Kaip galima būtų tos dvi priešingybės sutaikyti, jeigu jos telpa vienoje literatūrinėje pasaulėžiūroje ir pasaulėjutoje? Sem Benelli ėmė ir sutaikė jas. Sutaikė liaudiškas poetas bevardis Neofitas.

Jis stovi kietai įsikibęs į savo žemę, jis yra išaugęs iš jos dirvonų, jis stiprus jos šaltinių neišsemiama stiprybe, jos juodžemio gimdomąja galia. Poeto ir minios antagonizmo čia nei pėdsako nebėra. Poetas čia – minios dvasios reiškėjas, iš jos išgyvenimų semiąs savo meną, tikras brolis iš jos neaprėpiamos šeimos. Jis, kilęs iš šios žemės mažųjų tarpo, pasiliko dvasia ir kūnu su mažaisiais. Jis tarytum gyvybės verdenė, prasiveržianti iš tautos gilumos, atgaivinanti, paguodžianti ir vėl dingstanti erdvių nežinioje. Šia prasme Neofitas yra viena pačių gražiausių romantiškų figūrų, kurias yra kada sukūrusi pasaulinė literatūra.

Tiesa, ir Neofitas neišvengia konflikto su minia. Tik pati minia čia kitokia. Tamsiąją minią „Apsiautale" atstovauja ne paprasti vargo žmoneliai, bet aristokratiški akademikai, paskendę savo formulėse, savo abstraktiškuose jausmuose, į tikrovę bežiūrį pro paauksuoto drabužio skvernus ir teisybiškos gyvybinės poezijos negalį ir nenorį besuprasti. Tikrosios poezijos nebesuprantantiem akademikam Apsiautalo Gauja grąžina pasiekiamą pavadinimą – tai jūs plebėjai, o ne mes! – Apsiautalo Gauja Neofito poetinę galią suvokė savo paprastu prastuolišku instinktu, kurio rafinuoti akademikai jau nebeturi. Tačiau tuos akademiškus plebėjus smerkia Apsiautalo Gauja, jos vadas, bet ne Neofitas, – jis jų stačiai nepastebi. Tai jau žymi poeto ir minios konflikto motyvo modifikacija.

Neofitas kūnu ir krauju – visas iš prastuolių minios, tūkstantinė jos dalelytė, dulkelė. Tačiau dulkelė – nepaprasta: veikiai išauganti į visą debesį. Vos jis tiktai pradėjo dėstyti savo poetinius regėjimus ir išgyvenimus – bežiūrint išsiskyrė iš plačiosios minios. Visi pajuto jo ypatingą kūrybinę galią, su kuria niekas nepajėgia susilyginti. Jis iš minios išsiskyrė kaip itin stipri kūrybinė individybė. Neofitas drauge – ir minia, ir individas, – ir ankstyvas, ir vėlyvas romantikas. Ir dar daugiau.

Neofitas yra tokia gyva žemiška figūra, tokia žmogiška, kad žmogiškesniam vargu ar galima bebūti. Ir drauge ji yra tiek plačiai apibendrinanti figūra, sutraukianti bet kuriuos lokalinius, temporalinius, rasinius saitus, kad jis darosi viso pasaulio pilietis, visom tautom giminė. Visiem jis yra savas, ir drauge – nė kieno. Tačiau Neofito prigimty yra bruožų, kurie jį mum, lietuviam, daro dar artimesniu.

8. Kai kurie literatūros istorikai Neofito poetinę prigimtį palygina su švento Pranciškaus iš Asyžiaus prigimtimi. Neofitas esą – tai tarytum šventasai Pranciškus patsai, tik ne į vienuolyną įstojęs, bet išėjęs klajoti po pasaulį minios dainiaus pavidale.

Ir tikrai, neoromantizmui šventas Pranciškus buvo reikšminga figūra. Neoromantizmas – ne tik individualistiškas, jis drauge ir mistiškas, ir panteistiškas. Neoromantikai su dideliu entuziazmu gaivino mistiką ne tiktai Jacobo Boehme's tipo, bet ir svajodami apie Kristaus antrą atėjimą, ir jo belaukdami, rasdavo didžiausio džiaugsmo švento Pranciškaus kūrybos žiedeliuose, – neoromantiški poetai XX amžiuje juos paskleidė po pasaulį! Pranciškiška stigmatizacijos apraiška – tokia mylima neoromantikam tema. Nesigailėjo jie jai įkvėpimo ir eilėraščių. Kiti net ištisus rinkinius pavadindavo stačiai: *stigmata*. Daug ir kūrybos priemonių buvo pasemta iš švento Pranciškaus gyvojo pavyzdžio. Pagal romantikų supratimą, šventas Pranciškus buvęs išimtinai romantiška figūra.

Meilė visų rūšių romantikam buvo viena iš pačių pagrindinių pasaulėžiūros premisų. Meilę jie sudvasindavo, sudievindavo, iš žemės į dangų nugabendavo. Net žemiškoji kūniška meilė romantikam pirmoj eilėj turėjo religinės prasmės. Labai sudėtingu protinės ekvilibristikos keliu jie įrodinėjo, kad per kūnišką meilę šioje žemėje pasiekiama Viešpaties palaima ir susiliejama su Dievybe. Kūniškos meilės apraiškom išryškinti laisvai buvo naudojami religiniai simboliai iki Kryžiaus ir Golgotos kančios, – anaiptol ne su tikslu tuos simbolius išniekinti, bet su tikslu meilės dievišką prigimtį išdėstyti. O tiem romantikam, kuriem žemiškieji meilės elementai nebuvo tokie opūs, –

tiem romantikam meilė buvo visa pasaulėjutos sistema. Šiem romantikam poeto širdis – visa aprėpiančios meilės okeanas. Meilės – savęs atsisakančios, gyvenančios ne sau, bet kitiem – visiem, visatai. Tokia meile visatai gyveno ir šventasai Pranciškus, tokia meile gyvena ir Sem Benelli'o poetas Neofitas. Šia meile ir pagrįstas Neofito santykiavimas su žmonėmis, su gamta, su aplinkiniu pasauliu. Jis pats sakosi gyvenąs visiem – kaip pasaulinė harmonija, ir savo dainas brendinąs visiem, kaip sultingas vynuogių kekes prie viešo kelio:

Paguodų mano gilmena bedugnė –
Lyg krūmas vynuogių, kur saulėj kaista,
Kekes brendina svyrančias visiem.
Visus priglobdamas, iš jų sunkiu
Aš vyną, žaižaruojantį ir raudą, –
Visiem, kas tik ištroškęs, nori, prašo.
Ar atkiša man taurę kas auksinę,
Ar paprastą molinį puodą, šukę,
Ar virpančias iš skausmo rieškučias, –
Paimk, prie lūpų dėk, atsigaivink!

Visų geriausia jis jaučiasi gamtoje, girių ūžmuos, aukštų kalnų mėlynose erdvėse ir paprastų žmonelių tarpe, – žmonelių, kurie savo siela primena paprastutes lauko gėles.

Neofito siela – pasaulio veidrodis. Kiekvienas pasaulio reiškinys randa joje atgarsio, – randa užuojautą ir dainą. Savo sielos apimtimi Neofitas yra ne tiktai universalistinio tipo romantikas, – jis artimas švento Pranciškaus dvasios giminaitis. Bet – tiktai giminaitis, ne sūnus, ne brolis. Šventas Pranciškus savo visa aprėpiančioje meilėje sėmė begalinę dvasios stiprybę, kuri leido jam visus mylėti, likti vienam ir jaustis laimingu visatos meilėje. Gal ir jam vienam kartais sunku būdavo, bet jis laikiną silpnybę ryžtingai nugalėdavo. Na, Pranciškus iš Asyžiaus šventas buvo žmogus. Neofitas tokio šventumo dar nepriaugo. Šventas Pranciškus, visa savo esme jausdamas nuodėmingąją žemę ir ją mylėdamas, vis dėlto buvo jau nebe šios žemės pilietis, – jis jau toli savo dieviškuose regėjimuose nuo jos atitrūkęs. O Neofitas – gyvas žemės sultimis, jos juodžemio jėga. Jis

toli gražu nėra šventas. Ne šventas jis anaiptol ne todėl, kad jį kokios nuodėmės slėgtų. Sem Benelli Neofitą taip myli, kad per visą veikalą neparodo ne tik nei vienos jo nuodėmės, – neparodo net nei vieno neigiamo bruoželio. Neofito dvasios visą turinį sudaro visa aprėpianti meilė ir skausmas. Va tasai skausmas ir daro jį žmogišku, žemišku. Šventas Pranciškus, visus mylėdamas, pats meilės nepasiilgsta. O Neofitas gailiai skundžiasi, kad jo siela niekur atgarsio neranda:

> Aš gyvenu visiem; mana širdis
> Negirdi niekur atgarsio. Pabus
> Iš savo svaigstančių sapnų – ir štai:
> Menkutė, apleista, vienui viena!
> Ji įsiurbė visatos visą graudį,
> Bet uždara savy. Ir niekas, niekas
> Nešildo jos. Ir niekas niekuomet
> Grakščios galvos nepriglaudė prie jos, –
> Gėlos visatos įnagio skardaus.
> Neklausė nieks: – O tu? Ar tu kenti?
> Negraužia kartais širdperša tavęs?

Tiesa, tas meilės pasiilgimas atsirado jame netikėtai, kai sutiko jis moterį, jo sielą apsvaiginusią, – iki šiol jis buvo nežemiškas, „pranciškiškas", – buvo idiliška figūra. Užėjusi žemiškosios, tiksliau, individualiosios meilės banga visą idiliją iš karto pavertė tragedija, šventą legendinę figūrą – mylinčiu kenčiančiu žmogumi. Meilės ir kančios tragiška lyrika persunkti visi gražiausieji Neofito monologai, – tie nuostabūs poezijos perlai.

Puškinas sakė poetui: Tu viešpats – vienas ir gyvenk! Neofitas – viešpatnus poetas. Kol gyveno visiem ir buvo vienas, buvo savotiškai poetiškai laimingas. Kai pasigedo asmenės laimės, pasibaisėjo vienumu – jis žuvo. Netikėtai žuvo, neišmintingai. Graikiškų tragedijų likimas jį nutrenkė. Likimas, bet ne *deus ex machina*, – Sem Benelli moderniškas dramaturgas. Tragišką likimą atstovauja akademinis poetas Altovitis, turįs pagrindo niekuo nekalto Neofito neapkęsti ir įtarti dėl nešvankių dalykų. Altovičio kerštingas žygis psichologiškai pagrįstas ir suprantamas, – jis

žudo varžovą, Neofitą. Bet Neofitui – tai likimė bausmė, už tai, kad, būdamas poetinis viešpats, pasiilgo asmenės laimės. Jo žuvime – pats reikšmingiausiais visos tragedijos etinis momentas. Kaip šventas Pranciškus galėtų pasiilgti žemiškos meilės?!

9. Neofitas – liaudies dainius, kilęs iš tautos gilumos ir joj nusčiuvęs it pasvajas. Neofitas – visa aprėpianti pranciškiška meilė. Šiais savo pagrindiniais bruožais Neofitas ir mum, lietuviam, toks mielas, lyg savas būtų.

Mūsų tautos Smūtkelis – Rūpintojėlis – toli gražu ne tasai rūstus Dievas Sabaofas, kurs sergsti teisybės kelius, baudžia nusikaltusius, prakeikimą siunčia neatgailaujantiem. Mūsų Rūpintojėlis – be rūstybės ženklo. Jis pats žiauriai kenčia, bet kitus neaprėpiamai myli. Jeigu nebėra kur dėtis pasaulyje iš skausmo, jeigu nebėra ko begyventi, eik pas Rūpintojėlį, ten rasi paguodą – ši išmintis dvelkte dvelkia iš mūsų lyrinės sielvartaujančios tautosakos. Mūsų tautosakiškasai Rūpintojėlis, iš nežinios atėjęs, iš meilės žmonijai klaikiai miręs, per savo kančią tapęs visų nuskriaustų ir kenčiančių užtarytojas, – jis tapo žmogiškam skausmui paguoda, iš Golgotos kalno palaimos šypsena besišypsanti. Toks Rūpintojėlis gyvas mūsų liaudies sąmonėje. Taip Jį jaučia ir toks raiškiai individualus poetas Putinas dainuodamas:

Bet kam gi tu, budrus Dievuli mano,
Prie lygaus kelio rūpestėliu rymai?
Prie lygaus kelio, kur vargų vargeliai
Vieni per dienas dūsaudami vaikšto?
Dievuli mano, argi mano godos
Tave prie kelio iš dangaus atprašė,
Ar gal tos šviesios rudenio naktužės
Tave iš mūsų žemės išsapnavo?

Šiuo putinišku rūpintojėliškumu pasižymi ne tiktai Neofito kuriamoji poezija, persisunkusi giliu religingumu, bet ir visas jo gyvenimo žygis – vienuoliškas, atsiskyrėliškas.

Kitas Neofito bruožas – liaudiškas dainiškumas. Ak, ir visa mūsų nuostabioji dainiška tautosaka, tokia lyriška visuose savo atošvaisčiuose ir tokia liūdinti gražiausiuose savo skambėji-

muose, yra tarytum neofitiška, – iš nežinios atėjusi, be vardo, be giminės. Kūrė ją nežinomi neofitai, nežinia nei kur, nei kada. Kūrėjų vardai liko amžių prislėgti, tik jų kūriniai – pilni meilės, ilgesio, graudžio, sklidini grakščios melodingos poezijos – liko gyventi mūsų širdyse. Iš nežinomųjų poetų neaprėpiamos minios retkarčiais prasimuša vienas kitas vardas: Strazdelis, Vienažindys... Tie liaudies poetai pilniausia to žodžio prasme. Jie savo lyrines emocijas reiškia tradicinėmis tautosakiškomis formulėmis, savo asmenius išgyvenimus lyg suobjektyvindami. Jie lyg atsisako savo individualumo, pasakydami tai, ką jaustų, atsidūrusi panašioje padėty, kiekviena žmogiška širdis. Tik retkarčiais jų kūryba pratrūksta individualiais bruožais. Galimas daiktas, jų dainos taip plačiai liaudyje ir dainuojamos, – todėl liaudis laiko jas savomis, – taip, kaip liaudis laikė savomis ir Neofito dainas.

Na, ir mūsų knyginė literatūra žymioje dalyje taip pat neofitiška. Strazdelis, Vienažindys – liaudiški poetai, mažai teindividualizuoti. Baranauskas, Maironis – daug ryškesnės individybės, daugiau knyginiai poetai. Bet ir juos visai atidalyti nuo liaudies neįmanoma, ir Maironio dainas liaudis dainuoja kaip savas, – kaip renesanso Florencija dainavo Dante's tercinas.

O tokių Krėvės ir Giros gadynės poezija, ryškiai individuali, vis dėlto perdėm buvo tautosakiška. Krėvės ir Giros lyrinė stiprybė – tai tautosakos pradmenos, liaudies kūrybos dvasia. Atotraukoj nuo liaudies jie būtų stačiai įmanomi.

Ak, ir jaunesnių kartų poezija įgijo mum reikšmės tik savo saitais su tauta. Buvo ir yra gabių poetų, perdėm literatūrinių, atitrūkusių liaudies, – ir jų reikšmė mūsų dvasios gyvenimui, nežiūrint jų talentų, tebėra ir, matyti, bus dar ilgiau menkutė. Bet liaudiški, šį kartą vėl pasakytume, neofitiški poetai, net su žymiai mažesniais talentais, mum daug daugiau gyvenime reiškia. Taip jau susidėjo mūsų tautos istorinis likimas, kad mes išlikome iki naujųjų amžių lyg ir viena šeima, su savo geresniais bei blogesniais sūnumis ir dukromis, beturinti tą pačią vieningą psichologinę formą, tą pačią pasaulėjutos sistemą. Mum iki šiol

tebėra savas tiktai tas poetas, kurs individualina bendrus visiem elementus. Mum svetimas tasai poetas, kurs ateina savarankiškai, atitrūkęs nuo tradicinės tautos psichologinės formos. Šia prasme ir mūsų naujoji literatūra yra neofitiška, ir Sem Benelli'o Neofitas yra mūsų žmogus, – mažiausia, mum artimas giminė, Strazdelio ir Vienažindžio pusbrolis, gimęs mūsų Rūpintojėlio malonėje.

10. Antroji „Apsiautalo" literatūrinės temos dalis – įkvėpiminės poezijos kova su akademizmu mus kaip ir neliečia. Grynasai akademizmas mum kaip ir nežinomas. Formalųjį, „aristotelišką", tiksliau, scholastišką akademizmą bandė atstovauti velionis Jakštas, bet jis vienas kovotojas ir liko plyniose. Jo skelbiamosios kovos niekas rimtai nė nepriėmė, – jo laikotarpio poetai buvo per daug kūrybingai nusiteikę. Vėlyvesnieji įvairiais laikais beatsirandą margaplunksniai formalistai taip pat gilesnių pėdsakų mūsų gyvenime nepaliko, – iki akademizmo laipsnio jie neišaugo, nenorėjo išaugti, – net patys prieš akademizmą kovojo. Kas kita Vakarų Europos šalyse, kur knyginė literatūra savo tradicijas skaičiuoja šimtmečiais.

Italija – tradicinė akademizmo šalis, oficialaus ir neoficialaus. Neoromantizmo žydėjimo metu italų literatūroje viešpatavo nelyginant saldus Sabaofas – Gabriele D'Annunzio, įgijęs akademinės reikšmės.

D'Annunzio – visas nugrimzdęs į formos puošmenas, XX amžiaus pradžioje turėjęs ištikimų sekėjų visoje Europoje, o italų literatūros sluoksniuose buvo, mažiausia, pusdievis. Po 1914–1918 metų karo, po jo nuskambėjusių per pasaulį karo reklamos žygių, jo literatūrinis garsas gana skubiai ėmė menkėti. Po formos puošmenomis žmonės pajuto nuobodžią tuštybę, formos blizgučiai ėmė skambėti įžeidžiamai, burbuliuojanti bei ulbanti pompastika ėmė priminti kelionę per audringą jūrą. Bet XX amžiaus pradžioje D'Annunzio formalinis meistriškumas atrodė tikras stebuklas. Šyptelti jo stiliaus prašmatnumu Italijoje buvo beveik šventvagystei tolygu. O Sem Benelli vis dėlto šyptelėjo.

„Apsiautale", be abejonės, yra aiškių aliuzijų į D'Annunzio atstovautą srovę. Florencijos XVI amžiaus tokia realistiška Nepriekaištingųjų Akademija, po teisybei, turi daug esminių bendrų bruožų su D'Annunzio literatūriniais sluoksniais. Net vienas „Apsiautale" atvaizduotų akademikų, talentingas poetas, savo būdu ir kūrybos stiliumi primena D'Annunzio. Tai – akademikas Altovitis, pavadintas pravarde Liepsninis. Šioje pravardėje daugelis kritikų, – ir ne be pagrindo, – įžiūrėjo mestą pirštinę pačiam maestro D'Annunzio, kuris tuomet jau buvo paskelbęs savo liūdnai pragarsėjusį romaną „Liepsna", kuriame visiškai nedžentelmeniškai pasielgė su genialia aktore Eleonora Duse, viešai išreklamuodamas savo intymius su ja santykius. Romano „Liepsna" vyriausias personažas turi kai kurių bendrų bruožų su Liepsniniu „Apsiautalo" dramoje. Ir dar svarbiau: „Apsiautale" iškelta skirtinga literatūrinė ideologija, kurią atstovauja Gaujos Vadas ir Neofitas, o per juos abu dėsto savo pažiūras autorius.

Su šitokiais dalykais išėjo viešumon Sem Benelli, vos pradedantis poetas, – iš karto pakėlęs balsą, ir dar taip griežtai, prieš saldųjį italų literatūros dievaitį. Žinoma, italų literatūriniam sluoksniam buvo ko piktintis. Šiuo pagrindu ir kilo literatūrinis skandalas, privertęs Sem Benelli savo veikalą išimti iš repertuaro. Bet šis skandalas teatriniu požiūriu mum jokios reikšmės neturi. Tiem, kurie apie jį nieko nebus girdėję, Sem Benelli'o veikalas nebus mažiau suprantamas. Skandalas įdomus tiktai literatūriniu požiūriu, pabrėžiąs autoriaus maestringumą: kaip autorius praeities gadynę priartino dabarčiai, istorinės tikrovės nesužalodamas ir rūsčiam meniškumui nenusidėdamas.

11. Sem Benelli savo draminius veikalus atkakliai vadino poemomis. Net „dramatizuota poema" nerašo, o tik poema – ir galas. Ir kam jis taip daro?

Sem Benelli – puikus scenos meisteris. Sceniškos kūrybos dėsnius pažįsta kaip reikiant. Senosios ir moderniosios dramaturgijos gudrybes, slaptas ir viešas, jaučia visa savo esybe. Veikalų kompozicija – perregima, darni, rūsčiai logiška, kaip

sakoma, geležinė. Veikalų architektonika – be priekaištų. Dialogai, monologai, sceniškos situacijos – viskas meistriškai panaudota siužetui rutuloti ir personažų būdui išryškinti. Sem Benelli jau pirmame veikalo veiksme, pirmoje scenoje apibrėždamas situaciją, nejuntamai ruošia būsimus įvykius. Autorius ruošia ateities žygius, o skaitytojas ar žiūrovas to ruošimo nejunta, – taip organiškai tolimesni įvykiai išauga iš duotųjų prielaidų.

Sem Benelli pasižymi visai gero dramaturgo savumais. Jo veikalai, atitinką scenos reikalavimus, duodą tokios puikios medžiagos aktorių talentam pasireikšti, persunkti veiksmu ir aistromis, galėtų būti vadinami dramomis, komedijomis, tragedijomis. Sem Benelli rašo tiktai: *poema*!

Teisybė, Sem Benelli'o veikalų forma gerokame laipsnyje primena romantišką poemą, baironiško tipo. Bet tiktai: primena – nesutampa. Vietoje tipiško romantiškos poemos metro eina šekspyriškas jambas. Šekspyriškas, bet drauge ir sembeneliškas. Italuose jau seniai prigijo terminas *verso benelliano* – beneliškas metras: judrus, gyvas, lengvas, tautosakiškas – ir toks lankstus. Kalba – tokia paprasta, beveik kasdieniška, atsidūrusi ant prozos slenksčio – ir pasilikusi giliai poetiška, ir tokia spalvinga, ir tokia sodri. Neretai Sem Benelli'o viena eilutė, vienas žodis duoda aktoriui medžiagos visai emocijų gamai sukelti. Žinoma, jo veikale nebėra romantiškųjų poemų pasakojamojo elemento nei autoriaus subjektyvizmo, kuris scenos veikaluose visuomet pasilieka nereikalinga iškamša.

Su romantiškų poemų bei dramos veikalų technika Sem Benelli'o veikalus jungia išgyvenimų universalumas, – drauge aprėpiąs giliausią skausmą ir pašėlusį džiaugsmą, žemiškų prarajų siaubą ir visatos grožio didybę. Jungia toliau ir tų nuotaikų tolydis kaitaliojimasis. Bet visa tai palyginti mažmožis. Svarbiausia yra tai, kad Sem Benelli'o visa pasaulėjuta yra romantiška. Jis gyvenimą savo veikaluose romantiškai poetizuoja. Gyvenimo idealizavimui tiktų ir bet kurios kitos literatūros formos. Gyvenimą idealizuoti mokėjo ne tiktai sentimentalistai, – mokėjo tai daryti ir realistai, o gyvenimo poetizacija – tai

jau romantikų privilegija, išplaukianti iš jų pasaulėjutos. Poetizacijai reikia poemos.

Poemiškos technikos privalumus Sem Benelli plačiai ir drąsiai naudoja. Pavyzdžiui – lyrinio monologo reikalas.

Modernieji dramaturgai monologų vengia. Tragiškų monologų mūsų gadynės aktoriai nė sakyti nebemoka. Natūralizmas, mūsų dienų teatrinis gyvenimiškumas senovės poetišką monologą suskaldė į smulkias replikines daleles, – kad visa būtų „kaip gyvenime" – palša ir nuobodu. Natūralizmas, sceną paversdamas antiteatriniu šlamšto sandėliu, aktorius – šiokiadieniais reporteriais, scenos meną – gyvenimo retušuota fotografija, o vaidybinę kūrybą – praeities patyrimo atrajojimu, – šis natūralizmas visiškai bedieviškai suprantamo teisybiškumo vardu poeziją išvijo lauk iš teatro. Buitinis vaizdelis su visomis šiukšlėmis, su skalbiniais ir šiaudų kūliais, su pelenais ir pakulomis, su dryžu švarku ir sulopytom kelnėm – natūralistiniam teatrui mieliausia vaidybinė medžiaga. Užtat poetinė pjesė natūralistiniam teatrui visiškai nereikalinga. Jis nežino kas su ja veikti. O eiliuota pjesė stačiai siaubą jam įvaro!

Sem Benelli savo poemomis grąžina scenai jos gyvybės šaltinį – *grąžina poeziją*!

Savo pjeses atkakliai jis vadina poemomis. Jam rūpi teatro meno lygmenį pakelti poezijos priemonėmis. Realistiniam teatrui jis neprieštarauja. Jo dialogai, jo masinės scenos, būdamos aukštai poetiškos, logiškai ir psichologiškai tiek yra pagrįstos, kad galėtų varžytis šiuo atžvilgiu su tikruoju realizmu. Net jo gausieji aistringi monologai pasižymi stipriu realizmu. Šekspyras, kaip ir kiti jo gadynės dramaturgai, vartojo vadinamąją atvirąją dramatizavimo manierą. Monologe personažas pasipasakodavo, ką jis jaučia, ką galvoja, kaip jis mano kokį klausimą spręsti, ką veikti, – šnekėdavo scenoje pats vienas taip, kaip gyvenime niekas nedaro. Šekspyro už tuos monologus nieks nebara, o aktoriai, žinoma, talentingi, jais džiaugiasi. Tačiau Sem Benelli šitokių išpažintinių monologų jau nebevartoja, – jis gi išėjęs realizmo mokyklą! Jis tiktai paskiras replikas ištęsia į

ilgus monologus, juos teisybiškai įprasmindamas. Ir tuose monologuose – replikose – tiek aistros, tiek vidujo veiksmo, tiek grakščios lyriškos poezijos, kad netenka stebėtis, jog italų jaunimas juos jau seniai atmintinai pradėjo mokytis.

Poetiškoji Sem Benelli'o pjesių medžiaga, lyriškai poetizuojanti gyvenimą, reikalauja ir specifinės sceninės formos. Scenoje turi likti poezija! Aktoriai turi pasirūpinti, žargoniškai tariant, paduoti žodį, išlukštenti ritmą, išryškinti harmoniją, visiškai neatsižiūrėdami, ar natūralistinio teatro teoretikai šiaušis, ar ne, – nesiklausinėdami, ar šiokiadienėje buityje kas nors taip kalba, ar nekalba!

Pagaliau reikia gi pripažinti, kad natūralistinio teatro antipatija skambančiam scenoje žodžiui yra išaugusi iš kažkokio fatališko nesusipratimo. Aktorius scenoje vartoja daugybę reiškimo priemonių. Žodis, šalia kūniškų veiksmų, gal pati svarbiausioji priemonė. Savaime suprantama, juo priemonė bus stipresnė – juo didesnių emocijų aktoriai galės sukelti. Emocijų sukėlimas – juk ir yra gi aktoriaus kūrybinis uždavinys! O poetinė ritminė kalba duoda daug stipresnių priemonių negu nuskarusi prozinė dialogų šnekta. Prozinėje dialoginėje palšybėje gyvenimiško teisybiškumo anaiptol ne daugiau negu eiliuotoj kalboj. Niekas gyvenime eilėmis nekalba, bet niekas nekalba ir niekuomet nekalbėjo ir Ostrovskio personažų kalba, o Ostrovskis juk laikomas stačiai patentuotu buities vaizduotoju. Pagaliau ir veiksmas gyvenime niekuomet taip neįvyksta, kaip tai scenai reikalinga, – net elementaraus buities vaizdelio gyvenimiškas pagrindas scenoje vis tiek visuomet yra perkurtas!

Poetinė kalba, sukurta iš tos pačios medžiagos, kaip ir prozinė, tik ji labiau kondensuota, emocingesnė, meniškesnė, – ji, žinoma, reikalauja ir dailesnių, poetiškesnių scenos plastinių formų.

[IRONIJA]

Ironija (gr. *eironeā* = pakeitimas, apsimetimas, pajuoka; išsisukinėjimas, atsikalbinėjimas) – gimininga metonimijai stilistinė priemonė pakeisti įprastinę žodžio ar sąvokos prasmę. Ironiška žodžio vartosena susidaro tuomet, kai jo prasmė nužeminama, nuvertinama. Tokia perkeltinė žodžio prasmė vartojama kam nužeminti ar papeikti. Pav[yzdžiui], aiškų bailį pavadinant drąsuoliu bus ironija: tikslu ką papeikti vietoj peikiamojo žodžio pavartota giriamasai. Sakinyje „Drąsuolis! Pamatė vabalą ir susmuko pastalėn!" žodis *drąsuolis* pavartotas ironiška tvarka, – jo prasmė yra nuvertinta iki bailumo. Ironiška tvarka gali būti vartojama ne tik paskiri žodžiai, – taip gali būti vartojama ištisi sakiniai, ištisa stilistinė konstrukcija, ja gali remtis visa veikalo kompozicija. Pseudoklasikinės srovės teoretikai mokė, esą ironiškam stiliui reikalinga, kad mūza duotų *aukštų* žodžių *žemiems* darbams aprašyti. Aukštas pompastiškas stilius, panaudotas menkystos reikalui, tuo pačiu nuvertinamas iki menkystos, yra vienas būdingiausių ironijos pažymių. Kitokią, sakoma, pačią tauriausią, ironiško stiliaus atžalą pradėjo Sokratas, – jam ironija buvo lyg išminties dėstymo metodas; jis apsimesdavo priimąs savo idėjinio priešininko pažiūrą ir, ją toliau nuosakiai logiškai rutuliuodamas, atvesdavo priešininką į nesąmonę, tuo pačiu sugriaudamas priešininko pažiūrą iš esmės. Sokratiška ironija išliko literatūroje iki pat mūsų laikų. Ir dabar, besinaudojąs ironijos priemone, apsimeta priimąs

priešininko teigimą, apsimeta rimtai, su giliu įsitikinimu ginąs tą teigimą, jam apginti suranda naujų įrodymo priemonių; teigimo gynėjas sąmoningai atsiduria nesąmonėje; gynimo rimtumas ir teigimo menkysta sudaro neišlyginamą kontrastą, skaitytojui ar klausytojui sukelia komišką nuotaiką; rezultate teigimas yra sugriautas, o teigimo autorius – pajuoktas. Tad ironija yra labai naudinga literatūrinės kovos priemonė. Ji labai dažnai yra panaudojama satyros reikalams, feljetonams, pamfletams, taip pat dažnai naudojama ir rimtoje publicistikoje bei polemikoje, ypač kai norima priešininkas pažeminti bei pajuokti.

Ironijai psichologinį pagrindą sudaro savijauta, kai pajuokiantis jaučias esąs pranašesnis, kilnesnis, tauresnis už pajuokiamąjį, – ironijai šis panašumo jausmas yra itin būdingas. Juo ironija daugiausia ir skiriasi nuo gimingojo reiškinio – jumoro. Jumoras atsiremia užuojauta pajuokiamajai menkystai, o ironija – pasmerkimu. Jumoras pro lengvą pokštišką formą skelbia rimtus daiktus, o ironijoj už rimtos formos slepiasi pokštas, kartais labai piktas. Kai jumoras kartais apibrėžiamas kaip *rimtumas komizme*, tuomet apie ironiją sakoma, kad ji esanti *komizmas rimtume*. Jumoristas, mylėdamas pajuokiamąjį, jį tarytum iškelia iki savo lygmens, tarytum susilygina su juo, o ironikas, pajuokiamąjį paniekindamas, tarytum paspiria jį į apačią. Jumoras – neįžeidžia, o ironija pajuokiamajam dažniausiai labai skaudi. Ironija gali būti lengva ir rūsti ar gili; kartais ji esti labai griežta, pereinanti į pasityčiojimą. Itin rūsti pasityčiojanti ironija yra vadinama *sarkazmu*.

Romantiška ironija, sudarydama paskirą *ironijos* kategoriją, yra labai sudėtingas reiškinys. Ji atsiremia romantiškos dvasios troškimu galėti kiekvieną metą, kiekvieną mirksnį aukščiau savęs iškilti. Romantikas ilgis tobulybės, amžinybės, begalybės ir drauge nusimano, kad jo ilgesys niekuomet nebus pasotintas; romantikas žino, kad jo metafiziniai troškuliai niekuomet nebus įvykinti, ir vis dėlto jis tais troškuliais gyvena. Šis jausmas romantiko literatūros kūriny pasireiškia šitokiu būdu: romantikas stengias kiekvieną metą pakilti aukščiau už savo kūrinį ir

kritiškai traktuoti ne tik savo veikalą, bet ir save patį; romantikas savo kūrinyje kuria fantastinius iliuzorinius pasaulius ir tučtuojau juos jis pats sugriauna, – romantikas ironiškai pats save traktuoja. Romantiškos ironijos mylimiausia forma kadaise buvo tokia: kūrėjas, kurdamas veikalą, kritiškai seka kūrybos procesą ir kritiškąjį sekimą savo rėžtu įterpia, įaugina į savo veikalą; skaitytojas lygiai stebi kūrybą ir kūrėją, lygiai su kūrėju turi pakilti aukščiau skaitomojo veikalo, – pergyvena iliuzijos kūrimo ir jos griovimo procesą, lyg paniekindamas ir kūrėją, ir jo kūrinį, ir save patį. Tad paniekinimo elementas ir romantiškojoj ironijoj vaidina svarbų vaidmenį.

Ironijos priemone naudojasi bene visų Europos tautų kūryba. Lietuvių tautosakoje ironijos taip pat gausu, – ji čionai paprastai esti lengva, geraširdė, nejučia pereinanti į jumorą. Mūsų knyginėje literatūroje ironija plačiai naudojama, pasitaiko jos įvariausi atspalviai. Žymiausi ironijos meisteriai mūsų literatūroje buvo Vincas Kudirka ir Adomas Jakštas, ypač jų publicistikos bei satyros raštuose.

[JUMORAS]

Jumoras (lot. *humor* – drėgmė, skystimas) įvairiais laikais paskirose tautose skirtingai suprantama sąvoka. Lietuvių literatūros praktikoje jumoro sąvoka dar nėra įgavusi aiškaus konkretaus turinio. Paprastai ji yra siejama su literatūriniu pokštu, „juoku", anekdotu, sąmojo formomis, lengva satyra, feljetonu. Įvairiais laikais ėję juokų ir satyros laikraščiai („Garnys", „Ežys", „Vapsva", „Ragutis", „Spaktyva", „Kuntaplis" ir kt.) tarėsi esą ir jumoro laikraščiai. Vokiečių periodiniai leidiniai, ypač iliustruoti savaitraščiai, turi nuolatinį skyrių *Humor*, kur telpa anekdotai, *Witz*, lengvos pašaipos nuotrupos, liečiančios šiokiadienius reikalus, nepretenduojančios į gilesnių klausimų traktavimą. Prancūzų *humeur* reiškia stačiai nuotaiką, nors čia ir pašaipos elementai pasitaiko, o lenkų *humor* – tiktai nuotaiką, su gero nusiteikimo atspalviu. Sąvokos turinio painiava atsirado todėl, kad ilgainiui imta painioti termino filosofinė prasmė ir literatūrinė forma. Jumoras imta gretinti su sąmoju, nors tas gretinimas istoriškai nėra pateisintas. Sąmojis yra proto savumas. Yra žmonių, rašytojų, kurių kalbose ir raštuose taip ir trykšta sąmojis, tuo tarpu jumoro tenai kartais visiškai nėra, – pav[yzdžiui], dažnai taip esti politinių feljetonikų ar pamfletininkų raštuose. Kartais rašytojas sąmoju gali mažai tepasižymėti, bet drauge gali būti gilus jumoristas, pavyzdžiui, anglų Dickensas ar rusų Čechovas. Jumoras yra ne *proto*, bet *dvasios* savumas, tam tikra nuotaika, gana sudėtinga, todėl sunkiai

apibrėžiama, – nuotaika, kuriai lygiai būdingi ir tragiški, ir komiški elementai. Taurumo, kilnumo, artimo meilės elementai čia taip pat daug sveria. Literatūrinis „juokas pro ašaras" yra arčiausias jumoro esmei. Žmogus juokias, nors jam širdį baisiai skauda; žmogus pajuokia, nors jam pajuokiamojo baisiai gaila (pvz., Gogolis). Kartais jumoru yra vadinama net tam tikra pasaulėžiūra, dvelkianti skepticizmu bei rezignacija, bet toks jumoro supratimas yra per siauras, per vienašališkas, nes per daug pabrėžia tam tikro pergyvenimų proceso pesimistinius atspalvius. Tuo tarpu jumorui pesimizmas, ypač panieka, nėra būdingi. Jumorui daug būdingesnis yra altruizmas, užuojauta pajuokiamai menkystai. Kadangi jumorui būdinga tragiškumo ir komiškumo elementų sandora, tai vienų ar kitų elementų didesnis ar mažesnis gausumas ar mažesnis gausumas jumorą atitinkamai nuspalvina. Tragiškų elementų vyravimas duoda niaurų jumorą, komiškų – linksmą; abiejų elementų pusiausvyra – naivųjį. Jumoro nuotaika gyvena žmogus, nusivylęs galėjimu pasiekti idealą, tiesą ir gėrį, besigailėdamas tam padėtųjų tuščių pastangų, stebįs buities menkystą. Menkysta jame sukelia šypseną, bet drauge ir skausmą. Jumoristas, įsitikinęs buities menkysta, gali komiškai pavaizduoti net rimčiausią reikalą, neįžeisdamas klausytoj[o] ar žiūrov[o] moralinių jausmų, nes tame pavaizdavime visuomet jaučiama užuojauta ir meilė. Todėl kad teisėtai jumoras esti kartais apibrėžiamas kaip rimtumas komizme, – jumore pro komišką kiautą dvelkia gilus ir rūstus rimtumas. Todėl ir sakoma, kad jumoras esąs komizmo romantikas, kad jo tikslas esąs atskirti ir išryškinti žmogaus dvasioje tas taurias, kilnias ir humaniškas pradžiodalas, kurios šiaip daugumoje atvejų lieka nepastebimos, paslėptos, nes jas nustelbia dirbtina didybė, veidmainybė ar oficialiai didybe pripažinta menkysta.

Be jumoristinės pasaulėjutos, literatūroje tenka skirti jumoristinius stilių ir kompoziciją. Vienam ir kitam reikalui rašytojas, kalbėdamas apie didelius ir rimtus daiktus, liečiančius net gyvenimo, net visatos prasmę, naudojasi kuo paprasčiausiais

terminais, vaizdais ir jų sandoromis, tuo tarpu kai jumorui gimininga ironija elgiasi visiškai priešingai. Jumoristas, lengvu komizmu pasakodamas apie smulkučius gyvenimo reiškinėlius, apie buitį neūžaugą, „lieja savo skausmą". Todėl tad jumoro raštai dažnai pasižymi grakščiu intymiu lyrizmu (pvz., Čechovas, A. Vienuolis).

Jumoras, kaip dvasios savumas, kiekvienoje tautoje skirtingai jaučiamas bei pareiškiamas. Racionalistiškai nusiteikusios tautos jumoru mažiau pasižymi. Pav[yzdžiui], prancūzuose jumoro maža; jų jumoras artėja tam psichikos savumui, kurį jie vadina į jokią kalbą neišverčiamu terminu *esprit*. Lenkų jumoras artėja sąmojui, „dovcipui", smailialiežuviavimui arba sentimentaliai romantiškai ironijai. Vokiečiams grynasai jumoras nėra būdingas; jų jumoro mažosios formos virto anekdotais, „witzais", o didesnės – taip apaugo pamokoma medžiaga, kad nustojo jumoro pagrindinio pažymio – lengvumo. Būdingiausiu ir gryniausiu jumoru, tikruoju „juoku pro ašaras" pasižymi anglosaksai ir rusai. Lietuviai taip pat turi gražaus jumoro, nors ne visos tautos atžalos juo vienodai gausiai pasižymi. Gražiausias jumoras pasitaiko biržėnų ir dzūkų tautosakose, o žemaičių ar vad. suvalkiečių tautosakose jumoro skystoka ir jis pats tenai lyg nesutapęs su bendruoju kūrybos stiliumi. Knyginėje literatūroje jumoru pasižymi daugelis rašytojų. Jurgio Savickio jumoras („Šventadienio sonetai", „Ties aukštu sostu"), dailios formos ir tragiškos nuotaikos, artėja daugiau anglosaksų, net skandinavų, jumoro koncepcijai; A. Vienuolio jumoras, gausiai pasėtas po visus jo raštus, sentimentalus ir naivus, perdėm altruistiškas; Vaižganto – toks sodrus ir sultingas, toks optimistiškas, kad nuolat kovojo su pavojumi nustoti esminių jumoro bruožų – tragiškumo elementų.

Literatūra: H. Bergson. Le rire; Külpe. Grundlagen der Ästetik; Th. Lipps. Komik und Humor; Müller–Feienfels. Psychologie der Kunst; Schopenhauer. Die Welt als Wille und Vorstellung.

APIE DRAMATURGIJOS PRADŽIODALAS

DRAMATURGIJA IR LITERATŪRA

1. Nuo senų laikų literatūros istorijos bei teorijos vadovėliuose dažnai kartojama, kad dramaturgija esanti pati sunkiausia literatūros rūšis. Ji ir atsirandanti tautos literatūros raidoje vėliausia. Visų pirmiausia gimstanti lyrika – daina, proza – pasaka, ateinąs epas, ir tik paskui jų gimstanti tragedija, iš viso – draminės formos literatūra. Ji esanti reikalinga ir labiau subrendusio rašytojo. Na, ir skaitytojas esą turįs būti labiau subrendęs. Net ir mūsų laikais retai kas mėgstąs dramos veikalus skaityti, – duok skaitytojui esą gerą apysaką, romaną, net eilėraščių knygą, – tai jis dėkui pasakysiąs. Drama esanti lyg kitų literatūros rūšių sintezė, lyg aukščiausia jų forma. Tuose vadovėliuose dramos atžvilgiu prikalbama ir dar gražesnių žodžių. Kad dramaturgija yra literatūros dalis – dėl to beveik niekas neabejoja.

Kas gi čia, kaipgi čia abejosi? Romanas ir drama – tas pats popieris, tos pačios raidės, tokia pat knyga, dažnai tas pat leidėjas ir pardavėjas, ne kartą ir tas pats rašytojas. Kitame romane dialogų yra ne mažiau negu geroje dramoje. Ir dramos veikale yra visokių aprašymų ir paaiškinimų, tiesa, smulkesnėmis raidėmis atspausdintų, bet vis dėlto yra. Ar ne juokinga, ar ne eretiška pati mintis kelti klausimas dėl dramaturgijos ir literatūros santykių? Kas gi filosofuoja dėl kojos ir viso kūno santykiavimo. Juk čia yra ne kas kita, kaip dalies ir visumos santykiavimo

reikalas, – ar ne tiesa? Bent šitaip daugelis rimtų vyrų samprotavo per ilgus šimtmečius.

2. Literatūros mokytojų samprotavimai dramos reikalu tikrai buvo neblogi. Gaila tiktai, kad tokio samprotavimo vaisiai išėjo nelabai kokie. Kai tiktai literatūros istorikai ir kritikai pradeda su visu sąžiningumu nagrinėti dramos veikalą literatūrinės vertybės atžvilgiu, nuolat ir nuolat išeina nesusipratimai, kartais net visai nepagirtini. Ryškiausias pavyzdys mūsų Petro Vaičiūno reikalas. Vargu ar atsiras toks mūsų literatūros kritikas, kuris Vaičiūno dramaturgijoje nerastų nuodėmių – devynių galybių. Kiek prieštaravimų, kiek klaidų, kiek nenuosaikumo, kiek neteisybiškumo jo veikaluose surandama. Kas ir besakyti, literatūros kritikai bara Vaičiūną iš visų pusių. Bet teatras ir publika visų tų barnių lyg ir negirdi. Per porą dešimtmečių Vaičiūnas stačiai viešpatavo mūsų scenoje. Teatras atkakliai jo veikalus vaidino ir vaidino. Tiesa, pastatymai su labai reta išimtimi būdavo labai blogi, veikalai buvo negailestingai žalojami, dramaturgas dėl tokios jam daromos skriaudos keikdavosi ir aimanuodavo, bet publika sąžiningai ėjo jo veikalų žiūrėti. Kritika peikdavo ir publiką už tokį jos nusistatymą. Sakydavo, publika skonio neturinti, blogai išauklėta esanti, o publikai būdavo visai vis tiek, ką kritika jai skelbdavo. Teatras Vaičiūno veikalus vaidino, publika jo spektaklius lankė. Ar nebūtų pravartu dėl šio reiškinio, gana žymų vaidmenį suvaidinusio mūsų kultūros istorijoje, kiek išsamiau susigalvoti.

3. Vaičiūnas ne vienintelis pavyzdys. Net pačiam nepalyginamajam Shakespeare'ui – ir tai ne ką geriau sekėsi. Kol gyveno jisai – jo veikalai buvo mielai vaidinami. Jis mirė, anglų teatras pakriko – literatūros istorikai jį bent porai šimtmečių pamiršo. Šiek tiek dar jo atminimą palaikė Europos kontinento, ypač vokiečių teatrai. Tačiau jie jo veikalus taip šlykščiai žalojo, kad Shakespeare tikrai būtų į Europą visus velnius pasiuntęs, jei tik būtų galėjęs. Romantikai jo atminimą šiaip taip atgaivino, išsiversdino jo veikalus, iškėlė jo milžiniškus nuopelnus literatūrai. Shakespeare grįžo į literatūros istoriją, teisingiau ne grįžo, bet

pirmą kartą užėmė joje garbingą vietą, nes gyvas būdamas Shakespeare, kaip ir kiti jo gadynės įžymieji laikininkai, savo veikalus kūrė tiktai teatrui. Jis savo veikalų nespausdino ir nemanė spausdinti. Pati pretenzija į spaudą ar į vietą literatūroje tuomet būtų atrodžiusi stačiai juokinga. O kai romantikų pastangomis Shakespeare užėmė vietą ir literatūroje, jo palikimo vargas tuo nepasibaigė. Įvairūs literatai bei literatūros istorikai ėmė nagrinėti jo veikalus ir surado juose daugybę visokių nedorybių. Net Goethe, pats dramaturgas ir teatro direktorius, daugelio kažin kokiu viršžmogiu iki šiol tebelaikomas, – net Goethe teikėsi pareikšti, kad Shakespeare'o – labai blogo dramaturgo esama. Esą jo veikalai taip netikusiai sukomponuoti, kad jų Goethe's laikų scenos priemonėmis nei įsceninti dorai negalima.

O profesiniai literatūros kritikai ko prikalbėjo! Shakespeare esąs ir rašytojas menkas. Labai storžieviškas jis esąs. Jo veikaluose charakteriai esą neišbaigti, neišdailinti, daug kas tikrovę neatitinka, siužetai, personažai esą be atodairos vogti, dialogai vulgariški ir taip toliau, ir taip toliau. Ne, rašytojų tarpe Shakespeare gero vardo neturėjo. Juos savo nuomonę pakeisti privertė tiktai teatro menininkai. Aktoriui Shakespeare – aukščiausia, nepalyginama vertybė. Kuris aktorius ar aktorė nesvajoja savo kūrybą apvainikuoti Hamleto, Otelo, Viešpaties Lyro, Venecijos pirklio, Ofelijos, Dezdemonos, Ledi Makbet vaidmenimis? Suvaidinti Hamletą – ir mirti: nieko geresnio šiame pasaulyje nebesukursi. Shakespeare'o reikalu literatų ir teatro menininkų kivirčas buvo itin stambaus masto susiriejimas. Vardo didybė stačiai įpareigoja giliau pažvelgti į reikalo esmę. Kodėl pasireiškė rimtų žmonių tarpe tokios skirtingos nuomonės? Iš kur tasai vaidas?

4. Iš šalies žiūrint atrodo, kad literatūros istorikai pasirodė esą kiek per daug grobuoniškai nusiteikę. Jie įsigeidė pasisavinti tai, į ką jie tik dalį teisių teturi, kas iš esmės jiems visai nepriklauso. Kas iš to, kad dramos veikalai yra parašyti tokiomis pat raidėmis ir ant tokio pat popierio, kaip visos kitos knygos. Dramos veikalai tarnauja visai kitam dievui negu visos kitos

literatūros formos. Senieji graikai gerai nusimanė dievų reikaluose, – ir jie jau dramaturgiją atėmė iš Apolono ir atidavė kitam dievui globoti. Ir mūza čia veikė visiškai kita, savarankiška, nepriklausoma. Ir senis Aristotelis ryškiomis gairėmis nužymėjo dramaturgijos savaimingą kelią. Tačiau laimėje, pasirodo, ir didelės nelaimės tūnota. Iš senosios Graikijos likę dramaturgų veikalai pasirodė esą tokie vertingi, tokie stiprūs ir grynai literatūriniu atžvilgiu, kad ilgainiui tų veikalų teatrinė prasmė liko visai pamiršta. Imta vertinti, imta džiaugtis tiktai literatūriniais nuopelnais. Tuo pagrindu dramaturgiją ir aneksavo judri ir godi literatūros karalystė. Dramaturgija pateko vergijon, nusitęsusion per porą tūkstančių metų. Per tą laikotarpį imperialistinėje karalystėje toli gražu ne viskas buvo tvarkoje. Dramaturgija nuolat ir nuolat kėlė riaušes, ruošė sąmokslus, šaukė į revoliuciją. Nuolat ir nuolat prasilenkdavo su privalomomis taisyklėmis, reikalaudavo, neklausydavo literatūros įstatymų, skelbė savo nepriklausomo gyvenimo teisę. Maža kas gera iš to teišeidavo. Literatūros vadovai elgėsi nelyginant anglų konservatoriai. Vos tik dramaturgija sukurdavo ką nors įžymesnio, tuoj literatai visa tai įrašydavo į savo nuopelnus ir savo programą. Visa tai, kas literatam neatrodė vertinga, jie nutylėdavo ir paskandindavo nežinios prarajon. Paskandindavo, nežiūrint to, kad teatrui tai būdavo kartais itin vertingi dalykai.

5. Dramaturgijai išsivaduoti iš literatūros vergijos šiek tiek pavyko vos XX amžiuje. Čia ji rado stiprų sąjungininką – patį kūrybinį teatrą. Teatrui literatūros vergija buvo dar sunkesnė negu dramaturgijai. Dramaturgija vis dėlto buvo laikoma svarbia literatūros dalimi, o teatras – stačiai nepaklusniu baudžiauninku, kurio visa gyvenimo prasmė tebuvo – tarpininkauti tarp literatūros ir publikos, – dialogizuotą literatūros veikalą publikai gyvais paveikslais pailiustruoti. Šitaip nužemintas teatras atsidūrė ant bedugnės krašto, kur jau giltinė kaleno dantimis, beruošdama jam grabą. Balsų, kad teatras esąs nereikalingas, net žalingas, visuomet netrūkdavo. Dar XX amžiaus pradžioje toks įžymus literatūros kritikas, kaip Julius Aichenvaldas, ėmė

visiškai rimtai kalbėti, kad teatras nesąs menas ir kad jis, kaip tarpininkas ir iliustratorius, esąs tik nemokšoms reikalingas. Sąmoningas, išlavintas pilietis, paskaitęs dramos veikalą, gauna daug gilesnio pasitenkinimo, negu žiūrėdamas jo vaidinamo spektaklio. Tipiškas literatas Aichenvaldas plačiai ir vaizdžiai argumentavo savo pažiūras. Aichenvaldas – ne vienas buvo tokios nuomonės. Daugelis daugelis literatų taip manė. Teatro padėtis pasidarė nebepakenčiama. Į literatų valdovišką išdidumą teatras atsakė revoliuciniu šūkiu: Los von Rom, – atsipalaiduoti [nuo] Romos, – išsivaduoti iš literatūros vergijos, pasiunčiant ją iš teatro šunim šėko pjauti. Teatro menas esąs savarankiškas menas, anaiptol ne menkesnės vertės už literatūrą, kuri galinti teatrui tik pagelbėti, patarnauti, bet nieku būdu ne šeimininkauti jame. Šį revoliucinį šūkį sviedė pasauliui garsusai teatro reformatorius, Miuncheno Meno teatro kūrėjas Georgas Fuchsas savo įžymioje knygoje „Teatro revoliucija". Fuchso balsas plačiai nuskambėjo per pasaulį. Įvairiose šalyse veikiai pasigirdo balsai, – savotiško nepriklausomo galvojimo vaisius, – besiūlą įvairiais teatro reformas ir vieningai bešaukią vaduoti teatrą iš literatūros nelaisvės. Gordonas Craige, Adolfas Appia, Génier, Mejerholdas, Reinhardtas, Tairovas, Vachtangovas ir daugelis kitų žymių teatro kūrėjų vieningai pasisakė prieš literatūros imperiją ir bežiūrint suorganizavo kovojančias revoliucines armijas.

6. Teatro menas Europoje prasidėjo nuo pat žmonijos kultūros lopšio, tęsėsi bene tris tūkstančius metų, bet mokslinės savo istorijos jisai neturėjo iki pat mūsų laikų. Ne tiktai istorijos neturėjo, – neturėjo net istorijos metodo. Niekas nežinojo net, kaip teatro istorija turėtų būti kuriama. Buvo rašoma įvairių straipsnių, atsiminimų, monografijų, gyvenimo aprašymų, bet tai dar nebuvo teatro istorija. Įvairiuose kraštuose buvo net specialios draugijos teatro istorijai tirti, buvo šaukiami iškilmingi draugijos posėdžiai, bet ir čia toliau menkavertės literatūros nenueita. Visa teatro istorija buvo tiktai dramaturgijos istorija, o ši pastaroji buvo tiktai menka literatūros istorijos dalis. Tačiau

XX amž. pradžioje ir teatro istorijos reikalu įvyko revoliucija. 1914 metais Berlyno universiteto profesorius Max Herrmann paskelbė veikalą „Teatrinės studijos", kuriame pirmą kartą nuo pasaulio įsikūrimo bandė nustatyti mokslinį teatro istorijos metodą. Max Herrmann buvo laikomas fantastu. Jį pripažinti mažai kas tenorėjo. Vargo ir skurdo jisai pats. 1921–1922 metais ateidavo universitetan sausą plutą graušdamas į paskaitas. Bet vis dėlto jo veikalas pralaužė pirmuosius ledus. Jo veikalą išgirdo užsienis, staiga jo veikalas teatro sluoksniuose buvo pripažintas, susilaukė jisai gausiai mokinių ir sekėjų. Tat šitas Max Herrmann visu savo autoritetu ir uolumu parėmė teatro pastangas išsivaduoti iš literatūros jungo. Dramaturgijos literatūriniai nuopelnai jam visiškai nerūpi. Literatūros atžvilgiu koks menkavertis dalykėlis teatro menui galįs būti daug svarbesnis ir brangesnis už tobuliausius literatūros veikalus. Teatras gyvenąs savarankišku gyvenimu, visiškai skirtingu nuo literatūros, – literatūrai nesą ko savo mastu teatrinius veikalus matuoti. Daug panašių, literatūrai nemalonių dalykų Max Herrmann pripasakojo. O jo mokiniai nuėjo dar toliau. Toks Tairovas savo pagarsėjusiame veikale „Išvaduotasai teatras" skelbia, kad teatrui literatūra esanti visiškai nereikalinga. Esą *commedia dell'arte* jokios literatūros neturėjusi, o kokio aukšto meno pasiekusi. Ar teisybę Tairovas sako, ar nušneka, – tai atskiras reikalas. Tačiau šie duomenys parodė, koks yra rimtas teatro bei dramaturgijos kivirčas su literatūra, – kaip giliai siekia jo šaknys.

7. Literatūros veikalas, kartą parašytas ir išspausdintas, yra jau visiškai baigtas. Kitoje laidoje autorius gali ką pataisyti, pakeisti, perredaguoti, – bus antra veikalo redakcija taip pat išbaigta. Imk veikalą, skaityk, džiaukis ar keikis – kaip nori, čia niekas nieko nepagelbės. Literatūros veikalo uždavinys – betarpiai kelti skaitytojo dvasioje estetines emocijas. Atspausdintas dramos veikalas – toli gražu dar nėra baigtas. Jo uždavinys – ne betarpiškai emocijas kelti, bet duoti medžiagos, duoti pagrindą spektakliui – teatrinio meno kūrybiniam žygiui organizuoti. Draminis veikalas nėra baigtas be aktorių meno, be scenovaizdžio,

be spalvų, be šviesų žaismo, be garsų, be žodžio ir muzikos, – be daugelio kitų teatrinių elementų. Pagaliau publikos buvimas spektaklio metu turi ypatingos reikšmės teatro menui. Geras spektaklis be vidujo kontakto tarp scenos ir publikos nėra įmanomas. Publikos sudėtis, – jos skonis, jos išsilavinimo laipsnis, jos temperamentas, – neretai nulemia spektaklio meno pobūdį ir lygmenį.

Publika, tas nežinomas, nepastovus, permainingas elementas, – ir tas priklauso prie draminių veikalų papildomųjų pradžiodalų. Atspaustas literatūros veikalas yra stacionarus – pastovus, nesikeičiantis. Draminis veikalas – kinetiškas, nuolat atgyjantis ir mirštantis, nuolat bekeičiąs savo spalvas, savo formas, savo emocinį turinį. Spausdintame literatūros veikale pauzė neturi jokios principinės reikšmės. Tuo tarpu pauzė dramos veikale gali būti itin reikšminga, daug svarbesnė už žodinę medžiagą. Gerai panaudodamas tinkamą pauzę, aktorius gali tiek emocijų nuo scenos pasiųsti į žiūrovų salę, kad per ją visą pagaugai nueina. Močialovas įkvėpimo metu, vaidindamas kvailiausią melodramą, galėdavo publikoje audrą sukelti. Vienoje kvailoje prancūzų melodramoje Močialovas sėdi scenoje ir mato veidrodyje, kad kambarin įeina jo žudikas. Močialovas, siaubo pagautas, pamažu keldavosi nuo kėdės – drauge su juo keldavosi ir visa publika, nors jis nė žodžio nepratardavo. Kai Obuchovas šokdavo Mocarto „Turkų maršą", audringu ritmu lėkdavo į aukštį, – net Kauno publikai sunku būdavo nusėdėti savo vietose. Kiti pasakoja, Šaliapinas taip mokėdavęs paskaityti paprastą restoraninį valgių sąrašą, kad publikai ašaros trykšdavo. Žodis, melodija, muzika, pauzė, – vienas dalykas literatūros veikale ir visai kitas – dramaturgijoje. Tad pirminė literatūros ir dramos pradmena, visko pagrindas – žodis – gyvas, skambantis, melodingas, – yra toli gražu ne tas pats pirmuoju ir antruoju atveju.

8. Apysaka, ypač romanas gali plėtotis ir augti įvairiomis linkmėmis, – gali šakotis jisai į tolį ir į plotį. Romano dydis paprastai siekia 300 puslapių, bet jis gali pasiekti ir 3000. Čia

bent yra kur įsigilinti į psichologinę analizę, pavaizduoti gamtą, istorinę gadynę, buitį, charakterius ir jų raidą, iškelti įvairiausias problemas. Dramos veikalo dydis yra griežtai aprėžtas. Vidutiniu greitumu skaitant, draminio veikalo skaitymas gali nusitęsti 100–110 minučių. Mažesnis veikalas nesudarys pakankamai medžiagos spektakliui. Didesnis veikalas per daug spektaklį nutęs, – nei aktoriams, nei publikai nepakaks jėgų ištisam spektakliui. Gal tik vieni vokiečiai – ir tai ne visi – išklauso iki galo Wagnerio „Siegfriedo" spektaklį... Dramaturgas į tokį apibrėžto dydžio veikalą privalo sutalpinti medžiagą, kurios romanui pakaktų keliems šimtams puslapių. Romano autorius turi labai daug vaizduojamų priemonių. Pavyzdžiui, personažo charakteriui išlukštenti romano autorius labai dažnai vartoja tokias priemones: atpasakoja personažo kilmę, jo auklėjimą, įvairias laukujes ir vidujes įtakas, paveikusias charakterio formavimąsi; plačiai pats autorius personažą aprašinėja, papasakoja, kaip kiti romano personažai kalbamąjį charakterizuoja, ką kalba apie jį, leidžia personažo charakteriui betarpiai pasireikšti aktyvioje veikloje bei susidūrimuose su kitais personažais. Dramaturgas neturi bent pusės šitų priemonių, – nei jis papasakos ką, nei jis pats nuo savęs charakterizuos. Tuo tarpu dramaturgo kuriamieji charakteriai anaiptol negali būti silpniau suformuoti negu romano charakteriai. Romano autorius gali plačiai aprašinėti gyvenimo apystovas, istorinę gadynę, gamtą, psichinius išgyvenimus, gali daryti lyrinius ekskursus į šalį, gali įvairiausiomis aprašomomis ir pasakojamomis priemonėmis sudarinėti tinkamą nuotaiką. Dramaturgas visų šitų priemonių neturi. Jam turi jas atstoti teatriniai elementai, su literatūra jau nieko bendra neturį.

9. Draminio veikalo dydžio aprėžimas, vaizduojamųjų priemonių negausumas iškelia jame pirmon eilėn veiksnius, susijusius su teatriniais veiksniais. Sakysime, siužeto reikalai. Grynai literatūrinis veikalas siužetu gali nesivaržyti, – tinka jam bet kuris siužetas – mokėk tiktai jį tinkamai išrutulioti. Draminiam gi veikalui toli gražu ne kiekvienas siužetas tinka. Štai,

sakysime, žiravai kokiam geram bičiuliui vekselį. O jo, pasirodo, būta ne bičiulio, tik apsukresnio pažįstamo, – atėjus terminui, jis vekselio neišperka. Eini pas jį, prašai vekselį išpirkti, šaukiesi visų šventųjų ir prakeiktųjų, keiki ir aimanuoji, sakaisi pati pabėgsianti ir uošvė numirsianti, jei tau teksią jo vekselis išpirkti, ir jų laidotuvėms lėšų neturėsiąs... Bet tavo bičiulis sukas šiaip ir taip, tave glamonėja ir šukuoja, o vekselio išpirkti vis dėlto nenori. Ką gi, tu jam patrauki delnu per žandą, nusispjauni į jo kepurę, – eini ir pats išperki jo vekselį, kad jis kur degute prilaktų. Va šituo siužetėliu galima parašyti puikus literatūrinis veikaliūkštis, noveliukė kokia ar apysakaitė. Tačiau dramaturgui su šiuo siužetėliu nėra kas veikti. Jam reikia kito. Žiravai tam latrui vekselį, o jis jo neišperka, tu pats tam reikalui pinigų neturi. Tiesa, turėjai šimtuką kitą, bet turėjai ir merguželę, kurią rengiesi vesti. Prašai merguželės vestuves atidėti, nes vekselis reikia išpirkti, nes jo neišpirkus tave iš tarnybos pavarys, merguželė už tavęs neis, jei tarnybos neturėsi, vestuvių gi jinai atidėti nesutinka. O būsimoji uošvė tave net iš namų išveja už tokius darbus. Iš to susigraužimo eini ir išmeti vieną kitą tarnybinę baltosios. Šitaip įsidrąsinęs, nei pats nebežinai, kaip įsilauži į savo bičiulio butą, norėdamas jį sukulti. Bičiulį randi kaip tik su tavo mergužėle saldų vyną begeriančius, na, ir dar šį tą. Tu užsimoji ant bičiulio su šiukšlių dėže, – jis dumia pro langą, išsinešdamas jį su visais rėmais, o tavo merguželė klykia aimanuoja. Tu merguželę glostai ramini, o už lango tuo tarpu visa vėtra susirinko. Bičiulis, maudamas pro langą, pataikė į tėvo buvusią uošvę, kuri vijosi savo lengvabūdę dukrelę, – ėjo jos ieškoti į bičiulio butą. Bičiulis jai papasakoja, kad tu jos dukrelę į jo butą įsiviliojęs, jį nušauti norėjęs, todėl jis šokęs pro langą, o tu ten likęs su dukrele ir galas žino, ką ten daręs. Lango stiklu apkruvinta uošvė rėkia klykia, – iš susijaudinimo tu to viso negirdi, – pasišaukia policiją, įsiveržia į butą ir randa tave, apkabinusį dukrelę, ją beguodžiantį. Uošvė prikiša tau visokių nuodėmių, policija surašo protokolą ir nusigabena į nuovadą. Nuovadoje tau visiškai liūdna, – nutari tu pasikarti. Šiaip taip

prisitaisai diržą ant lempos gembės palubėje, užsineri kilpą, paspiri koja kėdę, bet gembė neišlaiko tavo svorio, ištrūksta išplyšta, išplėšdama ir lubų tinką, – tu žnekteli žemėn kaip pelų maišas. Į tavo sukeltą triukšmą atbėga policininkas ir už nedapasikorimą ima tave šukuoti. Tuo tarpu nuovadoje atsirado ir tavo nenusisekusi uošvė, – ji iš tavęs norėjo sužinoti teisybę apie dukrelės santykius su tavo latru bičiuliu, kaip visa atsitiko, ir taip toliau. Uošvė beklausinėdama tau papasakoja, kad jos vėjavaikė dukrelė už tavo akių jau seniai buvo susičiulbėjusi su tavo bičiuliu ir kad jisai visą istoriją su tuo prakeiktu vekseliu tyčia sukombinavo, norėdamas tave suėsti. Tavo nusiminimui ir pasipiktinimui nėra ribų. Žlembi tu gailiomis ašaromis, trokšdamas keršto. Nenusisekusiai uošvei tavęs pagailsta. Ir ji, ką gi, dar apyjaunė moteris, našlė, gyventi trokštanti ir pajėgianti... Žodis po žodžio, paglostymas po paglostymo. Iš kur žmogus gali žinoti, ar ji begaus geresnį už tave? O tau absoliučiai vis tiek, bet tik būtų atkeršyta... Žodis po žodžio, paglostymas po paglostymo, ir čia seka glėbys ir pasibučiavimas, kuris, deja, kiek per ilgai užtrunka. Tuo tarpu grįžta policininkas pranešti, kad vizito laikas jau baigėsi, – ir randa judu besibučiuojančius. Nenusisekusi uošvė buvo patyrusi moteris, ji policininkui praneša, kad tu esi jos sužadėtinis, ir judu galite bučiuotis kaip tinkami. Abejingai šyptelėjęs policininkas praneša, kad nuovadoje esąs kaip tyčia kunigas, užėjęs Nekaltų bernelių draugijos susirinkimo reikalu, – jis galįs jus ir sutuokti, jeigu jau jums toks skubus reikalas bučiuotis. Kol ten pasaulyje absoliučiai vis tiek, kas vyksta, nenusisekusi uošvė naudojasi proga, prašo pašaukti kunigą, kuris paima užsakus, avansu duoda jiems palaiminimą, ir netikėta sužadėtinė, persikorusi tavo parankėje, išsiveda tave policijos linksmybei iš nuovados, – nusitempia tave stačiai į savo namus...

10. Tarp abiejų išdėstytų variantų yra principinis skirtumas. Pirmas variantas – tipiškai noveliškas, antras – tipiškai draminis. Žinoma, šiuo siužetu gali būti sukurta ir apysaka, bet ji turės ryškų draminį pobūdį. Jau Aristotelis mokė, kad be charakterių

galinti būti tragedija, o be fabulos negalinti. Tragedijoje, kaip ir visose kitose draminėse formose, visų svarbiausia yra siužetas ir veiksmas. Be veiksmo – vykstančio, augančio, besikartojančio, stiprėjančio ir lūžtančio – negali būti draminio veikalo. Veiksmą sudaro įvairūs konfliktai, tikslo tolydis siekimas, pasitaikančių kliūčių nugalėjimo procesas. Dramaturgas neturi romanisto naudojamų priemonių personažo charakteriui lukštenti. Jis tegali duoti progų charakteriui pačiam pasireikšti. Charakterio pagrindas – valia. Charakteris pasireiškia tuomet, kai vyksta valios įtempimas, kai reikia kam pasiryžti, kas nuspręsti, koks nusprendimas įvykdyti, kokios kliūtys nugalėti. Norint pašaukti valios įtempimą, reikia, kad personažai susidurtų konflikte, kad vyktų kova. Pakeičiant Aristotelio žodžius, būtų galima pasakyti: be konfliktų, be kovos nėra tragedijos, nėra apskritai draminio veikalo, nes nėra veiksmo. Tat dramaturgui charakterį lukštena konfliktai, kova, apystovos, įvykiai, kuriuose personažai aktyviai dalyvauja. Apysakoj, romane atvira personažų kova ar nuslėpta nėra būtina, romano herojus gali būti pasyvi prigimtis, tuo tarpu vyriausias dramos personažas turi būti visų aktyviausias, – čia kova yra būtina. Romane gali būti įvairūs susidūrimai įvairiomis progomis, įvairiausi konfliktai, – romane anaiptol ne veiksmas gali pagrįsti veikalo meninį vieningumą, bet tikslumas. Tuo tarpu dramoje tą vieningumą pagrindžia veiksmas, nuo pat pradžios iki galo besitęsiąs per visą veikalą, – tame pat veikale užsimezgęs ir logiškai išsirutuliojęs, išsisprendžiąs, užsibaigiąs. Todėl tad draminio veikalo personažai sudaro paprastai tris grupes, o kartais net tiktai dvi. Vienas personažas, siekdamas savo tikslo, besistengdamas įgyvendinti savo valią, susiduria su kitu personažu, besivadovaujančiu kitokiais interesais. Jų tarpe prasideda konfliktas, vyksta slapta ar visiškai visa kova, besibaigianti tragišku ar komišku laimėjimu ir pralaimėjimu arba susitaikymu. Vienas ir antras turi savo bendraminčių ir pagalbininkų, patarnautojų, – štai ir čia susidaro dvi pastovios kovojančios grupės. Esti dar ir trečia, konflikto atžvilgiu neutrali grupė, paprastai vadinama rezonuojama

sritim. Ji aidiškai atsiliepia į abiejų kovojančių pusių išgyvenimus ir žygius, juos paryškina, išlukštena, bet patys pasilieka nuošaliai nuo tos kovos. Romane šitoksai personažų paskirstymas visiškai nebūtinas. Romano herojus gali pragyventi visą amželį ir ponui Dievui dūšelę atiduoti su nieku nesusipykęs, – romanistas gali labai gražiai aprašyti tokį gyvenimą.

Dramos personažų paskirstymas kovojančiomis grupėmis, – tokio paskirstymo būtinumas, – pašaukia kitus draminio veikalo ypatumus.

11. Romanistas savo siužeto išdėstymą gali pradėti nuo bet kurio galo. Gali, sakysime, pradėti herojaus laidotuvių aprašymu ir nuo mirties meto slinkti į krikštynas, – herojaus gyvenimą atpasakoti iš antro galo. Romanistas, imdamasis rašyti romaną, gali aiškaus tolimesnio darbo plano visai neturėti. Romanas jam išsivysto darbo proceso metu. Net Puškinas prisipažįsta dėl savo nepalyginamai meistriško kūrinio: „...skvozj magičeskij kristall ja dalj svojevo romana ješčio nejasno različal" – pro magišką kristalą aš savo romano tolį dar neaiškiai tenužiebiau... Pradėjęs kurti romaną, aiškaus plano Puškinas neturėjęs, – nežinojęs, kaip viskas ir kada baigsis. Apie Aleksandrą Dumas pasakojama, kad jis savo romanus kurdavęs šitokiu būdu. Paleidžia kokį personažą į apyvartą – tuoj pasidirbdina jo lėlę ir pasisodina ant stalo. Romano eigoje personažą numarina – tuoj jo lėlė makt po stalu. Kitaip Dumas negalėdavęs prisiminti, kurie jo personažai dar gyvi ir kurie jau čysčiuje su kortele eilėje stovi. Būdavo, sako, dar ir taip. Tarnaitė, šluodama kambarį, randa lėlę pastalėj, – ir padeda ją ant rašytojo stalo prie kitų lėlių. Dumas, pastebėjęs ant stalo numarintojo personažo lėlę, vėl paleidžia personažą į apyvartą... Galimas daiktas, šitas anekdotiškas pasakojimas ir nevisiškai atitinka tikrenybę, bet vis dėlto jis vykusiai apibūdina Dumas romanų kūrybą. Ir ką gi? Duok, Viešpatie, kiekvienam romanistui turėti tiek skaitytojų, kiek jų Dumas turėjo. Kaune 1928–1929 metais ėjo vienas toksai pigus dienraštukas. Jame keturi mūsų rašytojai visiškai pakenčiamo talentingumo susimetė bendrą romaną rašyti. Vienas jų

pradėjo romaną ir labai supainiojo padėtį. Kitas turėjo tą padėtį atpainioti ir sekamam kandidatui vėl supainioti. Taip ir ėjo kiekviename dienraščio numeryje romano nuotrupa: padėties supainiojimas ir atpainiojimas. Romanas, žinoma, išėjo nekoks labai, bet skaityti jis buvo įdomus. Tai parodo, kad romanas gali būti kuriamas net be jokio iš anksto nustatyto plano. Kūrybos procese atsiranda nauji personažai, naujos situacijos, veiksmas sukaliojasi į visas puses, ir romanui tas principiniai nieko nekenkia. Romano kompozicija yra labai lankstus dalykas. Romano kompozicija gali būti visiškai menka, bet pats romanas gali turėti tiek literatūrinių nuopelnų, kad juos istorija vis tiek įamžins. Sakysime, visi klasicistinės srovės romanai ar visi avantiūriniai romanai pasižymi ypatinga kompozicijos menkysta, o kiek literatūros istorijos vadovėliuose apie juos prikalbama.

12. Draminiame veikale kompozicija turi pirmaeilės reikšmės. Dramaturgas iš anksto turi žinoti, kada koks personažas turės scenoje pasirodyti, kada ir į kokį konfliktą turės įeiti, kaip ir ka[da] konfliktas turės išsispręsti, – juk dramaturginio veikalo dydis ir laikas yra labai aprėžti. Dramaturgas darbo pradžioje privalo turėti aiškų ir konkretų būsimojo veikalo planą. Max Herrmanno mokiniai dramaturgo darbą dažnai palygina su architekto darbu. Architektas nupiešia būsimo pastato eskizą, – iš jo matyti, kaip iš lauko būsimas pastatas atrodys. Norėdamas pastatą įgyvendinti, architektas privalo padaryti tikslius ir smulkius pastato planus, – turi net atskirai nupiešti, kaip bus langai suverti, kaip susikibs gegnės ir grebėstai, iš kokios medžiagos ir kaip bus sudarytos lubos, kokio storumo reikės dėti balkiai, – taip toliau ir taip toliau. Būsimojo veikalo eskizo visiškai pakanka romanistui, bet dramaturgas privalo turėti tikslų architektonišką planą. Jis privalo numatyti, kaip turės koks personažas atrodyti, ką turės duoti veikalui teatro papildomieji elementai, – kurioje vietoje ir kokių emocijų jie turės kelti, privalo apskaičiuoti, kiek laiko nusitęs ta ar kita scena, monologas, replika, – kad viskas sudarytų menišką organišką vienetą. Be plano ir padorios daržinės nepastatydinsi, – gal tik

kokį vištininką ar užpelkio pašiūrę. Architektūriniame pastate pirmoje vietoje eina pamatai, paskui sienos, o paskui stogas. Šios trijų pagrindinių dalių santvarkos nepakeisi. Ir ši santvarka visuomet turi pasilikti ta pati ir jų formos, ir dydžio proporcinga sandora. Su šiomis pagrindinėmis dalimis turi būti suderinta formos ir proporcijos atžvilgiu ir langai, ir durys, ir balkonai, ir ornamentai, ir taip toliau. Lygiai tokias pat pastovias nesikaitaliojamas dalis turi ir draminis veikalas, – jos nusprendžia ir antrinių dalių sandorą ir formas. Todėl tad ir sakoma, kad dramaturgo darbas prilygsta architekto darbui ir kad draminio veikalo kompozicija privalo pasižymėti architektoniškumu.

13. Draminio, kaip ir bet kurio literatūrinio, veikalo pagrindinė medžiaga yra žodis. Smuklė ir bažnyčia iš tokių pat plytų statoma. Medžiaga visur ta pati, bet jos panaudojimas ir sutvarkymas – ne tas pat. Romanistas gali pakartoti, pavartoti neaprėžtą žodžių kiekį, gali duoti vadinamą tiesioginę kalbą, gali ją papildyti aprašymais bei pasakojimais. Romanistas gali, jei nori, tiesiogine kalba pasakyti tiktai mintį, o kalbėjimo būdą ir personažo charakterį apibrėžti kitomis priemonėmis. Dramaturgas teturi tiktai vieną tiesioginę kalbą ir apibrėžtą žodžių kiekį. Tuo nedaugeliu žodžių jis turi daug pasakyti. Jis turi pasakyti ir personažo mintis, ir išgyvenimus, turi duoti gyvenamojo laikotarpio ir vietos koloritą, turi pareikšti ir individualinius personažo kalbos savumus, turi duoti vietos personažo valios įtempimui pasireikšti, ir sprendimam spręsti, – personažo kalboje turi pasireikšti jo charakteris. Todėl tad kiekvieno personažo kalba turi būti labai kondensuota, turininga, veiksminga, spalvinga, kas labiau – emocinga. Ji turi turėti aiškiau ar mažiau aiškiai apčiuopiamų pauzių, kurias aktorius galėtų atitinkamai veiksmais pripildyti. Kartais personažas pasako scenoje tik vieną kitą sakinį, – ir iš tos šykščios medžiagos turi išryškėti personažo charakteris. Dramaturgas itin turi atsižvelgti į grynai akustinę personažo kalbos dalį, – turi atsižiūrėti, kad scenoje žodžiai skambėtų. Toksai Ostrovskis, vienas pačių įžymiausių XIX amžiaus Europos dramaturgų, savo pjesių skambėjimą

labai uoliai tikrindavo pats, balsiai skaitydamas ir duodamas aktoriams garsiai paskaityti. Mūsų dar netolimoje praeityje buvo tokių dalykų. Prisireikė teatrui Shakespeare'o ir Byrono veikalų vertimų, kuriuos norėta įsceninti. Buvo ir neblogų tų veikalų vertimų, – ir gana tikslūs, ir gera lietuvių kalba parašyti. Pradėta tie vertimai įsceninti – ir niekai: pasirodė, kad jie scenoje visiškai neskamba. Kas tai yra: scenoje neskamba? Tai reiškia, kad kalbamųjų žodžių emocinis turinys žiūrovo nepasiekia. Žiūrovas suvokia mintį, žodžių prasmę, bet jo žodžiai nejaudina. Kitas poetas davė tų pačių veikalų kitą, ne tokį tikslų vertimą, bet emociškai turiningą, jaudinantį klausytojus, – jo žodžiai scenoje skambėjo. Pagaliau dramaturgas, kurdamas veikalą, ne kartą atsižvelgia gyvo konkretaus aktoriaus, kuris tą ar kitą vaidmenį vaidins, – pritaiko jo balsui, jo pajėgumui, jo fiziniam duomenim ir vaidmens tekstą.

14. Daugelis daugelis esminių elementų dramaturgiją išskiria iš dailiosios literatūros tarpo. Žinoma, bet kurie dramaturgijos ir dailiosios literatūros ryšiai neigti būtų nesąmonė. Literatūrinis skonis, tradicija, stilistiniai elementai, tematika, siužetika – visomis šiomis svariomis priemonėmis dailioji literatūra veikia dramaturgiją, – padaro ją savo gimine. Ką gi, žinoma, žydai su arabais ar vokiečiai su anglais – taip pat artimi giminės, tačiau esmėje vis dėlto labai skirtingi piliečiai. Antra vertus, dailioji literatūra veikia labai plačiai, ji giliai paliečia ir daugelį kitų kultūrinio gyvenimo reiškinių. Net tokia tapyba, ir ta plačiai pasiduoda literatūros įtakai. Kai kuriais laikotarpiais visa tapyba būdavo beveik stačiai literatūrinė: literatūrinė tematika, literatūrinė siužetika, ideologija; tapyboje pasireiškė, vyravo ne tik skonis, bet ir ideologija. O vadinamoji iliustracinė tapyba, ypač grafika, su literatūra susiję dar tampriau. Bet tapyba ir grafika iki šiol dar niekuomet nebuvo laikomos literatūros dalimi. Dramaturgijos saitai su teatru anaiptol ne menkesni už saitus su literatūra. Tad kokiu būdu būtų galima nagrinėti dramaturgijos reikalai aplenkiant teatrą? Ir kokiu vardu reikėtų pavadinti tie literatai, kurie šitaip daro? Ar nebūtų daug

naudingiau ir sąžiningiau pasielgta dramaturgijos studijas iš literatūros istorijos perkėlus į teatro istoriją? Į dramaturgiją pažiūrėjus kaip į teatrinės kūrybos esminę dalį? Stranickis – ką šitas vardas [sako] bet kuriam vidutinės erudicijos Vakarų Europos literatūros istorikui? Žinoma, nieko nesako. O teatro ir dramaturgijos istorikui tai yra labai brangus vardas. Carlo Goldoni šiek tiek žinomas ir literatūros kritikams, ypač romanistams, bet Carlo Gozzi, – kuris literatas apie jį ką gera pasakys? O teatro–dramaturgijos istorikui Gozzi vardas yra nepalyginti brangesnis už Goldoni. Goldoni jau visas praeity, o be Gozzi – daugelis ir XX amžiaus dramaturgijos reiškinių nebūtų suprantami. Žinoma, dramaturgiją išimti iš literatūros istorijos ir perkelti ją išimtinai į teatro sritį daug kam pasirodys baisi erezija, pasipiktinimo verta šventvagystė. Sako, ne visuomet verta žvirbliai iš daržinės baidyti. Jei nori literatai dramaturgijos veikalus svarstyti grynai literatūriniais metodais, tegul svarsto, tegul jiems Viešpats padeda.

Ir jie yra šiuo žygiu nemaža gera padarę. Gal dar ir ateity padarys. Tik tegu nebūva jie Azijos pobūdžio imperialistais, – nesisavina to, kas jiems nepriklauso. Mažų mažiausia, tegu nesipiktina dramaturgijos pastangomis gyventi savo gyvenimu. Vadovautis savo įstatymais ir interesais. Dramaturgijos studijos, susietos su teatro istorija, niekam nieko bloga nepadarys. Gal tik vieną kitą literatą papiktins. O gal ir vieną kitą literatą sugundys rimčiau pagalvoti apie dramaturgijos reikalus.

APIE ESTETINĘ IR ANESTETINĘ TIKROVĘ

Fragmentas iš įvado į estetiką

§ 1. Kasdieniame gyvenime vertinant meno kūrinius dažnai pasišaukiama į pagalbą apylinkos daiktai, kurie tuomet sudaro tam tikrą saiką vertinimo darbui. Portretas imama lyginti su gyvuoju asmeniu ir sprendžiama: o, koks panašumas! Kaip gyvas! Pasiliko net muselė, ant kaktos nutūpusi!

Teatre žiūrovas ne kartą atsidūsta: kaip natūralu! Visai kaip gyvenime!

Tas pat vyksta ir neigiamuoju atveju. Meno kūrinio vertintojas kartais pasipiktinęs šaukia: negyva! Melagystė! Kas tokius padarus gyvenime matė?! Visiškai nenatūralu! Netikiu, – akis menininkas dumia pramanytais daiktais!

Šitoks meno kūrinių vertinimas atsiremia mintimi: gyvenimas yra menui rodyklė, pagrindas, norma.

O jei gyvenimas yra rodyklė, tai menas yra ne kas kita, kaip gyvenimo sekimas, imitacija; meno visas uždavinys ir yra vaizduoti tikrovę, gyvenimą bet kurioje jo pasireiškimo lytyje: žmogų, gyvulį, augalus, gamtovaizdžius, – ir visa kita, ties kuo tik suklupsi žemės kelionėje.

Ir juo teisingiau, tai yra juo panašiau į originalą visa tai bus pavaizduota – juo geriau bus meno kūriniui.

Menas turi eiti dresiruotos beždžionės pareigas, ir tas menininkas bus geresnis, kuris tobuliau savo beždžionę išdresiruos, – kuris pats geriau mokės beždžioniauti.

§ 2. Menas yra gamtos sekimas, – ši išmintis ne mūsų žmonių, ne mūsų gadynės pramanyta. Jos šaknys, nors ir ne visai aiškiai sužymėtos, siekia Aristotelio senatvės sluoksnių, net dar gilesnių. Tos šaknys itin įsikerojo prancūzų klasicizmo gadynėje su Boileau ir jo bendraminčiais pryšakyje. Jų mokiniai išvėtė tą mintį po visą Europą, po visą tuometinį kultūra besirūpinantį pasaulį.

Prancūzų klasicizmo meisteriai su savo mokiniais nė akimojai nepaabejojo, kad menas yra gamtos sekimas. Jiem atrodė tiktai, kad ne visa gamta yra verta pavaizdavimo. Jiem atrodė, kad menui būsią daug geriau, jei menininkai pasitenkinsią tauriosios, kilniosios gamtos sekimu. Jei tauriosios gamtos parankėj nepasitaiko, tai reikia esą vaizduoti bent pagražintą gamtą. Negraži gamta negalinti ir gražaus kūrinio pagrįsti. Kas iš tokio kūrinio, jei jis nebus gražus!

Tiktai menkavertė literatūra tegalinti žmones menkystėles vaizduoti, o aukštosios literatūros formos – tragedijos, epopėjos, odės – turinčios herojus giedoti. Ir ne bet kokius herojus! Reikia vaizduoti karaliai, didikai, kurie moka gražiai gyventi, reikia vaizduoti bajorai, karo vadai ir panašūs mėlynojo kraujo indai. Būdavo kartais tokių klasikininkų kūryboje, – pjesės pradžioje pasitaiko koks latrelis ar elgeta, šiaip ir taip gyvenime besiverčiąs, ne per daug šauniai, bet pjesės pabaigoje būtinai turėdavo paaiškėti, kad jo būta tauriosios kilmės, – ir toliau mėlynojo kraujo rasės atstovų darbų darbeliai visi būdavo pagirtini.

Prancūzų klasicizmas, kaip žinoma, turėjo milžiniškos įtakos Europos naujųjų laikų kultūrai. Beveik kiekviena Europos šalis ir tauta to klasicizmo išmintimi plačiai naudojosi, nors ji visur buvo daugiau ar mažiau savuoju vandenėliu atmiešta.

§ 3. Prieš klasicizmo pagražintą rūstybę XVIII amžiaus antrojoje pusėje ėmė šiauštis verkšlenantis sentimentalizmas. Šiauštis jį paskatino ne vien tiktai teoriniai sumetimai, bet ir kūrybiniai vaisiai: klasicizmo pagražintoji gamta ir didingieji herojai ilgainiui visiškai išsigimė. Taurieji herojai pavirto banditais ir šmėklomis, o pagražintoji gamta taip nusigyveno, kad iš jos tik vienos gražmenos beliko.

Dėl tokių dalykų daug kam koktu pasidarė.

Sentimentališkojo sambrūzdžio vyrai ėmė ir nutarė, kad vaizduojamosios gamtos gražinti visiškai nereikia. Esą gražios gamtos visatoje yra pakankamai, – mokėk tiktai rasti ją ir spėk vaizduoti!

Pasirodė, kad ir ne mėlynojo kraujo rasės vyrai ir moterys tinka meno reikalam. Koks nors Tamošius Bekepuris esą literatūrai ne mažiau vertingas už kokį nors karžygį, kokį nors Dzidorių, karaliaus sūnų, su šakėmis. Esą net kaimo merguželės – ir tos mokančios labai gražiai mylėti, net ne blogiau už miestietes su ružavais sijonais.

Sentimentalizmas praplėtė vaizduojamųjų objektų sritį, bet dėsnis pasiliko tas patsai: menas – tėra gamtos sekimas.

Ir antras klasicizmo esminis pažymys sentimentalizme taip pat pasiliko, dėsnis – *dolce et utile*.

Menas turįs būti ne tiktai malonus, bet ir naudingas. Iš meno kūrinio nemokančioji publika vis dėlto turėtų gerų dalykų pasimokyti, mažiausiai, bent aukštų idėjų pasisemti.

Na, ir ėmė vyrai kelti meno kūriniuose įvairiausias idėjas, ėmė svarstyti įvairiausius teorinius ir praktinius klausimus, – socialinius, ekonominius, pedagoginius, filosofinius, net šiokiadienės apyvokos reikalus. Menas dar kartą virto visokių anemiškų poniučių tarnas, nustojęs savarankiškos reikšmės.

§ 4. XVIII–XIX amžių sanvartoje romantikai sukėlė visą revoliuciją prieš klasicizmo ir sentimentalizmo palaikus. Jie įnirtusiu uolumu kėlė dvasinio gyvenimo pirmenybę. Ir menas jiem buvo ne gamtos sekimas, bet pirmoje eilėje – dvasinio gyvenimo pasireiškimas.

Romantikai stengėsi pagrįsti meno savaimingą vertybę, – jie rūpinosi jį išvaduoti iš gamtos normų ir bet kurių pašalinių tarnybų – moralinės, socialinės, politinės ir kitokios propagandos.

Romantikai kovos įkarštyje ir sviedė pragarsėjusį šūkį – menas menui! Šis šūkis vėliau bent kokiam šimtui metų pasidarė pasityčiojimo objektas, nors pajuokėjai labai retai kada

tebandė sąžiningiau suprasti tai, ką romantikai šiuo šūkiu tikrai norėjo pasakyti.

§ 5. Sunkios kūrybinės nuodėmės prislėgė ir romantiką – ir ji kuriam laikui buvo sutaršyta. Romantikų puoselėtasai idealizmas pasislėpė gilioj paunksmėj. Saulės atokaitoje pirmąją vietą užėmė pozityvizmas su visa eile savo jaunesnių broliukų.

Metafizinė filosofija pasitraukė į senelių prieglaudą, vadinamieji tikslieji mokslai virto naujovišku Olimpu su savo dievaičiais ir maldaknygėmis. Romantiškasai spiritualizmas gavo galvotrūkčiais bėgti iš kovos lauko, į kurį iškilmingai atžygiavo pozityvizmo pavainikis kūdikis – natūralizmas.

Šitokioje atmosferoje meno filosofija liko tarytum vargšė nemiela giminaitė, o patsai menas – tarnų tarnas. Pasaulėžiūros centre atsidūrė gamtamokslis, gamta, „natūra". Menui geriausiu atveju liko tiktai gamtos sekimas. Meno uždavinys pasidarė – kiek galint tiksliau, „teisingiau" pavaizduoti gamtos reiškinius su visomis jų šiukšlėmis. Menas turėjo skelbti etnografinę medžiagą, plakti visuomenės negeroves, palikti gyvenamojo laikotarpio paminklus istorijai, šaukti į geresnę ateitį – į tokią, kokią įsivaizduoja tame laikotarpyje pirmaują politiniai sluoksniai. O visų pirmiausia – menas turėjo skelbti publikos žiniai naujas idėjas – politines, filosofines, socialines, pedagogines – na, ir visokias kitokias.

Net toksai įkvėpimo žmogus, koks buvo rusų Bielinskis, ir tasai šaukė: mokslas yra galvojimas sąvokomis, menas – galvojimas vaizdais. Kiti, proziškiau nusiteikę kritikai kalbėjo jau visiškai stačiokiškai: literatūros vyriausias uždavinys esąs populiarizuoti gamtos mokslus!

Iš tos karingai nusiteikusios gadynės išsiliko net iki mūsų laikų gana nesvetingas paprotys, net literatūros vadovėliuose tebekartojamas, – nagrinėjant literatūros veikalą čiupti jį už pakarpos ir kvosti:

– Palauk, bičiuli, o kur tavo pagrindinė idėja? Pritari tu ugniagesių uniformos reformai ar esi prieš ją nusiteikęs? O kokie tavo santykiai su aboliucionizmo problema? Ir iš viso žygiuoji

tu kartu su marširuojančia minia ar sau vienas pagal obelėlę dūsauji ir aktualių problemų nesprendi?

§ 6. Tradicinė įsigyvenusi nuomonė: originalas visuomet vertingesnis už kopiją, dar labiau – už sekimą. Gamta – originalas, menas – jos sekimas. Tai kas dabar vertesnis: gamta ar menas? Savaime aišku: gamta gi!

Nenuostabu, kad rimti vyrai, vadinamosios mokslinės estetikos atstovai – taip bent jie patys manė – jau XIX amžiaus viduryje ėmė vidudieny apie gaidelius kalbėti. Štai vienas jų skelbė tokius daiktus:

– Prisipažinkite, kai jūs buvote Florencijos bažnyčiose ir gėrėjotės madonos nuostabiais paveikslais, – puikūs tie paveikslai, juk tiesa! – ar nekrypo jūsų akys į kaimynines gyvąsias madonas su jų akių šilima, su jų dvelkiančia kvepmena? Į kurią madoną buvo jum maloniau žiūrėti, – paveiksle nutapytąją ar šalia bestovinčią, taip mielai mielai besišypsančią?

Na, sako toliau madonų mėgėjas, gal kam šis pavyzdys pasirodys esąs šventvagiškas, – tiek to. Reikalą pavaizduoti galįs ir nuošalesnis pavyzdys. Va Neapolio nuostabioji įlanka – ar nėra tūkstanteriopai geresnė už bet kurį jo atvaizdą? Kuris gi dailininkas sugebėjo tinkamai atvaizduoti kalnus su jų svaiginamu grožiu? Ar nepasirodė menas čia esąs visiškai bejėgis? Net Goethe, savo kūryboje sujungęs sentimentalizmą, romantizmą, klasicizmą ir realizmą, Goethe, pasiekęs aukščiausių kūrybinių viršūnių, vis dėlto kartą yra pasakęs: gyvas mopsas visuomet yra geresnis už nutapytą!

Jeigu jau Goethe tokius daiktus kalbėjo, tai kaipgi būtų galima stebėtis taisiais vadinamojo blaivaus proto palikuonimis, kurie plačiu choru šaukia: istorinis Napoleonas yra nepalyginti vertingesnis už bet kurį jo atvaizdą bet kurioje meno formoje!

§ 7. Lietuvoje ši pažiūra buvo įleidusi labai gilias šaknis. Šios pažiūros laikėsi ir pozityvizmo paunksmėje besiglaudžianti visuomenė. Pavyzdžiui, „Lietuvos žinių" skiltyse kitoks meno kriterijus būdavo labai retas svečias, ir tai nelabai mielas. Drauge su pozityvistiniais sluoksniais tą pačią giesmę giedojo ir

katalikiškoj visuomenės srovėj keletą dešimtmečių meno kritikos reikalu pirmu smuiku grojęs Adomas Jakštas, jis pats ir Perėtojas Druskius. Jis gyveno senąja jėzuitų estetika, sukompiliuota iš scholastikos ir klasicizmo pasturlakų. Jakštas, paklusnus štampų, formos dėsnių ir moralizavimo vergas, visur ieškojo formalaus, taisyklingo ir naudingo grožio. Menas jam buvo, žinoma, gamtos sekimas. Gamtos grožį sukūręs esą Viešpats Dievas, o meną – žmogus. Savaime aišku, kuris grožis jam buvo vertingesnis. Menininko uždavinys esąs stengtis kiek galint arčiau prilygti dieviškajam grožiui, nors to žmogus, žinoma, niekados nepasieksiąs. Jakštas, tasai prisiekęs nihilizmo priešas, nė pats nepajuto, kaip meno reikalu jisai atsidūrė nihilizmo aketėj.

Iš tikrųjų, jei menininkas niekuomet negalės savo darbais prilygti gamtai, tam dieviškajam grožiui, tai visos jo pastangos, visos jo kūrybinės kančios – ar nėra tuščias, bergždžias, neprasmingas darbas? Kam tuomet menas bereikalingas? Kam ant sienos bekabinti nupieštą katiną, jei galima pakabinti jį patį gyvą, tą dieviškąjį grožį natūroje?

§ 8. Abidvi buvusios visuomenės srovės, liberalistinė ir bažnytinė, daugeliu klausimų savo tarpe atkakliai besibarusios, visiškai sutartinai pjovė kartkartėmis droviai pasireiškusią kitokią pažiūrą į meno reikalus. Jos abi primygtinai įsikando formulę „menas menui", dralijo ją ir olbijo kaip išmanydamas. Išjuokę formulę, tikėjosi ir priešingą mintį būsią sunaikinusios.

Šis teorinis tariamo priešininko tariamas naikinimas ir nūdien dar daugelyje galvų nėra išgaravęs. Dėl tokio nesusipratimo tųjų praeities palikuonių kaltinti, žinoma, netenka.

Daug galvų per ilgus šimtmečius buvo laužyta dėl to reikalo. Įvairių mintytojų keltieji argumentai buvo ilgos galvosenos vaisius, – jų negalima viena akimoja pasmerkti. Pagaliau iš tokio pasmerkimo nedaug ir naudos tebūtų. Tačiau vyresnių mintytojų nuopelnų pripažinimas dar neatpalaiduoja mus nuo pareigos ir savo jėgomis pagalvoti apie reikalo esmę, nors mūsų mažas pajėgumas negali turėti mažiausių pretenzijų prilygti mūsų pirmtakūnų išminčiai.

§ 9. Visose senose teorijose yra viena negincytina tiesa: kiekvienas menininkas savo kūrybai medžiagą semia iš gamtos, iš „natūros". Semia ne tiktai kūrybos priemones – popierį, molį, stygas, drobę, dažus, marmurą, – semia ir vidujus kūrybos elementus, iš kurių komponuojami vaizdai, figūros, garsai, paveikslai... Net pats fantastiškiausias menas, kurio visuma nieko bendra neturi su aplinkine realiąja tikrove, pavyzdžiui, fantastiškos pasakos, visuomet atsiremia realios tikrovės duomenimis.

E.T.A. Hoffmannas – juk kokių fantastiškų figūrų pramanė, o vis dėlto nuo konkrečių žmogiškų formų atitrūkti negalėjo! Jo pramanytos figūros tikrai keistokos: vienam raganiui pritrūko kokio nors žmogiško savumo, kitam – tas pats savumas šimteriopai perdėtas. Bet savumas vis tiek pasilieka žmogiškas savumas. Ir patys personažai vis dėlto tebėra žmogiško pavidalo. Koks nors pasakos slibinas devyngalvis yra vis dėlto iš žalčio ir driežo formų sudarytas. Kokie nors senovės mamutai ar minotaurai daug fantastiškiau atrodo už pasakų slibinus. Kitaip ir negali būti. Gamtos duomenys yra tartum mūsų galvojimo ir minčių reiškimo kategorijos. Gamtą pažįstame su ja besantykiaudami, ją nuo savęs atskirdami, save iš jos iškeldami. Nežinomus daiktus pažįstame palygindami su žinomiausiais, kitą žmogų – su patim savimi.

§ 10. Pereidami į dvasinį pasaulį neišvengiamai perkeliame jan mintijimo bei vaizdavimo kategorijas, pasemtas iš fizinio pasaulio. Kokią nors dvasią konkrečiai įsivaizduojame kokia nors fizinio regėjimo pasaulio forma. Štai velnio sąvoka – sena kaip pasaulis. Kaip jį mūsų tautosaka vaizduoja? Striukas bukas vokietukas, oželis žilbarzdėlis, žaltys gudragalvis, kaminkrėtys iš Rygos – taip ir toliau. Visa tai – gryni natūraliniai vaizdai.

Dievas Kūrėjas – praamžina dvasinė sąvoka, o jis gi visuomet vaizduojamas seno barzdoto žmogaus pavidalu. Dvasią Šventąją jau šitiek amžių atstovauja baltas balandis.

Net šitokiom dvasinėm sąvokom konkretizuoti naudojamasi realiosios materinės tikrovės duomenimis. Kitaip tų sąvokų

sukonkretizuoti žmogus nemoka. Jeigu kas ir sugalvotų kokią kitą priemonę tom sąvokom sukonkretinti, jo darbas pasiliktų bergždžias: be paaiškinimų niekas kitas nežinotų, ką tasai gudragalvis savo išmone norėjo pasakyti.

§ 11. Meninės vertybės priklauso dvasinių kategorijų sričiai. Ir mene, kaip ir visoje dvasinėje apyvokoje, bet kuriom sąvokom konkretizuoti tenka naudotis fizinio pasaulio duomenimis. Jei menininkas to nedarytų, jis būtų kitiem nesuprantamas: mes neturime kitų priemonių susiprasti su artimaisiais.

Ši būtinybė, – kad menininkas savo kūrybai elementus semia iš materinio realaus pasaulio, – ir sugundė nuodėmingąją mintį, kad menas esąs ne kas kita, kaip tik gamtos sekimas.

Stačiai nuostabu, kad per šitiek amžių labai retai kada dingtelėdavo žmonių galvosna, jog gamtos elementų panaudojimas kūrybai ir gamtos sekimas yra du visiškai skirtingu procesu. Kadangi šis minties neapdairumas meno teorijoje sujaukė didžiulę painiavą ir ilgainiui sukėlė šitiek vaidų, pravartu į reikalo esmę pažvelgti apčiuopiamiau.

§ 12. Dailininkas piešia portretą. Piešia labai gražios merguželės veidą. Piešia jį dailininkas labai tiksliai, visose smulkmenose jis lieka, kaip sakoma, „ištikimas natūrai", – piešia „fotografiškai".

Merguželės veidas ir paveiksle pasiliko labai gražus, bet pats paveikslas taip dažnai esti kritikų nupeikiamas kaip menkavertis.

Ar nemeluoja tiktai tie kritikai: toks saldus veidelis – ir paveikslas bus menkas? Niekam tikęs? Kaipgi taip galima?

Štai kitas dailininkas. Piešia jis kokią raganą ar nuosavią uošvę. Veidas – šlykštus šlykščiausias – ne vienam tiktai žentui. Veido šlykštybė liko ir portrete, bet pats paveikslas, kritikai sako, esąs nuostabiai geras!

Jei kas tokių kritikų teigimu paabejotų, jie turėtų kuo atsikirsti. Jie tuoj primintų Rubenso girtus pilvūzus, satyrus ir silenus, nuogas sudribusias papampusias bobas... Realioje tikrovėje tokia plikablauzdė šeimynėlė būtų baisiai šlykšti, o Rubenso paveiksle pasidarė nemari vertybė!

Visa bizantiškos mokyklos ikonografija piešė išdžiūvusius, bekraujus, ištįsusius, kančios suėstus veidus – ir koks aukštas buvo tasai menas! Kokias baisias šmėklas – net nebe žmones! – Goya tapydavo – ir kokie šedevrai tie jo paveikslai!

Kas čia pasidarė? Šlykštybė, kuria gyvenime bjaurimės, virto grožiu? Kaip ji galėjo virsti grožiu, jei sudribę pilvai ir paveiksle pasiliko?

§ 13. Mūsų laikais sunku berasti tokią klastą, kurios nebūtų kas nors bandęs pateisinti. Bent teoriškai. Teisintojų netrūko ir Rubenso pilvūzam. Esą dailininkas, pasirinkdamas kūrybos objektu kokią šlykštybę, paveiksle ją tarytum apvalo, sutaurina. Menininko vyriausias uždavinys ir esąs kiekviename daikte, net šlykštybėje, surasti grožį ir jį atvaizduoti. Taip darąs ir Rubensas, ir visi kiti menininkai, kūrybos objektu pasirinkę negražius daiktus.

Visa nelaimė, kad Rubensas šitaip elgtis nė nemanė. Jisai padribusių pilvų ne tiktai nedailino, bet kartais lyg tyčia tą sudribimą pabrėždavo. Tiesa, būta ir tokių dailininkų, kurie kūrybos objektą paveiksle padailindavo. Kartais taip nudailindavo, kad objektą net pažinti būdavo sunku. Šitaip darė, sakysime, visi sentimentalistai ir būties idealizatoriai. Jie kokio skurdžiaus baudžiauninko buitį taip atvaizduodavo, jog ji atrodė, kad tam vargšeliui ir danguje geriau nebebūsią. Sentimentalistai už tokius jų darbus ilgainiui nupelnė labai blogą vardą, – jiem buvo prikišama, – ir visai teisingai prikišama! – melagystė ir kitokios panašios sunkios nuodėmės...

Ne, – Rubensas taip nesielgė. Jo kreivakojų pilvūzų pilvai ir paveiksle liko negražūs, bet patys paveikslai – nuostabiai geri! Atrodo, šuva bene bus pakastas kažkur kitur.

§ 14. Keli dailininkai piešia tą pačią seną raganą. Visi jie yra geri meisteriai, jų visų paveikslai yra vienodai geri, meniškai vienodai stiprūs. Visuose paveiksluose pasiliko ta pati originalo šlykštybė, visuose paveiksluose originalas yra vienodai aiškiai atpažįstamas, bet patys paveikslai savo tarpe yra tokie skirtingi, vienas į kitą tokie nepanašūs!

Vėl, – kas gi čia atsitiko? Kūrybos objektas – tas pats; drobė, dažai – tie patys; visi piešė tuo pat laiku toje pat padėty, visi portretai panašūs į originalą, o paveikslai – skirtingi! Juk menas yra gamtos, natūros sekimas! Kaipgi tie dailininkai gamtą sekė sekė, o besekdami pakeliui vienas į kanapes movė, kitas – į kūkalius? Ar jiem dar kas piktesnio pasitaikė?

Čia įvyko įžymus procesas, į kurio esmę pravartu būtų pažvelgti be akinių.

§ 15. Kiekvienas dailininkas, piešdamas portretą, veikė besivadovaudamas savo *meno* dėsniais ir *natūralią tikrovę* pavertė *estetine, menine tikrove.* Kitaip tariant: pasinaudodamas materinės tikrovės duomenimis, sukūrė visiškai kitą *iliuzorinę, efemerinę tikrovę.*

§ 16. Visiem tiem, kurie nėra kraštutinės idealistinės filosofijos, skelbiančios, kad visi pasaulio daiktai tėra mūsų vaizduotės vaisius, – kas nėra tos filosofijos išpažintojas, tiem visi aplinkos daiktai egzistuoja realiai, – turi, tariant, objektyvią egzistenciją. Stalas yra stalas – ir nieko jam nepadarysi, nors gal jo esmės, kaip Kantas reikalavo, ir nepažįstame. Stalas turi keturis matavimo galimumus; jį galima paimti ir perkelti kiton vieton nesuardant aplinkos daiktų santvarkos, galima ant jo ir atsisėsti, ir silkės galvą su ropinuke pasidėti, – niekas dėl to nepasikeis.

Stalas paveiksle teturi tiktai du matavimus; čia jo iš vietos nepajudinsi, neišmesi į palėpę. Realią gyvą merguželę gali ir apkabinti, ir pabučiuoti, ir limonadu pavaišinti, o į paveikslo merguželę – negi pilsi limonadą.

Šitoks storžieviškas natūros ir meno kūrinio palyginimas rodo, kad tokių dalykų nė lyginti negalima. Kaipgi lyginsi seną vyžą su krupniku ar Vilniaus vežiko vežimą su Grįžulo Ratais? Tai yra visiškai nelyginami dalykai.

Lyginti galima daiktus, sudarytus iš vienos ar tolygios medžiagos, turinčius vienodų ir skirtingų elementų ir tarnaujančius tam pačiam tikslui. Bet gamta ir meno kūrinys – argi iš tos pačios ar bent tolygios medžiagos padaryti ir argi tam pačiam

tikslui tarnauja? Jauna graži merguželė, prie rūtelių bečiauškianti, ir jos portretas, ant sienos pakabintas – ir medžiaga gi visai skirtinga, ir tikslingumas – ne tas pats.

Merguželės portretas yra nauja realybė, menininko sukurta; ji nieku būdu nėra gyvosios merguželės sekimas; naujoji realybė santykiauja su senąja ne kaip kopija su originalu, bet kaip du visiškai skirtingu dalyku.

§ 17. Menininkas, naujos tikrovės kūrybai elementus semdamas iš realiosios tikrovės, žinoma, tos tikrovės duomenų yra suvaržytas. Pavyzdžiui, dailininkas, piešdamas minėtą mopsą, negali jį piešti su penkiom kojom ar uodega, iš nosies išdygusia. Lygiai ir kitų mopso dalių jis negali iškreveizoti. Nupieši mopsą su uodega kaktoj, visi šauks: melas! Dailininkas pamišo! Toks mopsas tėra galimas tiktai pasakoje, kuri neturi nė mažiausių pretenzijų į teisybę, – kada skaitytojas iš anksto žino, kad jį apgaus. Šiaip ar taip, menininkas žymioje darbo dalyje priklauso nuo natūros: realiųjų elementų ir jų sandoros, – jų formaliųjų optinių savumų, – priklauso kompozicijos ir formos atžvilgiu. Šie realieji duomenys yra tarytum pamatai, ant kurių menininkas statydina meno kūrinio rūmus. O tasai statydinimas yra jau visai savaimingas procesas.

§ 18. Menininko kūrinio tolimesnis ūgis priklauso išimtinai nuo menininko individybės, jo psichinės padėties, nebekalbant jau apie specifinius gabumus bei mokėjimą vaizduoti.

Menininkas vaizduoja objektą taip, kaip jis jį gamtoje mato.

Ne visi žmonės tą pat daiktą tuo pat metu mato vienodai, – ne tie patys bruožai visiem krinta į akį. Vieni susižavi merguželės šypsena, kitas akutėmis, trečiam liemenėlis ramybės neduoda, ketvirtas apie blauzdų lieknumą visą dūsautiną elegiją suposmuoja... Dailininkas ties natūros savumais, jam labiausiai kritusiais į akį ir todėl atrodančiais pačiais būdingiausiais, sukaupia pagrindinį savo dėmesį, padarydamas tuos savumus, tariant, centriniais, – prie jų visus kitus natūros bruožus, tiksliau, savumus, taip prikomponuodamas, kad jie ir realią tikrovę atitiktų, ir su centriniais savumais draugėj sudarytų menišką vienetą.

Vienus natūros savumus menininkas sąmoningai ar nesąmoningai išryškina, pabrėžia, kitus – nustelbia ar stačiai retušuoja. Realiųjų natūros bruožų santykiavimas meno paveiksle pasidaro kitoks.

Menininko pastabumas priklauso vėl ne tiek nuo fizinių savumų, kiek nuo psichinių, – nuo jo skonio, nuo jo vidujės kultūros, nuo jo polinkių ir aistrų, – nuo viso to, kas sudaro jo žmogišką individualumą. Menininko kūriny tokiu būdu pavaizduota ne tik realieji natūros bruožai, – kūriny atsižymi ir paties kūrėjo psichiniai savumai. Tiksliau tariant, meno kūriny natūra yra papildyta menininko psichiniais duomenimis.

§ 19. Velnią pažinsi iš jo dūsavimo, ožį – iš smarvės, o žmogų – iš veido, iš eisenos, iš judesių, iš šypsenos. Pro laukujes formas įstebimas žmogaus vidujis turinys.

Geri psichologai pagal laukujus pažymius gana tiksliai atpasakoja žmogaus būdą. Mokslininkai jau seniai įrodė buvimą sąsajų tarp žmogaus fizinių ir dvasinių savumų. Atspėti padeda net instinktas, – nejučia, nesąmoningai atsiranda simpatijos ar antipatijos jausmas. Kuriam laikui praslinkus, objektą geriau pažinus, dažnai pasitvirtina pirmasai įspūdis. Retai kada jis apgaulingas, – jis apgaulingas tuomet, kai nebuvo pasistengta giliau įsižvelgti į objekto bruožus, – nebuvo pasistengta giliau įsižvelgti į objekto bruožus, – nebuvo atjaustas visas vidujis turinys.

Čia visas vargas yra tasai, kad ne visą turinį iš karto pastebėsi pro laukujes formas. Paprastai vienas dailininkas pastebi vieną turinio dalį, kitas – kitą. Turinio dalies kiekybės ir kokybės pastebėjimas vėl priklauso nuo dailininko psichinių savumų.

Kiekvienas dailininkas pastebėtąją turinio dalį stengiasi išreikšti savo priemonėmis, atitinkančiomis jo skonį, jo nuotaiką, jo pasaulėjautą, jo techninius sugebėjimus.

Dėl šių visų pagrindinių aplinkybių paskiri dailininkai ir piešia to paties veido tokius skirtingus portretus. Bet tai – dar ne viskas.

§ 20. Menininkas vis dėlto ne vieversiukas, kuris čirena ties dirvonu, kad jam smagu pačirpauti, o gal ir *jam* tenai koks

didesnis reikalas yra. Menininkas, pradėdamas darbą, vis dėlto žino, ką jis nori ir kaip jis nori padaryti. Jis savo požiūriu ištiria vaizduojamąjį objektą, padaro savumų ir bruožų atranką ir numano, kaip iš atrinktosios medžiagos sudarys naują menišką vienetą. Jis turi kurią nors organizuojamą mintį, kuri pagrindžia paskirų dalių sandorą. *Šia* mintimi ir atsiremia kūrinio kompozicija.

Natūralioji gamta kompozicinio tikslingumo nežino. Stovėjo gražus kalnynas, – gražus buvo ir pavienis kalnas, graži buvo ir jų sandora. Praūžė pašėlęs viesulas, vieno kalno uolas nuskėlė, kitam – sniego lavina nustaugė. Du kalnai pasikeitė, bet tolimesnė aplinka liko ta pati. Kalnyno visumos kompoziciniu tikslingumu vėtra nepasirūpino.

Buvo gražus veidas. Kažkas ėmė ir nuskėlė nosį. Ji dabar visiškai nebesiderina su likusia veido dalimi, su aplinka.

Meno kūriny pakeitus vieną kurią paveikslo dalį – keičias ir visos kitos. Keičiasi linijos, spalvos, šviesos, šešėliai, – visa, kas sudaro menišką vienetą.

Natūroje nosį gali pataisyti, veidas lieka tas pats. Paveiksle vėl viskas turės pasikeisti.

Kompozicijos dėsnis – harmoningas paskirų elementų derinys – galima būtų palyginti orkestringumo dėsniui. Orkestre kiekvienas instrumentas turi paduoti jam skirtą garsą, o garsų visuma sudaro simfoniją. Nesuderintas ar klaidingai paduotas garsas sugriauna visą visumą. Tas pat reiškinys ir bet kuriame kitame mene: paskira dalis turi būti orkestriškai suderinta su visuma, nes priešingu atveju nebus meno kūrinio.

Kompozicija, kūrinio dalių orkestringumas, ir padaro tai, kad tos dalys yra ne sumariškai, ne mechaniškai sudėtos, bet organiškai suaugusios ir išaugusios. Be kompozicinio darnumo, be organiško dalių išaugimo nėra meno, o gamtos reiškiniuose tokie dalykai gali ir būti, gali ir nebūti.

§ 21. Yra dar daug ir kitų pažymių, parodančių, kad gamta ir meno kūrinys, vaizduojąs gamtą, yra visiškai skirtingi, nelygintini dalykai. Skirias jiedu materiniu ir principiniu požiūriais.

Jiedu visiškai neturi bendrų elementų, kurie duotų pagrindo juodu lyginti.

Kadangi meno kūriniais, teisingiau, grožiu, rūpinasi mokslas, vadinamas estetika, tai ir jo rūpesčių objektas dabar dažniausiai yra vadinamas estetiniu objektu, estetine vertybe ar tikrove. Natūralinė tikrovė, gamta, yra vadinama anestetine. Tai yra tokia, kuri su estetika, – su jos dėsniais, su jos visa išmintim nieko bendra neturi.

Botanikui dėl Grįžulo Ratų ir Sietyno santykiavimo – nei šilta, nei šalta, – čia ne jo sritis, jis tais dalykais visiškai nesirūpina. Lygiai estetikui visiškai nerūpi gamtos, natūralinio pasaulio dalykai, kurie patys savaime nėra nei estetiški, nei neestetiški, – jie yra čionai stačiai pašaliniai dalykai.

Na, estetinė ir anestetinė realybė nesunku atskirti. Daug painesnė byla estetinio ir anestetinio grožio reikalu. Kad būtų galima dėl šio dalyko susitarti, tenka palukštenti dar viena kita sąvoka, kurios paruoštų medžiagos painiajai bylai.

§ 22. Estetinėje realybėje anestetinė yra ne tiktai menininko psichiniais ir kompoziciniais gabumais papildyta, bet drauge ir aprėžta.

Menininkas ne visą natūrą pavaizduoja, – tiktai jos dalį. Dar mažiau. Jis pavaizduoja net natūros dalies ne visus bruožus, – ima tik jų dalį. Net dar mažiau. Vienus bruožus jis pastiprina, išryškina, kitus gi – lyg sąmoningai nukniaukia. Tą pačią mažą natūros dalelę jisai perkeičia.

Tačiau šis dalinis natūros vaizdavimas ir perkeitimas turi visuotinumo galios. Nuo senų senovės yra žinomas dėsnis, kuriuo atsiremia visa vaizdavimo simbolika, visi palyginimai, visos metaforos, – dėsnis *pars pro toto*. Menininkas moka, – bent turi mokėti, – vaizdavimui pasirinkti tokią visumos dalį ir taip ją meno priėmėjui – skaitytojui, klausytojui, žiūrovui – patiekti, kad jo, priėmėjo, sąmonėje tuojau savaime susikurtų *visumos* paveikslas, susikurtų *pati visuma*. Tai yra itin svarbus meno pažymys. Jei menininkas to padaryti negali – jis joks menininkas. Pagrindinis dėsnis, *pars pro toto*, tokiu būdu pabrėžia, kad meno

kūrinys be meno priėmėjo sąmonės yra lyg ir nepilnas: juk tik joje, sąmonėje, dalis virsta pilnatim. O šio fakto įsidėmėjimas atveda į dar svarbesnę meno ir kūrybos problemą.

§ 23. Anestetiniai daiktai, anestetinė realybė turi objektyvią egzistenciją. O estetinė realybė – ar gali šitokiais savumais pasigirti?

Šis klausimas, žinoma, nėra naujas ir nėra vienišas našlaitis. Jis turi daug giminių.

Ar yra objektyvus grožis? Ar yra objektyvi teisė? Ar yra objektyvus gėris? Taip ir toliau. Daug knygų šiuo reikalu yra prirašyta. Vieni, labai tvirtais duomenimis pasiremdami, tikina, kad yra objektyvi teisė, tai yra – kad teisė turi objektyvią egzistenciją. Kiti suranda ne mažiau svarbių argumentų teisės egzistencijos objektyvumui ginčyti. Nenuostabu, kad ir meno reikalu šioje plotmėje ginčas tęsias per ilgus amžius ir susitarimo vis dar nėra. Todėl tad gal bus prasmingiau vietoje kategoriško šiuo klausimu teigimo pasitenkinti nurodymu į kai kuriuos estetinės realybės egzistencijos savumus.

§ 24. Kodėl vieni dalykai vienam žmogui patinka, kitam – ne? Vienas kuriuo meno veikalu yra sužavėtas, kitas – pasipiktinęs. Kodėl taip yra?

Tam reikalui yra pigus ir parankus atsakymas: tai skonio dalykas, o dėl skonio – nesiginčijama. Tai, žinoma, tiesa. Bet vis dėlto druska yra druska visiem žmonėm. Vienas mėgsta sūresnius žalibarščius, kitas – gėlesnius, bet niekas nepasakys, kad druska yra saldi. Skonis skoniui, bet saldumas yra cukraus savumas, o ne druskos, – čia skonis niekuo nekaltas, – čia jisai visų žmonių yra vienodas. Iš čia sektų, kad saldumas ir sūrumas egzistuoja objektyviai, vos ne pagal Kanto formulę – egzistuoja savyje, – *in sich*.

Taip tai taip, tačiau šis pavyzdys ar gelbsti kuo nors mūsų reikalu?

Saldumas, sūrumas priklauso fiziniam pasauliui: tai yra materijos savumas, net ne pati materija. O grožis, estetinė realybė materijos pasauliui juk nepriklauso! Tai yra dvasinio pasaulio

veiksnys. Ar galima šitokius dalykus lyginti? Žinoma, negalima. Bet jų niekas ir nelygina. Šių skirtingų dalykų sugretinimas pabrėžia tiktai jų skirtingumą. Tai yra savo rūšies neigiamasai palyginimas.

Gal mūsų palyginimo pagrindas yra melagingas, – gal visiškai nė kelti nereikėtų pagunda toji: egzistuoja objektyviai grožis ar neegzistuoja? Gal teisingiau būtų pasielgti pagal senobiškų pozityvistų ir jėzuitų pavyzdį ir pareikšti:

druska yra daiktas, sūrumas yra daikto savumas; paveikslas yra daiktas, grožis – paveikslo savumas...

Ši išmintis būtų visiškai nebloga, jei ji neklampintų į tą neišbrendamą liūną: kodėl druska yra visiem sūri, o paveikslas – gražus anaiptol ne visiem?

§ 25. Nagi štai meilė, – ta meilautinė, rūtelėmis pasipuošusi, mėnesienoje bedūsaujanti, – egzistuoja objektyviai ar neegzistuoja?

Retas kuris žmogus šio jausmo neišgyvena. Tajam, kuris šio jausmo nepažinojo, neįmanoma apie jį nė kalbėti: juokias jis ja, juokias kitų meile ir kairiąją akį primerkia. Kitas buvo užsidegęs meile ir užgeso. Kaip toje vokiškoje dainuškoje: *Die Lieb' ist aus...* – meilė išseko, jos jau nebėr. Jis ją prisimena, teoriškai samprotauja, bet jausmo – nebėr, ir gana. Lygiai kaip katalikų dvasininkam neegzistuoja tėvų meilė vaikam. Tiesa, jie apie tokią meilę gana daug kalba, teoriškai pripažįsta, mėgsta pamokyti tėvus ir vaikus, šaunasi į vaikų auklėjimą, bet kai ateina tragiška valanda, reikalaujanti pasiaukojimo iki gyvybės praradimo, jie tučtuojau pereina paprastai į puošnią pozą ir tenkinas virpančia deklamacija apie daug aukštesnius dalykus negu šeima, negu tėvų meilė. Dvasininkam nei jų geri norai, nei dar geresnės teorijos nieko negelbsti: jiem tėvų meilė vaikam praktiškai neegzistuoja, – jie jos nežino.

Tai kaipgi dabar: jausmai, tie apčiuopiamiausi dvasinio pasaulio atstovai, turi objektyvią egzistenciją ar neturi jos? Ar nėra jie kartais panašūs į palaidus barščius, jei jie egzistuoja tiktai žmogaus dvasioje ir tik tą metą, kai žmogus jaučia? Cukrus ar

būtų saldus, druska ar būtų sūri, jei nebūtų žmogaus, kuris tuos savumus vertina ir skelbia sprendimą? Ko verta būtų saulės šilima, jei nebūtų gyvų alsuojančių esybių? Akmeniui juk vis tiek, ar jam šilta ar šalta, šviesu ar tamsu. Saulės šviesos ir šilumos byloje akmuo joks liudininkas, – jis sproginėja lygiai nuo šilumos ir nuo šalčio... Atrodo, ar nebus kartais visokio objektyvumo mastas – gyva alsuojanti esybė, o aukščiausiame viso to laipsnyje – žmogus su savo jausmais, su savo galvosena?

Tai kaipgi dabar: *kur, kada ir kaip* egzistuoja meno veikalai ir jų atstovaujama estetinė tikrovė?

§ 26. Išleista, publikai pardavinėjama Beethoveno sonatė – ar jau yra meno veikalas, tiksliau, estetinė tikrovė? Turbūt kad taip. O jeigu taip, tai kas ją sudaro: popieris, rutuliukai, brūkšniai, diezai, bemoliai? Ne, – čia dar ne muzika. Tai gal kabliukų, brūkšnių, rutuliukų sandora jau yra muzika? Ne. Ši savyje beprasmių ženkliukų sandora dar nėra muzika. Tai yra tiktai ženklai, pagal kuriuos muzika dar turi būti pašaukta. Muzika yra skambančių garsų sandora, – ji tampa estetinė realybė tiktai tuomet, kai pasiekia muzikuotojo ar klausytojo sąmonę. Beethovenas, kaip žinia, apkurto, garsų nebegirdėjo, bet jo sąmonė buvo pilna muzikos, – kurtumas, atrodo, jam lyg ir netrukdė komponuoti nuostabaus grožio dalykus. Gaidų ženkliukai ir kabliukai nebuvo parašyti, fortepijono stygos nebevirpėjo, bet muzika – estetinė realybė – jam vis dėlto egzistavo. Jis vėliau kabliukais paženklino tai, kuo jo dvasia gyveno.

Panaši padėtis ir šiokiadienėje mūsų kalboje. Labai rimti mokslininkai lingvistai tikina, kad ir mūsų kalba egzistuojanti tiktai tuomet, kai kalbame. Visi žodynai, gramatikos, kalbamoksliai esą ne kas kita, kaip tik lavoninės, kuriose sukrauta gyvosios kalbos organizmo dalys. Kalba esanti toks pat gyvas organizmas, kaip ir visi kiti organizmai, nuo kurių mechaniškai negalima atskirti jokios dalies, viso organizmo nesužalojus. Visi mūsų dainų tyrinėtojai vienu balsu tikina, kad daina tėra gyva, kol ji dainuojama. Užrašyta daina – nėra gyva, ji tuomet geriausiu atveju yra tiktai lavonas.

Vėl tas pats klausimas: daina, žmogaus kalba – turi objektyvią egzistenciją ar jos neturi?

§ 27. Ko verta žmogui arabų kalba, jei jis arabiškai nemoka? Jam toji kalba ir į kalbą nepanaši. Ji atrodo jam kažkokių beprasmių garsų rinkiniu, panašiu į juodvarnių kranksėjimą. Ji jam įgyja vertės, kai jis sužino ir atsimena, kad tokiais ir tokiais garsais arabai ženklina tokius ir tokius jausmus, o kitokiais garsais – mintis ir sąvokas.

Kalba yra tiktai priemonė sukelti subjekto sąmonėje tam tikrus vaizdinius ir sąvokas.

Pabrėžtina: sukelti, o ne perduoti. Kalba jos nemokančiam jokių sąvokų neperduoda. Ji teturi prasmės tuomet, kai ji realizuojasi subjekto sąmonėje.

Lygiai tas pat tektų pasakyti ir apie meninės kūrybos reikšmę, – apie literatūrą, tapybą, skulptūrą, teatro meną...

Materialioji meno pusė, teisingiau, materialiniai meno elementai, – gaidos, popieris, brūkšniai, raidės, knyga, spalvos, dažai, marmuras ir taip toliau, – visa tai, visa materijos forma ir struktūra yra tiktai priemonė sukelti tam tikriem išgyvenimam žmogaus sąmonėje. Šie išgyvenimai paprastai yra vadinami estetiniais, kadangi juos sužadina estetiniai objektai. Anestetinių objektų sukeliamieji išgyvenimai – emocijos, vaizdiniai, galvosena, – yra vadinami anestetiniais. Estetinių ir anestetinių išgyvenimų skirtumas yra analogiškas kaip estetinių ir anestetinių objektų. Estetiniai išgyvenimai visoje jų apimtyje, – toji tikroji estetinė realybė, – egzistuoja tiktai žmogaus sąmonėje.

§ 28. Estetinei realybei sukelti menininkas gali, kartais net privalo naudoti gyvenimiškos realybės atžvilgiu aiškiai melagingus dalykus.

Scenoje karaliui reikalingas auksinis vainikas. Padirbdink jį iš gryno aukso – neblizgės kaip reikiant efektingai, net į gerą auksą nebus panašus, – nedarys įspūdžio. vainikas, padarytas iš blizgančio popierio, scenoje blizga daug efektingiau už auksą.

Įsceninant „Borisą Godunovą" net rimtuose teatruose bandoma Dimitrą įleisti į sceną raitą. Arklys būna paprastai išmoks-

lintas, elgiasi scenoje gana padoriai, – ir tai publikoje jisai visuomet sukelia šypseną. Ir suprantama kodėl. Anestetinė realybė įsivėlė į estetinių kompleksą – ir visą estetinį išgyvenimą sužalojo. O kai žirgas scenoje kartais pasielgia nepadoriai, sužvengia, – rimta opera virsta farsu. Tairovo teatre „Žiroflė Žiroflia" spektaklyje scenon sujoja raiti banditai. Žirgus jiem atstoja pryšakyje prikabinta iš papjė mašė padaryta žirgo galva, užpakalyje – kažkas panašaus į arklio uodegą. Publika šventai yra įsitikinusi, kad ji turi reikalą su tikrais šauniais raitužėliais. Garsusai Coquelinas pasakoja: vaidinant vieną seną prancūzų melodramą, aktorius, vaidinęs vyriausią personažą, įbėgdavęs į sceną su užmauta ant kardo nužudytosios herojinės širdimi. Toji širdis būdavusi – raudonos flanelės gabalėlis. Publiką pagaudavęs siaubo jausmas. Aktorius, norėdamas sukelti dar stipresnių įspūdžių, kartą vietoj flanelės gabalo užmovė ant iešmo tikrą širdį, avino, – ir kas pasidarė? Publikoje negyvos mėsos gabalas sukėlė juoką ir pasišlykštėjimą. Rusų aktorius Dmitrevskis XVIII amžiaus pabaigoje atsidūrė Paryžiuje geriausių aktorių pobūvyje, kuris įvyko ketvirtame aukšte. Norėdamas parodyti savo meną, jis paėmė pagalvėlį ir pradėjo jį supti kaip motina kūdikį. Besupdamas atsirėmė lango, susimąstė ir kažkaip neatsargiai pasilenkė, jog susidarė įspūdis, kad tai, ką jis supa, iškris pro langą. Žiūrėję šios scenos aktoriai sukliko ir šoko kūdikio gelbėti! Visiškai nesamas dalykas pilnai atstojo realybę!

Šitokių pavyzdžių būtų galima prirankioti neaprėpiama daugybė. Jie visi vaizdžiai liudija viena: teisybės jausmą estetinėje tikrovėje gali sukelti net visiškai melagingi anestetinės tikrovės dalykai ar net visai nesami.

Esant reikalui menininkas ir mopsą gali piešti su uodega, iš nosies išdygusia, – taip darė E.T.A. Hoffmannas, – taip darė ir daro visi pasakų meisteriai nuo pat Homero ir dar senesnių laikų – ir jų sukurtieji padarai buvo visiškai teisinga estetinė tikrovė!

§ 29. Visos meno šakos sudaro dvi didžiuli grupi – plastinę ir dvasinę grupę, apčiuopiamą ir neapčiuopiamą meną, gal

tiksliau būtų sakyti, statišką ir kinetišką. Veikimo į sąmonę atžvilgiu jų tarpe yra didelis skirtumas, nors esmė visur pasilieka ta pati.

Plastinis menas – tapyba, skulptūra, architektūra. Estetinei realybei žmogaus sąmonėje sukelti jis turi pastovias nesikaitaliojančias formas. Formos, linijos, spalvos, – kartą sudarytoji tų elementų sandora, – nesikaitalioja, – besiranda statiškoj padėtyje. Visi sudėtiniai kūrinio elementai yra apčiuopiami.

Muzikos ir literatūros elementai – konkrečiai neapčiuopiami. Literatūros vaizdai ir jų veikmė sąmonei auga beskaitant knygą, – besiranda kinetiškoje padėtyje. Dar mažiau apčiuopiama yra muzikos veikmė, kuri net sąvokomis nėra konkretizuojama, – kuri priklauso išimtinai nesąmoningų emocijų sričiai.

Pagaliau teatro menas užima visiškai atskirą vietą.

§ 30. Teatro menas yra sinkretinis menas. Net ne sintetinis, kaip svajojo Richardas Wagneris ir paskui jį kiti neoromantikai. Jie visi buvo pozityvizmo gadynės vaikai, – gadynės, su mėsininko išmintimi skaldžiusios gyvuosius organizmus į paskiras dalis, – gadynės, lepiuosius dvasios kūrinius pavertusios lavonais ir sultis iš jų sunkusios. Tos gadynės įtakoje ir jų pačių sąmonė buvo lyg mėsininko į gabalėlius supjaustyta. Jie juto, kad „kažkas Danų karalystėje yra netvarkoje", ieškojo išeities, – susigalvojo dėl sintetinio teatro meno.

Tačiau meno sintetiškumas atsiremia paskirų pavienių elementų buvimu. Yra paskiri elementai, kurie turi būti taip suliedinti vienumon, kad jie draugėj sudarytų visiškai naują reiškinį, kuriame paskirų elementų savumai paskiros reikšmės nebeturėtų. Paskiri elementai įeina į naują reiškinį, jį nuspalvina, praturtina, bet savarankiškai jau nebeegzistuoja. Tuo tarpu sinkretiškumas atsiremia visų elementų organišku augimu draugėj, kaip, sakysime, raumenys, kaulai, gyslos, – skirtingi dalykai, o auga visi draugėj, vienas nuo kito priklausydami, vienas kitam būdami egzistencijos sąlyga.

Taip pat ir teatro menas jo žydėjimo gadynėse gimdavo, augdavo ir vysdavo organiškai.

Teatro menas apima architektūrą, tapybą, skulptūrą, poeziją, muziką, choreografiją ir dar kai kuriuos elementus. Visi šie elementai, krūvon sudėti, niekuomet negali sudaryti organiško vieneto. Taip pat ir sintetiškai jie negali būti suliedinti. Be kurios nors dalies, pavyzdžiui, be plastinio meno, teatro menas bus jau sužalotas, kaip kūnas be rankos. Jie menišką vieningą visumą gali sudaryti tiktai organiškai visumoj draugėj gimę ir augę.

§ 31. Teatro menas, kaip apimąs visas kitas meno šakas, yra draugėj ir statiškas, ir dinamiškas. Drauge jis yra visų aukščiausias menas.

Aukščiausias todėl, kad jisai sutelkia emocijas, kitų meno šakų paskirai keliamas. Nenuostabu, kad ir jo įtaka žmonijos dvasios istorijoje buvo, gal ir dabar dar tebėra pati didžiausia.

Jis veikia vienu metu į mases, sukelia stipriausių išgyvenimų. Jisai sužadina dvasią, džiugina, svaigina, nuskaidrina, ekstazėje apisparnuoja. Ir vis dėlto:

Teatro menas tėra gyvas, tiksliau, egzistuoja tiktai, kol tęsias spektaklis, – kol skamba garsai, mirga spalvos, veikia aktoriai, alsuoja publika. Pasibaigė spektaklis – pasibaigė menas. Atgyveno jisai savo amželį, nuščiuvo jisai nežinion drauge su atskambėjusiais garsais, užgesusiom šviesom. Ir niekas niekuomet nebesugrąžins, nebeatgaivins to spektaklio, – niekas niekas niekuomet neberegės, nebegirdės, neberestauruos dingusio meno!

Bus kitas spektaklis. Jame bus šis tas pakartota iš buvusio spektaklio, bet bus jame daugybė kitų elementų, kitų spalvų ir atspalvių. Tai bus tikrai jau kitas, nebe anas spektaklis, – bus jau kitas meno įvykis.

Atrodo tokiu būdu, kad net aukščiausioji meno egzistencija tėra tiktai efemerinė.

§ 32. Pačiame teatre paskiri sudėtiniai meno elementai ir pasilieka paskiri. Nupieštosios dekoracijos kaba ant kablių sukarstytos; įvairiaspalvės lempos ir prožektoriai kyšo įvairiais pakampiais sukaišioti; architektūriniai elementai stovi paskirai sustingę; muzikai brūžina smičius kažkur užkulisio gilumoje

ar stačiai po prosceniumo grindimis sulindę; aktorius slankioja po sceną, rankomis orą graibo ir kalba nesutapdamas su kitais spektaklio elementais.

Paviršutiniškai žiūrint, scena spektaklio metu yra panaši į sandėlį, kuriame įvairūs daiktai yra sudėti pagal tam tikrą planą ir kuriame draskosi iš skausmo žmonės. Visiškai skirtingos prigimties daiktai – ir jų tarpe besiblašką žmonės!

O mes čia kalbėjome apie kažkokį organišką meno sinkretiškumą! Argi tai nėra nesąmonė: kaipgi iš sandėlio gali pasidaryti gyvas organizmas? Kaipgi įvairios prigimties daiktai, krūvon sudėti, net mechaniškai nesulipdyti, gali sudaryti meninį organišką vienetą?

Ir vis dėlto: jį sudaro!

§ 33. Scenos meno organišką vienetą sudaro ir augina žiūrovo sąmonė, paskirų scenos meno elementų žadinama. Tiktai blogame netobulame teatre žiūrovas paskirai priima apystatas, dekoracijas, kostiumus, paskirai – aktorių meną. Gerame teatre visa tai nedaloma.

Štai kartą mūsų vienas recenzentas, papeikdamas vieno jauno režisieriaus debiutanto pastatymą, rašė: buvusi esą ir muzika, bet jis jos negalįs vertinti, kadangi jos paskirai nebuvę galima klausyti, – reikėję aktorių žodžiai sekti. O kai seki, sako, žodžius, – muzikos nebegali sekti, – viskas susilieja. Šiame nemokšos recenzento papeikime faktinai glūdi aukščiausias pagyrimas spektakliui. Iš jo seka: spektaklyje buvo muzika, bet ji neskaldė visumos, – ji prisiderino prie jos, – ji paskirai ir negali būti vertinama, nes ji buvo tik sudėtinė organinė spektaklio dalis, drauge su visuma išaugusi ir nuskambėjusi. Dar daugiau. Spektaklio muzikos kompozitorius, matyti, turėjo gilų teatrinį jausmą, – šitokių kompozitorių kol kas maža pasaulis teturi. Dažniausiai kompozitorius iš savo kūrinio nori sudaryti atskirą meninį vienetą, – reikalauja, kad jį, kaip tokį, publika priimtų, – jis atsisako savo individualaus menininko teises perleisti visumos naudai. Šitoks kompozitorius, nors jis būtų ir labai talentingas muzikas, yra tučtuojau varytinas lauk iš teatro. Jis neturi

teatrinio jausmo, jis yra antiteatralus, jis teatrui yra žalingas ir pavojingas.

Lygiai tokie pat kaip muzikos yra ir kitų spektaklio sudėtinių elementų uždaviniai, – tapybos, architektūros, choreografijos etc. Nė vienas jų čia negali turėti individualios savarankiškos reikšmės, – jie visi, atsisakydami individualumo, turi paskęsti visumoje. Ir visi jie visumoje yra tiktai kūrybiniai impulsai, pagal kuriuos žiūrovas augina tą trumpalaikę efemerišką estetinę tikrovę.

§ 34. Štai koks nors nenukryžiuotas latras nužudė žmogų. Galvą į sieną trenkdamas praskėlė, šonkaulius kojomis suspardė į šipulėlius. Nudobtojo artimieji sielojasi dėl mirties išniekinimo. Jaudinasi ir gerieji kaimynai, kitas gal užuojautos ašarą išvarvina. O koks praeivis eina prošal ir praeina. Jam nei šilta, nei šalta dėl kaimynų ašaros, dėl nudobtojo šonkaulių.

Vienas nagu stiklą brūžina, – jam šis darbas turbūt malonumo teikia, o kitam nuo tų garsų lyg dantį skauda – taip šlykštu. Vienam degtinė su pipirais – vienas smagumėlis, o kitą nuo tokios smarvės rėmuo ėda, kaip toje dainoje: vienas geria saldų midų, kitas – arielkėlę... Vienam patinka senos prancūzės, kitam – jaunos lenkaitės, trečiam – plačiastuomenės vokietės...

Šios rūšies pavyzdžiam galo nėra. Jie visi vieningai skelbia: tie patys fiziniai, konkretūs, objektyviai egzistuoją dalykai į žmones veikia visiškai skirtingai. Tad ar tenka stebėtis, kad ir spektaklio meno sudėtingi reiškiniai taip skirtingai veikia į publiką? Juk tie spektaklio elementai yra ne kas kita, kaip tiktai spektaklio kūrėjo priemonės publikoje sukelti norimus išgyvenimus, – norimas emocijas. Visas vargas, kad paskiri žmonės taip skirtingai reaguoja į tuos pačius žadinamuosius akstinus, – kad publikos skonis, dėl kurio nesivaidijama, yra toks įvairus. O tasai skonio įvairumas turi savus psichologinius pagrindus.

§ 35. Mokslininkai jau seniai suvokė įdomų dėsnį: žmogui labiausiai patinka tai, kas yra artimiausia jo paties dvasiai, – tai yra vadinamasai simpatijos dėsnis. Kas žmogui iš prigimties svetima, nauja, nepažįstama – jam atrodo gal įdomu, kurioziška,

bet lieka vis dėlto nepatrauklu. Ilgam tokiais dalykais jis nesusižavi. Užtat jam nedildomo įspūdžio palieka visa, kas primena jį patį, jo išgyvenimus, jo praeitį, jo tėviškę, jo prigimtį. Skurdi tolimos šiaurės gamta šiauriečiui daug meilesnė už subtropinio klimato gamtos puošmenas, o pietų šalies žmogus šiaurės skurde taip dažnai iš melancholijos miršta. Pajūrio gyventojui jūra – neišsemiamo grožio šaltinis. Jis jaučia jos gyvybę, jos alsavimą, jis sakosi jos kalbą suprantąs. Kalnų gyventojui pajūrys – tvanku ir nuobodu. Pajūrio gyventoją aukštieji kalnai prislegia, jis tenai baisia nostalgija kankinasi, o kalnyno gyventojui mėlynosios kalnų viršūnės – tai bent laisvė, tai bent džiaugsmas, tai bent gyvenimėlis!

Naujus dalykus pažindamas žmogus lygina juos su jau žinomaisiais, savaisiais. Pastebi jisai panašumus ir skirtumus ir tokiu būdu suvokia naujenybę. Kitaip žmogus ir negali elgtis, – jis neturi gi kitų sąmonės pasireiškimo formų.

Žmogus ir meno kūriny pirmoje eilėje ieško to, kas jam artima. Storžieviškos prigimties piliečiui visuomet labiau patinka storžieviški vaizdai negu sentimentalūs dūsavimai. Religingam žmogui koks meniškai silpnutis šventojo eilėraštis ar literatūros atžvilgiu nemokšiška giesmė būna taip dažnai tokie mieli, o bedieviui ar mažiau religingam visa tai sukelia tiktai piktesnę ar švelnesnę šypseną. Savaimingas japonų plastinis menas, tiek žavįs Rytų pasaulio žmones, Europos gyventojui sunkiai tesuprantamas.

Iš čia ir susidaro toji skonio įvairenybė.

§ 36. Kad kaimo basetlijos stygos virpėtų, reikia gero smičiaus, o Eolo arfa nuo lengvučio vėjelio dvelktelėjimo skamba svaigindama. Juo jautresnis, juo plačiau išsilavinęs žmogus, juo platesnė jo dvasinė apimtis – juo plačiau ir jautriau jis reaguoja į meno kūrinio, pasakytume, premisinius akstinus.

Pirmą kartą savo gyvenime matančiam klasinį baletą iš viso meno belieka tiktai balerinos kojos. Bet išlavinto – jautraus tam menui – skonio žiūrovui klasinis baletas sukelia išgyvenimų, anaiptol ne menkesnių už kitų meno šakų keliamus. Vidur-

amžio žmogui atrodė graži ir brangi toji literatūra, kuri tarnauja, kaip tuomet sakydavo, sielos išganymui. Mūsų gadynės ne vienam neišlavinto skonio žmogui atrodo graži ir brangi tiktai toji literatūra, kuri tarnauja to ar kito politinio tikėjimo propagandai. Todėl tad meno dalykuose vietoje senosios formulės „skonis įvairus" gal teisingiau būtų sakyti: žmonių jautrumas ir išsilavinimas toks skirtingas!

Meno kūrinio priėmėjas – drauge ir jo vertintojas – neišvengiamai turi aprėpti: realiosios tikrovės kūrybines premisas, tariant, kūrybos objektą; menininko pastabumą – ką ir kaip jis pastebėjo, – kiek jo pastabumas buvo esminis; sugebėjimą pastebėtuosius duomenis išreikšti; jo mokėjimą pastebėti objekto vidujį turinį, – visa tai suorganizuoti į menišką kūrybinį vienetą – su spalvom, linijom, judesiais, šviesom–šešėliais...

Visa tai aprėpti, susintetinti, įvertinti jų kaip akstinų išgyvenimam pajėgumą – nėra toks lengvas dalykas... Čia reikia ir jautrumo, ir išsilavinimo, ir dar daugelio kitų dalykų.

§ 37. Jeigu tikrai estetinė realybė yra trumpalaikė, efemerinė, jei ji net objektyvios egzistencijos neturi, jeigu ji yra tiktai meno priėmėjo sąmonės padaras – tai ko ji verta? Ar ji nėra tiktai tuščias fantazijos žaisliukas, apgailėtina menkysta? Ar dar labiau ji nesumenkėja, palyginant ją su anestetine tikrove, kietais, pastoviais daiktais?

Dar daugiau. Meno kūrinio esmės suvedimas į keliamuosius emocinius išgyvenimus – ar nėra per daug siauras jo supratimas? Paveikslai juk duoda mum pasigrožėjimą vaizdais, spalvomis, linijomis, gražiais daiktais. Romanai supažindina su svetimais kraštais, herojiškais žmonėmis, istorine praeitimi, iškelia naujų problemų iš įvairiausių žinojimo sričių. O kiek puikiausių gamtos aprašymų romanuose rasi! Kiek meilės žmonėm, kiek teisybės ieškojimo! Eilėraščiai žavi ir vaizdais, ir idėjomis, ir skambumu – muzika, melodingumu. Drama, tragedija – augina tėvynės meilę, heroizmą, stiprina charakterį, moko gerbti autoritetą etc. Satyra, komedija – kovoja su žmonių silpnybėmis, kryžiuoja kyšininkus, gerina buitį ir dar daugybę

kitokių gerų dalykų padaro. Kas gi yra tos emocijos, tie estetiniai išgyvenimai palyginant su šiais ir dar kitokiais meno nuopelnais? Meno suvedimas į estetinius išgyvenimus ar nėra dar menkesnis dalykas už senąją menkystą, vadinamąją: menas menui?

Protestai prieš emocinį meną kyla iš visų pusių, – atrodo, teisingi, visiškai pagrįsti protestai.

Nėr kas besakyti, reikia aiškintis, padėtis tikrai rimta. Net nežinia, nuo kurio galo reikia aiškinimasis pradėti. O gal pavyks ir be teismiško pasiaiškinimo iš tos keblios nemalonios padėties išsisukti?

§ 38. Romantikai, paskelbdami šūkį – menas menui, gynė faktinai meno savarankišką reikšmę, vadavo jį iš utilitarizmo vergijos, iš kafešantano šansonetės padėties. Pagal romantikų išmanymą, ne meno uždavinys esąs skelbti visokias idėjas ir moralus, smerkti ką ar garbinti. Esą, kas nori idėjų ir moralų, tegu pasiskaito filosofinių ir moralinių traktatų, politinių brošiūrų ar laikraščių. Ten visos idėjos išdėstytos daug geriau negu meno veikaluose. Meno veikale idėja esti dažnai tokiomis ūkanomis apipainiota, kad sunku ji besuvokti, o mokslo ar publicistikos veikale – visa aišku, paragrafais sužymėta. Taip pat ir romanas esąs vertingas ne vien tiktai gamtos ir žmonių aprašymais bei etnografinėmis ar istorinėmis žiniomis. Tiem dalykam išdėstyti esančios kitos, daug parankesnės rašmenų formos. Visi tie aprašymai, charakteriai, idėjos, istorinės žinios romane yra svarbūs ne pavieniui, bet visumoj, sudarydami glaudžią sandorą. Kaip gali vertinti žmogaus nosį, atpjautą nuo viso veido? Nupjaudamas nosį tiktai sužaloji gražų veidą – ir tiek tos naudos. Lygiai taip pat žaloja gražų veidą visi tie, kurie pešioja iš romano istorines žinias, charakterius, idėjas – ir visa tai paskirai vertina.

Jei jau gramatiko, nagrinėjančio kalbos dėsnius, darbas prilygsta anatomo darbui lavoninėje, tai kas besakyti apie tokį kritiką, kuris iš gyvo organizmo pešioja po gabalėlį, po sąnarį, – apčiulpia jį, aplaižo, ne kartą gi – apspjaudo ir savo tulžimi apvarvina, purvyne pamirko – ir pagal tokį gabalėlį, atplėštą ir

subjaurotą, vertina visą buvusį gyvą organizmą? Kuriuo vardu tokį kritiką pavadinti: anatomas? Graborius? Ar stačiai: mušeika?

Kovos įkarštyje romantikai kartais nusikeikdavo dar sultingiau. Pykteleję šaukdavo jie:

– Ei jūs, filosofai, visuomeninkai, moralistai, pedagogai, politikai, sociologai, publicistai, – ko jūs kišatės į tuos dalykus, kurių jūs neišmanote ir nesuprantate? Ką jūs pasakytute, jei menininkai imtų jus mokyti jūsų specialybės dalykų ar imtų reikalauti, kad jam rūpimieji dalykai tarnautų tiktai menui? O jūs ką darote? Jūs gi reikalaujate, kad menas jum būtų lyg toji vokiškoji *Mädchen für alles*, – vienam sriubos atneštų, kitam kepurę paduotų, trečiam kulnus pakasytų!.. Kaipgi jūs galite reikalauti, kad menininkas jaustų pasaulį ir į jo reiškinius reaguotų taip pat, kaip jūs jaučiate ir reaguojate? Kad poetas lyrikas pasaulį jaustų taip pat, kaip jį jaučia statistikos mokslininkas ar koks kriminalinės teisės propagandistas? Kaipgi jūs tokių elementarinių dalykų nesuprantate? Juk poetas lyrikas, pažvelgęs į pasaulį publicisto sociologo akimis, tuo pat mirksniu nustos buvęs poetas!

§ 39. Net romantikų nelaimingoji formulė – menas menui – visiškai netikina, kad menas neprivalo turėti idėjų ar kad idėjos būtų menkavertis dalykas.

Meno veikale panaudotos įvairios idėjos yra anaiptol ne menkesnė priemonė emocijom sukelti, kaip ir visos kitos. Idėjų gausumas ir stiprumas, jų meniškas pateisinimas, jų žadinamoji galia meno kūriniui yra itin svarbus dalykas.

Dar daugiau: jos yra pagrindas sudaryti meno veikalo *dideliam turiniui*. Juo didesnis veikalo turinys, juo stipresnė ir tobulesnė to turinio forma, juo harmoningesnė turinio ir formos sandora – juo vertingesnis meno kūrinys. Tiktai čia: tos ar kitos idėjos paskelbimas – nėra meno tikslas, – tai yra tiktai viena iš daugelio kūrybinių priemonių.

Tai yra viena iš priemonių estetinėm emocijom sukelti. Atrodo, vietoj nelaimingosios formulės – menas menui – ar nebūtų geriau sakyti:

– menas – žmogui?

Baisu tiktai, kad ir ši pataisa bus tučtuojau blogai suprasta. Juk ir mokslas yra žmogui, ir arklas – žmogui, ir koncentracijos lageris – žmogui, viskas – žmogui, įskaitant čionai net šunis ir blakes! Visa tai tiesa. Tiktai kiekvienas iš tų dalykų turi savo veiklos sritį, aptarnauja tam tikrą aprėžtą žmogaus interesų plotą. Pavyzdžiui, mokslas yra intelekto reikalas, – jo padaras, jam ir tarnaująs. O menas yra emocinės sąmonės reikalas. Jis gimė iš emocijos, jo uždavinys – žadinti emocijas meno priėmėjo sąmonėje – kurti joje naują estetinę tikrovę.

§ 40. Estetinės emocijos – nėra jau toks menkas reikalas, kaip tai kartais atrodo publicistiškai nusiteikusiam visuomeniškam moralistui.

Estetinių emocijų troškulys yra įgimtas žmogui, pasireiškiąs nuo pat žmonijos kultūros lopšio. Tai yra dar mažai ištirtas instinktas, gaivalinis, gajus, nepaliaujamai veikiąs kaip ir visi kiti pirminiai instinktai.

Kūdikis, tebegulėdamas lopšy, vos vos išmokęs spalvas atskirti, nuraminęs alkį, siekia rankute į spalvotą žaisliuką. Kūdikio sąmonė šiek tiek išsiplėtė – žaisliukai, žaidimai ne kartą nustelbia net alkio malšinimą. Įdomi pasaka veikiai pagydo vaikiškus sielvartus, – nuramina, paguodžia. Graži lyrinė lopšinė palydi jį į laimingesnį sapnų pasaulį. Kokia gi tų vaikiškų žaidimų ir pasakų esmė? Bežaisdami, – o žaisdami vaikai visuomet gi vaidina! – beklausydami pasakų vaikai kuria iliuzorinę, efemerinę realybę, kurios jie ilgisi, kuria jie gyvena, kuri jiem yra ne mažiau svarbi ir tikra už šiokiadienę materinę realybę. Tuo pačiu psichologiniu pradmeniu atsiremia net jaunų gyvulių, pavyzdžiui, šuniukų, žaidimai, – kai jie, sakysime, vaidina susipjovusius savo tarpe. Vaikuose estetinių emocijų troškulys pasireiškia spontaniškai. Bręstant žmogaus racionaliajai substancijai, emocionalioji siaurėja, daugiau vietos užleisdama pirmajai, – kartais net atrofijuojas, bet dažniausiai visiškai neišnyksta.

Ledynų gadynės žmogus tamsiuose urvuose tebelindėjo, – patamsy, aukštielninkas atsigulęs, akmeniu ant akmens kokius

nuostabiai meniškus dalykus išraižė! Daina, muzika, šokis, plastinis menas, vaidyba, – tie emocinio gyvenimo padariniai, tie pirminiai dvasinės kultūros reiškiniai, – prasidėjo drauge su pirmaisiais žmogaus žingsniais civilizacijos raidoje. Net pirminio žmogaus santykiavimas su dievybe reiškėsi tomis formomis, kurias nūdien vadiname meninėmis. Neatsitiktinai pirminio žmogaus menas buvo religinio pobūdžio, o mūsų gadynės kūrybinės kultūros pažiba, tragedija, išaugo iš pamaldų linksmajam dievui Dionisui!

Net pirminiam žmogui toji efemerinė realybė, toji objektyviai neegzistuojanti būtis, – estetinė realybė buvo ne mažiau svarbi už anestetinę.

Jau civilizacijos pradžioje, dvasinės kultūros angoje, estetinė realybė buvo laikoma aukštesne, kilnesne negu anestetinė.

§ 41. *Panem et circenses* – šaukė įsisiūbavusi romėnų minia, alkana ir ištroškusi. Šiame per šimtmečius nuskambėjusiame klyksme fizinis ir dvasinis alkis atsiduria toje pat plotmėje, kaip vienodo pajėgumo instinktas.

Ko romėnų minia troško, šaukdama *circenses*? Regyklų?

Oficialiai, žinoma, taip: regyklų. Bet kas gi faktinai slėpėsi po tuo pavadinimu?

Minia troško estetinių emocijų, nes regykla – viena pačių stipriausių ir universaliausių priemonių jom sukelti.

Su viena duona, vienu fizinio alkio malšinimu romėnų minia nenorėjo gyventi. Visa senovės pasaulio kultūros istorija – tolydis šio dėmesio patvirtinimas. Neatsitiktinai gi visi stambesni meno kūrybos žygiai, poetų varžybos, religinės iškilmės, teatrai – tie patys svarbiausi estetinių emocijų žadintojai – buvo organizuojami senovės pasaulyje valstybiniu mastu.

Panaši padėtis buvo ir viduramžyje, nors tuomet meno kūrybos organizacija ir buvo išslydusi iš valstybės globos. Tačiau jos, meno kūrybos, nustelbti neįstengė jokie įvykiai, jokios katastrofos, jokios golgotos. Įvairiose meno kūrybos formose buvo įžiūrima pagonizmo pradžiodalos ir visa kita velniška sėkla, ant menininkų, ypač teatro menininkų, galvos krito bažnyčios

prakeikimas po prakeikimo, bet laisvosios kūrybos nužudyti neįstengė. Šimtai, tūkstančiai keliaujančių muzikų ir komedijontų – įvairiaspalviai mimai, histrionai, žonglieriai, špilmonai, truveriai, trubadūrai, vaidilos, skomorochai – sklido po Europą minių miniose keldami estetines emocijas. Minia buvo alkana tų emocijų. Net dvasininkai, bažnyčiose keikę tuos šėtono tarnus, tuos profesionalus menininkus, už bažnyčios sienų ne tiktai mielai dalyvaudavo žiūrovų tarpe, – net prisidėdavo prie menininkų veiksmų.

Ne profesionalai, nežinomi menininkai, paskendę plačiose gyventojų masėse, kūrė tautodailę, kūrė tautosaką – tą tikrąją beraščių literatūrą. Neiškenčia net visa galinti tuomet bažnyčia į menininkų reikalus neįsikišusi. Nuo bažnyčios prasideda religinės dramos, misterijos, mirakliai, moralité, net farsai!

Nuo bažnyčios neatsilieka miestai su savo iškilmingomis procesijomis, eisenomis, pompomis, soties ir farsų organizacijomis. Tam reikalui organizuoti veikiai atsiranda profesionalai meisteriai, sudarydami tuo tikslu net tam tikras draugoves ir brolijas. Paskui privačią ir visuomenišką iniciatyvą seka valstybė, pirmoje eilėje prie valstybės galvos buveinės, prie valdovo sosto organizuodama įvairius meno kūrybinius žygius.

§ 42. Naujaisiais laikais į estetinių emocijų organizaciją kreipiama dar daugiau dėmesio, – tai vienodai stipriai pasireiškia ir valstybiniame, ir privačiame gyvenime. Estetinė tikrovė vertinama daug aukščiau už materinę. Efemerinei estetinei tikrovei pripažįstama nemirštamumo, amžinumo savumai, tuo tarpu materinė tikrovė laikoma – ir visiškai teisingai laikoma – labai nepastovia pereinama vertybe. Pagal meno kūrybos pajėgumą sprendžiama ir apie tautų kultūros pažangumą, ir atitinkamai tautos gerbiama. Kas iš mūsų žino, kokią duoną norvegai kepa ir kiek jos turi? Visas pasaulis gerbia norvegus anaiptol ne dėl jų silkių, – norvegai, tokia maža palyginti tauta, užėmė pasaulyje garbingą vietą savo Ibsenu, Hamsunu, Munchu, Griegu...

Per visą žmonijos kultūros raidą emocijos vaidino išimtinai svarbų vaidmenį.

Ne! Estetinės emocijos, estetinė realybė anaiptol nėra menkas reikalas, anaiptol nėra žaislas ar priemonė įdomiai laiką praleisti, – tai yra daug daug gilesnis ir rimtesnis dalykas!

Estetinių emocijų reikšmę pabrėžia dar viena, itin kurioziška aplinkybė.

Savarankišką meno reikšmę žmonijos kultūrai daugiausia stengiasi iškoneveikti įvairūs pavėlavę gimti scholastai, – įvairūs moralistai, sociologai, publicistai, politikai, kurie įvairiomis priemonėmis stengiasi meninę kūrybą pajungti savo reikalam, – angažuoti ją kaip tarnaitę!

§ 42[a]. Duoną žmonės ne visi vienodą valdo. Vieni mėgsta paplikytą, kiti prarūgusią. Vieni blynus, pyragus kepa, kiti – varles ryja, – kas kam mieliau. Taip pat ir estetinių emocijų ne visi žmonės vienodai pasiilgsta. Kitas yra šventai įsitikinęs, kad menas, sakysime, teatras, yra labai gera priemonė įdomiai laiką praleisti, – jam teatre net įdomiau negu prie žaliojo staliuko ar ropinukės su silkės galva. Tragedijos, dramos jis nepripažįsta, – esą ir be jų jam galva pakankamai numukusi. Jis eina į operetę, į farsą, į vodevilį, į šantaną estradiniu menu pasidžiaugti. Daug tokių yra. Bet ko jie faktinai šiame mene ieško?

Ir tie piliečiai, kurie eina į tragediją, į dramą, į operą, – jie sakosi irgi labai įdomiai tuose teatruose laiką praleidžią... Koks skirtumas?

Praskusk prūso pakaušį – ir rasi policininką... Praskusk operetės mylėtojo sąmonę – ir paaiškės, ko jis eina į tą teatrą, – kodėl jis save apgaudinėja, sakydamas, kad jis tiktai nori įdomiai laiką praleisti. Ir jis, tasai operetės lankytojas, trokšta ištrūkti savo dvasioje iš šiokiadienės materinės anestetinės tikrovės, – jis nori pagyventi efemerine estetine tikrove. Jis trokšta tam tikrų estetinių emocijų.

Žinoma, estetinės emocijos nėra lygios, – jų veikmė, jų linkmė yra įvairiopa. Vienos yra gilesnės, kitos – paviršutinesnės; vienos tauresnės, kitos – su žemesniais instinktais besigiminiuojančios. Ak, ir žmonių troškuliai ne visų vienodi. Vienas nori, kad meno keliamosios emocijos jį sukrėstų, nusiaubtų; kitas –

kad jo paviršutinišką dūšelę paglamonėtų, nelyginant vakare, einant gulti, kulnus pakasytų... Taip pat kaip ir mūsų dainuškoje:

– Kas daboja seną bobą, o kas – merguželę...

§ 43. Estetinių emocijų reikšmė nėra taip lengva apibrėžti. Na, ir visi kiti pirminiai instinktai nėra lengvai nusakomi. Tai yra pradžiapradė sąvoka.

Kiekvienas žmogus jaučia alkį. Yra žinomos didelės kančios, kylančios dėl bado jausmo. Kam teko pabadauti, tas puikiai žino, kas tai yra alkis. Bet tegu jis žodžiais pasako, kas tai yra?

Trūksta maisto? Tuščias skilvis? Žarnos viena kitą ryja?

Maistas lieka maistas, skilvis lieka skilvis, visi su valgymo procesu susiję fiziniai reiškiniai lieka sau, o alkio esmė, bado jausmas lieka nenusakyti.

Arba: kas yra gyvybė? – Širdies plakimas? Plaučių kilnojimasis bealsuojant? Kojų kilnojimasis besispardant?

Visa tai yra tik fiziniai procesai, gyvybės buvimo pažymiai, gyvybės reiškimosi formos, gyvybės reiškimosi sąlygos, visa kita, ko tiktai norite, bet ne pati gyvybė. Esame gyvi. Jaučiame, kad tokie esame. Bet kas tai yra gyvybė – pasakyti nemokame.

Estetines emocijas daugiau ar mažiau intensyviai išgyvename visi, bet kas pasakys: kokia yra jų esmė?

§ 44. Alkanas žmogus, gavęs pavalgyti, jaučia tam tikrą pasitenkinimą. Kas tai yra tasai pasitenkinimas? Atsakymas vėl toliau fizinių procesų nenuvažiuoja.

Žmogus jaučia, kad jam, apmalšinus alkį, pasidarė gera, malonu, miela pasaulyje gyventi.

Kažkas analogiškai vyksta ir tuomet, kai žmogus patenkina dvasinį alkį. Žmogaus dvasioje įvyksta tam tikras procesas, kurį dar Aristotelis pavadino katarsiu – sielos apsivalymu, sielos nuskaidrinimu. Šito nuskaidrinimo estetinių emocijų pasiilgęs žmogus ir trokšta. Tokį nuskaidrinimą duoda ne materinė anestetinė, bet tiktai estetinė tikrovė.

Gyvenime dažnai tenka matyti mirusių ar žuvusių lavonus, – jie niekuomet katarsio mūsų dvasiai nesukelia. Juo labiau

jo nesukelia patsai žmogaus mirimo procesas. Priešingai, – mum pasidaro prie mirštančio kažkaip griaudu, baugu, baisiai sunku dvasioje. Kartais kyla neapykantos ir keršto jausmas žudiko galvai. Tačiau bent kokio palengvėjimo dvasioje nejaučiame, – nebent būtų koks baisus mūsų priešininkas žuvęs... Kartais mūsų jausmai yra jau tiek atšipę, kad mes be jokio susigraudenimo praeiname pro lavoną, pro šimtus jųjų. Tačiau kai gerame teatre, tragedijoje, žūva žmogus – žiūrovo širdis padvigubina plaktis, plaukai šiaušiasi. Žiūrovas žino, kad visa tai yra tiktai iliuzija, atseit melagystė, – kad niekas scenoje nieko po teisybei nenusmaugia, o vis dėlto – bežiūrint kūnas pagaugais nueina!

Tragedijai pasibaigus, žiūrovo dvasioje pasidaro kažkaip šviesu, lengva, gera. Kartais regėtieji vaizdai net ištisas savaites sapnuojasi, jaudina ir svaigina dvasią. Kartais jie visam gyvenimui pasilieka gyvi!

Jaudina ir svaigina ne kurios nors idėjos, scenoje skelbtosios, bet spektaklio visuma, išgyventieji vaizdai, – išgyventosios estetinės emocijos!

§ 45. Šiokiadienėje sąmonėje meno, estetinių emocijų sąvokos kažkaip nejučia siejasi su grožio sąvoka. Meniškas daiktas esą kažkaip būtinai turįs būti gražus. Gražus paveikslas, graži daina, gražus spektaklis, graži bažnyčia...

Taip pat su dideliu pasigėrėjimu sakoma: graži nuotaka, gražus saulėtekis, graži diena, gražus landšaftas, gražus šuniukas...

Atrodo, grožis nėra vienų tiktai estetinių dalykų privalumas. Antra vertus, vargu ar visus estetinės tikrovės reiškinius būtų galima pavadinti gražiais.

Pradedant romantikų gadyne, visų šalių mokslininkai kreipė didelio dėmesio į tautodailę. Daugelis rimtų, labai išlavinto skonio specialistų tautodailės kūriniam pripažino didelių meniškų nuopelnų. Tokių nuopelnų buvo pripažinta net pirminių arba civilizacijos raidoje labai atsilikusių tautų menui. Pavyzdžiui, Afrikos negrų skulptūra. Europos kultūros akimis žiūrint,

negrų stovylėlės tikrai negražios: kažkokie kreivi papurtę veidai, iškreveizotas pilvas, rachitiškos kojos... Arba vėl: mūsų dievadirbių Rūpintojėliai. Sako, Rūpintojėliai meno atžvilgiu esą labai vertingi, bet kurgi jų grožis? Grožis bus tie pailgi kampuoti, perkarę veidai, jokios gyvos gražybės neprimeną? Ar tos neproporcingai didelės galvos, išpjaustytos ne kartą neatitinkamai anatomijos duomenim? Ar tie liesi kaulėti stuomenys, krumplėtos rankos, milžiniškos kojų pėdos?

Ne, – šie dalykai turbūt niekam nėra gražūs. Jei negražios pavienės kūno dalys, kaipgi gali būti graži visa jų visuma, visas Rūpintojėlis?

Pagaliau visas ekspresionistų menas, kultūros raidoje užėmęs įžymią vietą, savo deformuotomis figūromis kėlė ir dabar dar tebekelia daug kam papiktinimo jausmą. Tos deformuotos figūros, sako, esanti šlykštynė, – koks čia grožis galįs būti?

Na, ir Rubenso girtų pilvūzų bakchanalija – vargu ar kam jau tokia graži atrodo, o vis dėlto prieš Rubensą visi žemai galvas lenkiame...

§ 46. Grožio reikalas rūpėjo daugeliui daugeliui rimtų vyrų – nuo pat amžių pradžios. Grožio esmė buvo svarstyta, buvo tūkstanteriopai lukštenta. Net visas mokslas apie grožį sukurta, estetika vadinamas. Ir vis dėlto kas gi yra toji grožio esmė – niekur įtikinamai nepasakyta.

Aristotelis pasitenkino kai kurių normų nurodymu. Toliau Aristotelio, po teisybei, šiuo reikalu bus mažai kas tenuėjęs. Sakysime, klasicizmo veikėjai ir jų mokiniai – jėzuitai grožio esmės išaiškinimui nesigailėjo triūso. Bet ir jie visi neperžengė taisyklių ir normų ribos. Daug jie kalbėjo apie proporcingą gražaus daikto dalių santykiavimą, apie gražias kūno laikysenos formas, apie gražų būdą kojom ir rankom panaudoti – ir apie kitus panašius formalinius dalykus. Visos šios taisyklės niekuomet neturėjo visuotino įtikinamumo pobūdžio, – niekuomet jos neturėjo tokios privalomos galios, kaip bendrieji dėsniai: nevok, neužmušk... Ilgainiui paaiškėjo, kad visos tos taisyklės ir normos esančios net žalingos meno kūrybai. Romantikai

sukėlė prieš tai visą revoliuciją, prakeikdami bet kurias normas, paskelbdami, kad menininkas kūrėjas yra pats sau norma ir įstatymas. Taisyklių ir normų tvirtovė griuvo, o grožio esmė nuo to nė kiek nepaaiškėjo. Romantinė estetika pasibėrė smulkiais vieškeliais vieškelėliais. Kiekviena srovė srovelė savąją grožio išmintį skelbia. Meno kūryba veržiasi toliuosna naujų vagų beieškodama, o šiokiadienis pilietis ir šiandieną tebesako:

– ir šuniukas – gražus, ir sonatė – graži...

§ 47. Seniai pasakyta: pamačius Neapolio įlanką, galima ir mirti. Atseit nieko gražesnio gyvenime nebepamatysi, – neverta toliau begyventi. Nėr žodžiui vietos, – graži, be galo graži Neapolio įlanka. Dėl jos visi, ją regėję, yra vienodos nuomonės. Palyginti su ja Rygos įlanka yra jau liūdna menkysta.

Grožis yra tam tikras daikto savumas, kaip druskos – sūrumas. Grožis – optinis savumas, akustinis. Dėl grožio – malonu akiai, miela širdžiai. Tačiau gražus yra ir paveikslas, Neapolio įlanką bevaizduojąs. Vieno ir kito reiškinio grožis yra tas pats ar ne tas pats?

Įlanka ir jos paveikslas yra visiškai skirtingi, nepalyginami, nelygintini dalykai. O abiejų nelygintinų dalykų grožis ar yra lygintinas?

Neapolio įlanka yra graži – ir tiek, jos grožis yra neorganizuotas, nekomponuotas. Tuo tarpu menininko kūriny natūra yra papildyta visais tais elementais, kurie yra kiekviename meno kūriny ir kurie sudaro jų esmę.

Menininko kūriny anestetinė realybė yra perkeista į estetinę. Estetinė realybė meno priėmėjo sąmonėje sukelia estetines emocijas. Grožio jausmas – viena iš daugybės kitų estetinių emocijų. Meno kūrinio sukeliamas grožio jausmas, meno kūrinio grožis yra taip pat estetinis. Čia susidaro vėl lyg ir painiava. Šiokiadienėje kalboje tokie du įvairūs grožiai neskiriami. Žiūrėdamas į paveikslą niekas nepasakys: o, koks estetinis grožis! Sakys stačiai: gražu – ir baigta. Lygiai taip pat: o, koks gražus pumpuliukas!

§ 48. Lietuvis, pasidžiaugdamas kokiu nors jį sujaudinusiu reiškiniu, sako: aš juo atsigėrėti negalėjau! Retai kada pasakys:

grožėtis, pasigrožėti ar atsigrožėti. Dažniausiai sakoma: gėrėtis, pasigėrėti. Iš senų senovės lietuvio sąmonėje glūdi kažkoks nepasitikėjimas grožiu.

Jei gražus dalykas sužavi ar nustelbia, jis turi savyje turėti kažką daugiau negu grožis. Pas mus, kaip ir kituose kraštuose, yra prigijęs pasakymas: šaltas grožis. Ta ar kita merguželė, tas ar kitas daiktas esą pasižymi šaltu grožiu. Linijos, spalvos, jų sandora maloniai nuteikia optinį įspūdį, bet tuo visa ir pasibaigia. Po juo niekas nesislepia, joks turinys. Toks grožis žmogaus nejaudina. Žmogus trokšta turiningo grožio, trokšta, kad tas ar kitas objektas ne tiktai maloniai nuteiktų akį, bet pažadintų dar visą eilę kitų emocijų. Šaltas, neturiningas grožis – niekam nereikalingas.

Airių gėrimėlis viskis – geras gėrimėlis, bet jis dar geresnis atmieštas selteriu. Nori gyvenime auksu pasinaudoti – primaišyk į jį vario ar kurio kito galo, – iš vieno gryno aukso nieko nepadarysi. Taip pat ir gryno grožio reikalu tenka elgtis.

Mus žavi, mus jaudina grožis su pridėčkais, su tam tikra nežinomybe, su iksu. Estetinis grožis ir yra grožis plius iksas. Jeigu *a* ir *x* nėra paskirai lygūs nuliui, *a* niekuomet nebus lygus *a* plius iksas. *A* yra grožis, o *a* plius iksas, – šitai sumai pavadinti yra reikalingas kitas terminas. Tuo tarpu gyvenime ir *a*, ir $a+x$ yra vadinami tuo pačiu terminu – grožiu, ir dėl to susidaro visa painiava sprendimuose.

§ 49. Mes turime dar vieną žodį, tinkamai nesunaudotą, beveik pamirštamą: *dailė*.

Tą žodį pasigavo pirmieji mūsų plastinio meno organizatoriai, ruošdami pirmąsias dailės parodas. Nuo to meto dailės terminą kažkaip pasisavino tapytojai. Dailė virto beveik tapybos sinonimu, o tapytojas – išdidžiai vadinasi dailininku. Platesnėje mūsų kalbos vartosenoje terminas *dailė* neturi aiškaus turinio. Tiesa, kalbininkai bandė terminus *gražus* ir *dailus* atskirti, bet iš jų pastangų nedaug naudos teišėjo: ir skirtumo jie kaip reikiant nepaaiškino, ir, kas blogiausia, savo kaimynų neįtikino. Tolimesnė tų žodžių vartosena priklauso nuo susitarimo.

Tat ar nebūtų galima kartą imti ir susitarti: grožis – tegu bus tasai anestetinis grožis, tasai natūralus, realus, tasai mūsų formulės *a*. Tuo tarpu estetinis grožis, tasai *a* plius iksas – tegu bus dailė. Grožiu bus galima grožėtis, o daile – gėrėtis.

Rubensas, Goya, Rodinas mus stebins ne savo kūrinių *grožiu*, bet *daile*. Dailininkas bus ne vien tik paveikslų tapytojas, bet iš viso estetinio grožio kūrėjas. Menininkas pasiliks amatninkiškas pavadinimas. Yra juk ir skulptoriaus menas, ir siuvėjo menas, ir akušeriaus menas. Kaip yra bendras terminas kultūra, bet yra gi ir žemės ūkio kultūra, ir šungrybių kultūra, ir choleros bacilų kultūra... Menas yra perdėm susijęs su gyvenimu, su materiniu pasauliu, o *dailė yra tai, kas mus žavi meno kūriniuose, kas sukelia mūsų dvasioje nuskaidrinimo jausmą*, – yra kažkas daugiau negu grožis...

§ 50. Estetinė tikrovė egzistuoja tiktai meno priėmėjo sąmonėje, kol siaučia joje meno kūrinio materinių premisų sukeltosios emocijos. Emocijos, kaip ir žmogaus jausmai, žmogaus instinktai, nėra lygiavertės, kaip nėra lygiavertis ir katarsio išgyvenimas. Daug svarbesnės yra tos emocijos, kurios meno priėmėjuje sužadina kilnumo, taurumo nuotaiką, – kurios patį žmogų vaduoja iš šiokiadienės menkystos, – kurios sukelia jame troškimą pakilti aukščiau menkystos, – pakilti į visa mylinčios, visa aprėpiančios herojiškos veiklos viršūnes.

Todėl tad meno vadavimas iš bet kurios filosofinės, moralinės, publicistinės ir panašios tarnybos anaiptol nėra tuščio, šalto grožio skelbimas. Meno pavergimas tos ar kitos idėjos tarnybai, dar blogiau – kuriai nors propagandai, faktinai yra meno sumenkinimas, jo kraujo nuleidimas. Ta ar kita idėjinė propaganda aprėžia meno ribas, atima jam spalvas ir sultis, – menas nustoja savo prasmės.

Senieji romantikai, paskelbdami protestuojantį šūkį *menas menui*, anaiptol nereikalavo tuščiavidurio meno. Ar žmogaus vertė sumažėjo, kai jis išsivadavo iš baudžiavos jungo? Kaip galėjo sumažėti meno vertė, kai jis nutarė nebevergauti svetimiem dievam, – kai jis nutarė *pats savaime būti vertingas*? Senoji

romantiška meno doktrina reikalavo didelių gilių emocijų, o jas tegalėjo sukelti tiktai didelis turinys, visokių kūrybinių vertybių pilnas!

Tiktai tasai meno vertybių kūrėjas gali vesti savo priėmėją į tauriausį kilniausį katarsį, kuris, tariant Jurgio Baltrušaičio žodžiais, semia

> ... iš skausmo, ne iš knygų,
> Žodį, Dievo žaibui lygų!

ESTETINĖ IR NATŪRALINĖ TIKROVĖ

I

1. *Klausimo kilmė.* Kasdieniniame gyvenime dažnai – meno reiškinius vertinant – kriterijus: portretas – panašus, kaip gyvas! Scenoje – natūralu, kaip gyvenime. Arba priešingai: negyva, nepanašu, taip gyvenime nėra!

Savaime suprantamas mastas: gyvenimas yra rodyklė, pagrindas, norma. Menas – tik *gamtos sekimas, imitacija.*

2. *Menas – gamtos sekimas,* – labai sena pažiūra, – jos šaknys, nors neaiškiai sužymėtos, siekia Aristotelio laikų. Ypač išryškėjo prancūzų klasicizmo gadynėj, su Boileau prieky: kad menas – gamtos sekimas – jis neabejoja, tik gamtą aprėžia: pripažįsta – tik kilniosios natūros, pagražintos gamtos sekimas!

3. *XVIII – XIX amžių sanvartoje romantikai, skelbdami revoliuciją,* iškeldami dvasinio gyvenimo pirmenybę, [stengėsi] pagrįsti meno savaimingą vertybę, nepriklausomą nuo gamtos normų ir nuo bet pašalinių tarnybų (moralinės, socialinės ar kt. propagandos). Romantikų gadynėj atsirado pragarsėjusi formulė: *menas menui,* formulė tiek pajuokta ir iškeikta per pusantro šimto metų, nors pajuokėjai retai kada sąžiningiau tebandė suprasti tai, ką romantikai šia formule norėjo pasakyti

4. *Romantika kuriam laikui sutaršyta.* Atėjo vieton idealizmo – pozityvizmas, materializmas; vietoj spiritualizmo – realizmas, natūralizmas, tikslieji gamtos mokslai. Vyraujančią vietą užėmė

gamta, natūra. Menas vėl liko tik gamtos sekimas. Meno uždavinys liko – kiek galint tiksliau, teisingiau atvaizduoti tikrovę su visomis jos šiukšlėm. Menas – sekimas, ir nieko daugiau.

5. *Originalas – visuomet geriau už sekimą*. Gamta – daug vertingesnė už meną. Rimti vyrai, vadinamieji mokslinės estetikos atstovai, ėmė operuoti tokiais argumentais: *Prisipažinkite*: Florencijos bažnyčiose – puikūs Madonos paveikslai. Bet jų bežiūrint – ar nekrypo akys į gyvąsias kaimynines madonas, su jų akių šilima, su jų gyva kvepmena? Į kurią madoną buvo įdomiau žiūrėti? *Gal kam tai šventvagiška*. Tai kitas pavyzdys. Tikroji Neapolio įlanka ar nėra tūkstanteriopai geresnė už bet kokį jos atvaizdą? *Kalnus* – kuris dailininkas sugebėjo tinkamai atvaizduoti? Menas čia visai bejėgis! *Ne kas kitas – Goethe patsai* pasakė: gyvas mopsas visuomet geresnis už numaliavotą!

6. *Lietuvoj* – ši pažiūra stiprina šaknis. Nebekalbant apie marksistinius sluoksnius, kurių pasaulėžiūroje materija užima vyraujančią vietą, – šios pažiūros uoliai laikės ir pozityvizmo paunksmėj besiglaudžianti visuomenė. „Lietuvos žinių" skiltyse kitokio meno kriterijaus beveik neaptinkama.

7. *Draug su pozityvistais* tą pačią giesmę gieda ir vyriausias kitos minties vyriausias teorikas – *Adomas Jakštas – Perėtojas Druskius*. Jis gyveno senąja jėzuitų estetika, – visur ieškodamas *formalaus ir naudingo grožio*. Menas – esąs sekimas gamta. Gamtos grožį sukūręs V. Dievas, o meno – žmogus. Savaime aišku, kuris grožis vertingesnis! Menininko uždavinys – stengtis kiek galint būti arčiau dievišk[ojo] graži[o].

8. *Nenuostabu: abi mūsų srovės* sutartinai pjovė droviai pasireiškiančią kitokią pažiūrą. Jos abi įsikando formulę „menas – menui" – pas mus niekuomet nepasistengta suprasti, ką tos formulės kūrėjai norėjo tuo pasakyti, – dralijo tą formulę ir olbijo, išjuokę formulę – tikėjosi ir priešingą mintį sunaikinę. Ir šis neva teorinis priešo sunaikinimas mūsų plačiojoj visuomenėj stačiai vyrauja.

9. *Nenuostabu*, kad ir mūsų bloko ginče gana ginčytina proga itin energiškai buvo skelbiama gyvenimo herojus – vertesnis už

knyginį, gyvenimiškas heroizmas – aukščiau už meninį, – pažiūra – iš seno pozityvizmo ir jėzuitizmo.

10. *Klausimas – senas.* Daug šimtmečių, daug galvų laužyta ties juo. Aš neturiu mažiausių pretenzijų klausimą išspręsti, surasti visiems privalomą teisybę, – ką nors įtikinti. Būsiu laimingas, jei mano pastabos sukeltų norą peržiūrėti įsitikinimus – dar kartą pergalvoti. *Ir antra*: turiu atsiprašyti, kad mano pastabos bei pavyzdžiai bus pernelyg populiarios formos. To populiarumo griebiuos anaiptol ne iš klausytojam pagarbos stokos, bet tik norėdamas savo pastabas konkretizuoti.

II

1. *Visose senose teorijose tiesa*: kiekvienas menininkas savo kūrybai elementus semia iš gamtos, iš natūros, – iš realios tikrovės. Tai yra – ne tik kūrybos priemonės (popieris, drobė, dažai, marmuras, molis, stygos, medis etc.), bet ir *kūrybos elementus*, iš kurių komponuojami vaizdai, figūros, garsai, paveikslai... *Net fantastiškiausias menas*, – kurio visuma nieko bendra su realia tikrove neturi (pvz., fantastiškos pasakos), – visuomet elementus semiasi iš tikrovės. *Hoffmannas* – kokių fantastiškų figūrų prikūrė, bet jos visos į žmones savo forma panašios. Tos figūros keistos: vienam kokio žmoniško savumo visiškai nėra, kitur savumai – šimteriopai perdėti, bet vis dėlto fiziniai ir dvasiniai savumai *panašūs* į žmogiškus.

2. *Dalykas juk tasai:* GAMTĄ PAŽĮSTAME SANTYKIAUDAMI SU JA, ją nuo savęs atskirdami, save iš jos išskirdami. Nežinomus daiktus pažįstame tiktai palygindami su žinomaisiais, kitą žmogų – su pačiu savimi. *Velnio sąvoka – sena.* Vaizduoja jį visaip: tai striukas bukas vokietukas, tai ožys, tai žaltys etc. Dievas Kūrėjas – dvasinė sąvoka, betgi visuomet vaizduojamas barzdoto seno žmogaus pavidalu. Dvasią Šventą atstovauja baltas balandis ir t.t. Net šitom dvasinėm realybėm vaizduoti naudojamės realiosios materinės tikrovės duomenimis, nes kitaip tų sąvokų pavaizduot neįmanoma, – todėl kad žiūrovui–skaitytojui būtų nesuprantama.

3. *Lygiai ta pati padėtis* ir mene. *Meninei* realybei atvaizduoti menininkas turi naudotis materinės realybės duomenimis, nes kitaip būtų nesuprantamas, – mes neturime kitų priemonių meninei realybei konkretizuoti.

4. *Tas faktas, kad menininkas naudojas* materiniaias realiais duomenimis kaip elementais savo kūrybai, ir sugundė mintį: kad menas – gamtos sekimas. Šios minties kėlėjai visiškai pamiršta, kad *elementų panaudojimas* ir gamtos sekimas yra visiškai skirtingi procesai.

5. *Dailininkas piešia protretą*. Štai gamtoj labai gražios merguželės veidas. Piešia jį dailininkas labai tiksliai, ištikimai natūrai, „fotografiškai". Mergelės veidas ir paveiksle labai gražus, bet pats paveikslas labai dažnai meniškai yra niekam vertas. Gamtos sekimas – pilnas, natūros grožis pasilikęs, bet paveikslas – menkas. Kodėl?

6. *Kitas pavyzdys*. Bobos, uošvės kokios nors, senos raganos veidas – šlykščiausias. Piešia kitas dailininkas. Portretas panašus į natūrą. Veido šlykštybė portrete liko, bet paveikslas – nuostabiai gražus, teisingiau, geras. Sąvoka „gražus" čia ne visai tinka, – čia geriau tiktų sakyti *dailus*, meniškai stiprus. Sakysime, mūsų Rūpintojėliai, primityvūs, tautos plastika su grožio sąvoka mažai derinasi, bet meniškai – labai vertingi, *dailūs*. Arba prisiminkime Rubenso girtus pilvūzus silenus-satyrus, nuogas sudribusias bobas – gyvenime, natūroj juk tai būtų baisiai šlykštu, o Rubenso paveiksle – nemarios vertybės. Arba visa Goyos tapyba: kokias baisias šmėklas maliavoja, o paveikslai: šedevras. Arba visa bizantiškos mokyklos ikonografija – kokie šlykštūs, išdžiūvę veidai – ir koks aukštas menas!

7. *Kas čia pasidarė*? Šlykštybė, kuria gyvenime bjaurimės, virto grožiu, dailybe. Juk visa tai, kas gyvenime šlykštu, ir paveiksle pasiliko. Kas atsitiko? Kokios aplinkybės, kokia jėga šlykštybę pavertė grožiu?

8. *Dar toliau. Tas pats šlykštus veidas*. Piešia jį keli įvairūs dailininkai. Visų paveikslai yra vienodai dailūs, meniškai stiprūs. Visuose paveiksluose pasiliko ta pati natūros šlykštybė,

visuose paveiksluose natūra yra aiškiai atpažįstama, paveikslas panašus į natūrą, – bet visi paveikslai savo tarpe yra tokie skirtingi, viens į kitą nepanašūs. *Koks čia gi dalykas?* Kaipgi tai galėjo atsitikti? – natūra ta pati, dažai, drobė – tie patys, piešė tuo pat laiku, paveikslai – panašūs į natūrą, – o paveikslai – skirtingi.

9. *Čia įvyko įžymus procesas,* kurio esmė ir tektų išsiaiškinti. Kiekvienas dailininkas veikė pagal savo meno dėsnius ir: *natūralią tikrovę* pavertė *estetine tikrove.* Kitaip tariant, iš realiosios materialinės tikrovės sukūrė visiškai kitą *iliuzorinę estetinę tikrovę.* Tai yra dvi visiškai skirtingos tikrovės, savo tarpe net nelygintinos, nes čia joks palyginimas – neįmanomas, taip pat kaip neįmanoma palyginti senas vyžas su krupniku ar mėšlavežimį su Grįžulo Ratais.

10. Jeigu mes nesame kraštutinės idealistinės filosofijos, skelbiančios, kad visi pasaulio daiktai yra mūsų vaizduotės vaisius, – jei nesame tos filosofijos sekėjai, tai mum visi natūros daiktai turi *realią objektyvią egzistenciją.* Mum stalas yra stalas, vis tiek – ar mes tikrai jo esmę pažįstam, ar nepažįstam (pagal Kanto sąvokas). Jis turi 4 matavimo galimumus, jį gali paimti [ir] perkelti kiton vieton, atsisėsti ant jo, karafkutę pasidėti – visuma nesikeis. O paveiksle stalas turi [2] matavimu, jo iš vietos nepajudinsi, neišneši kiton vieton. Realią natūralią merguželę gali ir apkabinti, ir pabučiuoti, ir limonadu pavaišinti, o į paveikslo merguželę – negi pilsi limonadą!.. Ne, tai visiškai skirtingos, nepalyginamos realybės. Meniška realybė – *ne objektyvi,* bet *subjektyvi* realybė (bet apie tai vėliau kalbėsim).

11. *Daugiausia panašumo į natūrą* turi teatrinė estetinė realybė. Bet ir čia jos yra visiškai skirtingos, bet šių skirtenybių čia nebeminėsiu – per daug jau užtrukčiau ties šiuo elementariu reikalu.

12. *Menininkas, kurdamas* estetinę realybę, semdamas kūrybos elementus iš realiosios tikrovės, žinoma, tos tikrovės duomenų yra suvaržytas. Sakysime, piešia jis minėtą Goethe's mopsą. Jis negali piešti mopso uodegos, iš kaktos išdygusios, jei natūra

mopso uodegai yra paskyrusi visiškai kitą vietą. Taip pat ir kitos kūno dalys. Jei nupieš mopsą su uodega kaktoj – visi sakys – melas. Nebent tiktai kokioj pasakoj, kur viskas neturi pretenzijų į teisybę, kur skaitytojas pats žino, kad jį apgaus. *Vadinas*: menininkas priklauso nuo natūros: elementų ir jų sandoros, pasakyčiau, kompozicijos atžvilgiu. Bet ir tiek.

13. *Estetinė realybė priklauso toliau* jau nuo menininko psichikos padėties (nebekalbant apie jo specifinius ir bendruosius gabumus, – amato mokėjimą). *Menininkas vaizduoja objektą taip, kaip jis jį natūroj mato.* Ne visi žmonės tą patį daiktą tuo pat metu vienodai mato, – ne tie patys bruožai krinta į akį. Vienam krinta į akis, pavyzdžiui, merguželės šypsena, kitam akutės, trečiam liemenėlis, ketvirtas – apie blauzdų lieknumą visą elegiją dūsautiną parašo...

14. *Dailininkas ties bruožais,* jam labiausiai kritusiais į akį, sukaupia visą savo dėmesį, padarydamas juos centriniais, prie jų visus kitus prikomponuodamas, kad jie atitiktų realią tikrovę. Kitus bruožus išryškina, kitus visai nutušuoja. Vadinas, *paveiksle pavaizduota* ne tik realieji laukujai natūros bruožai, bet ir paties dailininko psichikos savumai, – jo skonis, – jo vidaus kultūra. *Vadinas:* paveiksle natūra yra jau *kitais – dailininko psichikos bruožais – papildyta.*

15. *Pro laukujes formas įstebimas* žmogaus vidujis turinys, sąsajos tarp fizinių ir dvasinių žmogaus savumų moksliškai seniai įrodytos. „Iš veido pažinsi žmogų, iš judesių, iš eisenos". Vėlei: iš karto pro laukujes formas ne visą turinį pastebėsi. Vienas dailininkas pastebi vieną dalį, kitas – kitą. Turinio dalies pastebėjimas vėl priklauso nuo dailininko paties psichinių savumų. Kiekvienas dailininkas stengiasi išreikšti savo pastebėtą turinio dalį savo priemonėmis, atitinkančiomis jo skonį, nuotaiką, pasaulėjautą. Iš čia to paties veido – tokie skirtingi paveikslai!

16. *Jau turima natūralinė* tikrovė estetinėje yra tuo pačiu metu *papildyta* ir *aprėžta.* Ji yra *papildyta* meniškomis priemonėmis, menininko individualumu, – natūros vidaus turinio elementais.

Papildomieji elementai meno kūriniui dažnai daug svarbesni negu realieji natūros duomenys. Itin pabrėžtina, kad tas papildymas vyksta ne *pridėjimo*, bet *organiško išauginimo* tvarka. Čia jau susiduriame su vadinamąja

17. *Kompozicijos problema.* Natūra, anestetinė tikrovė kompozicinio tikslingumo nežino, – tikslingumo, pagrįsto kuria nors organizuojančia idėja. Sakysime, normalus buvo veidas. Kažkas ėmė ir nusuko ausį – be jokios idėjos. Nusukta ausis visiškai nesiderina su likusiomis dalimis, su aplinkuma. Meno paveiksle nusukta nosis harmonizuojasi su visuma – kitos kūno dalys, linijos, spalvos, šviesos, šešėliai, – viskas sudaro organišką visumą. Natūroj gali pataisyti nosį, veidas ir kita – lieka tas pat. Paveiksle to nepadarysi – keisk jau visą visumą, piešk iš naujo visą paveikslą.

18. *Kompozicija* – harmoningas paskirų elementų derinys – būtų galima palyginti su *orkestringumo dėsniu.* Kiekvienas paskiras garsas yra anestetinis – natūralus, nei meniškas, nei nemeniškas. Paskirų balsų melodingas derinys sudaro jau estetinį reiškinį. Paskiri muzikos instrumentai – nei blogi, nei geri, bet jų darnus sudėtingas skambėjimas orkestre sudaro jau meno kūrinį. Tas pats kompozicinis pavienių dalių derinys turi pasireikšti kiekvienoje meno šakoje, – be kompozicinio darnumo – nėra meno!

19. *Estetinė realybė* natūralioji, minėjome, yra ne tik papildyta, bet ir aprėžta. Menininkas ne visą natūrą pavaizduoja, bet tiktai jos dalį. *Dar daugiau,* jis panaudoja natūros dalies ne visus bruožus, bet tik tų bruožų dalį. Dar daugiau, vienus bruožus jis sąmoningai pastiprina, išryškina, kitus tik apgraibomis tepaliečia, kitus gi sąmoningai nutušuoja. *Vadinas,* menininkas duoda tik dalį, didesnę ar mažesnę, natūros, – ir tai dar perkeistą. Bet *šitas dalin[i]s vaizdavimas* ir *perkeitimas* turi *visuotinumo galios!*

20. *Prisiminkit tik seną meno dėsnį,* kuriuo atsiremia visa simbolika, visi palyginimai ir metaforos ir daugelis kitų vaizdavimo priemonių, – dėsnį *pars pro toto. Menininkas moka* – bent turi mokėti – parinkti vaizdavimui tokią visumos dalį ir taip ją meno

priėmėjui (skaitytojui, klausytojui, žiūrovui) paduoti, kad *priėmėjo sąmonėje* tuojau *savaime* susikurtų *visumos* paveikslas, pati *visuma*. Tai yra itin svarbus meno pažymys. Jei menininkas negali to padaryti – jis joks menininkas! Iškeldami šio pažymio vertę, susiduriame tučtuojau su dar svarbesne problema.

21. *Ar menas, estetinis grožis* turi objektyvią egzistenciją (tokią pat kaip natūralioji realybė), – ar jis egzistuoja tiktai meno priėmėjo sąmonėje? Tai vėl labai sena problema. Abi atsakymo rūši turėjo labai stiprių savo šalininkų ir teoretikų. Aš nedrįstu pretenduoti šią painiavą išspręsti, – aš norėčiau tiktai atkreipti dėmesį į visiems žinomus, tik reiškiamu momentu pamirštamus dalykus.

22. *Kodėl vieni dalykai vienam žmogui patinka*, kitam – ne? Vienas kuriuo meno veikalu yra sužavėtas, kito tas veikalas visai nejaudina? Tam reikalui yra pigus ir aiškus atsakymas: tai skonio reikalas, o dėl skonio – esą nesiginčijama. Tai, žinoma, tiesa. Bet vis dėlto: druska yra druska visiem žmonėm. Tiesa, vienas mėgsta sūresnius žalibarščius, kitas – mažiau sūrius, bet niekas nepasakys, kad druska yra saldi. Skonis lieka skoniu, bet saldumas yra cukraus savumas, o ne druskos. Vadinas, šiuo atžvilgiu visų žmonių skonis yra vienodas. *Vadinas, čia išeitų: saldumas, sūrumas* egzistuoja objektyviai, egzistuoja, kaip Kantas pasakytų, *in sich*.

23. *Na, taip, – bet ar šis pavyzdys* mums ką gelbsti? Saldumas, sūrumas priklauso fiziniam pasauliui, tai yra *materijos savumas*, o grožis, estetinė vertybė – juk materijos pasauliui nepriklauso. Tai yra dvasinio pasaulio veiksnys. Ar galima šitokius dalykus lyginti? Žinoma, lyginti negalima. Bet juk niekas ir nelygina. Šių skirtingų vertybių sugretinimas tiktai pabrėžia jų skirtingumą, – tai yra savo rūšies neigiamasai palyginimas. Jis pabrėžia tiktai, kad dvasios pasaulis yra iš *prigimties subjektyvus*: jis egzistuoja tiktai tam tikrą metą žmogaus sąmonėje.

24. *Dar toliau*: cukrus ar būtų saldus, druska sūri, jei nebūtų žmogaus, kuris tuos savumus vertina ir skelbia sprendimą? Čia saldu, čia – sūru? Ko verta būtų saulės šiluma, jei nebūtų gyvų

alsuojančių esybių? Akmeniui vis tiek: ar jam šilta, ar šalta, šviesu ar tamsu?

25. *O meilė – ar egzistuoja objektyviai?* Retas kuris iš žmonių šio jausmo neišgyvena. Bet tajam, kuris jos neišgyveno, šis jausmas visiškai neegzistuoja. Kaip toje vokiškoj dainuškoj „Die Liebe ist aus" – jos jau nebėr, ji jau nebeegzistuoja. Jis ją prisimena, teoriškai samprotauja, bet jausmo – nebėr. Lygiai kaip viengungis ar senmergė niekuomet nesupras tėvų meilės vaikam, – čia jau jokios teorijos, jokie pratimai – nieko negelbės. Vadinas:

Jausmai: tie dvasinio pasaulio dalykai, egzistuoja tiktai žmogaus sąmonėje ir tik tą metą, kai žmogus jaučia.

26. Tad *kada, kur ir kaip* egzistuoja meno veikalai – estetinė tikrovė?

Išleista, atspausdinta Beethoveno sonatė – ar jau yra meno veikalas, tiksliau – estetinė tikrovė? Turbūt kad taip? Kas ją sudaro: popieris, rutuliukai, kabliukai, brūkšniai, diezai, bemoliai? Ne, čia dar jokia muzika. Tai gal kabliukų, brūkšnių, rutuliukų sandora yra muzika? Ne, ir ta savyje beprasmių ženkliukų sandora dar nėra muzika. Muzika yra skambančių garsų sandora, – ji tampa estetine realybe tiktai tuomet, kai pasiekia muzikuotojo ar klausytojo sąmonę ir sukelia estetinius išgyvenimus. *Dar daugiau.* Beethovenas, kaip žinoma, apkurto, garsų nebegirdėjo, bet jo sąmonė buvo pilna muzikos, – kurtumas jam netrukdė komponuoti nuostabaus grožio dalykus. Ženkliukai ir kabliukai gaidose nebuvo parašyti, fortepijono stygos nevirpėjo, bet muzika – estetinė realybė – vis dėlto egzistavo!

27. *Visiškai panaši padėtis ir kitose* meno atžalose: literatūroj, tapyboj, skulptūroj, teatre... Materialioji meno pusė, teisingiau, materialinės priemonės estetinei realybei fiksuoti (gaidos, popieris, brūkšniai, raidės, knyga, spalvos, marmuras ir t.t.), materijos forma ir struktūra yra tiktai priemonė sukelti *estetiniam išgyvenimam* žmogaus dvasioje.

Vadinas: estetinė realybė gyvena tiktai žmogaus dvasioje.

28. Estetinei realybei sukurti menininkas gali, kartais net privalo, naudoti gyvenimiškos teisybės atžvilgiu aiškiai melagingas

priemones. Pavyzdžiui, scenoj karaliui reikalingas aukso vainikas. Padirbk iš gryno aukso – neblizgės, nebus panašu į auksą. Bet kai padaro ją iš blizgančio popierio – spindi tikru auksu. Babravičius Maskvoj operoj „Boris Godunov" įjojo gyvu arkliu – žmonės jam juokės, o kai arklys scenoj nepadoriai pasielgė – visas skandalas. O kai Tairovo teatre „Žiroflė Žiroflia" banditai įjoja prie pilvo prisikabinę papjė mašė žirgo galvą – tikras raitelių būrys. Senis Coquelin pasakoja: vaidinant seną prancūzų melodramą, herojus įbėga scenon užmovęs ant kardo nužudytos herojinės širdį – raudonos flanelės gabalėlį, – publiką pagauna siaubo jausmas. Herojus, norėdamas sukelti dar stipresnių pergyvenimų – vietoj flanelės gabalo kartą užmovė tikrą širdį (ne žmogaus, – avino, bet panaši buvo), – publikoje visuotinas nusikvatojimas.

Vadinas: teisybės jausmą estetinėje tikrovėje gali sukelti net visiškai melagingi natūralinės tikrovės dalykai. Esant reikalui menininkas ir mopsą gali piešti su uodega, išdygusia iš nosies, – taip darė ir Hoffmann, ir visi pasakų meisteriai, – ir tai buvo visiškai teisinga estetinė realybė!

29. *Visos meno šakos* suskyla į dvi didžiuli srovi – plastinį ir dvasinį, apčiuopiamą ir neapčiuopiamą meną. Tiksliau būtų: *statinį ir kinetinį* meną. Veikmės į priėmėjo sąmonę atžvilgiu jų tarpe yra didelis skirtumas. Pagaliau teatro menas užima visai atskirą vietą.

30. *Plastinis menas* – tapyba, skulptūra, architektūra. Estetinei realybei žmogaus sąmonėje sukelti jis turi pastovias nesikaitaliojančias premisas. Formos, linijos, spalvos, jų kartą sudaryta sandora – nesikaitalioja, besiranda statiškoj padėty. Tad ir jų sukeltieji estetiniai išgyvenimai – pastovūs. O *literatūra ir muzika* – iš karto viso išgyvenimo neduoda. Kol skaitai knygą ar klausai simfonijos – vaizdas, išgyvenimai, emocijos auga.

31. *Teatro menas* yra sinkretinis menas. Net ne sintetinis, kaip Wagneris ir paskui jį kiti neoromantikai svajojo, bet sinkretinis. Jis drauge yra ir *statiškas, ir kinetiškas*. Jis apima architektūrą, tapybą, skulptūrą, poeziją, muziką, choreografiją ir kitus elemen-

tus. Tik blogame teatre šie elementai yra sudėjimo tvarka aprėpti. Paskirai šie menai išauginti negali būti krūvon sudėti – negali jų suma sudaryti menišką vienetą. Teatre šie menai turi sinkretiškai organiškai drauge išaugti – sudaryti organišką vienetą. Ranka, koja, galva priklauso sveikam organizmui. Galima šios dalys dirbtin[ai] mechaniniu būdu atimti – organizmo visuma bus sugriauta, jų niekuomet organiškai nebeprilipdysi. Tas pat ir teatre. Be kurios nors vienos organiškai išaugusios dalies (pvz., muzikos, plastikos) teatro menas bus jau sužalotas.

32. *Teatro menas*, kaip apimąs visas kitas meno šakas, yra aukščiausias. Nenuostabu, kad ir jo įtaka žmonijos dvasios gyvenimui buvo ir gal tebėra pati didžiausia. Jis betarpiškai veikia mases, jis sukelia stipriausių išgyvenimų ir didžiausių vaidų. Ir vis dėlto:

33. *Teatro menas – gyvas, egzistuoja,* kol tęsias spektaklis, kol skamba garsai, mirga spalvos, juda aktoriai, alsuoja publika. Pasibaigė spektaklis – pasibaigė menas. Ir niekas niekuomet nebesugrąžins, neberestauruos to spektaklio meno! Bus kitas spektaklis – bus šis tas iš jo pakartota, bet ir naujų elementų, – bus jau kitas, nebe anas spektaklis – kitas menas. *Vadinas* – net aukščiausiojo meno egzistencija tėra *grynai efemerinė*.

34. *Teatre pačiame*: paskiri elementai ir pasilieka paskiri. Nupieštos dekoracijos ant virvių kybo; įvairiaspalvės lempos ir prožektoriai įvairiuose kampuose sukaišioti; baldai stovi sau pastatyti; architektūros elementai užima vėl savo vietą; pagaliau aktorius vėl sau juda ir kalba po sceną atskirai. Faktinai scena spektaklio metu yra panaš[i] į sandėlį, kuriame įvairūs daiktai pagal tam tikrą planą sudėstyti. Visiškai skirtingos prigimties daiktai, ir dar plius žmogus! *O mes čia kalbėjome* apie kažkokį organišką sinkretiškumą! Ar tai nėra nesąmonė: kaip iš sandėlio gali pasidaryti gyvas organizmas?

35. *Ir vis dėlto: organizmas susidaro.* Paskirų scenos elementų sužadinta žiūrovo sąmonė tą organizmą išaugina. Tiktai blogame, netobulame teatre žiūrovas paskirai priima dekoracijas, apystovas, paskirų aktorių meną. Gerame teatre visa tai yra

nedaloma. Štai nesen[i]ai Vilniaus laikraščio recenzentas, papeikdamas vieno jauno režisieriaus darbą, skelbė, kad būta esą ir muzikos, bet jis jos negalįs vertinti, nes jos nebuvę galima klausytis – reikėję aktorių žodžiai sekti. *Šiame nemokšos* papeikime faktinai glūdi *aukščiausias pagyrimas*: buvo muzika, bet ji *nesklaidė* visumos, ji *prisiderino* prie visumos, ji paskirai negali būti vertinama, – ji buvo tik sudėtinė organinė spektaklio dalis! Lygiai tokie pat uždaviniai ir kitų spektaklio kūrėjų. Jie duoda impulsus, iš kurių vieningą organizmą augina žiūrovas!

36. *Fizinė meno kūrinių* pusė – tai priemonė sukelti meno priėmėjo dvasioje menininko norimus išgyvenimus. Iš čia ir susidaro tai, kas vadinama „skonių įvairenybė" ar „dėl skonio nesiginčijama". Iš čia toks skirtingas meno kūrinių vertinimas.

37. *Ir realioje tikrovėje esti:* štai koks galvažudys nudobė žmogų. Nudobtojo artimieji verkia. Sielojasi dėl jo mirties. Kaimynai jaudinas. O koks praeivis eina prošal visai nesijaudindamas – jam nei šilta, nei šalta. Vienas nagu brūžina stiklą – jam tai, matyti, malonu, o kitam nuo tų garsų lyg dantį skauda – taip šlykštu. Vienam degtinė su pipirais – vienas smagumėlis, o kitam ta smarvė gomurį rėžia. Vienam patinka senos prancūzės, kitam – jaunos lenkaitės, trečiam – plačiastuomenės vokietės. Kaip toje dainoje: „vienas geria saldų midų, kitas arielkėlę". Vadinasi: tie patys fiziniai konkretūs, objektyviai egzistuoją daiktai veikia visiškai skirtingai į žmones.

38. *Panašiai veikia ir meno kūriniai.* Čia, tarp kitko, atsiliepia jau seniai pastebėtasai žmogaus psichikos dėsnis: žmogui labiausia patinka tai, kas yra artimiausia jo paties dvasiai, – tai yra vadinamasai simpatijos dėsnis. Kas žmogui yra svetima, nauja, nepažįstama – jam atrodo gal įdomu, kurioziška, bet lieka vis dėlto nepatrauklu, ilgam jo nesužavi. Skurdi tolimosios šiaurės gamta šiauriečiui daug mielesnė negu tropikos klimato gamta, o pietietis šiaurės gamtos skurde iš nusiminimo numirtų. Pajūrio gyventojui jūra – neišsemiamo grožio šaltinis, o kalnuose jam stačiai tvanku, tuo tarpu kai kalnų gyventojas pajūry baisia nostalgija kankinasi.

39. *Tas pat ir meno dalykuose.* Žmogus meno kūriny pirmoj eilėj ieško tai, kas jam artima. Storžieviškos prigimties piliečiui visuomet labiau patiks storžieviški vaizdai negu kokie sentimentalūs dūsavimai. Religingam žmogui koks meniškai silpnas šventojo eilėraštis ar literatūros atžvilgiu analfabetiška giesmė būna dažnai tokie mieli dvasiai, o bedieviui tai sukelia piktą šypseną. Savaimingas japonų menas, tiek žavįs Rytų pasaulio žmones, europiečiam labai sunkiai tesuprantamas. Kad kaimo basetlijos stygos virpėtų, reikia gero smičiaus, o Eolo arfa nuo lengvučio vėjelio nuostabiai skamba.

40. *Juo jautresnis, juo plačiau* išsilavinęs žmogus, – juo platesnė jo dvasios apimtis, juo plačiau ir jautriau jis reaguoja į meno kūrinio, pasakyčiau, premisinius akstinus. Pirmą kartą matančiam klasi[ki]nį baletą iš viso meno lieka tiktai balerinos kojos. Bet išlavinto – jautraus tam menui – skonio žiūrovui klasi[ki]nis baletas sukelia nuostabių išgyvenimų. Todėl tad meno dalykuose vietoj senosios formulės „skonis – įvairus" teisingiau būtų sakyti: žmonių jautrumas ir išsilavinimas toks įvairus!

41. *Meno kūrinio priėmėjas* – drauge ir jo vertintojas – neišvengiamai turi aprėpti: realiosios tikrovės kūrybines premisas (tariant, kūrybos objektą); menininko pastabumą – ką ir kaip pastebėjo – kiek jo pastabumas buvo esminis; sugebėjimą pastebėtuosius bruožus išreikšti; jo mokėjimą pastebėti objekto vidujį turinį, – visa tai suorganizuoti į organišką vienetą su spalvom, linijom, judesiais, šviesom–šešėliais... Visam tam aprėpti, susintetinti, įvertinti jų, kaip akstinų, išgyvenimus, pajėgumą – nėra toks lengvas dalykas. Čia reikia – ir jautrumo, ir išsilavinimo, o žmonės šiuo atžvilgiu toki nelygūs!

42. *Minėjom* – meno egzistencija yra iliuzorinė, jis gyvas tik priėmėjo sąmonėje, sukeldamas atitinkamus išgyvenimus, kurie paprastai yra vadinami emocijomis. Tokiu būdu visas meno uždavinys, visos jo pareigos – sukelti priėmėjui emocijas. Nes – jeigu jis emocijų nesukels – priėmėjas jo savo sąmonėje nerealizuos – jis neturės egzistencijos. Šis faktas mus stačiai atveda į nelaimingąją formulę „menas – menui".

43. *Kaip minėta, ši formulė* atsirado kaip protestas prieš bandymus meną pavergti visokiem utilitariniam tikslam: skelbti visokiom idėjom, moralam, išgarbinimam ir smerkimam etc. Romantikai prieš tą griežtai užprotestavo, sakydami, kad kas nori idėjų ir moralų – tegu skaito filosofiją ar moralinius traktatus, politines brošiūras ar laikraščius. Tuo tarpu menas turi savo meniškus tikslus.

44. *Iš to visiškai neseka*, kad mene neturėtų būti idėjų. Meno veikale panaudotos idėjos anaiptol ne menkesnė priemonė emocijoms sukelti negu visos kitos. Idėjų gausumas ir stiprumas, jų meniškas pateisinimas meno kūriniui yra itin svarbus. Jis yra pagrindas sudaryti veikalo *dideliam turiniui*. Juo didesnis turinys, juo stipresnė to turinio forma, juo harmoningesnė turinio ir formos sandora – juo stipresnis meno kūrinys. Tiktai čia: idėjos nėra meno tikslas, bet tik kūrybinė priemonė, kaip ir visos kitos. Todėl tad senoji pašiepiama formulė „menas menui" reikėtų perkrikštyti į kitą, daug tikslesnę, būtent: menas žmogui.

45. *Meno kūrinio esmės suvedimas* į emocinius išgyvenimus – ar nėra per daug siauras jo supratimas? Paveikslai juk duoda mums pasigrožėjimą vaizdais, spalvomis. Romanai supažindina su svetimais kraštais, svetimais žmonėmis, istorine praeitim, iškelia naujų problemų iš visokiausių žinojimo sričių. Eilėraščiai žavi ir vaizdais, ir idėjomis, ir skambumu, ir melodingumu. Dramos, tragedijos – moko tėvynės meilės, heroizmo, stiprina charakterį etc. Kas gi yra tos emocijos, palyginti su šiais ir kitais tolygiais meno nuopelnais?

46. *Atsakas paaiškės įsižiūrint* į tų nuopelnų esmę. Romanas vertingas ne vien tiktai gamtos bei žmonių aprašymais ar istorinėmis žiniomis. Šiems dalykams pareikšti yra gi kitos daug tobulesnės formos. Visi tie aprašymai, tos istorinės žinios, idėjos, charakteriai romane yra svarbūs ne pavieni, bet visumoj. Kaip galima vertinti sakysime, žmogaus nosį, nupjautą nuo viso veido? Taip pat negali vertinti ir istorinių žinių atotraukoj nuo visos kitos romano medžiagos! Ta medžiaga, tie visi paskiri elementai susiorganizuoja į organinį vienetą – tiktai skaitytojo –

meno kūrinio priėmėjo sąmonėje. Kitais žodžiais tariant, tie visi elementai, tie visi „meno nuopelnai" yra tik kūrybinė, daugiau ar mažiau pajėgi priemonė meniškų tikslų pasiekti – sukelti emocinius išgyvenimus – realizuoti sąmonėje meno kūrinį.

47. *Estetinės emocijos* nėra jau toks menkas dalykas, kaip tai kartais galėtų atrodyti. Estetinių emocijų troškulys yra įgimtas kiekvienam žmogui, pasireiškiąs nuo pat žmonijos kultūros lopšio. Tai yra kažkoks dar mažai ištirtas instinktas, ne mažiau gajus kaip visi pirminiai instinktai. Ledynų gadynės žmogus tamsiuse urvuose tebelindėjo, žemėje aukštielnikas gulėdamas akmeniu ant akmens kokius nuostabius raižinius raižė! Daina, muzika, šokis, plastinis menas, vaidyba prasidėjo drauge su pirmaisiais žmogaus žingsniais civilizacijos raidoje. Net pirminio žmogaus santykiavimas su dievybe reiškėsi tomis formomis, kurias nūdien vadiname meninėmis.

48. *Panem et circenses,* – šaukė įsisiūbavusi alkana romėnų minia. Šiame klaikiame klyksme fizinis ir dvasinis alkis atsidūrė toje pat plotmėj. Ko romėnų minia troško, šaukdama *circenses*? Regyklų? Troško jinai estetinių emocijų, nes regykla – viena pačių stipriausių ir universaliausių priemonių jam sukelti. Su viena duona, vienu fizinio alkio tenkinimu minia nenorėjo, negalėjo gyventi! Visa senovės pasaulio istorija – tolydis šio dėsnio patvirtinimas. Ne be reikalo meno kūrybos žygiai – estetinių emocijų tiekimas buvo organizuojami valstybiniu mastu!

49. *Ta pati padėtis* buvo ir viduramžy, kai meno kūrybos organizacija buvo išslydusi iš valstybės globos. Tačiau ją nustelbti neįstengė jokie įvykiai, jokios katastrofos. Šimtai, tūkstančiai įvairiaspalvių mimų, histrionų, žonglierių, špilmonų, trubadūrų, skomorochų pasklido po Europą, įvairiausiomis priemonėmis keldami tas emocijas. Tai buvo profesionalai. Tačiau ir ne profesionalai, nežinomi menininkai, paskendę plačiose gyvenimo masėse, kūrė tautodailę, kūrė tautosaką, – tą tikrąją beraščių literatūrą. Veikiai įsikiša bažnyčios organizacija su jos religinėmis dramomis, misterijomis, moralité, mirakliais, įsikiša miestai su jų iškilmingomis procesijomis, eisenomis,

pompomis, satyra, įsikiša įvairios draugovės, brolijos, pagaliau ir valstybė. Naujaisiais laikais meno kūryba išsivysto dar platesniu mastu.

50. *Naujaisiais laikais* dvasinio alkio tenkinimas vertinama net daugiau negu fizinio. Pagal meno kūrybos pajėgumą sprendžiame apie tautų kultūros pažangumą ir atitinkamai jas gerbiame. Kas iš mūsų žino, kiek duonos norvegai kepa ir kiek jos turi? Visas pasaulis gerbia norvegus anaiptol ne dėl jų silkių, – norvegai užėmė pasauly garbingą vietą savo Ibsenu, Hamsunu, Munchu, Griegu... Per visą žmonijos kultūros raidą estetinės emocijos vaidino išimtinai svarbų vaidmenį, ne menkesnį už duonos!

51. *Ne, estetinės emocijos*, estetinė realybė anaiptol nėra menkas reikalas, anaiptol nėra žaislas įdomiai laiką praleisti. Bet ir duoną gi ne visi vienodai valgo. Vieni blynus, pyragus kepa, kiti – varles ryja. Yra ir žmonių, kuriems estetinės emocijos tėra tik įdomus laiko praleidimas. Bet vėl, – iš esmės pažvelgus, – ir jie klysta taip manydami. Jie nori, sakysime, įdomiai laiką praleisti, – eina į operetę, eina į farsą. Ką tai reiškia? Reiškia, kad ir jie nori ištrūkti savo dvasioje iš realiosios tikrovės, nori pagyventi efemerine, estetinė realybė. Jie nori tam tikrų estetinių emocijų. Žinoma, estetinės emocijos nėra lygios. Vienos gilesnės, kitos – paviršutiniškesnės, vienos – tauresnės, kitos – su žemesniais instinktais besigiminiuojančios! Ak, ir duoną ne visi vienodą valgo. Vieni mėgsta rūgščią, kiti – paplikytą, treti – druska pabarstytą!

52. *Estetinių emocijų* esmė nėra lengva apibrėžti, kaip ir visų pirminių emocijų esmė. Tai yra pradžiapradė sąvoka. Kiekvienas žmogus jaučia alkį, yra žinomos didelės kančios, kylančios alkanam žmogui, – kam teko pabadauti, tas puikiai žino, kas tai yra alkis. Bet kaipgi žodžiais būtų galima nusakyti jo esmė? Trūksta maisto? Tuščias skilvis? Tačiau maistas – maistu, skilvis – skilviu, visi su tuo susiję fiziniai procesai lieka sau, o alkio esmė taip ir lieka nenusakyta. Tas pat tektų pasakyti ir estetinių emocijų reikalu. Jas galima aprašyti, galima atpasakoti jų vei-

kimo procesą, bet jų esmės nepaaiškinsi. Kas pagaliau yra gyvybė? Širdies plakimas, alsavimas, kojų kilnojimas? Visa tai yra tik fiziniai procesai, gyvybės pasireiškimo požymiai, bet ne pati gyvybė. Esame gyvi, bet kas tai yra gyvybė, – nemokame pasakyti.

53. *Alkanas žmogus*, gavęs pavalgyti, jaučia tam tikrą pasitenkinimą. Kas tai yra tas pasitenkinimas, kokia jo esmė? Vėl negalima žodžiais pasakyti. Žmogus jaučia, kad jam, pasotinus alkį, pasidarė gera, malonu, miela gyventi. Analogiškai jaučias žmogus ir dvasinį alkį patenkinęs. Įvyksta žmogaus dvasioje tam tikras procesas, kurį Aristotelis dar pavadino katarsiu – apsivalymu, sielos nuskaidrinimu. Šito nuskaidrinimo estetinių emocijų pasiilgęs žmogus ir trokšta. Tokį nuskaidrinimą ir duoda ne realioji, anestetinė, bet tiktai estetinė realybė.

54. Gyvenime dažnai tenka matyti mirusių ar žuvusių lavonus, – jie niekuomet katarsio mūsų dvasioje nesukelia. Juo labiau jo nesukelia patsai žmogaus nužudymo procesas. Priešingai, – mums pasidaro griaudu, baugu, baisiai sunku dvasioje, bet bent kokio palengvėjimo nejaučiame. Kartais mūsų jausmai jau yra tiek atbukę, kad mes be jokio susigraudenimo, visai abejutiškai praeiname pro lavonus, pro šimtus jų. Tačiau kai gerame teatre, tragedijoje, žudomas žmogus, žiūrovui širdis padvigubina plaktis, plaukai šiaušias. Žiūrovas žino, kad visa tai yra tiktai iliuzija, atseit melagystė, kad niekas scenoje nieko po teisybei nesmaugia, o vis dėlto šiurpas nukrečia. Tragedijai pasibaigus, žiūrovo dvasioje pasidaro kažkaip šviesu, lengva. Kartais net ištisas savaites sapnuojasi regėtieji vaizdai, jaudina ir svaigina dvasią. Jaudina ir svaigina ne kurios nors idėjos, scenoje skelbtosios, bet spektaklio visuma, išgyventieji vaizdai, išgyventosios emocijos.

55. Kaip santykiauja estetinės emocijos ir grožis?

§... Daugel, daugel kartų nuo amžiaus pradžios buvo svarstyta, kas tai yra grožis. Bandyta duoti visokių atsakų, aiškinimų. Bandyta nustatinėti įvairios grožio normos ir taisyklės. Ypač tokiomis taisyklėmis pasižymėjo klasicizmas ir jo mokiniai –

jėzuitai su savo estetine doktrina. Jie nustatinėjo įvairių daikto dalių proporcinį santykiavimą, įvairias kūno laikysenos formas, keldami – tai ir tai yra gražu, tai ir tai yra šlykštu. Deja, visos tos taisyklės ir normos niekuomet neturėjo privalomumo, visuotino įtikinamumo pobūdžio. Dabar mažai kas tas normas ir beatsimena. Mažai kas težino grožio taisykles, o visi taip mėgsta kalbėti apie grožį. Vienam tas gražu, kitam – tas gražu. Kalba visi, sprendžia visi, giria ar peikia visi, bet nieks nepasako, kas tai yra grožis. Gražus yra ir jaunas šuniukas, graži yra ir mergaitė, gražus yra ir saulėleidis, graži yra ir knyga, ir paveikslas, ir spektaklis teatre. Sukurta net visų mokslų *estetika* – mokslas apie grožį. Šiaip ar taip – ir dėl grožio sąvokos reikia aiškintis, nes grožis gyvenime siejamas su menu.

§... Graži yra realioji Neapolio įlanka, gražus ir paveikslas, ją bevaizduojąs. Tačiau įlanka ir paveikslas yra visiškai skirtingu, nepalyginamu, net nelygintinu dalyku. Jei dalykai – nelygintini, tai jų grožis yra lygintinas ar nelygintinas? Sūrumas yra druskos savumas, ne pati druska; taip pat ir grožis yra daikto savumas, ne pats daiktas. Jeigu daiktai yra skirtingi, nepalyginami, tai ir jų pagrindinis savumas – bus lygintinas ar ne?

Gražu mum tai, kas mus mielai nuteikia, daro malonumo, – grožio psichologija – optinis malonumas.

§... Išskyrėme: estetinė ir anestetinė tikrovė, estetinės ir anestetinės emocijos. Ar nėra tas pats reikalas ir grožio atžvilgiu?

§... : taip mum patiko, taip patiko, kad gėrėjaus gėrėjaus ir atsigėrėti negalėjau! Ką? Sako: ne atsigrožėti, bet atsigėrėti!

APIE RADIJO DRAMATURGIJĄ

1. Dramaturgijos veikalai ir jų realizavimo priemonės – abipusiai susiję veiksniai. Besirutuliojanti, besikomplikuojanti dramaturgija kelia jos gyvendintojam, pavyzdžiui, teatrui, vis naujų uždavinių, kurie turi būti sprendžiami ir išsprendžiami. Teatro istorija rodo, kaip dramaturgijos raida darė įtakos laukujėm, materinėm, teatro apystatom, pareikalaudama vis naujų techninių ir vaidybinių priemonių. Antra vertus, ir teatro materinių priemonių raida darė ir daro įtakos dramaturgijai, duodama jai naujų galimybių, pašaukdama naujus žanrus, naujas formas, kartais net padiktuodama naują dramaturginę techniką, dažniausiai gi – leisdama pasinaudoti naujomis kūrybinėmis ir techninėmis priemonėmis, kurių ankstybesnėje teatrinės kultūros raidos fazėje nebuvo, – kurios tuomet buvo neįmanomos. Šiek tiek žinančiam teatro istoriją tai yra taip aišku, kad plačiau apie tai ir kalbėti nėra prasmės. Gana tiktai priminti senovės graikų, romėnų ir Renesanso gadynės dramaturginę techniką. Naujaisiais laikais, ypač atsiradus elektros šviesai, sukamai scenai, filminiam efektam etc., materinės civilizacijos įtaka dramaturgijos menui dar labiau išaugo.

2. Kinematografija – išimtinai XX amžiaus kūdikis. Vis tiek kaip kinematografija kieno nors būtų vertinama: menas tai ar tik technika, ar techninis menas, ar meniška technika, ar dar kitaip, – pats judamojo filmo faktas regyklinio meno istorijoje buvo revoliucinis momentas. Pirmoje eilėje jis pareikalavo visiškai naujos

dramaturgijos, kuri su literatūrine bei teatrine dramaturgija tiek bendra teturi, kad jos veikalai taip pat yra raidėmis popieriuje surašyti. Ir tiek. Visa kita – skirtinga. Kinematografinės dramaturgijos pagrindinė premisa – ne literatūrinės, bet greičiau *commedia dell'arte* dėsniai. Ir čia prasidėjusi kinematografinė dramaturgija toliau nuėjo saviškais keliais, susikurdama savišką veikalo techniką, – saviškas veiksmo užuomazgas, saviškas ekspozicijas, peripetijas, saviškus katastrofos ir katarsio paruošimo dėsnius, saviškas charakteristikos priemones. Knyginė drama kinematografui pasirodė esanti netinkama. Pastangos filmuoti ne tiktai dramos spektaklius, bet ir operas bei baletus teigiamų vaisių nedavė. Visa šitokių spektaklių medžiaga, norėdama patekti į filmą, turėjo būti perdirbama pagal kinematografijos dėsnius. Turėjo būti kuriama nauja, kinematografinė tapyba, net kinematografinė muzika. Režisieriaus darbo metodai kinematografijoje pasirodė esą visiškai kiti negu teatre. Net vaidybos priemonės – ir tos pasirodė turinčios būti kitos. Faktas, kad geri teatro aktoriai kartais pasirodo esą ir geri filmo kūrėjai, yra greičiau išimtis negu taisyklė. Kokia daugybė yra vadinamųjų kino žvaigždžių, kurios teatrui visiškai netinka! Filmų nepalyginamasai meisteris Čarli Čaplinas teatre neturėjo ko veikti. Teatre toks genialus Stanislavskis iki pat mirties pasiliko tolimas filminiam pasauliui. Ir nenuostabu: teatrinės kūrybos psichologija visiškai kita negu filminės.

3. Radijo dramaturgija – pati jauniausia XX amžiaus technikos duktė. Vos vos iš lopšio išsiritusi, vos vos aplink stalą stypinėjanti. Visiškai neaišku, kas iš jos pasidarys, kai ji užaugs, kai ji patraukli esybė pasidarys. Bet ir iš pat kūdikystės dienų ji ima jau rodyti savo būsimo charakterio pradžiodalas, savo polinkius ir kaprizus. Kai kada net labai griežta forma. O pirmoje eilėje – rūsčiai šiaušiasi prieš literatūrinę dramaturgiją, prieš teatrinę. Ir tikrai, kokia turi būti radijo dramaturgijos forma, gerai dar niekas nežino. Aišku tiktai, kad nė vienas geras literatūrinis ar teatrinis dramos veikalas be atitinkamų perdirbimų radijo būdu negali būti sėkmingai perduotas. Žinoma,

paskaityti radiofone ar, kaip sakoma, „radij[uj] pavaidinti" – visuomet galima, bet kas iš to? Juk ne be pagrindo sakoma, kad yra gerų ir blogų teatrų. Tas teatras esąs visiškai geras, o anas – tiktai gerus veikalus gadinąs... Kieno reikalas, kad ir apie „radijo vaidinimus" įsigyventų panaši pikta nuomonė?..

4. Kartais pasireiškia tokia teatro mokslo srovė, kuri tikina, kad dramaturgijos veikalai priklauso ne literatūros, bet teatro istorijai. Esą literatūros istorikai pasisavinę dramaturgijos veikalus nelyginant kokie pikti uzurpatoriai ar okupantai. Esą parašytas ar paskaitytas dramos veikalas dar toli gražu nėra išbaigtas, – jis tegalįs būti išbaigtas tiktai teatre. Jis nesąs išbaigtas be teatro rūmų, be scenos, dekoracijų, be šviesos ir spalvų, be aktorių ir jų vaidybos, be publikos ir aktorių vidujės sanveikos, be sceniškųjų intonacijų, mimikos, mostų, muzikos, veiksmo etc., etc. Literatūros atžvilgiu kartais visiškai beprasmė pauzė teatrui turinti milžiniškos reikšmės. Teatriniai veikalai esą kuriami pagal visai kitus psichologinius dėsnius negu literatūros veikalai. Ir ne kiekvienas siužetas, tinkąs literatūros veikalui, tinka ir teatrui. Šios teatro mokslo srovės išpažintojai priskaičiuoja labai daug požymių, pagal kuriuos draminės formos veikalai turėtų būti išimti iš literatūros istorijos mokslo ir atiduoti teatro istorijai. Žinoma, tai yra kraštutinė, šiek tiek pasikarščiuojanti srovė. Bet tai nereiškia, kad visi jos tikinimai neturėtų pagrindo. Jie vis dėlto esmingai pabrėžia dramaturgijos specifinį pobūdį literatūros odeone, – dramaturgijos ir teatro sąsajas. Juk yra visa eilė tokių dramaturgų, kuriuos pabarti laiko savo pareiga kiekvienas literatūros istorikas, bet kuriuos gerbia kiekvienas apsišvietęs teatralas (Goldoni, Gozzi, Scribe). Kitos teatrinės brangenybės literatūros istorikas niekuomet nė nepaminės (Stranitzky), o teatro mokslininkui tai yra esminis dalykas. Tad, jeigu šitame kivirče visa teisybė būtų vien tiktai literatūros mokslininkų pakluonėje, tai kur reikėtų dėti šitokie literatūrai nusidėję dramaturgai?

5. Moderni XX amžiaus vadinama *uždaroji* dramaturgija, priešingai šekspyriškai *atvirajai* dramaturgijai, panašumo į

tikrovę bei teisybiškumo vardu atsisakiau monologų bei apskritai personažų pasisakymų apie jų vidujus išgyvenimus, labai taupo žodinę medžiagą, daugiau dėmesio skirdama veiksmui, laukujam ar vidujam (Čechov), ir nešykšti remarkių. Dramaturgas tenkinas dialogais. Ir monologus stengiasi įpinti į dialogą, kad atrodytų teisybiškiau. Remarkėse gi jis nurodinėja, kas ir kaip scenoje turi atrodyti bei atsitikti, o tai įvykdyti – teatro, aktoriaus reikalas. Ir modernus teatras mėgsta šitokias remarkes. Stanislavskis iš trumpos remarkės „minia eina per tiltą" savo laikais padarė įspūdingiausią sceną! Bet užtat moderniame teatre monologas, nors net į dialogą įveltas, yra sunkiai bepakenčiamas. Nūdienos teatras senųjų klasikinių tragedijų vaidinti bemaž nebemoka. Neatsitiktinai net MCHAT'as I specializavosi „dramos", „pjesės" srityje, o eiliuotų herojinių tragedijų niekuomet nemėgo. Tenai net „Brandas" skambėjo ne mchatiškai. Kačialovas, įkvėptai išrėždamas Brando poetiškus aistrius monologus, buvo netipiškas MCHAT'o atstovas, – jis čia priminė daugiau Jermolovos meną Mažajame teatre, kai ši, nekreipdama dėmesio į natūralizmo šūkaliojimus ir teisybiškumo pabaisas, atsistojusi netoli nuo aiškiai matomos suflerio būdelės, iš krūtinės plėšdavo herojinės tragedijos monologą, o publika – garsiai verkdavo... Mūsų dienų teatras tarytum pametė raktą į herojinės tragedijos, į Jermolovos meną! Todėl gal ir netektų per daug bartis, kad kitas dramaturgas, nepasitikėdamas teatro sugebėjimu suvaidinti jo veikalus, modavo ranka į teatro veikalus ir kurdavo dialogine forma grynai literatūrinius veikalus. Literatūros istorijoje atsirado naujas terminas – lėzedrama, – drama pasiskaityti, bet ne teatre vaidinti.

6. Tiesa, „lėzedramos" terminas nūdien ne visai tiksliai besuprantamas. Nūdien šiuo vardu paprastai vadinami tokie dialoginės formos veikalai, kurie mūsų gadynės teatralams atrodo dėl šiokių ar tokių priežasčių neįgyvendinami scenoje. Esą ar tai per daug ištęsti tokie veikalai, ar tai veiksmo juose pristingą, ar tai personažų esą per daug, ar tai personažų charakteriai nepakankamai išryškėj[ę], ar tai kokio kito galo tokiuose veikaluo-

se pasigendama. Tačiau beveik niekuomet nūdien nebekalbama apie specifinę lėzedramos techniką, – tiesa, ir jos nūdien mažai bepasitaiko. Tuo tarpu istorinėje perspektyvoje reikalas kiek kitaip atrodo. Senojoje Romos valstybėje sunykus teatriniam tragedijos menui, – teatre įsigyveno kitos meno formos, – paskiri rašytojai ėmė kurti tragedijas nebe vaidybai, bet skaitymui, pavyzdžiui, Seneka. Šitų tragedijų technika buvo jau skirtinga nuo teatrinių tragedijų technikos. Skirtingumo esmė būtų galima apibrėžti, – jei tai nebūtų per daug elementaru, – šitokiu būdu: dramaturgas stengiasi pačiame veikale, pačiame veikalo tekste duoti ir tai, ką teatriniam veikalui duoda teatras. Pavyzdžiui, kokia nors žudymo, papjovimo scena. Teatrinis dramaturgas pjaunamam personažui duos keletą klykiančių žodžių bei garsų, o visa kita – suvarys į remarkę: teatras turi parodyti, kaip papjovimo scena vyksta, kaip žudikas ištraukia iešmą, kaip jį pjaunamajam į nugarą suvaro, – kaip šis suklinka, ima gargaliuoti etc. Šis pavyzdys, žinoma, per daug elementarus ir storžieviškas. Bet jis gana ryškiai pabrėžia dramaturginės technikos skirtumą. Tai – ypatinga technika. Šitokios technikos „lėzedrama" ir teatre lengvai galėtų būti suvaidinta, – reikėtų iš jos teksto išbraukti tiktai tas vietas, kurios stengiasi atstoti teatrinę vaidybą. Ilgainiui, žinoma, specifinė „lėzedramų" technika išsigimė. Bet, atrodo, ji neišvengiamai turės atgimti mūsų laikais, radiofonijos gadynėje, – turės atgimti ir ji, ir modernios teatrinės dramaturgijos velniop pavarytasai *monologas*...

7. Renesanso gadynė, ispanų, ypač anglų dramaturgija atnešė naujų dramaturginės technikos elementų. Juos pašaukė personažų skaičiaus padidėjimas ir nuolatinis veiksmo vietos kaitaliojimas. Reikėjo kas nors daryti, kad žiūrovas suprastų, kas per personažas scenoje veikia ir kokioje vietoje jis veikia: gatvėj, kambary, jūroj, kalėjime?.. Scenos materinė technika buvo labai netobula, dekoracijos neapibrėždavo veiksmo vietos. Populiarūs teatro istorijos vadovėliai moko: Šekspyro laikais anglų teatre buvo iškabinama lenta su parašu: čia tokia ir tokia vieta, o dekoracijas pats žiūrovas turėjo įsivaizduoti... Nors šis tikinimas

yra per daug suprastintas, bet jame yra šiek tiek ir tiesos. Antra vertus, taip tai taip, bet kuris žiūrovų nuošimtis mokėjo tuomet tokį parašą paskaityti? Kokie veiksniai pažadindavo ir paskatindavo žiūrovo fantaziją, kad jis veiksmo vietą tikrai galėtų įsivaizduoti? Pagaliau ir personažui negi buvo rašoma ant pilvo, kas jis toks yra! Iš kur žiūrovas visa tai sužinodavo, – spausdintų programų gi nebuvo?!

Čia vėl: visa ši reikalinga informacinė medžiaga buvo įterpiama šiokiu ar tokiu būdu į dramos tekstą, – į monologus, replikas, dialogus. Juose visuomet daugiau ar mažiau atsargia forma pasakoma, su kuo žiūrovas turi reikalą ir kur vyksta veiksmas. Modernioje dramaturgijoje viso to nebėra, – visa tai nebereikalinga. Visa tai atstoja spausdintos programos ir ištobulėjusi materinė scenos technika. Šio informacinio balasto atkritimas labai palengvina modernaus dramaturgo darbą. Vietoj sukęs galvą, kaip supažindinti žiūrovą su veikiančiu personažu ir veiksmo vieta, jis lengvai išsiverčia pigia prozine remarke, pasakydamas, ką režisierius ir scenovaizdžio dailininkas turi scenoje padaryti.

8. Mūsų gadynės teatriniam dramaturgui visiškai nebereikalingos specifinės senekiškos–šekspyriškos dramaturgijos priemonės, – iš dramaturgijos jos jau išnyko. Užtat mūsų gadynės radijo dramaturgas iš naujo susiduria su tomis pačiomis techninėmis problemomis, kurios teko spręsti senekiškai–šekspyriškai dramaturgijai. Ar neteks radijo dramaturgui sugrįžti ir į tuos pačius tų pačių problemų sprendimo būdus? Nauji būdai dar nesurasti, ir ne taip lengva jie rasti. Ir iš viso iš literatūrinės bei teatrinės dramaturgijos perėjimas į radijo dramaturgiją yra painus ir sudėtingas dalykas. Visuose pasaulio kraštuose dramaturgai dar tebeieško specifinių radijo dramaturgijos formų, – ir vaisiai dar labai menki. Štai dar 1927 metais vokiečių valstybinis radiofonas buvo paskelbęs geromis sąlygomis konkursą radijo pjesėm parašyti. Buvo gauta viso 1177 pjesės, bet nė viena iš jų nebuvo pripažinta tinkama radijo vaidybai! Šis pavyzdys pakankamai vaizdžiai parodo, koks tai yra painus ir sunkus radijo vaidybos reikalas.

9. Teatre kalba, žodis, jo prasmė, jo emocinis turinys, jo pats skambėjimas, jo ritminė paskirtis, žinoma, yra be galo svarbus dalykas. Bet teatre tai vis dėlto nėra viskas. *Habimos* „Hadibukas" ir nemokančiam hebrajiškai darydavo milžiniško įspūdžio. Per pirmąsias MCHAT'o gastroles Berlyne žiūrovų salėje buvęs Gerhartas Hauptmannas, rusiškai nė žodžio nesupratęs, vaidybos paveiktas, vis dėlto gailiai pravirko. *Commedia dell'arte* meno pasaulinis garsas laikės per tris šimtmečius anaiptol ne žodinės medžiagos pagrindu. Pantomiminiuose spektakliuose nė žodžio nepratariama, o kokių įspūdžių meniškų vaisių pasiekiama, kaip jaudinama žiūrovai per dvidešimtį amžių, pradedant senąja Roma, baigiant XX amžiaus pradžios Paryžiaus ir Leningrado teatrų pantomiminiais veiksmais! Baleto spektakliai taip pat išsiverčia be žodinės medžiagos. Na, baletas gal čia ne pavyzdys, – tai atskira teatro meno forma, kurioje žodį atstoja plastika, šokis, muzika. Bet buvo gi itin įžymių dramos teatro aktorių, kurių visas pasaulinis vaidybinis garsas rėmėsi visiškai menkos literatūrinės vertės repertuaru (pvz., Savina). Atrodo, negalima būtų per daug smerkti tų teatro veikėjų, kurie, įsikarščiavę begindami teatro meno teises, bevaduodami teatrą iš literatūros, kaip jie sako, baudžiavos, ima kartais skelbti, kad dramaturgas teatrui esąs visiškai nereikalingas, – kad teatras galįs be jo išsiversti (Tairov). Žinoma, toksai tikinimas yra ne tiktai kovingai perdėtas, bet ir iš esmės klaidingas, – be šiokio ar tokio dramaturgo dar joks teatras niekuomet niekur nėra buvęs. Nėra dramaturginio elemento, – nėra ir teatro. Bet vis dėlto šio tikinimo kraštutinumas labai energingai pabrėžia specifinius teatrinio dramaturgo uždavinius, kurių tarpe žodinės medžiagos formavimas anaiptol ne vienintelė dramaturgo pareiga.

10. Radiofoninėje dramaturgijoje žodis yra pats svarbiausias dalykas. Radiofoninio dramaturgo reiškimo priemonės yra labai aprėžtos. Jis turi atsisakyti daugelio reiškimo priemonių, kurios ne tiktai teatriniam, bet ir lėzedraminiam dramaturgui yra savaime suprantamos. Radiofoniniam dramaturgui į pagalbą nebeateis aktorius su savo vaidyba, mimika, mostais, judesiais,

kostiumais, grimu, ritmika, visa fizine kūno kalba! Neateis į pagalbą scenovaizdis, šviesos efektai, tamsos ir šviesos ir šešėlių žaismas, neateis į pagalbą toks brangus teatre aktorių ir publikos psichologinės sanveikos elementas, – aktorius gi čia sėdi radiofono būdelėje nejudėdamas, izoliuotas, nematomas! Radiofoninis dramaturgas turi atsisakyti visų *optinių* reiškimo priemonių, jam lieka vienos tiktai priemonės – *akustinės*. Žodis, muzika, įvairūs garsai, triukšmai, ūžesiai, – ir viskas, ką turi radiofoninis dramaturgas. Palyginti su teatriniu ar kinematografiniu dramaturgu radiofoninis yra visiškas vargšas. Tačiau ir iš jo reikalaujama, kad ir jo darbas nebūtų menkesnis už jo turtingesnių kolegų darbą, – kad ir jo darbas darytų ne menkesnio įspūdžio. Savaime suprantama, kad jis turi pasiieškoti kitokių reiškimo ir vaizdavimo priemonių, – kad jis turi rasti ir gauti ką nors tokio, ko neturi jo kolegos, kuo galėtų su kolegų darbu varžytis ir lenktyniauti.

11. Mūsų gadynės teatrinio dramaturgo veikalas didumo atžvilgiu yra aprėžtas, turi aiškias konkrečias ribas. Jo veikalo vidutinio greičio skaitymas turi nusitęsti apie 100 minučių. Turi balansuotis tarp 90–120 minučių. Mažiau 90 minučių – spektaklis bus per trumpas, žiūrovas įspūdžiais nebus pasotintas. Daugiau 120 minučių – spektaklis bus per ilgas. Žiūrovas pavargs, jo įspūdžius priimamoji sąmonė atbuks, per tokį ilgą spektaklį į pabaigą išdils net spektaklio pradžioje gautieji įspūdžiai. Seniai praėjo tie laikai, kada žiūrovas spektaklyje išbūdavo ištisą dieną. Antikiniame pasaulyje, viduramžių laikais vaidyba tęsdavos po kelias dienas, net savaitėmis, – žiūrovai nepavargdavo. Caras Aleksejus Michailovičius per pirmojo organizuoto teatro Rusijoje pirmą spektaklį išsėdėjo teatre, iš vietos nesikeldamas, ištisą dešimtį valandų, labai blogos vaidybos bežiūrėdamas. Žmonės gal tuomet buvo stipresni ar veikė kokios kitos mums nežinomos jėgos. Mūsų laikais tokie reiškiniai jau nebeįmanomi. Mūsų gadynės žiūrovas, visokiais įspūdžiais persisotinęs, su ištąsytais supuvusiais nervais, tokių reiškinių nebegali pakelti, – ir fiziškai, ir psichiškai. „Zigfrydas" – juk kokia talentin-

ga opera, kokia meistriška jos muzika, o juk seniai jau sakoma, kad ją pakelti gali tik vieni vokiečiai: tokia ji neįprastai ilga!

12. Radijo dramaturgo veikalas dydžio atžvilgiu turi būti dar labiau aprėžtas. Ausis pavargsta daug greičiau negu akis. Paprastai akustiniai įspūdžiai nėra tokie intensyvūs kaip optiniai, – apie specifinius muzikos žmones čia nekalbama. Optinių įspūdžių sandora su akustiniais veikia dar intensyviau, bet vieni akustiniai įspūdžiai eiliniam piliečiui yra trumpaamžiai. Koks radijo klausytojas išsėdės prie imtuvo tris valandas, kaip tai daro teatro žiūrovas?! Ne, tokių klausytojų dabar nebėra pasaulyje. Radijo klausytojas pasinaudos daugybe „nenumatytų aplinkybių", daugybe gyvenimiškų smulkmenų, kad galėtų kuriam laikui pertraukti klausymą, – kiek atsikvėpti. Net dvi valandos – ir tai jau per didelė radijo klausytojui našta. Kokio galingumo, kokio įspūdingumo reikia radijo vaidybos, kad klausytojas per dvi ištisas valandas nuo imtuvo nepabėgtų! Aukščiausia radijo dramaturgo veikalo dydžio norma – vidutinio greitumo skaitymo iki 60 minučių. Tai yra pats blogiausias leistinas atvejis. 45 minučių skaitymo veikalas jau geresnis už 60 minučių veikalą, o 30 minučių – dar geresnis. Tačiau ir radijo dramaturgo veikalas turi būti savyje išbaigtas, turi jis būti meniškai išlaikytas vienetas, turi turėti ir savo veiksmą, ir apibrėžtus ryškius charakterius, ir užuomazgą, ir veiksmo įtampą bei augimą, ir peripetiją, ir katastrofą. Radijo dramaturgas trumpučiukame veikale turi apimti tą pat ir tuo pačiu intensyvumu, kaip ir teatrinis dramaturgas daug didesniame veikale. Koks turi būti kondensuotas radijo dramaturgo stilius, kokia turi būti žodžio ekonomija!

13. Gera sakyti: žodžio ekonomija! Bet juk tokia ekonomija prieštarauja radijo dramaturgijos prigimčiai! Juk radijo dramaturgas turi apimti ir senekiškos, ir šekspyriškos dramaturgijos prielaidas, reikalaujančias kaip tiktai daugiau žodžių! Jis turi apimti lėzedramos dėsnius. Jo monologe ar dialoge turi ne tiktai atsispindėti, bet ir reikštis vykstantis veiksmas, kitaip – klausytojas jo nepajus. Monologuose ir dialoguose turi būti apibrėžta

ir veiksmo vieta, ir veikiantieji personažai – ir visa tai turi būti „natūralu", įtikinama, teisybiška, psichologiškai pagrįsta! Dar daugiau: visos moderniško dramaturgo remarkės turi pereiti į kalbamąjį tekstą, į monologus ir dialogus. Net dar daugiau. Modernus teatrinis dramaturgas savo remarkėse nesivaržo, – jis jų nelaiko organiška teksto dalimi, jis jas duoda suglaustu monotonišku protokolišku stiliumi: šviesos, spalvos, dinamiškos formos, remarkių „supoetinimas" – jam jau teatro reikalas. O radijo dramaturgas, visa tai perkeldamas į kalbamąjį tekstą, turi duoti ir šviesos, ir spalvų, ir dinamiškų formų efektų ekvivalentus. Radijo dramaturgo pareigos žodinės medžiagos atžvilgiu yra be galo didelės, – kas gi čia ir bekalbėti apie žodžio ekonomiją?! Ir vis dėlto tokia ekonomija turi būti!

14. Personažų charakteristikai teatrinis dramaturgas turi daugybę įvairiausių priemonių, radijo dramaturgas – tiktai vieną: *žodį*. Geroje literatūrinėje ir teatrinėje dramaturgijoje personažo charakteris pasireiškia jo kalbos formoje, leksikoje, žodžių ir jų formų sandoroje. Kiekvienas personažas, gyvenąs savo psichologiniu turiniu ir savo psichologine forma, kalba savo kalba, būdinga tik jo vieno charakteriui. Kas be ko, literatūrinis bei teatrinis dramaturgas gali ir prasilenkti su šia būtinybe, – jis gali personažo charakterį apibrėžti ir kitomis priemonėmis. Radijo dramaturgas šios savo pareigos aplenkti visiškai negali. Šią charakteristikos priemonę jis turi naudoti iki kraštutinumo, nes ji jam yra vienintelė. Kokia galia, kokia ekspresija, kokiu idėjiniu ir emociniu turiniu privalo pasižymėti radijo dramaturgo žodis! Kokios stilistinės priemonės turi būti pavartotos, kad žodis tikrai įgytų tokios galios, be kurios jis neturi net teisės egzistuoti veikale!

15. Ir dar daugiau. Teatre spektakliui reikalingą nuotaiką dažnai sudaro dailininkas, scenovaizdžio meisteris. Ne kartą esti: uždanga pakyla – ir publika jau entuziastingai ploja. Ji jau įsitraukė į reikalingą nuotaiką. Radijo dramaturgijoje ir tai turi atstoti poeto žodis. Komiškam efektui sudaryti teatre kartais nė žodžio nereikia. Ne kartą aktorius komikas įkiša galvą į sceną –

ir publika jau juokias. Varlamovas dar užkulisy, publikos visai nematomas, pradėdavo brazdėti ar šniokšti – ir publika jau kvatodavos. Ščepkino bežodė mimika publiką juokais marinte marindavo. O kur dar komiški kostiumai, komiški veiksmai, komiška gestikuliacija, komiškos situacijos?! Radijo dramaturgijoje visa tai, visą padėties komizmą ar tragizmą, turi atstoti poeto suformuotas kalbamasai žodis!

16. Literatūrinis, teatrinis, kinematografinis dramaturgas plačiai vartoja vadinamą *kontrastų* priemonę, jiem labai naudingą. Radijo dramaturgijai ši priemonė įgauna savotiškos, labai naudingos ir labai pavojingos reikšmės. Vienu metu veiksme dalyvaują personažai turi būti kontrastiški – ir savo charakteriu, ir savo kalba, ir savo veiksmais, ir veiksmų akstinais, kitaip – klausytojas juos painios, jų neišskirs – ir negaus reikiamo įspūdžio. Kontrastiškumas radijo dramaturgui yra būtiniausia priemonė, bet, deja, ir jam ji yra aprėžta. Pavyzdžiui, kontrastiškos situacijos klausytojo jau nepasieks, tai bus radijo dramaturgo veikale „tuščia vieta". Kiti dramaturgai, norėdami labiau išryškinti pagrindinio personažo charakterį, kartais lygiaverčiai duoda kitą analoginį charakterį, – mažiau svarbų personažą (Ostrovskis). Radijo dramaturgas šia priemone naudotis visiškai negali. Ja pasinaudodamas, jis tiktai painiotų klausytoją. Radijo dramaturgas visuomet turi atsiminti, kad visus „nuotaikos" elementus, visą *couleur locale*, visą vietos ir laiko *kvapą* turi duoti poeto suformuotasai, vaidintojų kalbamasai *žodis*.

17. Modernioji dramaturgija klasikinės dramaturgijos *trijų vienumų* principą laiko jau atgyvenusiu savo amželį. Romantikai jau jį pjaute papjovė, o modernioji dramaturgija jo gydyti nė nemano. Nūdienos teatras turi pakankamai priemonių nuolat kaitalioti veiksmo vietai, ir veiksmo laiką jis gali nutęsti per kelis dešimtmečius, ir patį veiksmą jis gali komplikuoti iki begalybės, įvesdamas paralelinius bei šalutinius veiksmus. Ir veikiančių personažų jis gali privaryti į sceną daugybę, ištisą minią. Radijo dramaturgas tam reikalingų teatrinių priemonių neturi. Kiekvienas veiksmo laiko ar veiksmo vietos pakeitimas jau

reikalauja naujos informacinės žodinės medžiagos, kitaip gi klausytojas nežinos naujų veiksmo aplinkybių, ir veikalas nebedarys jam reikalingo įspūdžio. O radijo dramaturgas žodinę medžiagą privalo ekonominti. Per daug žodžių atiduodamas veiksmo laikui ir vietai apibrėžti, jis turės neproporcingai nutęsti veikalą, turės susinti veiksmo raidą ir charakterių apibrėžimą. Teoriškai, žinoma, būtų nesąmonė šaukti radijo dramaturgus grįžti į pasenusį trijų vienumų dėsnį. Bet praktiškai šio dėsnio prisilaikymas radijo dramaturgam yra labai naudingas, jis tiesesniu keliu veda į tikslą: gelbsti sudaryti juo didesnį įspūdį. Moderniški teatriniai dramaturgai šitokiu pasiūlymu, žinoma, tyčiosis ir retrogradais vadins. Bet nereikia piktų liežuvių bijoti. Nes šiuose pasityčiojimuose glūdi vienas sekretas, plačiajai publikai gal ir nežinotinas, bet nuo kolegų dramaturgų nėra ko slėptis. Sukomponuoti gerą pjesę su išlaikytu vietos ir laiko vienumu (veiksmas bet kuriuo atveju turi būti vieningas, nes be jo visas veikalas nebus išlaikytas meniškas vienetas!) yra daug sunkiau, negu veiksmo laiką ir vietą išbarstant įvairiais pakampiais. Faktinai principinis ginčas pereina į meistriškumo, į sugebėjimo vertinimą, o šitoks ginčas geriem meisteriam juk visai nebaisus, – jis baisus tiktai nemokšom. O čia kalba eina tiktai apie meisterius. Todėl ir atrodo, kad radijo dramaturgam neturėtų būti gėda, jei jie, pasinaudodami senekiškos–šekspyriškos dramaturgijos principais, bent kompozicijos atžvilgiu šio to pasimokytų ir iš klasikinės dramaturgijos.

18. Radijo dramaturgas, tiesa, turi vieną ypatingą priemonę, kuri jam padeda ir veiksmo vietą kaitalioti, ir *couleur locale* sudaryti, ir dekoratoriaus, ir kapeldinerio pareigom atstoti, – tai radijo diktorius, kuris lietuviškai geriau būtų vadinti pagal klaipėdiečių pavyzdį sakytoju. Visa nelaimė tiktai, kad *sakytojas* – gana abejotina priemonė. Visų pirma, netiesa, kad jos teatras neturi. Vėlybame viduramžy, Renesanso gadynėje, ši priemonė buvo plačiai vartojama. Šekspyro ir Moljero teatruose buvo net aktoriai specialistai šitokiam vaidmeniui vaidinti. Šios ar tos formos sakytojas teatre buvo išlikęs net iki XIX amžiaus.

O modernusai teatras mūsų amžiuje žino net dvi tokio sakytojo formas. Viena – tai konferansjė, vartojama daugiausia estradinio, „lengvojo teatro" reikalui. O antra – tai *skaitytojas*, atsiradęs teatruose, kai imta stilistiniais sumetimais „senobinti", „archajinti" spektaklio pobūdį arba kai imta inscenizuoti dideli romanai. Bet vis dėlto sakytojas rimtuose teatruose neprigijo, jis buvo tiktai laikinas, jis buvo tiktai *malum necessarium*. Mažai tegarbingesnės jo pareigos ir rimtoje meninėje radijo vaidyboje. Jeigu kol kas jis čia tebėra dar neišvengiamas, tai dar nereiškia, kad jis čia yra būtinas ir meniškai pateisinamas. O kol jis tebėra neišvengiamas, tai mažų mažiausia reikia, kad jo kalba būtų poeto meniškai suformuota. Jo „vaidmuo" turi būti organiškai sulietas su visuma, su visu tekstu. Sakytojas-informatorius negali, neprivalo atrodyti nelyginant koks nemokamas priedas, jis turi būti organinė meniškos visumos dalis. Jeigu poetas radijo dramaturgas to nepadarys, tai skaitytojas visuomet atrodys nelyginant Pilypas kanapėse ir gadins radijo vaidybos meniškumą.

19. Toli gražu ne visi literatūriniai siužetai tinka teatriniam dramaturgui. Dar mažiau siužetų tinka radijo dramaturgijai. Pavyzdžiui, čia visiškai netinka siužetai, reikalingi ilgesnės ekspozicijos. Visiškai netinka visi vadinamieji regykliniai siužetai, susiję su ryškiu ar nežinomu landšaftu, su svetimomis apeigomis, puošniomis procesijomis, ceremonijomis etc. Mažai tetinka ir istoriniai siužetai, reikalingi istorinių apystatų, istorinio kolorito, kurio radijas negali duoti, o klausytojas, istorijos nežinąs, negali įsivaizduoti. Sudėtingi siužetai su antraeiliais bei paraleliniais veiksmais radijo dramaturgui taip pat yra nereikalinga beprasmė sunkenybė, – radijo klausytojas juk susipainios ir bėgs nuo imtuvo. Radijo dramaturgo veikalas turi turėti vientisą, nesudėtingą, bet ryškų veiksmą. Veiksmo komplikuotumą turi atstoti žodžių ekspresyvumas. Geriausiai išeina, kai veiksmas vyksta dabartiniais laikais, dabarties apystovose, – visa tai klausytojui lengviausia įsivaizduoti, – dramaturgas šiai informacinei medžiagai gali duoti visai maža žodžių, daugiau

jų atiduodamas veiksmui rutulioti ir personažam apibrėžti. Radijo dramaturgui tenka veiksmą pagrįsti vienu kokiu įvykiu ir meniškai jį rutulioti. Plačią klausytojų masę jaudiną įvykiai ir klausimai – pagrindinė radijo dramaturgo medžiaga. Aktualios gyvenimo temos, visuomenės aistros ir kovos – sritis, kurioje radijo dramaturgija dabartiniame radiotechnikos laipsnyje gali pasiekti visų daugiausia laimėjimų.

20. Teatralai labai negerais žodžiais peikia dramaturgus, kai jų veikaluose daugiau pasireiškia epinio elemento. Seniau, prieš šimtą metų, jie labai bardavo ir lyriką. Tiktai romantikai, pakėlę ištisą maištą prieš klasicizmo tradicijas, po ilgų vaidų privertė ir teatralus susitaikyti su dramiškų veikalų lyrika. Teatralam nieko kita neliko, kaip išmokti lyrinę medžiagą perduoti scenoje. Bet prieš epinius elementus jie ir nūdien dar šiaušias. „Et, – sako, – lėzedrama!“ – ir nenori vaidinti. Bet radijo dramaturgas galėtų ir nenusigąsti prieš teatralų rūstybę, šiomis teatro peikiamomis priemonėmis gali laisvai naudotis. Epiniai ir lyriniai elementai atsiremia žodžio galia, ritmu, melodija, – turi savyje visa tai, kas reikalinga radijo perdavimam. Lyriniai ir epiniai elementai vėl pabrėžia radiofoninės dramaturgijos specifingumą. Su šiomis priemonėmis yra susijusi ir monologo forma, ir iš viso *atviroji* dramaturgijos, šekspyriška, maniera. Teatrinėje dramaturgijoje monologas jau seniai nupeiktas, esą jis prieštaraująs teisybiškumo dėsniui. Bet radijo dramaturgui tai nebaisu. Radijo vaidybos teisybiškumo pagrindas visai kitas negu teatrinės vaidybos, ir būtų nepateisinama klaida abi teisybiškumo rūši painioti. Monologas, atviroji dramaturgijos maniera, visiškai neprieštarauja radijo vaidybos teisybiškumui, o antra vertus, tai yra labai radiofoninė forma, lengviausiai pasiekianti klausytojų dėmesį ir daranti jiems palankesnio įspūdžio. Radijo dramaturgijoje monologo formai teks atgimti!

21. Pagaliau su epine bei lyrine medžiaga siejas ir muzikiniai efektai, kuriuos radijo dramaturgas gali plačiai naudoti. Tiesa, mūsų dienų radijo muzika dar nėra tokia, kokia turėtų būti. Atrodo, kad radijo, kaip ir kino, muzika turės būti dar sukurta.

Ne visi muzikos instrumentai, kaip ir aktorių balsai, yra vienodai radiofoniški. Ne visi muzikos veikalai, ypač sudėtingiau orkestruoti, pakenčiamai skamba per radijo bangas. Kaip ten bebuvę, radijo imtuvas niekuomet neatstos koncertų salės. Reikia dar sukurti tokia specifinė muzika, kuri ir per radiją gerai skambėtų. Specifinė radijo muzika, specifiniai radiofoniški aktorių balsai turi ateiti radijo dramaturgui į pagalbą. Bet visa tai – dar ateities problemos. Galimas daiktas, jos palengvės, jei patobulės radiotechnika, kuri, deja, per pastarąjį dešimtmetį beveik jokios pažangos nepadarė.

22. Neišmintinga būtų stengtis schematiškame trumpame straipsnyje išspręsti opias ir sudėtingas radijo dramaturgijos problemas ir nustatyti dėsnius, kaip turi būti kuriami radijo dramaturgijos veikalai. Tokios problemos ir iš esmės būtų bergždžios. Meno kūryboje dėsniai visur ir visuomet seka paskui kūrinius. Niekas ir niekuomet dar nesukūrė nieko įžymesnio pagal iš anksto teoretikų nustatytus dėsnius bei kūrybinę linkmę. Kai atsiras geri radijo dramaturgijos veikalai, tiktai tuomet ir bus galima nustatyti jų kūrybos dėsniai. Radijo dramaturgiją galima sukurti tiktai sunkiu, įkvėptu, aistringu darbu ir darbo patyrimu. O šiuo tarpu tenka tiktai atkreipti radijo dramaturgų dėmesį į kai kurias problemas, kurias jie būtinai turi praktiškai išspręsti. Kai jie tai padarys, kai pagrindinės kūrybos technikos problemas praktiškai išspręs, – jau iš jų darbo bus galima *pasimokyti* ir nustatyti reikalingi dėsniai.

MAKSIM GORKIJ IR LIETUVIŲ LITERATŪRA

Atsiminimų žiupsnelis

1

„Maksim Gorkij ir lietuvių literatūra" – žinoma, per platus pavadinimas. Jo pilnumoj neišsemsiu. Paliesiu tiktai mažą jo dalį, – tą dalį, kuri dar nespėjo išdūlėti iš mano atminties.

Gorkio vardas susyja su lietuvių literatūra dvejopu pavidalu: tiesioginiu ir netiesioginiu.

Vyresnioji mūsų šviesuomenės karta, savo gimimo dieną žyminti dar XIX amžiaus ar XIX–XX amžių sanvartos knygose, mokslus ėjusi rusų mokyklose ir rusų valstybės gyvenime, gerai dar prisimena, kokios magiškos galios turėjo Gorkio vardas besimokslinančiam jaunimui. Jo giesmė apie Sakalą, giesmė apie nuostabųjį paukštį Audronešį – „Piesnia o Buresvestnike" – skambėjo lūpose kiekvieno jaunuolio, nesitenkinusio niauria carinės Rusijos šiokiadiene buitimi, svajojusio apie naują ir kūrybingą, saulėtą ir ryžtingą gyvenimą, – skambėjo lūpose jaunuolio, gyvenusio caro žandarų tvarkomoje šalyje, kurią Gorkis kartą savo personažo, keistuolio romantiko Mastakovo lūpomis pavadino „strana nedobitych liudiej, – nedamuštų žmonių šalis". Retas kuris tuomet pažangesnis jaunuolis, laisvės besiilgėdamas, ryžtingoje sielvartoje nekartojo taip plačiai išgarsėjusius Gorkio žodžius:

Solnce vschodit i zachodit,
A v tiurme mojej temno! –

„Saulė teka ir nusileidžia, o mano kalėjime tamsu", – ir kalėjimo sąvokos ribos jaunuolio sąmonėje kažkaip savaime išsiplėsdavo – nuo Virbalio iki Vladivostoko. Gorkis jau tuomet buvo pažangiajam jaunimui tarytum naujo, kursimo gyvenimo vėliavnešys. Gorkis buvo žadintojas. Gorkis buvo kėlėjas. Gorkis buvo skatintojas ir stiprintojas. Beteisindamas savo veržliuosius polėkius, jaunuolis atsikirsdavo Gorkio žodžiais: „roždionnyje polzatj – letatj nie možet", – „užgimę šliaužiot – skrajot negali". Besistengdamas ištrūkti iš šiokiadienės miesčionybės („meščanstvo", „Spitzbürgertum"), išdidžiai ir paniekinamai išrėždavo:

A vy na zemlie proživiote,
Kak červi slepyje živut:
Ni skazki pro vas ne rasskažut,
Ni pesni pro vas ne spojut. –

„O jūs pragyvensite žemėj, kaip kirmėlės aklos gyvena: nei pasaką kas apie jūs pasakys, nei dainą dainuos apie jus!"

Ir aš pats, gyvenęs tuomet pačiame caro imperijos pakraštyje, tebetrindamas Panevėžio realinės mokyklos penktos klasės suolus, literatūros darbo visai dar neišmanydamas, jau verčiau į lietuvių kalbą Gorkio giesmę apie Audronešį.

Žavėjo mus Gorkio mūzos pilietiniai motyvai. Ak, ir Nekrasovas, mokyklos suole oficialiai prieinamas, garsėjo savo pilietiniais motyvais. Bet Nekrasovas mūsų jau nebežavėjo. Nekrasovo mūza, „muza miesti i pečali" – „keršto ir liūdesio mūza" – mums tuomet atrodė esanti kažkokia sena bedantė teta: gerumo tai ji gera, bet jauniem vyram – kas su ja veikti? Visai kas kita buvo mum Gorkis. Jo mūza buvo mum jauna, skaidri, gaivinanti, jaudinanti, – ji buvo mum mūza vilties ir paguodos.

Visiškai suprantama dabartinė pagarba Gorkiui, nūnai reiškiama visoje neaprėpiamoje Tarybų Sąjungoje. Bet nūdienos jausmai vis dėlto yra visiškai skirtingi nuo ano meto mūsų gyventųjų jausmų. Nūdien mes gerbiame Gorkį ir mylime. Bet nūdieninė mūsų meilė yra *protinga* meilė. Mes mylime jį kaip savitą, didį žodinio meno meisterį, gerbiame kaip išmintingą

mokytoją, kaip patrauklų vadovą. Ano meto mūsų išgyvenimai nebuvo *meilė*. Tai buvo *įsimylėjimas*. Tai buvo aistrus įsimylėjimas, jaunatvės ugnimi pasruvęs, ugnimi ir svaiguliu, – iki beprotybės, iki ekstazės.

Nesunku įsivaizduoti, kokios įtakos turėjo jisai tuomet bręstančiai mūsų šviesuomenei, iš kiauto besilukštenančiai mūsų literatūrai, bepradedantiem plasnoti mūsų rašytojam. Daugelyje ano meto mūsų literatūros kūrinių aptinkame Gorkio pėdsakų, aiškiai ar maskuotai įstrigusių. Gorkio įtaka buvo itin stambi, nors tiksliau ji apibrėžti kol kas nėra taip lengva. Vidujės veiklos srityje įtakos apibrėžimas visuomet yra labai painus reikalas. Juo painesnis jis yra kalbamuoju žygiu, nes Gorkio įtaka mūsų literatūrai yra anaiptol dar neišsibaigęs procesas, – jis ir nūdien dar tebesitęsia, – ir tęsis jisai dar ne vieną dešimtmetį.

Tačiau Gorkio kūrybinė veikla yra ir tiesiogiai susijusi su mūsų literatūra, – jis asmeniškai buvo įsiterpęs į mūsų reikalus. Šiuo žygiu man buvo tekęs šioks toks tarpininko vaidmuo, man teko su juo santykiauti. Tai atsitiko ne dėl kokių nors mano nuopelnų ar vertybių. Jau taip susidėjo mūsų gyvenimo aplinkybės, taip lėmė stačiai aklas likimas. Tai atsitiko šitokiu būdu.

2

Prasidėjus 1914–1918 metų karui, karo įvykiam besikomplikuojant, rusų šviesuomenės jautresnieji bei atsakingesnieji sluoksniai pradėjo daugiau kreipti dėmesio į įvairias tautas, gyvenusias rusų caro imperijos ribose, ypač gi – jos pakraščiuose, kuriuos daugiau lietė ir karo veiksmai. Juo labiau kad iš tų sričių patvino ir abiejose imperijos sostinėse, ir tolimesnėse jos provincijose karo tremtiniai iš pasienio, vis daugumoje kitataučiai, ne rusai. Ir sostinėse, ir provincijoj susidarė įvairūs tautiniai komitetai tiem tremtiniam globoti, – komitetai, nuolat turį reikalo su įvairiomis valdžios ir visuomenės įstaigomis, nuolat bereiškią įvairių pageidavimų ir pretenzijų. Suprantama, kad ir platesnieji visuomenės sluoksniai panoro arčiau susipažinti su

tomis tautomis ar bent jų atsikrausčiusia dalimi. Artimesnė pažintis prasidėjo įvairiais santykiavimo būdais. Prie tų susipažinimo priemonių priklausė ir literatūra.

Jau 1915 metais Leningrade, tuomet dar Petrograde, susidaro tam tikras komitetas, nusprendęs išleisti tautinių literatūrų rinkinį, pavadintą vardu „Otečestvo", atseit „Tėvynė". Redakcinis komitetas, kurį sudarė Boduenas de Kurtenė, Boris Abramovič Gurevič, prof. Gredeskula, kniazius Pavel Dolgorukoi ir prof. Speranskij, savo atsikreipime į bendradarbius tarp kita ko rašė, kad nūn atėjęs laikas, kada:

> pasidarė būtina supažindinti rusų visuomenės plačiuosius sluoksnius su tomis nesuskaičiuojamomis kultūrinėmis vertybėmis, kurias Rusijos tautybės per amžius savo darbu sukaupė.

Tačiau jau pačioje darbo pradžioje bendradarbių tarpe iškilo kivirčai. Daugelis bendradarbių piktinosi, kad rinkinys norima pavadinti „Otečestvo". Kiti dar labiau šiaušės prieš Redakcijos komitetą, kuris visur stengėsi rusų tautą vadinti „nacija", o visas kitas imperijos ribose gyvenusias tautas vadino „nacionaljnostj" (tautybė). Vis dėlto to rinkinio pirmas tomas, 500 psl., vardu „Otečestvo", pasirodė 1916 metų pradžioje. Jame tilpo: suomių, estų, latvių, lietuvių, ukrainiečių, žydų, lenkų ir gruzinų literatūros kūriniai bei straipsniai apie tų tautų kūrybinį gyvenimą. O rinkinio pradžioje buvo įdėti keturi politiniai visuomeniniai straipsniai apie Rusiją ir joje gyvenančias tautas.

Vos spėjęs pasirodyti rinkinys sostinių visuomenėje sukėlė nemaža kalbų ir triukšmo. O rinkinio leidėjai, redaktoriai ir bendradarbiai savo tarpe taip susipjovė, kad jiem beliko tiktai išsiskirstyti, ką jie ir padarė, į darbo tęsimą nebesugrįždami. Visą vaidą sukėlė rinkinio vedamasai straipsnis, vardu „Rossija – tvorimaja nacija", – „Rusija – kuriamoji tauta", kurį parašė viso šio reikalo *spiritus movens*, redakcinio komiteto narys Boris Abramovič Gurevič, mano kolega iš Valstybės universiteto: jis buvo ketvirto kurso studentas, aš – pirmo, abu Istorijos–filologijos fakulteto.

Taigi šis Boris Abramovič vedamajame straipsnyje ir rašė šitokius dalykus:

> Ir Bizantija, apdvelkta senovės armėnų kūryba, ir žinanti persų lyrikos rožes gruzinų poezija, ir romantiškos Lenkijos prašmatnybė, ir Baltijos tautų jaunatvė, ir atsimenančio antiką bei arabus išmintinga žydo mintis, ir elegiška Ukrainos daina, – visa tai tegu įsipina į rusų kultūros gyvą vainiką, kada broliška, vieninga, visiem savo sūnum motiniška ir miela Rusija pakels Europoje savo spindintį veidą, – veidą tikrai Šventosios Rusijos.

Ir toliau, esą Rusijoj gyvenančios tautybės

> ...draugėj pakels didžios ir nepriklausomos kultūros sukūrimo žygį, draugėj duos kultūrai pasaulinės reikšmės, po jos skliautais iškels savo tėvynainiškus altorius" (Otečestvo, 1916, 8–11 p., – Petrograd).

Va, dėl šitokių ir panašių Boriso Abramovičiaus samprotavimų ir įsižeidė ne tiktai daugelis rinkinio bendradarbių, bet ir daugelis rusų plačiosios visuomenės žmonių, – ir tai vis – skirtingų politinių įsitikinimų.

3

Lietuvių literatūros reikalas šioje brazdatyje teko atstovauti man, vos pradedančiam studentui, einančiam vos dvidešimtuosius savo gyvenimo metelius. Vos iš Panevėžio patekęs į Petrogradą, žalias tuomet buvau dar visiškai. Kaip tyčia, net žalią, tiksliau, žalmargę Girių instituto, kuriame mokiausi vienerius metus, studento uniformą tebedėvėjau. Na, ir, žinoma, mandras labai buvau, – toks jau mandras, kokiu ir tegalima būti tiktai šitokiame amžiuje. Atrodė, jūrą perbristum, ir tai šlaunikaulių nesiektų.

Išverčiau tam rinkiniui vieną mūsų prozaiko noveliūkštę ir 11 eilėraščių, įvairių autorių. Verstinus veikalus parinko tam tikra Lietuvių komiteto Petrograde komisija. Mano vertimai buvo, žinoma, vienas vargas ir ašaros. Dabar jų pasiskaičius, net plaukai pakaušyje šiaušias. Jie yra puikus pavyzdys, kaip nereikia, kaip negalimo poezijos veikalų versti. Pavyzdžiui, gar-

sioji Maironio daina „Eina garsas nuo rubežiaus" mano vertime stačiai jaujiškai skambėjo:

Zov trimitov u granicy
Slyšiš, konj moj vernyj?
Krestonoscev u Maljburga
Sobralosj bezmerno!

Mano vertimo menkysta ypač išryškėja palyginant jį su poeto Jurijaus *Verchovskio* vertimu, padarytu pusantrų metų vėliau. Tas pat posmas jo vertime skambėjo:

Sluch nesiotsia ot granicy, –
Čas konia sedlati, –
K nam stremiatsia ot Maljburga
Krestonoscev rati.

Tuosna mano vertimuosna buvo įsivėlęs vienas dar piktesnis kuriozas. Išverčiau tuomet ir Prano Vaičaičio žinomąjį eilėraštį „Nesvetinga mūsų jūra". Niekam tuomet iš mūsų galvon nebuvo atėję, kad tas Vaičaičio eilėraštis yra... vertimas iš rusų kalbos. Tiesa, menkas vertimas, – orginalas jame labai nuskaptuotas, bet vis dėlto vertimas. Aš jį, tariant, atverčiau atgal. Bet taip atverčiau, kad jis į originalą pasidarė nebepanašus. Originalas, gana žinomo rusų poeto Nikolajaus Michailovičiaus *Jazykovo* eilėraštis, skambėjo, pavyzdžiui:

Neliudimo naše more,
Denj i nočj šumit ono;
V rokovom jego prostore
Mnogo bed pogrebeno.

O atverstas atgal stačiai chameleoniškai pakeitė savo kailį, būtent:

Nam ne čuždy vetry-buri,
Bezpredeljnyj voj morskoj.
Mnogo zviozd v nočnoj lazuri,
V serdce – žizni molodoj!..

Šie pavyzdžiai parodo, koks aš tuomet buvau vertėjas. Ir vis dėlto net ir tokie vertimai patraukė rusų visuomenės dėmesį.

Kelis eilėraščius tuoj perspausdino vienas kitas tuometinio Petrogrado laikraštis, – prisispausdino net tokie įtakingi dienraščiai, kaip Maskvos „Russkoje Slovo" ir Maskvos milijonierių leidžiamasai „Utro Rossiji".

Netrukus po to suranda mane tuomet Petrograde populiarios leidyklos „Ogni" leidinių redaktorius, pasikviečia pas save. Jo pavardės, deja, neprisimenu. [Atrodė jisai kaip tipiškas „narodninkas" – „liaudininkas": vidutinio ūgio, kresnas, platus veidas su išsikėtusiais žandikauliais; reti, apyžili plaukai pačiame viršugalvyje – delno didumo plikė; aplink lūpas painiojosi retaplaukė smaili valdininkiška barzdikė; pryšakinė kūno dalis su plačiu išlenkimu.] Nelabai pagarbiais žodžiais išvadinęs Borisą Abramovičių ir jo straipsnį, jis pranešė man, kad jo leidykla panašų reikalą norinti padaryti daug rimčiau. Ji leisianti ne vieną bendrą rinkinį, – latvių pavyzdžiu. Latviai tokį rinkinį tai leidyklai buvo jau sudarę.

Gavęs tokį užsakymą, iš karto pasijutau esąs didelis vyras, dar mandresnis, negu iki šiol buvau. Tačiau nespėjau savo pasisekimu nė tinkamai pasigirti kur reikia ir kur visiškai nereikia, kaip gaunu dar nuostabesnį pranešimą: skubiai sumedžioja mane Lietuvių komiteto tremtiniam globoti pasiuntinys ir praneša, kad manęs ieškąs Maksim Gorkij, – lietuvių literatūros rinkinio reikalu.

– Po velnių, – kad jau sekas – tai sekas!

Aš jau nebežinojau, kam jau savo pasisekimu ir besigirti.

Tačiau vieno manęs eiti pas Gorkį Lietuvių komitetas neleido: aš – toks žalias, o reikalas – toks atsakingas.

Gorkis – ne bet kas! Gorkis tuomet nebe jaunimo, bet subrendusioje šviesuomenėje labai daug svėrė. Jis tuomet rusų šviesuomenėje buvo užėmęs ypatingą vietą.

Gorkis buvo tuomet pačiame kūrybinių jėgų žydėjime, 48 metų amžiaus, vos prieš trejus metus sugrįžęs iš ištremties, iš užsienio.

Gorkio tuometinį faktiną reikšmingumą gali pailiustruoti kad ir tokie duomenys.

Pirmas Gorkio apsakymėlis spaudoje pasirodė 1892 m. laikraštyje „Kavkaz", bet jo pasirodymas praslinko plačiosios visuomenės nepastebėtas. Gorkio literatūrinio žygio pradžia faktinai reikia laikyti 1895 metai, kai jo apsakymėlis „Čelkaš" pateko į „didžiają spaudą", storąjį žurnalą „Russkoje bogatstvo", – kai kritika atkreipė į jį jau dėmesį. Po trejų metų (1898) pasirodė jau du jo apsakymėlio rinkiniu, o netrukus rimta leidykla „Znanije" ėmė leisti jau pilną jo veikalų rinkinį, kurie pasklido rusų visuomenėje iki šiol rusų knygos istorijoje negirdėtu pasisekimu, – išparduota buvo po 100 000 egzempliorių! 1900 metais išėjusios pjesės „Meščiane" per penkiolika dienų buvo išparduota 25 000 egzempliorių. Tai jau buvo stačiai neįtikėtinas pasisekimas. Per kokius penkerius metus Gorkio vardas pasidarė nepaprastai garsus, beveik legendiškas. Kur jis tiktai viešumoje pasirodydavo, visur sukeldavo sensaciją. Laikraštininkai kibte kibo prie jo, prašydami visokių pasisakymų; ištisos minios jį entuziastiškai palydėdavo ir pasitikdavo geležinkelio stotyse; iš literatūrinių sambūrių siųsdavo jam sveikinamas telegramas; jo portretai ir statuetės pasklido įvairiausiuose pavidaluose; jo atvaizdais verslininkai populiarino net saldainius ir papirosus. Gorkio liaupsinimas įgaudavo kartais net maniakiško pobūdžio. 1900 metais Maskvos MCHAT'e, Čechovo spektaklio pertraukos metu, publika visur taip paskui jį sekiojo ir grūdosi, kas jis nebeiškentęs garsiai nusikeikė:

– Ja ne Venera Medicejskaja, ne balerina, ne utoplennik, – aš ne Venera Medeceikiškė, ne balerina, ne skenduolis, – atseit nesą ko į jį taip spoksoti.

Jo veikalai buvo verčiami į daugelį Vakarų Europos kalbų. Ir Vakaruose jisai per porą metų pragarsėja beveik taip pat, kaip ir savo tėvynėje. Jau 1901 metais jo kūryba viešai susidomi toks prozininkas, kaip tuometinis Amerikos prezidentas Ruzveltas. 1903 m. Berlyne jaunas dar tuomet Max Reinhardt pastato Gorkio pjesę „Na dnie", – šiuo pastatymu pagrindžia savo materialinį gerbūvį ir būsimą pasaulinį savo teatrinės veiklos garsą.

Berlyne nuostabūs dalykai vykstą. Stačiai visas Berlynas spektaklyje pabuvojo. Gorkio pjesė diena dienon per pusantrų metų statoma Berlyne, – suvaidinta daugiau 500 kartų, – taip pat negirdėtas dalykas vokiečių teatro istorijoje. Miunchene, Vienoje Gorkio pjesei taip pat labai sekas. Berlyne susidomėjimas Gorkio kūryba buvo toks didelis, jo įtaka taip smarkiai plėtėsi, kad net Prūsų biurgerius išgąsdino. Tenai kovai su Gorkio įtaka net tam tikra srovė susiorganizuoja, pasirodo net knyga kovai su Gorkiu, didelį skandalą sukėlusi, pavadinta „Fort mit Gorki", – „Šalin Gorkį".

1902 m., faktinai po šešerių literatūrinės veiklos metų, Gorkis jau išrenkamas rusų Mokslų akademijos dailiosios literatūros skyriaus garbės nariu, gauna akademiko diplomą, Akademijos prezidento, caro dėdės, pasirašytą. Po keliolikos dienų ateina pas Gorkį policijos atstovas ir atima iš jo akademinį diplomą, mat esą Gorkiui keliama politinė byla pagal kriminalinio kodekso 1035 straipsnį, o garbingieji akademikai, rinkdami Gorkį, tokių dalykų esą nežinoję. Protestuodami prieš tokį valdžios žygį, sugrąžina Akademijai savuosius diplomus ir Korolenka su Čechovu.

Kai 1905 metų pradžioje Gorkis buvo jau bene ketvirtą kartą suimtas ir drauge su kitais draugais pasodintas į garsiąją „Petropavlovskaja krepostj" tuomet dar Peterburge, sujudo visa Europa. Tenai pasklido garsas, kad Gorkiui gresia mirties bausmė. Visose Europos valstybėse, net pačioje tolimiausioje, reakcinėje Portugalijoje, ėmė rinktis mitingai ir organizuotis komitetai Gorkiui gelbėti. Papliupo caro valdžiai telegramos, pareiškimai, prašymai, kad Gorkis būtų paleistas.

1906 metais Gorkis išvyksta į užsienius. Suomijoj, Švedijoj, Danijoj, Berlyne jis pasitinkamas su entuziazmu, jo garbei ruošiamos iškilmės ir puotos. Atsidūręs užsieniuose, Gorkis pradeda aršią kovą prieš caro valdžios sumanytąją užsienio paskolą Rusijai. Gorkis reikalauja neduoti caro valdžiai pinigų, nes ji smaugianti piliečių laisvę, ir jo balsas Vakaruose plačiai girdimas. Tais pačiais metais Gorkis atsiduria Amerikoje, kur jam priimti susiorganizuoja rašytojų komitetas su Marku Tvenu

pryšakyje. Amerikoje jisai kalba darbininkų mitinguose, rūsčiai bardamas caro valdžią, apaštalaudamas tautų išlaisvinimo, žmogaus laisvės idėją. Grįžęs iš Amerikos, Gorkis apsigyvena Kapri saloje, bet visoje Italijoje vardas Maksimo Gorkio pasidaro itin populiarus. Gorkio romanas „Motina", išverstas į daugelį Vakarų kalbų, autoriaus vardą dar labiau išgarsina. Viename Berlyne išparduota daugiau milijono egzempliorių, Amerikoje veikiai pasklido dar milijonas. Šitokio garso nebuvo turėjęs dar joks rusų rašytojas.

1913 metais caro valdžiai paskelbus politinę amnestiją, Gorkis grįžo į Rusiją.

Nesunku įsivaizduoti, kokius jausmus išgyvenau aš, Lietuvos plynųjų laukų žalias bernužėlis, gavęs pakvietimą vykti pas Gorkį – ir dar literatūros reikalais!

4

Vykti pas Gorkį Lietuvių komitetas Petrograde paskyrė tris asmenis: du mažiuku barzdylas ir mane, ilgą kaip smilgą, barzdos skutimo meno dar visai meišmaniusį.

Po ilgų dūsavimų ir pasitarimų, kaip reikės pas Gorkį elgtis ir kaip kalbėti, lipame švariais gražiais laiptais į Gorkio gyvenamą butą, tylime susikaupę, tik girdėti, kaip mūsų širdys tvaksi: kop kop kop... kop kop kop...

Vis dėlto, po velnių, kaipgi čia šnekėti reikės su tuo Gorkiu?! Visiškai nežinia...

Mygtukas pagaliau pamygtas. Už durų suburzgia: džrrrrrr... Tai, žaltys, plerba kaip!

Mygtuko burzgimas pažadina mūsų sąmonę. Mes krūptelėjame nusigandę. Pažvelgiame kits į kitą.

– Vyrai, bėkime, kol dar ne vėlu, – kažkuris iš mūsų desperatiškai nusišypso, nežinodamas kur dingti. Tačiau bėgti buvo jau per vėlu: daili stamantri mergiščia su balta prijuoste ir baltais šorais per pečius, kaip kad gimnazistės nešioja, atidarė duris:

– Prašom atseit, į vidų, – ko čia trypiate už durų!

Drebančiomis rankomis apsiaustus nusikabinome, prakaituotais delnais, nors ir žiema buvo, plaukus paglostėme ir iš švarutėlio tviskančio prieškambario sulingavome į pirmą iš eilės kambarį.

– O! Lietuviai! Seniai jau su jumis norėjau susitikti! – prabilo į mus pakilusi nuo rašomojo stalo augalota, ilgaūsė figūra.

Tai buvo Gorkio darbo kabinetas. Gana erdvus kambarys, pasieniais knygų lentynomis nustatytas. Sienose, lentynų protarpiuos, vienas kitas gero dailininko paveikslas. Kampe – didelis ąžuolinis rašomas stalas, knygomis ir rankraščiais apkrautas, žalio lempos abažūro šviesos maloniai sumėnesienintas. Kambario vidury ant blizgančio parketo paklotas baltos meškos ar kokio dar baisesnio žvėries kailis. Kitame kambario gale – jaukus kampelis: švelni elektros lempa po šilkiniu abažūru, besilaikančiu ant ilgo koto, žemėj pastatyto. Neaukštas apvalus staliukas. Minkštos patogios kėdės. Į šias kėdes ir susodino mus ūsotasai šeimininkas. Atsidūrus patogioje kėdėje, kažkaip drąsiau pasaulyje gyventi pasidarė. Nebebaisu. Na, dėl pagerėjusios mūsų nuotaikos kaltos ne tiek patogiosios kėdės su jaukiąja lempa, kiek patsai šeimininkas. Jis buvo visiškai nebaisus, į jokį smaką nepanašus. Ot, sau žmogus, kaip ir visi.

Ir vis dėlto jis buvo nelabai panašus į kitus žmones. Iš viso jo pavidalo, iš visos laikysenos dvelkė kažkoks ypatingas paprastumas ir nuoširdumas, dvelkė kažkokia šilima ir šviesa, kuri iš karto sudarė tokią nuotaiką, tarytum mes su Gorkiu būtumėm buvę seni pažįstami ir to paties vidujo lygmens žmonės. Iš jo kalbos dvelkė tokia artima, miela, giminiška gerybė. Ir dar nuostabiau veikė jo šypsena. Jo veidas, visokių gyvenimo audrų raukšlėmis išvagotas, su velikorosiškais aštriai prasikišusiais žandikauliais, iš viso buvo gana niūrus. Niūrumą gilino dar tie ilgieji šiurkštūs, tamsiai geltoni, vos pradedą balzganoti ūsai. Veido niūrumą švelnino tiktai gyvos, judrios, tviskančios, įsisiskverbiančios, įsisiurbiančios akys. Gležnos raukšlelės akių pakraščiuose žymėjo jų savininko žmogiškąjį taurumą. Tačiau veidą skaidrinte nuskaidrindavo garsioji Gorkio šypsena.

Visi memuarininkai vieningai pasakoja apie Gorkio mokėjimą sužavėti klausytojus, ypač – svečius. Jis juos tarytum burte užburdavo. Patraukdavo savęsp. Kažkaip nejučia padarydavo tai, kad klausytojas užmiršdavo viską pasaulyje, – žavėdavosi tiktai juo vienu, jo šypsena, jo balso rūsčiai melodingu skambėjimu, jo dėstomomis mintimis.

Gorkis buvo puikus pasakojimo meisteris. Įvairius vaizdus palyginimo ar paaiškinimo reikalu jis pasakojo dar gyviau ir įtikinamiau, negu rašte tą pat dėstė. Kalbėjo jisai su giliu įsitikinimu, su viduju pakilimu, su entuziazmu, kuriuo apkrėsdavo ir klausytoją. Va, šitokiu nuoširdžiai pakiliu įtikinamu tonu jis ir ėmė mums dėstyti reikalą, kuriuo buvo mus pas save pasikvietęs.

5

Jo vadovaujama knygų leidyka „Parus", kurios vyriausias administratorius esąs jo bičiulis Tichonovas, jaunas energingas žmogus, esanti nusistačiusi išleisti rimtus Rusijos imperijos ribose gyvenančių tautų literatūros rinkinius.

Iki šiol esą rusų tautos ir oficialieji sluoksniai ir daugelis platesnės visuomenės sambūrių, tų tautų visiškai nepažindami, žiūrėjo į jas iš aukšto, ne kartą net su panieka, ne kartą norėdami tas tautas nutautinti, paneigti, surusinti. Gorkis gerai žinąs, kad šitokią rusų visuomenės nuotaiką kalbamosios tautos labai skaudžiai atjaučią, rusais nepasitikį, kratąsi rusų draugyste ir taip sudarą labai negeistinų reiškinių vieniems ir kitiems. Ypač karo metu išaugęs rusų daugelio visuomenės sluoksnių nacionalizmas, net siauras šovinizmas, kuris padėtį dar labiau bloginąs. Ir čia dar kaip tyčia išlindęs tasai, Gorkio nuomone, asilas, Boris Abramovič Gurevič su savo juodašimtiškais svaičiojimais, Rusijoje gyvenančias tautas dar labiau sukiršinęs. Demokratiniai rusų visuomenės sluoksniai šitokiam Boriso Abramovičiaus kultūriniam imperializmui ne tiktai nepritarią, – jį laiką net žalingu.

Esą dabar auštanti kita gadynė, kitos santvarkos pradžiodalos lyg jau skraidančios ore, – tam naujam gyvenimui esą ir reikia ieškoti naujų pagrindų. Reikia esą ieškoti ir naujų žmonių, kurie naujo gyvenimo kūrybą ant savo pečių pakeltų.

Rusijoje gyvenančios tautos esančios pažemintos ir paniekintos, bet ne ką geriau vyksta ir rusų tautai, jos plačiosiom masėm. Ir čia, plačiosiose rusų masėse, ta pati tamsa, tas pats skurdas, išnaudojimas, ta pati viduje baudžiava. Visos Rusijos imperijoje gyvenančios tautos esančios vienodoje vargingoje padėtyje, visos jos tiktai sutelktomis jėgomis tegalinčios išsivaduoti ir sudaryti pagrindą šviesesnei savo ateičiai.

Siekiant vieningo tikslo, tom tautom pirmoj eilėj reikia savo tarpe susipažinti. Reikia susipažinti su tomis kultūrinėmis vertybėmis, kurias kas turi, su tomis nuotaikomis ir užmačiomis, kuriomis kas gyvena. Ryškiausiai visa tai parodanti tautinė literatūra. Todėl jis ir norėtų kiekvienos tautos literatūrą padaryti prieinamą kitom tautom. Jis su savo leidykla „Parus" norėtų būti lyg ir tarpininkas. Tai esą turėtų daugeriopos reikšmės.

Pačiam Gorkiui esanti žinoma aukštavertė lietuvių, pavyzdžiui, tautosaka, bet kuri rusų visuomenės dalelytė tai žinanti? O tuo tarpu tauta, sukūrusi tokią nuostabiai vertingą tautosaką, turi būti kūrybiškai itin pajėgi. Kad jis neklystąs, patvirtina esą Čiurlionio ir Baltrušaičio jam žinomi kūrybos stebuklai. Reikią esą tik išjudinti lietuvių tautos kūrybines jėgas, ir pasaulis nustebs lietuviais daugiau, negu kad norvegais buvo nustebęs.

Gorkis esą ir norėtų Rusijoje gyvenančiose tautose sukelti gyvas kūrybines jėgas, kurios, veikdamos kaip lygus su lygiu, sudarytų tokią galią, kuri ne tik atsispirtų prieš rusų reakcinių sluoksnių nacionalizmą, sugėdintų jų juodašimtišką šovinizmą, bet ir visoje naujoje valstybės santvarkoje paliktų gilų savo antspaudą. Todėl ir jo sumanytuose tautinių literatūrų rinkiniuose jis nesitenkinsiąs vien tiktai dailiosios literatūros medžiaga. Turi esą būti pridėti dar du straipsniai. Vienas jų – tai tautinės literatūros raidos apžvalga, o antrasis straipsnis turįs būti istorinis. Jis turįs apibrėžti tautos istorinę ir visuomeninę

bei socialinę raidą, turįs atvaizduoti tautos vidujes politines aspiracijas, – žinoma, visa tai turi vykti Rusijos valstybingumo ribose.

Šitokios rūšies dalykus Gorkis ir dėstė mum. Galimas daiktas, jie čionai nėra labai tiksliai atpasakoti: juk tai kalbėta buvo prieš 30 metų, daug kas išdilo iš atminties. Gorkis kalbėjo ilgai ir gražiai, karštai ir apkrečiamai, – visa tai nūdien jau nebeįmanoma atgaivinti. Ir dar kas.

Gorkis mus matė pirmą kartą. Bet kažkaip jau pasitikėjo mumis. Ne kartą pasitardavo su tokiu atvirumu ir nuoširdumu, nukrypdavo į tokius daiktus, už kuriuos caro cenzūra, ypač dar karo metu, jo anaiptol nebūtų pagyrusi. Buvo savaime aišku, kuo Gorkis rizikuoja taip kalbėdamas, lyg ant prarajos krašto slinkinėdamas. Jo parodytasai mums pasitikėjimas mus dar labiau sužavėjo, Gorkio asmeniui pagarbą dar labiau padidino, dar labiau padrąsino gyventi. Mes pasijutome pas Gorkį taip jau jaukiai, kad mūsų vizitas vos vos nepasibaigė nesmagia nesandora.

6

Gorkiui baigus jo gražiąją kalbą, staiga ima šnekėti vienas iš mano barzdylų. Kažkoks smulkus kipšas ėmė šokinėti jo galvoje. Prašneko jisai visai netikėtai. Jis ėmė įrodinėti, kad istorinis-visuomeninis straipsnis tokiam rinkiniui esąs visiškai nereikalingas.

Na, pati jo mintis – tuščia jos: galima gi būti visokios nuomonės. Visa nelaimė buvo – tai tasai būdas, kuriuo jis savo išmintį skelbė. Ėmė jisai iškilmingiausiu tonu dėstyti menkučius banaliukus, kurie jam pačiam atrodė esą didelė mandrybė, bet kurie kiek plačiau apsišvietusiam žmogui atrodo tiktai pretenzionali menkysta. Iškilmingąjį dėstymą jis ėmė lydėti tokia mimika ir gestikuliacija, tarytum toje vietoje, kur jisai sėdi, būtų jam staiga skaudi votis išdygusi.

Gorkis jo gražbylystės pradėjo klausytis su pagarbia svetinga rimtimi. Po kokių penkių ar dešimties minučių Gorkio veidas

staiga pasidarė pailgas, o per jo lūpas nuslinko plati plati šypsena. Tiriančiu žvilgsniu pažvelgė jisai į mus, kitus du raudonuojančius delegacijos narius, – atseit ar mes tokie pat mandri, kaip šitas mūsų pamokslininkas? Dar po keleto minučių iš Gorkio šypsenos ir pėdsako nebeliko, tik jo kaktoje, ties antakiais, atsirado didelės raukšlės. Mūsų kalbėtojui toliau besiskeryčiojant, Gorkis ėmė dairytis po kambarį. Jo žvilgsnis sustojo ties paveikslu šalia knygų lentynos, – atsisėdęs jis jį tyrinėjo. Kažkodėl ėmė jam nebepatikti ir šviečianti lempa: pakėlęs šilkinio abažūro pakraštį, pažvelgė į vidų, bet nieko tenai nepakrapštė. Ir jo kairiosios rankos nykštys jam pasirodė esąs kažkoks įtartinas: ilgai jis jį nagrinėjo, atidžiai apžiūrinėdamas iš visų pusių, bet baustino jame nieko nerado. Paskui jis stačiai įbedė išplėstas akis į nepailstamą kalbėtoją. Staiga virpančia ranka perbraukė savo ūsus į vieną pusę, į kitą. Žmogus aiškiai pradėjo netekti kantrybės.

Mudviem, kalbėtojo tautiečiam, pradėjo ausys iš gėdos rausti.

Nejučia timptelėjame tam palaidai terkšlei švarko skverną, kelnių kišką, atseit: „Nebūk padūkęs, liaukis susimildamas!"

Tik jis, šėtonėlis mieliausias, nekreipia į mus dėmesio. Varo savo, ir tiek. Tik vis aršiau ir aršiau. Per trisdešimt metų prisimenant jo kalbą, man vis painiojasi vaizduotėje keturkojis kiemo sargas, kurs iš nuobodumo pradeda į mėnulį šitaip sau nekaltai zaunyti, ilgainiui pats savo balso išsigąsta, pasišiaušia, ima įtūžęs skalyti aplink varčią ir nebežino, kaip, kada, kur sustoti.

Gorkis pagaliau nebeištvėrė. Jis esąs darbu perkrautas žmogus. Jis tokius daiktus jau prieš dvidešimt metų atmintinai mokėjęs, – jau seniai tai nusibodę. Jo pasiūlymas esąs konkretus ir aiškus.

– Tai kaipgi, ponai lietuviai, priimate jį ar ne?

Su latviais, armėnais, gruzinais jis esąs jau susitaręs.

– O jūs, lietuviai, – sako Gorkis, – esate daug geresnėje padėtyje. Matėte „Armėnų lyrikos" leidinį, Briusovo redaguotą? Briusovas pats armėniškai nemoka, bet koks gi puikus armėnų

lyrikos leidinys išėjo! Meistriški vertimai. Jūs gi turėjote savo Baltrušaitį (Gorkis tardavo vis Baljtrušaitis, už ką Baltrušaitis baisiai pykdavo). Baltrušaitis ir lietuviškai gerai moka, ir yra vienas pačių geriausių vertėjų į rusų kalbą. Jis moka darbą dirbti.

Baltrušaitis būsiąs rinkinio redaktorius. Su juo jis esąs jau susitaręs. Jam esanti reikalinga tik techniška pagalba: sudaryti rinkinio planą, parinkti verstinus veikalus, sumedžioti medžiagą, atlikti visą vertimo juodąjį darbą.

Nustūmę į užpakalį mūsų iškalbingąjį barzdylą, pasiskubinome sutikti su Gorkio pasiūlymu, bet išsiskyrėme jau nebe tokioje geroje nuotaikoje, kaip buvome susitikę. O mūsų barzdotasai nuobodumo čempionas, grįžtant namo, dar ilgai purkštavo, kad mes neleidome jam baigti taip prašmatniai sumanytąją kalbą ir esą pagadinę visą reikalą.

Baltrušaičiui į pagalbą iš Petrogrado į Maskvą buvau komandiruotas aš. Savo sutartį su „Ogni" leidykla nusviedžiau Lietuvių komiteto Petrograde nuožiūrai, – pasiryžau dirbti Gorkio leidyklai.

7

Gorkis su Baltrušaičiu tikrai jau buvo susikalbėję. Maskvoje Baltrušaitis jau laukė manęs. Tiktai kas išeina, kai, sakysime, briedis žvirblio laukia? Žodis „laukia" ne visiem turi vienodos prasmės...

Ir pas Baltrušaitį vykau virpančia širdimi.

Dar besimokydamas Panevėžio realinėje mokykloje, buvau susižavėjęs jo poezija. Ir jis mano sąmonėje buvo virtęs legendine figūra. Man patekus į Rusijos sostinę, senoji pagarba Baltrušaičiui dar labiau išaugo. Jo vardas tuometinės Maskvos aukštuose visuomenės sluoksniuose buvo garsus ir taurus. Pavyzdžiui, tuomet Maskvoje buvo ruošiami iškilmingi vieši vakarai tokiais vardais: Skriabino ir Baltrušaičio vakaras, Čiurlionio ir Skriabino, Baltrušaičio ir Čiurlionio, arba – iš karto visų trijų: Baltrušaičio, Skriabino, Čiurlionio...

Žinančiam tų vardų kūrybinę reikšmę, jų toksai viešas gretinimas pakankamai vaizdžiai apibūdina tuometinės Maskvos šviesuomenės nuotaikas ir skonį.

Tad netenka per daug stebėtis, kad ir į Baltrušaičio butą Maskvoje ėjau beveik su maldinga nuotaika...

Į vertimo darbą Baltrušaitis pritraukė geriausius to meto rusų poetus vertėjus. Liaudies pasakas apsiėmė versti Aleksiejus Remizovas ir pats Baltrušaitis, liaudies dainas – Viačeslavas Ivanovas ir K. Balmontas. Eilėraščius – Balmontas, Briusovas, Ivanovas, Verchovskis, – šis tas buvo duota ir Aleksandrui Blokui bei Fiodorui Sologubui. Aš ruošiau jiem pažodinį vertimą, jie jau poetiškai formavo, O Balmontas su Ivanovu pažodinio vertimo nelabai ir reikalingi buvo, – lietuviškame tekste jie jau patys susivokdavo. Ir, tiesą pasakius, jų visų vertime daug kas net geriau išėjo, negu originale buvo. Štai, pavyzdžiui, garsiąją mūsų dainą „Kraitis" (Rėzos rinkinys) vertė Ivanovas, ir paskutinioji strofa jo vertime skambėjo:

Kak pošla čužoju kletju,
    Polovica gnulasia.
Podognulasj polovica,
Ja rasplakalasj, devica,
    Slezjmi zachlebnulasia.

Čia, kaip ir prie visų kitų savo vertimų, Ivanovas buvo pridėjęs komentarą. Esą pagal liaudies simboliką, jei, jaunamartei įėjus į jaunavedžio klėtį, girgžda grindys, tai reiškia, kad būsimoji šeima turės gausų prieauglį. Tas pats Ivanovas, tasai nepalyginamas hegzametro meisteris, buvo pasiėmęs versti ir Donelaitį. Gorkio rinkiny galėjo tilpti tiktai dalis Donelaičio poemos, o Ivanovas į darbą taip įsitraukė, kad panoro versti visą poemą. Bežiūrint gavo jisai ir leidėją. Ją išleisti mielu noru apsiėmė garsioji Sabašnikovų leidykla, pasižymėjusi tiktai kultūringais pasaulinės literatūros veikalų leidiniais. Leidykla ir Donelaičio leidiniui pareikalavo atitinkamų įvadų ir komentarų, kurie ir sutrukdė visą reikalą: nebuvo kam jie rašyti. Vertimą Ivanovas buvo jau beveik baigiąs, bet įvadui ir komentaram jis medžiagos neturėjo.

Prozos dalykus verčiau aš, Baltrušaitis redagavo. Taip pat jis redagavo ir mano verstuosius Vydūno dramos veikalus. Bet ką reiškia: redagavo? Iš mano vertimų mažai kas palikdavo, – visur buvo juntama Baltrušaičio meistriška ranka. Ir, reikia pasakyti, Vydūno eiliuotieji veikalai, pavyzdžiui, „Anga", Baltrušaičio redakcijoje rusiškai ne blogiau skambėjo už Ibseno „Brando" eiles!

Spaudai paruoštus rankraščius aš vežiodavau į Petrogradą įteikti Gorkiui. Dabar su juo buvau aš jau žymiai drąsesnis, jaučiausi esąs jau pripažintas rašytojas, kalbai buvo visuomet konkretūs reikalai; pagaliau ir Gorkis, matydamas mano žalumą, elgėsi su manimi tėviškai. Ir lankytis tekdavo nebe į jo puošnų gyvenamą butą, bet į visuomeniškąjį, daug paprastesnį, buvusį netoli Nikolajaus vardo geležinkelio stoties.

– O kaip sekasi straipsniai? – klausia kartą Gorkis, skaitydamas atvežtąją medžiagą.

– Istorinį visuomeninį straipsnį Baltrušaitis užusakė, – sakau, – žinomam lietuvių istorikui ir visuomenės veikėjui Stasiui Matulaičiui.

– A, žinau, Baltrušaitis pasakojo. Bus gerai. O literatūros apžvalginis straipsnis?

– Šitą straipsnį rašysiu aš... – pasigyriau.

– Ką? – išplėtė Gorkis į mane įsisiurbusias akis, – tamsta rašysi?!

– Taip... aš... – man net baisu pasidarė.

– Bet juk ar tamsta sugebėsi? Tai yra ar tamsta žinai visą lietuvių literatūrą?

Mano išvaizda Gorkiui šiuo žygiu atrodė aiškiai nepatikima.

– Kaip aš nežinosiu savo literatūros?! Žinoma, žinau! – atrėžiau kiek įsižeidęs. Dvidešimties metų berniokas juk visuomet viską žino ir moka...

– Hm... hm... – abejingai mykė Gorkis, – na, pagaliau ir už straipsnį atsako redaktorius, Baltrušaitis, jis gi turi žinoti, ką jis daro...

Gorkio pastaba šį kartą man aiškiai nepatiko.

„Et, senis, – galvojau grįždamas į Maskvą, – jaunimo nesupranta, įžeidinėja... Aš jam jau parašysiu straipsnį, kad žinotų, kaip su jaunimu elgtis!.."

[8]

Kitą kartą, priimdamas rankraščius, Gorkis, kažkaip įtartinai nusišypsojęs, vėl prie manęs kimba:

– Girdėjau, kad jūs tenai Maskvoje sudarėte kažkokią rusiškai lenkiškai lietuvišką draugiją? Kas tenai per padaras toks?

– O! – sakau, – yra tokia draugija. Ne vieša dar, bet šiaip sau, privatiška. Susirenka kartais.

– Kas joje dalyvauja? – visai rimtai klausia Gorkis.

– Rusus atstovauja Berdiajevas, Balmontas, Leonidas Sabanejevas, kitų nė pavardžių net nežinau. Iš lenkų ateina filosofas Tadeušas Micinskis, muzikas Emilis Mlynarskis, kažkoks dar tenai poetas, liesas toksai juodbruvys. Iš lietuvių pusės dalyvauja Baltrušaitis... Jis ir man liepia kartu sėdėti...

– Ką gi jūs tenai veikiate per tuos susirinkimus?

– Arbatą geriame... Kalba tiktai Berdiajevas, Balmontas ir Micinskis... Visi kiti tyli. Mlynarskis švilpauja, Sabanejevas tarytum snaudžia visuomet...

– O Baltrušaitis? – šyptelėjo Gorkis

– Baltrušaitis, – sakau, – svečiams vyną pilsto, pas jį juk visuomet ir renkasi...

– Ak, tas Baltrušaitis! – vėl šyptelėjo Gorkis. – Na, o Micinskis? Kaip jis dabar atrodo? Ar dar nepamišo su savo mistika?

– Neeee... nepanašu... turbūt, kad ne... – nežinojau, kaip atsakinėti į tokius klausimus, – tik ir man Micinskis kiek keistokas atrodo...

– O-o! – toliau kvotė mane Gorkis, – pastebėjai ir pats?

– Stebėti tai aš nieko tokio ypatingo nepastebėjau, tik kad jis elgiasi kažkaip nesuprantamai... Sužinojęs, kad aš ruošiu vertimus „Paruso" leidyklai, Micinskis man pareiškė, kad jis norįs išversti į lenkų kalbą ką nors iš lietuvių literatūros... Prašė būtinai pas jį užeiti ir atnešti ką nors būdingo, mistiško...

– Ir ką? Buvai? Ką jis pasirinko?

– Būti tai buvau, bet nieko iš to neišėjo...

– Kodėl neišėjo? Kodėl? Mistikos nerado?

– Nunešiau aš jam Vydūno veikalą „Prabočių šešėliai", tą patį, kurio išverstas dvi dalis atvežiau tamstai pereitą kartą. O gyvena jisai, Micinskis, aukščiausiuose Maskvos namuose, kur telpa Balijevo teatras „Letučaja myšj", Gnezdnikovskij pereulok. Pasitinka jisai mane ir kviečia eiti toliau drauge su juo. Pradėjome eiti! Laiptais kopiam ir kopiam, kopiam ir kopiam, juk tie namai yra kokių 10 ar 12 aukštų, kopiam ir kopiam, kol atsiduriam ant stogo. O ten, ant stogo, yra dar padaryta tokia plokštumėlė, atstojanti dar bent porą aukštų. Toje plokštumėlėje Micinskis prisiglaudė prie kamino, pakvietė ir mane taip pat padaryti. Čia jis man ir pasiūlė balsiai skaityti lietuvišką Vydūno tekstą ir tučtuojau jam pažodžiui versti...

Taip man bepasakojant, Gorkio ūsai pradėjo kilnotis.

– Na, ir toliau ką jūs ten darėte prie to kamino?

– Ką gi gera tenai padarysi, toje aukštybėje prie kamino tupėdamas?! Plokštumėlė gi beveik neaptverta, – galva sukasi...

– Vydūno veikalai Micinskiui patiko? – klausia Gorkis.

– O kas jį gali žinoti? – atsidusau. – Aš pradėjau veikalą šiaip taip skaityti ir versti, bet klausyti – tai jis visai nepradėjo...

– Tai ką gi jis darė?

– Ką gi jis, – sakau, – darys, – atsitūpė, nugarą įrėmė į kaminą ir išvertė aukštyn akis... Paskui man pranešė, kad reginys nuo kamino viršaus būtų dar prašmatnesnis, o jis pats šiandien neturįs nuotaikos klausytis... Jam įkvėpimas staiga užėjęs... Jis kvietė ateiti kitą kartą.

– Kitą kartą vaisiai buvo geresni?

– Ne. Kitą kartą aš jau visai nebėjau. Kitą kartą gal jis dar sumanys pro kaminą lįsti, ką tu žmogus gali žinoti su tokiu velniu...

Gorkis, gailestingai nusijuokęs dėl mano nepasisekimų, vėl pasidarė rimtas ir rūstus. Tėviškos meilės pilnomis akimis pažvelgė į mane ir tarė:

– Matai, mano jaunas drauge, kas atsitinka kartais, prasidėjus su mistikais... Tamstai jaunam jie ne kompanija. Tamstai mokytis reikia. Tamstai bręsti reikia. Tamstai dirbti reikia. Kas žino, kokio darbo, kokių jėgų pareikalaus iš tamstos rytojus, pareikalaus tamstos tėvynė?! Ne toks dabar metas, kad būtų galima su mistikais katinų pavyzdžiu aplink kaminus tampytis. Reikia rimtai dirbti. Rimtai ruoštis būsimam gyvenimui. Iš tos jūsų trilypės draugijos Maskvoje nieko gera nebus. Muiliniai burbulai. Štai kas. Neprasidėk su jais...

[9]

Tai buvo paskutinis mano apsilankymas pas Gorkį. Daugiau aš bijojau jam į akis bepasirodyti.

„Paruso" leidykloje jau pasirodė armėnų literatūros rinkinys, išėjo jau ir latvių literatūros knyga, o mūsų rinkinys vis dar nenorėjo gimti. Baltrušaitį ragino iš visų pusių, – ir Lietuvių komitetas, ir leidykla. Jis teisinosi nesulaukiąs Matulaičio straipsnio. Pagaliau berods ir šis straipsnis jau buvo atžygiavęs į Baltrušaičio stalą, ir visa literatūrinė rinkinio medžiaga buvo jau beveik ištisai paruošta. Visas reikalas užkliuvo už... literatūros straipsnio, kurį aš turėjau parašyti!

Aš rašiau jį, – ir dar kaip rašiau! Ir parašiau!

Visas vargas tiktai, kad Baltrušaitis nieku būdu neprisiruošė jo ištisai paskaityti. Visą kitą mano medžiagą tuojau skaitė, bet straipsnį – aiškiai sabotavo...

Pasidėjo Baltrušaitis mano straipsnį ant stalo, paskaitė 10 puslapių, atvertė vienuoliktąjį, – puslapių buvo apie du šimtu, – ir toliau nė iš vietos.

Praslinkus savaitei, klausiu Baltrušaičio, kaip atrodo mano straipsnis, tik jis nieko aiškaus nepasakė. Niurnėjo kažką į aną pasaulį:

– Nieko sau esąs... Taisyti reikėsią... Pažiūrėsiąs...

[Patylomis Baltrušaitį pravardžiavau negirtinais vardais, bet tai nieko negelbėjo.] Praslinkus dar savaitei, ir dar kitai,

ir dar trečiai, rankraščio paskaitytų puslapių skaičius nepadidėjo. Į mano susirūpinusius klausimus Baltrušaitis atsakydavo vis tais pačiais žodžiais:

– Nieko sau... Taisyti reikėsią... Pažiūrėsiąs...

Straipsnio toliau jis neskaitė. Be straipsnio Gorkiui rodytis negalėjau, – būtų gal mane pro duris išmetęs. Be straipsnio literatūros leidinys negali eiti į spaudą. O Baltrušaitis – neskaito jo toliau, nors tu sprok!

Taip man besielvartaujant dėl to prakeikto straipsnio, užėjo ir revoliucijos gadynė, užėjo ir visi kiti su ja susiję įvykiai. Man teko veikiai grįžti į Lietuvą. Rinkinys pasiliko nebeišėjęs, paruoštieji spaudai rankraščiai daugumoje išsibarstė.

Dar visai neseniai, besirausdamas po savo archyvus, aptikau to nelaimingo savo straipsnio rankraštį ir tučtuojau supratau, kodėl Baltrušaičiui jį beskaitant darėsi širdžiai bloga, – kodėl jis toliau dešimto puslapio nebenuėjo. Aš pasiskubinau jį tučtuojau įgrūsti į pečių. *Mea culpa, mea culpa*... Per tą straipsnį nevalyvąjį pagadinau visą lietuvių literatūros rinkinio reikalą – Gorkio leidykloje!

O iš čia – ir moralas seka: niekuomet nesistenk būti kvailesnis, negu esi, nesiimk darbo, kurio dirbti nemoki!

Neklydo, neklydo Gorkis, viešai abejodamas, ar aš tokį straipsnį parašyti sugebėsiu. Neklydo jisai ir pašiepdamas mūsų trijulę draugiją Maskvoje, – ir iš jos išėjo tik burbulai. Tiesa, ne muiliniai, o vyniniai, bet vis tiek burbulai. Neklydo Gorkis ir man patardamas mokytis ir rimtai dirbti. O besimokant man palaipsniui aiškėjo: ir kodėl Gorkis tokius patarimus davė, ir kodėl jis neklydo.

Ir juo labiau visa tai man aiškėjo, – juo negęstamas jo paveikslas, pasilikęs mano širdyje, darėsi vis tauresnis ir tauresnis, tarytum aš nuolat artėčiau į nuostabaus grožio reiškinį, nuolat vis labiau jausčiau jo nuskaidrinančius spindulius ir vis dar niekuomet negalėčiau pakankamai suvokti jo grožio pilnybę...

SALOMĖJA ALPĖSE

Salomėja – lyrikė iki kaulų smegenų. Visa jos stiprybė, visas jos grožis – lyrinis emocionalumas. Be lyrikos – Salomėjos nėra.

Lyrinio poeto kūrybos esmei suvokti – itin svarbu žinoti jo išgyventųjų emocijų turinį, laukujus akstinus, tas emocijas pašaukusius, – viduję sandorą tarp emocijų, jų priežastinių akstinų ir būdo, kuriuo poetas savo kūryboje į minėtus reiškinius reaguoja.

Lyrinis poetas daug išgyvena. Labai opiai išgyvena. Kartais net paprastus dalykus išgyvena labai sudėtingai. Tačiau ne visi jo išgyvenimai betarpiškai atsispindi kūryboje. Daugelis labai opių ir gilių išgyvenimų, paviršutiniškai žiūrint, atrodo, tarytum jokių pėdsakų nebūtų kūryboje palikę.

Vadinamasis *istorinių išgyvenimų* dėsnis moko tačiau, kad visa, kas kartą įėjo į žmogaus psichiką, į jo psichologinį turinį, kad visa tai nedingsta be pėdsakų. Visa tai – arba betarpiškai tiesiogiai pasireiškia žmogaus veiksmuose, arba įeina į kitų veiksmų turinį, veiksmų, laukujai maža tesusijusių arba visai nesusijusių su minėtais veiksniais, arba tieji veiksmai pasilieka glūdėti žmogaus psichikoje, pasąmonėje, nesąmoningai nulemdami, nukreipdami, nuspalvindami jo tolimesnius veiksmus ir išgyvenimus.

Todėl tad lyrinio poeto kūrybos nagrinėtojui svarbu ne tiktai tai, kas jo kūryboje yra bent tematikos atžvilgiu, svarbu ir tai, ko joje nėra. Kas nesudarė kūrybos objekto, bet kas turėjo pasireikšti kaip nuspalvinantis elementas.

1931 m. Salomėja turėjo ypatingų gilių lyrinių išgyvenimų. Ji buvo tuomet dar jaunutė, nors jau patyrusi poetė. Dalyvavo ji tuomet mūsų jaunimo ekskursijoje į Vakarų Europą. Štai keletas tos ekskursijos momentų.

Kelionė laivu išilgai Reino. Reino, kurį tūkstančiai poetų per ilgus amžius dainavo, – su jo nuostabiais krantais, su jo uolomis, pilimis, bokštais, su jo nuostabiomis ūkanomis ir mėnesienomis. Lankymas pareinio miestų, kuriuose dar tarytum senųjų romėnų alsavimas tebebuvo girdėti, – miestų, kuriuose tarytum amžiai sustingo bebėgdami ir suglūdo įvairiaspalviais kultūros klodais.

Šveicarija. Ciūricho ežeras. Keturių Kantonų ežeras su savo nuostabiais krantais, su Viliaus Telio budinčia dvasia. Saulėta miela, it kregždės lizdas, Liucerna. Sunkus, svaiginantis pasikėlimas į Jungfrau mėlynąjį aukštį. Nakvynė erelių lizde – *Concordia Hütte.* Baisi kelionė į apačią ledynais, kai, užgriuvus kalnų debesiui, visa ekskursija pasiklydo glečerio plyšiuose, per kuriuos bešokinėjant suspėjo jau ne vienas kaktą prasiskelti, – visi alkani, mirtinai nuvargę, šlapi iki paskutinio siūlelio, iš lauko jau ledais suspėję apaugti. Nebuvusiam kalnuose, ypač glečeriuose, neįmanoma įsivaizduoti alpinisto išgyvenimų esmė, bet kiekvienas alpinistas žino, kaip jie giliai paliečia žmogaus psichiką.

Lombardija. Milanas su savo ypatingu pietiečių gyvenimu, su savo meno stebuklais. Pasakiškas Lago di Garda, vėl kalnai, – šį kartą nebe ledynai, bet majestotiškos dolomitų uolos, nuo kurių viršūnės – tokio svaiginamo grožio reginiai. Miuncheno, to meno ir menininkų miesto, neaprėpiami meno lobynai (ypač Senoji pinakoteka!) ir toks jaukus bohemiškas gyvenimas...

Visa tai Salomėjai darė itin stipraus įspūdžio.

Iki Reino Salomėja buvusi linksma, šneki, „visuomeniška", nuo Kelno katedros – visai pasikeitė. Nutilo. Susikaupė savyje, tarytum kažkaip susitraukė, palinko. Stengdavosi nuošaliau laikytis. Tiktai jos akys pasidarė didelės didelės, viską godžiai sekančios, tarytum ryte ryjančios, – akys, kuriose ne kartą

ištrykšdavo pasigrožėjimo ašaros. Išgyvenimų jai buvo aiškiai per daug, kad ji galėtų žodį ištarti. Jungfrau ledynuose, kai ne vienas iš ekskursantų buvo atsidūręs beviltiškos isterikos slenkstyje, kai giltinė tykojo iš pasalų kiekviename žingsnyje, Salomėjos veidas buvo itin giedras. Ledyno plyšiai žiopso savo mėlynomis bedugnėmis prarajomis, kuriose kalnų vėjai švilpia staugia, nelyginant velniai per raganų vestuves, alpinizmo naujokams plaukai šiaušias iš išgąsčio... Salomėja nuostabiai rami. Nuostabiai drąsi. Kaldamas kirviu takelį per ledyno plyšio briauną, slapta žvilgteriu į Salomėją, – ji, žiū, žiūrėdama į plyšio gilmeną, tarytum norėdama pagauti vėją, kuris tenai draskosi, – pati bando švilpauti – drauge su vėju. O jos veidas – toks giedras giedras, – toks įkvėptas. Visa lyg kalnų paukščiu tapusi. Numoti ranka į pasaulį – vis tiek...

Milane prie Duomo – ištisas valandas sėdi. Beveik nejudėdama. Žodžio nepratardama. Įsmeigusi akis į tą su nieku nepalyginamos architektūros grožį. Tai buvo Milano vasaros vidudienis. Saulė, saulė! Salomėja skendi gotikoje, kol Duomo kolonų papėdėje apalpsta.

Išgyvenimų tą vasarą Salomėja turėjo labai daug, labai įvairių ir stiprių. Nuolat ir nuolat buvo lyg apsvaigusi tais išgyvenimais.

Ir – nuostabus dalykas! Salomėja, tokia jautri, taip greitai į viską reaguojanti, šių išgyvenimų tematika nesukūrė berods nė vieno eilėraščio. Kaip tai atsitiko, – kodėl? Neatsakius į šį klausimą, jos kūryba pilnumoj nebūtų suvokta.

Antra vertus, pagal istorinį išgyvenimų dėsnį, – kas kartą įėjo į psichiką, nedingsta be pėdsako. Kas pasikeitė Salomėjos dvasioje po jos alpinistinių išgyvenimų? Kokios naujos spalvos, naujos vaizdų sandaros atsirado jos kūryboj? Kaip ji svetimos gamtos veiksnius suderino su savosios gamtos veiksniais? Kaip jos pasąmonėje išlikę išgyvenimų elementai veikė tolimesnę jos kūrybą, – sąmoningai ar nesąmoningai?

Salomėja – per daug stambi mūsų lyrikė, kad jos kūrybos nagrinėtojas galėtų aplenkti šiuos klausimus.

RAŠYTOJŲ SUVAŽIAVIMO AIDAI

1. Žinomasai CK nutarimas Leningrado žurnalų reikalu, dr[g]. Ždanovo pranešimas, – garsiai nuskambėję po visą Tarybų Sąjungą, mūsų tėvynėje išsilieję rašytojų visuotinio susirinkimo nutarimuose, palietė iš esmės visą mūsų literatūrinį gyvenimą ir kūrybos darbą. Visos diskusijos iškristalizavo dvi pagrindini minti:

1) literatūra nuo šiol turi būti griežtai ideologinė,

2) literatūra turi tarnauti kūrybinei tarybų Lietuvos liaudžiai.

Nutarimai visiškai aiškūs. Tačiau pats nutarimų aiškumas vien savo aiškumu paviršutinišką žmogų galėtų kartais ir suklaidinti. Iš to nutarimų kategoriškumo būtų galima padaryti klaidingas, nors iš pažiūros visai logiškas išvadas: 1) literatūra nuo šiol paverčiama propagandos tarnaite ta pat prasme, kaip ji viduramžiais buvo *ancilla theologiae*, 2) literatūra pripažįstama tiktai utilitarinė, taikomoji.

Tačiau visose atsakingų žmonių kalbose buvo vieningai pabrėžiama, kad literatūra turi būti aukštos vertės, turi būti aukštas idėjinis turinys ir atitinkamai aukšta vertinga forma. Tiesa, visose kalbose buvo itin pabrėžiamas idėjingumo momentas, o formos reikalas buvo lyg ir paliekamas patiem rašytojam spręsti.

2. Naudingumo momentas pas mus gal pirmą kartą taip ryškiai iškeltas, todėl, galimas daiktas, kai kam jis šiek tiek atšiauriai ir nuskambėjo. Bet jis gi ne mūsų kartos pramanytas.

Visas senosios Romos menas, senoji Romos kultūra kūrėsi utilitarizmo, naudingumo pagrindu. Iš jos gi liko ir meno (ir literatūros!) uždavinių apibrėžimas: *dolce et utile.* Ta pati esmė glūdėjo ir viduramžio doktrinoje apie „La gaia Scientia" bei „De pulchro et apto". Tie patys dėsniai veikė ir Renesanso gadynėje, ir per visą klasicizmą, nusitęsusį per kelis šimtmečius. Jie buvo kiek susvyravę sentimentalizmo ir romantizmo laikotarpyje. Kiek susvyravę, bet neišnykę, nes, pavyzdžiui, tokioje melodramoje utilitarinis momentas buvo itin svarus. Nauja jėga jisai atgijo realizmo ir ypač natūralizmo metu. Visur utilitarizmo, naudingumo, atseit ir tarnybiškumo, momentai buvo savaime suprantami. Ir visa tai rašytojam netrukdė sukurti meno šedevrus, tebegyvuojančius šimtus ir tūkstančius metų. Tad ir mūsų rašytojų suvažiavimo nutarimai, pabrėžią literatūros naudingumo bei idėjingumo momentus, būtų visiškai klaidinga suprasti kaip kažkokią literatūrinės kūrybos teorinę degradaciją, kaip jos orumo nuvertinimą. Per du tūkstančius metų buvo reikalaujama iš literatūros tų pačių dalykų. Skirtumas tiktai tasai, kad seniau literatūra turėjo tenkinti paskirų luomų reikalavimus, o dabar ji turi būti naudinga visai beluominei tautai, visai liaudžiai. Na, ir idėjinis turinys dabar turi būti kitas, negu buvo feodalizmo ar kapitalizmo gadynėse. Bet literatūros kūryboje tai yra daugiau praktikos negu principo reikalas.

3. Suvažiavime apie literatūros idėjinius reikalus kalbėjo daugiausia visuomenininkai, ne literatai profesionalai. Todėl idėjingumas ir buvo taip stipriai akcentuojama, kad kartais susidarydavo įspūdis, jog iš literatūros reikalaujama tiktai idėjų – ir nieko kita.

Rašytojui profesionalui kūrinio ideologija yra tiktai viena dalis, – jam kūrinys susideda ir iš kitų ne mažiau svarbių dalykų. Idėjas skelbia ir laikraščiai, ir žurnalai, ir propagandinės brošiūros, ir mokslo traktatai. Visa tai veikia intelektinę žmogaus prigimties sritį. O rašytojas turi veikti – emocinę sritį. Jam vienų idėjų negana. Jis idėjom turi duoti kūną ir kraują. O tai visa yra susiję su specifine kūrybine technika, su kūrinių forma,

logika ir psichologija. Šie dalykai suvažiavime beveik kaip ir nebuvo prisiminti, o jie rašytojam turi pirmaeilės reikšmės.

4. Gorkis – pavyzdingas idėjinis rašytojas. Jis moko: „Persunkdama idėjas krauju ir kūnu, ji [literatūra] duoda jom [idėjom] didesnio akivaizdumo, didesnio įtikinamumo negu filosofija ar mokslas".

„Pagal savo technikos pobūdį romanas visuomet objektyvesnis už filosofinį traktatą: filosofinė knyga stato tezę, ir ši tezė gyviesiem faktam pasidaro Prokrusto guoliu, jis juos apkapoja, jis suspaudžia juos, nulygina ir taip šlifuoja, kad jie kaip plytos stangriai vienas prie kito prigultų ir filosofinė varpinė būtų tvirta ir nepajudinama... Romanas, žinoma, taip pat stengias pasiekti kiek galint didesnio įtikinamumo ir vidujo darnumo, bet *romanui maža nuogų minčių, gramatiškai teisingų frazių,* logiškai susijusių, – *romanui yra būtinas asmuo,* būtinas žmogus su savo psichikos visu sudėtingumu, mūsų visuomenėje labai susipainiojusios ir priešingybių pilnos..."

„Kai *rašytojas daro žmogų vienų tiktai ydų ar vienų tiktai dorybių indu* (vmestilišče) – *mes tuo nepatenkinti, mus tai neįtikina,* nes mes žinome, kad gera ir pikta arba, teisingiau, individualūs ar socialūs pradai mūsų psichikoje yra susipynę..."

„*Romanistas visuomet yra platesnis už savo tendencijas* todėl būtent, kad, norėdamas jo ginamąją idėją padaryti įtikinamesnę, jis yra priverstas savo idėją pastatyti į priešingų idėjų sritį ir tokiu būdu, nors ir iškraipytoj formoj, jis supažindina mus ir su tuo, kas, galimas daiktas, ir jam pačiam yra priešinga" (M. Gorkij. Istorija russkoj literatury, p. 1–2).

5. Idėjų *kūno ir kraujo* reikalas suvažiavime pasiliko nesvarstytas. Iš dalies tai ir pateisintina: turinys turi būti socialistinis, – sąvoka visiškai aiški. Bet daug sunkesnis reikalas su forma, ypač gi su tautine. Juk seniai sakoma: kaip sūrio nesuspausi be sūrmaišelio, taip ir meno veikalo nepadarysi be tinkamos formos. Turinys turi būti visiškai nauja, na, o sena forma ar betinka naujam turiniui? Ar verta, ar galima naują vyną pilti į senus kailius? Šis klausimas anaiptol ne teorinis. Pavyzdžiui, antrąją

XIX a. pusę visų geriausia forma buvo psichologinis romanas. Aukščiausio tobulumo laipsnio jis pasiekė rusuose. Faktinai jo ir meisteriai buvo rusai. Per jį rusų literatūra pragarsėjo visame pasaulyje ir tokios milžiniškos įtakos padarė pasaulio literatūrai. Bet XX amžiuje psichologinis romanas pasidarė sunkiau beįmanomas. Net tokio didelio meisterio, koks buvo M. Gorkij, – net ir jo „Žiznj Klima Samgina" nebesinaudoja tokiu pat garsu kaip kiti jo veikalai. Ne atsitiktinis gi reiškinys, kad net kapitalistiniuose kraštuose vietoj romano ėmė prasiskverbti novelė, – naujoviškos technikos novelė, be ilgesnių vietovaizdžio aprašymų, be psichologinės analizės, bet užtat pilna veiksmo, dinamikos, iki maksimumo išnaudodama kūrybinę priemonę *pars pro toto*. Na, o socialistinės kūrybos šalyje, kur gyvenimas virte verda, kur kas dieną gimsta naujos vertybės, psichologinės analizės romanas ar begali turėti vietos? Ir iš viso romano forma ar bėra geras daiktas?

Antrąją XIX a. pusę Ostrovskis, besinaudodamas savo dramaturgijos dėsniais, sukūrė meno šedevrus. Mūsų laikais – ar begalima tais dėsniais naudotis? A. Čechovo dramaturgijos dėsniai – nebe tie, kuriais naudojosi Ostrovskis. Bet nūdienos kūrybai – ir Čechovo dėsniai – ar bėra girtini? Juk dabar visai kitas gyvenimo turinys, kitokia psichologija, kitokie išgyvenimų tempai, kitoks ritmas, – ir visai, atrodo, ir meno veikaluose turi būt kitaip formuojama. Šie pavyzdėliai rodo, kad naujoviškos formos ieškojimas nėra grimzdimas į formalizmą, kad tai nieko bendra neturi su senuoju tuščiaviduriu formalizmu, bet kad tai yra dabartinės kūrybos labai realūs uždaviniai.

6. Naujoviškos formos reikalas – nelengva problema. O socialistinio turinio tautinė forma – ar lengvesnė problema? Kas gi sudaro tautinę formą? Juk čia tautiškumą pagrindžia ne viena tik kalba! Lietuviškai parašytas eilėraštis, romanas – dar nereiškia, kad jie turės tautinę formą. Tautinė meno forma priklauso gi nuo tautos psichologinės formos, nuo apercepcijų formos, nuo pasaulėjautos tradicijų ir formos. Tai yra labai gilus ir labai sudėtingas dalykas. Bet jis berods nė viename rašytojų

susirinkime, nė viename rašte, nė viename straipsnyje nebuvo nė bandomas spręsti. O šio klausimo šiaip ar taip rašytojai neišsprendę negalės įvykdyti savo pasižadėjimų, iškilmingai duotųjų per rašytojų susivažiavimą, – negalės duoti aukštos vertės tarybinių meno kūrinių. Socialistinio turinio veikalą nesunku sukurti. Bet tasai turinys bus bevertis, jei neturės tinkamos tautinės formos, – turinys nea[ti]tiks formą, ir viso veikalo vertė bus problematiška.

7. Liko vėl visiškai nepaliesta – tarybinio grožio problema. Sakoma, grožis – skonio reikalas. Kiekviena gadynė, kiekviena socialinė santvarka, kiekvienas luomas turi savo grožio, gėrio, herojiškumo idealus; moralė – konvencionalus reikalas. Socialistinėje visuomenėje daug kas pasikeitė. Likę senieji terminai apima visai kitą ar bent kitokį turinį. Tarybinis heroizmas atsiremia kitomis psichologinėmis premisomis. Tarybinė moralė taip [pat] yra kitokia, negu buvo kapitalistinėj visuomenėj. Taip pat ir tarybinė grožio sąvoka neišvengiamai turi būti kita. Tarybinis visuomenininkas savo veikloje gali išsiversti šio klausimo visiškai nesprendęs. Bet tarybinis rašytojas privalo jį šiaip ar taip išsispręsti. Privalo, nes tai įeina į jo darbo sudėtį.

Klausimas, žinoma, vėl labai sunkus, tiesa, jis susijęs ir su formos klausimu, – ne kiekvienas rašytojas ir pajėgs jį savarankiškai išspręsti.

8. Mūsų kritika per suvažiavimą gavo gerokai barti. Jai teko dėl nepakankamo budrumo idėjišku atžvilgiu, – daug kas buvę pramirkčiota.

Tiesą pasakius, mūsų kritika ir rūpinasi beveik išimtinai idėjiniais dalykais. Žinoma, tai be galo svarbus reikalas. Bet rašytojui to maža. Idėjines klaidas gali nurodyti kiekvienas daugiau mažiau politiškai išprusęs visuomenininkas, – tam kritiko garbingas vardas nė nereikalingas. Niekas iš kritikų nenagrinėja literatūros veikalo emocinės medžiagos. Literatūros veikalas – negi publicistinis veikalas. Čia emocinė medžiaga ne mažiau svarbi už idėjinę. Kiek emocinė medžiaga atitinka idėjinę? Kiek tiksliai pavartota ir kokios vaizdavimo, charakteristikos prie-

monės? Kokie trūkumai kompozicijoje, vaizdavimo ir charakteristikos priemonių harmonizacijoj, stilistinėj sandoroj etc.?

Ne, šitokie dalykai nė vienam mūsų kritikui nerūpi. O be šitų dalykų, be to „kūno ir kraujo" – nėra gi literatūros veikalo! Tai ką gi tokia kritika duoda rašytojui? Kaipgi ji jam padeda augti, tobulėti, klaidų išvengti? Mūsų kritika neatlieka savo pareigų ir, atrodo, nė nesirengia pasitaisyti. Rašytojų suvažiavime dėl šitos negerovės niekas nė nepasiskundė!

9. Rašytojų suvažiavimas buvo šaukiamas ideologiniam reikalam svarstyti, – juos ir svarstė. Kitų reikalų ir negalėjo apimti. Tačiau suvažiavimo nutarimus bei įsipareigojimus bevykdant yra būtina išspręsti ir visi minėtieji bei panašūs praktiniai klausimai. Vis tiek kiekvienas rašytojas savo darbe juos turi spręsti. Vienas spręs vienaip, kitas – kitaip. Šiaip besprendžiant – visokios klaidos ir iš to seką susigraužimai yra neišvengiami.

Ar nebūtų gera, kad šie visi klausimai, ypač tarybinės estetikos ir poetikos klausimai, būtų sprendžiami kaip nors viešu būdu? Kokiu nors kolektyviniu ar kitokiu dar? Ar nebūtų gera, kad Tarybinių Rašytojų Sąjungos Valdyba pasiimtų iniciatyvą ir šiuo atžvilgiu suteikti rašytojam pagalbos?

PAAIŠKINIMAI

A.K. PUIDA. RAUDONAS GAIDYS. 1) I publikacija*: Vairas, 1930, nr. 1, p. 376–377, parašas *B. S.*

Kazys Puida (1883–1945) – poetas, prozininkas, dramaturgas. Redagavo ir leido žurnalus „Gairės", „Krivulė", „Gaisai". Pasirašinėjo K. Žegotos slapyvardžiu.

p. 10

loci communes (lot.) – bendrosios vietos; topai.

paršivaja meščanka (rus.) – sumauta, nelemta miesčionė.

NAUJA DOVANŲ KNYGA (Homero „Iliada" lietuvių kalba). 1) I publikacija*: Lietuvos aidas, 1930, spalio 8, nr. 229.

p. 12

Flachsmanas – John Flaxman (1796–1826), anglų klasicizmo stiliaus skulptorius ir piešėjas. Pagarsėjo Homero, Aischilo ir Dante's kūrinių iliustracijomis.

Jeronimas Ralys (1876–1921) – gydytojas, vertėjas, prozininkas. Bendradarbiavo „Varpe", „Vilniaus žiniose" ir kt. Išvertė Homero „Odisėją" (tai buvo vienas geresnių to meto meninių vertimų) ir maždaug pusę „Iliados".

Pranciškus Žadeikis (1869–1933) – kunigas, drauge su Sofija Čiurlioniene užbaigęs „Iliados" vertimą. Religinių knygų, įdomių atsiminimų apie I pasaulinį karą autorius.

p. 13

Jurgis Talmantas (1894–1955) – vertėjas, kalbininkas. Sudarė žodynų, išvertė G. Hauptmanno, A. Čechovo, N. Gogolio, I. Krylovo, W. Shakespeare'o ir kitų rašytojų kūrinių. Vienas iš „Iliados" vertėjų.

Vladimiras Šilkarskis (1884–1910) – filosofas, literatūros istorikas, Vilniaus ir Vytauto Didžiojo universitetų profesorius. Vladimiro Solovjovo (1853–1900) filosofinės sistemos šalininkas. Svarbiausi jo literatūrologiniai veikalai: „Homeras ir graikų epinė poezija", „Graikų literatūros istorija". Parašė įvadus „Iliados" ir „Odisėjos" vertimų knygoms.

Jonas Dumčius (1905–1986) – antikinės literatūros tyrinėtojas ir vertėjas. Parašė monografiją apie Sofoklį, parengė „Graikų literatūros chrestomatiją", išvertė į lietuvių kalbą Hesiodo, Aischilo, Aristofano, Plauto kūrinių, Herodoto „Istoriją", Platono „Valstybę", Petronijaus „Satyrikoną" ir kt.

KĄ VYTAUTAS DIDYSIS PASAKYTŲ APIE SAVO KOMITETĄ. 1) I publikacija*: Lietuvos žinios, 1932, rugsėjo 1–3, nr. 199–201, parašas *J. Pronskus.*

Konkursui pateiktiems kūriniams peržiūrėti Vytauto Didžiojo komitetas (VDK) paskyrė dvi komisijas: J. Tumą-Vaižgantą, V. Krėvę-Mickevičių ir L. Girą – apysakoms ir B. Sruogą, P. Vaičiūną ir A. Oleką-Žilinską – pjesėms vertinti. (Vėliau žiuri sudėtis keitėsi.) Konkurso rezultatai paskelbti 1932 m. pavasarį. Žiuri nusprendė, jog nė viena iš šešių konkursinių dramų neverta premijos. Ir nors geriausiais kūriniais buvo pripažinti B. Sruogos „Milžino paunksmė" ir V. Bičiūno „Žalgiris", žiuri tik „Žalgirį" pasiūlė išleisti komiteto lėšomis.

p. 16

Sergejus Minclovas (1870–1933) – rusų rašytojas. Tarnavo kariuomenėje Vilniuje. Išėjęs į atsargą, domėjosi Lietuvos istorija, padavimais. Rusų kalba parašė keletą kūrinių lietuviška tematika, kurie buvo išversti į lietuvių kalbą ir išleisti (istorinė apysaka „Lietuva", 1911, ir „Lietuvos giriose", 1929–1930, ir kt.).

Stasys Laucius-Laucevičius (1897–1965) – poetas, dramaturgas. 1918 m. nepriklausomybės kovų dalyvis. Mokytojavo, bendradarbiavo spaudoje. 1944 m. emigravo iš Lietuvos, gyveno Anglijoje, JAV. Jo patriotiškas pjeses („Laisvės kelias", „Ugninis ratas", „Žydinti žemė", „Apsukrus vyras"), pasižyminčias gerai suregzta intriga, lakoniškais dialogais, mielai statė mėgėjų teatrai.

Vytautas Bičiūnas (1893–1942) – prozininkas, dramaturgas, literatūros, teatro ir meno kritikas, dailininkas. Kaip dramaturgas, atsiskleidė „Vilkolakio" teatre satyrinėmis komedijomis. 1931 m. įkūrė „Žvaigždikio" teatrą.

p. 17

...nemirtingasis „Pan" – norvegų rašytojo impresionisto, Nobelio premijos laureato K. Hamsuno (tikr. Petersen; 1859–1952) psichologinis meilės romanas „Panas" (1894). Tai vienas poetiškiausių šio autoriaus kūrinių, įtrauktų į pasaulinės literatūros aukso fondą.

Ognennyj putj (rus.) – S. Minclovo romanas „Ugnies kelias".

p. 19

...prof. Tamošaitis – Izidorius Tamošaitis (1889–1943), kunigas, filosofas, visuomenininkas, aktyvus publicistas, VDU profesorius. Vienas Lietuvių kalbos draugijos (1935) steigėjų. Redagavo žurnalus „Vairas" ir „Eranus". Buvo Lietuvos žurnalistų sąjungos pirmininkas. Jo filosofinės idėjos artimos augustinizmui ir fenomenologijai. Sruoga dažnai polemizavo su Tamošaičio nuostatomis ir teiginiais, išsakytais publikacijose.

p. 21

...prisimenant vyskupą Bandurskį ir Būčį, ...pralotą Olšauską – Vladislovas Bandurskis (1885–1932), lenkų bažnytinis ir politinis veikėjas, į Lietuvą atkeliavęs su želigovskininkais, paskirtas lenkų kariuomenės vyskupu, Vilniaus krašte palaikė lenkų antilietuvišką veiklą; *Pranciškus Būčys* (1875–1951), Rytų apeigų vyskupas, labai aktyvus Bažnyčios ir visuomenės veikėjas, 1905 m. įsteigęs Lietuvos krikščionių demokratų partiją; *Konstantinas Olšauskas* (Olšauskis; 1867–1933), Kauno arkivyskupijos prelatas, visuomenės veikėjas, turėjęs didelį autoritetą,

prieš I pasaulinį karą daug nuveikęs švietimo srityje, „Saulės" draugijoje. Spalvinga tragiško likimo asmenybė.

p. 25

göttliche Kaiserin... (vok.) – dieviškoji valdovė.

p. 26

„Gnädige Frau" (vok.) – gerbiamoji ponia.

p. 28

rivalizacija – rungtyniavimas, varžybos.

Apie: Vytauto Didžiojo komiteto vaisiai. – Naujoji Romuva, 1932, nr. 17, p. 404–405; Vytauto Didžiojo komiteto literatūros konkursas. – Židinys, 1932, nr. 5–6, p. 481–482; J. Radžvilas. Milžino ir konkurso paunksmė. – Kultūra, 1933, nr. 1, p. 39–45; A. Samulionis. Balys Sruoga. V., 1986, p. 252–255.

KODĖL RAŠYTOJAI NEINA Į POLITINĘ SPAUDĄ? 1) I publikacija*: Skynimai, 1933, nr. 1, p. 44–45.

p. 29

„Skynimų" apžvalginiame skyriuje „Šiokioji diena" išspausdinta serija Sruogos straipsnių tuo metu aktualiais literatūriniais ir kultūriniais klausimais: 1) Spauda ir kultūrinis gyvenimas, 2) Kodėl rašytojai neina į politinę spaudą? 3) Kodėl rašytojai nerašo eksportui?, 4) Mūsų literatūra ir visuomenė, 5) Lietuviškoji literatūra ir valstybės administracija, 6) Teatralinės recenzentikos pėdsakais, 7) Spaudos ataka prieš „Hamletą", 8) „Naujosios Romuvos" šimtas numerių". Be kitų dalykų, serijos straipsnius sieja bendras parašas *B. Sr.* Šiame tome perspausdinami 2, 3, 4, 5 straipsniai, kiti (1, 6, 7, 8) pagal teminę ir žanrinę specifiką bus publikuojami tolesniuose tomuose.

„Skynimuose" straipsniai paskelbti ne tais pačiais metais, kada buvo parašyti, – tai liudija Sruogos cituojamų periodinių leidinių nuorodos. „Skynimai" išleisti 1933 m., o straipsnius Sruoga rašė 1932-ais ir citavo juose tais metais išėjusiuose laikraščiuose ar žurnaluose pasirodžiusias publikacijas, tad natūralu, kad prieš periodinio leidinio numerį beveik visur tėra nuoroda *š.m.* (šių metų), kuri klaidina ieškant reikiamo šaltinio, tad po *š.m.* tekste laužtiniuose skliaustuose pateikiama tikroji cituojamo spaudinio data.

Beje, periodinių leidinių citatose yra nemažai didesnių ar mažesnių klaidų, tarsi Sruoga būtų jas paredagavęs ar citavęs iš atminties. Tarkim, straipsnyje „Kodėl rašytojai neina į politinę spaudą?" cituojamoje „Lietuvos aido" (1932 09 29) vedamojo „Gilinkimės į tautos idealus" ištraukoje (p. 29) vietoj „atlyginimas, kurį *teišsigali neturtinga mūsų* spauda" – „... kurį *teišgali mūsų neturtinga* spauda", vietoj „iš savo aukštybių" – „iš savo aukšty*bės*" Citatoje iš „N. Romuvoje" spausdintos prezidento A. Smetonos kalbos (p. 30) „vaikiškai" → „naiviai", „nemorališkumas" → „nemoralumas".

p. 29

Max Weberis (1864–1920) – vokiečių sociologas, padaręs didelę įtaką pasaulio sociologijos raidai. Berlyno, Freiburgo, Heidelbergo universitetų profesorius,

parašęs fundamentalių veikalų, kaip antai „Protestantiška etika ir kapitalizmo dvasia", „Religijos sociologija", kurie išversti ir į lietuvių kalbą.

KODĖL RAŠYTOJAI NERAŠO EKSPORTUI? 1) I publikacija*: Skynimai, 1933, nr. 1, p. 45–45.

Tai trečiasis straipsnis iš Sruogos aštuonių publikacijų serijos, skelbtos „Skynimų" apžvalginiame skyriuje „Šiokioji diena" (žr. paaišk. p. 29).

p. 34

Thomas Alva Edisonas (1847–1931) – JAV elektrotechnikas, išradėjas. Išrado fonografą, elektros lemputę, įsteigė pirmą elektros stotį ir kt.

Albertas Einsteinas (1879–1955) – žydų tautybės fizikas, Nobelio premijos laureatas. Sukūrė reliatyvumo teoriją, iš esmės pakeitusią pažiūras į erdvę ir laiką.

Louis Pasteuras (1822–1895) – prancūzų chemikas ir mikrobiologas. Mikrobiologijos ir imunologijos pradininkas.

Teodoras – galbūt turima galvoje *Teodoras Samietis* (VI a. pr. Kr.) – graikų architektas, skulptorius, sukūręs ir plačiai žinomų auksakalystės dirbinių.

Alessandro Volta (1745–1825) – italų fizikas ir fiziologas. Išrado elektros prietaisų, nuolatinės elektros srovės šaltinį (Voltos elementą).

p. 35

maltretuojami (pranc. *maltraiter*) – niekinami, engiami, kankinami.

Citata iš „Lietuvos aido" netiksli: vietoj „*visokios* padugnės" turėtų būti „*įvairios žmonių* padugnės".

Pojmali ptičku golosistu... (rus.) – rusų poeto ir vertėjo Gavrilos Deržavino (1743–1816) eilutės: „Pagavo paukštelį giesmininką, na ir sugniaužė jį ranka. Vargšelis cypsi, užuot suokęs, o jam liepia: giedok, paukšteli, giedok!" (pažod. vert.).

MŪSŲ LITERATŪRA IR VISUOMENĖ. 1) I publikacija*: Skynimai, 1933, nr. 1, p. 48–49, be parašo.

Ketvirtasis straipsnis iš aštuonių Sruogos publikacijų serijos, išspausdintos „Skynimų" apžvalginiame sk. „Šiokioji diena" (žr. paaišk. p. 29).

p. 36

gailiu užuojautos straipsneliu į K. Borutos skelbimą reagavo „Dienos naujienų" redaktorius J.K. Beleckas savo „Vakariniuose apdūmojimuose". J.K. Beleckas (1905–1942) – publicistas, apybraižų knygos „Nuodėmių gatvė" (1930) autorius, dar parašęs ir cenzūros sulaikytą apybraižą apie prelatą K. Olšauską.

Kiekviename laikraštyje gausite tamošių, alijošių, boksų, pakštirankų ir net povilionių – Tamošius Alijošius yra Kazio Binkio slapyvardis, J. Boksas – Teofilio Tilvyčio, Pakštiranka – Jono Šimkaus, o už „povilionių" turbūt slypi Antanas Pavilionis (1907–1966), rašęs epigramas, 1933 m. išleidęs pirmąjį lietuviškų epigramų rinkinį.

Straipsnio „Prašau žodžio!", kuriuo K. Boruta atsiliepė į J.K. Belecko „gailų straipsnelį", citatose yra netikslumų: p. 36 vietoj „*gausite* tamošių" turi būti

„rasite tamošių...", p. 37 – citatos paskutiniai žodžiai turėtų būti „iš savo rašto duonos valgyti", o ne „iš savo darbo gyventi".

LIETUVIŠKOJI LITERATŪRA IR VALSTYBĖS ADMINISTRACIJA. I publikacija*: Skynimai, 1933, nr. 1, p. 49–51.

Penktasis straipsnis iš aštuonių publikacijų ciklo, skelbto „Skynimų" apžvalginiame skyriuje „Šiokioji diena" (žr. paaišk. p. 29).

p. 38

Ponas Ministeris pirmininkas ir Finansų ministeris – Juozas Tūbelis (1882–1939), 1919 m. švietimo, 1927–1929 m. finansų, 1929–1938 m. ministras pirmininkas ir finansų ministras.

p. 39

...korespondentų pasikalbėjimas su p. Ministeriu literatūros reikalu – p. Ministeris tai Konstantinas Šakenis (1881–1959), inžinierius, pedagogas, visuomenės ir kultūros veikėjas. 1927–1934 m. – švietimo ministras, vėliau valstybės kontrolierius, Seimo pirmininkas. Rašė knygas, vadovėlius, išvertė į lietuvių kalbą A. Mickevičiaus „Poną Tadą". Ministrą klausinėjęs korespondentas – *Vytautas Alantas* (tikr. Jakševičius; 1902–1990), prozininkas, dramaturgas, poetas, publicistas. 1930–1934 m. – Eltos, 1934–1939 m. – „Lietuvos aido" redaktorius, 1941–1944 m. – Vilniaus teatro direktorius.

p. 40

...dar p. Bizauskui tebeministeriaujant – Kazimieras Bizauskas (1892–1941), 1918 m. Nepriklausomybės akto signataras, valstybės ir kultūros veikėjas, švietimo ministras (1921–1922). Jis aktyviai bendradarbiavo spaudoje, įkūrė „Žinijos" leidyklą, parengė vadovėlį „Raštijos bei literatūros istorija".

p. 42

Juk mūsų literatai... – citata iš Vyt. Alanto straipsnio „Valstybės biudžetas ir literatūra" (Lietuvos aidas, 1932 10 15, nr. 235, p. 6).

GYVENIMIŠKUMAS IR TAUTIŠKUMAS LITERATŪROJE. 1) Autografas*: TMKM, ED-9944, A-224, nr. 25, mašinraštis, 21 p., blankus, be taisymų, pavad. „Aktualija, gyvenimas ir tautiškumas literatūroje, paantraštė „Adogmatiškos pastabos", parašas *B.Sr.*; 2) I publikacija*: Akademikas, 1933, nr. 3, p. 43–46, nr. 4, p. 67–70, pavad. „Gyvenimiškumas ir tautiškumas literatūroje, parašas *B.Srg.*

Matyt, straipsnį rengiantis spausdinti „Akademike", buvo atsisakyta teminiu požiūriu šiek tiek digresiško 9-o skyrelio, tad skiriasi mašinraščio ir publikacijos skyrelių numeracija ir skaičius (mašinraštyje jų 20, publikacijoje – 19).

Šio praleisto skyrelio (jo vieta tarp dabartinių 8 ir 9 sk.) tekstas:

„9. Tapytojas, pradėdamas paveikslą, apibrėžęs kontūrą, derina dažus, derina spalvas. Vienas tai daro vienaip, kitas – kitaip. Atsiranda tapytojų grupės, kurios nesąmoningai prisilaiko tos pačios spalvų derinimo sistemos. Dėl įvairiausių – istorinių, geografinių, rasinių – aplinkybių viena grupė yra labiau palinkusi į vieną spalvų derinimo sistemą, kita – į kitą. Su spalvomis dažnai esti susiję tam tikri vaizdiniai, sąvokos, jausmai... Sakysime, mums balta šviesi

spalva yra džiaugsmo reiškėja. Balta spalva mums yra ir gerumo ženklas. Mūsų gi dainos nuolat kartoja: balta močiutė, balta seselė ar mergelė, ir bernelis esąs baltas gražus dobilėlis. Ir čia operuoja ne chemine, fiziologine ar higienine baltumo prasme, čia apeliuojama į jausmus, kuriuos baltumas, šviesumas žadina. Ir vėl, mums tamsa visuomet juoda. Juodoji spalva mums tamsumo, nusiminimo, gėdulos ženklas. Ružavoji spalva mums yra susijusi su naivumu, su lengvu įsimylėjimu ar apsvaigimu. Sakoma gi: jis į viską žiūri pro ružavus akinius. Spalvos paminėjimas jau charakterizuoja žiūrėtojo nuotaiką, net jo pasaulėžiūros plotmę. Bet yra gi tautų, kurioms baltoji spalva yra gėdulos ir nusiminimo ženklas. Kitoms vėl tautoms tą patį pergyvenimą ženklina geltonumas.

Ta pati spalva įvairių grupių žmonėms – tautinių grupių – yra ir skirtingų pergyvenimų ženklas ir žadintojas. Tai labai elementarus pavyzdys. Tas pat tektų pasakyti ir apie įvairias spalvų derinimo sistemas. Sakysime, vienoje Europoje valstybėje juoda ir balta spalva sudaro tautinę spalvų sandorą, iš tų dviejų sudaryta tautinė vėliava. Tuo tarpu mums lietuviams tokia vėliavos spalvų kombinacija nieko gera nesakytų.

Sakysime, kai mes norime pažymėti, kad žmogus labai vargingai gyvena, sakome: jis tiktai duoną su vandeniu tevalgo. Toks jis jau vargšas. Yra dar vargingesnių: kitas nė duonos neturi. Betgi mūsų pasakymas „nė duonos neturi" beveik sutampa su italų pasakymu: „jis valgo duoną su vandeniu". Mat Italijoj ir elgeta valgo duoną su vynu. Jeigu jis ten ir vyno nebegali nusipirkti, reiškia, jau visiškai prastas reikalas.

Tie patys dalykai, tos pačios spalvos, ta pati duona su vandeniu, bet įvairiose vietose taip skirtingai veikia žmogaus sąmonę. Kodėl taip yra?"

Yra ir daugiau redakcinių skirtumų. Tarkim, pirmo skirsnelio 1-os pastraipos priešpaskutinis sakinys buvo: „Taip daryti verčia mus savisaugos instinktas ir noras gyventi" (p. 44). Vietoj 5–6 skirsnelio 2-os pastraipos paskutinio sakinio „Ir nusprendžia pačiai motinai tą pareigą užkrauti" būta „Ir išsprendžia, kad pati motina turi penėti" (p. 48). Išbraukta šio skirsnelio 4-os pastr. pabaiga: „Kurgi jie dabar tie visi ideališki herojai, tos visos idėjinės pjesės?" (ir tik po šio sakinio – „Nebėr jų", p. 49). Kitos pastraipos pradžioje po „Štai Shakespeare" (p. 51) būta: „nė vieno pas jį nėra tokio idealaus herojo, kad juodų dėmių neturėtų". Išbraukta 6-o skirsnelio paskutinės pastraipos pabaiga: „Tąjį vidujį rusizmą itin uoliai skiepija tieji, kurie taip dekoratyviškai kratosi laukujo rusizmo... Mūsų visi utilitaristai yra patys pavojingiausi rusifikatoriai, nes jie patys nežino, ką daro" (mašinraščio p. 8). Publikacijos 15-o (mašinraštyje 16-o) skirsnelio 2-oje pastraipoje po sakinio „O pernykščiai metai?" (p. 58) praleista: „Kurgi praeity pasibaigia dabarties rubežiai? Vakarykštė diena, šiaip ar taip, yra jau praeitis, nepatogu joje dabarties beieškoti". Atsisakyta ir paskutinės mašinraščio pastraipos: „O gal mes ir čia pasiliksime ištikimi mūsų taip mylimai tradicijai: mes muilinsime ir priešinsime savo literatūrą, kol užklys koks svetimšalis ir pasakys: štai, žiūrėkite, kokį lobį jūs turite".

Smulkesni taisymai: visai suprantamas dalykas → visai suprantama, figūravo → veikia, nemoka → mokyti nenori, pamokslininkaujančių kritikų → visuomeninkų, nė velnio nevertas → nė šluotos nevertas, nuspėjo sekretą → surado slaptą kelią, Lietuvos gyventojus → piliečius, protingasai → pastabusai.

p. 45

...anot mūsų sovdepijuojančios terminologijos – Sovdepija Sruoga vadino Sovietų Sąjungą, taigi *sovdepijuojanti* – sovietinės pakraipos.

...tiktai vienas Tilvytis, ir ne Boksas, bet Žalvarnis – J. Bokso slapyvardžiu pasirašinėjo Teofilis Tilvytis (1904–1969), A. Žalvarnio – jo brolis kunigas Jurgis Tilvytis (1880–1931), taip pat poetas.

kaveciška literatūra – čia: katalikiška literatūra; KVC – Katalikų veikimo centras, įkurtas 1919 m., buvo pasauliečių katalikų organizacija, koordinavusi katalikišką veiklą Lietuvoje, leidusi savaitraštį „Mūsų laikraštis".

...švilpauja pavėlavę pisarevskininkai – Dmitrijus Pisarevas (1840–1868), rusų literatūros kritikas, publicistas, rev. demokratas. Daug dėmesio skyrė pedagogikai, visuotiniam auklėjamajam mokymui, propagavo neluominę mokyklą. Buvo realistinės literatūros šalininkas, smerkė „grynąjį meną".

...Aristotelio politicum, ...Tomo Akviniečio sociale – ir *politicum*, ir *sociale* šioje citatoje galima laikyti sinonimais, reiškiančiais mokymą apie valstybę. Pasak Aristotelio, žmogaus esmė atsiskleidžia jam dalyvaujant bendruomenės, pirmiausia valstybinės, politinės, gyvenime. Iš čia kilęs ir garsusis šio filosofo sukurtas žmogaus apibūdinimas – visuomeninė būtybė. Tomas Akvinietis (1225–1274) perėmė Aristotelio mokymą (žinoma, pritaikydamas savo metui), taigi ir žmogaus, kaip visuomenės būtybės, bendruomenės nario, sampratą.

Max Schelerio das Ewige in Menschen – Maxas Scheleris (1874–1928), vokiečių filosofas, fenomenologinės krypties atstovas, vienas aksiologijos (vertybių teorijos), filosofinės antropologijos pradininkų. Scheleriui labiausiai rūpėjo žmogaus dvasinė esmė, kuri atsiskleidžia ne per mąstymą, bet per meilę: žmogus yra mylinti būtybė, neatsiejama nuo vertybių hierarchijos. M. Scheleriu domėjosi, apie jį rašė I. Tamošaitis („Vaire"), su kuriuo nuolat polemizavo Sruoga.

das Ewige im Menschen (vok.) – „kas amžina žmoguje".

...mūsų pšybyševskininkai – lenkų rašytojo S. Pšybyševskio (Stanisław Przybyszewski; 1868–1927) sekėjai. Jis buvo modernistinio literatūrinio sambūrio „Jaunoji Lenkija" vadovas. Jo kūryboje iracionalios žmogaus galios grumiasi su moralės normomis, sąžine, vaizduojamos patologinės būsenos.

p. 46

kinderštubė (vok. *Kinderstube*) – vaikų kambarys.

p. 47

Moissy dramą „La vraie mère" – šios dramos „Tikroji priežastis" autorius turbūt yra prancūzų dramaturgas A. Moissy (tikr. *Alexandre-Guillaume de Mouslier*, 1715–1777).

p. 49

Nikolajus Leskovas (1831–1895) – rusų rašytojas, savo apsakymuose ir apysakose sukūręs savitų stiprių charakterių, vaizdavęs senąsias Rusijos tradicijas.

Jo kūriniai parašyti originalia spalvinga kalba. Straipsnyje „Rösslerio batas" Sruoga užsimena, kad Erichas Mülleris, jo studijų draugas „per nesusipratimą parašęs geriausią studiją apie rusų Leskovą" (žr. R 7, p. 267).

p. 51

Adolfas Joffe (1883–1927) – sovietų diplomatas, 1917 m. vadovavęs bolševikų delegacijai taikos derybose su vokiečiais Lietuvos Brastoje. Vėliau sudarinėjo taikos sutartis su Lietuva, Latvija, Lenkija. 1920 m. gegužės mėnesio taikos derybų metu jo vadovaujama delegacija sutiko, kad Vilnius ir kai kurios tuometinės Vilniaus gubernijos vietovės liktų Lietuvos sudėtyje.

p. 53

kademai, kavecai... – krikščionys demokratai, Katalikų veikimo centro nariai.

Vincas Kapsukas (tikr. *Mickevičius*, 1880–1935) – publicistas, rašytojas, Lietuvos komunistų partijos organizatorius, Kominterno darbuotojas.

Jeronimas Plečkaitis (1887–1963) – Lietuvos socialdemokratų veikėjas, nesėkmingų Tauragės ir Alytaus antivyriausybinių sukilimų (1927) vienas organizatorių. Vėliau pabėgo į lenkų okupuotą Vilniaus kraštą. 1927–1940 m. vadovavo ten suburtai, Lenkijos remiamai politinei socialdemokratų grupuotei – plečkaitininkams.

p. 54

Nikolajus Rimskis-Korsakovas (1844–1908) – rusų kompozitorius, Peterburgo konservatorijos profesorius. Sukūrė daug operų, simfoninės, kamerinės, vokalinės muzikos. Kūrybai būdingos sąsajos su rusų folkloru, realistiniai liaudies gyvenimo, gamtos vaizdai.

Richardas Wagneris (1813–1883) – vokiečių kompozitorius, vienas didžiausių vokiečių romantinės operos kūrėjų. Bairoite įsteigė teatrą, kuriame statė savo operas – muzikines dramas. Garsiausios iš jų – „Skrajojantis olandas", „Lohengrinas", „Tristanas ir Izolda", tetralogija „Nybelungų žiedas" ir kt.

Claude'as Debussy (1862–1918) – prancūzų kompozitorius impresionistas, pianistas, dirigentas. Sukūrė operų, baletų, simfoninių ciklų, kūrinių fortepijonui, solinių ir chorinių dainų.

Giuseppe Verdi (1813–1901) – italų kompozitorius, didysis operų kūrėjas. „Makbetas", „Rigoletas", „Trubadūras", „Traviata", „Kaukių balius"„Don Karlas", „Aida" ir kt. operos tebėra populiarios visame pasaulyje.

Igoris Stravinskis (1882–1971) – rusų kompozitorius. Ryškūs trys jo kūrybos laikotarpiai: ankstyvasis – rusiškasis (iki 1923), neoklasicistinis (1923–1953) ir serijinis (nuo 1953). Sukūrė operų, baletų („Ugnies paukštė", „Šventasis pavasaris"), oratorijų, mišių, koncertų fortepijonui, smuikui ir kt.

p. 55

Josephas Nadleris (1884–1963) – austrų literatūrologas, pabrėždavęs etninių, biologinių ir geografinių veiksnių poveikį menui.

p. 56

Walteris von Vogelweide (1170–1230) – vokiečių ir austrų viduramžių poetas, meisterzingeris, dramaturgas, dainų ir švonkų kūrėjas.

Hans Sachsas (1494–1576) – vokiečių poetas, populiariausias XVI a. biurgerinės literatūros atstovas. Sukūrė daug dainų, pasakėčių, dramų, vaidinimų.

Gerhartas Hauptmannas (1862–1946) – vokiečių natūralistinės dramaturgijos pradininkas. Jo dramoms būdingi ir kritinio realizmo, ir simbolizmo bruožai, mistinės ir neoromantinės tendencijos.

Stefanas George (1868–1933) – vienas žymiausių vokiečių poetų ir simbolistų, Nobelio premijos laureatas (žr. paaišk. p. 192).

p. 57

Pivoša – Augustino Griciaus (1899–1972) slapyvardis.

Levas Trockis (tikr. *Bronštein;* 1879–1940) – komunistų veikėjas, revoliucionierius, kartu su Leninu rengęs 1917 m. spalio bolševikinį perversmą. Bolševikams užėmus valdžią, pasidarė dešiniąja Lenino ranka, buvo laikomas jo įpėdiniu, bet dėl utopinio radikalizmo ir nuomonių skirtumo susikirto su kitais komunistų vadais ir po Lenino mirties prarado įtaką. Varžėsi dėl valdžios su Stalinu, užsitraukęs jo nemalonę, buvo pašalintas iš partijos, ištremtas iš Sovietų Sąjungos kaip ideologinis priešas ir galiausiai nužudytas Stalino įsakymu. Yra parašęs daug veikalų rusų, vokiečių, anglų ir prancūzų kalbomis.

Auguste'as Piccard'as (1884–1962) – Šveicarijos fizikas, stratostatų konstruktorius. Pakilęs beveik į 17 km aukštį, 1931–1932 m. tyrė kosminius spindulius.

p. 58

1938 metų – turbūt 1933 metų.

Alijošius – Kazio Binkio slapyvardis.

p. 59

Unterhaltungsliteratur (vok.) – pramoginė literatūra.

p. 60

... *Mykolaitis parašė gražų romaną* – turimas galvoje romanas „Altorių šešėly".

p. 61

Akakij Akakijevič – Nikolajaus Gogolio apysakos „Apsiaustas" herojus, smulkus valdininkas Bašmačkinas.

Augustas von Kotzebue (1761–1819) – vokiečių rašytojas, teatro veikėjas ir dramaturgas, pagarsėjęs sceniškomis, bet nedidelės literatūrinės vertės komedijomis bei farsais.

Apie: J.A. Herbačiauskas. Atsargiai su liepsna! – Naujoji Romuva, 1933, nr. 111, p. 205.

Vėlesnės publikacijos: SVU, p. 288–303.

SUMANYMAI LITERATŪROS BŪVIUI PAGERINTI. 1) I publikacija*: Skynimai, 1933, nr. 2, p. 125–133, parašas *B. Sr.*

p. 68

p. Bizauskas – žr. paaiškinimą p. 40.

Petras Juodakis (1872–1940) – chemikas. 1922 m. jam tapus Švietimo ministru, buvo atidarytas Lietuvos universitetas, kuriame jis profesoriavo. Buvo ekspertu Londone kaldinant litą. Jo iniciatyva įsteigtas Prekių muziejus.

p. 71

paliatyvai – vaistai, lengvinantys ligos reiškinius, bet neveikiantys jos priežasties.

p. 73

Vladas Juodeika (1900–1977) – ekonomistas, daktaro disertaciją apgynęs Vokietijoje Graso universitete. Buvo Finansų ministerijos ir Valstybės Tarybos referentas, kainų tvarkytojas, Pramonės departamento direktorius, vienas Politinių ir socialinių mokslų instituto steigėjų ir kt. Dėstė VDU, įvairiuose JAV koledžuose, buvo Portlando universiteto profesorius.

Fabijonas Kemėšis (1879–1954) – kunigas, ekonomistas, visuomenės veikėjas. Aktyviai dalyvavo įvairių kultūrinių draugijų veikloje, jas visokeriopai rėmė. Nuo spaudos draudimo laikų iki tremties į Sibirą bendradarbiavo daugelyje Lietuvos periodinių leidinių, kartais pasirašinėdavo Uosio slapyvardžiu. Parašė nemažai mokslo populiarinimo ir mokslinių knygų, straipsnių. Buvo labai aktyvus kovotojas už blaivybę. 1924–1944 m. profesoriavo Dotnuvos žemės ūkio akademijoje.

Mikas Mikelkevičius (1893–1943) – visuomenininkas. Steigė šaulių būrius, vadovavo Šaulių sąjungos veiklai. Buvo atsakingas „Trimito" redaktorius.

Simas Zareckas (1899–?) – „Sakalo" leidyklos steigėjo A. Kniūkštos (1892–1983) bendrininkas, vertėjas.

p. 74

Oskaras Maria Grafas (Graf; 1894–1967) – vokiečių rašytojas. Savo apysakose, romanuose vaizdavo Bavarijos kaimo ir miestelių gyvenimą. Jo kūrybai būdingas socialinis kriticizmas, liaudiškas humoras ir mistika.

TENDENCINGUMO APOLOGETIKOS VAISIAI. 1) I publikacija*: Skynimai, 1933, nr. 2, p. 134–140, parašas *B. Sr.*

p. 80

elektrofikuoja, elektrofikacija – sruogiškos formos.

p. 82

konfidantas (pranc. *confident*) – patikėtinis.

p. 83

Feliksas Dzeržinskis (1877–1926) – revoliucinio judėjimo Lietuvoje, Lenkijoje ir Rusijoje veikėjas, vienas bolševikinio 1917 m. perversmo organizatorių. Vadovavo daugelio antisovietinių sąmokslų, maištų atskleidimui ir žiauriam jų malšinimui.

p. 84

Neatmezgamas mazgas – dramaturgo ir prozininko Petro Pundzevičiaus-Petliuko (1880–1955) pjesė (1901).

Aleksandras Sumarokovas (1717–1777) – rusų rašytojas, išpopuliarėjęs meilės dainomis ir dramomis. Parašė tragedijų, kuriose aukštino protą, smerkė tironiją, keliolika komedijų, kuriose šaipėsi iš bajorijos ydų.

PONO IZ. DIDŽIULIO MELANCHOLIJA. 1) Autografas: LLTIR, f. 503, b. 601, 7 p.; suglamžytas išblukęs mašinraštis be pabaigos, nėra taisymų; 2) I publikacija*: Skynimai, 1933, nr. 3, p. 215–219, parašas *B. Sr.*

Iz. Didžiulis – Izidoriaus Tamošaičio, aktyvaus publicisto, slapyvardis. Tamošaitis redagavo laikraštį „Lietuvis", žurnalą „Vairas" (1929–1938) ir kt. (Smulkiau žr. paaišk. p. 19.)

Satyrinė impresija „Pono Iz. Didžiulio melancholija" Sruoga atsiliepė į Iz. Didžiulio rašinį „Baletas, puolikai, apologetai, dogmatikai", išspausdintą žurnale „Vairas", 1933, nr. 3, p. 347–348. Mašinraščio ir publikacijos tekstai gerokai skiriasi. Pirmasis užgaulesnis, tiesmukiškesnis. Antrasis paredaguotas, patrumpintas, jo tonas šiek tiek apramdytas. Įdomumo dėlei čia pateikiamas autografo tekstas, kurio paskutinis puslapis (maždaug pusantros pastraipos, kaip galima spėti palyginus su publikacija) yra dingęs.

PONO IZ. DIDŽIULIO MELANCHOLIJA

1. Šių metų „Vairo" 3-iame numery tilpo gana melancholiškas straipsniokas, pavadintas preiskurantiškai skambančiu vardu: „Baletas, puolikai, apologetikai, dogmatikai". Vardas iš tikrųjų vertas geros disertacijos, – taip toli jisai ketina nuvesti ir taip daug jisai žada duoti. Ir parašytas jisai einant lietuviškos patarlės išmintim: pažadėsi – patiešysi, neduosi – negriešysi. Straipsniokas iš tikrųjų yra vertas dėmesio. Iš jo visų pirma galima pasimokyti, kaip reikia rašyti straipsniai, kad jų pavadinimas nieku būdu neatitiktų turinio. Tokie reikšmingi ne tik rimtoje spaudoje, bet ir mūsų gyvenime ne taip jau dažnai tepasitaiko. Antra, tąjį straipsnelį yra pasirašęs p. Iz. Didžiulis, dideliai garbingas mūsų publicistas ir didžiausias visame Pabaltijy džentelmenas, – faktas, berods komentarų nebereikalingas. Trečia, melancholiškasai straipsniūkštis yra nervingas, piktas, drauge ir labai graudingas, sukeliąs nemaža minčių apie juodąsias požemio galybes, kurios, matyti, nuodyte nuodija pono Didžiulio publicistiškąją būklę. Ir, ketvirta, pono Didžiulio mokslingasai rašinys duoda įtikinamą pavyzdį, kaip reikia elgtis su neapkenčiamojo kolegos teigimais, prieš kuriuos iš esmės nieko negali pasakyti, negali jų sugriauti, bet drauge negali ir jų priimti: teigia juos nemalonusai kolega, ir juos priėmus pasidarytų publicistiškai širdžiai negera. Taip elgtis su svetimomis mintimis, kaip elgiasi p. Didžiulis, pas mus nedaug kas temoka, ir nemokėliai gali daug iš jo pasimokyti.

Pono Didžiulio mandraus pavadinimo rimtoji studija yra sudėta iš dviejų dalelių: trumpučiuko įvadėlio, garbinančio „Skynimų" bendradarbius, ir iš lyrinės dalies, faktinai – nuodingųjų dujų, paleistų prieš „Skynimus", valstybės teatrą, ir ypač – prieš baleto meną.

Ak, tasai pono Didžiulio įvadėlis – stačiai šedevras! Čia autorius parodo labai didelių sugebėjimų išmuzoti nesusivokiančių skaitytojų akyse „Skynimų" bendradarbius, nelyginant žydiškas iškabas. Ir kokių tiktai kultūringų priemonių jisai šiuo tikslu nesigriebia! Sakysime, jisai neva stengiasi atpasakoti

„Skynimų" bendradarbių pareikštąsias mintis. Bet jisai tiktai apsimeta, kad stengiasi. O faktinai jis jas iškraipo, primeta jis jiems tokių dalykų, kurių jie niekuomet nėra nei sakę, nei darę. Už paties p. Didžiulio iš piršto iščiulptus dalykus jisai „Skynimų" bendradarbius palydi tokiais epitetais, kurie kažkaip neturėtų, rodos, sutapti su valdančiosios srovės organo pretensionalumu.

Mes visiškai netikime, kad p. Didžiuliui nepakaktų inteligentiškumo „Skynimų" bendradarbių pareikštosioms mintims suprasti. Mes negalime įsivaizduoti, kad šitas energingasai mūsų publicistas nesugebėtų atpasakoti tai, ką paskaitė. O savajame įvadėly apsimeta jisai negalįs nei viena, nei kita padaryti. Tokiu jo negalėjimu, pabrėžiama, mes netikime. Belieka tikėti, kad jis taip daro tyčia, daro sąmoningai, aiškiai nusimanydamas, ko jis tuo būdu nori pasiekti. Jo siekiamasai tikslas jam, matyti, yra itin svarbus, nes jis visai nesirūpina, kad jo publicistikos priemonės sudaro įspūdžio, jog jis visai negerbia ne tik „Skynimų" bendradarbių, „Vairo" skaitytojų, bet ir pats savęs.

Kodėl gi jis taip elgiasi? Kodėl gi jis niekur nė puse žodžio neoponuoja *iš esmės* prieš „Skynimų" teigimus, kurie jam tiek kraujo gadina? Kodėl gi jis tenkinasi vienu tiktai tuščiu blogo tono „atsirašinėjimu"? Argi jam neatrodo, kad būtų kur kas padoriau ir garbingiau, jei jis su oponento teigimais elgtųsi sąžiniškai? Jeigu jis iš tikrųjų neturi priemonių „Skynimų" teigimams nuginčyti ir savo nusistatymui apginti, tai, žinoma, jau kitas reikalas. Jeigu taip, – argi jam taip trūksta pilietinės drąsos savo klaidoms išpažinti? Argi jis mano, kad klaidų išpažinimas yra jau toks negarbingas dalykas, jeigu jis taip negarbingai stengiasi „apsidirbti" su oponentais? O gal jo polemikos priemonės yra jau ypatingosios etikos pasireiškimas, – etikos, kurios pagrindais jis norėtų perauklėti mūsų visuomenę?

Į šiuos klausimus atsakys, gal ir netrukus, patsai gyvenimas. O mes tuo tarpu pažvelkime konkrečiau į p. Didžiulio etikos pagrindus.

2. Ponas Didžiulis savo straipsnį pradeda bizantiško puošnumo stiliumi ar, kaip rusų monachai penkioliktame šimtmety sakydavo, „po pisaniju" – „iš rašto". Jie taip ir darydavo: ne tiek patys samprotaudavo, kiek cituodavo senovės raštus, brukdami citatas, kur jos tinka ir visiškai netinka. Tokiame jų darbe prasmės ne per daug tebūdavo, bet užtat koks išeidavo stiliaus puošnumas, koks monacho mandrumas! Panašiai elgiasi ir p. Iz. Didžiulis ir bene tuo pačiu tikslu straipsnio pradžioje įklijuodamas citatą, nieko bendra neturinčią su pačiu straipsniu. O po pretensionaliai skambančios citatos p. Didžiulis teikiasi pasityčioti sunkiomis „Skynimų" gyvenimo sąlygomis. Esą: „Ilgai lauktuose, vadinasi, ilgai gimdytuose „Skynimuose"...

Kai sotus turtuolis tyčiojasi, kad beturtis seniai rengėsi valgyti pietus ir sugebėjo juos suvalgyti tiktai į trečią dieną, ir tai tik žalibarščius, tai tokia turtuolio šypsena padoresniuosius žmones nedaug telinksmina. Tokia jo šypsena yra laikoma neišauklėjimo pažymiu. „Skynimai" neturi jokių materialinių resursų, juo labiau jų dispozicijoje nėra tokių lėšų šaltinių, kuriomis naudojasi „Vairas". „Skynimų" materialinė būklė yra tokia, kad jie niekam nė cento

honoraro negali mokėti. „Skynimai" gyvena idėjiniu vargo gyvenimu, ir pasityčiojimas jų materialiniu vargu net p. Didžiuliui neturėtų garbės daryti. Juo labiau kad ir „Vairas", gyvenąs išimtinai palankiose žurnalui aplinkybėse, be nuostolių, rodos, neišsiverčia.

Pradėtąjį sakinį toliau p. Didžiulis šitaip tęsia:

„...ilgai gimdytuose „Skynimuose" demoniškai staigiai buvo *puolami visi, kas bent kur žodeliu išdrįso prasitarti* arba *prieš „Skynimų" redaktorių išleistus kūrinius,* arba *atviresnį žodelį pasakyti apie mūsų literatūrą ir teatrą".* (Mūsų pabr. – *B. Sr.*)

Mes ir nežinojome, kad pono Didžiulio esama tokio demagogo ir kad jis taip gražiai moka, sakysime, atvirai, meluoti. Štai įrodymai.

Sakysime, pavyzdžiui, ponas Didžiulis. Šiaip jisai, besiversdamas publicistika, nepareiškia jokio polinkio į literatūrą; literatūros kritikos straipsnių nerašo. Bet štai jam užėjo reikalas asmeniškai atsiskaityti su vienu jo taip nekenčiamu kolega, „Skynimų" redakcijos bendradarbiu. Ir ponas Didžiulis, visai neatsižiūrėdamas į tai, kad jam taip sunku literatūros reikalai spręsti, paskelbia apie to kolegos literatūros veikalą visą pamfletą, literatūros atžvilgiu ne per daug raštingą. Čia jisai nebe „žodeliu išdrįso prasitarti", bet stačiai iškeikė kolegą už veikalą, kurio jis nenorėjo ar nemokėjo suprasti. Ir „Skynimuose" apie poną Didžiulį nė puse žodžio nebuvo prasitarta. Tai kurgi pono Didžiulio „visi, kas išdrįso žodeliu"? „Skynimai" nė vienu žodžiu neprasitarė ir apie daugelį tikresnių literatūros kritikų bei recenzentų, kurie ne kartą nepalankiai yra atsiliepę apie „Skynimų" redakcijos bendradarbių kūrinius. Taip pat jie neminėjo ir daugelio teatro recenzentų, nepalankiai apie teatrą atsiliepusių. Pirma, negu tokius dalykus skelbęs, ponas Didžiulis turėtų surasti būrį mulkių, kurie jo prasimanymais galėtų tikėti. Argi jis jau visus „Vairo" skaitytojus taip ir laiko mulkiais, jeigu tokius daiktus tokiu tonu skelbia?

Pasiremiant pono Didžiulio cituotuoju posmu, tektų laukti, kad jis savo demagogiškam išsišokimui pagręsti remsis kuo nors iš „Skynimuose" tilpusios medžiagos. Bet jis, deja, apeliuoja tučtuojau ne į „Skynimus", bet į ... „Akademiką". Po cituotojo posmo jis tuojau žodis žodin rašo:

„P. B. Srg. pliekia visus bet kada jam nepatikusius savo „adogmatiškose pastabose" (Akademikas, Nr. 3)".

Ar ne keista gi pono Didžiulio logika: ir suplak gi tu man taip „Akademiką" su „Skynimais"! Ir kas įdomiausia, kad ir šioje referencijoje ponas Didžiulis neteisybę kalba. „Akademike" B. Sr. nieko nepliekia, tenai nė vienas vardas nėra paminėtas. Tenai tiktai schematiškai apibrėžti kai kurie pas mus praktikuojami netinkami metodai literatūrai vertinti. Nejaugi šitokių dalykų ponas Didžiulis nesupranta? Kokia etika besivaduodamas jisai iškraipo mintis ir tyčiojasi dėl to, kas visiškai nebuvo pasakyta?

Toliau ponas Didžiulis rašo:

„Neestetiškai apnuogina ir prie „gėdos stulpo" jis kala p. Alantą..."

Ką gi šitokiu sakiniu p. Didžiulis norėjo pasakyti? Kas gi tai yra: „neestetiškai apnuogina"? Gal ponas Didžiulis paaiškintų, kaip tasai apnuoginimas įvyko?

Kai p. Alantas, neliteratūriškai samprotaudamas, „Vairo" skiltyse niekina visą mūsų literatūrą, tai ponas Didžiulis tyli, turbūt tokiu niekinimu jis labai buvo patenkintas, – jis pats gi literatūros dalykų nerašo! Bet kai p. Alanto metodu buvo peržvelgtas jo paties kūrinys, ir tai daugiausia [su] tikslu parodyti, kaip jo metodas netinka literatūros kūriniams vertinti, – tai jau skandalas, tai jau ponas Didžiulis rėkiančiu balsu improvizuoja apie „neestetišką apnuoginimą" bei „gėdos stulpą"! Kas kita būtų, jei p. Didžiulis parodytų, kad mūsų samprotavimas iš esmės yra klaidingas, – už klaidos nurodymą mes būtume tiktai dėkingi, ir klaidų išpažinti mes niekuomet nesigėdysime. Bet jis to nedaro, mūsų klaidų nenurodinėja, jis pasitenkina tiktai tuščia, beprasme koliojančio tono fraze.

„Negailestingai peria kailį p. V. Kr. „tautininkams" ir visus tautininkus ir nacionalistus suverčia į vieną puodą".

Ir vėl ponas Didžiulis savo skaitytojus klaidina, ir turbūt sąmoningai. P. V. Kr. savo straipsny „Skynimų" antrame numery kalbėjo ne apie visus tautininkus, kurių tarpe yra labai garbingų ir aukštai kultūringų asmenų. Tenai buvo kalba apie tuos tautininkus, kuriuos ir pats p. Didžiulis vadina „tautininkais" (kabutėse). Tenai buvo kalba apie saujelę apsimetusių tautininkais nihilistų bei juodašimčių, kurie patys nedirba kūrybinio darbo, bet užtat plūsta visus tuos, kurie darbą dirba. Nejaugi ir p. Didžiulis priklausytų prie šitų „tautininkų", jeigu jis dėl jų taip įsižeidė?

„Ir dėl ko tokia netolerancija, tokia svetimos nuomonės neapykanta, toks moralinis kitaip mananěių ant laužo deginimas?.. Juk tie, kurie taip be ceremonijų kitaip manančius koneveikia, yra plačių laisvių šalininkai", – dejuoja ir ironizuoja ponas Didžiulis. Kam kam, tik ne ponui Didžiuliui šitokiu tonu kalbėti! Kurgi toji netolerancija daugiau ir pasireiškia, jeigu ne „Vairo" ar jo talkininkės „N. Romuvos" skiltyse? Kas gi didesnis specialistas Lietuvoje yra kitaip manančius koneveikti ir ant laužo deginti, jeigu ne p. Didžiulis? Tai gali pailiustruoti ir minimasai jo straipsnis.

„Skynimai" tiktai užprotestavo prieš nepagrįstus šiųjų laikraščių plūdim[u]s, prieš jų skiepijamą „etiką", prieš jų daromąją mūsų kultūros darbui žalą. „Skynimai" tiktai atitaisė keletą šitų laikraščių sąmoningų ar nesąmoningų klaidų. Nuo kurio gi meto klaidų atitaisymas pasidarė netolerancija? Kad „Skynimų" atitaisymai būtų buvę klaidingi, net p. Didžiulis nesugebėjo nurodyti. Savo „kritikai" jis reikalauja kuo plačiausios laisvės, o kai nurodoma jo ir jo artimųjų „kritikos" klaidos ar premisų falšyvumas, – tai jis jau nebegali pakęsti, jis jau dejuoja dėl netolerancijos! Kodėl gi ir iš kurgi šitoks dvigubas mastas: vienas – sau, kitas – kaimynui? Ar šitoksai pono Didžiulio elgesys nekompromituoja kartais ir viso „Vairo", ir tos ideologinės srovės, kuriai ponas Didžiulis norėtų atstovauti?

O „Skynimų" skaitytojai gal pagalvotų apie tai, ką bendra turi visi minėtieji p. Didžiulio samprotavimai su iškilminguoju jo straipsnio pavadinimu?

3. Kiek pirmoji p. Didžiulio straipsnio dalis yra koliojanti, tiek antroji – melancholiška. Nors ir čia jo etika ypatingu švarumu nepasižymi. Sakysime,

jisai suplaka „Skynimus" su Valstybės teatru, net su baleto kolektyvu ir vienus laiko atsakingais už kitų darbus. Kaipgi šitoks elgesys reikėtų padoriau pavadinti?

Ypač melancholiškai p. Didžiulis nervinasi, kad baleto kolektyvas įteikė Valstybės teatro direktoriui pareiškimą, prašydamas apginti jo darbą nuo nekultūringo spaudos puolimo, – ir kad tas raštas buvo atiduotas į spaudą. Dėl to tai ir graudenasi ponas Didžiulis. Esą:

„Nekultūringas spaudos puolimas", jeigu tokio būta, negražus, dvidešimtam amžiui netinkąs dalykas. Bet ar kultūringa spaudą vadinti „nekultūringa" ir „nekultūringai į ją reaguoti"?

Kad kai kuri spauda nekultūringai puola teatrą, ypač gi baletą, turbūt nė ponas Didžiulis nenuginčys. Sakysime, ko vertas barbariškasai straipsnis, tilpęs „Liet. Aide", pasirašytas *Vox populi*? Juk tas pats „L. Aidas" netrukus paskelbė, kad tasai straipsnis buvo pilnas nesąmonių ir intrigomis pagrįstas (žiūr. „L. Aide" tilpusį aukštos inteligencijos ir gilios kultūros straipsnį apie baletą, pasirašytą *Vox animi*). Ar kultūringas yra „N. Romuvos" nihilistiškasai banditizmas teatro atžvilgiu? Ar kultūringi yra ir to paties „Vairo" kai kurie straipsniai, sakysime, kad ir p. Didžiulio? Žinoma, už „Vairo" ir „N. Romuvos" išsišokimus negalima kaltinti visos spaudos, lygiai kaip už p. Didžiulio išmintį negali būti laikoma atsakominga visa tautininkų sąjunga. Bet faktas pasilieka faktu, kad mūsų spaudoje yra nekultūringų puolimų, kurie daro gėdą visai spaudai. Ir kodėl gi puolimų pavadinimas tikruoju vardu yra jau nekultūringas darbas? Kai „Vairas" ir „N. Romuva" kūrybos darbą dirbančiuosius bjauriai spjaudo – tai kultūringa! O kai spjaudomieji pasisako, kad jiems jau įkyrėjo bebūti spjaudomais, kad jiems tai trukdo darbą dirbti, – tai jau nekultūringa? Pavyzdinga gi pono Didžiulio skelbiamoji etika!

„Šaltai ir blaiviai galvojant, rodos, kad visai pamatuotai šiandie, krizės metu, galima kelti klausimas dėl baleto mokyklos reikalingumo bei naudingumo", – pareiškia energingasai publicistas. Kodėl ne, žinoma, galima kelti toks klausimas. Galima kelti klausimas ir dėl daugelio kitų dalykų, tiktai netektų pretenduoti, kad toks klausimo kėlimas būtų rimtas darbas. Sakysime, šiandie, krizės laikais, ar reikalinga Lietuvai tokia prabanga, kaip „Vairo" žurnalas? Anot p. Didžiulio, ir čia „gali būti dvi viena kitai priešingos nuomonės. Abidvi gali turėti gal net ir svarių motyvų"... Tokio klausimo mes, žinoma, nekeliame. Tiktai šiuo pavyzdžiu pailiustruojame, kaip nerimtai p. Didžiulis elgias.

„Antras nė kiek ne menkesnės vertės klausimas yra: ar kritika reikalinga, ar ne? Jeigu žmonės būtų nebe žmonėmis, o angelais, tada kritika būtų visai nebereikalinga", – samprotauja p. Didžiulis.

Klausimas, žinoma, labai svarbus, bet nelabai teišmintingas. Nes dėl kritikos reikalingumo niekas niekur nepareiškė jokios abejonės, – ir nėra ko p. Didžiuliui laužtis pro atviras duris. Buvo šen ir ten protestuojama prieš nekultūringą kritiką, kuri po kritikos skraiste šmugeliuoja asmeninę neapykantą, intrigas, publikos skonio gadinimą, reikalo neišmanymą. Kokiais savumais turi

pasižymėti kultūringa kritika, ne taip seniai gi skelbė pats „Vairas". Gal... <čia rankraštis nutrūksta>.

p. 90

p. V. Kr. – Vincas Krėvė.

p. 91

Vox populi (lot.) – liaudies balsas.

NESIALOMOS GYVYBĖS POETAS. 1) I publikacija*: Lietuvos aidas, 1933, gegužės 6, nr. 101.

Straipsnis skirtas Jurgio Baltrušaičio šešiasdešimtmečiui.

Nesialomos gyvybės – nesenkančios gyvybės; *nesialomas* – Sruogos mėgstamas, jo paties pasidarytas žodis.

p. 97

Ne kiekviena galva <...> yra *schwindelfrei* – „ne kiekviena galva svaigsta".

„Žemės lipynės" – „Žemės laiptai", dabar prigijęs J. Baltrušaičio eilėraščių rink. pavadinimas.

p. 99

Apie J. Baltrušaičio ketinimą išleisti lietuviškos poezijos rinkinį spauda ėmė rašyti 1940 m., tačiau draugams apie tai poetas buvo užsiminęs ir anksčiau. Cituotasis, į rinkinius nepatekęs posmas pirmąsyk išspausdintas žurnale „Pradalgės" (1934, nr. 2, p. 2). Jo autografas ant nuotraukos datuotas: *Kaunas, 2.IX.29* (LLTIR, f. 18, inv. nr. 29). Tekstas perspausdintas iš: J. Baltrušaitis. Poezija. V., 1967, p. 297.

Vėlesnės publikacijos: SVU, p. 304–308.

LITERATŪROS DRAUGIJOS STEIGIMO PAMOKA. 1) Autografas*: LLTIR, f. 51, b. 297, 3 p., mašinraštis, be taisymų, be parašo.

Sruoga buvo Literatūros draugijos iniciatorius. 1926 m. liepos 24 d. iš Būgių jis siunčia oficialų laišką savo bičiuliui V. Krėvei-Mickevičiui ir būsimos Literatūros draugijos projektą (žr. LLTIR, f. 1, b. 4020, mašinraštis, 6 p., su prierašu ranka – atsiprašymu už oficialumą).

Laiško tekstas:

„Šiuo pasiunčiu Tamistos nuožiūrai įstatų projektą steigtinai Literatūros Draugijai. Čia paduota gal tik vien sumanymas, pats gi projektas yra dešimteriopai taisytinas.

Šį projektą sudaryti mane pagundė labai liūdna mūsų literatūros padėtis ir nepakenčiamas literatūros darbuotojų iškrikimas. Labai painus klausimas, kaip literatūros darbuotojus suburti, kad sukurtoji organizacija galėtų varyti platų organizacinį darbą. Atsižvelgiant mūsų gyvenamųjų sąlygų ir mūsų intelektualinių jėgų, man atrodė, tiksliausia būtų sudarius bendrą akademinio pobūdžio rimtą organizaciją, kuri apimtų ir literatūros kūrėjus, ir literatūros mokslininkus. Ir, man atrodė, tiksliausia būtų šitokią draugiją šiokiu ar tokiu būdu surišti su Humanitarinių Mokslų Fakultetu dėl šitokių priežasčių:

1) Jei už draugijos pečių stovės tokia organizacija, kaip H. M. Fakultetas, tai draugija iš karto įgaus tinkamo autoriteto ir galės iš karto užimti darbo organizavimo reikale tinkamą vietą.

2) Atrodo, patsai fakultetas bus priverstas susirūpinti panašios organizacijos įkūrimu. Eina rimtų gandų, kad knygų leidimo komisija prie Šv. Ministerijos bus likviduota ir knygų leidimo reikalas bus pavestas Universitetui ar net stačiai H. M. Fakultetui. Fakultetas, kaipo toksai, vargu bau galėtų imtis organizuoti, pavyzdžiui, dailiosios literatūros vertimo ir leidimo reikalą. Šiuo tikslu jis vis viena turėtų sudaryti kokią nors organizaciją. Tokia organizacija ir galėtų būti Literatūros Draugija.

3) Tokia Draugija įneštų gyvumo ir paties Universiteto gyvenime. Kaune yra per maža dvasios turtų, kurie galėtų patenkinti visus studentijos troškulius ir duoti jai tinkamų impulsų. Šiuo tarpu Universiteto mokomasis personalas gali aprūpinti tiktai programines paskaitas, patiekdamas tų paskaitų konspektus ar ir ištisus kursus. Kauniškėmis kultūros sąlygomis tai yra vargo dalia. Jeigu, pavyzdžiui, tokia draugija sugebėtų reguliariškai rengti paskaitas – bent referuoti, kas dedas dabar anglų, prancūzų, slavų literatūros[e], duoti vieno kito dabarties rašytojo charakteristiką – vaizdą, nušviesti vieną kitą literatūros mokslo aktualesnį teoretinį klausimą, – neišvengiamai ir universiteto sienose turėtų prasidėti šioks toks gilesnis judėjimas, jaunesnis gyvumas.

Aiškus dalykas, šitokia draugija bus esmėje „šalta". Tačiau mums reikalinga draugija, kuri varytų organizacijos darbą. „Šilima" susidaro siaurose idėjinėse-srovinėse organizacijose, o tokias organizacijas Literatūros draugija galėtų kaip tiktai paremti.

Projektą pasiunčiu: pp. M. Biržiškai, Augustaičiui, Dubui, Krėvei-Mickevičiui ir Tumui.

Būtų gera, kad kiekvienas pagalvotų dėlei sumanymo esmės, dėlei reikalingų pataisų ar gal sudarytų kokį kitą pasiūlymą. Mano būtų tiktai vienintelis noras: kad mes, pradėdami rudens semestrą, galėtumėm susitarti dėl organizacinio darbo, vis viena kurioje formoje.

Su pagarba [B. Sruogos parašas].

P r o j e k t a s

LITERATŪROS DRAUGIJA
prie
L. U-to Hum. Mokslų Fakulteto

A. TIKSLAS

Ugdyti literatūros kūrybą ir skleisti literatūros mokslą.

B. PRIEMONĖS

1. Draugija leidžia (ar tarpininkauja, ar padeda išleisti) originalius veikalus ir vertimus, lygiai literatūros kūrinius, lygiai literatūros mokslo darbus, lygiai literatūros populiarizacijos dalykus.

2. Remia idėjines literatūros organizacijas, pasireiškiančias kūrybos pagrindais.

3. Rūpinas tautosakos rinkimo, sistematizavimo ir studijavimo reikalu.

4. Skelbia literatūros kūrybos ir literatūros mokslo konkursus ir duoda premijas už literatūros kūrinius ir literatūros mokslo darbus.

5. Rengia paskaitas, parodas, šaukia suvažiavimus bei kongresus lygiai draugijos buveinėje, lygiai visoje Lietuvos teritorijoje.

6. Skiria pasireiškusiems (ar pasireiškiantiems) literatūros darbe: stipendijas, pašalpas, pensijas.

7. Leidžia periodinius ir ne[pe]riodinius draugijos organus.

8. Naudoja visas kitas galimas literatūros kūrybai bei mokslui auginti bei skleisti priemones.

C. ORGANIZACIJA

a. Draugijos buveinė

Draugijos buveinė yra Lietuvos Universiteto Humanitarinių Mokslų Fakulteto buveinė.

b. Nariai

1. Draugijos nariai esti: 1) garbės nariai, 2) tikrieji nariai, 3) nariai-bendradarbiai, 4) nariai-juniorai.

2. Garbės nariais gali būti asmenys, ypatingai pasižymėję ir nusipelnę literatūros kūryboj ar literatūros moksle. Garbės narių skaičius neaprėžtas. Garbės nariais gali būti ir svetimšaliai. Garbės narius pašaukia, draugijos valdybai pasiūlius, visuotinas draugijos susirinkimas 2/3 dalyvaujančių susirinkime balsų.

3. Tikraisiais nariais gali būti pasireiškę literatūros kūryboj bei literatūros moksle asmenys. Tikrųjų narių draugijoj gali būti iki 50; jų tarpe 35 Lietuvos piliečiai ir 15 svetimšalių. Tikruosius narius, valdybai pasiūlius, nurodant atitinkamus kandidato nuopelnus, pašaukia visuotinas draugijos susirinkimas paprasta balsų dauguma. Tikrieji nariai moka 25 litus metinio nario mokesnio.

4. Nariais-bendradarbiais nusipelnę literatūros kūryboj ar literatūros moksle asmenys, bet nepakankamai pasireiškę, kad jie galėtų būti tikraisiais nariais. Narių bendradarbių gali būti iki 60; jų tarpe 40 Lietuvos piliečių ir 20 svetimšalių. Narius bendradarbius pašaukia draugijos valdyba. Nariai bendradarbiai moka 20 litų metinio mokesnio.

5. Draugijos nariai-svetimšaliai jokio nario mokesnio nemoka.

6. Nariais-juniorais gali būti literatūros mokslus einanti jaunuomenė bei pradedantys kūrėjai. Jie moka 10 litų metinio mokesnio.

7. Visus Draugijos leidinius draugijos nariai gauna veltui.

8. Sprendžiamuoju balsu ir visomis nario teisėmis bei privilegijomis naudojas garbės ir tikrieji nariai.

9. Nariai bendradarbiai naudojas patariamuoju balsu ir visomis nario teisėmis bei privilegijomis.

10. Nariai-juniorai naudojas visomis nario privilegijomis (be sprendžiamojo ir patariamojo balso).

11. Draugijos narys, neužsimokėjęs nario mokesnio, nustoja juo buvęs.

12. Prasižengusį draugijos narį gali pašalinti tiktai visuotinas susirinkimas, 2/3 balsų.

c. Valdyba

1. Draugijos valdyba, visuotino susirinkimo rinkta, susideda iš 5 narių (pirmininkas, vicepirmininkas, sekretorius, iždininkas, bibliotekininkas) ir 2 kandidatų. Valdyba renkama 3 metams; 1/3 valdybos narių kasmet paeiliui išeina iš valdybos; išėję valdybos nariai gali būti atgal išrinkti.

2. Valdybos posėdžiai teisėti, dalyvaujant jame bent 3 asmenims (jų tarpe pirmininkui ar vicepirmininkui).

3. Valdyba atstovauja draugijai, vykdo visuotino susirinkimo nutarimus ir veda visus draugijos reikalus.

d. Visuotinas susirinkimas

1. Paprastas visuotinas susirinkimas renkas vieną kartą į metus balandžio mėnesį priimti valdybos apyskaitą, rinkti valdybos narius, patvirtinti draugijos sąmatą ir darbų planą kitiems metams, duoti valdybai direktyvų gyvenamaisiais reikalais.

2. Paprastas visuotinas susirinkimas šaukiamas bent prieš 2 savaiti paskelbiant dienotvarkę spaudoj ir pasiunčiant asmeniškus pakvietimus garbės ir tikriesiems nariams. Paprastas visuotinas susirinkimas teisėtas, jei jame dalyvauja 2/3 garbės bei tikrųjų narių, Lietuvos piliečių.

3. Nepaprastas visuotinas susirinkimas renkas:

a) iškilmingiems posėdžiams – teisėtas by kuriam narių skaičiui atsilankius;

b) bėgamiems gyvenimo reikalams spręsti – teisėtas, jei jame dalyvauja 1/3 turinčių sprendžiamą balsą narių, Lietuvos piliečių.

4. Nepaprastiems susirinkimams šaukti tvarką nustato valdyba.

5. 1/5 turinčių sprendžiamąjį balsą draugijos narių gali pareikalauti, kad valdyba sušauktų visuotiną susirinkimą.

6. Draugija gali sudaryti sekcijas bei komisijas lygiai idėjiniam, lygiai organizaciniam darbui.

7. Draugija yra juridinis asmuo, turintis savo antspaudą, galintis įgyti bei paveldėti judomąjį bei nejudomąjį turtą.

e. Revizija

Draugijos darbų reviziją daro Humanitarinių Mokslų Fakulteto kas metai tam reikalui skyriam 3 asmenų komisija.

D. LĖŠOS

1. Draugijos lėšas sudaro:

a) nario mokesniai;

b) pajamos iš draugijos leidinių, iš rengiamų paskaitų, parodų ir t.t.;

c) visuomenės ir valstybės subsidijos.

2. Valstybinė subsidija gaunama einant Humanitarinių Mokslų Fakulteto sąmatos tvarka; ta pat tvarka ir atsiskaitoma iš tos subsidijos.

E. DARBO PRADŽIA IR LIKVIDACIJA

1. Draugija pradeda veikti Humanitarinių Mokslų Fakultetui:

a) patvirtinus draugijos įstatus,

b) pašaukus draugijos branduolį – organizacinį būrelį.

2. Draugija likviduojama nutarus 2/3 balsų, jei visuotiname susirinkime dalyvauja ne mažiau 2/3 turinčiųjų sprendžiamąjį balsą narių.

MASKUOTA POEZIJA. 1) I publikacija*: Lietuvos aidas, 1934, vasario 3, nr. 28, parašas *D. Skumbinas.*

Vėlesnės publikacijos: SVU, p. 309–311.

MŪSŲ DRAMATURGIJA IR TEATRAS. 1) I publikacija*: Literatūros naujienos, 1934, kovo. 31, nr. 1.

p. 109

lazzi (it. *lazzo* – pokštas) – ladzai, vienas italų *commedia dell' arte* elementų; čia: trumpos bufoninės scenelės, triukai, improvizuoti juokavimai.

Apie: S. Povilavičius. Literatūros naujienos. – LA, 1934, balandžio 4, nr. 75, parašas *St. Vykintas.*

Vėlesnės publikacijos: SVU, p. 312–316.

MŪSŲ LITERATŪRINĖS TEMATIKOS REIKALU. 1) I publikacija*: Lietuvos Aidas, 1934, gegužės 26, nr. 118, parašas *B.*

Humanistinės kultūros savaitės iniciatorių suruoštasai literatūros vakaras – VDU Studentų humanitarų draugijos renginys 1934 m. balandžio 19–gegužės 1 d. Paskaitas skaitė A. Smetona, M. Römeris, V. Mironas ir kt. Literatūros vakare, įvykusiame balandžio 23-iąją, dalyvavo keliolika rašytojų, buvo skaitoma K. Donelaičio, Maironio, J. Tumo-Vaižganto kūryba.

Vėlesnės publikacijos: SVU, p. 317–322.

DRAMATURGIJA IR TEATRAS ĮSTATYMO ŠVIESOJ. 1) I publikacija*: Literatūros naujienos, 1934, gruodžio 21, nr. 16, parašas *B. S.*

p. 119

avtorskoje pravo zakliučaet v sebie takže iskliučiteljnoje na publičnoje ispolnenije sich proizvedenij (rus.) – „autorinė teisė išimtinai leidžia viešai atlikti šituos kūrinius".

p. 120

...pakeitimai, vyzyvajemyje javnoj neobchodimostju, v soglasiji na kotoryje avtor ne mog by po dobroj sovesti otkazatj (rus.) – būtinai reikalingi pakeitimai, kuriems autorius gera valia negalėtų prieštarauti.

ISTORINĖ TEISYBĖ DAILIOJOJ LITERATŪROJ. 1) I publikacija*: Vairas, 1935, nr. 7–8, p. 307–318, parašas *B. S.*

p. 123

Herodotas (Halikarnasietis; apie 484–425 pr. Kr.) – anot Cicerono, „istorijos

tėvas". Parašė veikalą apie graikų–persų karus (500–449), sąlygiškai vadinamą „Istorija", kuri vėliau buvo suskirstyta į 9 knygas, pavadintas mūzų vardais.

p. 124

Livius Andronicus – kaip karo belaisvis atsidūrė Romoje, kur apie 240 pr. Kr. į lotynų kalbą išvertė Homero „Odisėją" ir davė pradžią romėnų grožinei literatūrai, pagrįstai graikų literatūros pavyzdžiu.

Gnaevius Naevius (m. apie 201 pr. Kr.) – vienas romėnų tautinės literatūros pradininkų, ryškaus talento rašytojas. Sukūrė istorinių dramų ir tautinį epą „Pūnų karas".

Quintus Ennius (239–169 pr. Kr.) – ilgai ir pagrįstai laikytas didžiausiu senosios romėnų literatūros kūrėju, labai didelę įtaką turėjęs Livijui ir Vergilijui. Svarbiausias jo kūrinys – „Metraštis" (*Annales*), tautinis epas, kurio forma, pasak kritikų, graikiška, o dvasia romėniška. Šiame kūrinyje atskleidžiama Romos istorija nuo Enėjo iki Enijaus laikų. Čia pirmąkart vietoj senovinio saturninio epo pavartotas hegzametras.

Publius Vergilius Maro (70–19 pr. Kr.) – pirmasis ir garsiausias Augusto laikų poetas. Svarbiausi jo kūriniai: didaktinė poema apie žemės ūkį „Georgikos", eklogų rinkinys „Bukolikos" (piemenų dainos) ir tautinis romėnų epas „Eneida", pelnęs autoriui nemirtingumą.

p. 127

Walteris Siras Scottas (1771–1832) – anglų rašytojas, kurio istoriniai romanai buvo pavyzdys daugeliui pasaulio rašytojų (V.A. de Vigny, A. Dumas, V. Hugo, A. Manzoni ir kt.).

Kitos publikacijos: Naujos knygos, 1988, nr. 5, p. 31–33 (fragmentai); Istorinės prozos byla, V., 1988.

DRAMATURGIJA, TEATRAS IR MŪSŲ DRAMATURGAI. 1) I publikacija*: Vairas, 1935, nr. 10, p. 209 –213, parašas *J. V-a* (turinyje *N. Lėnas*).

p. 139

Gordonas Craigas (1872–1966) – anglų režisierius, dailininkas. Kūrė scenovaizdžius. Vadovavo teatrui „Goldonio arena". Pastatė daug spektaklių. Parašė teatrologijos veikalų („Teatro menas" ir kt.). Propagavo rezisieriaus hegemoniją, menų sintezę, scenovaizdžio sąlygiškumą.

p. 141

...K. Stanislavskio sistemos nuotrupų – rusų aktorius, režisierius, teatrologas Konstantinas Stanislavskis (1863–1938) sukūrė realistinę psichologinę vaidybos ir režisūros mokyklą, kuri ir vadinama Stanislavskio sistema. Jos pagrindiniai principai išdėstyti veikaluose „Mano meninis gyvenimas" (1926), „Aktoriaus saviruoša" (1938).

DRAMOS VELNIAS IR GEGUTĖ. 1) I publikacija*: Naujoji Romuva, 1936, nr. 4, p. 76–79.

moira, fatumas (gr. *moiros*, lot. *fatum*) – likimas, lemtis.

p. 147

raison d'être (pranc.) – egzistavimo, buvimo pamatas.

Liudwigas Börne (1786–1837) – vokiečių literatas ir publicistas.

p. 149

lazzi (it.) – žr. paaišk. p. 110.

p. 151

naturgemäss (vok.) – natūralus, atitinkąs gamtos dėsnius.

p. 152

Iljuša Oblomovas – rusų rašytojo Ivano Gončiarovo (1812–1891) romano „Oblomovas" herojus.

Kitos publikacijos: RVI, p. 435–444; Kas yra kūryba, Kaunas, 1989, p. 90–91 (fragmentas); SVU, p. 323–328.

KEISTA DRAUGIJA. 1) I publikacija*: Literatūra, 1936, rugpjūčio–rugsėjo, nr. 2, p. 20.

p. 154

Jonas Strazdas (1886–1972) – dramaturgas, vertėjas. Išvertė ir Jaunučio slapyvardžiu paskelbė keliasdešimt daugiausia lenkų rašytojų komedijų, buitinių ir istorinių dramų, parengė inscenizacijų. 1911–1914 m. leido pirmąjį tęstinį scenai skirtą almanachą „Teatras".

...„Blindą" parašęs ne Landsbergis – Gabrielius Landsbergis-Žemkalnis (1852–1916), dramaturgas, publicistas, dramų „Blinda, svieto lygintojas (žemaičių razbaininkas)", „Birutė", komedijų, inscenizacijų, scenos menui skirtų straipsnių autorius.

Mykolas Römeris (1880–1945) – teisininkas, visuomenės veikėjas, Kauno ir Vilniaus universitetų profesorius, daugelio mokslinių veikalų autorius.

Augustinas Janulaitis (1878–1950) – teisininkas, istorikas, politinis veikėjas. Kauno ir Vilniaus universiteto profesorius. Dėstė Teisės ir Humanitarinių mokslų fakultetuose.

bona fide (lot.) – nuoširdžiai, visai atvirai, sąžiningai.

p. 155

Puskai že govoriat sobaki... (rus.) – eilutės iš I. Krylovo pasakėčios „Dramblys ir Mopsiukas". Eug. Matuzevičiaus vertimas: „Tegul gi šunes sako: / „Tai Mopsis! Jis, matyt, stiprus, – / Kad net pastoja Drambliui taką!" (I. Krylovas. Pasakėčios. Vilnius, 1988, p. 19).

LITERATŪROS PREMIJAS PADALINUS. 1) Autografas: LLTIR, f. 51, b. 295, 4 p., mašinraštis su B. Sruogos taisymais, parašas *Profanas*.

p. 157

...kaip Bulota sakydavo... – turbūt *Andrius Bulota* (1872–1941), teisininkas, publicistas.

Matas Šalčius (1890–1940) – publicistas, vertėjas, keliautojas, aplankęs 35 Europos, Azijos, Afrikos valstybes. Sruogos minimas jo veikalas, apdovanotas Spaudos fondo premija, – „Svečiuose pas 40 tautų" (6 d., 1936).

p. 159

...*„Sakalo" premija. Už eilėraščius ji atiduota p. A. Miškiniui* – turbūt turimas galvoje Antano Miškinio (1905–1983) poezijos rink. „Varnos prie plento" (1935).

...*„Sakalas" pereitais metais išleido ir p. Kossu-Aleksandravičiaus* eilių knygą – turima galvoje „Intymios giesmės" (1935).

Arba vėl – „Aukštųjų Šimonių..." – Ievos Simonaitytės (1897–1978) romanas „Aukštųjų Šimonių likimas" (1935).

p. 160

Jonas Šimkus (1906–1965) – poetas, prozininkas, kritikas, vertėjas. 1933–1940 m. dirbo „Lietuvos žinių" redakcijoje. Vėliau redagavo „Literatūrą ir meną", „Pergalę", 1948–1954 m. buvo Rašytojų sąjungos pirmininkas.

Benito Mussolini (1883–1945) – Italijos politikas ir žurnalistas, politinės fašistinės organizacijos įkūrėjas, 1922 m. tapo tautos vadu („duče").

PRIPAŽINKIME NUOSAVYBĖS TEISĘ IR RAŠYTOJAM! 1) Autografas: LLTIR, f. 1, b. 3949, mašinraštis, 3 p., be pataisymų, be parašo.

p. 161

sostavliajuščeje samostojateljnoje celoje (rus.) – „sudarantis savarankišką visumą".

LEGALIZUOTAS LITERATŪRINIS BANDITIZMAS. 1) Autografas: LLTIR, f.1, b. 3948, 2 p., mašinraštis, be taisymų, be parašo.

Tai lyg ir kitas straipsnio „Pripažinkime nuosavybės teisę ir rašytojam!" variantas.

p. 165

risum teneatis (lot.) – nesijuokite.

PERSIKAS LIETUVOJ. 1) I publikacija*: Akademikas, 1937, nr. 11–12, p. 248–255, parašas *S. Kapnys*.

p. 168

vsio tryn trava (rus.) – viskas niekai, tik nusispjaut.

Romain Rolland'o „Colas Breugnon", „Jean-Cristophe" – „Kola Brenjonas" (1919, liet. 1966), „Žanas Kristofas" (10 t., 1904–1912; liet. 5 t., 1946–1951, 4 t., 1974).

p. 169

Clamecy – Klamsi, „Kola Brenjono" veiksmo vieta, R. Rolland'o gimtinė.

Vézelay – Vezlė, kaip ir Klamsi, netoli Nevero esanti vietovė.

p. 171

Markas Porcijus Katonas (lot. *Marcus Porcius Cato;* 234–149) – vadinamas Vyresniuoju (*Cato Maior*); karvedys, oratorius, istorikas, mokslininkas, uolus tautinės pakraipos literatūroje šalininkas, priešinęsis helenizmui, skirtingai nuo daugelio tuometinių romėnų rašytojų, kūrusių graikiškai, rašė lotynų kalba, tapo pirmuoju tikru romėnų prozininku. Svarbiausias jo kūrinys „Pradžios".

p. 172

Spaktyva – neperiodinis satyros žurnalas (1924–1934 m. Kaune), kurį redagavo P. Būdvytis. Jame bendradarbiavo K. Binkis, T. Tilvytis, J.A. Herbačiauskas ir kt.

p. 173–174

...Šliūpo (kuo jis blogesnis už Plutarchą) pasekėjas – Jonas Šliūpas (1861–1944), sociologas, istorikas, publicistas, literatūros tyrinėtojas, ateizmo propaguotojas. Bendradarbiavo laisvamaniškoje ir kairiosios pakraipos spaudoje. Buvo įsteigęs JAV „Lietuvių laisvamanių susivienijimą" ir kt.

Plutarchas (gr. *Plutarchos;* g. apie 46 m. po Kr.) – daugelio garsių žmonių (Frydricho Didžiojo, Napoleono, Nietzsche's) mėgstamiausias rašytojas, bylojęs neįkyriai pamokomu tonu. Labiau vertinamas kaip biografas. Žinomiausias jo veikalas – „Paralelinės biografijos" (pasak Sruogos, „Garsiųjų vyrų gyvenimas", žr. šio tomo p. 181). Yra parašęs daug populiarių filosofinių rašinių, žinomų bendru lotynišku pavadinimu *Moralia*. Juose aptariami įvairiausi gyvenimo, dorovės klausimai.

p. 174

za neimienijem gerbovoj, pišem na prostoj (rus.) – čia: jeigu nėra geriau, tinka ir tai, kas yra (pažodžiui: neturime herbinio popieriaus, todėl rašome ant paprasto).

p. 180

...ne blogesnis už italo Andriolli darbą! – Mykolas Elvyras Andriolli (1836–1893), dailininkas grafikas, tapytojas, sukūrė ekspresyvių romantinių iliustracijų lietuviškos tematikos knygoms (A. Mickevičiaus, V. Sirokomlės, J. Kraševskio veik.).

p. 183

Knuto Hamsuno romane „Moterys prie šulinio" – išleistame 1920 m. vaizduojamas mažo provincijos miestelio gyvenimas. Šis kūrinys nėra meniniu požiūriu reikšmingas.

APMĖTYTOJO TRUPINIAIS ATSAKYMAS. 1) I publikacija*: Lietuvos Aidas, 1937, birželio 25, nr. 282.

p. 186

Bernhardas Kellermannas (1879–1951) – vokiečių rašytojas. „Ingeborga" (1906, liet. 1930) ir „Jūra" (1910, liet. 1923) – ankstyvieji jo romanai, kuriems būdingi impresionizmo ir neoromantizmo bruožai. „Tunelis" (1913, liet. 1923) – techninis-utopinis romanas.

...su Hamsuno „Misterijom", ...su „Panu" – romanas „Misterijos" (1892) pradeda naują K. Hamsuno (1859–1952) kūrybos etapą. Romano veiksmas dramatiškas, grindžiamas aštriais psichologiniais konfliktais, apgaubtas paslapties, mįslingumo. „Panas" (1894) – impresionistinis meilės romanas, kupinas taurios poezijos.

„Valentina" – Antano Vaičiulaičio (1906–1992), prozininko, poeto, kritiko, vertėjo, kūryboje šis romanas (1936) – „pasakojimas apie pirmosios meilės

skleidimąsi, jos švytėjimą, liūdesį ir tragišką atomazgą" (D. Čiočytė) – užima ypatingą vietą.

„Tartareno" su „Don Kichotu" jungimas... – trilogija „Tartarenas iš Taraskono", Alphonse'o Daudet (1840–1897) kūrinys. Jo pagrindinis veikėjas – Provanso miesčionis, pagyrūnas ir melagis.

p. 187

Šerlokas Holmsas – anglų rašytojo A. Conano Doyle'io (1859–1930) detektyvinių apsakymų ir romanų pagrindinis veikėjas, nuovokusis seklys.

RAŠYTOJAS IR GRAMATIKA. 1) Autografas: TMKM, ED-9950, A-230, nr. 31, 5 p., mašinraštis ryškaus mėlyno šrifto, be pataisymų, be parašo; 2) Autografas: LNMB RRK, f. 33, b. 11, 5 p., mašinraštis, redaguotas juodu rašalu ne Sruogos ranka, be parašo; 3) I publikacija: Gimtoji kalba, 1937, sąs. 7, p. 105–108.

Ginčai prasidėjo ir subrendo Humanitarinių mokslų fakultete. Vieša jo pradžia – 1924–1925 m. pasirodžiusios kraštutinai neigiamos J. Jablonskio recenzijos apie „Vitolio raudos" F. Kiršos vertimą (siūlyta jo neįsileisti mokyklų bibliotekoms), V. Krėvės „Skirgailą", o vėliau apie daugelį literatūros knygų, tarp jų ir fakulteto leidinius, už kuriuos buvo atsakingas V. Krėvė. Į ginčą, virusį keletą metų, įsitraukė P. Augustaitis, P. Avižonis, J. Balčikonis, S. Dabušis, J. Tumas-Vaižgantas, taip pat ir B. Sruoga (žr. Apie kalbininkus ir rašytojus. – Lietuva, 1927, sausio 17, nr. 12). Tarp ginčytinų klausimų – rašytojų ir kalbininkų vaidmuo bendrinės kalbos raidoje, normų ir individualybės santykis ir pan. Apie šį ginčą yra rašęs A. Piročkinas (žr. kn.: J. Jablonskis – bendrinės kalbos puoselėtojas, V., 1978, p. 182–199).

Palyginus Sruogos str. „Rašytojas ir gramatika" mašinraštį su publikacija, matyti, jog kalbininkai tekstą paredagavo. Pagrindiniai taisymai: šeimynišką veidą → šeimyninį veidą, visais protingumo privalumais → visomis protingumo savybėmis, pasikeitė → apkito (daug kas apkito), senasai → senasis, filologai → lingvistai, kalbininkai, išsilukšteno... dėsniai → buvo išlukštenti dėsniai, pareiga → priedermė, posmuoti → rimuoti, meisteris → meistras, esmėje → iš tikrųjų, tikras rojus → tikra dausa. Sakinys (3 pastr.) „Vyksta gilus bendradarbiavimas, pašaliečiui nematomas, – ir lengvai čia susitariama" taip pataisytas: „Čia vieni su kitais nepastebimai bendradarbiauja ir bendradarbiaudami lengvai susitaria". Toje pačioje pastraipoje „o gryno kraujo kalbininkai ... tariasi su rašytojais" – „gryno kraujo" išbraukta.

p. 189

„ne viskas tvarkoje danų karalystėje" – frazė iš W. Shakespeare'o „Hamleto". A. Churgino vertimas: „Kažkas papuvę danų karalystėj (V. Šekspyras. Raštai. V., 1961, t. 1, p. 204), A. Nykos-Niliūno: „Kažkas pašvinkę Danijos valstybėj" (W. Shakespeare. Hamletas. Chicago, 1964, p. 37).

p. 192

Novalis (tikr. *Friedrich Leopold von Hardenberg;* 1772–1801) – vokiečių rašytojas, žymiausias ankstyvojo romantizmo atstovas, „Himnų nakčiai" (1800) autorius.

Friedrichas Hoelderlinas (1770–1843) – žymus vokiečių tragiško likimo poetas romantikas, kūręs himnus, odes, elegijas.

Stefanas George (1868–1933) – vienas žymiausių vokiečių poetų simbolistų ir neoromantikų, Nobelio premijos laureatas. Buvo veikiamas Friedricho Nietzsche's (1844–1900) filosofijos. Lyrikai būdingi gamtos, meilės, liūdesio motyvai, poetizuojamas grožis.

Kitos publikacijos: R VI, p. 329–335; SVU, p. 329–332.

LOMONOSOVO ŠMĖKLA. 1) Autografas: TMKM, ED-9949, A-229, nr. 30, 6 p., mašinraštis (ne pirmas egz.), be pataisymų, parašas *B. Sruoga*; 2) I publikacija*: Gimtoji kalba, 1937, sąs. 9, p. 145–149.

Straipsnis prieš spausdinant „Gimtojoje kalboje" šiek tiek paredaguotas. Svarbiausi taisymai: prasčiokai → prastuoliai, prastieji žmonės; prasčiokėlius → prastuolėlius; pareiga → priedermė; pragarsėjusiu → pagarsėjusiu; pirmoj eilėj → pirmiausia; savumus → savybes; lokalinėmis → vietinėmis; personažus → veikėjus; apvalas → apvalus ir kt. „*Apkvailas* kvailys" mašinraštyje – turbūt ne klaida, o žodžių žaismas – publikacijoje taip pat ištaisyta į „*apvalus* kvailys".

p. 193

Moins on pense, plus on parle (pranc.) – „kuo mažiau mąstoma, tuo daugiau kalbama".

Der Kerl hat keine Kinderstube gehabt (vok.) – „vyrukas neturėjo iš mažens tinkamo auklėjimo".

PUŠKINAS – RUSAS IR EUROPIETIS. 1) I publikacija*: Darbai ir dienos, 1937, kn. 6, p. 167–183.

p. 200

...senobės Elados... – Elada (Helada) yra senoji Graikija.

p. 201

...Fonvizino ir Deržavino talentais – Denisas Fonvizinas (1744?–1792) – rusų rašytojas, spalvingų komedijų „Brigadierius" ir „Nesubrendėlis" autorius. Jose smerkė baudžiavą, šaipėsi iš bajorų tamsumo. Yra parašęs traktatų, publicistinių veikalų. Gavrila Deržavinas (1743–1816) – rusų poetas ir vertėjas.

p. 202

Arzamasas – rusų rašytojų būrelis (veikęs 1815–1818), kuriam priklausė V. Žukovskis, K. Batiuškovas, A. Puškinas ir kt. Propagavo naujus literatūros žanrus, literatūrinės kalbos suartėjimą su šnekamąja.

p. 202

Nikolajus Karamzinas (1766–1826) – rusų rašytojas, istorikas; sentimentalizmo rusų literatūroje pradininkas (apysakos „Natalija", „Vargšė Liza"). Parašė „Rusijos valstybės istoriją".

p. 203

Pavelas Sakulinas (1868–1930) – rusų literatūrologas, kultūrinės istorinės mokyklos tradicijų tęsėjas.

Anatolijus Lunačiarskis (1875–1933) – rusų politikas, rašytojas. Didelis eruditas, pirmas žymus sovietinis literatūros ir meno teoretikas ir kritikas.

Puškinas buvo rusų Adomas – t.y. Adomas Mickevičius.

p. 205

Joseph Nadler – žr. paaiškinimą p. 55.

p. 206

dvasinę autarkiją... – autarkija (gr. *autarkeia* – savęs patenkinimas), stoikų etikos pažiūra, pagal kurią dorovingumas pats savaime yra laimės sąlyga; čia: uždarumas, užsisklendimas, atsiribojimas.

Ivanas Karamazovas – Fiodoro Dostojevskio (1821–1881) romano „Broliai Karamazovai" (1879–1880) herojus.

p. 207

„Borodinskaja godovščina", „Klevetnikam Rossiji" (rus.) – „Borodino metinės", „Rusijos šmeižikams".

Parny (tikr. *Evariste Désiré de Forges;* 1753–1814) – prancūzų poetas, meilės lyrikas, turėjęs įtakos prancūzų romantikams, A. Puškinui.

Jacques Vergier (1655–1720) – prancūzų poetas.

Jean Baptiste Grécourt (1683–1743) – prancūzų poetas, abatas, lengvabūdiškos, frivoliškos poezijos kūrėjas.

Guillaume Amfreye Chaulieu (1639–1720) – suprancūzėjęs anglų poetas, kūręs anakreontikas, t.y. giedrus meilės arba nerūpestingą buitį apdainuojančius eilėraščius, parašytus graikų poeto Anakreonto (VI a. pr. Kr.) poezijos stiliumi.

p. 209

rusiškoje kanvoje... – kanva (pranc. *canevas*), standus tinklinis storų siūlų audinys, kuris siuvinėjamas vilnoniais arba šilkiniais siūlais.

p. 210

Marlinskis – rusų rašytojo, dekabristo, romantizmo propaguotojo Aleksandro Bestuževo (1797–1837) slapyvardis.

p. 211

cholop venčannago soldata (rus.) – „vainikuoto kareivio liokajus".

Fadėjas Bulgarinas (1789–1859) – rusų žurnalistas ir rašytojas, po 1825 m. virtęs karingu reakcionieriumi ir policijos informatoriumi, kritikavęs A. Puškiną, N. Gogolį, V. Bielinskį ir kt.

p. 212

Avakumas (Petrovičius; 1620?–1682) – protopopas, vienas sentikystės pradininkų, rašytojas. Parašė daug veikalų, kuriuose kritikavo tuometinės rusų bažnyčios ir carinės santvarkos ydas. Caro įsakymu buvo sudegintas.

Nikolajus Novikovas (1744–1818) – rusų rašytojas, žurnalistas, leidėjas, Maskvoje įsteigęs Spaustuvių bendrovę. Leido daug laikraščių, žurnalų, vadovėlių, mokslinių knygų. Parašė „Rusų rašytojų istorinio žodyno bandymą" (1772).

Aleksandras Radiščevas (1749–1802) – rusų rašytojas, filosofas, revoliucionierius. Buvo veikiamas prancūzų švietėjų idėjų. Reikalavo panaikinti baudžiavą.

Svarbiausias kūrinys – „Kelionė iš Peterburgo į Maskvą" (1790, liet. 1950). Turėjo didelę įtaką dekabristams, A. Puškinui, A. Gercenui.

Kondratijus Rylejevas (1795–1826) – rusų poetas dekabristas. Su A. Bestuževu-Marlinskiu leido almanachą „Poliarnaja zvezda" (Šiaurės žvaigždė). Kūriniuose smerkė tironiją. Daugelis eilėraščių persmelkti tragiškos nuojautos.

Vladimiras Odojevskis (1803–1869) – rusų rašytojas, filosofas, pedagogas, muzikologas; kunigaikštis. Jo pasaulėžiūroje pynėsi slavofilų ir zapadnikų (vakarininkų) idėjos. Steigė „Liubomudrų" būrelį. Parašė novelių, apysakų, romanų. Sukūrė fantazijų, fugų, kanonų vargonams. Išleido populiarių vadovėlių, metodinių veikalų.

Aleksandras Poležajevas (1804?–1938) – rusų poetas, plėtojęs dekabristų lyrikos tradicijas, protestavęs prieš caro valdžios savivalę. Jo eilėraščiuose atsispindi maištingos kareivių nuotaikos.

Narežnyj – rusų rašytojas Vasilijus Narežnas (1780–1825). Parašė buitinių nuotykinių romanų seriją („Rusijos Žilblazas" ir kt.), joje gausu satyrinių Rusijos gyvenimo vaizdų.

Nikolajus Černyševskis (1828–1889) – XIX a. 6–7 dešimtmečio revoliucinių demokratų judėjimo Rusijoje ideologas ir vadovas, filosofas, ekonomistas, literatūros kritikas, rašytojas. Socialistas utopistas. Žurnalo „Sovremennik" (Amžininkas) bendradarbis. Parašė romaną „Kas daryti?".

Nikolajus Gumiliovas (1886–1921) – rusų poetas, poetinės akmeistų mokyklos įkūrėjas ir vadas. Poetinį kelią pradėjo kaip simbolistas. Už dalyvavimą antibolševikiniame sąmoksle buvo suimtas ir sušaudytas.

parvenu (pranc.) – nekilmingas, į privilegijuotus sluoksnius prasimušęs, juos mėgdžiojantis žmogus; iškilėlis.

nelyginant Kazbeko ir Monblano... – Kazbekas, aukščiausia Kaukazo kalnų, Monblanas – Alpių viršukalnė.

p. 214

bogatyriaus (rus.) – galiūno, karžygio, didvyrio.

Vasilijus Kliučevskis (1841–1911) – rusų istorikas, pozityvizmo atstovas.

Michailas Kuzminas (1875–1936) – rusų rašytojas, simbolizmui artimų eilėraščių rinkinių, romanų, pjesių autorius.

p. 216

Tak polon golos miloj žizni... (rus.) – „Toks kupinas mielo gyvastingumo balsas, / Tokio žavesio gaivinamas, / Kad per gedulingas šermenis jaučiame / Šviesaus vardadienio dvelkimą" (pažod. vert.).

Vėlesnės publikacijos: SVU, p. 408–422.

KARŪNA BE KARALIAUS. 1) Autografas: TMKM, ED-9947, A-227, inv. nr. 28, 10 p., mašinraštis (ne pirmas egz.), netaisytas, be parašo; 2) I publikacija*: Prošvaistė, 1937, kn. 1, p. 112–127, parašas *M. Kemšys.*

p. 219

Liudas Dovydėnas (1906–2000) – prozininkas, publicistas. Pirmuosiuose kūri-

niuose, pasak kritikų, daugiausia vaizdavo kasdienines, buitines situacijas, pamargintas komiškais vaizdais. „Broliai Domeikos (1936) – žinomiausias jo kūrinys.

p. 225

Bauernvolk (vok.) – valstietis; *niek.* prasčiokas, prastuolis.

p. 226

„Kuntaplius" – iš tiesų *Kuntaplis*, satyros ir humoro savaitraštis, leistas Kaune (1933–1940). Jame bendradarbiavo kairiosios pakraipos rašytojai ir dailininkai.

KAIP UGDYTI SAVOJI DRAMATURGIJA? 1) Autografas: TMKM, ED-9927, A-207, inv. nr. 8, 15 p., mašinraštis (1-as egz., mėlynas šifras), be pataisymų, parašas *B. Sruoga;* 2) I publikacija*: Akademikas, 1938, nr. 4, p. 86–88; nr. 5, p. 108–111.

Mašinraščio ir publikacijos tekstai beveik identiški. Tik straipsnio antrame skyrelyje „Dramaturgijos skurdo priežastys" (žr. šio tomo p. 229) sak. „Rašytojai, dramaturgai yra menkysta" vietoj menkysta būta „peckeliai" ir nubraukta sakinio „Tai yra nihilistiška pažiūra" pabaiga: „beveik dzidoriška". Vienintelis taisymas mašinraštyje Sruogos ranka tame pačiame skyrelyje, pastraipoje, prasidedančioje žodžiais „Antroji kliūtis..." (žr. šio tomo p. 230), „negi visi gali tenkintis *P. Vaičiūno* likimu" – „negi visi gali tenkintis *repertuarinio pastumdėlio* likimu". Sruogos rūpinimasis lietuvių dramaturgijos ugdymu buvo nuoseklus ir kryptingas. Yra išlikęs toks mašinraštis (LLTIR, f. 1, b. 5732, be datos):

DRAMATURGIJOS AUGINIMO PROGRAMINĖS GAIRĖS

PRINCIPINĖS PRIELAIDOS

A. Reikia skirti: repertuaro aprūpinimą ir dramaturgijos kūrybos organizavimą.

B. Mūsų teatrai gyvenamajai repertuaro krizei laikinai nugalėti turi griebtis paliatyvinių priemonių: tartis su paskirais rašytojais, užusakydami jiem naujas pjeses ar epinių veikalų dramatizavimus ir sudarydami sąlygas, kuriose rašytojai galėtų imtis reikiamo darbo. Šiuo keliu tegalima išbristi tik iš gyvenamosios repertuaro krizės, kuri nuolat kartosis ir toliau, – ši priemonė mūsų dramaturgijos organizavimo problemos neišspręs.

C. Pagrindinis mūsų draminės literatūros trūkumas – draminės bei teatrinės technikos trūkumas. Kūrybinių talentų mum yra, bet pjesių – maža.

D. Dramaturgijos auginimo sambrūzdžio tikslas: išjudinti glūdinčias kūrybines jėgas, pagelbėti jom surasti formą ir kūrybos prasmę.

E. Organizacinio darbo vaisiai galės pribręsti tiktai praslinkus gerokai darbo metų eilei.

F. Dramaturgijos augimo esminės sąlygos:

1. Teatrinės kultūros, tiksliau, teatrinio skonio kėlimas visame krašte, ypač – besimokančios jaunuomenės tarpe.

2. Teatrinės literatūros leidimas ir skleidimas (pjesės, teatro istorija, teatro technika, dramaturgijos technika etc.).

Konkrečiai veiktina

KNYGŲ LEIDIMAS

A. Jei šiuo metu knygų leisti dar negalima, tai jos reikia bent paruošti, kad būtų galima išleisti pirmai progai pasitaikius.

B. Dramaturgijos teorija ir istorija.

a) Aristotelio poetika,

b) Dramaturgijos teorija (Volkenštein, Averkijev ar kt.),

c) Dramos istorija (Jakovlevo, – geriau būtų kam parašyti),

d) F. Strowski LE THEATRE ET NOUS,

e) Parinkti daugiau tinkamų veikalų.

C. Scenos technika.

Mėgėjų scenos įrengimas; šviesa scenoje; scenovaizdis ir grimas; butaforija ir rekvizitas; spektaklio ruoša ir organizacija; aktorio menas; režisūra; vaidmens ruoša etc. etc.

D. Lengvai pastatomų pjesių leidiniai.

Čia ypač svarbu duoti medžiagos mėgėjų ir mokyklų spektakliam.

E. Klasinių dramaturgijos veikalų leidimas.

F. Savųjų dramaturgų veikalų leidimas.

DARBAS VIDURINĖJ MOKYKLOJ

Meno Departamentas pasirūpina, kad vidurinėse mokyklose:

A. Būtų organizuojami teatriniai rateliai, kurie ne tiktai ruoštų vadinamuosius pasilinksminimo spektaklius, bet sąmoningai nagrinėtų pjeses, roles, dramaturgijos ir teatro technika;

B. Bent tuose būreliuose mokiniai būtų išsamiai supažindinami su dramos uždaviniais, forma, technika;

C. Mokiniam, bent palinkusiem į literatūros darbą, būtų duodami pratimai komponuoti monologus, dialogus, sceneles, rutuloti siužetą, dialogu apibūdinti personažo charakterį etc.

D. Pastebėtoji dramaturginių gabumų užuomazga būtų toliau rūpestingai skatinama ir palaikoma.

DARBAS AUKŠTOJOJ MOKYKLOJ

Atgaivinti aukštojoje mokykloje kažkieno visažinančia ranka panaikintąją Teatro Mokslo katedrą:

A. Ji – pagrindinė mūsų aukštoji teatro mokykla, duodanti kultūringų inteligentiškų teatro meno kūrėjų ir iždui pigiau kainuojanti negu paskira teatro studija.

B. Ji tiksliau gali daryti žmonių atranką: gabieji – eina į teatrą vaidinti ir režisuoti, kiti lieka teatro istorikai, recenzentai, instruktoriai, organizatoriai, – nelieka atliekamų niekur netinkančių žmonių, kurių šiaip teatro studijos duoda per daug.

C. Universitete bręsta ir būsimieji rašytojai. Būsimiem dramaturgam būtina išeiti Teatro Mokslo katedros kursas.

D. Tas kursas yra būtinas ir būsimiems literatūros mokytojam, – būsimiem mokyklinių spektaklių organizatoriam, režisieriam – būsimiem būsimų dramaturgų auklėtojam.

KONSULTACIJOS BIURAS

Prie Meno Departamento steigiamas Konsultacijos Biuras, kuris jauniem dramaturgam duotų patarimų – augintų dramaturgus ir jų veikalus.

Tokį biurą turėtų sudaryti bent

a) trys autoritetingi rašytojai (pav., Vaičiūnas, Mykolaitis, Krėvė, – galima būtų kreiptis, į ką autorius norės),

b) vienas dailininkas (Gudaitis),

c) vienas muzikas (Jeronimas Kačinskas),

d) režisierius (Juknevičius),

e) radio-dramaturgas (Antanas Gustaitis).

MENININKŲ KLUBAS

Menininkų klube organizuoti dramos veikalų skaitymą, paskaitas įvairiais teatro ir dramaturgijos reikalais, – sudarinėti, tariant, teatrinę atmosferą, žadinti teatrinį skonį.

SPAUDA

Turi siekti to paties uždavinio plačioje visuomenėje, kaip klubas menininkų tarpe. Meno Departamentas turėtų su spauda atitinkamai susitarti.

TEATRAS

Sudaryti atmosferą, kad dramaturgas jame jaustų kaip savo žmogus, o ne koks nemielas svečias, – teatras turėtų padėti dramaturgui įaugti į sceninės kūrybos atmosferą, – „užuosti" scenos dažus ir dulkes.

Yra išlikę šia tema ir dar keletas dokumentų-projektų (žr. LLTIR, f. 53, b. 1100), kaip antai:

S t a t u t o   p r o j e k t a s

DRAMATURGINIS SAMBŪRIS

Veikla

1. Dramaturginis Sambūris veikia Švietimo Tarėjo žinioje; Sambūrio centro buveinė – Švietimo Valdybos buveinė.

2. Sambūris pradeda veikti Švietimo Tarėjui paskyrus Sambūrio Vilniaus Komiteto prezidiumą.

Tikslas

3. Dramaturginio sambūrio tikslas: kelti, skatinti, kurdinti originalią lietuvių dramaturgiją, šiuo reikalu telkiant literatūros, teatro ir visuomenės kūrybines jėgas.

Teisės ir pareigos

4. Dramaturginio sambūrio teisės ir pareigos:

a) išjudinti dramaturginei kūrybai visas galimas jėgas;

b) teikti kūrėjams visokeriopos pagalbos: moralinės, materialinės, teisinės, techninės;

c) sergėti autoriaus teises;

d) ruošti dramaturgijos paskaitas, kursus, studijas;

e) leisti draminius kūrinius bei parūpinti jiems leidėjus;

f) leisti periodinius ir neperiodinius leidinius, dramaturgijos ir teatro reikalus svarstančius;

g) steigti ir laikyti atitinkamus klubus;

h) naudoti visas kitas galimas teisėtas priemones įvardytam tikslui siekti.

Organizacija

5. Visose vietose, kur veikia lietuviški teatrai, pašaukiami Dramaturginio sambūrio komitetai, – Vilniuje, Kaune, Šiauliuose, Panevėžy, Marijampolėje, Telšiuose ir kt.

6. Vilniaus ir Kauno komitetų pirmininkus bei prezidiumų narius skiria Švietimo tarėjas; Vilniaus ir Kauno komitetų eilinius narius skiria Švietimo tarėjas, atitinkamo komiteto pirmininkui pasiūlius.

7. Vilniaus komiteto prezidiumą sudaro 5 asmenys: pirmininkas, vicepirmininkas, sekretorius, iždininkas, ūkio vedėjas.

8. Kauno komiteto prezidiumą sudaro 3 asmenys: pirmininkas, vicepirmininkas (ūkio vedėjas) ir sekretorius.

9. Dramaturginio sambūrio Centro komitetą sudaro Vilniaus ir Kauno komitetų prezidiumų visuma.

10. Vilniaus komiteto pirmininkas yra drauge ir Centro komiteto pirmininkas; Vilniaus komiteto vicepirmininkas ir Kauno komiteto pirmininkas yra drauge Centro komiteto vicepirmininkai; Vilniaus ir Kauno sekretoriai yra drauge ir Centro komiteto sekretoriai; Vilniaus ir Kauno komitetų ūkio vedėjai (Kaune ūkio vedėjas-vicepirmininkas) yra drauge ir Centro komiteto ūkio vedėjai; Vilniaus komiteto iždininkas yra ir Centro komiteto iždininkas.

11. Provincijos komitetus organizuoja Centro komitetas; provincijos komitetų prezidiumą skiria Centro komiteto pirmininkas.

12. Komitetų narių skaičius – neaprėžtas.

13. Komiteto nariais gali būti ne tik rašytojai, dramaturgai, teatro menininkai bei direktoriai, bet ir platesnės visuomenės iniciatyvūs žmonės, galį būti naudingi darbui.

14. Provincijos komitetai yra Centro komiteto atstovai vietoje, veikią pagal Centro komiteto direktyvas.

15. Provincijos komitetai, vykdydami Centro komiteto direktyvas, veikia savarankiškai.

16. Savarankiškai veiklai provincijos komitetai naudojasi vietoje savarankiškai gautomis lėšomis.

17. Gautąsias iš Centro lėšas provincijos komitetai suvartoja tik pagal Centro komiteto nurodymus.

18. Visuotinas Sambūrio susirinkimas šaukiamas bent vieną kartą į metus; provincijos komitetus visuotiniame susirinkime atstovauja jų prezidiumai, turėdami sprendžiamąjį balsą; paskiri komitetų nariai visuotiniame susirinkime gali dalyvauti patariamuoju balsu.

19. Komitetai posėdžiauja ir dirba bendra valstybinių įstaigų komisijų darbo tvarka.

20. Organizacinis komitetų darbas yra garbės darbas. Atlyginama tegali būti už paskirus konkrečius darbus.

Lėšos ir atskaitomybė

21. Sambūrio lėšas sudaro:

a) Švietimo Valdybos asignavimai; b) kitų valstybės įstaigų asignavimai; c) visuomenės aukos; d) pajamos iš leidinių, paskaitų, klubų, kursų etc.

22. Komitetai dėl gautųjų lėšų atsiskaito bendra valstybės įstaigų atsiskaitymo tvarka.

P r o j e k t a s

DRAMATURGINIO SAMBŪRIO VEIKLOS PROGRAMA

I. Artimiausios ateities konkretūs uždaviniai

1. Suregistruoti rašytojus, galinčius dirbti dramaturgo darbą, ir kuriuo nors būdu įtraukti juos į darbą.

2. Įtraukti į darbą rašytojus, dar nebandžiusius dramaturginėje kūryboje jėgų, – duoti jiems darbo ir teikti technines amatininkinės pagalbos.

3. Ieškoti naujų dramaturginių talentų ir rastuosius atitinkamai aprūpinti darbu ir pagalba.

4. Paruošti tematinę medžiagą, – sumesti ciklius temų, kurias būtų verta sceniškai traktuoti ir kurios galėtų sužavėti dramaturgus, neturinčius savo temos.

5. Skatinti dramaturgus pasiimti tą ar kitą vertingą temą.

6. Su paskirais dramaturgais susitarti dėl temos, dėl veikalo parašymo termino ir sąlygų ir surašyti su juo atitinkamą sutartį.

7. Kuriantiems dramaturgams teikti jų norimos pagalbos.

8. Pasirūpinti kuriančiojo dramaturgo gyvenimo sąlygomis, – išrūpinti darbo metui atostogų, išrūpinti jam darbo stipendiją, subsidiją ar rasti kurią kitą gyvenimo aprūpinimo formą, su kiekvienu susitariant individualiai.

9. Peržiūrėti sukurtuosius veikalus. Atsiradus trūkumams, padėti dramaturgui juos pašalinti, padėti pakelti veikalo literatūrinį ir teatrinį lygmenį.

10. Teatrams padėti redaguoti vaidinamąsias pjeses, lygiai originalias, susitariant su autoriumi, lygiai verstąsias.

11. Padėti dramaturgams praktiškai susipažinti su sceninės kūrybos dėsniais ir psichologija.

12. Peržiūrėti senesnės originaliosios dramaturgijos kūrinius ir, radus tinkamos medžiagos, jas naujai redaguoti, kad tiktų vaidybai (pvz., Gužučio pjesės, tebesančios rankrašty, dar niekur nevaidintos).

13. Parūpinti kaimo mėgėjų spektakliams repertuarą.

14. Teikti besikreipiantiems teatrams patarimų draminės bei teatrinės literatūros reikalu.

15. Suorganizuoti teatrinę biblioteką ir susitarti su paskirais teatrinių bibliotekų savininkais, kad jų knygų lobis būtų prieinamas visiems jų reikalingiems asmenims.

16. Suorganizuoti dramaturgų teisių apsaugą.

17. Organizuoti dramaturgų bendravimąsi su teatro kūrėjais ir muzikais.

18. Organizuoti dramaturgų ir scenovaizdžio kūrėjų kūrybinį bendradarbiavimą.

19. Organizuoti juridinę pagalbą.

20. Suorganizuoti instruktorius-paskaitininkus, kurie galėtų lankyti provinciją, paskaitytų paskaitų, teiktų instrukcijas, pravestų studijinius dramaturgijos darbus etc.

21. Organizuoti radiofoninę dramaturgiją.

22. Suorganizuoti dramaturgijos veikalų leidimą. Jei laikinai nebūtų galima ar tikslu leisti veikalus paprastu būdu, – organizuoti tai, ką vokiečiai vadina Büchnenverlag, – kad pjesės būtų prieinamos visiems teatrams bei mėgėjų būreliams.

II. Paruošiamieji darbai tolimesnei ateičiai

Pirmame skyriuje įvardintieji darbai, daugiau susiję su gyvenamuoju momentu, yra daugiau paliatyvinio pobūdžio, siekią beveik prievartos būdu pašalinti esamąją repertuaro krizę. Nors ir jie, žinoma, jau paliks gilių pėdsakų ateičiai, bet jų vis dėlto dar maža mūsų dramaturginėms jėgoms išjudinti.

Susidomėjimas dramaturgija reikia pradėti jaunojoje kartoje, – joje glūdinčias jėgas pakreipti dramaturgijos linkme. Mūsų pradedą rašytojai paprastai ima reikštis lyrika bei apysaka, – ne tik todėl, kad dramaturgijos forma yra pati sunkiausia, bet ir todėl, kad dramaturgija reikalauja specifinių techninių žinių, kurių pradedąs rašytojas neturi kur gauti. Maža tų žinių rašytojas gauna ir mokykloje, nes patiems literatūros mokytojams dažnai tų žinių pristinga. Tai norint išjudinti dramaturgines jėgas, reikia sukelti teatrinį sambrūzdį ir paskleisti būtinų žinių. Tuo tikslu reikia:

1. Gimnazijų literatūros mokytojams suruošti trumpalaikius kursus, kur būtų išeita dramaturgijos teorijos ir istorijos mokslai, draminių veikalų nagrinėjimo mokslas, estetikos pagrindinės problemos, mėgėjų spektaklių ruošimo kursas.

2. Parūpinti originalios ar verstos literatūros: a) dramaturgijos teorija; b) dramaturgijos istorija; c) dramaturgijos santykiai su kitomis literatūros šakomis; d) sceninės kūrybos dėsniai, technika, psichologija; e) mėgėjų spektaklių ruoša: vaidmenų skirstymas ir ruošimas, režisūra, repeticijos, scenovaizdis, šviesa, kostiumai, grimas, efektai etc., spektaklio organizacija.

3. Susitarti su švietimo Valdybos atitinkamomis įstaigomis dėl teatro–dramaturgijos kuopelių organizavimo ir praktikos darbų mokyklose, – ir dėl jų instruktavimo.

4. Susitarti su Vidaus Reikalų Valdyba dėl mėgėjų kuopelių organizavimo plačiojoje provincijoje ir dėl jų instruktavimo bei joms pagalbos teikimo.

5. Leisti teatro–dramaturgijos reikalams specialų laikraštį, žurnalą, kuris ne tik palaikytų kontaktą tarp įvairių šios srities veikėjų, keltų skonį, skleistų teatrinę kultūrą, bet ir nuolat žadintų kūrybinę dvasią.

6. Organizuoti pasaulinės literatūros geresniųjų dramos veikalų vertimą, aprūpinti juos tinkamais įvadais ir komentarais, kad galima būtų atiduoti spaudai, kai tik atsiras tam tinkamos sąlygos.

Šio projekto autentiškumą patvirtina V. Mykolaičio-Putino prierašas: *B. Sruogos.*

PASIGAILĖKITE ISTORIJOS! 1) Autografas: 1) TMKM, ED-9945, A-225, inv. nr. 26, 6 p., mašinraštis, be pataisymų, parašas *Morkus Dilgėlė*; 2) I publikacija*: Akademikas, 1938, nr. 15, p. 307–309, parašas *Morkus Dilgėlė.*

Straipsnio „Pasigailėkite istorijos!" mašinraščio ir publikacijos tekstai beveik identiški.

Istorinė tematika ir ja pagrįstų kūrinių meniškumas visados labai rūpėjo Sruogai. Apie tai byloja jo garsiosios istorinės dramos, mokslinės studijos. Tačiau 1938 metais dėmesys istoriniams kūriniams itin akivaizdus. Viena iš priežasčių yra tai, kad pasirodo nemažai menkaverčių pjesių, profanuojančių istorinę medžiagą. Antroji priežastis daug visuotinesnė: tirštėja politinė atmosfera Europoje, jaučiama karo grėsmė, paaštrėję Lenkijos ir Lietuvos santykiai dėl Vilniaus krašto. Jaunųjų ūkininkų ratelių (JŪR) sąjunga suburia istorikų ir literatų grupę, kurios tikslas – žadinti tautos dvasią, ruošti tautą dideliems žygiams, „duoti jaunimui stiprinamosios medžiagos" iš Lietuvos praeities. Į šią grupę įėjo K. Avižonis, K. Binkis, P. Cvirka, J. Puzinas, V. Sruogienė, A. Vaičiulaitis, D. Čiurlionytė-Zubovienė ir kt. Išrenkamas vykdomasis komitetas, kurį sudaro B. Sruoga, K. Avižonis, V. Tiškus (JŪR s-gos vadovas). Jis per spaudą ir laiškais kreipiasi į rašytojus, skatindamas kurti įvairių žanrų istorinę literatūrą (žr. rašytojų ir istorikų 1938 m. kovo 20 d. susirinkimo protokolą – LLTIR, f. 1, b. 3676). Vienas jų, pasirašytas komiteto narių, buvo adresuotas V. Mykolaičiui-Putinui (žr. LLTIR, f. 1, b. 3676, mašinraštis, 1938, balandžio 12):

„Gerbiamasai,

Gyvenamieji laikai uždeda mums sunkią ir garbingą pareigą – guosti nuliūdusią tautą, stiprinti tautos dvasią. Vienas gal pačių stipriausiųjų paguodos būdų – gaivinti tautos herojus, žadinti tautos heroizmą, pagrįstą žinojimu ir teisės pajautimu, – ruošti tautą dideliems žygiams, kurie jos laukia.

Istorikų ir rašytojų būrelis nutarė šia prasme imtis iniciatyvos darbui organizuoti, – mūsų praeities ryškesnius gyvenimo momentus ir žymesnius asmenis nušviesti atitinkamai vertinga literatūra ir kuo plačiausia paskleisti ją visuomenėje, ypač jaunimo tarpe. Tegul jaunimas turės vertingos stiprinančios ir gaivinančios skaitymo medžiagos. Jaunųjų ūkininkų Ratelių Sąjunga, norėdama

vertingai atžymėti dvidešimties nepriklausomo gyvenimo [metų] sukaktį, nutarė tos literatūros leisti ir platinti.

Numatoma leisti įvairiausi veikalai: populiarūs istorijos straipsniai (istorijos populiarizacijos veikalai), istorinės novelės, apysakos, romanai, baladės, poemos, pjesės ir kt. Norima tiktai, kad veikalai būtų sklandžiai, įdomiai ir visiems, ypač kaimo jaunimui, suprantamai parašyti ir kad juose pasireikštų savosios – Tėvų – žemės meilė.

Šio darbo sėkmingumui yra būtinas glaudus istorikų ir rašytojų bendradarbiavimas. Istorikai, savo populiariais raštais prisidėdami prie bendro darbo, drauge padėtų dailiosios literatūros kūrėjams pasirinkti tinkamą veikalui temą ir padėtų surinkti reikalingą medžiagą; sukurtąjį veikalą istorikai patikrintų, kad neįsibrautų kokie netikslumai, pačiam rašytojui sunkiau patikrinami. Už atliktąjį darbą bus mokamas honoraras pagal Ministerių Kabineto nustatytąsias normas.

Mūsų praeitis – didelė ir turtinga, temų skaičius – neaprėžtas, neišsemiamas. Tačiau, atrodo, būtų naudinga pirmoj eilėj nušviesti tokios rūšies temas: Liublino seimas; Gardino seimas; Sukilimų epizodai. Lietuvos padalinimas. Lietuvos statutai. Lietuvos separatistiniai (savarankumo) siekimai. Nepriklausomybės karai. Vilniaus cechai. Jotvingių naikinimas. Vytauto karūnavimas. Targovicų konfederacija. Traidenis. Gediminas. Algirdas. Kęstutis. Švitrigaila. Radvilai. Barbora Radvilaitė. Sapiehos. Hlebavičius. Jonas Karolis Katkevičius. Kalinauskas. Mackevičius. Lukošiūnas. Kazimiero rinkimas. Goštautas. Ostrogiškis, ir t.t.

Čia suminėta tiktai pavyzdinės temos, – iš jų matyti darbo sumanymo pobūdis. Mūsų istorikai sutinka padėti rašytojams savo nurodymais, kur būtų galima rasti medžiagos pasirinktai temai. Taip pat mielai peržiūrės veikalus.

Šiam sumanymui gyvendinti istorikų ir rašytojų būrelis išrinko vykdomąjį komitetą, susidedantį iš JŪR S-gos vyriausio vadovo agr. Vl. Tiškaus, prof. Balio Sruogos ir istoriko dr. K. Avižonio.

Komitetas, žinodamas Tamstos susirūpinimą mūsų kultūros ir mūsų tautinio atsparumo reikalu, kviečia Tamstą į talką, į darbą. Komitetas norėtų žinoti: 1) ar Tamsta sutinki konkrečiai prisidėti prie bendro darbo – sukurti kokį veikalą? 2) kokią temą Tamsta pasirinktum ir kokios rūšies veikalą Tamsta sukurtum? 3) jei Tamstai ne viena įvardinta tema nebūtų priimtina, gal Tamsta rastum sau kokią kitą temą? Komitetas laukia malonaus atsakymo, – prašo apysakų, romanų, pjesių, poemų.

Darbas reikia koordinuoti, kad nebūtų blaškomos jėgos ir nebūtų per daug apgulamos vienos temos, o kitos – paliekamos nuošaliai.

Komitetas gerai numano visas darbo sunkenybes ir vis dėlto komitetas tiki, kad sutelkus jėgas bus galima padaryti daug, bus sukurta aukštai vertingų meno veikalų ir mūsų tautai bus padarytas tas darbas, kurį lenkams jau seniai yra padarę Senkevičius, Kraševskis, Vyspianskis...

Komitetas, didžiai vertindamas Tamstos palankumą, nekantriai laukia Tamstos teigiamo atsakymo".

p. 243–244

...vieno žymaus ir gero poeto, bet silpnoko dramaturgo veikalas... – turima galvoje Maironio tragedija „Didysis Vytautas - karalius", kurios premjera įvyko 1830 m. rugsėjo 7 d. (rež. B. Dauguvietis).

p. 244

Oberammergau – Vokietijos miestelis, pasaulyje išgarsėjęs nuo 1634 m. kas dešimt metų vykstančiais Kristaus kančios vaidinimais, kuriuose visus vaidmenis atlieka vietiniai gyventojai.

Netruko atsirasti net apysakų... – apie S. Darių ir S. Girėną tuo metu buvo parašyti ir išleisti du menkaverčiai romanai – J. Povilaitytės-Venckuvienės „Lituanica" (1934–1935) ir L. Luncienės „Atlanto nugalėtojai, arba Soldino miško paslaptys" (1935). Pasirodė ir silpnų A. Tautylos eilėraščių rinkinys „Lituanica" (1935), taip pat skirtas „narsiems transatlantiniams lakūnams".

Vėlesnės publikacijos: SVU, p. 333–337.

APIE IDĖJĄ SU KELNĖM IR NULIAUPSINTUS HEROJUS. 1) Autografas: TMKM, A-228, inv. nr. 29, 7 p., mašinraštis (1-as egz.), be taisymų, parašas *Morkus Dilgelė;* 2) I publikacija*: Akademikas, 1938, nr. 16, p. 337–339, parašas *Morkus Dilgėlė.*

p. 250

deus ex machina (lot. dievas iš mašinos) – netikėtas specialiu mechaniniu įtaisu nuleisto kurio nors dievo pasirodymas scenoje ir lemtingas įsikišimas į veiksmą antikinėje tragedijoje; vėliau – kiekviena staigi, psichologiškai nemotyvuota konflikto atomazga kūrinyje; nelauktas išgelbėtojas.

p. 253

...antropomorfiškomis formomis – žmogaus pavidalo, panašiomis į žmogų; antropomorfizmas (gr. *antropos* – žmogus + *morphe* – pavidalas, forma) – žmogaus savybių (minčių, jausmų, valios) priskyrimas gamtos reiškiniams, gyvūnams, augalams; dievų vaizdavimas žmogaus pavidalu.

Kitos publikacijos: Lietuvių literatūros kritika, t. 2 (1918–1940), Vilnius, 1972, p. 295–302; Kas yra kūryba, Kaunas, 1989, p. 89–90 (fragmentai); SVU, p. 338–343.

PUSANTRO DOSTOJEVSKIO AR LIETUVIŠKA BIRBYNĖ? 1) Autografas: LLTIR, f. 1, b. 3953, 15 p., mašinraštis, kur ne kur paredaguotas Sruogos ranka, parašas *B. S-ga;* 2) I publikacija*: Prošvaistė, 1938, kn. 2, p. 157–180, parašas *B. S.*

p. 256

Stasys Ivošiškis – rašytojo prozininko, žurnalisto Stasio Leskaičio (1902–1964) slapyvardis. „Spūdai" (1937) – svarbiausias šio autoriaus kūrinys.

p. 256

...už Trockio laimėjimus Lietuvos Brastoje – po 1917 m. spalio perversmo bolševikams paėmus Rusijoje valdžią, Trockis kaip Užsienio reikalų komisaras

pirmininkavo rusų delegacijai derybose su vokiečiais dėl 1918 m. Lietuvos Brastos sutarties sudarymo.

p. 261

Dantės vėlės – turima galvoje Dante's Alighieri (1265–1321) veikalas „Dieviškoji komedija", kuriame vaizduojamos sielos klajonės po anapusinį pasaulį.

p. 262

Pranas Skardžius (1899–1975) – žinomas prieškario kalbininkas, 1944 m. emigravęs iš Lietuvos. Redagavo leidinį „Archivum philologicum" (8 t.), su kitais – „Gimtąją kalbą". Parašė mokslinių veikalų ir straipsnių.

p. 265

Charles Baudelaire (1821–1867) – prancūzų poetas. Žymiausias jo kūrinys – „Piktybės gėlės" (1857). Eilėraščiams būdinga muzikalumas, klasikinė forma, kontrastuojanti su niūriais, šokiruojančiais vaizdais.

Markas Tulijus Ciceronas (lot. *Cicero;* 106–43 pr. Kr.) – žymiausias Romos oratorius, grožinės romėnų prozos pradininkas ir kūrėjas. Buvo puikus stilistas, meniškai ištobulinęs lotynų kalbą. Jo literatūrinį palikimą sudaro retorikos ir filosofijos raštai, laiškai.

Apie: Step. Vykintas. Stasys Ivošiškis. – Lietuvos aidas, 1937, lapkričio 30, nr. 546.

DAINŲ DAINORĖLIS. 1) I publikacija*: Dienovidis, 1940, nr. 2, p. 91–97.

p. 272

Rustavelio poemoje „Barso kailyje" – dabar prigijęs poemos pavadinimas „Karžygys tigro kailiu".

Šota Rustavelis (XII–XIII a.) – gruzinų poetas, davęs pradžią naujajai gruzinų literatūrinei kalbai.

Andrejus Belyj (tikr. *Boris Bugajev;* 1880–1934) – rusų rašytojas, simbolizmo teoretikas; *Nikolajus Berdiajevas* (1874–1948) – rusų filosofas mistikas, egzistencialistas; *Fiodoras Kokoškinas* (1871–1918) – rusų mokslininkas, visuomenės veikėjas; *Gustavas Špetas* (1878–1940) – rusų literatūros mokslininkas, filosofas egzistencialistas, vertėjas; *Levas Šestovas* (tikr. *Švarcman,* 1866–1938) – rusų filosofas, literatūros kritikas; *Tadeuszas Miciński* (1873–1918) – lenkų rašytojas, 1915–1918 m. gyvenęs Rusijoje, vienas simbolizmo atstovų lenkų literatūroje.

p. 274

Я – изысканность... – „Aš – lėtos rusų kalbos elegantiškumas, / Prieš mane buvę kiti poetai – pirmtakai" (rus., pažod. vert.). Eilutės iš K. Balmonto eilėraščio „Aš – lėtos rusų kalbos elegantiškumas..." (К. Бальмонт. Избранное. Москва, 1980, c.135).

Кто равен мне... – „Kas prilygs man savo daininga jėga? / Niekas! Niekas!" (pažod. vert.). Eilutės iš K. Balmonto eilėraščio „Aš į šį pasaulį atėjau, kad matyčiau Saulę...") (К. Бальмонт. Избранное, с. 120).

p. 275

par excelence (pranc.) – aukščiausio laipsnio, geriausias, tobuliausias, išskirtinis.

p. 276

Я не знаю мудрости... – Aš nežinau, kokia išmintis tiktų kitiems. / Tik akimirksnius posmuoju eilėse. / Kiekviename akimirksnyje aš regiu pasaulius, / Pilnus besikeičiančio, margaspalvio žaismo. / Neburnokit, protuoliai. Kas aš jums? / Aš juk tik debesėlis, pilnas ugnies. / Aš juk tik debesėlis. Matote: plaukiu. / Ir kviečiu svajotojus... Jūsų aš nekviečiu" (pažod. vertimas). Eilutės iš K. Balmonto eilėraščio „Aš nežinau, kokia išmintis..." (К. Бальмонт. Избранное, с. 175).

...nei brolių Šlėgėlių, nei Vackenroderio, nei Šleijermacherio... – *Augustas Schlegelis* (1767–1845) – literatūros istorikas, kritikas, poetas, vertėjas; *Friedrichas Schlegelis* (1772–1829) – kritikas, filosofas, poetas; *Wilhelmas Heinrichas Wackenroderis* (1773–1798) – rašytojas, literatūros ir meno teoretikas; *Friedrichas Danielis Ernstas Schleiermacheris* (1768–1834) – filosofas. Tai vokiečių ankstyvojo romantizmo atstovai, Jenos ratelio dalyviai.

„Burevestnik" – „Audronaša".

p. 277

Michailas Pokrovskis (1868–1942) – rusų kalbininkas ir literatūros mokslininkas.

Leskovas – žr. paaišk. p. 49.

Vėlesnės publikacijos: SVU, p. 423–430.

EKONOMIŠKOS VADŽIOS LITERATAI. 1) I publikacija*: Varpas, 1940, nr. 5, p. 69–72.

Citatose iš „Tautos ūkio" kursyvas – Sruogos.

p. 279

...atsiliepė „Tautos ūkis" <...> anonimui straipsniu – tai straipsnis „Tautos ūkyje" (1940, nr. 3, p. 44) „Ar Lietuvos Rašytojų Draugijos siūlomas darbo pajamų mokesčio įstatymo pakeitimas yra priimtinas?", pasirašytas kriptonimu *V. D.*

p. 283

...jei kas „Tautos ūkio" ekonomistus imtų lyginti su Morganu... – Sruoga galbūt turi galvoje Amerikos turtuolį bankininką *Johną Pierpontą Morganą* (1837–1913), ištraukusį JAV vyriausybę iš bankroto, arba jo sūnų Johną Pierpontą Antrąjį (1867–1943), finansavusį I pasaulinį karą.

p. 284

Marlou, Šelį, Uaildą <...> nukankino ne beraščiai... – *Christoferis Marlowe* (1564?–1593), rašytojas, pirmasis anglų literatūroje sukūręs didelių aistrų, reikšmingų idėjų dramą, kurios herojai – titaniškos asmenybės, maištaujančios prieš Dievą ir autoritetus („Tragiškoji daktaro Fausto istorija", „Eduardas II" ir kt.); *Percy Bysshe'as Shelley* (1792–1822), anglų poetas, vienas ryškiausių romantizmo atstovų, smerkęs tironiją, apdainavęs kovotojų už laisvę heroizmą; *Oscaras Wilde'as* (1854–1900), anglų rašytojas, vienas estetizmo, galantiškumo, dendizmo sąjūdžio vadovų, aukštinęs grožį, estetizuotas aistras, atskleidęs žlugdantį amoralumo, cinizmo poveikį asmenybei.

p. 287

...pasiguosti karčiąja Juvenalio išmintimi – *Decimus Junijus Juvenalis* (lot. *Iuvenalis*; apie 60–140), paskutinis garsusis romėnų satyrikas. Savo „Satyrose" atskleidė ir smerkė romėnų visuomenės ydas, bylojo sentencijomis.

difficile est satiram non scribere (lot.) – „sunku neparašyti satyros" (pažod. vert.); čia: sunku susilaikyti nepasišaipius.

Apie: J. Balsys. Laiškas redakcijai. – Varpas, 1940, nr. 8, p. 128, parašas *J. Balsys, Mokesčių inspektorius.*

BUOŽEI SU BUOŽE. 1) Autografas: LLTIR, f. 13, b. 3163, straipsnio atspaudas (skiltys), parašas *Padegėlis Kasmatė*, ant vieno iš lapų užrašas Sruogos (?) ranka: *Silva rerum.*

Pagal minimas realijas straipsnis datuotinas 1940 metais, kurių pradžioje rašytojo pradėjo kovą prieš miesčioniškumą, nuvorišišką, „buožišką" požiūrį į kultūrą. Satyrinis etiudas „Buožei su buože" tiesiogiai susijęs su straipsniu „Ekonomiškomis vadžiomis literatūroje" (Varpas, 1940, nr. 5, p. 69–72): abiejuose straipsniuose atskleidžiamas tas pats Lietuvių rašytojų draugijos ir Mokesčių inspekcijos konfliktas dėl rašytojų pajamų apskaičiavimo. Tiesą sakant, tai du tais pačiais faktais ir argumentais paremti to paties straipsnio variantai, tik publikacijoje „Ekonomiškos vadžios literatūrai" nesama Padurko įvaizdžio, be to, šis tekstas ne toks feljetoniškas, stengiamasi ne vien išjuokti priešišką nuomonę, bet ir pagrįsti teiginius.

p. 288

Angariečio buožė... – Zigmas Angarietis (tikr. Aleksa; 1882–1940) vienas Lietuvos komunistų partijos organizatorių ir vadovų, tarptautinio komunistinio judėjimo veikėjas.

p. 289

krapštirentas Padurkas – šio vardo atsiradimą iš kriptonimo *P. D.* Sruoga atskleidžia straipsnyje „Buožė prasižiojo" (žr. R VI, p. 488).

...pagamino straipsniuką, įlindo į „Tautos ūkio" redakciją... – turimas galvoje str. „Ar Lietuvos Rašytojų Draugijos siūlomas darbo pajamų mokesčio įstatymo pakeitimas yra priimtinas?" (Tautos ūkis, 1940, nr. 3, p. 44), pasirašytas kriptonimu *V. D.*

Vėlesnės publikacijos: SVU, p. 344–350.

LAIŠKAS REDAKCIJAI. 1) I publikacija*: Varpas, 1940, nr. 9, p. 142–143, parašas *Balys Sruoga, D. P. Mokesčių ir baudų mokėtojai.*

Tai atsakymas į J. Balsio „Laišką redakcijai", išspausdintą žurnale „Varpas", 1940, nr. 8, p. 128.

VILTIES MŪZA IR PAGUNDOS. 1) I publikacija*: Dienovidis, 1940, nr. 5, p. 276–287.

p. 301

...su velionimis Norumi-Naruševičiumi ir Petru Leonu – Tomas Naruševičius-

Noras (1871–1927) – inžinierius, visuomenės veikėjas, diplomatas, buvo Lietuvos įgaliotas ministras Londone, susisiekimo ministras. *Petras Leonas* (1864–1938), visuomenės veikėjas, teisininkas. Vienas Lietuvių draugijos nukentėjusiems nuo karo šelpti steigėjų. Buvęs teisingumo, vidaus reikalų ministru, kandidatas į Lietuvos prezidentus, Kauno universiteto profesorius.

p. 302

Viačeslavas Ivanovas (1866–1949) – rusų rašytojas. Lietuvos bičiulis, lietuvių literatūros ir meno propaguotojas, studijos apie Jurgį Baltrušaitį autorius (kn. Jurgis Baltrušaitis. „Apimti žmogų iki dugno", V., 2001, p. 201–213, žr. jo str. „Jurgis Baltrušaitis – poetas lyrikas" vertimą).

p. 313

Jevgenijus Baratynskis (1800–1844) – rusų poetas, dekabristas. Jo savito stiliaus lyrikai būdingas filosofiškumas, psichologizmas, tragiški motyvai.

Fiodoras Tiutčevas (1803–1873) – rusų poetas, diplomatas. Ankstyvoji poezija pasižymi romantiškumu, subtilia gamtos lyrika.

Afanasijus Fetas (tikr. *Šenšin*; 1820–1892) – rusų poetas lyrikas, artimai bendravęs su L. Tolstojum, I. Turgenevu. J. Baltrušaitį traukė Feto poezijos melodingumas ir grakšti forma.

TOLSTOJAUS MENO PRADMENOS. Autografas: BSMM 1014, 24 l., mašinraštis (1-as egz.), kuriame esama paties Sruogos taisymų, papildymų ir braukymų mėlynu rašalu, be datos, be parašo; 2) I publikacija*: Pergalė, 1986, nr. 2, p. 118–131 (su A. Samulionio pratarme, p. 118).

Tai B. Sruogos pranešimas L. Tolstojaus mirties metinių minėjime, įvykusiame 1940 m. gruodžio 17 d. Vilniaus universitete. Šią paskaitą Sruoga ketino paskelbti kaip straipsnį ir buvo įtraukęs į savo mokslinių darbų sąrašą (žr. LLTR, f. 53, b. 10), tačiau publikacija Sruogai dar gyvam esant taip ir nepasirodė. Manyta, jog tekstas yra dingęs, bet 1985 m. jo mašinraštį Kauno viešosios bibliotekos B. Sruogos skyriui (iš jo išsirutuliojo BSMM) įteikė mokytoja Jadvyga Peseckienė (1913–1992), kuri, būdama Amatų mokytojų instituto, o vėliau Vilniaus universiteto studentė, globojo iš Štuthofo grįžusį Sruogą, buvo rašytojo buitinių reikalų tvarkytoja. 1988 m. iš J. Peseckienės BSMM gavo ir referatą „Levas Tolstojus – revoliucijos veidrodis", kurį Sruoga parašė kaip „studentišką" temą. Referatas liko nepanaudotas, nes, pasak Peseckienės, jo „mintys man buvo tokios didelės ir svetimos, kad niekas nepatikėtų, jog čia studento darbas" (smulkiau žr. prisiminimų apie Balį Sruogą kn.: Balys Didysis, V., 1997, p. 362–381). Čia, Raštuose, referato tekstas kaip pirmoji publikacija skelbiamas iš autografo (BSMM 1100):

LEVAS TOLSTOJUS – REVOLIUCIJOS VEIDRODIS

Temos formavimas pirmuoju požiūriu šiek tiek stebinantis. Prisimenant revoliuciją mūsų laikais sąmonėje kyla pirmoj eilėj Didžioji Spalio Socialistinė Revoliucija, na dar šiek tiek ir vasario buržuazinė revoliucija. Tuomet gi

Tolstojaus kaulai jau buvo turbūt sutrūniję, – jis tų revoliucijų veidrodis nebegalėjo būti. Bet ir iš viso ar jis galėjo būti revoliucijos veidrodis? Kada, kokiam veikale jis revoliucijos eigą atvaizdavo? Ir iš viso ar jis galėjo ją atvaizduoti? Juk jis, skelbdamas savo teoriją „nesipriešink piktybei", buvo principinis revoliucijos priešininkas ir smerkėjas. Todėl tad įvairiuose smulkesniuose pasisakymuose jis ir 1905 metų revoliuciją pasmerkė, griežtai jos atsisakydamas. Tai kokiu gi būdu jis būtų galėjęs būti jos veidrodis?! Šią abejonę iškėlė pats V. Leninas, jau 1905 metais parašęs įdomų ir vertingą straipsnį „Лев Толстой, как зеркало русской революции", kuriame jis įtikinamai išsklaido jo iškeltąją abejonę ir atsako į klausimą.

Gr. Panin(?), paskaitęs Fonvizino „Недоросль", pasakė: „Умри, Денис, лучше не скажешь". Dėl tos pačios priežasties ir mum tenka pasitenkinti tiktai pakartojimu bent svarbesniųjų Lenino minčių. Leninas sako: „Jeigu turime tikrai didį menininką, tai kai kurie bent esmingiausieji revoliucijos bruožai turėjo atsispindėti jo kūryboje". Leninas, trumpai, bet meistriškai apibrėžęs Tolstojaus pasaulėžiūros ir gyvenimo vienas kitam prieštaraujančius elementus, išryškinęs tai, kas toje pasaulėžiūroje buvo revoliucinio, apibrėžė, kurią revoliucijos pusę Tolstojus savo veikaluose atvaizdavo. Lenino manymu, Tolstojaus idėjos – tai rusų valstiečių sukilimo trūkumų ir silpnybių veidrodis. Esą Tolstojaus kūryboje – rusų patriarchalinio kaimo minkštakūniškumas ir „gaspadoriško mužikėlio" („хозяйственного мужичка") apkerpėjęs bailumas. Šiai išvadai pavaizduoti Leninas primena 1905–1906 metų revoliuciją. Šios revoliucijos kovotojų socialinis sąstatas buvęs kažkoks tarpekliškas tarp valstiečių ir proletariato. Pastarasai buvęs mažumoje. Todėl ir sambrūzdis kariuomenėj net apytikriai neparodys tokio visarusiško glaudumo, tokio partinio sąmoningumo, kurį pareiškė proletariatas.

Tolstojaus kūryboje esą atsispindėjusi įsiskaudėjusi neapykanta, subrendęs veržimasis į gėrį, troškulys atsikratyti praeities ir svajotojiškumo nesubrendimas, politinis neišauklėjimas, revoliucinis minkštakūniškumas.

Kad ir šitoks vienašališkas, nors ir teisingas revoliucijos atvaizdas, – turi plačios ir visuomeniškos reikšmės, jis parodo, kaip nereikia revoliucijos daryti. Jis parodo, kad revoliuciją reikia paruošti, atitinkamai organizuojant ir auklėjant mases.

Nors L. Tolstojus nepriklausė mėgstamiausiems Sruogos autoriams ir nedažnai minimas jo straipsniuose (beje, nėra išlikusi ir paskaitų apie rusų literatūrą L. Tolstojui skirtoji konspektų dalis), tačiau Sruoga dažnai pabrėždavo rašytojo kūrybos reikšmingumą. Pirmosios „Tolstojaus meno pradmenų" publikacijos (1986) pratarmėje aptardamas Sruogos sąsajas su L. Tolstojum, Samulionis rašė, jog trisdešimtųjų šio rusų rašytojų mirties metinių išvakarėse, 1940 m. lapkričio mėnesį, laikraščio „Novaja žiznj" redakcijai paprašius kai kuriuos lietuvių rašytojus atsakyti į klausimą „Už ką mes mylime Tolstojų?", Sruogos atsakymas buvęs trumpas: „Už jo meno įstabią pilnatvę ir išmintį".

p. 316

...kalnai ant kalnų, o ant tų kalnų kalnai ir maži kalneliai – eilutės iš Antano Baranausko eil. „Dainu dainelę". Vietoj jungtuko *o* eil. originale yra *ė*.

p. 317

Vasilijus Lvovas-Rogačevskis (tikr. Vasilijus Rogačevskis; 1873–1930) – rusų kritikas, literatūros mokslininkas. Čia tikriausiai turimas galvoje jo straipsnis „Maksimas Gorkis" (Русская литература XX века: 1890–1910. Под ред. проф. С.А. Венгерова, 1914, с. 201–235).

p. 318

Maksimas Grekas, Vasianas Kosojus, Andrejus Kurbskis, protopopas Avakumas – XVI–XVII a. rusų raštijos atstovai.

p. 320

Leonidas Sabanejevas – rusų kultūrologas, muzikologas, knygų apie Aleksandrą Skriabiną kompozitorių ir pianistą, autorius (*Скрябин*, 2 изд., М.–П., 1923, „Воспоминания о Скрябине". Москва, 1925).

p. 322

Fiodoras Sologubas (tikr. *Teternikov*, 1863–1927) – rusų rašytojas. Jo poezijai būdingas simbolizmas, erotika, fantastiniai motyvai. O romano „Smulkus velnias" pagrindinis veikėjas mokytojas Peredonovas yra tapęs bendriniu miesčionio, bailio, skundiko vardu.

О Русь! В тоске изнемогая... (rus.) – „O Rusia! Nuo ilgesio išsekęs / Tau himnus aš kuriu. / Mielesnio krašto pasaulyje nėra, / O tėvyne mano!" (pažod. vert.). Posmas iš eilėraščio ciklo „Himnai Tėvynei" (Ф. Сологуб. Стихотворения. Ленинград, 1978, с. 282).

Litwo! Ojczyzno moja!... (lenk.) – Adomo Mickevičiaus poemos „Ponas Tadas" pradžia. Vinco Mykolaičio-Putino vertimas: „Tėvyne Lietuva, mielesnė už sveikatą! / Kaip reik tave branginti, vien tik tas pamato, / Kas jau tavęs neteko. Nūn tave vaizduoju / Aš, ilgesy grožiu sujaudintas tavuoju" (A. Mickevičius. Ponas Tadas. V., 1978, p. 15).

p. 324

Dmitrijus Merežkovskis (1866–1941) – vienas rusų simbolizmo pradininkų ir teoretikų. Vadovavo Religijos ir filosofijos draugijai. Buvo griežtas Spalio revoliucijos, socialistinės santvarkos priešininkas.

Nikolenka Irtenjevas, Oleninas, Nechliudovas – L. Tolstojaus kūrinių personažai.

daugelveidis Janusas (lot. *Janus*) – sen. romėnų pradžios ir pabaigos, durų ir laiko dievas, kuris buvo vaizduojamas dviem į priešingas puses pasuktais veidais.

p. 327

На непроглядный ужас жизни... (rus.) – A. Bloko eilėraščio „Taip įkvėpimas reikalauja..." posmas (А. Блок. Собрание сочинений: в 8-ми т., Москва–Ленинград, 1960, т. 3, с. 93). A. Baltakio vertimas: „Būties siaubingąją tikrovę / Tepamatys akis dora, / Kol dar tavoj šaly audra / Nuo žemės visko nenuplovė" (A. Blokas. Lakštingalų sodas. V., 1980, p. 208).

p. 328

Над вымыслом слезами обольюсь! – „Dėl išmonės aš ašaromis paplūsiu" (pažod. vert.) Eilutė iš A. Puškino eilėraščio „Elegija" (А.С. Пушкин. Полное собрание сочинений: в 10-ти т. Москва, 1957, т. 3, с. 178).

p. 329

Levas Voitolovskis (1876–1941) – rusų rašytojas ir kritikas.

p. 330–331

Leninas rašė... – cituojami V. Lenino straipsniai „L. Tolstojus" (1910) ir „Levas Tolstojus – Rusijos revoliucijos veidrodis" (1908). Citatos netikslios.

p. 332

„tolstovstvo" (rus.) – „tolstojystė", „tolstojiškumas".

Ivanas Buninas (1870–1953) – rusų rašytojas, Nobelio premijos laureatas. Gamtos grožio dainius. Puikus novelistas. Parašė romaną „Arsenjevo gyvenimas", knygas apie L. Tolstojų ir A. Čechovą.

p. 333

paradizas (pranc. *paradis*) – rojus (knyginis, pasenęs žodis).

Скажу: слагал романы и стихи... (rus.) – „Pasakysiu: kūriau romanus ir eiles / Ir guodžiau, bet ir gundžiau, pastūmėdavau į viliones, / Ir šiaip mano nuodėmės, / Apaštale Petrai, kuo įvairiausios. / Bet aš poetas. Ir nusišypsos jisai, / suplėšys nuodėmių sąrašą. / Ir gavęs atleidimą drąsiai eisiu rojun / Klausytis švento džiūgavimo" (pažod. vert.). Posmai iš Fiodoro Sologubo eilėraščio „Aš išbandžiau lemties smūgius..." (Ф. Сологуб. Стихотворения, 1978, с. 413–414).

p. 334

die grosse Wahreiht der künstlerischen Lüge (vok.) – „meninio melo didelė tiesa".

p. 335

Хватает на лету... – „Akimoju pagauna ir ūmai fiksuoja / Ir niūrų sielos kvaitulį, / Ir blandų žolių kvapą" (pažod. vert.). Eilutės iš Afanasijaus Feto eilėraščio „Kokia neturtinga mūsų kalba..." (А. Фет. Сочинения: в 2-х т. Москва, 1982, т. 1, с. 260).

Nusilenk, praeivi, žolytei prie tako... – J. Baltrušaičio eilėraščio „Smilgų šlamesys" posmai iš rinkinio „Ašarų vainikas".

p. 337

Только песне нужна красота... (rus.) – „Tik dainai reikia grožio, / O grožiui nė dainos nereikia" (pažod. vert.). Eilutės iš A. Feto eilėraščio „Tik išvysiu šypseną tavo" (А. Фет. Сочинения: в 2-х т., т. 1, с. 249).

M. GORKIS IR LIETUVIŲ LITERATŪRA. (Atsiminimų pluoštelis). 1) I publikacija*: Vilniaus balsas, 1941, birželio 18, nr.

p. 337

Boris Abramovič – Borisas Gurevičius, literatūros almanacho „Otečestvo" redakcinės kolegijos narys.

Aleksejaus Maksimovičiaus bičiulis Tichonovas – tai Nikolajus Tichonovas (1896–1979), rusų sovietinis rašytojas, visuomenės veikėjas, Pasaulinės taikos tarybos narys. Parašė kūrinių lietuviška tematika, atsiminimų apie P. Cvirką, straipsnių apie lietuvių rašytojus, sudarė (su kitais) lietuvių poezijos antologiją (1950). Išvertė į rusų kalbą A. Baranausko „Anykščių šilelį", V. Mozūriūno, A. Venclovos ir kitų poetų eilėraščių.

p. 341

Stasys Matulaitis (1866–1956) – publicistas, istorikas, gydytojas. Įstojęs į bolševikų partiją, nuo 1918 m. įsitraukė į kovą dėl sovietų valdžios. Parašė ir išvertė publicistinių, mokslo populiarinimo knygų, brošiūrų, poezijos bei prozos kūrinių, kritikos straipsnių.

BALTRUŠAIČIO VAINIKAS. 1) I publikacija*: J. Baltrušaitis. Ašarų vainikas. Kaunas, 1942, p. 93–124, data: *Vilnius, 1941.V.15.*

p. 346

... *su velionimis Norumi-Naruševičiumi ir Petru Leonu* – žr. paaišk. p. 301.

p. 347

Julius Aichenvaldas (1872–1928) – rusų literatūros kritikas, recenzavęs J. Baltrušaičio eilėraščių rink. „Žemės laiptai" ir „Kalnų takas" (žr. kn. Jurgis Baltrušaitis. „Apimti žmogų iki dugno": Estetika. Literatūros kritika. Vertinimai. Sudarė ir parengė Gediminas Mikelaitis. Vilnius, p. 189–200).

p. 362

Konstantinas Batiuškovas (1787–1855) – rusų poetas. Priklausė literatūros būreliui „Arzamasas". Vienas romantizmo pradininkų rusų literatūroje. Rašė patriotinius eilėraščius, apdainavo poeto vidinę laisvę; vėlyvajai kūrybai būdingos pesimistinės nuotaikos.

Baratynskis, Tiutčevas, Fetas – žr. paaišk. p. 302.

Apie: J. Keliuotis. Jurgis Baltrušaitis – minties ir pastangos poetas. – Kūryba, 1944, nr. 2, p. 69–77 (apie B. Sruogą p. 77).

Vėlesnės publikacijos: Jurgis Baltrušaitis. „Apimti žmogų iki dugno": Estetika. Literatūros kritika. Vertinimai. Sudarė ir parengė Gediminas Mikelaitis. V., 2001, p. 228–255).

ŠARVUOTIS AR BLAKĖ? 1) Autografas*: LLTIR, f. 1, b. 3938, 5 p., ilgi, siauri sunkiai įskaitomi B. Sruogos juodu rašalu vienoje pusėje prirašyti lapeliai: pirmieji du skersai vienu brūkšniu perbraukti, 4-ame puslapyje išbraukta priešpaskutinė pastraipa; be datos, parašas *D. Kukalis.*

p. 365

„Platon Krečet" – sovietiniais laikais populiaraus ukrainiečių dramaturgo Aleksandro Korneičiuko (1905–1972) pjesė, vaidinta ir Lietuvos teatruose.

Ivanovo „Šarvuotis" – rusų rašytojo Vsevolodo Ivanovo (1895–1963) pjesė „Šarvuotis 14–69", kuri buvo pastatyta ir Lietuvoje. Ivanovas yra parašęs knygą „Susitikimai su Maksimu Gorkiu".

p. 366
Maskvos Dailės teatras – veikė 1898–1920 m.; 1932 m. pavadintas MCHAT'u. Kurį laiką šiam teatrui vadovavo režisierius Michailas Čechovas, jame vaidino ir Andrius Oleka-Žilinskas. Vėliau jie abu dirbo Kauno Valstybės teatre.

„APSIAUTALO" poezija. 1) Autografas: LNMB RRK, f. 33, b. 11, 55 p.; ilgi, siauri, lyg per pusę perkirpto prašyminio popieriaus, galbūt bloknoto lapai viena linija, rašyti B. Sruogos ranka juodu rašalu, kur ne kur jo paties redaguoti ir braukyti, be datos ir parašo; 2) Autografas: LNMB, f. 33, b. 11, 40 p., mašinraštis (ne pirmasis egzempliorius), be taisymų ir parašo; 3) I publikacija: Kultūros barai, 1981, nr. 1, p. 68–70; fragmentas kartu su „Apsiautalo" vertimo ištrauka ir A. Samulionio pratarme „B. Sruoga ir poetinis teatras", p. 65–66 (rašytojo 85-ųjų metinių proga); 4) II publikacija* (o iš tiesų viso veikalo ir straipsnio pirmoji): Sem Benelli. Apsiautalas. Chicago, 1988, p. 131–160.

LNMB Retų rankraščių ir knygų skyriuje saugomo „'Apsiautalo' poezijos" autografo apraše sakoma, jog „autografas ir autografinis rankraštis rastas Viekšniuose, buv. Biržiškų namuose, mokytojo Jono Aukštikalnio bute, buvusios Biržiškų auklės Onos Butkutės kambaryje. Jai rankraščius saugoti atidavusi Sruogienės pamotė". (Beje, kaip prisimena viekšniškiai, prof. V. Biržiška auklei Anusėlei buvo palikęs lagaminėlį su rankraščiais, tarp kurių galėjo būti ne tik jo, bet ir Sruogos raštų. Rūpestingai išsaugojusi per karo audras, O. Butkutė sudegino lagaminėlį pokariu, matyt, pabūgusi, kad jis gali patekti į saugumiečių rankas. Apie „paslaptingąjį lagaminėlį" rašyta Naujosios Akmenės laikraštyje „Vienybė" (1993 01 09, nr. 2), „Mokslo Lietuvoje" (1994 06 29, nr. 12) ir kt.)

Apraše dar nurodoma, jog Sruogos autografas „mašinėle perrašytas Respublikinėje bibliotekoje 1957.I.31 ir patikrintas pagal rankraštį". Tačiau šiame mašinraštyje labai daug netikslumų, riktų, neįskaitytų vietų, kurios buvo pieštuku (įvairia rašysena) taisomos, tad šis tekstas nelabai patikimas.

A. Samulionio archyve išlikusi Sruogos ranka redaguoto mašinraščio kopija. Matyt, Sruoga šį įvadinį straipsnį rengė spaudai sykiu su paties „Apsiautalo" vertimu. Kaip tik šis mašinraštis (juodraštis) ir yra tikrasis autografinis. Palyginus jį su saugomuoju RRK, akivaizdu, jog tai vienas vėlesnio mašinraščio (švarraščio) egzempliorių. Šiaip jau autografiniai mašinraščiai nedaug skiriasi nuo rankraščio.

Savo įvade pirmąkart Lietuvoje spausdinamiems „Apsiautalo" vertimo ir palydimojo straipsnio fragmentams (Kultūros barai, 1981, nr. 1) Algis Samulionis pateikia Sruogos susidomėjimo S. Benelli pjese prielaidas, aptaria straipsnį ir jo genezės aplinkybes. A. Samulionis, remdamasis V. Sruogienės pasakojimu, rašo, jog į šį darbą Sruoga labiausiai buvo nugrimzdęs paskutiniais mėnesiais prieš suėmimą, tarsi stengdamasis bent kiek atitrūkti nuo šiurpios tikrovės, vaduodamasis iš slogių nuotaikų, nuolatinių gandų apie gresiančias represijas. Artimiesiems yra sakęs, kad versdamas išgyvena šį kūrinį tarsi savą, jo mintys, lyrizmas, dvasinė struktūra jam esančios artimos.

Pasak rašytojo žmonos V. Daugirdaitės-Sruogienės, „Apsiautalo" vertimas užbaigtas 1942 m. gruodyje, o straipsnis-studija „‚Apsiautalo' poezija" – 1943 m. kovo mėnesį. „Apsiautalą" Sruoga ketinęs perskaityti teatro seminaro lankytojams, bet nebesuspėjo. Vertimas ir straipsnis liko nespausdinti, pjesė Vilniaus dramos teatre – nepastatyta.

Vienas kitas S. Benellio kūrybinės veiklos faktas, kai kurie vertinimai straipsnyje „'Apsiautalo' poezija" perimti iš 1923 m. rusiškajame leidime išspausdintų A. Amfiteatrovo ir A. Lunačiarskio straipsnių, tačiau, kaip teigia A. Samulionis, jis „gerokai prašoka savo pagalbinę informacinę paskirtį. B. Sruoga čia pateikė ne tik detalią, gyvą, net smulkmenišką XIV–XVI a. italų literatūrinio gyvenimo panoramą, reikalavusią nemažų studijų, bet ir, remdamasis pjesės vaizdais, jos literatūrinėmis ypatybėmis, jos veikėjų (ypač svarbiausiojo – Neofito) paveikslais, pirmąsyk savo kritikoje suformulavo pagrindinius poetinės dramos principus" (Kultūros barai, 1981, nr. 1, p. 66).

Sruoga buvo pradėjęs rašyti ir savo straipsnio komentarus, bet yra išlikęs tik pirmas jų puslapis:

PASTABOS

1. „Nencia da Barbarino" – garsus Lorenzo il Magnifico veikalas, vaizduojąs Florencijos apylinkių kaimiečio ir kaimietės meilę su visomis jos kančiomis ir visais džiaugsmais, – vaizduoja kartais komiškai, kartais net storžieviškai, bet visuomet nuoširdžiai ir poetiškai.

2. „Becca da Dicomano" – realistinė šaipokiška Luigi Pulci poema apie kaimiečių mergelę Beką. Pats Pulci garsėjo Lorenzo dvariškių tarpe kaip juokdarys, bet genialus juokdarys. Ypač garsus buvo jo veikalas „Morgante Maggiore" (reiškia: padidintas poemos leidinys) – tai komiškas liaudiškas epas, jumoristiškai traktuojąs legendas apie Karolį Didįjį. Pulci – įžymus tautosakiškas poetas, didis eilėraščio meisteris.

3. Italų, ypač Florencijos renesanso gadynės kurtizanės ne kartą priminė savo padėtim Atėnų heteras. Ne kartą jos būdavo apsišvietusios, – iš viso jų tarpe literatūra buvo madoje. Kai kurios jų turėjo net tam tikrą literatūrinį vardą, garsėjo kaip poetės. Kitos, pačios nemokėdamos eilėraščio parašyti, bet norėdamos garsėti poetėmis – tai buvo reikalinga jų verslui, – pirkdavo eilėraščius iš profesinių poetų ir girdavosi jais kaip savais.

4. „Meilės menas" – Ovidijaus „Ars Amatoria".

5. Čia italų kalboje žodžių žaismas, – pavartotas žodis *coda*, kurs reiškia ir uodegą, ir temos pakartojimus muzikos veikale ar eilėraštyje.

6. Senas Lorenzo – Lorenzo il Magnifico.

7. Angelo Ambrogini Poliziano, Lorenzo draugas, jo vaikų auklėtojas, poetas ir dramaturgas. Itin garsėjo kaip lyrikas – ir didelį talentą turėjęs, ir mokėjęs sujungti tautosakišką dainiškumą su humanisto mokslingumu.

p. 373

Dante Alighieri (1265–1321) – italų poetas. Trys pagrindiniai jo kūriniai: meilės poema „Naujas gyvenimas", garsioji „Komedija", kurią G. Boccaccio dėl

poetinio tobulumo pavadino „Dieviškąja komedija" (1472) ir politinės filosofijos traktatas „Apie monarchiją".

Giovanni Boccaccio (1313–1375) – Petrarcos bičiulis; novelės pradininkas. Pagrindinis jo kūrinys, įgijęs pasaulinį garsą, novelių rinkinys „Dekameronas" (1349–1353, liet. 1969).

Niccolo Machiavelli (1469–1527) – Renesanso filosofas politikas. Traktate „Valdovas" jis atsieja politiką nuo moralės, kaip idealą iškeldamas valdovą, galintį išlaikyti valdžią bet kokiomis, net amoraliomis priemonėmis. Neatsitiktinai XVI a. pabaigoje paplito makiavelizmo sąvoka.

Domenico Ghirlandaio (1449–1494) – ankstyvojo renesanso Florencijos tapytojas, sukūręs religinio turinio paveikslų, Florencijos vaizdų ir florentiečių portretų, kuriais papildydavo savo biblinės tematikos kompozicijas. Jis tapė ir Vatikano Siksto koplyčią.

Donatello (tikr. *Donato di Niccolo di Betto Bardi;* 1382/66–1466) – italų skulptorius, renesanso pradininkas. Jis atnaujino romėnišką raitelio skulptūros žanrą. Žymiausias kūrinys „Dovydas" (~1430) primena antikinio grožio tipą. Daug darbų sukūrė Florencijoje ir Sienoje.

Filippo Brunelleschi (1377–1466) – italų architektas, skulptorius. Vienas renesanso architektūros pradininkų, perspektyvos teorijos kūrėjų. Žymiausias jo darbas – aukštas aštuonkampis Florencijos katedros kupolas su žibintu.

Luigi Cherubini (1760–1842) – italų kompozitorius. Buvo Paryžiaus konservatorijos direktorius, profesorius. Sukūrė 30 operų, kantatų, mišių, simfonijų.

p. 374

Hipollyte Taine (1828–1893) – prancūzų filosofas pozityvistas, estetikas, dailės teoretikas, vienas natūralizmo teorijos ir kultūrinės-istorinės mokyklos pradininkų.

Demostenas (*Demosthènes;* apie 384–322 pr. Kr.) – Atėnų politinis veikėjas, oratorius.

Girolamo Savonarola (1452–1498) – italų dominikonas, pamokslininkas, kėlęs aikštėn dvasininkų, didikų ir paties Florencijos valdovo Lorenco de Medici ydas. Už maištingą veiklą buvo sudegintas ant laužo.

Lorenzo il Magnifico (1449–1492) – Lorenco de Medici, vadinamas Lorencu Puikiuoju.

p. 375

Leonas Battista Alberti (1404–1472) – italų meno istorikas, architektas, skulptorius, tapytojas ir poetas, vienas iš renesanso, pradininkų. F. Brunelleschi'ui dedikavo traktatą „Apie tapybą".

Vergilijaus „Eneidę" – epas „Eneida" (12 giesmių), svarbiausias ne tik Vergilijaus, bet ir apskritai romėnų kūrinys. Jame išaukštinta Romos didybė.

p. 379

Baldassare Castiglione (1478–1529) – italų rašytojas. Prozos traktate „Dvariškis", parašytame dialogo forma, vaizduoja idealią asmenybę, kuriai būdinga fizinių ir dvasinių savybių harmoninga vienovė, o jausmų tobulumas išreiškiamas platoniškąja meile.

Giangiorgio Trissino (1478–1550) – italų rašytojas, labai rūpinęsis bendrine italų literatūros kalba. Remdamasis Aristoteliu parašė graikų stiliaus tragediją „Sofonisbą", „Poetiką" ir kt. – 1499).

Marsilio Ficino (1433–1499) – Renesanso filosofas, Platono akademijos Florencijoje įkūrėjas. Jis pateikė mistinę Platono interpretaciją (veik. „Platono teologija"), neretai remdamasis Pitagoru, ir pabrėžė vaizdingos bei simbolinės kalbos reikšmę Platono dialoguose (pvz., „Puotoje", kur kalbama apie platonišką meilę).

Guilio Pomponio Leto (*Pomponius Laetus*; 1425–1498) – italų humanistas, garsėjęs nepaprastu išsilavinimu ir senovės pamėgimu. Geriausi jo darbai – studijos apie Romos ir Bizantijos cezarius, studija apie Vergilijų.

Giovanni Pontano (1426–1503) – italų rašytojas ir humanistas. Garsėjo gražiomis lotyniškomis eilėmis, istorinėmis, mokslinėmis, filosofinėmis apybraižomis ir dialogais.

p. 381

Ludovico Ariosto (1474–1533) – brandžiojo Renesanso italų klasikas. Žymiausias jo kūrinys – poema „Pašėlęs Orlandas" (46 giesmės), kurios melodingos oktavos tapo poetinės formos pavyzdžiu vėlesniems epikams.

Torquato Tasso (1544–1595) – žymaus italų renesanso veikalo, epinės poemos „Išvaduotoji Jeruzalė" (20 giesmių), autorius.

Franco Sacchetti (~ 1330–1400) – italų poetas ir novelistas, sukūręs puikių madrigalų ir dainuotinės poezijos, apie 300 novelių, anekdotų apysakaičių. Rašė religinius moralinius apmąstymus.

p. 381

...mimai, histrionai, truverai, špilmonai, skomorochai etc. – smulkiau žr. paaišk. p. 451.

p. 382

chansons de geste (pranc.) – herojinis epas.

Paul Verlaine (1844–1896) – prancūzų poetas, vienas žymiausių simbolizmo kūrėjų. Jo eilėraščiams būdingas melodingumas, asonansas, aliteracijos, liaudies dainų ir šnekamosios kalbos intonacijos. Parašė studijų apie poeziją.

Maurice Maeterlinck (1862–1949) – žymus belgų rašytojas simbolistas, dramaturgas ir poetas, Nobelio premijos laureatas. Vienas žinomiausių jo kūrinių – „Žydroji paukštė", įėjusi į pasaulinės klasikos aukso fondą.

Pszybyszewski – žr. paaišk. p. 45.

Gabriele D'Anmunzio (1863–1938) – italų rašytojas. Jo romanams būdingas nyčeanizmas, iracionalizmas, estetizmas, hedonizmas, formos puošmenos.

Augustas Strindbergas (1849–1912) – švedų rašytojas, daugelio romanų, dramų autorius. Jo filosofinėms pažiūroms ir kūrybai turėjo įtakos E. Zola, F. Nietzsche, E. Swedenborgas.

p. 390

Jakobas Boehme (1575–1624) – vokiečių protestantų mistikas, teosofas, pirmasis vokiškai rašęs filosofas.

p. 397
Eleonora Duse (1858–1924) – italų aktorė, nuo ketverių metų vaidinusi skrajojamose trupėse, vėliau įkūrusi savo trupę, su kuria gastroliavo įvairiose šalyse. Jos vaidmenims būdingas psichologiškumas, tragizmas.

Apie: *V.A. Jonynas.* „Apsiautalas" iš keturiasdešimties metų perspektyvos. – Kn. S. Benelli. Apsiautalas. Chicago, 1988, p. 163–173.

[IRONIJA]. 1) Autografinis mašinraštis: LLTIR, f. 1, b. 5733, 4 p. ; su keletu pataisymų. Sruogos ranka, be datos; teksto gale prierašas, taip pat mašinraščiu: Redakcijos žiniai. Straipsnelį paruošė Bal*ys Sruoga*, Vilnius, Tauro 21–3. Rašyta turbūt Lietuviškajai enciklopedijai.

[JUMORAS]. 1) Autografinis mašinraštis: LLTIR, f. 1, b. 5733, 4 p.; vienur kitur neįskaitomai išbraukti atskiri žodžiai; be datos, paskutinio puslapio apačioje – prierašas mašinėle: Redakcijos žiniai. Straipsnelį paruošė *Balys Sruoga*, Vilnius Tauro 21–3, tel. 29. Tekstas tikriausiai rašytas Lietuviškajai enciklopedijai.

APIE DRAMATURGIJOS PRADŽIODALAS. 1) Autografas*: BSMM, P 7176, 18 l., mašinraštis (I egz.) su prierašu V. Daugirdaitės-Sruogienės ranka: *Stutthof 1944 m. Balys Sruoga;* 2) I publikacija: Aidai, 1950, nr. 6, p. 250–256, su red. prierašu; 3) II publikacija: Kultūros barai, 1979, nr. 3, p. 67–73, su A. Samulionio komentaru.

Straipsnį „Apie dramaturgijos pradžiodalas", kaip ir dar keletą studijų („Apie estetinę ir anestetinę tikrovę", „Teatro romantika", „Tikroviškumas vaidybos mene"), Sruoga parašė Štuthofe. Drauge su kitais rankraščiais šį straipsnį iš koncentracijos stovyklos išnešė tos pačios „garbės kalinių" grupės narys Jonas Šernas, ūkininkas, kilęs iš Biržų krašto, knygoje „Dievų miškas" įamžintas „bambizo nuo Biržų" pravarde.

p. 409
Julius Aichenvaldas – žr. paaišk. p. 347.

Georgas Fuchsas (1868–1949) – žymus vokiečių dramaturgas, teatro teoretikas ir režisierius reformatorius. Rengė festivalius liaudžiai, religinius vaidinimus. Savo teatrologiniuose veikaluose kritikavo tuo metu įsigalėjusį natūralistinį buities kopijavimą, scenos kūrinių literatūriškumą.

Gordon Craig – žr. paaišk. p. 139.

Adolphe Appia (1862–1928) – šveicarų teatro teoretikas, nagrinėjęs įvairius režisūros, vaidybos, ypač sceninės erdvės sprendimo aspektus. Jo idėjos darė didelį poveikį XX a. pradžios teatriniams eksperimentams.

Génier – galbūt Sruoga turėjo galvoje prancūzų rašytoją Jeaną Genet (1910–1986), kurio pjesėse („Tarnaitės", „Negrai", „Širmos" ir kt.) vyrauja absurdo elementai, žiaurumo, amoralumo motyvai.

Vsevolodas Mejerholdas (1874–1940) – rusų režisierius, aktorius. Įsteigė savo teatrą, buvo jo vadovas ir režisierius. Mejerholdo statytiems veikalams būdingi

modernistiniai bruožai, plastikos, išorinių vaidybos elementų akcentavimas, satyrinė bufonada.

Maxas Reinhardtas (tikr. *Goldman*; 1873–1943) – austrų aktorius ir režisierius, Berlyno ir Vienos teatrų vadovas. Jo spektakliai pasižymėjo stilių ir formų įvairove.

Aleksandras Tairovas (1885–1950) – Maskvos kamerinio teatro įkūrėjas, vadovas (1914–1949) ir režisierius, linkę į raiškų teatrališkumą, stilingą formą.

Jevgenijus Vachtangovas (1883–1922) – Maskvos dailės teatro aktorius ir režisierius. Įkūrė savo studiją, kuri tapo Vachtangovo teatru (1926–1956). Siekė raiškaus teatrališkumo ir realistinio psichologinio teatro sintezės.

p. 412

Pavelas Močialovas (1800–1848) – rusų aktorius, sukūręs daug vaidmenų pasaulinės ir rusų klasikos pastatymuose. Išskirtiniai jo artistiniai bruožai – romantizmas, temperamentingumas.

Anatolijus Obuchovas (1896–1962) – rusų baleto artistas, Marijos, Bukarešto Karališkojo, Berlyno Romantiškojo, Kauno Valstybės teatrų solistas virtuozas. Dėstė JAV baleto mokyklose.

Fiodoras Šaliapinas (1873–1939) – rusų dainininkas, vienas didžiausių XX a. vokalistų bosų. Dainavo Maskvos Didžiajame ir Peterburgo Marijos teatruose. Gastroliavo Lietuvoje (1895, 1910, 1934).

p. 413

...Wagnerio „Siegfriedo" spektaklį – vieno didžiausių vokiečių romantinės operos kūrėjų Richardo Wagnerio opera iš jo teatrologijos „Nybelungo žiedas", kurią sudaro „Reino auksas", „Valkirija", „Zygfrydas", „Dievų žuvimas".

p. 421

Stranickis – Joseph Stranitzky (1676–1726), austrų aktorius ir dramaturgas. Vienoje įsteigė pirmąjį stacionarinį teatrą. Kūrė komiškas pjeses-scenarijus, improvizacijas, kurių herojus – šmaikštus prasčiokas Hansvurstas.

Carlo Goldoni (1707–1793) – italų dramaturgas profesionalas, italų teatro reformatorius. Parašė apie 267 pjeses. Savo teatrinę programą išdėstė komedijoje-manifeste „Komiškasis teatras". Jo komedijos pagrįstos šeimyniniais ir buitiniais siužetais, žaismingos, dinamiškos, liaudiškos.

Carlo Gozzi (1720–1806) – italų dramaturgas, polemizavęs ir konkuravęs su C. Goldoni, kuris, tos konkurencijos neišlaikęs, persikėlė į Paryžių. Parašė teatrinių pasakų („Meilės trims apelsinams" motyvais rusų kompozitorius S. Prokofjevas sukūrė operą). Poetiškoms pjesėms būdingi bufonados, parodijos, fantastikos elementai.

APIE ESTETINĘ IR ANESTETINĘ TIKROVĘ. 1) Autografas*: LLTIR, f. 1, b. 5758, 71 p., rankraštis, paties Sruogos rašytas ant sąsiuvinio lapų išblukusiais mėlynais langučiais juodu rašalu, kur ne kur pataisytas; mėlynu rašalu, matyt vėliau, 1-ame p. skliaustuose įrašyta paantraštė „Fragmentas iš įvado į 'Estetiką'"; 2) Autografas: LLTIR, f. 1, b. 5758, 45 p., mašinraštis (2-as arba 3-ias egz.),

be pataisymų, su prierašu: *Stutthof 1945*; 3) I publikacija: Kultūros barai, 1967, nr. 4, p. 45–49 (fragmentas).

Studiją „Apie estetinę ir anestetinę tikrovę", kaip ir straipsnį „Apie dramaturgijos pradžiodalas", Sruoga parašė Štuthofo koncentracijos stovykloje. Rankraštį į Lietuvą pargabeno tas pats J. Šernas „nuo Biržų".

Rankraščio ir mašinraščio tekstas nedaug tesiskiria. Pastarajame yra keletas papildymų (žr. šio tomo p. 450, 2 ir 3 pastraipą, p. 454 – 2 ir 3 pastraipą), redakcinių patobulinimų, atsisakyta kai kurių „ideologinių" akcentų. Pavyzdžiui, § 5 1 pastr. vietoj: „pozityvizmas *su savo broliuku materializmu*" – „su visa eile savo jaunesnių broliukų"; § 7 nebėra 1 pastr. antro sakinio: „Nebekalbant jau apie marksistinius sluoksnius, kurių pasaulėžiūroj materinis pradas užima vyraujančią padėtį".

p. 424

dolce et utile (lot.) – malonu ir naudinga.

p. 425

aboliucionizmo problema – *abolicionizmas* (lot. *abolitio*): 1) visuomenės judėjimas, siekiantis panaikinti kurį nors įstatymą; 2) XVIII–XIX a. judėjimas JAV, D. Britanijoje už vergovės panaikinimą; 3) D. Britanijoje XIX a. prasidėjęs judėjimas prieš prostituciją.

p. 426

Lietuvos žinios – liberalinės krypties dienraštis, ėjęs Kaune 1922–1940 metais.

p. 428

Ernstas Theodoras Amadeus Hoffmannas (1776–1882) – vokiečių romantinis rašytojas, muzikas, dailininkas.

p. 430

Rubensas (1577–1640) – flamandų tapytojas, žymiausias flamandiškojo baroko atstovas. Jo kūrybai būdingos mitologinės, istorinės ir religinės scenos, portretai ir peizažai, gyvybe trykštančios figūrų formos.

Francisco José de Goya (1746–1826) – ispanų tapytojas ir grafikas. Tapė aukštuomenės, dvasiškių portretus, vėliau – žanrines liaudies gyvenimo scenas. Sukūrė seriją „Kapričų", atskleidžiančių žmonių ydas ir nuosmukį.

p. 435

pars pro toto (lot.) – dalis vietoj visumos.

p. 440

Tairovo teatre „Žiroflė Žiroflia" spektaklyje – 1922 m. režisierius Aleksandras Tajirovas savo paties įkurtame Maskvos kameriniame teatre pastatė Charles'io Lecocqo (1832–1918) operetę „Žiroflė Žiroflia". Šį spektaklį, kurį teatras buvo atvežęs gastrolių į Kauną (1925), Sruoga recenzavo laikraštyje „Lietuva".

Benoix Coquelinas (1841–1909) – prancūzų aktorius, teatro teoretikas, knygų „Menas ir aktorius", „Aktoriaus menas" ir kt. autorius.

Ivanas Dmitrevskis (1734–1821) – rusų aktorius, režisierius, pedagogas, teatro veikėjas.

...kažkas Danų karalystėje yra netvarkoje – žr. paaišk. p. 189.

p. 442

Eolo arfa – Eolas, Ajolas (gr. *Aiolos*, lot. *Aeolus*), sen. graikų vėjų valdovas. Eolo arfa – vėjo atributas.

p. 449

Mädchen für alles (vok.) – panelė visiems.

p. 450

Panem et circenses (lot.) – duonos ir reginių.

p. 451

histrionai (lot. *histrio* – aktorius) – sen. Romos aktoriai profesionalai; IX–XIII a. klajojantys aktoriai, muzikantai, akrobatai.

žonglieriai (pranc. *jongleur*) – viduramžiais klajojantys prancūzų aktoriai, muzikantai arba cirko artistai, atliekantys triukus su įvairiais daiktais.

špilmonai – špylmanai (vok. *Spielmann*), viduramžių vokiečių ir austrų klajojantys aktoriai.

truveriai – truverai (pranc. *trouvère*), viduramžių Šiaurės Prancūzijos klajojantys poetai, kuriantys ir dainuojantys dainas, dažniausiai epines.

trubadūrai (pranc. *troubadour*) – viduramžių Pietų Prancūzijos klajojantys dvaro poetai, provansalų kalba kūrę ir dainavę dainas apie meilę ir riterių žygius.

skomorochai (rus.) – XI–XVIII a. rusų liaudies skrajojamojo teatro aktoriai, fokusininkai, muzikantai.

soties ir farsininkų organizacijos – *soti* (pranc. *sotie* < *sot* – kvailys), XIV–XV a. prancūzų dramos ir teatro žanras, politinis satyrinis farsas, kurį vaidindavo juokdarių trupės.

Edvardas Munchas (1863–1944) – norvegų tapytojas ir grafikas, laikomas vienu reikšmingiausių ekspresionizmo pradininkų.

Edvardas Griegas (1843–1907) – norvegų kompozitorius, pianistas. Jo muzikai būdingas savitas, norvegų muzikinio folkloro bruožų turintis stilius. Ypač meistriškos jo fortepijoninės ir vokalinės miniatiūros.

ESTETINĖ IR NATŪRALINĖ TIKROVĖ. 1) Autografas*: BSMM P 7178, 18 l., mašinraštis (labai blogos kokybės 1-as egz., paskutinio puslapio paskutinės pastraipos kampas nuplėštas), keliose vietose paredaguotas V. Daugirdaitės-Sruogienės, po pavadinimu prierašas: *prof. Balys Sruoga Stutthofo koncentracijos stovykloje 1943–1944 m.* (taip pat V. Daugirdaitės-Sruogienės ranka); 2) I publikacija: Aidai, 1955, nr. 4–5, p. 159–166, su redakcijos prierašu: *Štuthofo koncentracijos stovykloje 1943–1944 m.*

Šis tekstas neabejotinai yra studijos „Apie estetinę ir anestetinę tikrovę" variantas, tik nežinia, ar tai metmenys, ar santrauka, Sruogos parengta turint kokį nors konkretų tikslą. Autografinį mašinraštį BSMM gavo iš V. Daugirdaitės- Sruogienės.

p. 460

Nicolas Boileau (1636–1711) – prancūzų klasicizmo teoretikas, parašęs garsųjį eiliuotą traktatą „Poezijos menas" (1674; liet. 1978).

p. 469

Juozas Babravičius (1882–?) – operos solistas (lyrinis tenoras), dainavęs Maskvos, Kauno valstybinėje operoje, daug gastroliavęs užsienyje.

APIE RADIJO DRAMATURGIJĄ. 1) Autografas*: LLTIR, f. 1, b. 5757, 2 l., juodraštis be pradžios ir pabaigos, sunkiai įskaitomas, Sruogos rašytas ant siauro pailgo formato lapelių abiejų pusių; 2) I publikacija*: R VI, p. 500–520.

Sruogos R VI (1956 m. išleistų Raštų) paaiškinimuose nurodyta, jog straipsnio „Apie radijo dramaturgiją" tekstas perspausdinamas iš rankraščio. Kadangi jis yra dingęs, sudarant šį (8-ąjį) tomą remtasi tais keliais išlikusiais autografo lapeliais.

p. 479

Filmų nepalyginamasai meisteris Čarli Čaplinas – Charles Chaplin (1889–1977). JAV kino aktorius, režisierius, scenaristas. Sukūrė nepakartojamą tragikomišką visuomenės atstumto, vienišo „mažojo žmogaus" personažą.

p. 480

Carlo Goldoni – žr. paaišk. p. 421.

Carlo Gocci – žr. paaišk. p. 421.

Eugène Scribe (1791–1861) – prancūzų dramaturgas, parašęs apie 350 pjesių, vodevilių ir komedijų, kurioms būdinga tobulai suregzta intriga, kandi satyra, šmaikštumas.

Joseph Stranitzky (1676–1726) – žr. paaišk. p. 242.

p. 481

MCHAT'as – Maskvos dailės teatras.

„Brandas" – norvegų rašytojo H. Ibseno (1828–1906) draminė poema (1866; liet. 1937), pelniusi pasaulinę šlovę.

Vasilijus Kačialovas (tikr. *Šverubovič*; 1875–1948) – rusų aktorius, per 50 vaidmenų sukūręs Maskvos dailės teatre, meistriškai derinęs juose tragiškus ir komiškus elementus. 1932 ir 1935 m. gastroliavo Lietuvoje.

Marija Jermolova (1853–1928) – Maskvos Mažojo teatro aktorė, sukūrusi originalių tragedinių vaidmenų. Talentinga A. Puškino, M. Lermontovo ir kitų rusų poetų kūrybos skaitovė.

p. 482

Seneka (*Lucius Annaeus Seneca*; ~ 4 m. pr. Kr. – 65) – vienas žymiausių romėnų filosofų, politikų, rašytojų. Be tuo metu garsių tragedijų, parašė keliolika moralinio-religinio turinio traktatų.

p. 484

Gerhartas Hauptmannas (1862–1946) – vokiečių rašytojas, natūralistinės vokiečių dramaturgijos pradininkas. Jo dramose esama ir kritinio realizmo, ir simbolizmo bruožų, mistinių, neoromantinių tendencijų.

Marija Savina (1854–1915) – įžymi rusų aktorė, vaidinusi Aleksandros teatre.

Habimos „Hadibukas" – „Habimah", žydų teatro grupė, sudaryta 1918 m. Maskvoje iš įvairių mėgėjų trupių. „Hadibukas" – Vilniuje gyvenusio žydų

klasiko An-skio (1863–1920) pjesė, kurią 1922 m. pastatė režisierius J. Vachtangovas, tuo metu vadovavęs grupei. Vėliau ji tapo Jeruzalės teatro trupės pagrindu. 1926 ir 1937 m. „Hadibukas" gastroliavo Lietuvoje.

p. 485

„Zigfrydas" – vokiečių kompozitoriaus R. Wagnerio opera (smulkiau žr. paaišk. p. 414).

p. 488

Konstantinas Varlamovas (1848–1915) – rusų teatro aktorius komikas, kompozitoriaus Aleksandro Varlamovo (1801–1848) sūnus.

Michailas Ščepkinas (1788–1863) – rusų aktorius, vaidinęs pirmuosiuose A. Puškino, A. Gribojedovo, N. Gogolio pjesių pastatymuose. Sukūrė raiškių, satyrinių personažų.

Aleksandras Ostrovskis (1823–1886) – rusų dramaturgas, parašęs labai daug komedijų, kuriose vaizduojamas baudžiavinės Rusijos gyvenimas ir buitis, pjesių ciklų, istorinių kronikų ir kt.

couleur locale (pranc.) – vietinis koloritas.

p. 490

malum necessarium (lot.) – neišvengiama blogybė.

Kitos publikacijos: Kalba Vilnius, 1967, nr. 11, p. 12–13.

p. 496

spiritus movens (lot.) – varomoji jėga; įkvėpėjas, organizatorius.

p. 498

Jurijus Verchovskis (1878–1956) – rusų poetas simbolistas, žinomas vertėjas ir literatūros tyrinėtojas.

Nikolajus Jazykovas (1803–1846) – rusų poetas, A. Puškino draugas. Jo skambi poezija pasižymi intelektualumu, formos, ritmikos įvairumu.

p. 500

„Meščane", „Na dnie" – M. Gorkio pjesės „Miesčionys", „Dugne".

p. 501

„Petropavlovskaja krepostj" – „Petropavlovo tvirtovė".

p. 507

V. Briusovo „Armėnų lyrika" – tikriausiai minima 1916 m. pasirodžiusi Valerijaus Briusovo parengta knyga „Armėnų poezija nuo seniausių iki šių laikų, išversta rusų poetų".

p. 508

Aleksandras Skriabinas (1871–1915) – garsus rusų kompozitorius ir pianistas, vienas ryškiausių meno prometėjizmo (pasaulio atnaujinimo per meno auką) skelbėjų, daręs didžiulę įtaką to meto rusų menininkams. Artimas J. Baltrušaičio draugas.

Aleksejus Remizovas (1877–1957) – rusų rašytojas siurrealistas. Jo kūrybai, kurią labai palankiai vertino Vakarų Europos kritikai, būdingas demonizmas, ironija, groteskas.

MAKSIM GORKIJ IR LIETUVIŲ LITERATŪRA. 1) Autografas*: LLTIR, f. 53, b. 19, 31 p. (pagal numeraciją – 32 p., bet trūksta vieno – 24 – puslapio); mašinraštis (1-as egz.), taisytas Sruogos ir J. Būtėno, išbraukymai – tuometinio „Pergalės" redaktoriaus J. Baltušio ir jo parašas su rezoliucija *Rinkti* pirmo puslapio viršuje prie straipsnio pavadinimo, o pačiame viršuje nuoroda: *Corpus be interlinijų;* 2) I publikacija*: Pergalė, 1946, nr. 3, p. 60–75; 3) II publikacija: RVI, p. 527–556.

Autografinį mašinraštį, kurio tekstas buvo spausdinamas 1946 m. „Pergalėje", išsaugojo literatūros tyrinėtojas Julius Būtėnas (1908–1999), tuometinis „Pergalės" darbuotojas, ir 1956.III.7 jį įteikė LLTIR su aprašu.

Negausūs redakciniai-cenzūriniai išbraukymai straipsnio tekste atstatomi laužtiniuose skliaustuose. Didžioji kupiūra, kurios vienas puslapis dingęs (todėl yra susipainiojusi skyrelių numeracija), perspausdinama toliau, atitinkamoje paaiškinimų vietoje.

p. 509

Šio puslapio antroje pastraipoje daugtaškis ir žymi vietą, kuria pradedant buvo išbraukta nemažai teksto. Kadangi autografinio mašinraščio vienas puslapis dingęs, o kito šaltinio nesama, čia pateikiama tiek išbraukto teksto, kiek jo yra išlikę:

„O patekęs į butą, patyriau: Baltrušaitis manęs laukęs, bet kokiai savaitei išvažiavęs į užmiestį ir sakęs man pranešti, kad ir aš į užmiestį pas jį važiuočiau.

Užmiestis buvo maždaug vidutiniškas, – kokie 50 ar 60 kilometrų nuo Maskvos. Ir traukiniu važiavau, ir rusų kaimiečio rogėm – razvalinėm – dulksnojau. Prie dailaus užmiestinio vasarnamio man besikepersnojant iš rogių, prišliaužia prie manęs slidėmis toksai vidutinio ūgio vyriškis, su rudais trumpais ūsais, kurio dešinysis petys buvo kiek aukščiau pakilęs už kairįjį, ir todėl visa jo figūra atrodė kiek kreivoka.

– Ar ne Sruoga kartais būsi? – lietuviškai klausia nepažįstamasai.

– Taip... Sruoga... Prančišiaus vaikas... – vos išstenėjau, išsižiojęs iš nustebimo.

– O aš – Baltrušaitis, – tarė jisai, – būsim pažįstami. Gerai, kad atvažiavai. Va, imk slides, važiuosim į mišką. Matai, juoduoja? Į aną. Per lauką. Stačiai.

Padavė man Baltrušaitis slides su lazdomis ir išvedė už vartų.

– Aukis ir važiuok. Už ano kalno susitiksim. Matai?

Pamojo Baltrušaitis ranka ir, nelaukdamas mano atsakymo, neleisdamas nė žodžio man pratarti, nurūko su savo slidėmis per užpustytus kalnelius.

Slides aš tuomet mačiau pirmą kartą savo gyvenime. Kaip čia elgtis su tokiais bedieviškais instrumentais, – velniai juos žino! Dūsavau – dūsavau, kol tuos prakeiktus pagaikščius apsiauti išmokau. Bet vienas daiktas – mokėti apsiauti, ir visai kas kita – mokėti pašliaužti. Vos tik pajudu iš vietos – tuoj ir kebėkšt, – iki kaklo pusny pasineriu. Kol iš pusnies išsikapstau, kol į slides vėl įsikinkau – pasaulyje kažkaip baisiai nebeįdomu pasidaro. Visų veislių velniais

prakeikęs slidžių meno išradėjus, susikraunu slides ant pečių ir bandau žingsniuoti paskui Baltrušaitį pėsčias. Bet ir pėsčiam ta pati velniava: sniego iki juostos, kurgi per tokias pusnis nuplitosi! Bandau vėl su slidėmis šliaužti – išeina dar prasčiau: pavargęs amžinųjų maudaus ir maudaus pusnyne.

– Tai tau ir literatūros rinkinys, – nebemokėdamas keiktis šnypščiu pro dantis, – kaip šunų veselijoj!

Maudytis pusnyne dar nebūtų taip pikta, bet kad šąla prakeiktai! Šalčio buvo gal apie 20 laipsnių tiktai, bet kad aš tokiai kelionei buvau visiškai nepasiruošęs, – ir pusbačiai melancholiškai šaipės, ir pirštinukės – lyg iš viksvų megztos, ir mano apsiautaliūkštis – vienu vėju pamuštas. Į kojas aš..." <čia rankraštis nutrūksta>.

Viačeslavas Ivanovas (1866–1949) – žr. paaišk. p. 565.
Konstantinas Balmontas (1867–1943) – žr. paaišk. p.
p. 512
„Letučaja myšj" (rus.) – „Šikšnosparnis".
Kitos publikacijos: RVI, p. 527–556.

SALOMĖJA ALPĖSE. 1) I publikacija*: Salomėja Nėris: Poetės atminimui. Parengė A. Venclova, Kaunas, 1946, p. 108–113; 2) II publikacija: RVI, p. 523–526.
p. 516
Pinakoteka (gr. *pinax*, kilm. *pinakos*) – paveikslas + *thēkē* – saugykla) – sen. graikų ir romėnų patalpa dailės kūriniams laikyti; dailės muziejus; paveikslų galerija.
Vėlesnės publikacijos: SVU, p. 382–384.

RAŠYTOJŲ SUVAŽIAVIMO AIDAI. 1) Autografas: LLTIR, f. 1, b. 5742, 10 p., Sruogos rašytas tekstas, beveik be taisymų ir braukymų, be datos, parašas *B.Sr.*; 2) Autografinis mašinraštis: LLTIR, f. 1, b. 5742, 7 p.; I ir II identiški egzemplioriai, be taisymų, data *1946.X.6*, parašas *B. Sruoga* (A. Samulionio ranka); 3) I publikacija: Pergalė, 1988, nr. 2, p. 155–158.

Rašytojų suvažiavimu Sruoga čia vadina 1946 m. spalio 1–2 d. įvykusį LTSR tarybinių rašytojų susirinkimą, skirtą VKP(b) CK (Centro komiteto) nutarimui dėl žurnalų „Zvezda" ir „Leningrad" apsvarstyti.
p. 518
ancilla theologiae (lot.) – teologijos tarnaitė.
p. 519
dolce et utile (lot.) – malonu ir naudinga.
„La gaia Scientia" (lot.) – „Linksmasis mokslas".
„De pulchro et apto" (lot.) – „Apie tai, kas gražu ir naudinga".
Istorija russkoj literatury... – kursyvas citatose Sruogos.
Kitos publikacijos: Kalba Vilnius, 1967, nr. 11, p. 12–13 (fragmentai); Литва литературная, 1988, № 8, с. 145–148 („Из архива Балиса Сруоги", vertė V. Čepaitis); SVU, p. 385–389; Literatūra: 1940–1960. V., 1992, p. 105–109.

REDAKCINĖS PASTABOS

Šiame tome atsispindi brandžiausias B. Sruogos – literatūros tyrinėtojo ir kritiko – veiklos tarpsnis, aprėpiantis 1930–1947 m. Visi čia sudėti straipsniai žinomi. Didžiuma jų publikuoti tarpukario periodikoje, keliolika – knygoje „Verpetai ir užuvėjos“ (SVU), keletas – 1956 m. išleistuose Sruogos Raštuose (R VI).

Reikšmingą šio tomo dalį sudaro didelės apimties literatūrologinės studijos: „Tolstojaus meno pradmenos“, „Baltrušaičio vainikas“, „'Apsiautalo' poezija“ (kur, analizuodamas italų dramaturgo S. Benelli pjesę, Sruoga pirmąsyk suformulavo pagrindinius poetinės dramos principus), „Apie dramaturgijos pradžiodalas“, „Apie estetinę ir anestetinę tikrovę“ (šie straipsniai parašyti Štuthofo koncentracijos stovykloje) ir kt. „'Apsiautalo' poezija“, „Apie dramaturgijos pradžiodalas“ bei straipsnis „Estetinė ir natūralinė tikrovė“ skelbiami čia pirmąkart Lietuvoje, remiantis išlikusiais autografais ir pirmosiomis jų publikacijomis JAV (smulkiau žr. Paaiškinimuose). Iki šiol buvo pasirodę tik keletas šių straipsnių fragmentų mūsų periodinėje spaudoje įvairiomis Sruogos jubiliejinėmis progomis. Visi straipsniai, kaip ir kituose jau išleistuose Raštų tomuose, dedami chronologine tvarka.

Šiame tome labai akivaizdžiai atsiskleidžia Sruogos rūpinimasis savo mėgstamu žanru – dramaturgija (str. „Kaip ugdyti savoji dramaturgija?“ ir kt.), tautos savimonę žadinančiais istorinės tematikos kūriniais, deramu jų meniniu lygiu (str. „Istorinė teisybė dailiojoj literatūroj“, „Pasigailėkite istorijos!“). Yra išlikęs pluoštas dokumentiškų nuorašų, patvirtinančių šių Sruogos rūpesčių ir interesų kryptingumą, jo gebėjimą kurti visapusiškai apgalvotus literatūros ugdymo projektus, kaip antai: „Literatūros draugija“, „Dramaturgijos auginimo programinės gairės“, „Dramaturginis sambūris“, „Dramaturginio sambūrio veiklos programa“, programinis laiškas rašytojams, skatinantis kurti istorinės tematikos kūrinius. Šiuos projektus ketinta sudėti į atskirą skyrių, bet jų palyginti negausu, tad nuspręsta kaip autentišką iliustraciją juos pateikti šio tomo paaiškinimuose, komentuojant atitinkamos problematikos straipsnius. Paaiškinimuose publikuojamas ir dar niekur neskelbtas Sruogos referatas „Tolstojus – revoliucijos veidrodis“.

Rengiant tekstus spaudai, laikytasi tų pačių principų, kaip ir ankstesniuose tomuose (smulkiau žr. 6 ir 7 t. redakcines pastabas). Tekstų skirtumai, re-

dakcinės pataisos, kupiūros aptariama konkretaus teksto komentaruose. Tik vieno straipsnio („Iz. Didžiulio melancholija") autografas gerokai skiriasi nuo publikacijos, todėl paaiškinimuose spausdinamas visas autografo tekstas.

Kadangi daugelis straipsnių buvo spausdinti laikraščiuose, žurnaluose ir almanachuose, kurių redaktorių skyrybos ir rašybos nuostatos buvo skirtingos, tekstuose yra įvairuojančių formų (pasaulėjauta ir pasaulėjuta, pasaulėžvalga ir pasauližvalga, pradininkė ir pradžininkė, būtinybė ir būtenybė, požymis ir pažymys, pagalba ir pagelba, rutuliotis ir rutulotis, brandino ir brendino, pagrįsti ir pagręsti). Jos nevienodinamos, nes, norint nustatyti jų autentiškumą, dažnai nėra kuo remtis – autografų išlikę palyginti nedaug. Be to, ir Sruoga mėgo įvairovę, netrafaretiškus žodžius, pats kūrė (dažnai stichiškai) savitas žodžių formas (elektrofikacija, nesialomas, akylandiškai ir kt.). Stengtasi išlaikyti ir autentišką – sruogišką – nelietuviškų pavardžių rašybą, beje, gana nenuoseklią, vienur lituanizuotą, kitur originalią (tie variantai atsispindi asmenvardžių rodyklėje).

Taisomos elementariausios korektūros klaidos, aiškūs riktai, kiti taisymai pažymimi laužtiniais skliaustais. Citatų ar atskirų frazių užsienio kalbomis vertimai į lietuvių kalbą pateikiami paaiškinimuose.

Kaip 6 ir 7 tomuose, čia panaudojami kai kurie išliekamosios vertės nepraradę, šiek tiek pakoreguoti ir papildyti Algio Samulionio komentarai, spausdinti jo parengtoje B. Sruogos straipsnių knygoje „Verpetai ir užuvėjos" (1990).

SANTRUMPOS

BSMM	–	Balio Sruogos memorialinis muziejus
LLTIR	–	Lietuvių literatūros ir tautosakos instituto bibliotekos rankraštynas
LNMB RRK	–	Lietuvių nacionalinės Mažvydo bibliotekos Retų rankraščių ir knygų skyrius
TMKM	–	Teatro, muzikos ir teatro muziejus
VDU	–	Vytauto Didžiojo universitetas
R VI	–	B. Sruoga. Raštai, t. 6, V., 1957
R 7	–	B. Sruoga. Raštai, t. 7, V., 2001
SVU	–	B. Sruoga. Verpetai ir užuvėjos. V., 1990

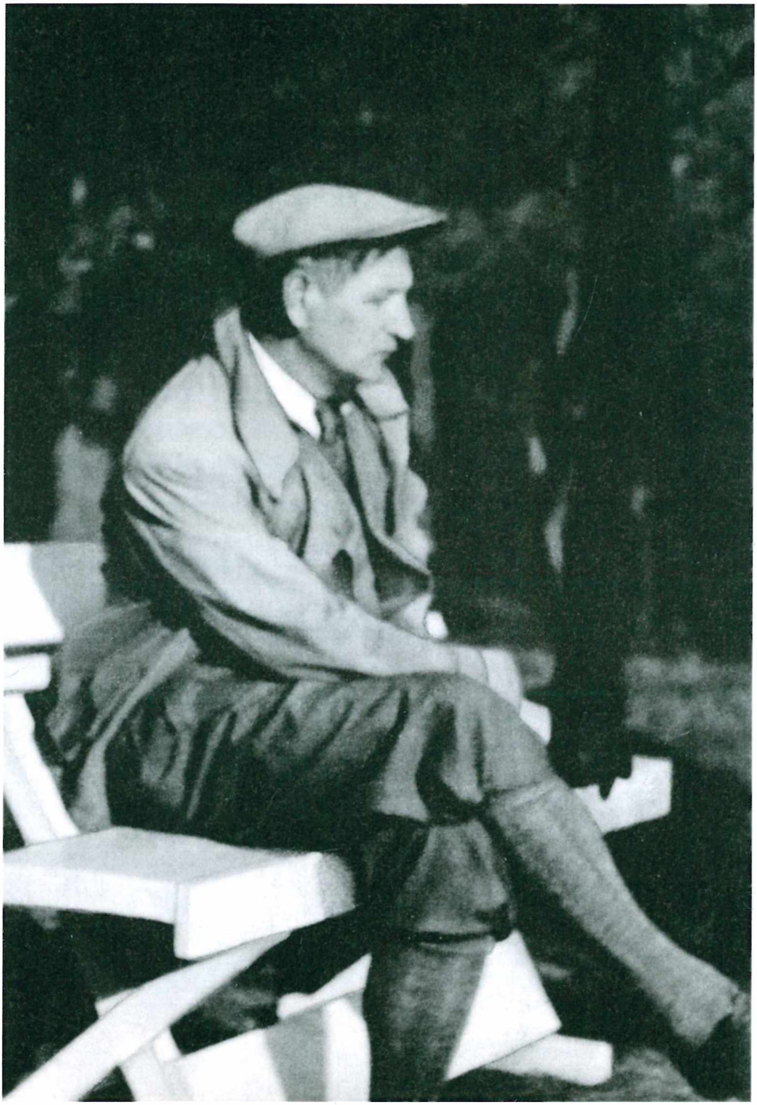

Balys Sruoga parke

Kauno Ąžuolyne (apie 1936)

Sruoga (pirmas iš dešinės) su studentais Alpėse (1930)

Prie „Fiato". Iš kairės į dešinę: Balys Sruoga, Dalia Sruogaitė, Danutė Karužaitė (V. Čiurlionytės duktė), Vanda Sruogienė, Juozas Nemeikša (1935)

Ekskursija Sargėnuose, kur vyko prof. Jono Puzino archeologiniai kasinėjimai.
Viduryje – Vanda Sruogienė, pirmas iš kairės – Juozas Banaitis (apie 1937–1938)

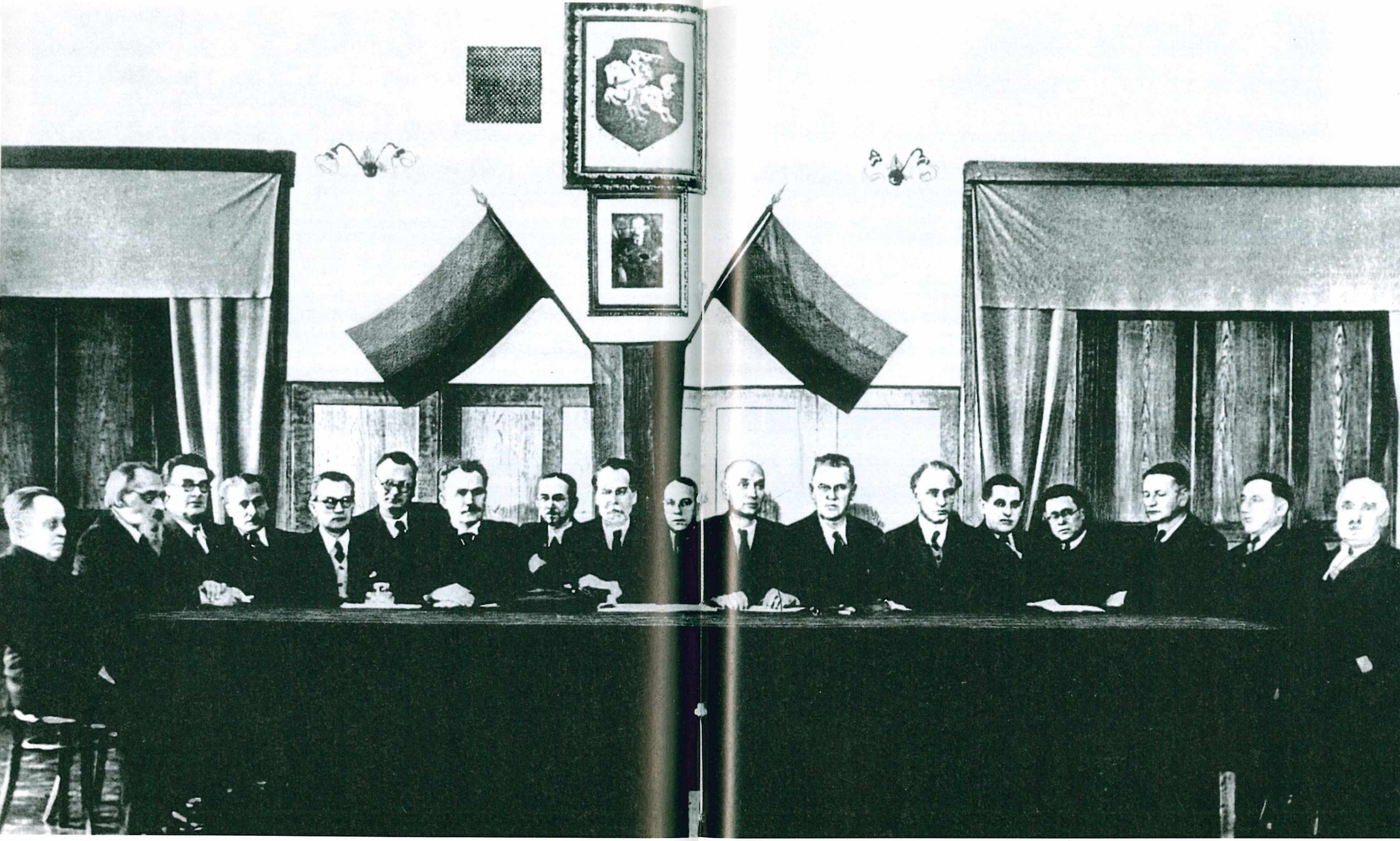

Balys Sruoga su Vilniaus universiteto Humanitarinių mokslų fakulteto pirmojo posėdžio dalyviais Kauno un-to salėje 1940 m. sausio 5 d. (prieš išsikeliant į Vilnių)

Antras iš kairės – Balys Sruoga, viduryje – Dalia,
pirmas iš dešinės – Ignas Šeinius (apie 1929)

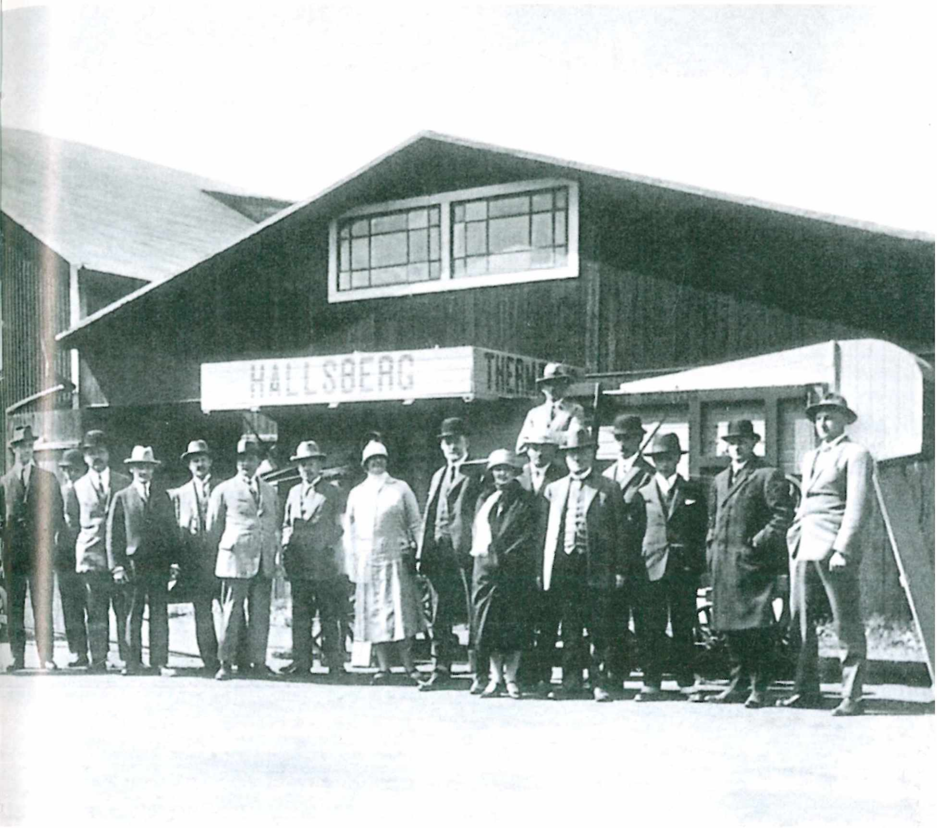

Lietuvių delegacija Švedijoje, Halsberge (1926 07 14).
Ketvirtas iš dešinės į kairę – Sruoga

Su Dalia ir šuniuku Dzinguliu prie Nemuno (apie 1938)

Būgiuose. Iš kairės į dešinę: Balys Sruoga, Kazimieras Daugirdas, Vanda Daugirdaitė-Sruogienė, dukrelė Dalia, audėja Ona Bagnickaitė (apie 1928)

Vienas iš „Gedimino giesmės" viršelio eskizų

Sruoga su Dalia ir Vincu Krėve (1936)

Su Albinu Rimka Pajiesy (1937)

ASMENVARDŽIŲ RODYKLĖ

Aichenvaldas J. 347, 410, 411, 569, 574
Aischilas (Eschilas) 231, 525
Alantas V. 42, 77–86, 91, 529, 537, 538
Alberti L.B. 375, 572, 538, 572
Aleksejus Michailovičius 486
Algirdas 560
Alijošius žr. Binkis K.
Amfiteatrovas A. 571
Anakreontas 551
Andriolli M.E. 180, 548
Angarietis Z. 288, 564
Anglickis S. 57
An-skis 579
Appia A. 411, 574
Aretino P. 381, 383
Ariosto L. 381, 573
Aristofanas 525
Aristotelis 45, 133, 142, 143, 146, 375, 410, 416, 417, 424, 454, 456, 461, 477, 531, 573
Augustaitis P. 541, 549
Augustas 545
Aukštikalnis J. 570
Avakumas 212, 318, 551, 567
Averkijev 554
Avižonis K. 549, 559, 560

Babravičius J. 470, 578
Balčikonis J. 549
Balijevas 513
Balmontas K. 212, 270–278, 94–99, 313, 340, 362, 387, 510, 512, 562, 563, 581
Balsys J. 564
Baltakis A. 567
Baltrušaitis J. 57, 94–99, 136, 272, 273, 301–304, 305, 308, 309, 311–315, 334, 339–364, 460, 506, 509–512, 514, 540, 565, 568, 569, 579, 580, 581
Baltušis J. 580
Balzakai 34
Banaitis J. 57
Bandurskis V. 21, 526
Banionis A. 73
Baranauskas A. 363, 395, 567, 569
Baratynskis J. 275, 313, 362, 565, 569
Barbora Radvilaitė 560
Baudelaire Ch. 265, 562
Batiuškovas K. 362, 550, 569
Beethovenas L. van 439, 469
Beleckas J.K. 528
Belyj (Belas) A. 273, 562
Bembo P. 379, 381
Benelli L.S. 370–372, 383, 387, 388, 390, 392, 393, 396–400, 570, 571, 574, 582
Berdiajev N. 273, 512, 562
Berchovskis 340
Bergson H. 406
Bernhardt S. 371
Bestužev A. žr. Marlinskis
Bičiūnas V. 16, 23–27, 526
Bielinskis V. 201, 212, 214, 215, 426, 551

Binkis K. 31, 58, 71, 112, 381, 425, 528, 533, 548, 559
Byronas G. 202, 208, 324, 325, 421
Biržiška M. 541
Biržiška V. 571
Biržiškos 571
Bizauskas K. 40, 68, 69, 529, 533
Blokas A. 212, 214, 275, 327, 340, 510, 567
Boccaccio G. 373, 374, 378, 381, 571, 572
Boehme J. 391, 573
Boileau N. 207, 424, 461, 577
Boksas žr. Tilvytis T.
Börne L. 147, 546
Boruta K. 36, 37, 42, 528
Brauneri 274
Brazdžionis B. 57, 312, 360, 363
Braziulevičius V. 16
Briusovas V. 214, 340, 508, 510, 579
Bronštein žr. Trockis L.
Brunelleschi 373, 572
Būčys P. 21, 526
Būdvytis P. 548
Būga K. 197
Bulgarinas F. 211, 551
Bulota A. 157, 546
Buninas I. 331, 568
Būtėnas J. 580
Butkutė O. 570

Casanova 74
Castiglione B. 379, 572
Cervantes Savedra M. de 195
Chateaubriand R. de 202
Chaulieu G. A. 207, 551
Cherubini L. 373, 572
Churginas A. 549
Ciceronas (Cicero) 265, 544, 562
Coquelin B. 441, 470, 576
Corneille P. 207
Craig (Kreigas) G.E. 139, 411, 545, 574
Cvirka P. 57, 167, 168, 170–181, 183, 185–187, 559, 569

Čaplinas Č. (Chaplin Ch.) 480, 578
Čechovas A. 49, 405, 407, 482, 501, 502, 522, 525, 568
Čechovas M. 570
Čepaitis V. 581
Černyševskis N. 213, 552
Čiočytė D. 549
Čiurlionienė S. 13, 14, 525
Čiurlionis M.K. 33, 273, 302, 303, 346, 348, 363, 506, 509
Čiurlionytė-Zubovienė D. 559

Dabušis S. 549
D'Annunzio G. 387, 396, 397, 573
Dante A. 86, 208, 261, 373, 376, 378, 381, 387, 395, 525, 562, 571
Dantės 34
Darius S. 244, 561
Daudet A. 549
Daugirdaitė-Sruogienė V. 559, 570, 574, 575, 577
Dauguvietis B. 173, 561
Debussy C. 54, 532
Demostenas 374, 572
Deržavinas G. 35, 201, 528, 550
Dickensas Ch. 404
Didžiulis I. žr. Tamošaitis I.
Dmitrevskis I. 441, 456, 576
Dobroliubovas N. 324
Doyle C.A. 549
Dolgorukoi (Dolgorukij) P. 497
Donatello 373, 572
Donelaitis K. 57, 340, 510, 544
Dostojevskis F. 207–209, 212, 214, 255–269, 551, 561
Dovydėnas L. 219, 552
Druskius žr. Jakštas A.
Druskius Perėtojas žr. Jakštas A.
Dubas V. 541
Dumas A. 418, 545
Dumčius J. 13, 525
Duse E. 397, 574
Dzeržinskis F. 83, 534

Edison Th.A. 528
Edisonai 34
Einstein A. 528
Einšteinai 34
Enėjas 545
Enijus (Ennius Quintus) 124, 545

Fetas A. 275, 313, 334, 336, 362, 565, 568
Ficino M. 379, 573, 568, 569, 573
F.K. žr. Kirša F.
Flachsmanas (Flaxman J.) 12, 525
Folengo F. 380
Fonvizinas D. 201, 550, 566
Forges E.D. žr. Parny
Freudas S. 255, 260
Frydrichas Didysis 547
Fromas-Gužutis A. 558
Fuchsas G. 411, 574

Gediminas 560
Genet J. 574
Génier 411, 574
George S. 56, 192, 533, 550
Gercenas A. 212, 552
Gessen 143
Ghirlandaio D. 373, 572
Gira L. 57, 110, 273, 395, 526
Girėnas S. 244, 561
Godunovas B. 205
Goethe W.A. 12, 86, 192, 208, 210–213, 324, 409, 427, 462, 465
Gogolis N. 34, 54, 61, 209, 212, 323, 405, 525, 533, 551, 579
Goya F. 431, 459, 464, 576
Goldman žr. Reinhardt M.
Goldoni C. 422, 09, 324, 327, 545, 575, 578
Gončiarovas I. 546
Gorkis (Gorkij) M. 33, 212, 276, 277, 317, 326, 336–341, 494–515, 521, 522, 567–569, 579, 580
Goštautas 560
Gozzi C. 422, 481, 575, 578
Graf O.M. 74, 534
Grazzini F. 387
Grécourt J.B. 207, 551
Gredeskula 497
Grekas M. 318, 567
Gribojedovas A. 579
Gricius A. 57, 533
Griegas E. 452, 476, 577
Gudaitis A. 555
Gumiliovas N. 212, 552
Gurevičius (Gurevič) B. 497, 498, 500, 505, 568
Gustaitis A. 555
Gužutis žr. Fromas-Gužutis A.

Hamsun K. 17, 183, 186, 294, 452, 476, 526, 548
Hardenberg F.L. von žr. Novalis
Hauptmann G. 56, 485, 525, 533, 578
Heine H. 192
Herbačiauskas J.A. 533, 548
Herodotas 123, 457, 525, 544
Herrmann M. 412, 419
Hesiodas 525
Hitleris A. 35, 50, 57
Hlebavičius 560
Hoelderlin J.Ch.F. 192, 550
Hoffmann E.T.A. 429, 441, 463, 470, 576
Homeras 12–14, 323, 326, 441, 525, 545
Hugo V. 34, 545

Ibsenas H. 229, 231, 294, 387, 452, 476, 511, 578
Inčiūra K. 312, 360
Ivanovas Viač. 113, 303, 340, 348, 349, 510, 565, 581
Ivanovas Vsev. 365, 569
Ivošiškis St. 256–258, 261–269, 561, 562

Jablonskis J. 549
Jadvyga 20, 26
Jakševičius žr. Alantas

Jakovlev M. 554
Jakštas A. 396, 403, 428, 462
Janulaitis A. 156, 546
Jazykovas N.M. 499, 579
Jekaterina II 204
Jermolova M. 482, 578
Joffe A. 51, 532
Jogaila 20, 21–23, 25, 26
Jonynas V.A. 574
Juknevičius R. 555
Juodakis P. 68, 533
Juodeika M. 73, 534
Juška A. 168
Juvenalis D.J. 287, 564

Kačialovas V. 482, 578
Kačinskas J. 555
Kain V. 292
Kalinauskas K. 560
Kantas I. 432, 437
Kapsukas žr. Mickevičius-Kapsukas V.
Karamzinas N. 202, 550
Karolis Augustas 211
Karolis Didysis 382, 571
Katkevičius J.K. 560
Katonas (Cato Markus Portius) 171, 547
Kazimieras 560
Kellermann B. 186, 548
Keliuotis J. 569
Kemėšis F. 73, 534
Kęstutis 17, 560
Kirša F. 79, 549
Kleiner I. 143, 144
Kliučevskis V. 215, 552
Kniūkšta A. 534
Kokoškin F. 273, 562
Korneičiukas A. 569
Korolenka V. 502
Korsakas K.- Radžvilas 160, 184, 527
Kosojus V. 318, 567
Kossu-Aleksandravičius J. 140, 159, 547
Kotzebue A. von 61, 533
Kraševskis J. (Kraszewski) 548, 560
Krėvė-Mickevičius V. 57, 90, 154, 156, 163, 165, 340, 363, 395, 526, 538, 540, 541, 549, 555
Krylovas I. 48, 155, 198, 525, 546
Kudirka V. 135, 186, 403
Kuosa Aleksandriškis 312, 360, 363
Kurbskis A. 318, 567
Kurtenė (Courtennais) B. de 497
Kuzminas M. 216, 552

Landsbergis-Žemkalnis G. 154–156, 546
Landsbergis-Žemkalnis V. 154
Laucius-Laucevičius S. 16, 27, 526
Lazdynų Pelėda 154, 363
Lebedevai 273
Lecocq Ch. 576
Leninas V. 330, 368, 533, 566, 568
Leonas P. 301, 346, 565
Lermontovas M. 212, 275, 313, 327, 362, 578
Leskovas N. 49, 209, 212, 277, 531, 532, 563
Lipps Th. 407
Livius Andronicus 124
Lizdeika 26
Lomonosovas M. 193–198
Lukinas 196
Lukošiūnas P.K. 560
Lunačiarskis A. 203, 551, 571
Luncienė L. 561
Lvovas-Rogačevskis V. 317, 567

Machiavelli N. 373, 572
Mackevičius A. 560
Maeterlinck M. 387, 573
Maironis 21, 22, 57, 59, 82, 156, 364, 395, 499, 544, 561
Manzoni A. 545
Marlinskis 210, 212, 551, 552
Marlou K. (Marlowe Ch.) 284, 292, 563
Matulaitis St. 341, 511, 514, 569
Matuzevičius E. 546

Medicejskaja V. 501
Medici Alessandro de 370
Medici Cosimo de 370, 374, 375
Medici Lorenzo de (il Magnifico) 370, 374, 375, 386, 571, 572
Medici Lorenzo de (Lorenzino) 370, 371
Mejerholdas V. 411, 574
Merežkovskis D. 324, 567
Micińskis T. 273, 512, 513, 562
Mickevičius A. 84, 323, 529, 548, 567
Mickevičius-Kapsukas V. 53, 532
Mikelaitis G. 569
Mikelkevičius M. 73, 534
Mykolaitis-Putinas V. 57, 60, 61, 103, 156, 363, 394, 533, 555, 559, 567
Minclovas S. 16, 17, 27, 526
Mironas V. 544
Miškinis A. 159, 312, 360, 547
Mlynarskis E. 512
Mocartas (Mozart W.A.) 413
Močialovas P. 413, 575
Moissy A. 47, 48, 531
Molière (Moljeras) 54, 207, 231, 490
Morganas J.P. 283, 563
Mouslier A.-G. de žr. Moissy A.
Mozūriūnas V. 569
Müller E. 532
Müller-Feinfels 406
Munchas E. 452, 476, 577
Musset A. de 370
Mussolini B. 160, 547

Nadler J. 55, 205, 532, 551
Naevius Gnacus 124, 545
Napoleonas 548
Nasežnyj (Narežnas) V. 212, 552
Naruševičius-Noras T. 301, 346, 564
Nekrasovas N. 212, 215, 275, 313, 327, 362, 495
Nėris S. 312, 516–518, 581
Nietzsche F. 192, 342, 387, 548, 550, 573
Nyka-Niliūnas A. 549
Nikolajus I 212
šv. Nina 271
Nobelis A. 526, 528, 533, 568, 573
Norus-Naruševičius T. žr. Naruševičius-Noras T.
Novalis 192, 550
Novikovas N. 212, 551

Obuchovas A. 413, 575
Odojevskis A. 212, 552
Oleka-Žilinskas A. 526
Olesnickis Z. 19, 21, 25, 26, 252, 254
Olšauskas (Olšauskis) K. 21, 526, 528
Ostrogiškis 560
Ostrovskis A. 209, 400, 420, 489, 522, 579
Ovidijus 571

Paganini N. 278
Pakštiranka žr. Šimkus J.
Parny 207, 551
Pasteur L. 528
Pasteurai 34
Pavilionis A. 528
Perėtojas Druskius žr. Jakštas A.
Peseckienė J. 565
Petrarca F. 373–378, 380, 381, 388, 390, 572
šv. Petras 332, 568
Petras I 204–207
Petronijus 525
Piccard A. 57, 533
Pimenas 205
Piročkinas A. 549
Pisarevas D. 531
Pitagoras 573
Pivoša žr. Gricius A.
Platonas 375, 376, 379, 380, 383, 525, 573
Plautas 54, 525
Plečkaitis J. 53, 532
Plutarchas 174, 181, 548

Pokrovskis M. 278, 563
Poležajevas A. 212, 552
Policiano A. 571
Pomponio Leto 379, 573
Pontano G. 379, 573
Povilaitytė-Venckuvienė J. 561
Povilavičius S. 544
šv. Pranciškus iš Asyžiaus 391–394
Prokofjevas S. 575
Pšybyševskis S. (Przybyszewski) 387, 531, 573
Pucci A. 382, 383
Pugačiovas 205
Puida A.K. 9–11, 525
Pulci L. 571
Pundzevičius-Petliukas P. 534
Puškinas A. 25, 34, 49, 199–216, 275, 313, 327, 328, 393, 418, 550–552, 578, 579
Puzinas J. 559

Rablė (Rabelais F.) 186
Racine J.B. 207
Radiščevas A. 212, 551
Radlov S. 138
Radvilai 560
Rainis J. 33
Ralys J. 12, 14, 40, 525
Razin S. 292
Reinhardt M. 411, 501, 575
Remizovas A. 510, 579
Rėza L. 510
Rylejevas K. 212, 552
Rimskis-Korsakovas N. 54, 532
Roda Roda A. 155
Rodin A. 459
Rolanas žr. Rolland R.
Rolland R. 168–170, 173, 176, 182, 185, 186, 332, 547
Römeris M. 154, 544, 546
Rubensas P. 430, 431, 456, 459, 464, 576
Rustavelis S. 271, 562
Ruzveltas T. 501
Sabanejevas L. 320, 512, 567
Sabašnikovai M.S. 235, 510
Sacchetti F. 381, 382, 573
Sachs H. 56, 533
Sakulinas P. 203, 551
Saltykovas-Ščedrinas M. 186
Samulionis A. 527, 566, 570, 581, 583
Sanctis F. de 376
Sapiehos 560
Savickis J. 57, 103–105, 406
Savina M. 485, 578
Savonarola G. 374, 572
Scheler M. 45, 531
Schlegel A. 276, 563
Schlegel F. 276, 563
Schleiermacher F. 276, 563
Schopenhauer A. 406
Scottas W.S. 127, 545
Scribe E. 481, 578
Senkevičius H. 560
Seneka (Seneca) 483, 579
Sercambi G. 381
Servantesas žr. Cervantes Savedra M. de
Shakespeare W. 48, 86, 125, 128, 129, 202, 208, 231, 253, 399, 408, 409, 483, 490, 525, 530, 549
Shelley P.B. 284, 292, 563
Sigismundas 20
Simonaitytė I. 547
Sirokomlė V. (Syrokomla W.) 548
Skardžius P. 262, 562
Skriabinas A. 302, 320, 346, 509, 567, 579
Smetona A. 527, 544
Sofoklas (Sofoklis) 231, 525
Sokratas 124, 401
Sologubas F. 322, 332, 340, 510, 567
Solovjovas V. 45, 525
Speranskij J. 497
Sruoga B. 15, 19–21, 23, 27, 89, 90, 138, 298, 526, 527, 528, 531, 532, 535, 537, 540, 546–549, 553, 559, 560, 561, 563, 566, 574–578, 580, 581

Stalinas J. 50, 57, 533
Stanislavskis K. 141, 328, 329, 333–335, 480, 482, 545
Stranitzky (Stranickis) J.A. 422, 481, 575, 578
Stravinskis I. 54, 532
Strazdas J. 154–156, 546
Strazdelis (Strazdas A.) 364, 381, 395, 396
Strindberg A. 387, 574
Strowski F. 554
Sumarokovas A. 84, 534
Sumbatov-Južin A. 272
Swedenborgas E. 573

Šakenis K. 529
Šalčius M. 158, 546
Šaliapinas F. 413, 575
Ščepkinas M. 489, 579
Šeinius I. 57, 340
Šekspyrai 34
Šekspyras V. žr. Shakespeare W.
Šelis žr. Shelley P.B.
Šernas J. 574, 576
Šestov L. 273, 562
Šileriai 34
Šilingas S. 340
Šilkarskis V. 13, 525
Šimkus J. 160, 528, 547
Šlėgeliai 563
Šleijermacheris žr. Schleiermacher F.D.E.
Šliūpas J. 173, 548
Špetas G. 273, 562
Švitrigaila 20, 21, 23, 560

Taine H. 374, 572
Tairovas (Tajirovas) A. 411, 412, 441, 469, 485, 576
Talmantas J. 13, 14, 525
Tamošaitis Iz. 19, 22, 88–94, 526, 531
Tamošius Alijošius žr. Binkis K.
Tamošius Bekepuris žr. Binkis K.
Tasso T. 381, 573
Tautyla A. 561
Teodorai 34
Teodoras (Samietis) 528
Teternikov žr. Sologubas F.
Tichonovas N. 337, 340, 568
Tilvytis J. 45, 528, 531, 548
Tilvytis T. 45, 528, 531
Tiškus V. 559, 560
Tiutčevas F. 275, 313, 362, 565, 569
Tolstojus L. 209, 212, 215, 316–336, 565–568, 582
Tomas Akvinietis 45, 531
Traidenis 560
Trissino G. 379, 381, 573
Trockis (Trockij) L. 57, 79, 256, 292, 368, 388, 533, 561
Tūbelis J. 529
Tumas-Vaižgantas J. 15, 57, 82, 407, 526, 549
Turgenevas I. 209, 212, 319, 323, 327, 335, 565
Tvenas M. 502

Uaildas žr. Wilde O.

Vachtangovas J. 142, 411, 575, 579
Vaičaitis P. 499
Vaičiulaitis A. 186, 548, 559
Vaičiūnas P. 57, 229, 273, 408, 526, 553, 555
Vakenroderis žr. Wackenroder W.H.
Valančius M. 173, 196
Varlamovas K. 489, 579
Venclova A. 569, 581
Verchovskis J. 499, 510, 579
Verdi G. 54, 532
Vergier J. 207, 551
Vergilijus (Publius Vergilius Maro) 124, 375, 545, 572 573
Verlaine P. 387, 573
Vespucci A. 373
Vienuolis A. 16–18, 26, 27, 57, 80, 407
Vigny V.A. de 545

Vydūnas 40, 57, 82, 340, 511, 513
Vienažindys A. 364, 395, 396
V. Kr. žr. Krėvė-Mickevičius V.
Vindzoras D. 218
Vyspianskis S. (Wyspia/ski) 560
Vytautas Didysis 15–31, 244, 251, 253, 254, 527, 560, 561
Vogelweide W. von 56, 532
Voitolovskis L. 329
Voldemaras A. 68
Volkenštein V. 554
Volta A. 528
Voltaire 207
Voltai 34

Wackenroder W.H. 276, 563
Wagneris R. 54, 414, 442, 470, 532, 575, 579
Weber M. 29, 527
Wilde O. 284, 292, 563

Zacharov V. 142
Zachava B. 141
Zareckas S. 73, 534
Zigmantas 26
Zola E. 573

Žadeikis P. 12, 13, 14, 525
Žalvarnis žr. Tilvytis J.
Ždanovas A. 519
Žegota K. žr. Puida K.
Žemaitė 57, 82, 363
Žemkalnis žr. Landsbergis-Žemkalnis G.
Žukovskis V. 202, 550

Бальмонт К. 5626 563
Блок А. 567
Венгеров С. 567
Пушкин А. 568
Скрябин А. 567
Сологуб В. 507, 568
Сруога Б. 581
Фет А. 568

Sruoga, Balys

Sr 21 Raštai: septyniolika tomų / Balys Sruoga. – Vilnius: Alma littera, 1996– .

ISBN 9986-02-165-0 (įr.)

T. 8: Literatūros kritika, 1930–1947 / [parengė Algis Samulionis, Donata Linčiuvienė]. – 2002. – 594 p., [8] iliustr. lap. – Bibliogr. paaišk.: p. 525–581. – Asmenvardžių r-klė: p. 585–592. – ISBN 9955-08-183-X

Šiame tome spausdinami 1930–1947 m. parašyti Sruogos literatūrologiniai veikalai, Štuthofo koncentracijos stovykloje subrandintos studijos, kritikos straipsniai, recenzijos, poleminiai, proginiai etiudai, skirti mėgstamiems rašytojams.

UDK 888.2+888.2.09

BALYS SRUOGA

RAŠTAI

VIII tomas

Redaktorė DONATA LINČIUVIENĖ
Dailininkas VYTAUTAS VALIUS
Maketuotoja VIDA MISEVIČIENĖ

Spaudai parengė Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas,
Antakalnio g. 6, 2055 Vilnius, tel. 225332, tel. / faks. (370-2) 616254,
svetainė internete www.llti.lt
Išleido „Alma littera", A. Juozapavičiaus g. 6 / 2, 2005 Vilnius, svetainė
internete www.almali.lt
Spausdino AB spaustuvė „Spindulys", Gedimino g. 10, 3000 Kaunas
www.spindulys.lt